Luc Ferry

MİTOLOJİ VE FELSEFE

Büyük Yunan Mitlerinin Anlamı

Çeviren
Pınar Çatalpınar

ALFA

ARAŞTIRMA

4710 | ALFA | ARAŞTIRMA | 319

MİTOLOJİ VE FELSEFE

Büyük Yunan Mitlerinin Anlamı

LUC FERRY

1951'de Fransa'da doğan Luc Ferry filozof, akademisyen ve siyasetçidir. Reims Üniversitesi ve École Normale Supérieure gibi çeşitli okullarda öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1994'te Milli Eğitim Bakanlığı Programlar Ulusal Kurulu başkanlığına atandı ve 2002'ye dek bu görevi sürdürdü.

PINAR ÇATALPINAR

1985'te Ankara'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Ankara Özel Tevfik Fikret Lisesinde tamamladı. Fransa'da Kültürel Medya ve İletişim üzerine ön lisans eğitimi aldıktan sonra Hacettepe Üniversitesi Mütercim Tercümanlık bölümünde İngilizce ve Fransızca olarak çift ana dal yaptı ve Fransızca Mütercim Tercümanlık bölümünden birincilikle mezun oldu. Lisans eğitiminin ardından Fransa'dan hükümet bursu almaya hak kazanarak Strazburg Üniversitesinin Mütercim Tercümanlık ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde üç dilli olarak Profesyonel Çevirmenlik yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2011 yılından bu yana Fransızca, İngilizce ve Türkçe dillerinde cumhurbaşkanlığı seviyesinde görüşmeler de dahil olmak üzere çok sayıda resmi ve özel toplantıda çevirmen olarak görev aldı. Hâlen konferans çevirmenliği, yazılı çevirmenlik ve editörlük yapmaya devam ediyor.

Mitoloji ve Felsefe: Büyük Yunan Mitlerinin Anlamı
© 2025, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Mythologie et Philosophie: Le sens des grands mythes grecs
© 2016, Plon

Kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit Ajans aracılığıyla Plon ile yapın anlaşma doğrultusunda Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Çeviren Pınar Çatalpınar
Kitap Editörü Helin Çakır
Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Nadiye Sarıbıyık

ISBN 978-625-389-043-8

1. Basım: Mart 2025

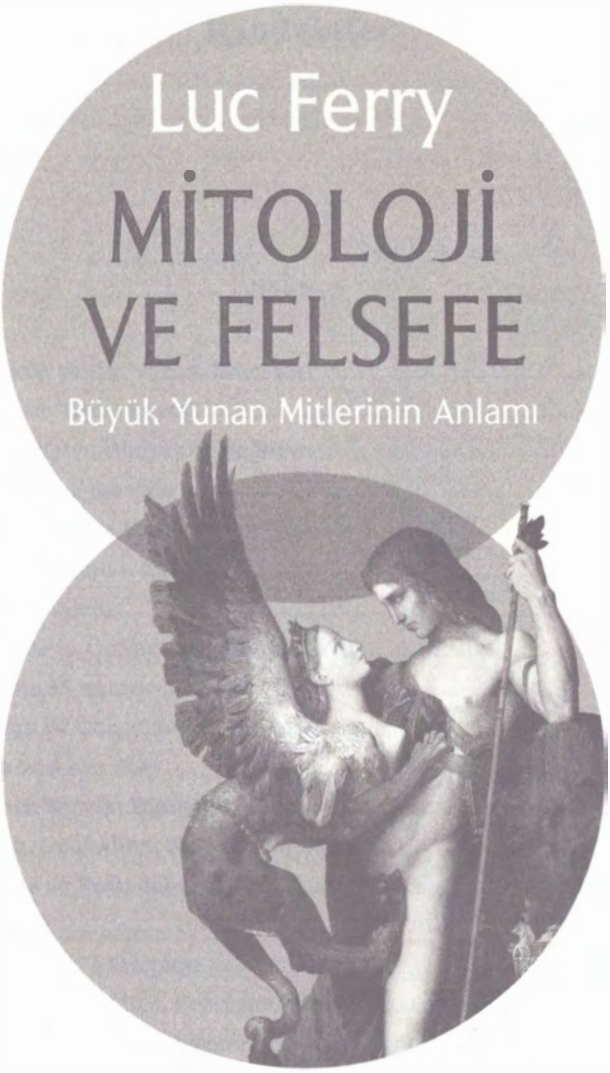
Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29
Sertifika no:45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 511 53 03 (pbx) Faks: (0212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no:43949

Luc Ferry

MİTOLOJİ VE FELSEFE

Büyük Yunan Mitlerinin Anlamı

Çeviren Pınar Çatalpınar

ALFA

İçindekiler

Önsöz, 7

1. *Odysseia* ya da "Yunan Mucizesi" 9
2. *İlyada* ve Troya Savaşı 64
3. Tanrıların ve Dünyanın Doğuşu 125
4. Typhon ve Gigantlar 171
5. Prometheus ve Pandora'nın Kutusu 196
6. Midas Apollon'a Karşı 231
7. Zeus'un Aşkları 261
8. Herakles'in Ölümü ve Yeniden Dirilişi 302
9. Theseus Minotauros'a Karşı 321
10. Perseus ve Gorgolar'dan Medusa 352
11. İason ve Altın Post 375
12. Eğlence Tanrısı Dionysos 416
13. Pyrrha, Deukalion, Nuh ve Gılgamış 446
14. Oidipus ve Kompleksi 469
15. Antigone 510
16. Sisyphos ve Asklepios 538
17. Orpheus, Eurydike, Eros, Demeter 555
18. Tantalos, Daidalos, Lykaon, İkaros, Phaeton 589
19. Büyük Bir Aşk Miti 612

Sonuç Mitoloji ve Felsefe, 621

Genel Sözlük (... ve bir o kadar özel), 625

Önsöz

Genel kanının aksine mitoloji, bir "hikâyeler ve efsaneler" dizisine, esasen çocuklar için yazılmış, az çok fantastik denebilecek macera öykülerine indirgenemez. Tam tersine mitoloji hayatın anlamı, ölümlüler için iyi bir yaşamın ne olduğu gibi antik çağlardan günümüze kadar uzanan sorulara yanıt bulmaya yönelik muazzam bir teşebbüs mahiyetindedir. Bu sebeple de ölümlüler ile ölümsüzler, tanrılar ile insanlar arasındaki farklar mitoloji için hem hayati önem taşır hem de neredeyse tüm mitolojik çalışmalarda karşımıza çıkar. Yunanistan'da doğan felsefeyse birçok açıdan bir sekülerleşme, bu büyük mitlerin taşıdığı mesajların rasyonalize edilmiş bir temsili olarak nitelendirilebilir aslında. Ve felsefenin anlaşılabilmesi için en az ona duyulan kadar büyük bir tutkuyla üzerinde çalışılması elzemdir. Yunan mitolojisinin Avrupa kültürü üzerindeki etkisi başka faktörlerle kıyaslanamayacak ölçüdedir. Bu etkiyi hiç düşünmeden bile aklımıza gelecek, hepimizin neredeyse her gün kullandığı deyimler ve dilimize* doğrudan aktarılmış ifadelerle örneklendirebiliriz: "altın elma,"† "boğayı boynuzlarından yakalamak,"‡ "Paktolos'u bulmak,"§ "Skylla'dan kurtulup Kharybdis'e yakalanmak,"¶ "Ariadne'nin ipini takip etmek,"** "labirentte kaybolmak,"†† "Daidalos'un sokakları,"‡‡ "Seirenler'in şarkısına kapılmak,"§§

Fransızca kastediliyor –ed.n.
Anlaşmazlık sebebi –çn.
Zorluklara göğüs germek –çn.
Tuttuğu altın olmak –çn.
Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak –çn.
Çıkar yolu bulmak –çn.
Çıkmaza girmek –çn.
Yolunu kaybetmek –çn.
Baştan çıkarılmak, cazibeye boyun eğmek –çn.

"Kassandra'yı oynamak,"* ve daha niceleri. İçinde Okeanos, Typhon, Kerberos, Triton, Python, Khimaira ve diğer olağanüstü canlıların geçtiği, günlük konuşma dilimizde yerleşik ve kullanırken bunun farkında bile olmadığımız mecazları burada sıralamak imkânsız. Bu kitap aslında tam olarak tüm bu deyimlerin çıkış noktasını teşkil eden büyüleyici hikâyeleri anlatarak onları yeniden canlandırma olanağı sunuyor. Fakat tabii ki mitolojinin ilgi alanı bunlarla sınırlı değil. Büyük mitler tamamen felsefi bir düzlemde bir dizi hayat dersini ve sonsuz derinlikte bir bilgeliği de önümüze seriyor. 2014 yılı boyunca *Le Figaro* ile işbirliği içinde yayımlanan kitapçıkları büyük ölçüde yeniden ele alan bu eser, bu hayat derslerinin ve derin bilgeliğin de bir tahlilini sunuyor.

Luc Ferry

* Felaket tellalığı yapmak –çn.

1

Odysseia ya da "Yunan Mucizesi"

Giriş

Bir sonraki bölümde tekrar değineceğimiz Troya Savaşı tam on yıl sürdü. Güzel Troya'nın kent surlarının eteklerinde Yunanları ve Troyalıları karşı karşıya getiren bu savaş son derece vahşi, acımasız ve kanlı bir savaştı. Her iki cepheye de sadece insan karakterler değil, aynı zamanda epey önemli tanrısal varlıklar da damgasını vurmuştu. Yunan cephesinde özellikle Athena ve Hera göze çarpıyordu. Daha sonra göreceğimiz üzere bu iki tanrıça, Priamos'un oğullarından biri olan genç Troyalı prens Paris tarafından, az sonra detaylarını paylaşacağım "altın elmaya" layık görülmedikleri için son derece incinmişler ve tüm savaş boyunca Yunanlardan yana taraf olarak intikamlarını almaya karar vermişlerdir. Yine Yunanların tarafındaki en büyük savaşçılar Akhilleus ile Telamonoğlu Aias olmasına rağmen Odysseus, Diomedes ve ordular başkomutanı Agamemnon da benzersiz birer kahramanlık ortaya koymuştur. Olympos'un zirvesinden Troyalıları koruyup kollamak için Hera ve Athena'ya sürekli karşı gelen Aphrodite'yi görüyoruz elbette: kendini bu iki tanrıçaya yeğleyen Paris'e teşekkür etmek için, ama aynı zamanda pek sevgili oğlu Aineias da Hector'la birlikte çarpışan cesur Troyalı savaşçılar arasında olduğu için... Yunan cephesi içinde Akhilleus ile Agamemnon arasında yaşanan, İlyada*'nın ana konusunu oluşturacak bir tartışma savaşa damgasını vuruyor. Ancak asıl konu savaştır; ardı arkası kesilmeyen katliamlar ve akla hayale sığmayacak bir vahşetle damgalanmış bir savaş, ama aynı zamanda kahramanlar arasında*

teke tek dövüşlerle de dolu, bilhassa Menelaos ile Paris, Hektor ile Aias, Akhilleus ile Hektor arasında... Odysseia *efsanesinin başlangıcı, kahramanımız Odysseus'un o meşhur Troya Atı hilesiyle, kendi cephesine savaşı kazandırdığı ana dek uzanır (ki bu vesileyle Ulysses'in Odysseus'un Latince adı olduğunu hatırlatmak isterim). Kent yağmalanmış, yerle bir edilmiş bir haldedir ve Odysseus'un aklında yalnızca tek bir şey vardır: evine dönüp kralı olduğu o küçük İthake'deki sarayına, eşi Penelope'ye ve oğlu Telemakhos'a kavuşmak... O yüzden şimdi Homeros'un* Odysseia*'da bizlere anlattığı ve tıpkı bizzat savaş gibi on uzun yıl boyunca sürecek Odysseus'un bu meşhur yolculuğu üzerine konuşacağız. Peki neden mi* Odysseia *ile başladık? Çünkü bu hikâye, çok yakında göreceğimiz üzere, felsefenin doğuşunda bir temel görevi üstlenmiştir. Tam merkeze de şu soruyu koymuştur: "Bilgelik nedir? Ölümlüler için iyi bir yaşam nedir?" Başka bir deyişle, "Yunan mucizesi" denilen, "Mitos"tan "Logos"a, yani "mitoloji"den "felsefe"ye geçişin önünü açmıştır. Ancak acele etmeyelim...*

*Bin Bir Düzen ve Çare Adamı: Odysseus'un "Metis'i"**

Bu karakteri hikâye içinde biraz daha iyi konumlandırmak adına, başlamadan önce şunu hatırlatmakta fayda var: "Bin bir düzen ve çare adamı" adıyla da tanınan Odysseus hiçbir zaman savaştan yana değildi. Savaşta taraf olmamak için elinden geleni yapmış, hatta İthake'deki sarayını zorla terk etmek zorunda bırakılmıştı. *İlyada* veya *Odysseia*'da bahsi geçmeyen ve günümüze ulaşamamış *Kypria Destanı*'nda rastlayabileceğimiz, Troya Savaşının kökenlerini anlatan bir anekdota göre Odysseus, topraklarını terk etmemek için aklını kaçırmış numarası yapmıştır. MÖ I. yüzyılda yaşamış Latin dilbilgisi uzmanı ve mitograf Hyginus değerli fabllarının derlendiği bir eserde konuyu şöyle ele alır:[1] [2]

---

* Yunancada Metis "akıl, us, bilgelik, düşünme gücü" anlamına gelir –çn.
Alıntılarda parantez içindeki yorumlar yazara aittir.
Daha sonra, yine tanınan ancak hayatına dair hiçbir şey bilinmeyen mitograf Apollodoros'a ait eserin özetinde, biraz farklı yazılmış ancak yine

Atreusoğulları Agamemnon ve Menelaos, Troya'yı ele geçirmek için bir araya gelmiş liderlerin başında, Laertesoğlu Odysseus'un yanına, İthake adasına giderler. Odysseus'a, Troya'yı kuşatmaya giderse yirmi yılın sonunda tüm yoldaşlarını kaybettikten sonra yalnız ve silahsız bir şekilde geri döneceğine dair bir kehanet haber edilmiştir. Aynı zamanda bu öncülerin de kendisini görmeye geleceğini bilen Odysseus aklını kaçırmış gibi yaparak kafasına bir başlık geçirir ve sabanına bir at, bir de sığır koşar. Palamedes onu görür görmez numara yaptığını anlar, Odysseus'un oğlu Telemakhos'u kollarına alarak sabanın önüne atar ve seslenir: "Numara yapmayı bırak ve birliğe katıl!" Odysseus bunun üzerine onlarla gideceğine söz verir ve Palamedes'e olan nefreti de böyle başlar.[1]

Evinde, sevdiklerinin yanında kalmayı tüm kalbiyle istemesine rağmen Odysseus, Sparta kralı Menelaos'a verdiği sözü tutmak zorunda olduğuna karar verir. Troyalı genç prens Paris, Menelaos'un güzeller güzeli karısı Helena'yı Troya'ya götürmek üzere kaçırmıştır. Odysseus olanlar karşısında kelimenin Yunanca anlamıyla "altüst olmuş"* hissetmektedir: Doğal ortamından, ona ait olan ama aynı zamanda onun da ait olduğu ortamdan zorla koparılmıştır; kendi ölümlü dünyasını

---

de "bin bir düzen ve çare adamı" ile aynı savaş hilelerini ele alan bir versiyon yer alacaktır.

Gerçekten de Odysseus, Palamedes'ten kimsenin yapamayacağı kadar acımasızca bir intikam alacaktır ve ona sırrını sadece kendi bildiği bir komplo düzenleyecektir. Yine Hyginus'un kaleme aldığına göre (Fabl 105) Odysseus, Palamedes'in çadırının altına altın saklayıp yanına da sözde Palamedes'ten Priamos'a yazılmış gibi uydurma bir mektup bırakır. Acil olduğunu da belirttiği bu mektupta, Palamedes'in ağzından, para karşılığında Yunan birlikleri komutanı Agamemnon'un ordugâhının yerini açık etmeyi teklif ettiğini yazar ve mektubu Frigyalı bir köleye emanet eder. Mektubu fark eden bir asker anında köleyi öldürür ve mektubu Agamemnon'a teslim eder. Palamedes'in kendisine ihanet ettiğinden şüphelenen Agamemnon, onun çadırını altüst eder ve sözde ihanetinin karşılığında aldığı toplu parayı bulur. Palamedes'in en vahşi biçimde idamını emreder; işkenceye uğrayan Palamedes, ardından, bu infaza tanıklık etmek isteyen bütün bir Yunan ordusu askerleri tarafından ölümüne taşlanacaktır ve bu olay da kayıtlarda büyük bir adaletsizlik örneği olarak yerini alacaktır.

Yazar burada Fransızca "felakete uğramış" anlamına gelen "catastrophé" kelimesini kullanmıştır. Etimolojik kökeni Yunanca "katastrophê" kelimesi olup "ters dönmek, altüst olmak" anlamlarına gelmektedir –çn.

oluşturup etrafını saranlardan zorla uzaklaştırılmıştır. Ve on korkunç yıl boyunca süren savaştan sonra tek bir dileği vardır: mümkün mertebe en kısa sürede evine dönmek ve dünya düzeni içindeki, savaşın yerle bir ettiği bu "kozmostaki" yerini tekrar bulmak. Fakat birçok farklı sebepten dolayı onu tuzaklar ve aşılması neredeyse imkânsız görevlerle dolu, inanılmaz derecede zor ve zahmetli bir dönüş yolculuğu beklemektedir ki bu durum kahramanın tamamlamak zorunda kalacağı yolculuğun uzunluğunu ve süresini açıklar. Üstelik her şey doğaüstü bir atmosferde; artık insanların dünyası olmayan, olağanüstü ve büyülü bir dünyada; şeytani ya da tanrısal, iyi niyetli ya da kötücül ancak her halükârda artık normal bir hayata ait olmayan ve dolayısıyla bir tehdit, yani başlangıç noktasına asla dönememek ve özgün insan varoluşuna asla kavuşamamak tehditini oluşturan varlıkların ikamet ettiği bir evrende çok hızlı cereyan edecektir.

Anlamlandırma
Odysseus'un Yolculuğunun Önemi: Troya'dan İthake'ye ya da Kaostan Uyuma

Yolculuğun farklı etaplarını tek tek anlatacağım elbette ama sizlere öncelikle bu yolculuğun ne anlama geldiğinden bahsetmek isterim. Anlatılanların felsefi yönü kavranmadan okunsa bile Odysseus'un serüvenleri başlı başına yeterince eğlendiricidir ki ben okurken keyif vermeye başladığından da şimdiden eminim. Ancak böyle okunduğunda kaybedilen çok fazla şey oluyor çünkü İthake kralının serüvenlerinde asıl vurgulanmak istenenler ancak belli bir hayat felsefesinden yola çıkarak bir karşılaştırmaya tabi tutulduğunda öne çıkabiliyor. Hatta ilerleyen sayfalarda da göreceğimiz üzere esasen "kozmik" bir bilgelikten, ölümlüler için iyi bir yaşamın daha yeni ve tutkulu bir tanımından, kısacası Odysseus'un Batılı düşünce tarihi içinde belki de ilk temsilcisi olacağı "laik bir tinsellikten" yola çıkmak gerekiyor. Ölümlüler, yani bir tanrı ya da ölümsüz bir varlık olmadıklarını ve öleceklerini bilenler için iyi bir ya-

şam evrenin, Yunanların deyişiyle "kozmosun" düzeniyle uyum içinde bir yaşam demekse eğer, o halde Odysseus'un da otantik bilgeliğin, yani hem ne istediğini hem de nereye gittiğini aynı anda bilmenin bir arketipi olduğu söylenebilir. Bu yüzden de her ne kadar anlatacağım hikâyeleri biraz geciktirecek de olsa –ki en kısa sürede asıl konuya geri döneceğim– öncelikle size okuyacaklarınızla ilgili birkaç kilit noktayı, bu destana ilişkin asıl vurgulananları gözden kaçırmamanıza ve hem ahlaki hem de tinsel derinliğini bütünüyle algılamanıza yardımcı olacak bazı ipuçlarını göstermem gerekiyor.

1 Numaralı İpucu: Kötü Bir Yaşamdan İyi Bir Yaşama: Bilgeliğe Giden Felsefi Rota. Altın Elma ve Diğer Kaoslar

Burada da her şeyden basitçe ama derine, temel olana doğru giderek bahsedelim: Odysseus için savaştan barışa, *Eris*'ten (anlaşmazlık) *Eros*'a, nefretten aşka, kaostan uyuma, sürgünden yuvasına, kısacası kötü yaşamdan iyi yaşama geçiş söz konusu. Yolculuğunun tamamen felsefi düzeydeki anlamı da bu işte: bir anlam ve bilgelik arayışı. Zaman zaman bu arayışın başarıya ulaşmasına yönelik engellerle karşılaştığını da göreceğiz; bu muhteşem hikâyenin tüm konusu da bunun üzerine kurulu. Unutmadan söyleyeyim, temelde iki engel var karşısında: benliğini unutmak ve canavarlar tarafından öldürülmek. Bunun yanı sıra bir de başarısını betimleyen kriterler mevcut (onları da hemen baştan kısaca söyleyeyim ama tabii ki ileride daha da derinlemesine ele alacağız): korkularını yenmek, geçmişin ve geleceğin tuzaklarından sıyrılarak bugünde yaşamak ve son olarak da kozmik düzen içinde kendi doğru yerini bulmak.

İşte bu yüzden bu öyküde her şey bir dizi kırılma noktasıyla; yüzleşilmesi, hafifletilmesi ve yatıştırılması zorunlu olacak bir kaotik uyuşmazlıklar silsilesiyle başlıyor. Hesiodos'un tanrıların ve dünyanın doğuşunu anlattığı şiiri *Theogonia*'sında da (ki sonraki bölümlerden birinde tekrar değine-

ceğiz) "kaostan" "kozmosa," mutlak kargaşadan uyum içinde, doğru, güzel ve iyi bir düzene geçişten bahsediliyor. Homeros'un efsanesinde de hayatın anlamı, bilgelik ve ölümlüler için iyi bir yaşam üzerine sonsuz derinlikte bir düşünce yapısı mevcut. Ve bu efsanenin de tıpkı Odysseus'un efsanesi gibi içsel uyumu dünya uyumuyla bağdaştırmak üzerine kurulu olduğunu düşünürsek, o zaman bu yolda karşılaşılabilecek engeller üzerine kafa yormanın, gerçek hayatta başarıya ulaşmayı engelleyen kaotik güçlerin farkına varmanın, bu arayışa kelimenin ilk ve *filozofik* (*filo* [*philo*] "sevmek, arzulamak" ve *zofi* [*sophia*] "bilgelik") anlamıyla her zaman şüpheyle yaklaşmanın hiç de gereksiz olmadığını görebiliriz.

Başlangıçtaki bu kaos birçok farklı simayı da karşımıza çıkarıyor. Bunlar arasında öncelikle, anlaşmazlık ve nefret tanrıçası Eris'in kanatları altına sığınan "savaş" göze çarpıyor; tıpkı Troya Savaşının başlangıç sebepleri arasında yatan "altın elma" bölümünde de olduğu gibi. Homeros eserinde buna sadece bir göndermede bulunuyor ancak konuyu bizzat irdelemiyor.

Yunan hayal dünyasında bilgeliğin uyum ideasına, yani kaostan ve anlaşmazlıktan kozmik düzen ve barışa geçiş düşüncesine hangi ölçüde bağlı olduğunu anlayabilmeniz için bunu en başından birkaç kelimeyle izah etmem gerekiyor. Daha önce de ileri sürdüğüm üzere bu altın elma hikâyesi günümüzde ne yazık ki kayıplara karışan *Kypria Destanı* isimli kadim şiirde anlatılmıştı. Bu hikâyenin Yunan kültürü içinde çok bilindik bir hikâye olduğuna şüphe yok. Hatta Homeros, okurlarının (aslında izleyicilerinin demek daha doğru olacak çünkü *Odysseia* destanı ilk başlarda sözlü anlatım geleneğinin en önemli eserlerinden biriydi) bu hikâyeyi mutlaka bildiğinden o kadar emindir ki hikâyenin bahsi geçtiğinde üzerinde hiç durmadan sadece şöyle bir değiniyormuş hissi verir insana. Muhtemelen bu hikâye bugünün aileleri arasında *Uyuyan Güzel* ya da *Çizmeli Kedi* masalları ne kadar ünlüyse o zamanlarda o kadar ünlüydü. Tüm büyük Yunan mitleri gibi yaygın kültürün bir parçasıydı ve yine muhtemelen bugünün anne babalarının

çocuklarına peri masallarını anlatması gibi o zamanki anne babaların da çocuklarına anlattığı bir hikâyeydi. Hikâyenin çıkış zamanına pek yetişemeseler de âlimlerden ve mitograflardan, hatta isim vermek gerekirse Proklos'tan öğrendiğimiz kadarıyla *Kypria Destanı*, Troya Savaşının en birincil çıkış noktasını konu alıyordu. Nasılmış bakalım:

Olympos'ta gerçekleştirilmesine karar verilmesine karşın Zeus tarafından Pelion Dağında düzenlenen bir düğün günündeyiz. Olympos tanrıların dağıdır; Olymposluların, yani Yunan panteonunun başlıca on iki (ya da on dört)[1] tanrısının yaşadığı dağdır. Bugün için de Zeus önemli bir tanrıçanın, Thetis'in düğününü organize etmiştir. Tüm tanrıçalar gibi Thetis de ölümsüzdür ve kusursuz bir güzelliğe sahiptir. Ancak Thetis tanrılar arasında çok da yaygın olmayan bir şey yapmış ve Peleus isminde bir ölümlüyle evlenmeye karar vermiştir. Aslında bu kararı kendi başına değil, Zeus'un zorlamasıyla almıştır; bunun nedenini az sonra göreceğiz ama şimdi hikâyeyi kendi akışında anlatmaya devam edelim. Troya Savaşındaki en büyük Yunan kahramanı olan Akhilleus'un müstakbel ebeveynleri Thetis ve Peleus, Yunan mitolojisinde belli bir üne sahiplerdi elbet. Zeus davetiyeleri sahiplerine ulaştırmış ancak tanrıçalardan birini davet etmeyi "unutmuştu" (unutmuştu kelimesini özellikle tırnak içinde yazıyorum çünkü bilerek böyle bir unutkanlık sergilediği aşikâr). Bir düğüne, yani genellikle neşeli ve mutlu anlarla dolu bir kutlamaya çağırmaktan asla hoşlanmayacağınız bir tanrıçaya, Eris'e haber vermeyi unutmuştu ve Yunancada Eris, anlaşmazlık demekti, nefret demekti.

Eris kelimesini duyduklarında Yunanlar muhtemelen aşk tanrısı Eros'la bir yakınlık seziyordu. Neden peki? Çünkü yal-

[1] Yunan mitolojisinde Olympos Dağı başlıca tanrıların Zeus'un yetkisi altında bir araya geldiği dağdır. On iki Olymposlu tanrıdan bahsetsek de liste bununla sınırlı değildir: Zeus, Poseidon, Hera, Ares, Hephaistos, Athena, Apollon, Artemis ve Hermes'in her zaman listede mevcut olmalarına karşın Hades, Demeter, Hestia, Aphrodite ve Dionysos sıraları geldikçe bu listede yer alır.

nızca geçmişte sevdiklerimiz ve hatta halen seviyor olduklarımızla böylesine güzel, böylesine derin ve böylesine nefretle kavga edebiliriz; aldırış etmediğimiz insanlara, aşk konusunda olduğu gibi nefret konusunda da kayıtsız kalırız. Her ne olursa olsun, Zeus'un Eris'i çağırmayı kasten unuttuğu apaçık ortadadır. Kızmış ve incinmiş olan Bayan Anlaşmazlık, kendi kendini düğüne davet eder ve bu nikâh törenine nifak tohumları serpmeye de çok kararlıdır (daha sonra *Uyuyan Güzel* masalında da buna benzer bir tema işlenecektir; kötü kalpli cadının davet edilmediğinde ve bu sözde unutkanlığa üzüldüğünde intikam almak için kendi kendini davet etmesi gibi). Peki ne yapar? Gençlerin düğünün tadını çıkarmak ve güzel bir ziyafet çekmek için toplandığı masanın üzerine göz kamaştırıcı güzellikte bir altın elma atar. Bu elma Titanlar'dan Prometheus ve Epimetheus'un kardeşleri Atlas'ın bekçilik ettiği, Hesperidler'in sihirli bahçesinden alınmıştır. O kadar muhteşemdir ki güzelliğiyle göz kamaştıran bir mücevher gibi parlar. Masanın üzerinde duran elmanın içinde bir ışık parlıyor gibidir ve bu sayede yüzeyinde beliren yazıyı herkes görür: "en güzelleri için." Birden tüm kadınlar, "Benim için demek ki! En güzel benim!" çığlıklarıyla haykırarak elmayı elde eden kişi olmak için birbirleriyle adeta yarışmaya ve ardından kavga etmeye başlar. Eris belirlediği bu görevi tamamladığına son derece memnundur; nifak tohumlarını düğünün tam orta yerine saçmayı başarmıştır. Kavganın sonunda birbiriyle çekişen üç kadın kalır. Üç tanrıça, büyüleyici güzellikte üç ilâhe, üçü de Zeus'un kalbinde en büyük yere sahip olanlardan. Her şeyden önce karısı Hera (Latince adı İuno) vardır aralarında. Bir diğeri en sevdiği kızı Athena (Latince adı Minerva). Üçüncüsü de büyük halası Aphrodite (Latince adı Venus); *aphros*'un, köpüğün kızı, güzellik ve aşk tanrıçası. Üçü de en güzellerinin hangisi olduğunu seçip elmayı hak eden kişiye karar vermesi ve bu sorunu kökten halletmesi için liderleri Zeus'a döner. Ölümsüz de olsa Zeus, "Karım, kızım ve halam arasında bir seçim yapmak zorunda kalırsam ben biterim!" der kendi kendine. Bunun üzerine sadık habercisi

Hermes'i yanına çağırır. Ona üç tanrıçayı yakınlardaki bir diğer dağ olan İda'ya götürmesini ve orada bu kararı kendi yerine vermesi için saf ve masum birini bulmasını emreder. Hermes, Zeus'un bir dediğini iki etmez! Derhal hanımefendileri alıp İda'ya götürür ve orada gencecik, çok da yakışıklı bir çoban bulur ve ona, "Bize bir hizmette bulunacaksın. Bu üç kadından hangisinin Eris'in altın elmasını alacağını, üçü arasında en güzelin hangisi olduğunu söyleyeceksin bana," der.

Genç çoban kendini üç tanrıçanın karşısında buluverir. Tanrıçalardan her biri elmayı elde edebilmek için sahip oldukları, tabiri caizse vitrinlerindeki en muhteşem şeyi bu genç çobana sunacaktır. İmparatoriçe Hera, kendini seçerse ona bir imparatorluk vereceğini söyler. Sahip olduğu neyse onu sunmaktadır: Zeus'un, imparatorun karısıdır; dolayısıyla da bir imparatorluk vaat eder. Minerva, yani Athena zekâ ve savaş tanrıçası olarak genç çobana, "Eğer beni seçer ve elmayı bana verirsen tüm savaşları kazanmanı sağlayacağım," der. Sıra Aphrodite'e gelir. Güzelliğin ve aşkın tanrıçası kendinden son derece emin bir şekilde, "Fakat eğer beni seçersen, eğer o elmayı bana verirsen dünyanın en güzel kadınını yatağına almanı sağlarım," der genç çobana. Ve tabii ki sizin de benim de tahmin edebileceğimiz üzere genç çoban Aphrodite'i seçer...

Peki (daha önce de dediğim gibi, Troya Savaşının başlangıcı olan) bu hikâyenin devamında ne öğreneceğiz? Bu genç çobanın aslında hiç de diğer çobanlar gibi sıradan bir çoban olmadığını keşfedeceğiz: Gerçek adı Paris olan bu genç, Hektor ve Kassandra'nın erkek kardeşleri, dolayısıyla daha önce de belirttiğim gibi Troya Kralı Priamos'un oğullarından biridir. Priamos birkaç yıl önce onu terk etmiştir çünkü bir kâhin krala genç oğlunun kentin sonunu getireceğini söylemiştir (ki gerçekten de bu kehaneti doğru çıkacaktır). Peki dünyanın en güzel kadını kimdir? Hiç şüphesiz güzeller güzeli Helena'dır ve maalesef Troya'nın şansına güzel Helena bir Yunan kraliçesidir. Hatta Sparta Kralı Menelaos'la evlidir. Sparta savaşçılar kentidir: *Spartoi*'nin, Spartalıların kentidir. *Spartoi* Yunancada "ekilmişler" anlamına gelir. Başka bir efsaneye göre

korkunç bir ejderhanın dişlerinden ekildikleri ve topraktan silahlı bir halde çıkıp doğdukları andan itibaren savaşa ve vahşete adandıkları söylenir. Fakat en önemli noktayı unutmayalım: Aslında Troyalı bir prens olan genç bir adam dünyanın en güzel kadını olan bir Yunan kraliçesini –Menelaos'un karısı güzel Helena'yı– baştan çıkaracağı için Yunanlar ve Troyalılar arasında bir savaş başlayacaktır.

Her şey bu ilk kaosla başlar. İkinci kaos savaşın kendi yarattığı kaostur ve daha önce de belirttiğim üzere on yıl sürecektir. Bu ikinci kaos da üçüncü bir kaosun başlamasıyla son bulacaktır (tüm bu hikâye de tıpkı Hesiodos'un *Theogonia*'sında dünyanın ve tanrıların hikâyesi gibi inanılmaz bir kaoslar silsilesiyle başlar): Odysseus'un Yunanlara savaşı kazandırmasıyla başlayan kaosla. Hiç şüphesiz bu *Odysseia*'nın en bilinen bölümüdür (her ne kadar epey geliştirilmiş bir anlatımla çok daha sonraları Vergilius'un *Aeneas*'ında karşılaşacağımız için sadece birkaç satırla ele alınsa da): Odysseus Priamos'un, Paris'in ve Akhilleus tarafından Athena'nın yardımıyla teke tek bir çarpışmada öldürülen Hektor'un kenti Troya'ya gece içinden atlayarak Troyalıları katledecek askerlerle dolu bir at heykeli getirir.

Üçüncü kaos savaşın son bulmasına yol açan bu katliamdır. Bu o kadar ürkütücü bir katliamdır ki Yunanları destekleyen tanrılar bile karşısında dehşete düşer. Dürüstçe söylemeliyim; Troya'nın talan edilmesi haddini aşacak boyuta gelir, çok çok aşacak bir boyuta hem de. Tamamen aşırıya kaçan, Yunanların *hybris* adını verdiği, akla mantığa sığmayan bir ölçüsüzlüktür bu. Asla akıllarından çıkmayacak korkunç koşullarda hayatlarının on yılını kaybeden askerler vahşi hayvanlardan bile daha kötüdür. İşgal altındaki kente girdikleri andan itibaren katletmekten, işkence yapmaktan, tecavüz etmekten, güzel ve hatta kutsal olan her şeyi yıkıp dökmekten zevk alırlar. Ayaklarından yakaladıkları çocukların kafalarını duvarlara vurarak parçalayan askerler bile vardır. En değerli Yunan savaşçılardan biri olan Aias, Priamos'un kızı ve Paris'in kız kardeşi olan Kassandra'ya, Athena'ya adanmış bir

tapınakta tecavüz edecek kadar ileri gider. Tanrıça Athena bu durumdan hiç hoşlanmaz, Kassandra çok iyi kalpli bir kadındır fakat ne yazık ki kendine Apollon'dan yadigâr uğursuz bir lanetle anılmaktadır. Şifacılığın ve müziğin tanrısı, benzersiz okçu Apollon, Kassandra'ya âşık olur ve gözüne girmek için ona olağanüstü bir yetenek bahşeder: geleceği görme yetisi. Kassandra önce kabul eder ancak son anda Apollon'un bu çabalarına yüz vermekten vazgeçer. Apollon da intikam almak için ona uğursuz bir büyü yapar: Kassandra geleceği yine eksiksiz ve yanlışsız bir biçimde görebilecektir, verilen yetenek geri alınmaz fakat kimse asla ona inanmayacaktır! Tıpkı babasına Troya Atının kente girmesine izin vermemesi için yalvardığı zamanki gibi; çabası boşunadır, kimse onu dinlemez...

Tabii ki bu ona tecavüz etmenin, hem de bunu Athena'ya adanmış bir tapınakta yapmanın bir gerekçesi olamaz! Ve Akhaların (Yunanlar Argoslular, Danaolar, Akhalar gibi birden fazla isimle anılırdı) tüm davranışları bu ölçüsüzlüktedir. Öyle ki Athena gibi Yunanları Troyalılara karşı destekleyen Olymposlular bile savaşın kendi kaosuna son derece gereksizce eklenen bu yeni kaostan tam anlamıyla iğrenmiştir. Büyüklük sadece bir felaketle sınanırken değil, zafer anında da vakur ve yüce gönüllü kalabilme kapasitesiyle ölçülür. Oysa Yunanlar son derece vasat bir hal sergilemektedir. Hatta daha basit anlatmak gerekirse, tam anlamıyla domuz gibi davranırlar. Böylesi kontrolden çıkmış bir *hybris* karşısında Zeus hiddetini göstermek zorunda kalır: Troya'yı yağmalamayı nihayet bitirip evlerine dönmek istediklerinde Yunan gemilerini fırtınalara maruz bırakacaktır. Hatta işini sağlama almak ve Yunanlara üzerinde düşünmeleri gereken bir şeyler vermek için aralarına nifak tohumları ekecektir ve bu noktada yine Eris'in silueti kendini gösterir Yunan liderler arasında. En büyük iki kral, iki kardeş arasına sokulmuştur nifak: Biri tüm savaş boyunca orduları yöneten Agamemnon, diğeri Paris'in âşığı güzel Helena tarafından aldatılan eş, Sparta kralı Menelaos'tur. Bununla da bitmez, aynı gemide birlikte yola çıkmalarına karşın Odysseus ile Menelaos da birbirinden öf-

keyle uzaklaşır. Bu bize birikerek ardı ardına birbirine eklenen beş farklı kaos tipi verir şimdiden: Altın elma, savaş, yağmalama, fırtına ve generaller –özellikle son ikisi– arasındaki ayrılık; ki bunlar da Odysseus'un evine dönmek için mücadele ettiği ilk zorlukların bir kısmını açıklıyor zaten.

Fakat diğer yaşadıkları bundan çok daha kötüdür: Kısa süre sonra göreceğimiz üzere, Odysseus yolculuğu sırasında Poseidon'un oğullarından biri olan Polyphemos isimli Kyklop'un gözünü kör ederek Poseidon'un adeta dizginlenemeyen nefretini üstüne çeker. Odysseus'un yapabileceği başka hiçbir şey yoktur: Alnının ortasındaki tek gözüyle nam salmış tüyler ürpertici bir canavar olan Kyklop, arkadaşlarını tek tek midesine indirmektedir. Oradan kaçabilmek için yapabileceği tek şey de canavarı kör etmektir. Fakat her ne kadar kötü de olsalar, Poseidon kendi çocuklarını savunmak zorundadır ve Odysseus'u affetmeye niyeti yoktur: Her fırsatını bulduğunda Odysseus'un hayatını mahvetmek ve İthake'ye dönmesini engellemek için elinden geleni ardına koymaz. Ve Poseidon çok büyük güçlere sahiptir. Öyle büyük güçlerdir ki bunlar, Odysseus'un sıkıntılarını en az o kadar büyük bir hale getirirler...

Homeros'un bu hikâyenin başından beri bahsettiği ve Odysseus'un en sonunda karşılaşmak zorunda olduğu sonuncu kaos ne yazık ki en hafifleri değildir: Sevgili yurdu İthake'deki genç adamlar Odysseus'un yokluğunda, sarayında akla hayale gelmeyecek türden bir kargaşa yaratmıştır. Odysseus'un uzun süre önce öldüğüne ikna olmuş bu adamlar onun yerini almak ister ama sadece İthake'nin başına geçmeye değil, çaresizce kocasına sadık kalmaya çalışan karısına da göz koymuşlardır. Bu genç adamlara "talipler" adı verilir çünkü nihayetinde hem İthake krallığına hem de Penelope'ye talip olurlar. Yunanların Troya'da yaptığı gibi, talipler de küçük birer domuz gibi davranır: Kraliçenin ve oğlu Telemakhos'un çaresizliğine aldırmaksızın her akşam evlerine âlem yapmaya gelirler. Onları evden kovmak için henüz çok genç olan Telemakhos her gününü öfke ve mutsuzluk içinde geçirir. Talip-

ler İthake kralının mal varlığı kendilerine aitmişçesine, evde buldukları ve ellerinin ulaştığı her şeyi ölçüsüzce yer içerler. Odysseus'un kendi sevdikleri için biriktirdiği tüm servetini yavaş yavaş tüketip bitirirler. Sarhoş olduklarında da zebaniler gibi dans edip şarkı söyler ve hizmetçilerle yatarlar. Hatta Penelope'ye uygunsuz bir şekilde kur yapmaya bile çalışırlar. Kısacası her biri sırayla kendilerini *hybris*'in kucağına atar ve artık Odysseus'un, Yunanların *Oikos* (ilerleyen zamanlarda bu isim *ekoloji* gibi bazı kelimelerin de kökenini teşkil edecektir) ismini verdiği evine, doğal ortamına da düzen yerine kaos hâkim olur. Böylece, eğer yanılmıyorsam, şimdiye kadar en az altı farklı kaos oldu bile.

Oysa Odysseus'un egemenliği sırasında evi ufak bir "kozmos" gibidir. Bir mikrokozmos diyebiliriz hatta; Zeus'un evrende kurduğu dengeyi yansıtan, küçük, uyum içinde bir dünyadır bu. Ve artık Odysseus'un gidişinden bu yana her şey altüst olmuştur. Benzerlikleri açısından ele aldığımızda taliplerin kentin göbeğindeki kaosun meydana gelmesinde itici güç görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Hesiodos'un *Theogonia*'sından, tanrıların doğumundan bahsederken değineceğimiz, dünyanın oluşumundaki kaosun ta kendisidir bu. Dolayısıyla yolculuğu bittikten sonra Odysseus'un ilk yapacağı şey, kendi dünyasını yeniden kurmak için İthake'ye dönmek ve evini, Oikos'unu bir kozmos, kaosun olmadığı uyumlu bir düzen haline getirmek olacaktır ki kahramanımızı "tanrısal" yapan da budur. Zaten ondan bahsederken sık sık "tanrısal Odysseus" denilir. Zeus'un kendisi bile Homeros'un şiirinin başında onun için, "Ölümlülerin en üstünüdür akıldan yana," der çünkü Odysseus'un bu dünya üzerindeki asıl kaderi tanrıların efendisi Zeus'un Büyük Evrende davrandığı gibi davranmaktır. Ölümlü olmasına rağmen tıpkı İthake'nin küçük bir dünya olması gibi o da küçük bir Zeus'tur ve bu zahmetli yolculuğunun, hatta hayatının tüm amacı, Zeus gibi, gerektiğinde kurnazlık ve güç yoluyla da olsa adaletin, yani uyumun egemenliğini sağlamaktır. Zeus da kendininkini hatırlatan bu yazgıya karşı kayıtsız kalamayacaktır. Yeri geldiğinde,

hybris'le gözü dönmüş taliplerin habercisi olduğu bu kaosa ve uyumsuzluğa karşı vereceği sonuncu ve korkunç mücadelesinde Odysseus'tan yardımını sakınmayacaktır.

2 Numaralı İpucu: İyi Bir Yaşama Sahip Olma Yolundaki Dört Engel: Doğaüstü Bir Canlıya Yenilmek (Kaotik Güçlerin Temsilcisi), Artık İnsan Olmamak (Ölümsüzlüğün Cazibesi), Gerçek Dünyadan Kopmak (Yol Bitmeden Durmak), Benliğini Unutmak...

Artık Odysseus'un nereden geldiğini ve nereye gittiğini biliyoruz: kaostan kozmosa, kargaşadan uyuma. Bu, bilgeliğe doğru bir yolculuk. Zahmetli, dolambaçlı, tuzaklarla dolu ama en azından ulaşılacak amacın son derece açık olduğu bir yol: her insan gibi, ölümlü olma gerçeğini tamamen kabul ederek iyi bir yaşama ulaşmak. Odysseus sadece sevdiklerine kavuşmayı değil, kentini bir düzene koymayı da arzulamaktadır çünkü insan yalnızca başkalarıyla çevrili olduğunda gerçek bir insan olabilir. Her şeyden uzak, köklerinden ayrılmış ve kendi dünyasından koparılmış haliyle Odysseus artık bir hiçtir. Phaiaklar'ın iyi ve bilge kralı Alkinoos'a kendisini anlatırken de (ki birazdan hangi vesileyle olduğunu göreceğiz) açıkça şunları söyler:

> Dileklerimin en yürekten geleni, sana yemin ederim ki barış içinde yaşaması bütün halkın, konaklardaki uzun masalarda davetlilerin oturup dinlemesi ozanı (âdet olduğu üzere bir ozan, yani müzik enstrümanı olan gezgin bir hikâyeci, zitherini* çalıp şarkılar söyleyerek hikâyeler anlatırmış, bu gelenek şatolar zamanında âşıklar sayesinde yeniden yaygınlaşacaktır), masalar et ve ekmekle dolup taşarken sağraktan (saf şarabın suyla karıştırılmadan önce konduğu kap) dökülen şarapla doldurması sâkinin bardakları. İşte budur, benim nezdimde, hayatların en güzeli... Yurdundan ve soyundan tatlısı yoktur insana; neye yarar en güzelinde de otursan köşklerin, yabancıların arasında ve sevdiklerinden uzakta? (*Odysseia*, IX. Bölüm)†

Antik Yunan'da ozanların çaldığı, kanun benzeri telli bir çalgı –çn.

Odysseia'nın IX. bölümü en yaygın kullanılan Fransızca ve Türkçe çeviri-

İyi bir yaşam, insanın kendi yurdunda, sevdikleriyle yaşadığıdır. Fakat bu, modern bir tanım olarak, hatta daha basiti "vatansever" ya da "milliyetçi" bir tanım olarak algılanmamalı. Odysseus'un aklındaki şey, eskilerde olduğu gibi meşhur "iş, aile, vatan" düşüncesi değildir. Çünkü hayat felsefesinin temelinde yatan şey köklerini politik ideolojiden değil, kozmolojiden alır: Bir ölümlü için başarılı bir varoluş kozmik düzene göre düzenlenmiş bir yaşam demektir; aile ve vatan bu yaşamın yalnızca en göz önündeki parçalarıdır. Odysseus kendi hayatını dünya düzeniyle uyumlu bir hale getirmeye çalışırken sonsuz sayıda farklı yaklaşımla karşılaşacak ve neredeyse hepsini incelemeye çalışacaktır. Örneğin bazen birilerini tanımak için zaman ayırmak, bazen onlarla savaşmak, bazen onları sevmek, kendi kendini yetiştirmek, farklı kültürleri, sayısız doğal güzellikleri keşfetmek, insan kalbinin en bilinmeyen yönlerini, en derinlikli haliyle tanımak, zorluklar karşısında kendi sınırlarını ölçmek gerekir. Kısacası insan bir dolu farklı tecrübe edinmeden kendi içinde uyumu bulmuş bir canlı haline gelemez. Odysseus'un bu tecrübeleri edinmesiyse hayatında kayda değer bir zamana mâl olacaktır. Fakat insani varoluşun neredeyse başlangıcından bu yana süregelen öneminin ve aynı şekilde kozmolojik yaklaşımlarının da ötesinde, bu iyi yaşam anlayışının tamamen metafizik bir boyutu da vardır: Ölümün tasvirlerinden biriyle çok çok derin bir bağa sahiptir.

Yunanlar kimliğini kaybetmeyi ölümle özdeşleştirir. Kaybolanlar her şeyden önce "isimsiz," hatta "siluetsiz" olarak ad-

---

lerinde birbirleriyle aynı ancak bu kitapta verilenden farklıdır. Bulabildiğim kadarıyla yazar kitapta çok daha eski bir versiyondan alıntı yapmıştır. Bu sebeple alıntılanan kısmı kitabın orijinalinde olduğu gibi baştan kendim çevirdiğimi belirtmek isterim. Ülkemizde Azra Erhat ve A. Kadir Meriçboyu tarafından yapılmış ve en yaygın karşımıza çıkan *Odysseia* çevirisinde bu kısmı şöyledir: "Ne güzel şeydir dinlemek bir ozanı, hele sesi bu ozan gibi tanrılara denkse, bundan daha güzel başka ne var yeryüzünde, az şey mi barış içinde yaşaması bütün halkın, evlerde şölen yapıp ozanı dinlemesi, sıra sıra oturulması et ve ekmek dolu sofralarda, şarap karılan sağraktan doldurması şarap sunanı, ve getirip dökmesi herkesin tasına ayrı ayrı. Ben bundan daha güzel bir şey düşünemem" –çn.

dedilir. Hayattan göçenler artık "anonim" hale gelir, bireyselliklerini kaybeder, insan olma özelliğini terk ederler.

Odysseus yolculuğu sırasında, hayatını kaybetmiş kimselerin ülkesi olan ölüler diyarına inmek zorunda kaldığında (ki hangi koşullarda inmesi gerektiğini daha ileride göreceğiz) boğucu ve korkutucu bir kaygıya kapılır. Hades ülkesindeki ölüleri dehşet içinde izlemeye başlar. Onu en çok dehşete düşüren şey karşılaştığı tektipleşme, yani hiçbir şekilde birbirinden ayırt edilemeyen bu gölgelerin *silik* görünüşüdür. Öyle ki bu belirsizlik ona ilk kaosu hatırlatır. Onu en çok korkutan şeyse ölülerin çıkardığı seslerdir: Anlaşılmayan, karma karışık bir gürültü, boğuk bir uğultu şeklindeki bu sesler arasından tek bir sesi ayırt edebilmek ya da anlamlı tek bir kelime duyabilmek imkânsızdır. Yunanların ölümle özdeşleştirdiği de tam tamına böyle bir benlik yitimidir ve iyi bir yaşam, mümkün mertebe ve ömür elverdiğince bu sonsuz griliğin, yeknesaklığın tamamen zıddı olacak şekilde yaşanmalıdır.

Bir insanın kişiliğinin oluşumu üç temel koşula bağlıdır. Birincisi uyum içinde bir topluluğa, bir kozmosa ait olmaktır. Daha önce de belirtildiği üzere insan yalnızca diğer insanlar arasında gerçek bir insan olabilir; sürgündeki insan bir hiçtir. Bu yüzden Yunanlara göre kentinden sürgün edilmek, suçluların çarptırıldığı en büyük cezayla, ölüme mahkûm edilmekle aynı şeydir. İkinci koşulsa bellektir. İnsan hatıraları olmadan kim olduğunu bilemez; kim olduğunu ve nereye gitmesi gerektiğini kestirebilmesi için nereden geldiğini bilmesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında geçmişini unutmak, bir insanın hayatında deneyimleyebileceği en kötü benlik yitimidir. Unutmak, varoluşun ortasında küçük bir ölüm gibidir ve tüm hatıralarını kaybeden kişi dünya üzerindeki en mutsuz, en bahtsız canlıdır. Son olarak da insan olma durumunu, yani her şeye rağmen bir son olduğunu kabul etmek gerekir. Ölümün varlığını kabul etmeyen bir ölümlü, *hybris* içinde, bir aşırılık, yani neredeyse delirmişliğe kaçan bir kibir içinde yaşıyor demektir. Kendini olmadığı biri gibi, bir tanrı, bir ölümsüz gibi görüyordur. Tıpkı aklını kaçırmış birinin kendini César ya da Napoléon zannetmesi gibi…

Odysseus ölümlü olmayı kabul edecektir; hangi koşullarda kabul ettiğini yine ilerleyen sayfalarda göreceğiz. Güzel Nympha Kalypso'nun kendisine sunduğu ölümsüzlük teklifini reddedecektir. Her şeyi hafızasında tutar ve kafasında tek bir düşünce vardır: Dünyada ait olduğu yeri tekrar bulmak ve evine düzeni geri getirmek. Bu açıdan Odysseus bir modeldir; Antik düşünürlerin sahip olduğu bilgeliğin bir arketipidir.

Fakat Odysseus'un yolculuğu boyunca karşılaşacağı engelleri ve korkunç tuzakları da bu bakış açısıyla yorumlamak gerekir. Polisiye bir romanda ya da bir kovboy filminde olduğu gibi bu zorlukların amacı kahramanın cesaretini, gücünü ya da zekâsını ön plana çıkarmak ve vurgulamak değildir. Çok daha derin, hem güçlü hem de açık bir anlama sahip çetin bir sınav söz konusudur. Zeus'un şiirin başında açıkça belirttiği üzere evine dönmek ve sevdiklerinin yanında ait olduğu doğru yeri bulmak amacıyla kentine düzeni yeniden getirmek Odysseus'un kaderiyse şayet, Poseidon karşısına çıkaracağı engelleri tesadüfen seçmemiş demektir. Amaç tamamen Odysseus'u yolundan ve kaderinden döndürmek, varoluşunun anlamını bütünüyle yitirmesine yol açıp iyi bir yaşam gayesine ulaşmasını engellemektir. Yolunun üzerine adeta serpiştirilmiş bu tuzakların, tıpkı yolculuğun kendisi gibi felsefi bir maksadı vardır çünkü daha yolculuğunun başında Odysseus'u öldürme fikri cazip gelmiyorsa, onu kaderinden döndürmenin sadece iki yolu vardır: benliğini unutması ve ölümsüzlüğün cazibesine kapılması. Her ikisi de bir insanın insan olabilmesine engeldir. Eğer Odysseus kim olduğunu unutursa, nereye gittiğini de unutacak ve hiçbir zaman iyi bir yaşam sürme olanağına ulaşamayacaktır. Aynı şekilde, ölümsüzlüğün cazibesine kapılarak Kalypso'nun teklifini kabul etse insan olmaktan tamamen vazgeçmiş olacaktı. Bunun nedeni sadece insan olmaktan çıkıp tanrı olması değil, aynı zamanda bu "tanrılaşma" durumunun, bu tanrısal dönüşümün sürgün anlamına gelmesi olacaktı çünkü sonsuza kadar sevdikleriyle, ait olduğu yerde yaşamaktan vazgeçmesi gerekecekti ve bu, kendi kimliğini kaybetmesi demek olacaktı.

Kahramanımızın tüm serüvenine yön veren ve şiirin bütününü anlamlı kılan paradoks, Odysseus'un ölümsüzlüğü kabul etmesi durumunda bir ölüden farkının kalmayacak olmasıdır! O artık Penelope'nin eşi, İthake'nin kralı, Laertes'in oğlu Odysseus olmayacaktır. Kendisi olamayacağı bir hayata sonsuza kadar mahkûm edilmiş, adı bilinmeyen, isimsiz bir sürgün olacaktır ki bir Yunan'ın gözünde bu cehennem tanımının tam karşılığıdır. Sonuçta ölümsüzlük tanrılar içindir, insanlar için değil. İnsanlar için ölümsüzlük bir tuzaktır ve tüm büyük dinlerin öğretilerinin aksine bu hayatta çaresizce peşine düşülmesi gereken bir gaye değildir.

Tüm bu uzun deniz yolculuğu boyunca Odysseus'un karşısındaki en büyük tehditlerden biri, başarılı bir yaşam sürmesine olanak sağlayacak iki temel unsuru kaybetmek olacaktır: birincisi, hem dünyanın ve insanlığın hem de kozmosun ve bitimliliğin bir parçası olmak. Diğeriyse sahip olduğu benliği ki durmaksızın onu unutma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır: Hafıza kaybettiren yemişlerle beslenen Lotosyiyenler'in ülkesinde, ezgileriyle insanın aklını başından alan Seirenler'in yakınlarından geçerken, büyücü Kirke tarafından domuza dönüştürülmesine ramak kaldığında, Kalypso'nun aşkına karşı koymaya çalışırken; ki Homeros I. Bölümden itibaren Kalypso'nun Odysseus'a "İthake'sini unutturmak istediğini," Odysseus'unsa "tek arzusunun vatan topraklarında tüten bacaları görmek olduğunu" açıkça bizlere anlatır. Benliğini unutma tehlikesi, rüzgârların tanrısı Aiolos ya da güneş tanrısı Helios karşısında korkunç hatalar yapmasına yol açan bilinç kayıpları şeklindeki ölümcül uykularda da gösterecektir kendini. Her ne şekilde olursa olsun Odysseus'un benliğini unutması demek, geri dönüş yolundan ayrılması ve böylece de kozmosta ait olduğu doğru yerini bulma çabasından vazgeçecek kadar aklının çelinmesi demektir. Ancak diğer tehlikenin de hiç küçümsenecek bir yanı yoktur: Ölümsüz olma arzusuna kapılması demekse, daha önce de gördüğümüz üzere, Odysseus'un insan olmaktan çıkması demektir.

İşte biraz da bu yüzden, bir harita açıp bu yolculuğun her bir aşamasını coğrafi olarak tek tek konumlandırmaya çalışmak biraz absürt bir istek olacaktır. Bunu yapmayı başarabilen kimse olmadı ve bunun o kadar temel bir sebebi var ki bu rotanın gerçek dünyada bir karşılığı olduğu hayaline kapılanlar bu sebebi bilseler en azından hayal kırıklığına uğramazlardı. Odysseus'un değişip geliştiği dünya gerçek dünya değildir. Tabii ki *Odysseia*'nın yazarı artık her kimse –Homeros'un kim olduğu, bu eseri gerçekten onun mu yazdığı, hatta belki birden çok yazar olup olmadığı kesinkes bilinmiyor ama bu noktada pek de önemi yok– gerçeği ve hayali unsurları öyle iç içe kullanmıştır ki eserde geçen yerlerden bazılarının gerçekten de gerçek karşılıkları vardır. Zaman zaman bilinen bir ada, bir kent, bir dağ vs ile karşılaşmak mümkün olsa da kahramanımızın erginleştiği bu dünyayla verilmek istenen derin anlamın coğrafyayla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Bu hayali bir dünyadır; tam anlamıyla metafizik, doğaüstü, ne tamamen insan ne de tamamen tanrı olmayan varlıklarla dolu bir dünya. Daha sonra da göreceğimiz üzere Phaiaklar, Kykloplar, Kalypso, Kirke, Lotosyiyenler; tüm bunlar tuhaf, dünyaya yabancı –Almancada *Weltfremd** diyebileceğimiz– doğadışı varlıklardır. Dolayısıyla Odysseus'un yolculuğunu bir harita üzerinde belirlemeye çalışmak fuzuli bir iştir: Esas noktayı tamamen kaçırır; öyle ki Odysseus, bizzat yolculuğunu kapsayan bir süreliğine, tamamen kozmosun dışındadır. İki dünya arasında ikilemde kalmıştır ve var olan tüm cesaretini, tüm kurnazlığını ve tüm gücünü kullanarak yeniden gerçek bir insan olmayı ve gerçek dünyayla bağını yeniden sağlamlaştırmayı seçmesi gerekecektir. Olay aslında tamamen bundan ibarettir, ne bir yol haritasının ne de Michelin Rehberinin konuyla pek ilgisi yoktur. Odysseus en sonunda tüm engelleri aşacaktır ve ölüler diyarında karşılaşacağı kâhin Teiresias bunu ona –biraz yumuşatarak da olsa– söyleyecektir: Evet, sağ salim evine dönecek ve Akhilleus'un aksine epey geç bir

* Tinsel, manevi, bu dünyaya ait olmayan –çn.

yaşta ölecektir ama eve dönüşü tüm yoldaşlarını kaybedip tek başına kaldıktan ve korkunç zorluklarla sınandıktan sonra gerçekleşecektir... Kısacası bir yandan insanların dünyasına, bitimliliğe, gerçek insanlara, diğer yandan da İthake'ye ve yeniden düzene sokmak zorunda kalacağı, kozmosun bir köşesindeki gerçekliğine kavuşacaktır. Hepsi birlikte gerçek bir yaşam, en azından ölümlüler için iyi bir yaşam demektir. Şimdi de bunun nasıl ve neye mal olarak gerçekleştiğine, deniz yolculuğunun farklı aşamalarını detaylandırarak bir bakalım. Bu aşamalarda Odysseus'un durmaksızın birbiri ardına gelen iki farklı tehlikenin daimi ağırlığı altında kaldığını göreceğiz: canavarlar ve benliğini unutmak.

Savaş sonunda bitmiştir. Adaların arasında seyreden gemisinin pruvasında Odysseus'u görürüz. Uzaklara, ufka doğru bakmaktadır. Homeros'un kendi deyimiyle "tez giden gemide" 50 kadar denizci, yani Odysseus'un silah arkadaşları vardır. Odysseus onlara döner:

> Gidelim dostlarım, evimize dönelim, kavuşalım çocuklarımıza, babalarımıza, analarımıza ve nihayet uyuyalım kollarında kadınlarımızın! Sürgün, nefret ve çektiğimiz en korkunç acılar bitmek üzere artık, çok az kaldı. Tanrılar izin verirse, iyi yaşama dönüş vakti geldi! Yol alalım sularda, nihayet ona doğru...

1) Kikonlar'ın Ülkesinde

Bir adaya yaklaşırlarken Odysseus su ve erzak almak için kıyıya yanaşmalarını söyler ama yine de endişelidir çünkü bu adada onu kimlerin beklediğini bilmiyordur: Dostları mı yoksa düşmanları mı? Çok gergin bir hali vardır ve gergin olmakta da çok haklıdır zira yanaştıkları ada düşman Kikonlar'ın ülkesidir. Kikonlar, Troyalıların tarafında yer alarak Yunanlarla çarpışan savaşçı bir halktır. Öyle bir çarpışmışlardır ki onlarla herhangi bir şekilde uzlaşmaya varmak imkânsızdır. Bu kısım zaman zaman nasıl bir savaş yaşandığını hatırlatan, zaman zaman da savaşa koyulan son nokta görevi gören, savaşın bir nevi basit bir uzantısı mahiyetindedir. Odysseus

ve yoldaşları gemilerini sahile oturtur ve yavaşça kente doğru ilerlemeye başlarlar. Daha sonra habersizce Kikonlar'a saldırır ve tıpkı Troya'yı yağmaladıkları gibi kenti yağmalarlar; eski düşmanlarını var güçleriyle öldürüp katlederler. Ailesininkilerle birlikte tek bir adamın hayatını bağışlarlar: Maron adında bir Apollon rahibinin. Maron da şükranlarını sunmak için Odysseus'a tulumlarca şarap armağan eder. O kadar lezzetli, o kadar benzersiz bir şaraptır ki bu, hem tatlı hem sert bir tadı vardır ve daha sonraları Odysseus ve yoldaşlarının mücadele etmek zorunda kalacakları Kyklop Polyphemos'u uyutmak için de işlerine yarayacaktır ama acele etmeyelim tabii. Şimdi Odysseus ve askerlerinin sahilde kutlama yaptığı ana dönelim. Savaşçıların dinlenme zamanıdır ama hiç de ihtiyatlı davranmazlar. Ölümden kurtulmayı başaran birkaç Kikon, ülkenin iç kısımlarına yardım aramaya gider ve gecenin bir yarısı geri dönerek kartallar gibi saldırırlar Yunanların üstüne. Katliam sırası onlardadır ve epeyce de asker öldürürler. Hayatta kalan askerler olabildiğince hızlıca kaçmaya başlar. Gemilerine çıkarak bir an önce Kikonlar'ın ülkesinden uzaklaşmaya çalışırlar, belli ki Maron'un şarabından başka kendilerine faydası dokunacak hiçbir şey yoktur bu ülkede... Bu arada hâlâ çatışmaların ve kaosların olduğu dönemdeyiz. Bu kısım da yine savaş döngüsünün bir parçası olup Troya Savaşının nihai sonuçlarından biridir.

Ayrıca bu noktaya kadar henüz her şey normal; doğaüstü ya da sihirli değil. Gerçek bir kent, Kikonlar'ın yaşadığı gerçek bir ülke, gerçek gemiler, bazıları düşman da olsa en azından Odysseus ve arkadaşları gibi "ekmek yiyenler" de denilen gerçek insanlar söz konusu. Her yerde kaos hâkim, orası doğru ancak henüz fantastik dünyaya ait bir şeyler yok. Vernant'ın kendi kitabında da (*L'Univers, les dieux, les hommes*, Seuil Yayınları, 1999)* aslına uygun bir şekilde belirttiği üzere, bir sonraki aşamayla birlikte Odysseus gerçek dünyadan çıkarak hayal dünyasına, daha doğrusu metafizik dünyaya geçiş ya-

* Türkçede *Evren, Tanrılar, İnsanlar* ismiyle, Mehmet Emin Özcan çevirisiyle Dost Kitabevi Yayınlarından 2001'de basılmıştır –ed.n.

pacak. O dünyada artık insan ya da doğal olmaktan tamamen uzak, bütünüyle dünyadışı zorluklarla mücadele edecek ve bu zorlukların anlamları coğrafi açıdan ya da siyasi ve askeri strateji açısından değil, mitolojik ve felsefi açıdan tanımlanmaya başlanacak...

Böylece Odysseus ve yoldaşları, Homeros'un da dediği gibi "yürekleri acı dolu ve gözyaşları içinde arkadaşları, yine de her şeye rağmen ölümden kurtuldukları için avutarak kendilerini," tekrar denize açılır. Zeus hâlâ aynı sebeplerden ötürü öfkelidir: Yunanlar kent üstüne kent yağmalayıp kaos üstüne kaos yaratarak *hybris*'in ve ölçüsüzlüğün ağına düşmeye devam etmektedir ve artık buna bir son vermeleri gerekir. Bu yüzden Zeus yeniden korkunç bir fırtına çıkartır. Geminin yelkenleri rüzgârın gücüyle bir bir yırtılırken dev gibi coşkun dalgalar kopar denizde. Odysseus ve adamları kürek çekmeye devam etmek zorundadır (o dönem gemiler yalnızca yelken ve kürekle yürütülürdü). Yol almak için gece gündüz demeden var güçleriyle kürek çekmeye devam ederler. Ta ki uzaktan gördükleri kara parçasına yanaşana kadar. Yorgunluktan bitap düşmüş bir halde iki gün iki gece kumların üzerinde dinlenirler burada. Üçüncü gün tekrar yola koyulurlar fakat dalgalar, akıntılar ve yeniden şiddetini artıran rüzgâr onları rotalarından çıkartır. Öyle ki artık nerede olduklarına dair en ufak bir fikirleri yoktur. Yönlerini bulmalarına yardımcı olacak hiçbir şeyleri olmaksızın tamamen kaybolmuş durumdadırlar. Bunun sebebi de Zeus'un onları gerçek dünyadan çıkartacak sulara sürüklemiş olmasıdır. On günün sonunda tükenmiş bir vaziyette yanaştıkları adadaysa normal olan hiçbir şey yoktur...

2) Lotosyiyenler'in Ülkesinde

Bu kara parçasının sakinleri son derece tuhaf kişilerdir. Çok kibar, çok misafirperver olmalarına karşın normal insanlar gibi ne ekmek ne de et yerler. Aslında bu Odysseus'un denizcilerinin kuşkulanması gereken bir işarettir. Sadece bir tek bitkiyle, bir çiçekle beslenirler: lotos. Bu yüzden de on-

lara "Lotosyiyenler" adını vermişlerdir. Hangi bitki olduğunu öğrenmek için boşuna sözlüklere bakmayın çünkü bulamazsınız. Bu hayal ürünü bir yemiş ya da bir çiçektir ve muhteşemdir. Bir tür hurma gibidir ve epey dikkat çekici bir özelliği de vardır: Tadına bir kez bakan hemen o an hafızasını tamamen kaybeder. Tüm benliğini yitirmiş ve kesinlikle hiçbir şeyi hatırlamaz hale gelir. Ne nereden geldiğine, ne orada ne yaptığına ne de nereye gideceğine dair tek bir fikri kalır. Ve bu şekilde de mutludur, o kadar. Bu ona yeter. Zaten tadına bakan kişiler biraz "köyün delisi" gibi gözükmeye başlar; ilk başta sempatik gelen ama hemen ardından insanı endişelendiren bir haldir bu. Tabii ki bu güzel ve leziz çiçek ile Odysseus açısından teşkil ettiği tehlike arasında çok ciddi bir karşıtlık vardır. Eğer bu çiçeğin tek bir lokma dahi olsa tadına bakma gafletine düşerse tüm kaderi altüst olacaktır: Bir daha evine dönmek istemeyecek, hatta buna dair bir fikri bile kalmayacaktır ve böylece iyi bir yaşama sahip olma olasılığı da ellerinin arasından kayıp gidecektir. Odysseus yoldaşlarından üç tanesinin bu deneyimin cazibesine kapıldığını büyük bir üzüntüyle fark eder ve sonuç tam bir felakettir. Neredeyse geri dönüşü olmayacak bir şekilde kendilerini kaybetmişlerdir. Koca birer ahmak gibi durmadan bön bön gülümserler. O sırada o anı yaşamaktan öylesine mutlulardır ki eve dönmekten bahsedilmesini bile istemezler. Tıpkı Odysseus'un bu kısmı kendi ağzından anlatırken kibarca belirttiği gibi:

> Bizimkilerden kim yediyse lotosun bal gibi yemişini, kendinden geçti ve dönmek istemedi bir daha gemiye. Orada kalıp lotos yemekten başka şey düşünmediler, akıllarını çelmişti bu yemiş, unutturmuştu sılayı. Ama bakmadım gözlerinin yaşına, sürükledim gemiye onları, teknede, kürekçi sıraları altına çektim, vurdum zincire. Sonra buyurdum öbür sevgili yoldaşlarıma, haydi, dedim, binin tez giden gemilere çabuk, korktum, biri lotos yer, sılayı unutuverir diye. (IX. Bölüm)*

Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir Meriçboyu, İş Bankası Kültür Yay., 2014, IX. Bölüm, 94-102, s. 148 –çn.

Lotosyiyenler'in tıpkı o leziz yemişleri gibi hoş ve tatlı kimseler olduğuna şüphe yok tabii ama Odysseus oradan kıl payı kurtulduğunun farkındadır ve tehlikelerin en kötüsü her zaman beklendiği gibi değildir: Ona yolculuğunun amacını, yani hayatının anlamını unutturacak şey ilk başta göze çok hoş ve tıpkı bal gibi tatlı gözükebilir.

Jean-Pierre Vernant'ın, büyük Yunan mitlerinin yorumlanması konusunda benzersiz bir kılavuz görevi gören eserinde kendi kelimeleriyle anlattığı bu satırları da büyük bir saygı ve memnuniyet duyarak paylaşmak istiyorum:

> İşte ilk durakları böyledir: unutuluş ülkesi. İşte daha sonraki uzun yolculuklarının her anında, Odysseus ile arkadaşlarının bütün maceralarının gerisinde aslında hep aynı tehlikenin, hep aynı kötülüğün tehdidi yer alır: vatan hatırasının, vatana geri dönüş isteğinin unutulması, silinmesi. İnsanların dünyasında olmak güneş ışığı altında canlı kalmak demektir, diğerlerini görmek, diğerlerince görülmek demektir; bir arada yaşamak, hem kendini hem diğerlerini hatırlamak demektir. Oysa orada gecenin güçleri, Hesiodos'un dediği gibi Gece'nin çocukları, ürkütücü gölgelerini yavaş yavaş Odysseus ile arkadaşlarının üstlerine sereceklerdir. Gemicilerin tepesine kara bulutlar çökmüştür, eğer dönüşü unuturlarsa kaybolup gideceklerdir (*L'univers, les dieux, les hommes*, s. 118-119).*

Bu felaketten sıyrılmanın verdiği rahatlamayla Odysseus tekrar denize açılır. Ancak bir sonraki aşamada onu bekleyen korkunç bir zorluk vardır.

3) Kykloplar'ın Ülkesinde

Kürek çekerek birkaç gün denizde yol aldıktan sonra Odysseus ve yoldaşları "Kykloplar" da denilen "Yuvarlak Gözlüler" adasına yanaşır. Kykloplar normal insanların neredeyse üç katı büyüklüğünde, devasa boyutlardadır ve alınlarının tam ortasında sadece bir adet kocaman bir göz vardır. Bu adada da, tıpkı Lotosyiyenler'in ülkesinde olduğu gibi, ama oradakin-

* Jean-Pierre Vernant, *Evren, Tanrılar, İnsanlar*, çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yay., 2001, s. 88 –çn.

den kat be kat daha sevimsiz, doğadışı, bambaşka canlılar vardır. Ne insan ne tanrı denemeyecek, sınıflandırılamayacak canlılardır bunlar. Odysseus daha sonra Phaiaklar'ın kralı ve kraliçesi Alkinoos ve Arete'nin huzurunda yapacağı konuşmasında şöyle anlatır Kykloplar'ı:

> Vardık töre bilmez, azgın Tepegözler'in iline, onlar yalnız ölümsüz tanrılara güvenirler, ne ekin ekerler elleriyle, ne de çift sürerler, toprak ekilmeden, işlenmeden verir onlara her şeyi, arpayı da, buğdayı da, asmayı da verir, şarap sunan iri salkımları Zeus'un yağmuru şişirir. Yoktur onların dernekleri, yasaları falan.
>
> Otururlar yüksek dağ tepelerinde, oyuk mağaralarda, herkes kendi evini yönetir, kendi karısını, çocuğunu, umurlarında değildir hiç kimse, başkalarına aldırmazlar. (IX. Bölüm)*

Tıpkı Lotosyiyenler gibi Kykloplar'ın da gerçekten insan olmadığı açıkça ortadadır. Kanıtı mı? Toprağı işlememeleri ve ortak bir yasalarının olmaması. Dahası tanrı da değillerdir ama alıntıdan anlaşılacağı üzere tanrılar tarafından korunurlar. Görünüşe bakılırsa epey de sıkı bir korumadır bu, yaşamlarını sürdürmek için çalışmak zorunda olmadıklarına göre... İkisi arasında bir dünyadır bu; Odysseus'un gerçek dünyadan çıktıktan sonra Kikonlar'la olan kanlı mücadelesinden başlayıp İthake'ye dönüşüne kadarki tüm yolculuğuna damgasını vuracak, insanlarınki ile kutsal varlıklarınkinin arasında bir dünya. "Yuvarlak Gözlüler" adası bir sürü besinle dolup taşmaktadır. Odysseus'un yoldaşları avlanmaya gidip bolca yiyecekle geri döner, geminin ambarlarını avla doldururlar. Herkes bir an önce yola koyulmak ister ama Odysseus onlardan daha meraklı bir adamdır; karakterinin en temel özelliklerinden biridir bu. Sadece kurnaz değil, aynı zamanda zeki bir adamdır ve her şeyi öğrenmek, bilgi dağarcığını durmaksızın genişletmek ve yeni tecrübeler edinerek entelektüel, kültürel ve ahlaki açıdan ufkunu sürekli daha da açmak ister. Ve şöyle seslenir yoldaşlarına:

---

* Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir Meriçboyu, İş Bankası Kültür Yay., 2014, IX. Bölüm, 106-115, s. 148 –çn.

> Burada kalın siz can yoldaşlarım, ben kendi gemim ve tayfalarımla gideyim bakayım, kim bu Tepegözler, ne biçim adamlar, yabani, kaba, doğruluk bilmez adamlar mı, konuksever, tanrıya saygılı insanlar mı yoksa? (IX. Bölüm)*

Görüldüğü üzere bu gezintiye çıkmasının bir şeyler öğrenmekten başka bir amacı yoktur ki burada da sahip olduğu Yunan bilgeliğinin bir diğer yüzü ortaya çıkıyor: Akılsız biri iyi bir yaşam sürme hedefine erişemeyecektir. Nihai amaç kozmik düzendeki yerini bulmaksa eğer, bunu yapmak, insanın dünya görüşünü ve dünyadaki canlılara ilişkin kavrama yetisini genişletecek ve zenginleştirecek bir yoldan geçmeden mümkün olmayacaktır. Bu makul merakın da tehlikeleri vardır tabii ki; Odysseus'un Kyklop Polyphemos'la karşılaşması da buna bir örnek. Odysseus tayfasından titizlikle seçtiği on iki adamla birlikte adayı ziyarete gider. Burada defne ağaçlarının gölgesinde yüksek bir mağara keşfeder. Burası hem Kyklop'un kendi yuvası hem de sahip olduğu keçi ve koyun sürülerinin gece boyunca sığındığı ahırların olduğu bir mağaradır:

> İnsan azmanı bir dev otururdu bu mağarada, bir başına, herkesten uzak, sürülerini güderdi, kimseyle görüşmez, karışmazdı başka adamlara, tasarlardı kendi köşesinde bir sürü kötü işler. İnsan dilini yutardı görünce bu devi, ekmek yiyen insanlara hiç benzemezdi o, daha çok ormanlı bir doruk gibiydi, bir sürü doruk arasından tek başına sivrilmiş.†

Polyphemos gerçekten de küçük bir dağ kadar kocamandır. Alnının ortasındaki tek gözüyle, devlere özgü gücüyle tek kelimeyle korkutucudur ve Odysseus o anda, merak etmenin aslında berbat bir kusur olup olmadığını sorgulamaya başlar kendi içinde... Yine de merakını gidermek ister. Polyphemos'un içeride olmadığını –o sırada sürülerini komşu tarlalarda otlattığını– ve mağarasının boş olduğunu görünce yoldaşlarıyla birlikte canavarın inine girer. Önemli bir ekleme: Apollon rahibi Maron'un, Odysseus onun ve ailesinin hayatını bağışlama

---

A.g.e., 172-176, s. 150 –çn.

A.g.e., 187-193, s. 151 –çn.

merhameti gösterdiği için hediye verdiği o leziz şarapla dolu on iki testiyi yanında getirecek kadar tedbirli davranmıştır kahramanımız. Mağaranın içi yiyeceklerle doludur: Bolca leziz peynirlerin olduğu raflar, tıka basa küçük kuzularla dolu ağıllar, sütle dolup taşan metal kaplar, çeşit çeşit ezmeler, ballar... Odysseus'un yoldaşlarının aklında tek bir şey vardır: alabildikleri kadarını alıp geride bıraktıklarına bakmadan bir an önce oradan gitmek. Fakat Odysseus bu tuhaf yaratıkların kim olduğunu merak eder; Polyphemos'u görmeden o mağaradan ayrılmayacaktır ki bu kendi ve özellikle de korkunç bir şekilde hayatlarını kaybedecek yoldaşları için çok talihsiz bir karar olacaktır. Sonuçta Polyphemos gerçekten bir canavardır, bir "ekmek yiyen" değil.

Odysseus ve arkadaşları beklemeye koyulur. Akşam olmaya başlayınca büyük bir ateş yakarlar. Ateşin etrafında hem ısınır hem de vakit geçsin diye beklerken biraz peynir yerler. Evine dönüp de bu manzarayla karşılaşan Polyphemos misafirperverlikten ne kadar uzak davranılabilirse öyle davranmaya başlar. Yunanlarda ya da en azından "ekmek yiyen ve tanrılara saygılı" gerçek insanlarda âdet gereği misafirlere herhangi bir şey sormadan önce yiyecek içecek bir şeyler ikram edilir. Polyphemos ise onları ağırlamaya sorgulamakla başlar: İsimleri nedir, kimlerdir, nereden gelirler? Odysseus bu karşılaşmanın kötü bir başlangıç olduğunu düşünmeye başlar ve Polyphemos'a cevap vermek yerine ondan daha misafirperver davranmasını ister. Laf arasında, üstü kapalı bir tehdit niyetine, ona tanrılara saygı duyması gerektiğini hatırlatır. Kyklop bir kahkaha patlatır; Zeus dahil tüm tanrılar arasında en üstün olanın bile onlar karşısında yapacağı bir şey yoktur. Polyphemos'a kalırsa o ve kendi gibiler tanrılardan çok daha güçlüdür. Söylediklerini de destekler yaptıklarıyla; Odysseus'un yoldaşlarından iki tanesini bacaklarından yakaladığı gibi önce kafalarını yere vurarak parçalar. Daha beyinleri etrafa bile dağılmadan tüm organlarını tek tek parçalamaya başlar ve akşam yemeğini böyle aradan çıkarır. Sonra da güzelce uykuya dalar.

Suçluluk duygusuyla yüreği dağlanan, midesi bulanan Odysseus –çünkü yoldaşlarını ölüme sürükleyen onun merakıdır– önce aklından Polyphemos'u öldürmeyi geçirir ve kılıcını çeker. Fakat o an vazgeçer çünkü hayal bile edemeyeceği kadar güçlü olan Polyphemos, Odysseus ve yoldaşlarının bir milim dahi oynatamayacağı şekilde mağaranın girişini koca bir kayayla kapatmıştır. Odysseus Kyklop'u öldürmeyi başarabilse bile sonsuza kadar onun mağarasında hapis kalmaya mahkûm olacaktır. Dolayısıyla başka bir çözüm bulması gerekir. Orada korkunç bir gece geçirir, belki de geçirdiği geceden daha korkunç bir yarın onu bekliyordur ki öyle de olur. Uykusundan uyanan Polyphemos bir evvel geceki kanlı geleneğini devam ettirerek kahvaltı niyetine Odysseus'un denizcilerinden iki tanesini daha midesine indirir. Sonra da sanki hiçbir şey olmamış gibi koyunlarını sakin sakin otlatmaya götürür; mağaranın girişini o koca kayayla tekrar kapatmayı da ihmal etmez. Kaçmak imkânsızdır. Odysseus düşünmeye başlar ve kurnaz kahramanımızın aklına bir fikir gelir; ağılların yakınında, yerde duran koca bir kalas ilişir gözüne. Gemisinin direklerine denk boyuyla, zeytin ağacından yapılma bir tür sopaya benzeyen bu tahta parçasını adamlarıyla birlikte ellerine alır almaz kılıçlarıyla yontarak kocaman bir kalem gibi ucunu sivrileştirmeye başlarlar. Kazığı iyice biledikten sonra hem daha da sertleşsin hem de iyice ısınsın diye de ateşin içine daldırırlar...

Sonunda mağarasına dönen Polyphemos, sürekli yaptığı gibi, tayfadan iki denizciyi daha akşam yemeği niyetine kurban eder. Planının ikinci kısmı için Odysseus Polyphemos'a, Maron'un kendisine hediye ettiği son derece lezzetli fakat bir o kadar da sarhoş edici o şaraptan ikram eder; ki bir gün bu şarabın çok işine yarayacağını söylemişlerdir kendisine. Hayatında bundan daha güzel bir şey içmemiş olan Kyklop, ağzına kadar dolu sağraklardan üç dört tanesini arka arkaya midesine indirir ve sonucunda da körkütük sarhoş olur. Odysseus'a ismini sorar ve eğer cevap verirse ona şöyle görkemli bir hediye vereceğini söyler. Odysseus hemen o anda bir

hikâye uydurur; bu stratejisinin üçüncü ve son parçasıdır, nedenini de az sonra öğreneceğiz. Polyphemos'a adının "Kimse" olduğunu söyler. Yunancada *outis* kelimesiyle ifade edilen bu isim aynı zamanda *métis* kelimesini de getiriverir akla. Birbirine bu denli benzeyen bu iki kelimenin de *ou* ve *mé* olumsuzluk önekleriyle başlaması aslında Odysseus'un kurnaz planına dair bir püf noktasıdır. Kyklop ise bunun karşılığında son derece alaycı bir şekilde aklındaki hediyeyi söyler: Odysseus ismini söylemeyi kabul ettiği için ona bir iyilik yapacak ve onu herkesi yedikten sonra yiyecektir. Bunun üstüne ağız dolusu bir kahkaha patlattıktan sonra olduğu yere uzanır ve hem sarhoşluğun etkisi hem de akşam yemeği niyetine midesine indirdiği insan etinin rehavetiyle hemen o an sızıverir...

Odysseus ve arkadaşları tekrar kazığı ısıtmaya koyulur. Kazık artık tunç kadar sert, bir mızrak kadar sivri hale gelmiştir. Tahta ateşte korlaşmaya başlayınca harekete geçmeye karar verirler. Yoldaşlarının da yardımıyla Odysseus yeni silahını kaptığı gibi döndürerek canavarın gözüne saplayıverir. Tam o anda her şey bir felakete dönüşür: Gözünden oluk oluk boşanan kanın ve kömüre dönen kirpiklerinin acısıyla Kyklop çığlık atmaya başlar. Kazığı gözünden çıkardığı gibi bu işin suçlularını bulup öldürmek ister çaresizce. Canavar tamamen kör olmuştur ve Odysseus ile arkadaşları hem ona göre fazla küçüktür hem de mağaranın en kuytu köşelerinde üzerlerini toprakla örtmüş bir şekilde sessizce saklanırlar; o yüzden hiçbirini bulamaz. Polyphemos ne kadar aranıp dursa da tek bir tanesini bile eline geçirmeyi başaramaz. Sonunda o koca kayayı kaldırıp mağaranın girişini açarak yardım istemeye karar verir ve tüm gücüyle yakınlarındaki dağlara doğru bağırır. Kardeşleri aceleyle mağaralarından çıkıp ona ne olduğunu sorar: Oyuna mı gelmiştir yoksa kendinden daha güçlü biri tarafından mı yaralanmıştır? Kimdir onu yaralayan? Polyphemos oyuna getirildiğinden emin olduğunu söyler ve ekler: "'Kimse' tarafından" çünkü Odysseus'un adının bu olduğunu zannetmektedir. Arkadaşları onu anlamaz ama sözüne inanıp cevap verirler: "Eğer kimse tarafından yaralanmadıysan se-

nin için yapabileceğimiz bir şey yok. Kendi başının çaresine bak seni koca deli!"

Tüm arkadaşları tarafından yüzüstü bırakılan Polyphemos, mağarasının girişine dikilip "kimse" çıkamasın ve kendisi de en korkunç şekilde intikamını alabilsin diye beklemeye başlar. Fakat Odysseus her şeyi planlamıştır. Kendine bir halat örüp koyunları üçer üçer bağlar. Adamları da koyunların alt taraflarına geçerek karınlarına sımsıkı sarılır. Böylece elleriyle yoklayarak hayvanlarını arayan ve kısa süre sonra da koyunlarının postlarını elinin altında hissettiği için memnun olan devin dikkatini çekmeden mağaradan çıkmayı garanti altına alırlar. Çıktıkları gibi de dağın eteğinde onları bekleyen gemilerine doğru hızla yol alırlar.

Fakat Odysseus'un bu kadarla yetinmeye niyeti yoktur. Kim olduğunu söylemediği sürece onu mükemmelen cezalandırmış olamayacaktır ve kendini tutamayıp ona karşı duyduğu nefreti Polyphemos'a haykırır. Kyklop kim tarafından mağlup edildiğini bilmek zorundadır. Odysseus kurtuluşuna giden yolda aniden durur, arkasına döner ve Polyphemos'a doğru bağırır: "Şunu bil zavallı ahmak, seni tıpkı hak ettiğin şekilde cezalandıran kişi benim, Odysseus, 'Kimse' değil..." Her ne kadar bu yaptığı o sırada onu iyi hissettirse de aslında hata yapmıştır. Böbürlenmek *hybris*'in sinsi tuzaklarından birisidir ve Odysseus'un bu hataya düşmemesi gerekirdi. Hiçbir şey söylemeden, daha fazlasını beklemeden, yoldaşlarının da ondan adeta yalvarırcasına istediği gibi dönüp gitse daha iyi olurdu. Fakat şunu da belirtmek gerek, bir ağacın köklerine bağlı olduğu gibi Odysseus benliğine, kişiliğine sıkı sıkıya tutunuyordu; sonuçta tüm yolculuğu boyunca asıl tehlikede olan buydu.

O sırada öfkeden deliye dönen canavar yakınındaki bir dağın tepesini koparak az önce duyduğu sesin geldiği yöne doğru fırlatır. Büyük bir gürültüyle denize düşen kaya parçası Odysseus'un gemisinin o kadar yakınına gelir ki gemi paramparça olmaktan kıl payı kurtulur. Fakat Odysseus'u çok daha kötüsü beklemektedir; Polyphemos korkunç bir tanrı olan

Poseidon'un oğullarından biridir ve babasından yardım ister. Evlatlarından birine saldırmaya cüret eden küstahı cezalandırması için ona yalvarır. Aşağıdakiler de kendi sözleridir ve bunların Odysseus'u bu noktadan sonra ne tür zorlukların beklediğini temel hatlarıyla tanımlayan cümleler olduğunu da unutmamak gerekir:

> Dinle beni toprağı sarsan Poseidon, (Poseidon denizler tanrısıdır ancak tüm su akıntıları ona ait olduğu ve üç uçlu mızrağıyla depremler meydana getirebildiği için toprağa da hükmeder, bu sebeple de ona "toprağı sarsan" derler), lacivert yeleli, gerçekten oğlunsam ben senin, sen de babam olmakla övünüyorsan, yerine getir dileğimi, dönmesin bir daha yurduna, bu kentler* yıkan Odysseus (Ilion'un Troya'nın Yunancası olduğunu, Ilos isminde biri tarafından kurulduğunu ve Homeros'un *İlyada*'sının da bu isimden geldiğini unutmayalım), bu İthakeli, Laertesoğlu. Ama kaderinde varsa, sevdiklerine ille de kavuşacaksa, dönecekse yurduna, yüksek çatılı evine, geç varsın ve perişan varsın oraya ve tekmil dostlarını yitirmiş olsun, gitsin bir yabancı gemiyle, bulsun evini dert içinde. (IX. Bölüm)†

Odysseus'u böyle bir gelecek beklemektedir işte. Evine dönecektir, orası kesin ama bin tane belayla baş ettikten sonra dönebilecektir ancak. Hiçbir istisna olmaksızın tüm yoldaşları hayatlarını kaybedecektir. Gemisi batacak ve gerçekten de Phaiaklar'ın ödünç verdiği bir gemiyle İthake'ye dönerek orayı yeniden ele geçirmeye çalışacaktır. Gittiğindeyse Polyphemos'un dileklerinden birinin daha gerçekleştiğini, hem tahtına hem de karısına göz koyan "taliplerin" tüm sarayına hâkim olan gerçek bir karmaşa çıkardığını görecektir.

Bu noktadan itibaren, geleneksel ilerleyişe göre, Odysseus ve arkadaşları tekrar denize açılır: "yürekleri acı dolu; kurtarmışlardı canlarını ölümden, kurtarmışlardı ama yitirdikleri sevgili dostlar akıllarından çıkmıyordu."

Şimdi, sonraki dört aşamayı hızlıca özetleyelim.

---

* Özgün metinde "Ilion" olarak geçmektedir –çn.

† Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir Meriçboyu, İş Bankası Kültür Yay., 2014, IX. Bölüm, 528-535, s. 162 –çn.

4) Rüzgâr Tanrısı Aiolos'un Adasında

Issız adaların arasında günlerce yol aldıktan sonra Odysseus rüzgâr tanrısı Aiolos'un adasına ulaşır ve güzel de karşılanır. İyi yürekli Aiolos ona çok değerli bir hediye verir: Bir tür tuluma benzeyen, deriden yapılmış, sıkıca kapalı bir kesedir bu ve içinde Odysseus'un yolculuğuna zarar verecek tüm rüzgârlar vardır! Artık Odysseus'un tek yapması gereken kendini denizdeki diğer rüzgârlara bırakıp öylece yol almaktır. Bunlar son derece yumuşak ve hep iyi yönden esen rüzgârlardır. Böylece Odysseus sağ salim İthake'ye varacağına emin olur. Öyle düşünceli bir hediyedir ki bu, Odysseus adeta ağlamaklı bir sesle Aiolos'a teşekkür eder ve bu değerli hediyeye sımsıkı sarılarak tekrar denize açılır. Fakat pek de ince düşünceli olmayan denizcileri bu hediyeyi Odysseus'un sadece kendine saklamak istediği bir hazine zanneder. Meraktan içi içini yiyen denizciler kahramanımızın bir anlık dikkatsizliğinden –bir tür benlik yitimi olan uykuya yenik düşmesinden– faydalanır ve tam da İthake kıyıları görünmeye başlamışken kesenin ağzını açarlar. Ne yazık! Karşı rüzgârlar etraflarını sarar ve onlara karşı koyamayan gemileri yolunu kaybederek açık denizlere doğru seyretmeye başlar. Odysseus öfkeden deliye döner; dahası korkunç bir hayal kırıklığına uğramış hisseder. Ve kendine kızar; asla uyumaması, hediyesine göz kulak olmayı asla bırakmaması gerektiğini düşünür: Uykuya yenik düşmek, kendini ve dünyayı unutmanın bir türüdür. Elbette anlık bir unutmadır bu ancak her şeyi yeniden berbat etmeye yeter. Odysseus tekrar Aiolos'un adasına döner fakat ikinci bir şans için ona epey bir yalvarması gerekecektir çünkü rüzgârların tanrısı çok öfkelidir, hiçbir şey duymak istemez ve şöyle der: "Eğer bu kadar şanssızsan, eğer sana verdiğim hediyeye göz kulak olmak yerine uyumayı tercih ediyorsan Odysseus, kesinlikle çok güçlü bir tanrının seninle bir alıp veremediği var demektir ve bu durumda ne bir şey yapabilirim ne de bir şey yapmak isterim." Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere uyku aracılığıyla Odysseus'un üzerine çöken talihsizlik Poseidon'un

ona yapmak istediklerinin şimdiden gerçekleşmeye başladığını göstermektedir...

Odysseus ve yoldaşları yeniden kaybolmuştur ve her an daha da tuhaflaşan bir dünyada doğru yolu bulmalarına yardımcı olacak tek bir işaret olmaksızın tamamen rotalarından çıkmış bir durumdadırlar. Altı yorucu günün sonunda, yollarına tesadüfen başka bir kara parçası çıkar ve Kral Antipathes'in egemenliğindeki Telepylos'a, Laistrygonlar'ın ülkesine yanaşırlar.

5) Laistrygonlar'ın Ülkesinde

Yolculuğunun bu noktasında Odysseus hâlâ birçok gemiye liderlik etmektedir. Gemilerini buldukları korunaklı bir koya sıra sıra yanaştırırlar ve ortaya büyüleyici güzellikte doğal bir liman çıkar. Her şey epey sakin gözükmektedir. İnsan kendini son derece dingin ve sevimli bir sahil kasabasında hisseder; sanki Yunan Portofino'sudur burası. Odysseus yine de ihtiyatlı davranarak kendi gemisini biraz uzaktaki küçük bir koya çeker ve palamarlarıyla sıkı sıkıya kayalara bağlamaya özen gösterir. Sonra da üç adamını yanaştıkları yeri keşfe çıkmaya gönderir.

Adamlar köye yaklaşırken bir pınardan su alıp taşıyan genç bir kız fark eder. Çok genç olmasına rağmen erişkin bir çınar kadar kocamandır bu kız. Buraların, Laistrygonlar'ın kralı Antipathes'in kızıdır. Devasa boyuyla, nazikçe onları babasının sarayına kadar götürmeyi teklif eder. Hemen sonrasında da zavallı adamlar kızın anne babasıyla karşılaşır; dağlar gibi kocaman, iki devasa yaratık. Antipathes gereksiz sohbetlerle hiç zaman kaybetmeden, tıpkı Polyphemos'un yaptığı gibi, Odysseus'un denizcilerinden birini yakalar yakalamaz kafasını yere vurarak paramparça eder ve tüm bedenini çiğ çiğ midesine indirir. Bu devler de "ekmek yiyenlerden" değildir. İnsan olmadıkları da apaçıktır; düpedüz canavardır bunlar ve bir an önce oradan kaçıp uzaklaşmaları gerekir. Fakat bunun için çok geç kalmışlardır bile. Gemilerin bağlı olduğu limana

dimdik yukarıdan bakan köydeki tüm devler, mağaralarından çıkıp koşuşturarak gelirler ve taze insan etinden kendi paylarına düşeni almak konusunda da çok isteklidirler. Ellerine geçirdikleri koca koca kaya parçalarını gemilere doğru fırlatarak hem adamları ezer hem de gemilerini ve futalarını paramparça ederler. Tüyler ürpertici bir katliamdır bu. Kaşla göz arasında tüm gemiler en küçük parçalarına ayrılmış, orada bulunan gemiciler de tıpkı zıpkınla avlanan balıklar gibi yakalandıkları an mideye indirilmişlerdir. Odysseus yanında kalan birkaç sadık adamı ve uzağa bağladığı bir gemisiyle oradan kurtulur. Yaşanan korkunç manzarayı görür görmez tek bir kılıç darbesiyle palamarları keserek son hızla açık denize doğru yol almaya başlar; görünüşe bakılırsa "yürekleri acı dolu; kurtarmışlardı canlarını ölümden, kurtarmışlardı ama yitirdikleri sevgili dostlar akıllarından çıkmazken" denize açılmak Odysseus için bir gelenek haline gelmiştir artık...

6) Aiaie Adasında, Büyücü Kirke'nin Ülkesinde

Yine birkaç gün boyunca denizde yol aldıktan sonra ufukta başka bir ada belirir. Odysseus nerede olduklarını hâlâ bilmiyordur, tamamen kaybolmuş bir haldelerdir fakat nihayetinde erzaka ve suya ihtiyaçları vardır; bu yüzden gördükleri adaya yanaşmaya karar verirler. Gemilerini ıssız bir sahile çekerler.

İki gün iki gece, yorgunluktan baygın düşmüş bir halde dinlenen Odysseus ve denizcileri sonunda güçlerini yeniden toplar. Adanın içlerine doğru gitmeden, kıyı kısımlarda vakit geçirirler. Odysseus avlanmaya çıkar ve sırtında kocaman ölü bir geyikle geri gelir. Hayvan hem Odysseus'u hem de denizcilerini tamamen kendilerine getirmeye yetecek kadar büyüktür. Üçüncü gün olur ve meraklı Odysseus daha fazla dayanamaz: Birkaç denizciyi adayı keşfe gönderir. İkinci kaptan Eurylokhos yanına aldığı yirmi kadar denizciyle birlikte keşfe çıkar. Keşifçiler küçük dar bir yolda ilerler. Uzaktaki bir evin bacasından tüten dumanı görürler. Yaklaştıkça yolun etrafında serbestçe dolaşan aslanlar ve kurtlar olduğunu fark ederler. Korkuya

kapılarak ellerini kılıçlarına götürüp kendilerini bir saldırıya hazırlasalar da başlarına bir şey gelmez. Normalde vahşi olan bu hayvanlar sanki insanmışçasına, son derece yumuşak, derin ve yalvaran gözlerle bakıyorlardır. Sevimli yavru köpekler gibi Odysseus'un bacaklarına sürtünmeye başlarlar ve denizciler gözlerine inanamaz. Yollarına devam etmeye koyulurlar ve o sırada evden kulağa çok hoş gelen bir ses duyulur.

Helios'un kızı, büyücü Kirke'nin sesidir bu. Helios daha sonra farklı hikâyelerde kaşımıza çıkacak bir başka büyücü olan Medeia'nın da halasıdır aynı zamanda. Kirke tek başına yaşadığı adasında biraz sıkılmaktadır. Kendine eşlik edecek birilerinin olmasını ve özellikle de yanında kalmalarını ister. Denizcileri içeri davet ederek onlara içecek bir şeyler ikram eder. Odysseus'un adamları o an bir hata yaptıklarını anlar. İçtikleri şey içen kişiyi anında hayvana dönüştüren sihirli bir iksirdir. Sihirli asanın tek bir hareketiyle Odysseus'un arkadaşları domuza dönüşür! Kirke kibarca onları dışardaki domuz ahırına doğru yönlendirir ve yemeleri için birkaç palamut ile biraz da su verir. Görünüşleri gerçek birer domuz gibi olsa da içleri ve ruhları eskisi gibi insan olarak kalmıştır; o yüzden kendilerini ve birbirlerini bu yeni halleriyle görmek hepsi için dehşet vericidir. Tam o anda, yolda gördükleri kurtların ve aslanların gözlerindeki o yumuşaklığın sebebini anlayıverirler: Hepsi Kirke'nin kendisine eşlik etmesi için hayvana dönüştürdüğü insanlardır aslında!

Neyse ki Eurylokhos işin içinde bir bityeniği olduğunu sezmiş ve Kirke'nin ikram ettiği karışımdan içmemiştir. Kendini oradan kurtardığı gibi son hız Odysseus'un yanına koşarak ona gördüklerini anlatır. Odysseus da mızrağını ve kılıcını alır almaz yoldaşlarını kurtarmak üzere yola koyulur. Kabul etmek gerekirse epey cesur bir harekettir bu fakat işlerin ne hal alabileceğine dair en ufak bir fikri de yoktur. Her zaman olduğu gibi, karşılaştıkları bu zorluk üstesinden gelinemeyecek bir hal alınca Olympos hareketlenir ve Zeus'un habercisi Hermes duruma müdahale eder. Ayaklarındaki küçük kanatlarıyla havayı adeta yararak adaya iner ve yakışıklı genç bir adam görü-

nümüne bürünür ancak Odysseus onu gördüğünde kim olduğunu anlamakta gecikmez. Hermes ona panzehir olarak "molü" isminde ufak bir ot verir. Yediği andan itibaren onu Kirke'nin büyülerine karşı koruyacak bir ottur bu. Hermes otla birlikte Odysseus'la başka tavsiyeler de paylaşır: Kirke'yle karşılaştığında onun vereceği iksiri içmesi gerekecektir ama ona hiçbir şey olmayacaktır. Böylece Kirke onun kim olduğunu anlayacaktır. Karşısında ayağa kalkıp sanki öldürmek ister gibi kılıcını çekerek onu korkutacak, böylece Kirke yoldaşlarını özgür bırakacak ve eski insan hallerine geri döndürecektir. Fakat karşılığında, koynuna almak için Odysseus'u yatağına davet edecektir. Bu teklifi tek bir koşulla kabul etmesi gerekir: Kirke bir daha asla ona zarar vermeyeceğine Styks üzerine yemin edecektir. Yeraltındaki ölüler diyarında bir nehir olan Styks üzerine edilen yemin, Odysseus'un işini garantiye alması demektir çünkü bu yemine sadık kalmayan kişi kudretli bir tanrı da olsa, hatta Zeus'un ta kendi bile olsa korkunç bir şekilde cezalandırılır: Eski haline dönmeden önce, tüm gücü ve kudreti elinden alınarak tam dokuz yıl boyunca bir ot gibi yaşamaya mahkûm edilir ve inanların dünyasına esarete gönderilir.

Her şey planlandığı gibi gerçekleşir ve –bir tanrıça olan– Kirke güzelliğiyle göz kamaştırdığı için Odysseus tüm bu olanlardan keyif alır. Bunun üzerine tüm yıl boyunca Kirke'nin yanında kalarak her gününü sadece sevişmek, yemek, içmek ve uyumakla geçirir. Onu bekleyen sinsi tehlikeyse, yine, yolculuğunun amacını unutma tuzağına düşme olasılığıdır çünkü artık açıkça anladığımız üzere bu yolculuğu unutması hayatının anlamını unutması demektir. Kirke, Odysseus'un aklına hiçbir şey gelmesin ve özellikle de Penelope ya da İthake'ye ilişkin düşüncelere dalmasın, sıcak yatağında sürekli onunla kalsın diye elinden gelen her şeyi yapar. Böylece Odysseus bir felaketten daha kıl payı kurtulur; elbette oldukça tatlı bir bela gibi gözükür bu ama aslında son derece vahimdir. Bu sefer onu kurtarma sırası denizcilerindedir. Artık beklemekten bıkmaya, sabırsızlanmaya başlarlar; her gece yatağında Kirke'yle ilgilenmesi gereken onlar değildir sonuçta... Nihayet isyan ederler ve Odysseus'u görmeye giderek ona

tekrar yola koyulmaları için kendilerine katılmasını emrederler. Beklenenin aksine Kirke durumu oldukça iyi karşılar. Ne de olsa âşığını zorla yanında tutması mümkün değildir. Odysseus da ne olursa olsun evine dönmek istiyorsa mutlaka dönecektir. Aşağı yukarı böyle düşünceler geçer Kirke'nin kafasından. Odysseus yola koyulmak için hazırlıklarını yapsa da nerede olduklarını hâlâ bilmiyordur ve İthake'ye ulaşmak için ne yapmaları gerektiğine dair en ufak bir fikri yoktur. Kirke ona yardımcı olmayı kabul eder, ancak yapması gereken şeyi söylediğinde Odysseus'un tüyleri ürperir: Hades ile Persephone'nin yeraltındaki krallığını, ölüler diyarını bulması ve oraya giderek kâhinlerin en yücesi olan Teiresias'la konuşması gerektiğini anlatır. Odysseus'a, yolculuğunun devamında onu nelerin beklediğini ve yolunu nasıl bulacağını söyleyebilecek tek kişi odur. Büyücünün tarif ettiği bu korkunç manzara karşısında Odysseus'un pek de heyecan duymadığını söylemek az kalır tabii fakat yapacak başka hiçbir şey yoktur ve oraya gitmek zorundadır.

7) Nekyia: Odysseus Önce Kimmerlerin Arasında, Sonra Hades'te, Ölülerin Arasında

Kirke'nin anlattıklarına göre ölüler krallığının giriş kapısını bulmak için Kimmerlerin ülkesine gitmek gerekirmiş. Kimmerlerin ülkesininse gözden kaçmayacak bir özelliği varmış: Orada asla güneş doğmaz, tek bir güneş ışını bile düşmezmiş topraklarına, sanki tüm ülke ebedi bir karanlığa gömülmüş gibiymiş. Derlermiş ki, biri bu ülkeye ayak bastığı an Yunanların "kara ölüm" adını verdiğine yaklaşırmış. *Odysseia*'nın XI. Bölümünde anlatıldığı üzere Odysseus'un Hades ülkesinde yaşadıklarını konu alan "Nekyia" burada geçmektedir işte.

Kirke Odysseus'a, Teiresias'ı bulup onun tavsiyelerinden faydalanmak istiyorsa yere büyükçe bir çukur kazıp oraya ölülere adanmış sunular dökmesi gerektiğini söyler. Balla karıştırılmış süt, tatlı şarap, su ve son olarak da ak unu sırasıyla o çukura dökmelidir. Kirke talimatlarını tamamladıktan sonra Odysseus kılıcını çeker ve bir kara koyun, iki de koçun

boğazlarını keserek kanlarını akıtır. Kara koyunun kanı bir defaya mahsus olmak üzere Teiresias'a sunulacaktır: Konuşabilmesi için yeterince hayat vermekle ilgilidir bu.

O sırada yüzleri olmayan bir grup ölü çukurdan yükselmeye başlar. Arkalarında ölüler diyarının toprakları ve bu topraklarda akan dört tedirgin edici nehir görünür: Akheron iğrenç, çamurlu kıyıları olan durgun bir nehirdir ve ölülerin, Kharon'un yardımıyla bu nehri geçmesi gerekir. Kharon öyle korkunç bir kayıkçıdır ki hizmeti karşılığında ölüler cenazede gözlerine kapatılan madeni paraları ona vermek zorundadır. Tam yanında Phlegeton vardır; adından da anlaşılacağı üzere durmaksızın alevlerin aktığı, ergimiş magmaya benzer bir nehirdir. Sonra Kokytos gelir; "iniltiler ırmağı" anlamına gelen bu akarsu Akheron'a dökülür. Son olarak da biraz ileride meşhur Styks vardır. İnsanlar için genellikle öldürücü olan zehirli suyu sihirli özelliklere sahiptir ve nadiren de olsa bazı durumlarda kurtarıcı görevi görür. Durmaksızın hem anlaşılmaz hem de uğursuz bir uğultunun yükseldiği bu gölge kalabalığının korkutucu manzarası karşısında zavallı Odysseus iyice endişelenmeye başlar. Daha önce de söylediğim gibi, ölülerin en belirgin –ve kahramanımızı en çok korkutan– özelliği kimliklerini, benliklerini, isimlerini ve yüzlerini tamamen yitirmiş olmalarıdır. Onlara biraz olsun can vermenin, renk katmanın ve tekrar konuşabilmelerini sağlamanın tek bir yolu vardır: Kara bir koyunu ya da koçu kurban ettikten sonra akan taze kandan onlara bir kadeh içirmek gerekir. Odysseus da hem Teiresias'la hem de annesi Antikleia'yla konuşmayı böyle başarabilecektir. Hatta çaresizce annesine sarılmaya çalışır, ancak onu kollarına almayı denediği anda sadece boşluğa sarılır çünkü ölüler gölgelerden başka bir şey değildir. Odysseus burada Akhilleus'la da karşılaşıp konuşma fırsatı elde eder ve Akhilleus ona korkunç bir itirafta bulunur. Öyle bir itiraftır ki bu, savaşçı bir kahraman olmaya dair tüm hayalleri yerle bir eder: Akhilleus ölüler diyarında şanlı bir kahraman olmaktansa sıradan sığır çobanlarının en berbatı olmayı bin kere daha yeğleyeceğini söyler. Odysseus orada başka kahramanlar da fark eder: Aias ki ona sırtını döner

(Akhilleus'un silahları Odysseus'a miras kaldığı için onu hâlâ affetmemiştir); bunun dışında Agamemnon, Alkmene, Epikaste (Oidipus'un annesi olan İokaste'nin diğer adı) ve biraz uzakta da olsa Tantalos. Hikâyeye göre Sisyphos bıkmak usanmak bilmeden kayasını küçük bir dağın tepesine çıkarana kadar itmeye çalışır, ancak her seferinde kaya tepeye ulaşmadan aşağıya yuvarlanıverir ve bu bitmek bilmeyen işkence her seferinde yeniden başlar. O sırada da Sisyphos'un yanında bulunan Tantalos açlık ve susuzluktan ölür... Teiresias kendisi için sunulan kanı içtikten sonra nihayet konuşmaya başlar ve Polyphemos'un dileklerini doğrularcasına Odysseus'un başına neler geleceğini anlatır: Evet, sağ salim evine dönecektir ama tüm yoldaşlarının ölümünü ve gemisinin batışını kendi gözleriyle gördükten sonra, başkasının gemisiyle mümkün olacaktır ancak dönüşü. Üstüne üstlük evine, İthake'ye vardığında da onu çok büyük zorluklar bekleyecektir. Bu yolun bir sonu vardır, orası kesin; ancak yolculuğu kesinlikle çok ama çok kötü olacağa benzer çünkü Poseidon oğlu Kyklop'un oyulan gözünün intikamını almakta kararlıdır ve tüm bunların sebebi de odur. Bu da tüm bu zorlukların üstesinden geldikten sonra Odysseus'u ailesiyle birlikte mutlu bir hayatın beklediği anlamına gelir. Teiresias son olarak Odysseus'a, eğer güneşin, Helios'un adasına yanaşırlarsa kendisinin ve yoldaşlarının hiçbir koşulda onun kutsal sığırlarına el sürmemeleri gerektiğini söyler.

Ve böylece Odysseus önce kazdığı çukurdan, sonra da Kimmerlerin karanlık ülkesinden ayrılır ve gemisiyle tekrar Kirke'nin adasına döner.

8) Kirke'nin Adasına Dönüş

Odysseus ve denizcileri adaya ulaştığında hem dinlenir hem de büyücünün onlar için incelikle hazırladığı ziyafet sayesinde güçlerini yeniden toplarlar. Ertesi gün Kirke, Odysseus'a birkaç tavsiyede daha bulunur: Seirenler'in tuzaklarından nasıl kurtulacaklarını, "Kıranlar" denilen ve bugüne kadar –Hera ve Thetis'in yardımıyla da olsa– yalnızca İason ile Argonautlar'ın geç-

meyi başarabildiği hareketli kayalıkları nasıl atlatacaklarını anlatır. Yoluna set çeken iki korkunç canavar olan Kharybdis ve Skylla'yla da karşılaşmak zorunda kalacağı kısım burasıdır...

9) Seirenler'in Ezgileri ve Odysseus'un Dinmek Bilmeyen Merakı

Odysseus ve yoldaşları tekrar denize açılır. Tıpkı Kirke'nin onlara söylediği gibi ilk önce kuş-kadın (ve hayır, hep sanıldığı gibi denizkızı olmayan) Seirenler'le karşılaşırlar. Seirenler'in ezgileri o kadar baştan çıkarıcıdır ki öldürücü olabilir: Bu ezgiler baştan çıkarıcılığıyla denizcileri sığ kayalıklara doğru çeker ve burada da gemileri batar. Böylesine çekici dış görünüşlerinin altında çok korkunçlardır; bunun en önemli kanıtı, etraflarını çevreleyen kayalıkların üzerinde, güneşten beyazlamaya yüz tutmuş kuru insan kemikleri ve yavaş yavaş çürüyen beyazımsı insan etleri olmasıdır her zaman. Hiçbir şekilde bu ezgilerin cazibesine kapılmamaları için Odysseus denizcilerinin kulaklarını balmumuyla tıkar. Böylece kuş-kadınların o uğursuz ezgileriyle baştan çıkmaları mümkün olmayacaktır. Fakat o, tıpkı Polyphemos ve Kirke'yle karşılaştıklarında olduğu gibi, kendine anlatılanlardan daha fazlasını bilmek ister. Bedeli ne olursa olsun bu tuhaf yaratıkların neye benzediklerini merak eder: Her şeyi öğrenmeye ve deneyimlemeye karşı merakı adeta doymak bilmez. Adamlarına onu gemi direklerinden birine bağlamalarını ve herhangi bir şekilde ezgilerin baştan çıkarıcılığına kapılacak gibi olduğunda iplerini iyice sıkmalarını emreder. Elbette Odysseus, Seirenler'in ezgilerine kayıtsız kalamaz. Birkaç dakikadan sonra Seirenler'in yanına gitmek için her şeyi yapabilecek duruma gelir fakat bu sefer adamları ne yapmaları gerektiğini biliyordur. Tıpkı söz verdikleri gibi liderlerini gemi direğine bağladıkları ipleri iyice sıkmaya başlarlar ve nihayet hiçbir uğursuzluk çıkmadan her şey olup biter. Odysseus artık Seirenler'in ezgilerini bilen ama hayatta kalmayı başarabilmiş tek adamdır. Hades'in ülkesini oraya nihai olarak gideceği günden önce ziyaret edebilme şansı bulmuş yalnızca birkaç kişiden de biri olduğu gibi. Bu duruma

epey bozulan Seirenler hızla dalgaların içine dalar ve orada boğulurlar: Tıpkı Sphinks gibi, onlara da bir kâhin eğer bir adam çekici tuzaklarına düşmeyerek onları başarısızlığa uğratırsa hayatlarını kaybedeceklerini önceden söylemişti ve görünüşe bakılırsa da o adam Odysseus idi...

10) Kharybdis'ten Skylla'ya

Artık "Kıranlar" denilen ve tehlikeye atılarak oradan geçmeye çalışan gemileri paramparça eden hareketli kayalıkların olduğu bölüme geldik. Dahası bu kayalıkların yakınlarında saklanan çok daha tehlikeli iki korkunç yaratık vardır: Birisi Kharybdis'tir. Dişi bir canavar olan Kharybdis'in o kadar büyük ve öylesine doymak bilmez bir ağzı vardır ki etrafındaki sularda ne bulursa hepsini yutarak durmaksızın devasa bir girdap oluşturur. Gemiyi açıktan yürüterek onu atlatmak mümkün olabilir elbette ama orada da karşımıza Skylla çıkar: Skylla da dişi bir canavardır ve korkunç bedenine altı adet köpek kafası eşlik eder. Fransızcada "bir felaketi bertaraf ettikten sonra bir başkasıyla burun buruna gelmek" anlamına gelen ve yaygın kullanılan "Kharybdis'ten kurtulup Skylla'ya yakalanmak" deyiminin kökünü buradan aldığına şüphe yok tabii. Odysseus'un gemisi de Kharybdis'in girdabına yakalanmadan oradan uzaklaşmayı başarır ancak hemen sonrasında Skylla'nın o korkunç kafaları tarafından yakalanıveren altı denizci, canavarın ağızlarının içinde tüyler ürpertici bir şekilde can verir. Teiresias'ın kehanetlerinin bir bir gerçekleştiğini gören Odysseus, gerçekten de eve tek başına dönme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu anlamaya başlar...

11) Güneş Tanrısı Helios'un Adasından Kalypso'nun ve Ardından Phaiaklar'ın Ülkesine

Hâlâ hiç bilmediği ve hiç de misafirperver olmayan denizlerde gemisiyle yolları arşınlamaya devam etmektedir. Kısa süre sonra tıpkı Teiresias'ın önceden söylediği gibi, güneş tanrısı Helios'un adasına yanaşırlar. Bu ada muhteşem sığırlarla dolup

taşmaktadır ama bu kutsal hayvanların hepsi Helios'a aittir ve onlara el sürmek kesinlikle yasaktır. Bu sığırların sayısı aslında kozmik bir değer taşır: Bir yılı oluşturan günlerin sayısına denktir. Helios da her şeyi gördüğü için bu noktada herhangi bir hata yapmaları absürt olacaktır. Kirke'nin onlara verdiği erzakla yetinmeyi bilmeleri gerekir. Fakat güneyden esen bir rüzgâr, bir aydan daha uzun bir süre boyunca tayfanın yeniden yola koyulmasını engeller. Yiyecekleri bitmek üzere olan denizciler daha fazla dayanamaz. Bir akşam Odysseus her zaman olduğundan biraz daha erken uykuya çekilir ve bu uyku, yine, benliğini yitirmenin bir temsilidir. O uyur uyumaz adamları telafisi mümkün olmayan bir hata yapar: Besili bir ineği güzelce pişirip ardından bir tanesini daha kızartarak ziyafet çekerler. Dumanın kokusuna uyanan Odysseus doğruca yanlarına koşmaya koyulur fakat çok geç kalmıştır; tek yapabileceği kendini nasıl bir felaketin beklediğini tahmin etmeye çalışmaktır artık. Karşısında korkunç bir manzara vardır: Boğazları kesilip şişe geçirilen hayvanlar çoktan ölmüş olmaları gerekirken endişe verici bir şekilde acı acı böğürmeye devam eder. Odysseus adamlarına tekrar denize açılmalarını emreder fakat olan olmuştur ve elbette Zeus suçluları cezalandıracaktır. Yeniden korkunç bir fırtına çıkartır. Yelkenler patlar, dalgalar kontrolden çıkar ve hiçbir istisna olmaksızın tüm gemiler sırayla teker teker batar. Teiresias'ın kehanetinde de söylediği üzere Odysseus İthake'ye dönmeyi başarabilse bile tek başına ve başkasının gemisiyle dönebilecektir ancak. Artık tüm arkadaşları hayatlarını kaybetmiş, gemisi de diğer gemilerle birlikte batmıştır. Tek başına kalan Odysseus dalgaların insafına kalmış bir şekilde suda yüzen bir tahta parçasına sıkı sıkıya tutunur. Onu yıllar boyunca tutsak edecek güzel Nympha Kalypso'nun adasına varıncaya kadar yavaş yavaş ilerlemeye devam eder.

12) Odysseus'un Kalypso'nun Adasındaki Korkusu: Hayatın Anlamını Yitirmek

Odysseus'un yolculuğuna renk katan farklı birçok benliğini unutma şekli arasında özellike çok hoş bir tanesi vardır ve

tüm bu maceranın felsefi yönünü kavrayabilmemize yardım edecek olan da odur. İnsanlık tarihinde ilk kez Tanrı'ya ya da dine başvurmadan Yunanların iyi yaşam tanımını nasıl yaptığını göreceğiz. Dinin dışında, "en yüce iyi" tanımını yapmaya yönelik ilk girişim olan bu anlatıyı felsefenin temeline yerleştiren de budur.

Peki Odysseus'a çok fazla zaman (İthake'ye dönüş yolculuğunda geçen on yılın tamı tamına yedisini) kaybettirecek olan, benliğini unutmanın bu yeni şekli hangisidir? Çok hoş bir adı vardır bunun: Kalypso. Bu isim Yunancada "saklamak" anlamına gelen *calyptein* fiilinden türemiştir. Tatlı Kalypso da Odysseus'a duyduğu aşktan ötürü mümkün mertebe en uzun süre boyunca onu adasında kendine "saklamak" istemiştir. Tabii ki tüm tanrıçalar gibi o da ölümsüzdür ve muhteşem bir güzelliğe sahiptir. Odysseus erzak ve su bulmak için Kalypso'nun adasına yanaşır. Kalypso ise görür görmez ona âşık olur. Sadece Kalypso değil, adası da cenneti andıran bir güzelliğe sahiptir. Homeros epey açık ve net yazılmış bir cümlede Kalypso'nun, Odysseus'un sürekli karşılaşmak zorunda kaldığı benliğini unutma şekillerinden biri olduğunun altını çizer: Yazdıklarına göre Kalypso "Odysseus'a Penelope'yi ve İthake'yi unutturmaya" çalışır. O yüzden her şeyi, âşığına mümkün olan en huzurlu ve en tatlı hayatı yaşatacak şekilde düzenler. Etrafları, onlara yaşantılarını özellikle daha çekici kılmak için meşgul olan Nymphalar'la doludur.

Tüm bunlar gerçekten cennetten bir köşeyi andırır. Oysa Odysseus her akşam bir kayanın üstüne oturup İthake'nin olduğu yöne doğru bakarak gözpınarları kuruyana kadar ağlar. Dışarıdan bakıldığında, mutlu olmak için bir erkeğin isteyebileceği her şeye sahip gibidir fakat durmadan ağlar. Neden peki? Çünkü evrende ait olduğu kendi yerinde değildir; hâlâ evine dönmemiş, hâlâ iyi bir yaşama kavuşamamıştır. Bu yüzden yedi yıl boyunca her akşam ağlar durur. Sonrasında, burada anlatması fazla uzun sebeplerden ötürü, Athena Odysseus'a acır ve evine dönebilmesi için babasından Kalypso'ya onu bırakmasını emretmesini ister. Bunun üzerine Zeus haberci-

si Hermes'i Kalypso'nun yanına göndererek ona Odysseus'un gitmesine izin vermek zorunda olduğunu iletir. Kalypso öfkeden ve çaresizlikten deliye döner, ağzına geleni söyler tanrılara. Çaresizdir çünkü Odysseus'u gerçekten çok seviyordur.

Bu noktada Kalypso öyle bir taktik hazırlar ki bu taktik sayesinde dini bir tinsellik ile felsefi ya da laik bir tinsellik arasındaki farkı bütünüyle görebilmemizi sağlar. Kısaca şunları söyler Odysseus'a: "Eğer Zeus'un buyruğuna rağmen benimle kalırsan, yani gönüllü olarak yanımda kalırsan, sana bir ölümlünün asla elde edemeyeceği bir hediye vereceğim." Ve ona dini bir vaatte bulunur; zamanının çok ötesinde, neredeyse Hıristiyanlığın bir parçası sayılabilecek bir vaattir bu. Odysseus'a, "Eğer benimle kalırsan sana ölümsüzlüğü ve ebedi gençliği bahşedeceğim," der.

Bu son detay Homeros'un eserinde epey komik anlatılmıştır aslında. Kalypso kendinden önceki talihsiz bir örneği düşünerek ölümsüzlük vaadine ebedi gençliği eklemiştir: Kendi gibi bir tanrıça olan meşhur "gül parmaklı Eos"* örneğini. Eos da onun gibi bir ölümlüye, Tithonos isminde birisine âşık olmuştur. O da sevdiği adamın kendisiyle kalması için ölümsüzlük dileğinde bulunmuş, ancak adamın sonsuza kadar genç kalmasını istemeyi unutmuştur. Zavallı adam sarayın bir köşesinde buruş buruş bir hale gelip hiçbir işe yaramaz olunca ondan kurtulmaya karar veren Eos, onu öldüremeyeceği için adamcağızı bir ağustosböceğine dönüştürmüştür. O yüzden Kalypso Odysseus'a bu sözü verirken aynı uğursuz hatayı yapmayacaktır. Ona ölümlü olmaktan, insan olmaktan vazgeçerek ölümsüzlüğe adım atmayı teklif eder (ki Yunanlar bu duruma "tanrılaştırma" adını verir, bir insana tanrı özelliklerinin bahşedilmesi anlamına gelir çünkü Odysseus'u ölümsüzleştirmesi demek onu bir tanrıya dönüştürmesi demektir). Aslında büyük dinlerin birçoğunda karşımıza çıkar bu ölümsüzlük vaadi.

Latince adı "Aurora" olan Eos, Şafak Tanrıça olarak bilinir ve Homeros'un *Odysseia*'sında sıklıkla "erken kalkan gül parmaklı Şafak" olarak çevrilmiştir –çn.

Fakat Odysseus bu teklifi reddeder ve bu da felsefenin doğuşu olarak kabul edilir. Neden mi? Çünkü bilgemizin gözünde başarılı bir ölümlü hayatı sürmek, başarısız bir ölümsüzlükten daha tercih edilesidir. Ona göre başarısız bir ölümsüzlük yersiz yurtsuz bir yaşam demektir; üstelik sadece evinden uzakta değil, kendinden de uzak olmak anlamına gelir çünkü tanrı olmayı kabul ederse asıl olduğu ve bildiği şeyden, insan olmaktan vazgeçmesi gerekecektir. Artık kendisi olamayacak, Odysseus olmaktan vazgeçecek ve kendi kimliğini kaybedecektir. Odysseus'un bu teklifi geri çevirişinde belli belirsiz de olsa iyi bir yaşamın dini olmayan ilk laik ve felsefi tanımının ortaya çıktığını görüyoruz. Kısaca açıklamaya çalışalım.

İyi Bir Yaşamın İlk Laik Tanımı ya da İlk Felsefi Bilgeliğin Doğuşu

İyi bir yaşamın, Odysseus'la birlikte ortaya çıkmaya başlayan tanımı üç temel öğeden oluşur. Bunları tek tek belirtmek istiyorum çünkü laik bir tinselliğin, yani iyi bir yaşamın dini olmayan felsefi tanımının ne olduğunu iyice anlamanıza yardımcı olacaklar.

Birinci öğe: Bir bilge her şeyden önce ölümlü olma durumunu, yani kendisi olmayı kabul etmeli ve tanrılık arayışı içine girmemelidir. Aynı zamanda epey kapsamlı bir felsefi yapının da doğuşuna tanıklık ediyoruz böylece: Bilge kişi korkularıyla yüzleşme yetisine de sahiptir. Tabii ki yalnızca sosyal korkularla, her türden çekincelerle, günümüz psikanalistlerinin "psişik" diye adlandırdığı korkularla ya da fobilerle değil, özellikle korkuların en büyüğüyle, ölüm korkusuyla yüzleşebilmesi gerekir. Bilge biri her şeyden önce korkularını yenerek dinginliğe erişmiş olmalıdır. Burada da Yunan felsefesine damgasını vuran büyük yapılardan bir diğeriyle karşılaşıyoruz: korkuları yenmek. Peki neden bilgeliğin olmazsa olmaz koşullarından biri bu? Çok basit bir cevabı var: Bir korkuya kapıldığımızda (fobileri düşünün mesela, o korkular bizi ele geçirdiğinde) bir anda tüm düşünme yetimizi ve başka-

larına karşı duyarlı olma kapasitemizi kaybederiz. Başka bir deyişle korku bizi bazen aptallaştırır, bazense bencilleştirir; yani zekâ ve duyarlılık, düşünebilme ve sevebilme yetileriyle mükemmelen yoğurulan bilgeliğin tam zıddı bir durum söz konusudur. Bu yüzden korkuları yenmek felsefenin yapısının birincil öğesini teşkil eder. Bin yıllık bir geleneğin aksine pozitif bir tutku olan bu yapı, çağdaş ekoloji ve çağdaş pasifizm aracılığıyla yeni bir korku dalgası yaratılana kadar yüzyıllar boyunca devam eder. Çocukça, aptalca ya da bencilce olmayan yeni bir bilgelik tanımına yönelik atılan ilk adım olarak nitelendirilebilecek bu yapı, korkuları yenmeyi yersiz bir cüretkârlıktan ziyade bugünlerde "ihtiyatlılık ilkesi" adı verilen bir çerçevede tanımlar. Açıkçası burada "modernizmin" ilerleyişinden bahsedilip bahsedilmeyeceğinden tam emin değilim ama o zaten bambaşka bir konu...

Odysseus'un hikâyesi boyunca karşımıza çıkan ve en az birincisi kadar derinliğe sahip ikinci öğeyse bir bilgenin içinde bulunduğu anı yaşamayı başarabilmesidir. Nietzsche'nin deyimiyle *amor fati*, *fatum* sevgisi; yani kaderi, şu anda olanı, gerçek olanı, tam o an ve o sırada karşımızda var olanı sevme yetisi. Peki iyi bir yaşamın laik tanımı açısından bu neden olmazsa olmaz kabul edilir? Çünkü Yunanlara göre insan yaşamı üzerinde ağır bir yüke neden olan iki büyük kötülük vardı: geçmiş ve gelecek. Mutlu bir geçmiş romantiklerin köküne kadar irdeleyeceği çok kuvvetli bir duyguyla bizi aşağı çeker: nostalji; yani geçmişin, mutlu günlerin, eski güzel zamanların can acıtan hatıraları. Mutsuz bir geçmişse Spinoza'nın "kederli tutkular" olarak tanımladığı başka tutkular aracılığıyla bizi aşağı çeker: Vicdan azabı, pişmanlıklar, utançlar, gece uykumuzdan uyandıran kendini suçlamalardır bunlar. Kendimizi geçmişin pençesinden, nostaljiden çekip kurtardığımızdaysa başka bir illüzyona kapılırız: Geleceğe, umutlanmaya, "her şey daha iyi olacak" düşüncesine ait bir illüzyondur bu. Seneca'nın meşhur *Ahlaki Mektuplar* eserinin temel konusunu teşkil eden ve kendi deyimiyle saf bir illüzyon: Hayatımızdaki şu veya bu şeyi, ayakkabılarımızı, saç modelimizi, arabamızı,

eşimizi, evimizi, artık aklınıza ne gelirse onu değiştirince her şeyin yoluna gireceğini hayal eder dururuz. Bu kocaman, kusursuz bir illüzyondur çünkü aslında geçmiş ve gelecek bizi bugünü yaşamaktan alıkoyar. Zaman içinde Horatius bunu *carpe diem*, Nietzsche ise *amor fati* olarak adlandıracaktır: Bilge şu anda yaşamayı başarabilen kişidir. Ya da sevgili arkadaşım André Comte-Sponville'in Stoacılıktan aldığı ilhamla zevkle dile getirdiği gibi: "Bilge daha az pişmanlık duyan (yani geçmişe daha az takılan), daha az ümit eden (gelecekten daha azını bekleyen) ve daha çok sevebilen (bugününü daha fazla yaşayabilen) kişidir." Odysseus'un tüm hikâyesini bir bütün olarak düşündüğümüzde bu tür öğretiler açısından epey zengin olduğunu görüyoruz. Troya Savaşı ve İthake'ye dönüş yolculuğuyla birlikte –evinden uzak geçirdiği– toplam yirmi yıl boyunca Odysseus, sürekli İthake özlemiyle ya da İthake'ye kavuşma umuduyla düşüncelere dalar fakat İthake'ye duyduğu sevgiyi düşünmeye vakit ayırmaz. Hiçbir zaman o anda, o sevgiyi yaşamaz. Sürekli bir kıskacın iki ucu; bir tarafı geçmiş, bir tarafı gelecek olan bir kapanın dişleri arasında sıkışıp kalmıştır. Halbuki zamanın bu iki boyutu da hiçliğin iki farklı suretidir çünkü geçmiş *artık yoktur* ve gelecek *henüz yoktur*. Odysseus da hiçbir zaman şu anın gerçekliğinde, şimdinin sevgisinde değildir. Fakat dikkat: Şimdide yaşamak demek bilgisiz olmak, geçmişini unutmak ya da plan yapmamak demek değildir; geçmişi hatırlayıp geleceği tasarladığımız sürece, her ikisinin de bugünü güzelleştirmesini ve canlandırmasını sağlayabilmektir; ondan daha önemli olduğu varsayılan farklı zaman boyutlarıyla onu görecelendirmek değil.

Üçüncü öğeye baktığımızda onun da Stoacılarda karşımıza çıktığını ve arkasında şu düşüncenin yattığını görebiliriz: Eğer bilge sonunda kozmosla uzlaşmayı ve kendi düzenini ona göre kurmayı başarabilen, kendi yerini bulabilen, aynı şekilde yeniden bugünde yaşama yetisine sahip olabilen kişiyse, kozmik düzenin sonsuz olduğunu ve kendisinin sadece bu sonsuzluğun küçücük bir parçası olduğunu da anlayabilmelidir. Dolayısıyla onun için ölüm bir halden başka bir hale

geçişten ibarettir; tamamen bir yok oluş, mutlak bir hiçlik olmadığı için ölümden korkmasına gerek yoktur.

Odysseus Phaiaklar'ın Ülkesinde: İthake'ye Dönüş

Odysseus İthake'ye ulaşmadan önce Kalypso'nun adasından bir salın üzerinde ayrılır. Yine korkunç bir fırtınanın kurbanı olmuştur ve tanrısal bir müdahale sayesinde boğulmaktan *in extremis* [*son anda*] kurtulur. Sonrasında Phaiaklar'ın adasında karaya oturur ve kralın sevimli küçük kızı Nausikaa tarafından karşılanır. Athena'nın yardımıyla saraya davet edilir ve burada da yaşadıklarını bir "flashback" ile anlatmaya başlar. Phaiaklar'ın kralı ona acır, değerli hediyeler verir ve kendi denizcileriyle İthake'ye geri götürülmesini sağlar (zavallı denizciler yaptıkları bu iyiliğin bedelini Poseidon tarafından gemileriyle birlikte kayaya dönüştürülerek ödeyecektir çünkü Poseidon intikam almak ister ve Zeus'tan bunun için izin alır). Athena'nın koruması sayesinde İthake'ye ulaşan Odysseus dilenci kılığında sarayına giderek oğlu Telemakhos'un da yardımıyla talipleri kılıçtan geçirecektir, sonra da hem babasına hem de güzeller güzeli sadık karısı Penelope'ye kavuşacaktır.

Sonrasında yaşananları şimdilik bir kenara bırakmak istiyorum çünkü buradan çıkarılması gereken iki farklı felsefi ders var.

Öncelikle bu hikâye neden bu kadar çok zalimlikle sonlanıyor? Tıpkı Troyalılar gibi taliplerin ve saray içindeki müttefiklerinin, yani onlarla yatan hizmetçilerin ve nankör kâhya Melanthios'un katledilişleri de Odysseus'un temsil etmesi gereken aristokratik asaletle uyuşmayacak derecede korkunçtur. Taliplerin kanlarını temizlettikleri genç hizmetçi kızları uzun iplerle bağlanmış hindiler gibi boyunlarından asarlar. Melanthios'uysa ayaklarından asarak bir bıçak yardımıyla iğdiş ettikten sonra kollarını baltayla kesip hâlâ hayattayken gözlerinin önünde köpeklere atarlar! Yüce gönüllü olmaktan hayli uzak, en basit tabiriyle iğrenç bir katliamdır bu. Sonrasında Odysseus'un hiç acımaksızın katlettiği bu gençlerin aileleri

ona karşı ayaklanacaktır: Kadınına ve varlığına göz koyanları haksız yere cezalandırdığı için değil, bunu son derece aşırıya kaçarak, *hybris*'ten gözü dönmüş bir şekilde yaptığı için.

Böylesi bir ölçüsüzlüğün iki sebebi vardır. Öncelikle dikkat edilmesi gereken, Yunan mitlerinde, verilen cezaların her zaman yapılan hataların büyüklüğüyle aynı orantıda olduğudur. İşlenen suçlar ve verilmek istenen ceza arasında kelimenin tam anlamıyla "sembolik" bir bağ vardır her zaman. Peki *symbolon* nedir? Bunu anlatmak için gözümüzün önüne getirilebilecek en iyi görüntü, ikiye ayrılmış bir dal parçasının ya da kibrit çöpünün, tekrar yapıştırılmak istendiğinde birbirleriyle kusursuzca iç içe geçen parçalarıdır. Örnek vermek gerekirse, evine davet ettiği tanrılara insan eti yedirmeye çalışarak yiyecekle ilgili bir suç işleyen Tantalos, yine yiyecekle ilgili bir cezaya çarptırılacaktır. Burada da aynı durum geçerlidir. Talipler *hybris*'in ağına düşerek suç işlediğine göre onları da *hybris* ile cezalandırmak gerekir. Bu adalet anlayışına göre hiçbir şekilde merhametli davranmak mümkün değildir. Ancak ikinci bir sebep daha vardır. Tıpkı iki eksi değerin toplanınca artı bir değer etmesi gibi, bir kaos ancak bir kaosla sonlandırıldıktan sonra tekrar uyuma dönüşebilir. Savaşa ancak savaş açarak barış sağlanabilir ve bu yüzden de taliplerin ölüm şekilleri Troya'nın ya da Kikonlar'ın ülkesinin yağmalanmasındaki ölçüsüzlükle bire bir aynıdır.

Odysseus ile Penelope'nin kavuşmalarında değinilmesi gereken ikinci bir nokta vardır. Odysseus karısına kavuştuğunda Penelope onu tanımaz; daha doğrusu Odysseus'un gerçekten kendi Odysseus'u olduğundan emin olamaz. Eski uyumun ve sevgi ortamının kusursuzca yeniden kurulmasından önce Odysseus'u son bir sınava tabi tutar. Ondan evlendikleri zamandan kalan yataklarını bulup getirmesini ister. Halbuki bu yatağı yerinden oynatmak imkânsızdır çünkü Odysseus onu bir zeytin ağacının gövdesinden yonttuktan sonra yatak odalarını o yatağın etrafına inşa etmiştir. Penelope'ye de bunun imkânsız olduğunu ve yataklarını getiremeyeceğini söylediğinde Penelope onun gerçekten Odysseus olduğunu anlar. İki

âşık sonunda birbirine sarılır ve önce kaybettikleri zaman süresince yaşananları birbirlerine anlatmak, sonra da nihayet sevişmek için yataklarına doğru giderler. Tam da bu noktada hikâye içindeki bir detay, hikâyenin (neredeyse) tüm anlamını gözler önüne seriyor: Homeros'a göre tanrılar, iki âşık "aşkla dolu çok uzun bir gece" geçirebilsinler diye "zamanı esnetiyorlar." Peki ne kadar sürüyor bu gece? Onu bilmiyoruz çünkü sonuçta zaman o anda esnetilmiş durumda ama sembolik olarak bu an, esnetilmiş de olsa, Odysseus'un geçmişte ya da gelecekte, İthake'nin özlemiyle ya da ona kavuşmanın ümidiyle yaşamayı sonunda bıraktığı ve şimdiyi yaşadığı saf bir bilgelik anıdır. Artık ne geçmişle ne de gelecekle görecelendirilmeyen o iyi yaşama erişmiştir. Bilge, şimdiki anı, sonu hiç gelmeyecekmişçesine yaşayabilen kişidir.

Sonuç Mahiyetinde Üç Soru...

Neden Geriye Dönük Bir Anlatı?

Odysseia'nın dramatik yapısı insana epey tuhaf gelebilir çünkü öykü olması gerektiği gibi en başından başlamaz ve Odysseus'un Troya'dan çıkıp İthake'ye doğru yaptığı seyahatin farklı aşamalarını öğrenebilmek için Phaiaklar'ın ülkesine varışını beklemek gerekir. Dolayısıyla eseri okumak bir süre sonra bir hafıza egzersizine dönüşür ve felsefi anlamı sonradan anlaşılır: Odysseus'un her şeyi hatırlaması, ülkesinde düzeni yeniden sağlamadan önce ne kadar zahmetli de olsa yolculuğunun her anını mutlaka anımsaması gerekir çünkü unutkanlığa yenik düşmediğini ve kötü yaşamdan iyi yaşama doğru gerçekleştirdiği bu yolculuğun anlamını gözden kaçırmadığını kanıtlamak zorundadır.

Odysseus'a Dair Bir "Nostaljiden" Bahsedebilir miyiz? ve Eğer Evetse, Hangi Anlamda?

Aslında ilk bakışta bahsetmek isteyebiliriz. Kelimenin kendisi bile kulağa Yunanca gelen bir tınıya sahip çünkü kökü *nest-*

hai kelimesinden türetilen *nostos* kelimesine dayanıyor ve *nesthai* de "geri gelmek," "evine geri dönmek" anlamlarına gelen bir kelime. Aynı zamanda evine zaferle dönen "Nestor"un ismi de bu kökenden gelir. Kelimenin diğer yarısıysa kökünü *algos* kelimesinden alıyor ve *algos* da "acı" demek (ki örnek vermek gerekirse "antaljik [ağrı kesici]" kelimesi bu kökenden gelir). Dolayısıyla nostalji eve dönmeyi acı çekecek kadar çok arzulamak anlamına geliyor. Odysseus'u hayatta tutan tam da bu arzu değil mi zaten? Başlangıç noktasına, "ülkesine" dönmeye ya da nostaljinin kusursuz ustaları romantik Almanların da dediği gibi "*bei sich selbst* [*kendi içine*]," kendine dönmeye yönelik şiddetli fakat ket vurulmuş bir istek.

Fakat yine de bu noktada biraz ihtiyatlı davranmak ve kelimelerin büyüsüne fazla kapılmamak gerek. Öncelikle bu terim Yunanların kelime dağarcığına ait bir kelime değil. Ne *Odysseia*'da ne de eski herhangi bir metinde kelimeye rastlanıyor. Sebebi de şu: Bu kelime ancak çok sonra, ta 1678'de Harder isimli İsviçreli bir doktor tarafından sonraki yüzyıllarda, özellikle de XIX. yüzyılda giderek artan bir öneme sahip olacak bir terimi çevirmek amacıyla uydurulmuş: *Heimweh*. Bu kavramın günümüz Fransızcasındaki karşılığıysa "mal du pays"* (tanımın bu şekilde formüle edilmesi XIX. yüzyılda gerçekleşse de XVIII. yüzyılda "maladie du pays" kavramından zaten bahsediliyormuş). Filoloji ve tarihin ilgi alanlarından biraz daha yukarıya çıkıp felsefeninkine girdiğimizdeyse nostaljinin birbirinden epey farklı üç biçimi olduğunu görüyoruz ancak Kundera'nın güzel kitabında bu ayrıma rastlamıyoruz.

Öncelikle bütünüyle duygusal nostalji var: çekirdek aile sıcaklığı, çocuklukta gidilen tatiller, eski aşklar gibi yitirilen – her ne olursa olsun– tüm mutluluklar için acı duyulan nostalji. Öyle ya da böyle bir gün hepsinin acısı hissediliyor. İkinci olarak tarihsel-siyasi diyebileceğimiz nostalji var: terimin ilk

---

"Sıla hasreti" veya "vatan özlemi" diye tanımlayabileceğimiz bir kavram. "Mal" kelimesi Fransızcada "acı, ağrı" alt anlamlarına, "maladie" kelimesiyse "hastalık" anlamına gelir. Kısaca "sıla hasretiyle hasta olmak" şeklinde çevrilebilir –çn.

anlamıyla "mürteci," yani tüm "restorasyonları" teşvik eden ve Latince "*laudator temporis acti*" ifadesiyle kendi kendini açıklayan nostalji. Bu ifade de merhum Lucien Jerphagnon tarafından ince ve hoş bir kitabına isim olarak kullanılmıştı. Tercümesiyse "geçmiş zamanlara övgü" veya daha basitçe "nerede o eski günler" şeklinde yapılabilir; modern uygarlıklardan, sanayileşmeden, büyük şehirlerden, bireyselleşmeden, çevre kirliliğinden, kapitalizmden vs önceki, Atlantis'in olduğu günler. Hatta XIX. yüzyıl Almanya'sında ve İsviçre'sinde romantiklerin, büyük bahçelerin sonuna, Versailles gibi Fransız bahçelerinin modellerinde bulunan geometrik ara yollar yerine Antik kalıntılar inşa etmesinin sebebi de bu bakış açısıydı. Eskiden daha iyi olan günleri, insanların daha asil ve daha cesur olduğu zamanları, kısacası bugünlerden daha görkemli eskiyi bu şekilde yâd etme fikrini seviyorlardı. Son olarak da terim olarak yanlış ve zamanının ötesinde kullanılmış olsa da Yunanların, Odysseus'un nostaljisi geliyor. Her şeyden önce kozmolojik ve benim Aristoteles'ten ödünç aldığım tek bir cümleyle açıkladığım bir nostalji: "*Phusis archè kinéséos;*" yani hareketin temeli doğadır, tıpkı *Odysseia*'da olduğu gibi. Haksızca yerimizden edildiğimiz doğal ortamımıza yeniden kavuşmak için harekete geçeriz ki kahramanımızın yolculuğunun amacı da kozmik düzenle arasındaki kaybettiği uyumu yeniden sağlamaktır.

Aslında Odysseus'u harekete geçiren şey temelde sevgi değil. Zaten Telemakhos'u neredeyse hiç görmemiş, Kirke ya da Kalypso gibi başkalarının kollarında da Penelope'yi az çok unutmuş sayılırdı. Siyasi bir yeni düzen kurma planının da onu çok motive ettiği söylenemez; sonuçta evinde düzeni yeniden sağlamak istiyorsa bunu kurduğu düzenin herhangi bir devrim ya da modern bir dünya görüşüyle yıkılmasına karşı mücadele etmek için yapmayacaktı. Hayır, Odysseus'u temelde harekete geçiren şey evine dönme ve kozmos ile uyum içinde olma arzusuydu çünkü bu uyum Kalypso'nun ona vaat ettiği ölümsüzlükten bile daha iyi ve daha değerliydi. Başka bir deyişle, ölümlü oluşunu kabul etmesi geçici bir çare değil,

aslında daha iyi bir yaşam içindi. Ona teklif edilen ölümsüzlük onu başkalarından, dünyadan ve nihayetinde kendinden koparark başka biri haline getirecekti çünkü o ailesine ihanet eden, yurdunu unutan, hiçliğin ortasında, nerede olursa olsun, gerçekten sevmediği bir kadınla yaşamayı kabul ederek Kalypso'nun âşıklarından biri olacak biri değildi... Hayır, Odysseus değildi bu. Ve gerçekte olduğu kişi olabilmesi için ölümü kabul etmesi gerekiyordu. Bunu da bir boyun eğiş olarak değil, bir itici güç olarak görmeliydi: ne pahasına olursa olsun onu başlangıç noktasına dönmeye zorlayan bir itici güç. Bu noktaya kadar sadece tanrıların bakış açısından değerlendirdiğimiz kozmolojik yapıyı, bir bilgenin de bu şekilde yaşaması gerekiyor işte. Ve aynı şekilde ölümlüler için bilgeliğin, Yunan mitolojisinin bundan sonrasında felsefeye miras bırakacağı laik tinselliğin ilk yüzü de bu. Odysseus'un bu bilgeliğin literatürdeki ilk temsilcisi olduğuna şüphe yok. Bu temsili mükemmelen canlandırırken bir yandan da çok büyük bir cazibeye sahip olduğunu da itiraf etmek gerek.

Odysseus'un Bu Cazibesi Nereden Geliyor?

Bir kere kurnaz olduğunu hepimiz biliyoruz. Güçlü, becerikli ve cesur olduğunu da anladık; hepsini gördük çünkü. Fakat bundan fazlası da var, çok daha fazlası hatta. Odysseus tıpkı aşk romanlarında anlatılanlar gibi "gerçek" bir adam; ne ölümsüz ne de nereden geldiğini unutan biri değil, üstüne üstlük dolu dolu deneyimlere sahip bir bilge. Dolayısıyla inanılmaz derecede çekici. Ayrıca tekrar tekrar gördüğümüz üzere Odysseus doğuştan meraklı. Farklı ülkeleri, kültürleri, kendinden farklı canlıları anlamayı, bilmeyi, tanımayı, keşfetmeyi seviyor. Odysseus'un, Homeros'un da deyimiyle yalnızca "bin bir düzen ve çare adamı" ya da "Troya'nın yağmacısı" olmakla kalmadığını *Odysseia*'nın ilk satırlarından itibaren anlamaya başlıyoruz. Kant'ın "genişletilmiş düşünme" diye tanımladığı yetiye, olabilecek en üst mertebede sahip: başkaya duyduğu merak. Ufkunu genişletmeye yönelik bu dinmek bil-

meyen isteği Kyklop Polyphemos'la macerasında onu felakete sürüklese de nihayetinde ortaya, dayanıklılığı ve anlatacağı binlerce hikâyesiyle hiçbir kadının karşı koyamayacağı gerçek bir adam çıkmasına yol açıyor.

Bir gün Brezilyalı bir gazeteci o anda bana tuhaf gelen bir soru sormuştu. Odysseus'a, Kant'a ve Victor Hugo'nun *Boaz Uykuda* isimli şiirine göndermeler yaparak kitaplarımda da sık sık yer verdiğim bu meşhur "genişletilmiş düşünme"den bahsediyordum ve bana neden benim için "düşünceleri genişletmenin" bu kadar önemli olduğunu sordu. Bu sorusuyla Copacabana'da sohbet ettiğimiz yerin yanındaki plajda hiçbir endişesi olmayan, bronz tenli, kaslı, hayatlarını hiç bitmeyecek masum bir oyun gibi yaşamayı dileyen ve böyle olmasından da mutluluk duyan bir dolu genç insanı fark etmemi sağladı: Onları böylesi bir eğlenceden alıkoymak niyeydi ki? Üstüne üstlük bu soruya neredeyse imkânsız olduğunu düşündüğüm bir cevap bulsam bile Homeros'un kitaplarıyla meşgul olmak ya da entelektüel amaçlı olmasa da bir seyahate çıkarak ufuklarını genişletmek için oyunlarını bırakıp plajdan gitmeye nasıl ikna edecektim onları? Tam o anda Odysseus'un ya da Hugo'nun benzerini düşüneceklerinden emin olduğum bir cevap geldi aklıma: Hiçbir kadın hiçbir şey bilmeyen ve anlatacak hiçbir şeyi olmayan şımarık bir çocukla uzun süre yaşamak istemezdi. Çok genç ve çok yakışıklıysa Nymphalar'ın Odysseus'un yoldaşlarına yaptığı gibi onu yatağına almak isteyebilirdi belki ama Kirke ya da Kalypso gibi bir tanrıçanın veya Penelope gibi güçlü bir kadının yanında çok yetersiz kalırdı böyle bir genç. Odysseus'un, zengin ve hem güçlü hem de yakışıklı olduklarından emin olduğum genç talipleri bozguna uğratmasının da sebebi bu işte; sadece kurnazlıkları ya da sahip olduğu –ve ona tanrılardan gelen– gücü değil, dönüştüğü bu kusursuz adamın cazibesi sayesinde başarmıştı bunu. Ve onu kusursuz kılan her özellik kendi kişiliğinden, yaptığı yolculuktan, atlattığı zorluklardan ve tüm bunlarla ne yapması gerektiğini çok iyi bilmesinden kaynaklanıyordu; başka hiçbir şeyden değil. Odysseus sonsuza kadar genç, yakışıklı

ve güçlü kalabilirdi. Fakat unutmayalım ki ölümü tüm gerçekliğiyle gördükten sonra, her şeyin farkında olarak yaşlanmayı ve bir gün ölmeyi kabul etti çünkü her ne olursa olsun, sonunda ölüm de olsa bu yazgı insanlığa erişebilmesinin tek koşuluydu ve bir adamı gerçek anlamda eşsiz, hatta aynı zamanda çekici kılmanın tek yolu da buydu.

2

İlyada ve Troya Savaşı

Yunan Kahramanlığı

Giriş

Çoğu eleştirmen, gözlerinin görmediği varsayılan bir şair olan Homeros'a atfedilen bu eserin MÖ 850 ile 750 yılları arasında yazıldığı konusunda hemfikir (Homeros Yunancada "kör" anlamına gelir ancak bunun tamamen sembolik ve efsanevi bir anekdot olması da olası). Önceleri yalnızca sözlü anlatım geleneğinin bir parçası olarak ozanlar tarafından anlatılan ve şarkılarla okunan bu şiir, MÖ VI. yüzyılda Atina tiranı Pisistratus'un egemenliğine kadar nihai yazılı halini almamıştır. Eserin ismi basitçe, Troya'nın Yunanca isminin "İlion" olmasından, o da kentin kurucusu olduğu tahmin edilen kişinin adının İlos olmasından kaynaklanıyor. İlyada aslında zaman zaman sanılanın aksine Troya Savaşını değil, bu çatışmanın onuncu yılından birkaç günü anlatıyor yalnızca; elbette böyle bir savaş oldu ama hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz sonuçta. Yine aynı sıklıkla sanılanın aksine en büyük Yunan kahramanı Akhilleus'un Yunan orduları komutanı Agamemnon'a öfkesiyle başlayan hikâyenin kapsamı da epey sınırlı. Yalnızca çatışmanın sona ermesinden hemen önceki birkaç günü, hayati önem taşıyan birkaç anı kapsıyor. Troyalı Prens Hektor'un ölümüyle sonlanan hikâyenin içerdiği en bilinen ve İlyada*'nın içinde yer almayan bölümlere örnek olarak Troya Atı, topuğundan okla vurulan Akhilleus'un ölümü ya da Hektor'un kız kardeşi Kassandra'nın kimseyi inandıramadığı kehanetleri gösteri-*

lebilir. İlyada*'nın Yunanca yazılmış ilk edebi eser olmasının yanı sıra* Odysseia, Gılgamış Destanı *ve hatta İncil'le birlikte sahip olduğu evrensel etkiyi yüzyıllar boyu muhafaza etmeyi başarabilmiş çok az eserden biri olduğuna şüphe yok. Hem* İlyada *hem* Odysseia *hâlâ dünyanın neredeyse tüm üniversitelerinde öğretilmekte. O yüzden ben de bu bölümde sizlere* İlyada*'yı anlatacağım. Doğrudan Homeros'un kendi metninden alıntılanan çok sayıda diyaloğu da aralara serpiştirerek bu hikâyeyi mümkün olduğunca canlı anlatmaya çalışacağım. Fakat tıpkı* Odysseia*'yı anlatırken yaptığım gibi on beş bin üç yüz otuz yedi mısradan oluşan bu şaheserin felsefi kapsamının açıkça belirlenmesini kolaylaştıracak birkaç kilit nokta, yani birkaç ipucuyla başlayacağım yine.*

1 Numaralı İpucu: Hayatın Anlamı (ya da Anlamsızlığı) Yönünden Savaşın Kahramanlarını Bekleyen Üç Olası Yazgı

Savaşa katılanları bekleyen, şaşırtıcı derinlikte bir felsefi anlama sahip, temelde üç olası yazgı ortaya çıkacaktır. Aralarında "*vulgum pecus*" ya da Horatius'un tabiriyle "*servum pecus*," yani "köle sürüsü" olarak adlandırılanlar absürt, boşuna ve hiçbir anlama sahip olmayan bir ölümle ya da Yunanların basitçe "kara ölüm" dediği yazgıyla ilk buluşanlar olacaktır. En son *Odysseia*'nın XI. Bölümünden bahsederken gördüğümüz üzere bu "kara ölüm" Hades'in yeraltındaki ölüler ülkesine giden insanları "isimsiz," "sesi olmayan" ve "yüzü olmayan," tüm kimliklerini, kişiliklerini kaybetmiş, artık insan olmaktan çıkmış varlıklar haline getiren ölümün ta kendisidir. Açıkça belirtmek gerekirse, Yunanların gözünde hayat ıskalanabilir. Başarısız olmak mümkün ve hatta trajiktir (Herakles'in kaleme aldığı karaktere ayrılmış bir sonraki bölümde bu kavramın Yunan kültüründe sahip olduğu derin anlama tekrar değineceğiz). Herkesin bir kurtuluşu olmayabilir ya da Hıristiyanlıkta olduğu gibi illa günah işledi diye insan ahiretteki mutluluktan mahrum bırakılacak değildir. Bu durumda

daha da saçma olanı böyle bir yazgının sadece öyle olduğu için, sadece insanın başına geldiği için, sadece çoğu hayat anlamsız olduğu için yaşanması. Öyle ki başarısızlık bir ceza bile değil; Akhilleus gibi büyük bir zafer elde edemeyecek ya da Odysseus gibi kozmik düzenle bir uzlaşma sağlayamayacak, yani asla herhangi muazzam bir yaşanmışlığa imza atamayacak büyük çoğunlukta insan için olabilecek en sıradan gerçekliğin ta kendisi. Dolayısıyla ölümleri de tıpkı hayatları gibi hiçbir şeye benzemiyor. Ya da en iyi ihtimalle tek başarıları, en azından başarı olarak gösterebilecekleri şey, bir aile kurup çocuk sahibi olarak soylarının sürekliliğini sağlamış olmak fakat bu dünyada onlardan geriye kalan tek şey bu olacak ve geri kalanı da maalesef sonsuz bir hiçliğe gömülmeye mahkûm. Ölümlüler arasındaki bu aşağı tabaka önce Hıristiyan, sonra da demokratik toplumun, kamusal yaptırımlar ve kapsamlı sosyal koruma sistemleri aracılığıyla adil bir şekilde kurtarmış ya da en azından tinsel bir mahiyette yardımda bulunmuş gibi davrandığı insan topluluğudur. Ahiretteki mutluluğa inanan Hıristiyanlığın kurtuluş vaat ettiği bu topluluk için Yunanların aristokratik evreninde yaşamanın hiçbir faydası yoktur çünkü kendilerine sunulan ve sözü verilen tek şey zor bir yaşam ve absürt bir ölümdür. Neden peki? Bunun sebebi mutlak suretle ya da en azından sadece şefkat eksikliği değil; Yunan dünyasının aristokratik evrenin, eşitsizliklerin kural olduğu ve kitlelerin her tür farkındalıktan mahrum kaldığı bir toplum ve doğa vizyonunun bir arketipi olmasıdır. En iyileri olan aristokratların belki bir kurtuluşu olacaktır, diğerlerinin değil. Hepsi bu kadar işte. Fakat bu noktada daha da kafa karıştırıcı bir soru geliyor akla: Bu koşullarda, bir insanı kim kurtarabilir? Neyden kurtarılacağını zaten biliyoruz: fanilik imparatorluğundan, sonsuz isimsizlikten, anlamsızlıktan, hiçlikten, kısacası her zaman olduğu gibi "kara ölümden." Peki bu nasıl mümkün olacak?

Bu noktada, en iyi kusursuz Yunan kahramanı Akhilleus'un karakteriyle hayat bulan ikinci yazgı karşımıza çıkıyor. Akhilleus bir deniz tanrısı olan Nereus'un kızlarından Thetis

ile bir ölümlü olan Peleus'un oğludur ve Thetis'i bu evliliğe Olymposlular zorlamıştır. Bunun sebebi Nereus kızlarının Troya Savaşının en derinde yatan ve en iyi gizlenmiş çıkış noktalarından biri olmasıdır. Akhilleus kendine durmaksızın, "Benim kurtuluşum olacak ve 'kara ölümün' getirdiği isimsizlikte kaybolmamı engelleyecek olan kimdir?" sorusunu sorar. Bu sorunun cevabı en azından Akhilleus ve onunla aynı model üzerinden yaratılmış tüm Yunan kahramanları için "zafer"-dir ve bunun iki sebebi vardır: Öncelikle "zafer" bizi anonim olmaktan kesin ve temelli kurtarır ve diğer ölüler gibi "ismi olmayan" ve "yüzü olmayan" varlıklar haline gelmeyeceğimizi garanti altına alır. Bunun da ötesinde Hannah Arendt'in *Geçmişle Gelecek Arasında* isimli eserinin, az sonra da değineceğimiz bir bölümünde gösterdiği üzere zafer, bizler için, yazın dünyasına giriş yaparak fanilik imparatorluğundan kurtulmanın en mükemmel yoludur. Bunun sebebiyse yazılı olanın sözlü olandan farklı olarak bir süreklilik teminatı vermesidir. Akhilleus genç yaşta öleceğini her zaman bilmiş ve durmaksızın bunu dile getirmiştir. Onunla birlikte çaresizlik içindeki annesi Thetis de dahil olmak üzere herkes bunu bilir. Fakat eğer Akhilleus savaştaki kahramanlıkları sayesinde sıradan olanlardan, aşağı tabakadan ayrılır, kelimenin her anlamıyla kendini göstermeyi başarıp farklı ve dikkat çekici bir adam haline gelirse, insanlar sadece ondan bahsetmekle kalmayacak, aynı zamanda onun hakkında *yazmaya* da başlayacaktır. Yazı da söz gibi uçup gitmediği ve kalıcı olduğu için, elde ettiği zafer sayesinde dönüştüğü kahraman, şairlerin ve belki de tarihçilerin ona adanmış yazılarıyla sonsuza kadar ismini hafızalara kazımış olacaktır. İşte bu savaşın başkahramanlarını bekleyen ikinci yazgı budur. Bu noktadan itibaren Homeros'un eserinin merkezinde yer alan "ölümlüler için iyi bir yaşam" arayışıyla eserin felsefi bir yönü olduğunu görmeye de başlıyoruz. En son Nekyia bölümünde Odysseus'un ölüler ülkesine ziyareti ve ölü Akhilleus'la karşılaşmasından bahsederken gördüğümüz üzere yolu zaferden geçen bir kurtuluş arayışına yönelik bu strateji her şeye rağmen başarısız

olmaya mahkûm. Akhilleus'un Odysseus'a, her şeyi kafasında ölçüp tarttıktan sonra, ölü kahramanların en muzafferi olacağına sığır çobanlarının en sefili olmayı yeğlediğini kendi ağzıyla itiraf ettiği nokta da burasıdır zaten...

Bunların dışında Odysseus'un karakterinde can bulan üçüncü bir olası yazgı daha vardır. Önceki bölümün sonunda ve bu hikâyenin tamamında da gördüğümüz üzere Odysseus için söz konusu olan savaştan barışa, Eris'ten Eros'a, nefretten aşka, kaostan uyuma, sürgünden yurduna, kısacası, kötü yaşamdan iyi yaşama geçiştir. Yolculuğu da bunun üzerine kuruludur; bütünüyle felsefi bir arayış, bir anlam ve bilgelik arayışı içindedir. Bu muhteşem hikâyenin bütün konusunu oluşturan ve zaman zaman bu arayışın başarılı olmasına engel teşkil eden zorlukları uzun uzadıya analiz ettiğimizde en temel iki tehlikeyle karşı karşıya olduğunu görmüştük: benliğini unutmak ve Seirenler, Laistrygonlar, Kykloplar gibi doğaüstü varlıklar tarafından öldürülmek. Bunların yanı sıra başarısını belirleyen kriterleri de ele almıştık: korkularını yenmek, geçmişin ve geleceğin tuzaklarından sıyrılarak bugünde yaşamak ve son olarak da kozmik düzen içinde ait olduğu doğru yeri bulmak. Kendi düzenini kozmosun düzenine göre ayarlayarak, evrendeki doğal ortamına nihayet kavuşarak, kısacası Troya'dan İthake'ye, sürgünden yurduna dönerek Odysseus, kendisinin de bu kozmik düzenin bir kesiti olduğunu ve kozmik düzenin sonsuz olması sebebiyle de sonsuzluğun bir parçası olduğunu anlıyordu. Şimdi bu üç yazgıyı kurtuluşla, yani bitimlilik ve ölümle bağlarına ilişkin gerçek metafizik boyutlarını kavramaya çalışarak yeniden ele alalım ve biraz daha geliştirelim.

2 Numaralı İpucu: Ölümün Anlamsızlığına Karşı Koymak İçin Üç Yaklaşım

Hannah Arendt'in –yine *Geçmişle Gelecek Arasında* adlı– eserinde ortaya koyduğu üzere, tam olarak felsefenin bile doğuşundan önce, Eskilerin, ölümlü olmanın getirdiği kaçınılmaz

gerçekler sebebiyle karşılaştıkları zorlukları ortadan kaldırmak için geleneksel olarak kullandıkları üç yöntem, ölümü ya da en azından getirdiği korkuları yenmeye çalışmanın üç farklı yolu vardı.

Birinci yol, doğal olması sebebiyle son derece basit ve herkesçe erişilebilir olan ve daha önce de değindiğim devamlılık. Yani bir gün çocuk sahibi olarak ya da başka bir deyişle "soyun devamını" garanti altına alarak doğanın o sonsuz döngüsüne ve ölmeyecekler evrenine adımızı yazdırmış oluyoruz. Bunun kanıtı çocuklarımızın genelde fiziken, zaman zaman da ahlaki açıdan bizlere benzemesi. Ayrıca bizden parçaları zaman içinde ileriye taşımaları. Fakat tabii ki buradaki sıkıntı, devamlılığa giden yolun sadece türler için geçerli olması: "Bizden parçaları ileriye taşımaları" kısmen ölümsüz gibi görünebilir; ancak öte yandan bireyler doğar, büyür ve ölür; yani üreyerek devamlılığı sağlamayı hedefleyerek, insanlar sadece başarısız olmakla kalmaz, diğer hayvan türlerinin durumundan öteye de geçemezler. Kısacası ne kadar çocuk yaparsak yapalım bu ölecek olmamızın önüne geçemez ve daha da kötüsü, sıraları geldiğinde çocuklarımızın ölümüne bile tanıklık edebiliriz! Elbette türün devamlılığını belli bir ölçüde garanti altına alabiliriz fakat bireylerin, insanların hayatının hiçbir şekilde garantisini veremeyiz. Dolayısıyla üremenin *kişisel* bir kurtuluş sağladığını söyleyemeyiz...

Az önce değindiğimiz ikinci yol biraz daha fazla emek gerektiriyor: Bu yol bir hikâyenin, temel yapısı unutulmanın ve zamanın gelip geçiciliğinin bir şekilde üstesinden gelmek üzerine kurulu olan *yazılı bir eserin* konusu olabilecek nitelikte, kahramanca ve görkemli eylemler gerçekleştirmeye dayanıyor. Örneğin Antik Yunan'dan Thukididis veya Herodotos gibi büyük tarihçilerin kaleme aldığı tarih kitaplarının, bazı kişiler tarafından gösterilmiş olağanüstü başarıları konu alarak, bu kişileri, doğal işleyişe ait olmayan her şeye karşı bir tehdit olarak kabul edilebilecek bir anlamsızlıktan kurtardıklarını söyleyebiliriz. Normalde doğal fenomenler döngüseldir. Gündüzden sonra gecenin, sonbahardan sonra kışın gelmesi

ya da fırtınadan sonra güneşin açması gibi sonsuz bir döngüde kendilerini tekrar ederler. Ve bu tekrarlar döngüye ait parçaları kimsenin unutmamasını garantiye alır. Bu kendine has bağlamda da, doğanın dünyası, "ölümsüzlüğün" değilse de en azından Arendt'in "İşler, edimler ve sözler gibi varoluşlarını insana borçlu olan bütün şeyler bozulabilir niteliktedir; deyim yerindeyse faillerinin ölümlülüğü onlara da bulaşmıştır" sözleriyle açıkladığı sonsuzluğun bir parçası olabilmeyi kolayca başarır. Ancak bu dayanılmaz gelip geçiciliğin kısmen de olsa üstesinden gelmeye olanak sağlayabilecek şey, zafer elde etmektir. Bu da Arendt'e göre Akhilleus'un Troya Savaşındaki davranışları gibi Antik zamanlardaki "kahramanca" olayları anlatarak onları ölümlülükten koparıp doğayla aynı bağlamda ele alan tarih kitaplarının gerçek erek noktasını teşkil ediyor.

> Ancak ölümlüler işlerine, edimlerine ve sözlerine belli bir kalıcılık kazandırmayı ve bozulmalarını bir süre durdurmayı başarabilirlerse, bu şeyler de en azından bir dereceye kadar ebediyetin dünyasına dahil olabilir ve bu dünyada kendilerine bir yer bulabilir, bizzat ölümlüler de insan hariç her şeyin ölümlü olduğu kozmosta bir yer edinebilirlerdi.*

Aslında bu doğru. Bazı açılardan Yunan kahramanlar tam anlamıyla ölmüş sayılmıyor çünkü yazının sözden daha dayanıklı ve kalıcı olması sayesinde bu kahramanların yaptıklarını ve yaşantılarını anlatan hikâyeleri günümüzde de okumaya devam ediyoruz. Bu bakımdan zafer elde etmek, doğal döngüyle rekabet içindeyken kazanılan bir tür kişisel ölümsüzlük olarak algılanabilir. Geçmişte ve halen birçok insan tarafından imrenilen bir şey olmasının sebebi tam da bu. Yine de çoğu insan için basit bir teselliden, hatta boş bir hevesten daha fazlası olamayacaktır.

Felsefenin doğuşuyla birlikte, bitimliliğin getirdiği zorluklarla ve ölümün anlamsızlığıyla başa çıkmanın üçüncü bir

---

* Hannah Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yay., 1996, s. 65 –çn.

yolu daha ortaya çıkıyor. Stoacılara, özellikle Epiktetos'a ve aynı zamanda Lukretius gibi Epikurosçulara göre ölüm korkusunun felsefi anlamda bilgeliğe gösterilen ilginin en temel itici gücü olduğunu zaten biliyorduk. Bu bilgelik sayesinde de varoluşsal sıkıntılara, doğurganlığın ve zaferin getirdiği temelsiz avuntuların ötesinde, felsefeyi dini bakış açısına biraz daha yaklaştıran bir cevap getiriliyor. Bu cevap, Tanrı ve iman tarafından kurtarılmak ile insanın hem kendi hem de ötekinin sağduyusunu kavrayışı sayesinde kurtuluşunu birbirinden tamamen ayrı tutan bir cevap aynı zamanda.

Özellikle bu konuda doğrudan doğruya Odysseus'un bilgeliğini kendilerine miras edinen Stoacılara göre bilge, düşüncenin ve eylemin doğru kullanılması üzerine yaptığı alıştırmalar sayesinde ölümsüzlüğün değilse de en azından sonsuzluğun insan suretine bürünebilen kişidir. Elbette ölecektir fakat ölüm onun için her şeyin mutlak sonundan ziyade bir dönüşüm olacak; *küresel* anlamda mükemmeliyetin mutlak, hatta tanrısal bir kalımlılığa sahip olduğu bir evrenin merkezinde, bir durumdan diğerine geçiş şeklinde gerçekleşecektir. Epiktetos bununla ilgili, "Hepimiz öleceğiz, bu bir gerçek; tıpkı buğday başaklarının bir gün biçilecek olması gibi," der ve kendi kendine şunu sorar: "Peki öyleyse, sırf batıl inanç gereği 'şom ağızlılık' olmasın diye gerçeklerden kaçmak ve ölüm üzerine düşünmekten imtina etmek mi gerekiyor?" Epiktetos'un bu ifadesine dair kendi yorumu, insanın kendini dünyayla uyumlu hale getirmesine dayalı Odysseus tarzı bilgelik ideasını o kadar iyi açıklıyor ki onun da burada yer almayı hak ettiğini düşünüyorum.

Bakalım üstadımız bu yorumunda öğrencilerine nasıl hitap ediyor:

> Yapraklar düşer, kuruyan incir tazesinin yerini alır, üzüm kurur, dut olgunlaşır; işte bunlar sana göre şom ağızlılık addedilen sözler. Oysa her şey eski halden bir başkasına dönüşmekten ibarettir. Yıkım değil, son derece iyi tasarlanmış bir tanzim ve tertiptir söz konusu olan. Hicret ufak bir değişiklikten başka bir şey değildir. Ölüm ise daha büyük bir değiş-

> şikliktir ancak edimsel varlıktan hiçliğe doğru değil, hiçlikten edimsel varlığa doğru bir değişimdir bu. (Öğrencisi sorar:) – O zaman, artık olmayacak mıyım? – Şu anda olduğun şey olmayacaksın, fakat o sırada dünyanın ihtiyaç duyduğu şey olacaksın.

Veya Marcus Aurelius'un aynı bağlamdaki bir düşüncesiyle ifade ettiklerine bakalım:

> Bütünün bir parçası olarak geldin dünyaya. Seni üreten şeyin içinde yok olacaksın ya da, daha doğrusu, bir değişim süreci aracılığıyla yaratıcı usa dönüşeceksin yeniden (IV, 14).*

Peki bu alıntılar ne anlama geliyor? Temelde en basit haliyle şu anlama: Teorik ve pratik anlamda belli bir bilgelik ve kozmosla uzlaşı düzeyine erişen insan ölümün aslında var olmadığını, yalnızca bir halden diğerine bir geçiş olduğunu ve yok olmaktan ziyade farklı olmak demek olduğunu anlayabiliyor. Bizler de tanrısal ve daimi bir kozmik düzenin parçaları olarak bu süreklilik ve tanrısallığa ait olmayı başarabiliriz; yeter ki Odysseus'un İthake'de yaptığı gibi kendimizi onunla uyumlu hale getirebilelim. Eğer bu ideayı anlarsak ölüme dair korkularımızın ne kadar temelsiz olduğunu sadece öznel olarak değil, nesnel olarak da aynı şekilde algılayabiliriz çünkü evrenin sonsuz olması ve bizlerin de sonsuza kadar onun bir parçası olarak kalacak olmamız, var olmayı hiçbir zaman bırakmayacağımız anlamına gelir.

Dolayısıyla bu kısmın anlatmak istediğini iyice anlamak, Epiktetos'a göre, tüm felsefi eylemlerin temel amacını teşkil ediyor. İnsanlara, Epiktetos'un ifadesiyle "bir tanrı gibi yaşamayı ve ölmeyi" öğreterek herkesin iyi ve mutlu bir yaşam sürme amacına ulaşmasını sağlayacak olan da bu eylemin ta kendisidir. Bu ifadeden anlamamız gerekense şu: Kozmik uyumun tam içinde, tüm diğerleriyle ayrıcalıklı bir bağa sahip olduğunun ayırdına varan canlılar, bir yandan ölümlü olmanın, diğer yandan daha az sonsuz olmak anlamına gelmediğini anlaya-

---

* Marcus Aurelius, *Düşünceler*, çev. Şadan Karadeniz, YKY, 2004, IV. Kitap, 14, s. 61 –çn.

cak bir bilince ve dinginliğe ulaşıyor. Cicero'ya göre Herakles ya da Asklepios gibi bazı bilindik isimlerin geleneksel olarak "tanrılaştırılmasının" temel sebebi bu: Ruhları "içinde var oldukları sonsuzluğun tadını çıkartırken bizler de haklı olarak onları tanrı yerine koyduk çünkü kusursuz ve ebedilerdi."

Gelgelelim görev kolay değil ve eğer felsefe usun çalıştırılması üzerine kurulu bir kurtuluş öğretisinin en tepesinde yer alıyorsa, benim laik bir tinsellik olarak adlandırdığım kavram içinde bunun basit bir bilgelik özlemiyle sınırlı kalmayıp korkuları yenerek ve bilgeliğin kendinde bir yer edinerek pratik çalışmalarda bir karşılığının olması gerekiyor. Yunanca "felsefe" anlamına gelen *philosophia* kelimesinin kendi de "bilgelik" değil, "bilgelik (*sophia*) aşkı (*philo*)" ya da "arayışı" anlamına geliyor.

3 Numaralı İpucu: Altın Elma Üzerine Dört Soru

En son *Odysseia*'ya ayrılan bölümümüzde "altın elmaya" ilişkin kısımların hangi sebeplerden ötürü Troya Savaşının başlamasına yol açtığını görmüştük. Yine de o bölümün içeriğini kısaca bir hatırlatayım: Zeus, tanrıça Thetis'i Peleus isminde bir ölümlüyle evlenmeye zorlar. Bu ikisi daha sonra Akhilleus'un anne babası olacaktır. Hazırlıkları yapan Zeus, anlaşmazlık tanrıçası Eris'i düğünün ve kutlamaların gerçekleşeceği Pelion Dağına özellike davet etmez. Bu duruma içerleyen Eris, kendi kendini düğüne davet ederek kutlamalara katılır ve ziyafet masasının üstüne daha sonra Hera, Athena ve Aphrodite arasında tartışmalara sebep olacak altın bir elma bırakır. Troya kralı Priamos'un oğullarından biri olan Paris elmayı Aphrodite'e verir çünkü Aphrodite elma karşılığında ona dünyanın en güzel kadınını baştan çıkarabileceğini ve yatağına alabileceğini vaat eder. Bu kadın Sparta kralı Menelaos'un karısı, güzeller güzeli Helena'dır. Bunun üzerine Troyalı Prens Paris Helena'yı kaçırır ve aralarında Menelaos'un yoldaşları olan Odysseus ve Agamemnon'un da bulunduğu üç Yunan kral onu kurtarmak için Troyalılara savaş açmak üzere yola çıkar.

Dolayısıyla tüm bu anlaşmazlıkların çıkış noktası Eris'in ta kendidir. Fakat yine de sorulması gereken bazı sorular vardır.

Zeus Neden Thetis'i Bir Ölümlüyle Evlenmeye Zorlar?

Sonuçta bu durum Thetis açısından bir gerileme anlamına geliyor; bugünlerde olsa "bir asilin alt sınıftan biriyle evlenmesi" olarak tanımlanabilirdi. Burada söz konusu olan, Jean-Pierre Vernant'ın da incelikle ifade ettiği üzere, Zeus'un kendinin de çok iyi bildiği bir felaketi savuşturması: kendinden daha genç biri tarafından yerinden edilmek, yani çocuklarından birinin onu tahttan indirmesi. Aslında bazı kaynaklara göre Prometheus uzun süredir kendine sakladığı bir sırrı günün birinde Zeus'la paylaşacak ve böylece tanrıların kralına gururla hizmet etmiş olacaktır. Bu sırra göre Zeus'un âşık olduğu Thetis ile bir çocuğu olursa bu çocuğun kendi yerini alarak onu tahttan indireceğini bilmesi gerekmektedir. Tıpkı kendisinin Kronos'a; onun da zamanında alt ederek elinden egemenliğini aldığı Uranos'a yaptığı gibi. Eğer Zeus bu kötü talihin tekrarlanmasını istemiyorsa Thetis'le birlikte olmaktan ve ondan bir erkek çocuk yapmaktan kesinlikle kaçınması gerekecektir! Üstelik aynı kehanet güzel bir Nereus kızına âşık olan Poseidon için de geçerlidir; öyle ki iki erkek kardeş bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için kızın bir ölümlüyle evlendirilmesi konusunda mutabık olur. Bunun üzerine Kentaur Kheiron, koruması altındaki Peleus'a fırsattan faydalanmasını ve bu evlilik için talip olmasını salık verir. Sonrasında Thetis'i elde edebilmesi için ona değerli tavsiyelerde bulunacaktır...

Zavallı tanrıçanın bir ölümlüyle evlenmesinin hikâyesi budur işte; bir felaketi, evlenip çocuk sahibi olarak nesillerinin devamını sağlayacak insanların hayatlarına doğru savuşturmak. Yaşlanmalarının ardından tıpkı bitimli olma koşuluna uygun düşecek şekilde ölecek olan bu zavallılar er ya da geç bir gün emekli olacak, yerlerinden birtakım oyunlar, aşk ya da savaş nedeniyle ayrılacak, kısacası sahip oldukları ayrıcalıkları aralarına yeni katılanlara bırakacaklardır. İşte Zeus'un

da her ne pahasına olursa olsun kaçınmak istediği kötü talih bu "yerini gençlere bırakma" geleneğidir. Thetis'i başkasıyla evlendirerek bir taşla iki kuş vurur: Hem ona dokunmamayı, dolayısıyla da onu hamile bırakma riskini bertaraf etmeyi garanti altına alır hem de nesiller arası yaşanacak tartışmaları insanların üstüne yıkar. Dolayısıyla gençlerle yaşlılar arasındaki çekişmeler tanrılar için bir son bulurken, insanları sonsuza kadar etkileyecek bir yazgıya eklenir. Ayrıca şunu da hatırlatmakta fayda var: Zeus, yaşça en küçük erkek çocuğun babasını tahtından eden çocuk olduğunu hep hatırında tutacaktır. Kronos'un Uranos'u, kendisinin de Kronos'u yerinden ettiğinde olduğu gibi. Biz insanlar içinse bu talihsizlik en başından beri aşkla bütünleşiktir: Nesillerin devamı doğrudan doğruya evliliğe bağlıdır ve o zamanlardan beri de bir kutlama gibi gözüken düğün günü, uzun vadede düşünüldüğünde, aslında bir yasın ilanı gibidir.

Zeus Hangi Sebeplerden Ötürü Troya Savaşını Başlatmak İster?

Öncelikle bu evliliğin gerçekleşmesine yol açan başka bir neden, ilkiyle hiç de bağıntısız olmayan daha gizli ikinci bir sebep vardır. İnsan neslinin başlangıcını teşkil eden bu olay, günümüz çevrebilimcilerinin yeni yeni farkına vardığı, fakat *Gılgamış Destanı*'ndaki tufan bölümünde çoktan anlatılmış ve bu yüzden de konuyu tekrardan ele alan Yunanların büyük ihtimalle çok uzun süredir akıllarında olan bir problemi de ortaya çıkaracaktır: nüfus fazlalığı! İnsanlar evlenerek ve bu evliliklerin sonucunda üreyerek sayılarını kat be kat artırır; potansiyel olarak sonu gelmeyecek bir artıştır bu. Her bir toprak parçasını kalabalıklarla doldurarak ve her geçen gün artan bir sayıyla Gaia'yı ayakları altına alarak sonunda onu çileden çıkarmayı başarırlar. Gaia zaman zaman bizim de turistlere karşı yaptığımız gibi her yeri dolduran bu insan kalabalıklarıyla ilgili Zeus'a dert yanar. Bu şöyle güzel bir savaş çıkarmak için mükemmel bir sebeptir. Eris'in, düğün gününde

kutlamalara katılmak için geldiğini gören Zeus onun orada bulunmasının nelere yol açacağını çoktan bilmektedir. Troya Savaşının çıkmasını bizzat Zeus istemektedir ve hem Hektor'a hem de onun şehrine karşı özel bir ilgisi vardır. Kenti çok güzel bulmasının yanı sıra bu kentin zatını onurlandırması gerektiğini ve kentin de bunu yapmaya çok istekli olduğunu düşünür. Her ikisine duyduğu özel ilgiye rağmen bu olayın tamamında hakem rolünü üstlenecek ve güçlerin yeterince dengede olduğundan sürekli emin olmaya çalışacaktır. Bunu yapmaktaki amacı toprakları üzerindeki insan fazlalığından kurtulmalarına yetecek kadar çatışmanın uzun sürmesini sağlamaktır. Elbette pek nazik bir tutum değildir bu fakat şunu unutmamakta fayda var: Tanrılar bizlere, bir çocuğun oynarken yıkmaya çalıştığı karınca yuvalarına gösterdiğinden daha fazla saygıyla yaklaşmaz...

Altın Elma ile Prometheus'un Kaderi Arasında Nasıl Bir Bağ Var?

Zeus Prometheus'tan nefret eder. Ona karşı öfke doludur (ki bu konuyu tamamen mitolojiye ayrılmış olan muhteşem bölümde daha detaylıca ele alacağız) çünkü Prometheus insanlara ateşi ve sanatları (teknikler anlamında) götürür. Öyle iki hediyedir ki bunlar, insanları tanrılara denk kılmasa da en azından onlara hayvanlardan farklı olarak *hybris*, ölçüsüzlük ve kibirle o güzel kozmik düzeni tehdit edecek boyutta günah işleme olanağı tanır ki Zeus bu düzeni hem kışkırtan hem de sağlayandır. İstiridyelerin, ayıların ya da aslanların hiçbir zaman kozmosu yok etme tehlikesi yoktur çünkü sanatları, teknikleri ya da bilimleri bilmezler. Prometheus ise tüm bunları insanlara bahşederek onları gezegeni ortadan kaldırma tehlikesini yaratabilecek yegâne canlı türü haline getirir ve tanrıların kralının ona duyduğu dinmez nefretin sebebi budur. Ancak Prometheus, güzel Thetis'le sevişmesi durumunda onu bekleyen tehlikeyle ilgili bildiklerini açıkladığında Zeus'a önemli bir hizmet sunmuş olur. Herakles Prometheus'u zincirlerin-

den ve ıstırabından azat ettiğinde Zeus'un aklında tutacağı ve Prometheus'un özgür kalmasına göz yummasını sağlayacak bir hizmettir bu. Sadece o zaman da değil, Kentaur Kheiron, Titanoğlu Prometheus'a kaybettiği ölümsüzlüğün yerine kendi ölümsüzlüğünden armağan ettiğinde de Zeus aynı şekilde davranacaktır. Bu arada Zeus'un, Prometheus'u Kafkas Dağındaki kayalıklarda bağlı tutan zincirlerinden asla ama asla azat etmeyeceğine dair ölüler diyarındaki Styks üzerine yemin ettiğini hatırlatmak isterim. Sürekli kendini tekrarlayan bir cezaya çarptırılmıştı Titan İapetos'un oğlu Prometheus: Her gün dev bir kartal gelip karaciğerini yiyor, gece boyunca vücudunda tekrar bir karaciğer çıkıyor ve böylece aynı işkence her sabah yeniden başlıyordu. Yine de Herakles'in on iki işi arasında göze çarpan özel bir görev vardı: Hesperidler'in bahçesindeki elma ağacını bulmak; Eris'in, Thetis ile Peleus'un düğününe nifak tohumları serpmek için kullandığı meşhur altın elmaların yetiştiği elma ağacını. Bu bahçenin bekçiliğini Prometheus'un kardeşlerinden biri olan Atlas yapmaktadır. Bu bahçeyi nasıl bulacağını ve özellikle de Hera'ya götüreceği o elmaları nasıl toplayabileceğini Herakles'e söyleyen Prometheus'tur. Bunun karşılığında teşekkür mahiyetinde Herakles, Prometheus'u zincirlerinden kurtarır fakat kendi yemini sebebiyle eli kolu bağlı olan Zeus yeminini bozmuş olmamak için bir numara bulmak zorunda kalır. Zincirlerinden kurtulan Prometheus'un, zincirin bir parçasını, tam olarak bir halkasını ucuna kayalıklardan kopmuş küçük bir taşın bağlı kalacağı şekilde kendisine saklamasına karar verir. Böylece yeminini bozmuş olmayacaktır çünkü Prometheus sonsuza kadar Kafkas kayalıklarına bağlı kalacaktır. Bizlerin basitçe "yüzük" adını verdiğimiz en arketipik ziynet eşyasının çıkış hikâyesinin bu olduğu söylenir... Prometheus'un ölümsüzlüğü konusuna gelecek olursak, öncelikle, Akhilleus'u ve hatta İason'u kelimenin tam anlamıyla yetiştiren meşhur Kentaur Kheiron'un tüm zamanların en büyük pedagogu kabul edildiğini hatırlatmak gerekiyor. Kheiron öyle zehirli bir okla yaralanmıştır ki yarası hiçbir zaman kapanmaz. Ve ölüm-

süz olduğu için de çektiği dayanılmaz acılar asla son bulmaz. Bunun üzerine, kendi tanrısallığını takas etmek için bir ölümlü arayışına girer ve bu takas teklifini Prometheus'a sunmaya karar verir. Görünüşe bakılırsa İapetosoğlu da bu teklifi kabul etmeye can atar ve az önce bahsettiğimiz nedenlerden ötürü Zeus da bu anlaşmanın gerçekleşmemesi için herhangi bir engel çıkarmaz.

Bu hikâyeleri çok seviyorum ben. Bunlar sayesinde Yunan mitolojisinin nasıl inanılmaz bir zenginliğe sahip olduğunu görme şansı elde ediyoruz ve ben sürekli kendime böylesine küçük bir topluluğun nasıl bu kadar çeşitli ve bu kadar derin hikâyeler yaratabildiğini sormadan edemiyorum.

Şimdi de Troya Savaşının diğer kilit karakterlerinden biri olan ve her şeyin başlamasına sebebiyet veren Troyalı Prens Paris'e geçelim.

Terk Edilmiş Bir Çocuk Olan Paris Kraliyet Ailesindeki Yerine Nasıl Tekrar Kavuştu?

Paris'in, anne babası Hekabe ve Priamos tarafından İda Dağında bırakılıp terk edilmesinin sebebinin bir kâhinin onlara kentlerinin sonunu oğullarının getireceğini söylemesi olduğundan bahsetmiştik. Kim olduğunu ve nerden geldiğini bilmedikleri bir bebeği dağda korumasız (terk edilmiş) bir şekilde bulan çobanlar ona yeni bir isim verir. Dağda tek başınayken ölmesi neredeyse kesin olmasına rağmen hayatta kalan bu bebeğin tanrılar tarafından korunduğuna inanarak ona ("korunan" anlamına gelen) Aleksandros ismini koyarlar. Yıllar içinde türlü türlü yeteneklere sahip yakışıklı bir genç adama dönüşen Aleksandros, dağlarda ineklerini ve boğalarını otlatan bir çoban olarak yaşamaya devam eder. Bir gün Hekabe ve Priamos, uşaklarından birini, İda Dağının tam da Aleksandros'un yaşadığı tarafına, yıllar önce kimsesiz bırakmak zorunda kaldıkları oğullarının anısına kurban etmek üzere bir boğa bulmaya gönderirler. Gönderdikleri uşak bulduğu boğalar arasından en güzellerini seçer fakat bu aynı za-

manda Paris'in/Aleksandros'un da en sevdiği boğadır. Bunun üzerine favori boğasını kaybetmek istemeyen genç adam uşağı Troya'ya kadar takip eder. O sırada Priamos o zamanların bir geleneği olarak, oğullarını anmak için düzenlenen kurban töreniyle eş zamanlı müsabakalar yapılmasına karar vermiştir. Bu tür bir törende müsabakası yapılan her türden spor için hazırlıklar yapılır; koşu yarışı, yumrukoyunu, disk atma, cirit atma, okçuluk vs. Paris de tüm bu müsabakalara katılmak için adını yazdırır ve müsabakaların hepsini kazanarak herkesi şaşırtır. Bunun üzerine kıskançlıktan deliye dönen (ve tabii ki Paris'in kendi kardeşi olduğunu bilmeyen) Deiphobos, onun üzerine atılarak Paris'i öldürmeye kalkar. Kız kardeşleri Kassandra ise bu genç adamın Hektor ve Deiphobos'un kardeşleri, Priamos ve Hekabe'nin oğulları Paris'in ta kendisi olduğunu var gücüyle haykırır fakat her zamanki gibi kimse onu dinlemez. Tam o sırada genç adam, bebekliğinden beri sakladığı ve ta o zamanlarda üretilmiş bir tür kumaştan yapılma birkaç parça bebek giysisi gösterir. Annesi Hekabe giysileri görür görmez tanır ve Priamos'la sevinçten zıplayıp hoplamaya başlarlar. Ve böylece, gerçekten de tanrılar tarafından korunuyor olması gereken bu genç adamı tekrar ailelerinin içine alırlar...

Şimdi de bu kilit bilgilerin ışığında *İlyada*'nın en önemli bölümlerinde anlatılanlara bakalım. *Odysseia*'daki en önemli karakterin Odysseus olması gibi, Akhilleus'un da Troya Savaşının son günlerine damgasını vuran en önemli karakter olduğuna şüphe yoktur. Ve tıpkı *Odysseia*'daki gibi, burada da her şey Eris'le, yani anlaşmazlık ve kaosla başlar. Tabii ki bu ünlü destanın ilk sayfalarında Akhilleus'un o meşhur öfkesinin ve Agamemnon'la kavgalarının anlatılması da tesadüf değildir. Fakat Odysseus nefretten sevgiye, savaştan barışa giden bir yolculuğa çıkarken Akhilleus ise kaostan başlayıp en başından beri tasarlanmış bir ölümle sonlanacak bir maceraya atılır. Onun genç bir adam olarak öleceğini başta kendisi olmak üzere herkes bilir çünkü insancıl ve doğal dünyayla bir uyum ve uzlaşı sağlayarak gelecek kur-

tuluşun peşine düşen Odysseus'tan farklı olarak Akhilleus, daha önce de gördüğümüz üzere, zaferle gelecek kurtuluşun peşindedir.

İlyada'nın En Önemli Bölümleri

Başlangıç: Akhilleus'un Agamemnon'a Karşı Öfkesi

İlyada'nın başladığı noktada, Troya Savaşı on uzun yıldan beri devam etmektedir. Hiçbir taraf diğerini yenerek galip gelemiyordur. "Geniş caddelerle dolu" güzel Troya'nın kent surlarının altında, ovanın aşağı kısımlarındaki sahilde on yıldan beri aynı ordugâh, aynı batık gemiler durmaktadır. Kahramanların yorgunluktan bitap düşmesi ve çatışmaların yaşandığı alanın bir felaket sahnesine dönüşmesi dışında hiçbir değişiklik yoktur. Bir haftadan beri devam eden veba salgını (aynı zamanda Akhalar, Argoslular ya da Danaolar da denilen) Yunanların ordugâhını kırıp geçirmektedir; her tarafta kanlar içinde can çekişen, yüzleri kireç kesilmiş askerler vardır. Karanlığın çökmesiyle birlikte ovanın her yanını kaplayan korlar geceyi aydınlatır. Salgının önünü almak için insan bedenlerinin yakıldığı koca koca, korkunç kütüklerden geriye kalan korlardır bunlar ve üstelik çabalar boşunadır. Biraz daha yakından bakınca ovadaki en yüksek ve en güzel çadır dikkat çeker; ordular komutanının çadırı. Burada toplanan Yunan krallar en değerli başkomutanları ve birkaç da danışmanla bir araya gelirler. Agamemnon ve uzun sarı saçlarıyla Akhilleus buradadır; Odysseus, Menelaos, Kâhin Kalkhas, o devasa cüssesiyle Telamonoğlu Aias ve geri kalan tüm generaller de öyle. Bu kalabalığın biraz gerisinde çekingen, başı öne eğik, güzeller güzeli genç bir kız vardır. Agamemnon'un eli kızın kolundadır ve genç kız onun yanında durur. Yüce rahip Apollon'un kızı olan bu genç kızın adı Khryseis'tir. Akhilleus konuşmak isteyene söz hakkı veren, ağaçtan yapılmış, altın işlemeli asayı eline alarak sözlerine başlar: "Yunan ordularının komutanları; sizleri buraya, askerlerimizi kırıp geçiren veba

salgınına son vermenin bir yolunu bulabilmek için çağırdım. Kâhin Kalkhas'tan da bize katılmasını istedim ki söylesin bize nereden geldiğini bu musibetin ve neden telef ettiğini birliklerimizi..."

Ardından beyaz sakallı yaşlı bir adama doğru döner ve elini yavaşça onun omuzuna koyarak, "Haydi Kalkhas konuş; anlat bize neler olup bittiğini," der.

Yaşlı adam rüzgârda sallanan bir yaprak gibi tir tir titremektedir: "Akhilleus önce söz ver bana, gerçekleri söylersem beni koruyacağına zira senden daha büyük bir komutanı töhmet altında bırakmam söz konusu olabilir..."

Akhilleus: "Endişelenme yaşlı kâhin; bize her ne söylersen söyle, koruyacağım seni. Hatta bizzat Agamemnon'un kendisini suçlu göstermek zorunda kalsan bile."

İçi az da olsa rahatlayan Kalkhas, gözlerini yerden kaldırmadan konuşmaya başlar: "Evet Akhilleus, işlememesi gereken bir günah işleyerek bir tanrıyı, Apollon'u gücendiren kralımız Agamemnon'un ta kendisi. Yüce rahibin kızı güzel Khryseis'i kaçırdı ve babası karşılığında epey cömert bir kurtarmalık teklif etmesine karşın yine de onu teslim etmeyi reddediyor. Bu yüzden Apollon veba salgınını başımıza musallat ederek tüm Yunan ordusunu cezalandırmaya karar verdi ve karşılığında en ufak bir şey talep etmeksizin Khryseis'i babasına teslim etmediğimiz sürece bu musibet ordumuzu kırıp geçirmeye devam edecek."

Son derece kızgın gözüken Agamemnon bu duyduklarından sonra Khryseis'in kolunu bırakır. Altın işlemeli asayı Akhilleus'un ellerinden kaptığı gibi Kalkhas'a döner: "Seni melun kâhin! Seni bunak ihtiyar! Tek yaptığın kötü kehanetlerde bulunmak ve hâlâ etkileneceğimi mi zannediyorsun söylediklerinden? Ödülden bana düşen payı, kendi ganimetim olan güzel Khryseis'i teslim etmem gerekirse eğer, intikamımı alacağımı da unutma. Senden değil elbette, bu kibir abidesi Akhilleus'tan! O kendi ödülüne sahip çıkarken ben, kral olarak, ödülümü teslim edeceğim öyle mi?! Dalga mı geçiyorsunuz siz benimle?!"

Akhilleus yeniden eline alır asayı: "Ey sarhoş, ey köpek gözlü, geyik yürekli! Kendi ceplerini doldurmak için başkalarının cesaretinden ve ölümünden istifade eden sefil korkak seni! Hiçbir zaman göremedik seni zırhını kuşanmış, elinde kılıcınla! Oysa iş her şeyden en büyük payı almaya gelince en öndesindir her zaman..."

Tekrar Agamemnon alır asayı: "Tehdit etme beni ayağı tez Akhilleus, pişman olursun yoksa! Veba salgınını durdurmak için teslim edeceğim Khryseis'i babasına. Ve emredeceğim tanrı Apollon için kurbanlar hazırlanmasına. Fakat şunu bil ki şafak söker sökmez iki asker göndereceğim sendeki ganimeti, güzel Briseis'i almaya, teslim ettiğim ödülümün yerine koymak için. O zaman göreceğiz, kim daha güçlü ikimiz arasında!"

Akhilleus Agamemnon'u öldürmeye hazırlanarak kılıcını eline alır fakat tam o sırada Athena belirir ve onu tek görebilen Akhilleus'tur. Athena Akhilleus'un intikamla kalkan kolunu yakalayarak onu durdurur. Paris Aphrodite'i kendisine tercih ettiğinden beri Troyalılara olan öfkesi dinmemiştir ve Akhilleus'la Agamemnon arasındaki anlaşmazlığın Yunanların savaşı kazanma şanslarını berbat etmesini istemez. Akhilleus'a, Agamemnon'a hakaret etmekle yetinmesini emreder (bu sırada tüm savaş boyunca tanrıların insanların işlerine karışmaktan vazgeçmediğini de göreceğiz ki bu Yunan tragedyalarının kilit noktalarından birisini teşkil eder: Aslında insanlar kendi kaderlerinin sahibi değildir ve başlarına gelen talihsizliklerin büyük bir bölümü kendi suçları değildir).

Akhilleus kılıcını tekrar kınına yerleştirirken "Seni korkak! Hem kibirli hem açgözlüsün ve hep öyle kalacaksın! Küçük bir sinek gibi ezebilirdim seni fakat başka türlü cezalandıracağım. Değerli savaşçılarım Myrmidonlarla birlikte son vereceğim savaşmaya. Troyalıları yenebilecek olan yalnızca bizler olduğumuz için göreceğiz bakalım son gülen kim olacak!" diye bağırır.

Öfkeyle çadırına yönelen Akhilleus yürümeye koyulur koyulmaz askerleri Myrmidonlar onu selamlamak için ayağa kalkar, aralarındaki en değerli savaşçıya büyük saygı duyar-

lar. Çadırının girişinde duraksayan Akhilleus onlara döner ve şöyle der: "Kardeşlerim, kıymetli yoldaşlarım; savaşmayı tamamen bırakıyoruz. Agamemnon tam bir köpek ve benim ödülüme, güzel Briseis'e dikmiş gözünü. Böylesine bir alçaklık ve haksızlık karşısında, emrediyorum sizlere, çadırlarınızda kalın."

Akhilleus da kendini güzeller güzeli Briseis'in beklediği çadırına girer. Briseis ona sarılır, şarap ikram eder ve onu teselli eder fakat Akhilleus yere oturarak kollarını dizlerinin etrafında kavuşturur ve bir Nereus kızı olan annesi Thetis'i sayıklayarak küçük bir çocuk gibi ağlamaya başlar.

Akhilleus'un çadırı gemisinin yanındadır. Tüm diğer Yunanlar da tıpkı onun gibi ordugâhları için deniz kıyısını tercih etmiş, çadırlarını ya gemilerin aralarına ya da pruvalarına kurmuşlardır. Denizin derinlerinden oğlunun sesini duyan Thetis yüzeye doğru yükselerek sudan çıkar ve olanca güzelliğiyle adeta süzülürcesine Akhilleus'un çadırına doğru yürümeye başlar. Girişi kapatan örtüyü kaldırarak içeri girer.

Akhilleus: "Anne, annem benim, biliyordun bana kısa bir ömür bahşettiğini; saçlarım beyazlamadan savaşırken öleceğimi. O halde söyle Zeus'a, saygıdeğer tanrımıza, hiç değilse hakkım olan zaferimi almasın elimden! Çık huzuruna, yalvarıyorum sana, Yunanları tam da hak ettikleri gibi cezalandırmasını, Agamemnon geri dönmem için bana yalvarmadığı sürece savaşın galibiyetini Troyalılara vermesini iste ondan; yalvarsın ki ben de hakkım olan zaferi yeniden elde edebileyim!"

Oğlunu kollarının arasına alarak şefkatle okşayan Thetis, "Akhilleus, sevgili oğlum, bırak küçük bir çocuk gibi ağlamayı. Zeus şu anda Etiyopyalıların ülkesinde fakat on iki gün sonra dönecek Olympos'a. Sana söz veriyorum, gidip bulacağım onu ve ayaklarına kapanıp yalvaracağım bu anlaşmazlık sürdüğü müddetçe galibiyeti Troyalılara vermesi için..." der.

Daha sonra çadırdan ayrılarak tekrar denizin derinliklerine dalar. Akhilleus da onu adeta bir bebek gibi sarıp sarmalayan Briseis'in kollarında uyuyakalır.

Ertesi Sabah...

Agamemnon'un elçi olarak gönderdiği iki asker Briseis'i alıp götürmek üzere Akhilleus'un çadırının önüne gelir. Vedaları yürekleri parçalar ve Akhilleus intikamını alacağına yemin eder fakat ruhunda ölümün ağırlığını taşıyarak sevdiğinin gitmesine göz yumar. Aristokratik hiyerarşiye göre Agamemnon daha güçlüdür ve bu tartışmaya açık bir konu değildir.

O sırada Khryseis tez giden gemilerden birine binmektedir. Agamemnon onu geminin dümenine geçen Odysseus'a emanet eder. Babası yüce rahip Apollon'a kavuşmaya giden genç kıza yirmi asker eşlik etmektedir. Beyaz cübbeli başka bir rahipse kumsalda üç Yunan kralın huzurunda hayvan (koyunlar, köpekler ve atlar) kurban etmektedir ve en ön sırada da Agamemnon vardır.

On İki Gün Sonra...

Olympos'a ulaşan Thetis Zeus'un huzuruna çıkar fakat Zeus'un aksiliği üstündedir. Thetis Zeus'un ayaklarına doğru atılarak dizlerine sarılır. Geleneğe göre her kimden bu ritüel çerçevesinde ricada bulunulursa bir krala hitaben yazılmış şu dua eşliğinde bunu yapmak gerekir: "Zeus, saygıdeğer babam, bildiğin üzere sana her zaman sadakat ve sevgiyle hizmet ettim. Bugün senden bir iyilik istemek için buradayım ve rica ediyorum bu isteğimi geri çevirme. Oğlum, ayağı tez Akhilleus, Agamemnon tarafından son derece haksızca küçük düşürüldü. Genç yaşta öleceğini zaten biliyorsun, bir de bu dünyadan zafer kazanmadan göçüp gitmesine gerek var mı? Savaşçıların en değerlisi, adamların en adili olduğunu da bilirsin. O yüzden yalvarıyorum sana, Yunanları cezalandırarak Troyalıların galip gelmesine izin ver, en azından Agamemnon utana sıkıla da olsa Akhilleus'tan özür dileyene kadar..."

Homurdanıp duran Zeus cevap vermeden kafasını başka yöne çevirir, her geçen dakika daha da kabalaşıyordur sanki.

Thetis ısrar eder: "Sana yalvarıyorum baba, en azından cevap ver bana!"

Zeus bir şeyler söylemeye karar vererek Thetis'e döner: "Thetis beni çok zor durumda bırakacak bir istek bu. Paris Eris'in elmasını ona vermediğinden beri eşim Hera'nın Yunanların galip gelmesini istediğini bildiğin halde benden onun bu isteğine karşı gelecek bir şey yapmamı mı bekliyorsun? İstediğin nedir? Sadece senin oğlun için eşimle yine kavga etmemi mi istiyorsun?"

İki taraf da sessizliğe bürünür. Sonra Zeus iç çekerek tekrar konuşmaya başlar: "Pekâlâ, biraz düşündüm. Şimdi git, ben dileğini yerine getireceğim fakat bunu yaparak kendimi ne kadar büyük bir sıkıntıya soktuğumu da bil."

Thetis saygıyla eğilerek ona teşekkür eder ve Olympos'tan ayrılır. Tek başına kalan Zeus ise kendi kendine söylenmeye başlar: "Çektiğime bak! Yunanların tarafını tutuyorum zannettiği için Hera her gün bana hakaret ediyor zaten ki doğru bile değil, ben tarafsızca hakemlik yapıyorum sadece. İyi o halde, ben de Agamemnon'a bir rüya gördüreceğim; onu zaferin çok çok yakın olduğuna ve tekrar savaşmaya başlaması gerektiğine inandıracak güçlü bir düş. Fakat Akhilleus ve Myrmidonlar olmadan katledilen taraf Yunanlar olacaktır..."

Gerçekten de *İlyada*'nın sonuna kadar, vahşice olduğu kadar absürt de olan bir dizi katliama tanıklık edeceğiz; yani Akhilleus Athena'dan aldığı yardım sayesinde Hektor'u öldürene kadar. Burada sorulması gereken soru "Neden?" olmalı. Daha sonra göreceğimiz üzere *İlyada*'ya tekrar tekrar damgasını vuran bu düellolar ne anlama geliyor? Neden bu kıymetli gençler bir aldatma hikâyesi yüzünden, nihayetinde son derece önemsiz ve kendilerinin bile olmayan bir dava uğruna Hektor ve hatta Akhilleus gibi ölmeyi kabul ediyorlar?

Paris ve Menelaos Mücadelesi: Yunan Tarafında ve Troyalı Tarafta Bulunan Güçler

Bir savaş meydanında duruşunu iyi sergilemek gerekir. Troya'nın kent surları altındaki Troyalılar yüksekte, çadırlarını kurdukları ve gemilerini bağladıkları deniz kenarındaki Yu-

nanlarsa tam tersine alçaktaydı. Olympos'un zirvesiyse bu savaş mizanseninin yukarısında, bulutların arasından boy gösteriyordu. Yunanların tarafında Poseidon'un yanı sıra Hera ve Paris'in altın elmayı vermek için tercih etmediği Athena yer alıyordu. Hermes de oradaydı, her zaman olduğu gibi Athena'nın yakınında. Aphrodite'in, ona gücenmesin diye saklama gereği bile görmeden Ares'le aldattığı Hephaistos da oradaydı ve Akhilleus'un yeni silahlarını demiri elleriyle döverek yapacak olan oydu. Diğer tarafta, yani Troyalıların tarafında Aphrodite göze çarpıyordu (sadece altın elmayı aldığı için değil, oğlu Aineias da Hektor'la birlikte savaşanlardan biri olduğu için). Apollon (Yunanlar yüce rahibin kızı Khryseis'i kaçırdıkları için), Ares Aphrodite'in sevgilisi olduğu için, Artemis Apollon'un kız kardeşi olduğu için ve son olarak da nehir Skamandros, genç Troyalıların kanları sularını "ölçüsüzce" kirlettiği için Akhilleus'a karşı isyan edecek olan bu kutsal akarsu da orada bulunuyordu. Zeus ise bu olaya nispeten tarafsız yaklaşıyordu; zaman zaman Yunanlardan, zaman zaman da Troyalılardan yana hakemlik yapıyordu. Kayıp *Kypria Destanına* göre Eris'i kasten davet etmeyerek savaşı başlatanın Zeus olduğunu hatırlıyor musunuz? Neden peki? Çünkü büyükannesinin, toprağın, yani Gaia'nın gezegende çok fazla insan bulunması, insanların çok kalabalık ve *hybris*'e son derece meyilli olmaları, artık taşıyamayacağı kadar ağır gelmeleri ve sayılarının azaltılması gerektiğine dair şikâyetlerine kulak misafiri olmuştu. İşte bu yüzden de savaşta dengeyi sağlayabilmek için durmadan çabalıyor, mümkün olduğunca fazla kişinin ölmesini istiyordu. Tabii sevdiği bir şehir olan Troya'nın yerle bir olduğunu görmeyi pek tercih etmeyeceğini de unutmamak gerek. Neyse ki savaşın sonunda şehir telafi edilebilecek hasarlarla ayakta kalır.

İnsanlara gelecek olursak, onların yanında yer alan güçler de şöyledir:

Yunanların tarafında krallar kralı Agamemnon vardır öncelikle; yanında erkek kardeşi Menelaos, yani hikâyedeki aldatılan koca. Sonra bin bir düzen ve çare adamı Odysseus var-

dır, aralarında en dikkat edilmesi gereken odur. Akhilleus'un âşığı Patroklos ki daha sonra Akhilleus için kendi canını verecektir. Çadırında surat asan Akhilleus da oradadır ve onu savaşa geri dönmeye ikna edecek tek şey Patroklos'un ölümü olacaktır; bu da Troyalıların başına gelen en büyük talihsizliktir. İki Aias da oradadır; biri Telamonoğlu, diğeri Oileusoğlu. Telamonoğlu Aias, "ayağı tez" Akhilleus'tan sonra Yunan savaşçılar arasındaki en tehlikeli ve en korkusuz savaşçıdır aynı zamanda. Argos kralı Diomedes ile Yunanların en yaşlısı ve en bilgesi Nestor'u da unutmamak gerek.

Troyalılar tarafındaysa kent surlarının üstündeki kraliyet sarayında Kral Priamos'un kendisi vardır elbette. Karısı Hekabe ve kimseyi inandıramasa da sürekli gelecekte gördüklerini anlatan kızı Kassandra da kralın yanındadır. Güzel Helena'nın yanı sıra Hektor'un göz kamaştırıcı karısı Andromakhe de kollarında oğulları Astyanaks'la orada bulunanlar arasındadır elbette. Surların aşağısındaki Troyalı komutanlar arasında en büyükleri ve en şanlıları Hektor'dur. Erkek kardeşleri Paris (biraz efemine, narin ve zaman zaman korkak) ve Deiphobos da (Hektor'un, biraz uyuşuk bulduğu Paris'e kıyasla en sevdiği erkek kardeş) onun yanındadır. Ayrıca Dardanialıların, Likyalıların, Frigyalıların ve Trakyalıların orduları da Troyalıların tarafındadır fakat onlar aslında *vulgum pecus* olarak oradadırlar.

Dolayısıyla bu küçük, kalabalık dünyada herkes yerini almıştır ve onca korku yaratacak, onca ölüme yol açacak bu savaş, Paris'in öne çıkarak herkese hitaben konuşmasıyla yeniden başlamak üzeredir. Omzunda muhteşem bir panter postuyla bir yay, bir de kılıç taşıyan Paris her iki elinde de kendinden bile uzun, kocaman birer mızrak tutmaktadır.

Tüm Troyalılara seslenerek, "Yeter! Tüm bu olanlar çok saçma ve absürt, bu kadar çılgınlık yeter! Yeterince kan döküldü ve can kaybedildi. Bu vahşi savaşın sorumlusu benim, güzel Helena'yı kocası şanlı Menelaos'tan kaçıran benim. Halbuki kendisi bana en ufak bir zarar vermediği gibi, adeta kardeşi gibi ağırlamıştı beni Sparta'daki sarayında! Tüm sebep oldu-

ğum yanlışların telafisini yapmak sadece ama sadece benim sorumluluğumdur. Ve dostlarım, sizlere ait olmayan bir dava uğruna ölmek, hakkınız değildir!" der.

Sonra da Yunanlara dönerek, "Haydi, bitirelim şu işi! Siz değerli Yunan askerlerinden biri çıksın teke tek mücadelede karşıma! Ve bu mücadelenin kazananı tüm ordusuna zafer kazandırmış sayılsın. Eğer siz galip gelirseniz Menelaos karısı Helena'yı alarak huzur içinde gidebilir buradan. Eğer ben galip gelirsem atlayacaksınız kısır ve şarap rengi denizdeki gemilerinize. Helena benimle kalacak fakat sizler huzur içinde evlerinize dönecek, karılarınıza, oğullarınıza ve kızlarınıza kavuşacak, onurunuzu koruyacaksınız," der.

Paris'e dönen Hektor'un yüzünden hayranlık, şaşkınlık ve sevinç okunuyordur. Onu kollarına alarak, "Paris, kardeşim benim! Kulaklarıma inanamıyorum! Sonunda aklın, mantığın ve cesaretin sesi oldu biri! Ben ki seni yüreksiz, kudretsiz ve zayıf zannederdim; sürekli kadınların dizlerinin dibinde. Sonunda buldun içindeki gururu. Gel, gel de bir sarılayım sana, barışalım artık," der.

Yunan tarafında sarı saçlarıyla Menelaos göze çarpar; yüzünde pis ve çarpık bir sırıtış vardır. Paris'e kıyasla çok daha olgun, çok daha güçlü ve çok daha çetin olduğu her halinden bellidir. Yüzü intikam hevesiyle dolu bir gülümsemeyle aydınlanır ve kendi kendine konuşmaya başlar: "Pişman olacaksın seni zavallı sersem, seni küçük züppe! Seni paramparça edeceğim, bağırsaklarını deşip etrafa saçacak, köpeklere ve kuşlara yem edeceğim! Tanrılar üzerine yemin ederim ki yapacağım bunu!"

Ve kendi ordusundan ayrılarak savaş arabasının üzerinde Troya'nın kent surlarına doğru ilerlerken bağırmaya başlar: "Yaklaş Paris, benimle savaşacaksın! Ve şunu da bil; kimse tutsak edilmeyecek anladın mı beni? Ölümüne bir savaş olacak bu!"

Menelaos elinde bir mızrak ve bir kılıçla arabasından iner. Kalabalıktaki herkes susar ve bıçak gibi keskin bir sessizlik etrafı kaplar. Priamos hafif bir kafa işaretiyle Paris'e teklifini kabul ettiğini belirtir. Agamemnon da aynı işaretle kendi tarafındakilere sessiz olmalarını emreder.

Paris'in, yaptığı çılgınlıktan pişman olduğu her halinden bellidir. Bembeyaz olmuş bir suratla yaprak gibi titrer. Menelaos'la karşılaşmaktan kaçmaya çalışır ve o an Hektor kardeşine hakaretler yağdırmaya başlar: "Seni küçük, kadın düşkünü sefil! Seni yüreksiz, aşağılık korkak! Ben de değiştiğini zannediyordum! Hepimizi utançtan yerin dibine soktun, bizleri gür saçlı asil Akhaların önünde küçük düşürüyorsun. Keşke doğar doğmaz geberip gitseydin de sadece aileni dert sahibi yapsaydın!"

Paris acınacak bir halde ağabeyine dönerek ondan özür diler ve tekrar savaşmak için yerini alır. Her iki taraftaki askerler yerlerine oturarak yalnızca Paris ve Menelaos'u karşı karşıya getirecek bu düelloya herhangi bir müdahalede bulunmayacaklarını gösterirler. Uzun mızraklarını yere saplamış bir şekilde ağırlıklarını kalkanlarına vererek beklerler. Orada bulunan herkes savaşın öyle ya da böyle nihayet bir son bulacağına çok seviniyordur...

Her iki taraftan da savaş meydanına gelen kuzuların boğazını bizzat kendi kesen Agamemnon şöyle seslenir kalabalığa: "Zeus ve sizler, hürmet ettiğimiz tüm ölümsüzler; şahit olun ki her kim az önce mutabık olunan antlaşmayı ihlâl ederse babaları, kardeşleri ve çocukları da dahil olmak üzere tüm ailesinin kellesini, tıpkı akıttığım bu kan ve şarap gibi toprakla bir görecektir. Ve dahası yabancılar geçecektir karılarının ırzlarına!"

Odysseus ve Hektor mızraklarının sivri ucuyla düellonun gerçekleşeceği alanın sınırlarını çizer, sonra da iki başkahramandan hangisinin mücadeleyi başlatacak o ilk mızrağı fırlatacağını kaderin belirlemesi için bir miğferin içine çakıl taşları koyarlar. Paris ve Menelaos birbirlerine bakar; birinin gözleri korku, diğerinin gözleriyse nefretle doludur. Ve o uzun mızrağını ilk fırlatan Paris olur. Menelaos'un kalkanına çarparak parçalanan mızrağın ucu da basit bir demir tel gibi bükülür. Menelaos zalimce sırıtır. Karısını kaçıran bu genç adam karşısında kıyas bile kabul etmeyecek kadar güçlü olduğunun farkındadır. Şimdi mızrak atma sırası ondadır; ağır, tunç bir mızraktır elindeki ve Paris'in kalkanını delip geçerek zırh ta-

kımını tam da kasık seviyesinden yarar. Fakat şimşek gibi hızlı olan Paris eğilir ve yaralanmaktan son anda kurtulur. Bunun üzerine Menelaos kılıcıyla Paris'in üzerine atılarak miğferine korkunç bir darbe indirir fakat kılıcı patlarcasına üç parçaya ayrılır. Bu sefer tekrar Paris'in üzerine atılarak boğazına sarılır ve onu sırt üstü yere fırlatarak miğferinden tuttuğu gibi Akhaların tarafına doğru sürüklemeye başlar. Boğulmak üzere olan Paris bağırmaya çalışır. Tam o sırada, tüm olan biteni Olympos'un tepesinden izleyen Aphrodite müdahale eder. Savaş meydanına kopkoyu, yoğun bir kum bulutu gönderip tüm savaşçıların gözden kaybolmasını sağlayarak Paris'i oradan kaçırır ve parfüm kokan odasına saklar. Bu toz duman dağıldığında Menelaos'un elinde boş bir miğferden başkası kalmamıştır. Herkes şaşkınlıktan donakalır: Bu Troyalı prens nereye kaybolmuştur?

Tüm bunlar olup biterken Paris odasındadır. Aphrodite, Helena'yı onun yanında durmaya ikna etmiştir. Helena ona hakaretler yağdırır, korkaklığını yüzüne vurarak kocasını, Ares'in gözdesi kudretli Menelaos'u asla terk etmemesi gerektiğini söyler. Fakat Paris onu öyle güzel sakinleştirir ki sonunda yatağına girmeye ikna eder. Seviştikten sonra uykuya dalarlar.

Bu sırada öfkeden deliye dönen Menelaos çıldırmışçasına bir o tarafa bir bu tarafa koşturarak ve dört bir yana Paris'in adını haykırarak düşmanını aramaktadır. Agamemnon sözü alarak Hektor'a ve tüm Troyalılara seslenir:

"Açıkça görüldüğü üzere bu mücadelenin kazananı Menelaos'tur. Paris kaçtı. Şimdi sözlerinizi yerine getirin ki herkes nihayet evine dönebilsin. Helena'yı ve tüm hazinesini bize teslim edin, böylece biz de atlayıp tez giden gemilerimize yola çıkalım, balıklarla dolu denizde."

Mücadelelerin Yeniden Başlaması

Olympos'ta tüm tanrılar toplanmıştır. Gözlerinin önünde gerçekleşen bu sahnelerin hiçbir anını kaçırmamışlardır. Zeus

sözü alır ve Hera ile Athena'yı göz göre göre kızdırmak için her şeyi yaparak bir barış konuşmasına başlar:

"Kabul edelim ki bu mücadeleyi Menelaos'un kazandığı aşikâr. Peki neden aynı ölçüde asil ve cesur olan bu iki halkı tekrar dostluk içinde bir araya getirmiyoruz? Bu vahşi savaşa bir son vermemek neden? Ben Troya'nın, beni her zaman sadakatle onurlandıran bu muhteşem kentin yerle bir oluşunu görmek istemiyorum."

Ve tıpkı beklendiği gibi Hera çok öfkelenir: "İstediğin tüm kentleri yerle bir et, hatta istersen en sevdiklerimi de ama Troya'yı bana bırak! Troya benim ve vazgeçmeyeceğim ondan!"

Bu kez Zeus sinirlenir: "Seni zavallı çılgın kadın, Troyalılar sana ne yaptı da böylesine vahşice ve nefretle istersin kaybetmelerini?"

Bunun üzerine Hera, Athena'yı yanında sürükleyerek Troya'ya inmeyi ve askerlerden bir tanesini –ki bu Pandaros isminde biri oluyor– Menelaos'a bir ok fırlatması ve yapılan antlaşmayı ihlal etmesi için ikna etmeyi önerir. Elbette zavallı asker boyun eğer (insanlar her zaman tanrıların oyuncağıdır) ve bu ihanet karşısında Yunanlar bağırıp çağırmaya, yüreklerinde öfkeyle yeniden savaşa hazırlanmaya başlarlar.

Olympos'ta Hera ve Athena durumdan son derece memnunken epey düşünceli gözüken Zeus bu kargaşanın nasıl devam edeceğini soruyordur kendine...

Diomedes'in Kahramanlıkları

İlyada'nın asıl konusu bizzat savaş; kaos ve zafer arasındaki gerilim. Ancak her ne kadar savaşın esas kahramanı Akhilleus olsa da tüm olan biteni tek bir karakter üzerinden anlatmak imkânsız. Troyalılara karşı nefret dolu olan Athena ve Hera, Paris ile Menelaos arasındaki teke tek mücadeleyle bu çatışmaya bir son verilmesi girişimini başarısızlığa uğratırlar. Bu yüzden savaş daha da şiddetle yeniden başlar fakat Agamemnon'a karşı öfkesi dinmeyen Akhilleus her şeyden elini eteğini çekmiş bir şekilde çadırında yaşamakta ve değerli silah

arkadaşları Myrmidonlarla savaşa katılmayı reddetmektedir. Bu yüzden savaş meydanının yeni kahramanı Diomedes'tir ve *İlyada*'nın bu bölümünün adının "Diomedes'in Kahramanlıkları" olması bundan kaynaklanmaktadır. Bu "kahramanlıklar," bir kahramanın, alışılagelmiş olanlardan tamamen farklı olarak, genellikle bir tanrının yardımıyla ortaya koyduğu bir dizi yiğitliği ifade etmektedir.

Yunan ordularının komutanı Agamemnon yapılan antlaşmayı ihlâl eden Troyalılara karşı tekrar savaşmak için tüm birliklerini harekete geçirir. Bu sırada Olympos'taysa Athena, Hera'ya gülümseyerek kısaca şunları söylemektedir:

> Güzel! Savaşın tekrar başlamasını sağlayabildik. Şimdi her ne pahasına olursa olsun Yunanlara yardım etmemiz ve özellikle Aphrodite ile Ares'e çok dikkat etmemiz lazım; hatta belki Apollon'a da. Hektor'u ve Troyalıları, hatta Aphrodite'in oğlu Aineias'ı desteklemek için bir dolaplar çevireceklerdir kesin. Ben savaş meydanına inip Diomedes'e insanüstü güçler bahşedeceğim ve böylece savaşa dair tüm korkularını unutmasını sağlayacağım.

Ardından gelen sahnede her şey tuhaf bir hal almaya başlar. Gözleri çıldırmış gibi bakan Diomedes'in miğferi ve kalkanı göz kamaştıran, hatta neredeyse ışık saçan bir parlaklıktadır. Tam yanında duran Athena'nın etrafıysa bir toz bulutuyla kaplıdır. Onu cesaretlendirerek savaşa katılmasını sağlar. Olanca hızıyla Troya'nın kent surları eteklerindeki savaş meydanına doğru ilerleyen Diomedes, savaş arabasından indiği gibi Troyalı asker kalabalığını yararak askerleri kelimenin tam anlamıyla katletmeye başlar: havalara fırlayan kollar ve kafalar, ikiye ayrılan bedenler, fışkırırcasına her tarafa saçılan kan... Homeros'un savaşa ilişkin tasvirleri zaman zaman dayanılmayacak ölçüde gaddarca ve kanlı detaylarla bezelidir. Diomedes ilk önce Lykaon'un oğlu Pandaros'a saldırır. Pandaros yayını gererek Diomedes'e bir ok fırlatır ve ok Diomedes'in kalkanını ve zırhını delip geçerek omuzuna saplanır. Yunan kahramanın omuzundan oluk oluk kan akmaya başlayarak zırhının bütün ön kısmını kaplar fakat Athena'nın

doğaüstü mucizesi onun acı çekmesini ve bu sebeple savaşı bırakmasını engeller. O korkunç yarasına rağmen Diomedes hiçbir şey olmamış gibi savaşmaya devam eder. Rakibinin güçlü bir tanrı tarafından korunduğunu anlayan Pandaros ağlayıp sızlanmaya başlar. Arabasına yönelen Diomedes yaveri Sthenelos'tan omuzundaki oku çekip çıkarmasını ister. Yarası daha da şiddetli kanamaya başlayan Diomedes Athena'ya seslenir: "Athena sana yalvarıyorum; zaten yardım ettin bana, şimdi de kanımı böylesine akıtan kişiyi öldürmeme izin ver."

Athena cevap verir:

> Git Diomedes, savaşmaya devam et ve hiçbir şeyden korkma. Babanın tüm cesaretini koydum senin yüreğine ve öyle bir açtım ki gözlerini, ölümlüler arasında bir tek sen görebilirsin tanrıları. Yalnız dikkatli ol, özellikle de bir tanrıyla karşılaşırsan, sakın savaşmaya kalkma onunla çünkü ölümlüler bilmez ölümsüzlerle mücadele etmesini. Bir tek Aphrodite'i görürsen tereddüt etmeden saldır ona, tunç başlı sivri mızrağınla!

Diomedes adeta yaralı bir aslan gibi tekrar Troyalı askerlerin üstüne atılır. Önce mızrağıyla tam göğsünden vurarak Astynoos'u öldürür, ardından Hyperion'u kılıcının tek bir darbesiyle adeta ikiye böler ve adamın boynu ile ensesinden ayrılan omuzu cansızca yanına düşüverir (tüm bu tüyler ürpertici detaylar *İlyada*'nın kendisinde de bu şekilde belirtilmiştir ve bunun amacı da savaşın aslında ne kadar vahşi ve "kaotik" olduğunu gözler önüne sermektir). Birkaç Troyalı askeri daha vahşice katlettikten sonra Pandaros'u gözüne kestirir ve mızrağını ona doğru fırlatır. Pandaros'un ağzından giren mızrak dişlerini paramparça eder (dişlerin etrafa saçıldığını görürüz) ve dilini kesip yere düşürdükten sonra çenesinin alt kısmından çıkar (ve tüm bu detaylar da yine Homeros'un anlatımlarında mevcuttur).

Daha sonra kocaman bir taşı üzerine fırlatarak Aphrodite'in oğlu Aineias'a saldırır ve kalçasını paramparça eder. Zavallının yarısı tamamen ezilmiştir. Diomedes son bir kılıç darbesiyle Aineias'ın işini tamamen bitirmeye hazırlanırken Aphrodite araya girerek o tanrısal elbisesiyle oğlunun etrafı-

nı mucizevi bir şekilde bir sis bulutu gibi sarar ve böylece onu Diomedes'in vurmaya hazırlandığı ölümcül darbeden korur. Öfkeden deliye dönen Diomedes, Athena'nın söylediklerine uyarak bu kez bizzat Aphrodite'e saldırıp bağırmaya başlar: "Geri çekil, Zeus'un kızı; savaşmayı ve kıyımı burada bırak." Daha sonra onu hiç ilgilendirmeyen bu savaşla meşgul olmayı bırakıp ayartmaya çalıştığı insanların gözünü boyamak için küçük numaralarıyla uğraşmaya devam etmesini söyler. Ardından mızrağıyla Aphrodite'i kolundan yaralar. Tanrıçanın damarlarında taşıdığı ve "ikor" adı verilen kara kan, yani ölümsüz kanı akmaya başlar. Yaralanan Aphrodite son derece kadınsı seslerle hafif hafif inlemektedir ve bir bebek gibi ağlamaya başlar. Zeus'un habercisi İris onunla ilgilenmek için hemen koşar. Aphrodite Olympos'a geri dönmek ve kıvrılıp yatmak için sevgilisi Ares'ten atlarını ve arabasını kendisine ödünç vermesini ister. Daha sonra Ares'in arabasıyla birlikte, İris'in kollarında yavaşça yükselir havaya doğru.

Tüm bu detayları sizlerle paylaşıyorum çünkü mitolojik hayal gücünü, insanlarla tanrıların henüz tamamıyla birbirinden ayrılmadığı bir dünya görüşünü, ölümsüzlerin zaman zaman tıpkı insanlar için olduğu gibi son derece sıradan sebeplerden ötürü ölümlüler gibi kavga ettiği bir evreni epey iyi betimliyorlar.

Daha sonrasında Diomedes, Aineias'ı öldürmek için tekrar ona doğru gitmeye başlar. Fakat bu sefer Apollon araya girer ve Diomedes Athena'nın kendisine öğütlediklerini unutuverir: Athena kadar güçlü bir tanrı tarafından korunan bir ölümlü Aphrodite'e elbette saldırabilir çünkü sonuçta o aşk tanrıçasıdır ve savaşla ilgili hiçbir şey bilmez ama Apollon'a saldırmak olacak şey değildir! Apollon üzerine atılan Diomedes'i hiçbir çaba harcamadan, tek bir kalkan darbesiyle adeta bir sineği ezer gibi yere seriverir. Diomedes kendini boylu boyunca yerde bulur fakat Athena'nın ona verdiği cesaretle gözü kör olmuş bir şekilde iki kere daha gücünü toplayıp saldırmaya kalkışsa da Apollon her seferinde onu yere serer. Artık dördüncü seferden sonra Apollon sinirlenir: "Kendine dikkat et

Tydeusoğlu, geri çekil! Yeter artık! Kendini tanrılarla bir tutmayı bırak, ölümsüzler her zaman bu dünya üzerindeki insanlardan farklı soydan olacak! Dikkatli ol ve bana karşı *hybris*'e düşme gafletinde bulunma, yoksa pişman olursun!"

Diomedes sonunda durumu anlar ve geri çekilir. Apollon'un hiç de şaka yapar gibi bir hali yoktur ve o çok korkutucu bir tanrıdır.

O sırada hâlâ savaş meydanında olan Ares'i fark eden Diomedes üzerine atılarak onu yaralamayı başarır. Yaralanmasına rağmen Diomedes'i iterek kendinden uzaklaştıran Ares yine de onu öldürmez çünkü –hepimizin bildiği gibi– Diomedes Athena tarafından korunmaktadır ve daha sonra göreceğimiz üzere savaş tanrıçası, Ares de dahil olmak üzere, diğer tüm tanrılardan çok daha güçlüdür (babası Zeus hariç elbette).

Gün sona erer, gece yaklaşmaktadır. Yunanlar ve Troyalılar bitap düşmüş bir halde, kan ve toz içinde ordugâhlarına geri dönmektedir. Tanrılarsa tekrar Olympos'a çıkıyorlardır.

Savaş ertesi gün yeniden başlar ve birkaç gün boyunca zaman zaman düellolarla bölünerek bu şekilde devam eder. Telamonoğlu Aias ile Hektor arasındaki teke tek karşılaşma bunlardan biridir. İki kahraman bütün gün boyunca tıpkı aslanlar gibi birbirleriyle dövüşür fakat nihayetinde mücadelenin kazananı olmaz. Öyle ki dövüş sonunda iki adam birbirinin kollarına yığılıp kalır ve bir saygı göstergesi olarak silahlarını takas ederler. İlerleyen günlerde kimi zaman Yunanlar, kimi zaman da Troyalılar avantajlı duruma geçer ancak tıpkı Hektor ile Aias'ın düellosunda olduğu gibi iki taraftan da galip gelen olmaz. Böylece Agamemnon, Akhilleus ve Myrmidonları savaşa geri dönmeye ikna etmesi gerektiğini sonunda anlar. En deneyimli ve en bilge kahramanlar olan Odysseus ve Nestor'u çadırında huzuruna çağırır.

Agamemnon'un endişesi yüzünden okunuyordur: "Tanrısal Odysseus, bin bir düzen ve çare adamı, ve sen, Nestor, aramızda en bilge olan, sanıyorum artık savaşmayı bırakmamızın, geri çekilmemizin vakti geldi. Asla başaramayacağız Troya'yı ele geçirmeyi..."

Odysseus: "Böyle bir şey söz konusu bile olamaz, üstelik Nestor da benimle aynı fikirde. Şimdi vazgeçemeyiz çünkü kâhinlerin söylediğine göre Troya savaşın onuncu yılında düşecek ve tam da onuncu yıldayız. Hayır Agamemnon, asıl yapmamız gereken, Akhilleus ve Myrmidonların desteğini almak."

Nestor onaylayarak kafasını sallar.

Agamemnon pişmanlıkla: "O halde bilge Odysseus, yiğitler arasından iki yiğidi, Aias ve Phoiniks'i de yanına al ve ayağı tez Akhilleus'u görmeye git çadırına. Eğer savaşa dönerse güzel Briseis'i ona teslim etmeye hazır olduğumu, kıza elimi bile sürmediğimi söyle; iyice anlat ama aynı zamanda onu hediyelere boğacağımı da. Ganimetten ona düşen ödülünü ve hatta çok daha fazlasını vereceğimi söyle mutlaka!"

Akhilleus'a Gönderilen Elçi ve Elçinin Başarısızlığı

Odysseus yanında Aias ve Phoiniks'le birlikte Akhilleus'un huzuruna çıkmak için çadırına gider. Çadırın girişinde muhafızlık yapan Myrmidonlardan biri onları takdim eder. Akhilleus çadırında yılgın ve çökkün bir haldedir. En yakın dostu Patroklos da yanındadır. Akhilleus eski dostlarını olması gerektiği gibi saygıyla karşılar, onlara misafirperverlik gösterir, bir sağrakta şarap ve yanında da âdet olduğu üzere yiyecek bir şeyler ikram eder (genç ve güzel bir hizmetçi kız konuklara hizmet eder) ve sonra onlara ziyaretlerinin maksadını sorar.

Odysseus: "Şanlı Akhilleus, biliyorsun, hepimiz içinde en kıymetlimiz sensin. Büyük Aias dışında Akhalardan hiçbir savaşçı seninle boy ölçüşemez. Sen ve Myrmidonların olmazsa utanç içinde döneceğiz ülkemize. Yalvarıyorum sana, bir daha gözden geçir kararını. Agamemnon ödülünü sana teslim etmeye hazır, Briseis'e elini bile sürmediğine yeminler ediyor. Ganimetten kendi payını ve hatta çok daha fazlasını da sana vereceğini söylüyor. Yalvarıyoruz sana, kabul et bu teklifini."

Aias ve Phoiniks de söz alır; Phoiniks Akhilleus'un babasından, tanrısal Peleus'tan dem vurmaya kadar gider ancak Akhilleus kararından dönmez: "Odysseus, Laertes'in tanrısal

oğlu; Atreusoğullarının başının bana uygun gördüğü payı düşündükçe bile kalbim yeniden öfkeyle doluyor. Yiğit Priamos'un oğlu, tanrısal Hektor tüm gemilerinizi yakıp bütün ordugâhınızı denizle bir etmediği sürece dünyadaki hiçbir şey için savaşa geri dönmeyi düşünmem bile! Gidin ve iletin Akhaların komutanına bu mesajımı, anlasın bana yaptığı haksızlığın affedilemez olduğunu. Zaten eve dönmeyi düşünüyorum ben, yarından tezi yok, koyulurum yola."

Akhilleus ve yoldaşları Agamemnon'un çadırına giderek ona kötü haberi verdikten sonra üzgün üzgün kendi çadırlarına dönerler.

Poseidon'un Yunanların Lehine Müdahalesi ve Hera'nın Zeus'u Uyutmak İçin Çevirdiği Dümen

Odysseus ve Diomedes, yakaladıkları Dolon ismindeki Troyalı casusun tüm yalvarıp yakarmalarına rağmen önce işkence edip ardından da vahşice öldürürler onu. Dolon onlara, gece yarısı düşman ordugâhına giderek Troyalıların yanında çarpışan Trakyalı komutanları öldürmelerine olanak sağlayan bilgiler verdiği için, Yunan birliklerinin morali az da olsa düzelir. Her şeye rağmen savaş yeniden başlar ve tanrılar da her zaman olduğu gibi, bazen bir tarafın bazen diğer tarafın lehine olacak şekilde bu mücadeleye müdahale etmeyi sürdürürler. Bu defa Agamemnon da savaşa katılarak bir kereliğine de olsa cesaretini ortaya koyar. Ancak bu sefer de Zeus öylesine apaçık Troyalılardan yana taraf olur ki Athena ve Hera'nın desteğine rağmen Yunanların durumu umutsuzdur. Bunun üzerine Poseidon da Akhalara acıyarak onların yararına olacak şekilde müdahalede bulunur.

Poseidon elinde üç uçlu mızrağıyla Olympos'un sarp yamaçlarından aşağı iner. Devasa ayaklarının altında yer titrer, ormanlar sallanır. Ardından suya girerek denizin dibine dalar, üç uçlu mızrağı hâlâ elindedir. Denizin dibinde altından ve beyaz mermerden yapılmış, inanılmaz görkemli bir saraya girer. Ayakları tunçtan, yeleleri altından iki at koşar arabasına.

Pegasos'u andıran kanatları vardır ama bunlar yüzücü atlardır. Poseidon arabasına atladığı gibi denizi yararak ilerlemeye başlar. O geçerken bütün balıklar ve deniz canlıları efendilerini görmek ve selamlamak için saklandıkları yerlerden çıkar. Araba savaş meydanına gittikçe yaklaşmaktadır, Yunan gemilerinin yakınında sudan çıkmaya hazırlanırken Poseidon çok büyük bir denizaltı mağarasında durur. Atlarının koşumunu çözerek onlara tuhaf bir yiyecek (bir tür yosun) verir ve hareket etmelerini engellemek için, kendiliğinden toynaklarının etrafını saran küçük altın kolyeler atar yere. Ardından biçim değiştirerek hikâyemizin başlangıcında bahsettiğimiz yaşlı Kâhin Kalkhas'ın görünümüne bürünür. Karaya çıkarak başta Aias'ı ve Odysseus'u olmak üzere Yunan askerlerini cesaretlendirmek, tekrar savaşa dönmeleri için onları yüreklendirmek niyetindedir. Sonrasında Agamemnon'u görmeye gider ve şunları söyler: "Atreus'un soylu oğlu, umudunu yitirme. Unutma ki Akhilleus Akhaların gemilerine doğru itildiğini görmekten keyif alıyor. Keşke bu zavallı deli geberse de Hades onu alıp götürse. Fakat sen, tanrıların sana kızgın olmadığını ve bir gün Troya'nın düşüşünü getiren zaferin senin yardımınla geleceğini bilmelisin. Git, tekrar katıl savaşa ve cesaret ver birliklerine!"

Daha sonra Poseidon kendi tanrı görünümüne geri döner ve çok büyük, çılgınca bir çığlık atarak Troya ovasına atar kendini. Homeros bu çığlığın, bir katliam işlemekte olan on bin adamınkine denk bir haykırış olduğunu söyler. Bu sesi duyan Yunanlar da tüm cesaretlerini yeniden toplar ve bütün korkularını unuturlar.

Bütün bunlar olup biterken Hera Olympos'un tepesinden kardeşi Poseidon'un Yunanlara nasıl destek olduğunu izler ve sevinçten deliye döner. İçinden sürekli kendinin de bir şeyler yapması gerektiğini söylenip durur. Tanrısal kocası Zeus'un savaş meydanından çekilmesini sağlamak için yeni bir dümen çevirmesi gerektiğini, çünkü kocasının Poseidon'a engel olmaya kalkışabileceğini düşünür.

Kendi kendine konuşan Hera, "Bir an önce Zeus'un aradan çekilmesini sağlamalıyım. İda Dağının, Troya ordugâhının

tepesinde böbürlenmekle meşgul şu an ve ona engel olmazsam Poseidon'un bütün çabaları boşa gidecek. Buldum! Bir kez daha baştan çıkaracağım onu, bana karşı koyamayacaktır. Önce güzelce süsleneceğim, sonra da gidip Aphrodite'den cazibe kurdelesini bana ödünç vermesini isteyeceğim. Böylece planım kesinlikle işe yarayacaktır. Onunla sevişeceğim ve sonra da Uyku tanrısından onu uyutmasını isteyeceğim..." der.

Ardından saraydaki odasına doğru koşmaya başlar. Üzerindekileri çıkartır (ve muhteşem bir güzellikte olduğunu görürüz), güzelce banyo yapar, saçlarını tarar ve birkaç örgüye ayırır, tam memelerinin altından bağladığı son derece seksi bir elbise geçirir üstüne, başına bir taç, kulaklarına parlak inci küpeler takar, dünyada başka kimsede olmayan parfümünü baştan aşağı sürünür ve sonra da Aphrodite'i görmeye gider.

Bu arada sürekli kendi kendine konuşmaya devam eden Hera, "Tabii ki asıl niyetimin ne olduğunu Aphrodite'in önünde açık edecek değilim, sonuçta o da Troyalıların destekçisi. Bir hikâye uyduruveririm artık," der.

Aphrodite'in odasına giren Hera, girdiği gibi hızlı hızlı konuşmaya başlar: "Güzel çocuğum, Akhaların tarafında olduğum için bana kızgınsın, biliyorum, ama senin yardımına ihtiyacım var ve beni geri çeviremezsin. Okeanos ve karısı Tethys'i ziyaret etmek istiyorum. Sürekli kavga ettiklerini ve çok uzun süredir aynı yatakta yatmadıklarını sen de biliyorsun. Senden ricam, baştan çıkarıcılığının bütün sihirli güçlerini içinde barındıran o rengârenk, desenli kurdeleni bana ödünç vermen. O kurdele sayesinde Okeanos ve Tethys'i yeniden aşkla bir araya getirmeye çalışacağım."

Aphrodite: "Hera, hiçbir isteğini reddedemeyeceğimi biliyorsun. Zeus'un kollarında uyuyan, tanrıların en kudretlisinin kalbine hükmeden sensin. İşte kurdelem, al onu ve iyi kullan."

Güzeller güzeli Aphrodite bunları söylerken bir yandan da dekoltesinden bir kurdele çıkartarak onu Hera'ya verir ve Hera da tıpkı Aphrodite gibi kurdeleyi memelerinin arasına saklar. Ardından aniden Olympos'tan ayrılarak bulutları yara yara Lemnos'a, Uyku'yu görmeye gider. Uyku'nun her zaman

uyuklar gibi bir havası vardır ve sürekli miskin miskin, ağır ağır hareket eder.

Hera: "Uyku, benim için bir şey yapman gerekiyor. Ben onunla seviştikten sonra Zeus'u uyutmama yardım etmen lazım."

Uyku yorgun argın cevap verir: "Hera, güzeller güzeli Hera, insanların ve tanrıların anası, Kronos'un oğluna herhangi bir tuzak hazırlayamayacağımı sen de çok iyi biliyorsun. Senin bana sunabileceğin her şeyden çok daha ağır bir bedel ödetir bana."

Hera gülümser: "Belki de güzel Pasiphae ile, hani şu ezelden beridir karın olmasını istediğin Pasiphae ile evlenmeni sağlarsam bir istisna yapabilirsin..."

Bunun üzerine Uyku düşünmeye başlar, kafasında Pasiphae'nin siluetini canlandırdığını ve o sırada aşkla gülümsediğini görürüz. Birden Hera'ya dönerek onunla İda Dağına gideceğine ve Zeus'u uyutacağına söz verir. Hera yeniden uçarak yükselir ve Zeus'un yanına gider, Uyku ise yakınlarındaki çam ağaçlarının arkasına saklanır. Hera'yı görür görmez Zeus'un gözleri adeta parlar, baştan çıkmış bir şekilde Hera'ya sorar: "Hera, ne yapıyorsun burada? Neden Olympos'ta beklemiyorsun beni?"

Hera Aphrodite'e söylediği aynı yalanı tekrarlar: "Okeanos ve Tethys'i görmeye gidiyorum; onları yeniden aşkla bir araya getirmeyi ve küslüklerine bir son vermeyi deneyeceğim. İda Dağının üstünden geçerken de gelip seni görmek istedim, hepsi bu."

Bunları söylerken de güzel memelerinin arasından alelade bir tavırla büyülü kurdeleyi çıkartır ve sıradan bir şeymişçesine onunla oynamaya başlar. Zeus'un gözleri yuvalarından fırlayacaktır.

Zeus: "Bir dakika bekle, neden biraz daha yaklaşmıyorsun bana? Bugüne kadar ne bir ölümlü ne de bir ölümsüz senin kadar cezbetmedi beni."

Zeus Hera'yı ellerinden tutarken Gaia da altlarında çiçeklerle dolu yemyeşil bir çimenlik yaratır. İki âşık şahane bir halı gibi altlarında biten bu çimenlere uzanıp sevişir. Daha sonra Zeus uyuyakalır, Uyku da onun üzerine doğru eğilerek uzun saatler boyunca derin bir uykuya dalmasını garantileyecek bir toz serper. Sonra bu haberi paylaşmak için uçarak

savaş meydanındaki Poseidon'un yanına gider ve, "Zeus derin bir uykuda, gönül rahatlığıyla Akhalara destek olabilirsin. İyi kullan bu fırsatı, çabuk koyul işe!" der. Poseidon da öyle yapar.

İda Dağında Zeus uykusundan uyanır. Hera hâlâ yanında yatmaktadır. Tanrıların tanrısının ağzı çok içilen bir gecenin sonrasında akşamdan kalmaymışçasına kupkuru ve yapış yapıştır. Hızlıca yerinden kalkar ve bir bulutun arkasından ovada neler olup bittiğine bakar. Hektor yaralanmıştır, kan tükürüyordur ve Poseidon da Yunanları yüreklendiriyordur. Hera'nın kendisine kötü bir oyun oynadığını anlar ve onu cezalandırmakla tehdit eder. Hera Zeus'un karşısında adeta küçülerek hiçbir suçu olmadığına yeminler eder. Zeus sadık habercisi İris'i (bazı aceleci yorumcuların zaman zaman yaptığı gibi İris'i Eris'le karıştırmamak lazım) yanına çağırır ve ona Poseidon'a gidip bir an önce savaştan çekilmesini söylemesini, sonra da Apollon'u görmeye giderek Troyalılara yardım etmeye çağırmasını buyurur. Birden Yunanlar tekrar gerilemeye başlar. Aias adeta canavar gibi savaşıyordur fakat yaralanmıştır. Odysseus, Diomedes ve Agamemnon da yaralıdır. Artık durum öyle bir noktaya gelmiştir ki Patroklos umudunu yitirmiş bir şekilde savaş meydanından ayrılarak Akhilleus'u görmeye ve bir şeyler yapması için ona yalvarmaya gider.

Patroklos'un Mücadeleye Bağlılığı ve Ölümü

Patroklos ve Akhilleus, Akhilleus'un çadırındadır. Patroklos başı ellerinin arasında, gözlerinden yaşlar boşanırcasına ağlamaktadır. Artık dayanacak gücü kalmadığı her halinden bellidir.

Akhilleus: "Neler oluyor Patroklos? Niye küçük bir kız çocuğu gibi ağlıyorsun karşımda?"

Patroklos: "Babanın şanlı Peleus, annenin de güzeller güzeli Thetis olmasına imkân yok Akhilleus. Böyle taş gibi bir kalbe sahip olmak için doğrudan kısır ve şarap rengi denizin kendisinden ya da sepsert bir kayadan doğmuş olmalısın. Danaoların onuru yerle bir olurken nasıl olur da kılını bile kıpırdatmadan duracak kadar öfkeli olabilirsin hâlâ? En azından

şu meşhur silahlarını ödünç almama ve Myrmidonlarınla birlikte savaşa dönmeme izin ver ki Troyalıları geri püskürtebilelim; tez giden gemilerimize kadar ulaştılar ve onları yakmakla tehdit ediyorlar bizi."

Akhilleus hâlâ çok öfkelidir: "Tanrısal Patroklos, söylediklerin beni son derece rahatsız etti. Benim taş gibi bir kalbim yok; yalnızca Atreusoğullarının başı, geyik yürekli Agamemnon'un, sırf benden daha güçlü olduğu için beni ödülümden haksızca mahrum ettiğini düşündükçe sonsuz bir acı kaplıyor içimi. Fakat haklısın; Troyalılar gemilerimizi yakmakla tehdit ediyor ve yakarlarsa evimize dönemeyiz. Pekâlâ! Al omuzlarına meşhur silahlarımı, ben de yoldaşlarımı harekete geçireceğim. Yalnız dikkat et Patroklos; Troyalıları, ordugâhımızı çevreleyen hendeğin gerisine kadar püskürtmekle yetinsen iyi edersin. Zafer elde etmenin peşine düşüp Troya'yı fethetmeye kalkışma sakın, bu hayatına mâl olur..."

Akhilleus sinirli sinirli çadırından çıkar ve Myrmidonlara konuşma yapmaya gider. Korkunç savaşçılar herkesten daha fazla saygı duydukları liderlerini görür görmez onun karşısında sıraya geçerler. Hepsi yakışıklı, güçlü ve çakı gibi dimdiktir. 2500 asker vardır (her gemide 50 asker olmak üzere 50 gemi). Akhilleus onlara, o sırada zırhını, at yelesiyle bezeli miğferini ve ışıl ışıl parlayan silahlarını kuşanan Patroklos'a hizmet etmelerini söyler. Silahlar, tıpkı Diomedes'in kahramanlık öyküsündeki silahları gibi, doğaüstü olduğu her halinden belli bir ışık saçmaktadır. Bu arada Troyalı birliklerin başındaki Hektor'un Yunan ordugâhını çevreleyen hendeği aşıp geçtiğini ve gemileri ateşe vermeye başladığını görürüz. Gemilerden bir tanesi neredeyse tamamen yanıp kül olmak üzeredir ve Odysseus, Diomedes, Agamemnon ve Aias da dahil olmak üzere Yunan kahramanlar yaralanmıştır, artık kendilerini zar zor savunmakta ve durmaksızın gerilemektedirler...

Bunu gören Akhilleus iyice sinirlenir ve bacaklarına vurarak bağırmaya başlar: "Kalk Patroklos kalk, çabuk, koş Hektor'u durdur! Gemilerimizi ateşe vermesine engel ol yoksa evimize dönemeyiz!"

Işıl ışıl parıldayan Patroklos büyük bir şevkle Myrmidonlarla birlikte savaşmaya atılır. Safları iyice sıklaştıran orduları gerçekten korkutucudur ve olağanüstü bir güce sahip oldukları apaçık ortadadır. Troyalılar bu ordu karşısında paniğe kapılarak hemen geriler. Patroklos önüne çıkanı katlediyordur ve Troyalıları çok seven Zeus Olympos'un tepesinden yeniden duruma müdahale eder.

Kendi kendine konuşarak, "Zavallı, aptal Patroklos, sana bu savaşma azmini veren, seni zafer sarhoşu eden benim! Akhilleus'un sana yaptığı bilgece uyarıyı dikkate almamanı sağlayan benim. Şimdi Akhaların ordugâhını çevreleyen hendeği aşacak ve Troya'yı ele geçirmek isteyeceksin. Seni zavallı deli! Böylece sonun kara ölüm olacak, karanlıkların korkunç tanrıçası yanına alacak seni!" der.

Burada da gördüğümüz üzere zavallı ölümlüler, her zaman olduğu gibi, tanrıların elinde oyuncak olur. Patroklos, arkasında Myrmidonlarla birlikte kent surlarına yaklaşır ve şehri koruyan son Troyalılara saldırmaya başlar. Apollon bizzat müdahale eder ve parmağının ucuyla zırhına hafifçe dokunarak Patroklos'u üç kez ileri doğru iter. Patroklos üçünde de sırtüstü yere düşer ve dördüncüsünde Apollon sinirlenir: "Geri çekil Patroklos, yeter artık! Kader Troya'nın senin silahlarınla, hatta senden bin kat daha güçlü olsa da Akhilleus'un silahlarıyla fethedilmesini istemiyor, kaç git buradan!"

Patroklos geriler fakat o sırada Hektor'un arabacısı Kebriones'in arabasıyla yaklaştığını görür. Yerden bir taş alarak var gücüyle ona fırlatır. Taş Kebriones'in tam alnına gelir. Manzara korkunçtur: Kaşı yarılır, kafası adeta patlar ve gözleri yere düşerek toz içinde yuvarlanır. Bedeniyse arabadan düşerek kelimenin tam anlamıyla yere çakılır (bu detaylar, tıpkı benzer diğer detaylar gibi, Homeros'un yazdığı metinde de bu şekilde yer alır). Patroklos sırıtır, ölen Kebriones'le açık açık alay etmeye başlar: "Bu ne yumuşaklık! Bu ne gevşeklik! Bu Troyalı askerler ne güzel de çakılıyor! Yazık, keşke biraz su da olsaydı etrafta, çakılmaları için! Ha ha ha!"

Çok öfkelenen Hektor arkadaşının cansız bedenini almaya çalışırken Patroklos da silahlarına el koymak için cesedi çıldırmış gibi ayaklarından çekiştirmeye çalışır. Troyalı askerler Hektor'un yardımına koşar ancak Patroklos üç seferde tam dokuz adam öldürür. Artık iyice sinirlenen Apollon tekrar müdahale eder: Önce Patroklos'un miğferine dokunur, Patroklos yere düşer. Sonra onun silahlarını ve zırhını alır. Kılıç askısı ve dizlikleri yere, tozun içine düşer. Patroklos'un gözlerinin korkuyla büyüdüğünü görürüz çünkü kaderinin kendiyle kıyaslanamayacak güçte bir tanrının elleri arasında olduğunu anlamıştır. O sırada Troyalı bir asker mızrağıyla sırtını delip geçer ve Hektor ince uçlu mızrağını karnının alt kısmına saplar. Her yere kanlar saçılır, artık Patroklos'la dalga geçme sırası Troyalı prenstedir. Ölen Patroklos son sözlerini söyler: "Boşuna böbürlenme Hektor. Bu galibiyeti tanrılar sayesinde kazandın, Zeus ve Apollon sayesinde. Senin hiçbir katkın, hiçbir hakkın yok bu zaferde. Ve şüphen olmasın, ölümün gölgesi şimdiden üzerinde çünkü yakın zamanda Akhilleus'un eliyle mağlup edileceksin, hiç kuşkun olmasın."

Hektor ayağını Patroklos'un vücudunun üstüne koyar, mızrağını hızlı ve sertçe olduğu yerden çekip çıkarır ve düşmanın karnındaki yarayı daha da açarken ona cevap verir: "Göreceğiz. Fakat Peleus'un tanrısal oğlunun canını alanın ben olmadığımı kimse söyleyemez."

Hektor, Patroklos'un taşıdığı Akhilleus'a ait o muhteşem silahları alır ve hepsini bir güzel kuşanır. Patroklos'un cesedini Troya'ya doğru sürüklemeye çalışır: "Benimle gel bakalım Patroklos, gel de seni köpeklere ve kuşlara yem edeyim." Fakat o sırada sarı saçlı Menelaos, Aias ve birkaç savaşçıyla birlikte onu durdurmaya gelir. Kimse cesedi yerinden bile kaldırmadan, cansız bedenin etrafında öfkeli bir savaş başlar...

Akhilleus'un Doğaüstü Çığlığı

İhtiyar Nestor'un oğlu Antilokhos, Akhilleus'un çadırına gelir. Acı haberi, arkadaşının ölümünü bildirir. Bunu duyan Akhilleus

ağlamaya, adeta kulakları tırmalayan çığlıklar atmaya başlar. İki elini birden simsiyah küle batırarak başını ve vücudunu bir matem göstergesi olarak külle kaplar. Saçlarını iki avucuyla birden sımsıkı kavrayıp yolmak istercesine acı içinde çekiştirerek yerlerde yuvarlanır. Thetis, her zaman olduğu gibi, denizin dibinden oğlunun çığlıklarını duyar. Dalgaları yararak sudan çıkar ve koşarak Akhilleus'un çadırına gider.

Thetis: "Oğlum, niçin böyle ağlıyorsun? Neler oluyor?"

Akhilleus: "Hektor bu dünyada herkesten çok sevdiğim insanı öldürdü; Patroklos'u. Hayattan nasıl zevk almamı bekliyorsun artık? O güzelim silahlarına da, benim silahlarıma el koydu, tanrıların bana sunduğu muhteşem hediyelere... Ne yapmamı istiyorsun şimdi?"

Thetis: "Beni iyi dinle oğlum çünkü senin de sonun yaklaşıyor. Aceleyle intikam peşine düşme. Bekle de önce aksak tanrıyı, Hephaistos'u görmeye gideyim, eskilerinden çok daha tanrısal silahlar yapmasını isteyeyim. Böylece tekrar savaşa gidebilir, Hektor'a meydan okuyabilir ve zaferle geri dönebilirsin."

Bunları söyledikten sonra Thetis savaş meydanından ayrılarak Olympos'a çıkar ve Hephaistos'un demirhanesine giderek ondan bugüne dek hiç yapmadığı kadar güzel ve dayanıklı silahlar yapmasını ister. Her zaman Yunanlardan yana taraf olan Hephaistos o silahları yapacağına söz verir ve hemen on fırınını körükleyerek ateşlerini yakar. Metalleri seçerken tunç ve gümüşle birlikte altın da eline alır ve büyük bir şevkle işe koyulur. Bugüne kadar eşi görülmemiş bir kalkan yapmaya başlar demiri döverek, beş katmanlı gerçek bir sanat eseridir: Atina'ya ve Troya'ya benzeyen iki güzel kentin işlemesiyle birlikte iki ordunun tamamı, çobanlar, inek sürüleri, meralar, nehirler, muhteşem bağlar, kısacası bütün bir dünya resmedilmiştir kalkanın üzerinde.

Tüm bu süre boyunca Akhilleus durmaksızın ağlamaya devam ederken, uzaktan, kızgın savaşın da Patroklos'un cansız bedeni etrafında devam etmekte olduğunu görürüz.

Bunun üzerine Hera, Olympos'un tepesinden bir kez daha duruma müdahale eder. Her ne pahasına olursa olsun

Akhilleus'un savaşa geri dönmesini istemektedir. Troyalıların sonunu getirebilecek tek kişi odur. Birden İris'e dönerek ondan Akhilleus'u görmeye gitmesini, Troyalıları oradan uzaklaştırmaya ikna etmesini, aksi takdirde dostu Patroklos'un köpeklere ve kuşlara yem olacağını, bir mezarının bile olmayacağını ve Hades'in ülkesine huzur içinde gidemeyeceğini ona söylemesini ister.

İris uçarak gider, yere iner ve Akhilleus'un çadırına gider.

İris: "Ayağa kalk Akhilleus, ağlamayı bırak ve Patroklos'un bedenini kurtarmaya git; onun etrafında savaşıyorlar. Yoksa onu Hektor alacak ve kafasını bir mızrağa geçirerek kent surlarının tepesine dikecek. Bunu mu istiyorsun?"

Akhilleus dehşete kapılır: "Hayır İris ama nasıl yapacağım bunu? Silahım yok ve annem Thetis kendisi yenilerini getirene kadar savaşa girmeyeceğime söz verdirtti bana. Her zaman onun sözünü dinlerim, biliyorsun."

İris: "Evet, biliyorum tanrısal Akhilleus. Yalnızca ordugâhı çevreleyen hendeğin kenarına kadar git ve bağır oradan. Seni gören, sesini duyan Troyalılar korkuya kapılacak ve Patroklos'un bedenini Menelaos ve Aias'a bırakarak kaçacaklardır zaten."

Athena, Olympos'un tepesinden tüm bu olan biteni keyifle izler. Ardından dünyaya inerek Akhilleus'un omuzlarına Aigis kalkanını bırakır: Üzerinde Gorgolar'dan Medusa'nın kafası bulunan, keçi Amaltheia'nın sihirli postudur bu. Postu koyunca Akhilleus'un başında altından bir hale belirir ve tüm vücudundan yayılan bir tür parlak ışık ona adeta korkutucu bir görünüm verir. Akhilleus hendeğin kenarına gider. Patroklos'un bedeni etrafında devam eden savaşı bir süre izler ve sonra nefesini toplayarak tüm gücüyle bağırmaya başlar. Daha etkili olsun diye Athena da onunla birlikte bağırmaya koyulur. Bütün ova çok güçlü, korkunç ve insanüstü bir çığlıkla yankılanır. Troyalılar korkudan oldukları yerde donup kalır. Ardından koşarak kaçıştırmaya, delirmiş gibi itişip kakışmaya başlarlar. Öyle ki on iki savaşçı kendi savaş arabasının altında kalarak ezilir. Savaş meydanına tam bir kaos hâkim

olur ve Menelaos bundan istifade ederek Patroklos'un bedenini oradan uzaklaştırır.

Akhilleus kendi kendine konuşmaya başlar: "Patroklos, canım arkadaşım; andım olsun mezara koymayacağım seni, önce Hektor'un kellesini ve silahlarını sana getirmeden. Senin yakılacağın odun yığınının önünde, genç ve kıymetli on iki Troyalının gırtlağını kendi ellerimle keseceğim. O zamana kadar da alıkoyduğumuz düşman Troyalılar gece gündüz ağıt yakacak senin için. Yeni silahlarımın gelmesini bekliyorum. O zaman göreceksin nasıl geri dönüp savaşa alacağım intikamını, nasıl tek başıma yerle bir edeceğim Troya'yı."

Akhilleus'un Dönüşü

Tam o sırada, dört atın çektiği uçan bir savaş arabasıyla Thetis'in Olympos'tan aşağı doğru indiğini görürüz. Yanında silahlar, bir kalkan, mızraklar, dizlikler, at yelesiyle bezeli bir miğfer, bir kılıç ve bir de kılıç askısı vardır. Hepsi parlamakta, doğaüstü bir haleyle çevrili gibi ışıldamaktadır. Thetis, Akhilleus'un çadırına girer.

Thetis: "Oğlum, işte Hephaistos'un demiri döve döve sadece senin için özel yaptığı silahlar. Bugüne kadar bunlardan daha güzel, daha sağlam silahlar yapmadığından emin olabileceğimizi söyledi. Kelimenin tam anlamıyla yenilmez olacaksın! Yine de biliyorum, kehanetler açık ve net, sonun yaklaşıyor. Hiç değilse bu silahlar sayesinde ta çocukluğundan beri elde etmek için can attığın o zafer senin olacak..."

Akhilleus'un yüzü Noel ağacına bakan bir çocuğunki gibi aydınlanır. Zırhını üzerine geçirir, kılıcını kuşanır, miğferini kolunun altına yerleştirir ve mızraklarını alır. Hâlâ tüm etrafı, o muhteşem silahlarından saçılan gümüş ve altın rengi ışıltıların oluşturduğu bir haleyle çevrilidir ve göz kamaştırıcı gözüküyordur. Ardından gemilerin ve çadırların bulunduğu tüm kıyı boyunca bağırarak Akhaları bu savaşta kendisine katılmaya çağırır. Myrmidonlar esas duruşa geçer; Aias, Odysseus, Diomedes ve son olarak Agamemnon çadırlarından çıkarak

Akhilleus'a katılır. Hepsi de az çok yaralıdır. Agamemnon'u gören Akhilleus ona seslenir:

"Atreusoğlu bir kadın için böylesine kavga etmemiz doğru muydu? Yürekleri sızlatan bir küslük uğruna kaç asil Akha kaybetti hayatını? Ben son veriyorum bu öfkeye. Tüm gür saçlı Akhaları çağır çünkü bir kez daha katledeceğim Troyalıları!"

Agamemnon: "Ayağı tez tanrısal Akhilleus, şanlı Peleus'un oğlu; hata yaptım, büyük bir hata yaptım güzel Briseis'i senin elinden alıp seni ödülünden mahrum bırakmakla. Bizlerden daha güçlü bir tanrının oyununa geldim, ama artık sana hakkını teslim etmeye hazırım. Briseis'i sana geri vereceğim ve tüm tanrıların huzurunda yemin ederim ki ona elimi bile sürmedim. Ayrıca aklına bile gelmeyecek bir kurtarmalık da vereceğim..."

Akhilleus: "Atreusoğlu yüce Agamemnon, bahsetmeyelim şimdi kurtarmalıktan, daha sonra konuşacağız bunu. Şimdi savaş zamanıdır. Haydi, gidip Patroklos'un intikamını alalım ve öldürelim Trakyalılarla Troyalıları!"

Orada bulunan askerler yere vurdukları mızraklarıyla tozu kaldıra kaldıra bağırmaya başlar ve Akhilleus'la Myrmidonlarının arkasından, Yunan ordugâhını çevreleyen hendeği aşmak için ilerlemeye koyulurlar.

Tanrıların Dağı Olympos'ta, Herkes Tarafını Seçer...

Buradan itibaren bu bölümde anlatılanlar, tanrıların insanların işlerine karışmak konusunda ne kadar ısrarcı ve istikrarlı olduğunu gösteriyor.

Aşağıda tüm bunlar olup biterken, Olympos'ta tanrıların tümü bir araya gelmiş, dağlarının tepesinden daha da şiddetli başlayacak savaşı izlemektedir.

Zeus bir araya topladığı Olymposlulara seslenir: "Sizlere birçok kez bu savaşta taraf olmayı yasakladım, ölümlülerin birbirlerini öldürmeleri için karışmamanızı emrettim. Ana toprağımız Gaia kendini ayakları altında ezen tüm bu insanlara daha fazla dayanamıyordu ve bu yüzden sayılarının azaltılması gerekiyordu. Yine birçok kez, biliyorum ki karşı geldi-

niz emirlerime. Artık öyle ya da böyle, bir son vermek gerek bu duruma. Savaş yeterince uzun sürdü. Şimdi her biriniz tarafını seçsin ve gerisini kadere bırakalım, bakalım ne olacak..."

Ares, Apollon, kız kardeşi Artemis ve en başından beri olduğu gibi Aphrodite Troyalılardan taraf küçük bir grup oluşturur. Fakat Ksanthos ya da Skamandros adıyla da bilinen bir tanrı/nehir de kısa süre sonra aralarına katılacaktır. Skamandros Troya ovasında akan bir nehirdir ve o da Akhilleus'u öldürmeye çalışarak savaşta onlardan yana taraf tutacaktır.

Yunan tarafındaysa, her zamanki gibi, Hera ile Athena vardır. Akhilleus'un silahlarını yapan Hephaistos'un yanı sıra Hermes ve Poseidon da bu gruptadır.

Akhilleus'un Ksanthos'a Karşı Mücadelesi

Akhilleus göz alıcı parlaklıktaki silahlarını kuşanarak yoluna çıkan herkesi vahşice öldürür. Nehir/tanrı Ksanthos'un (ya da Skamandros'un) kıyısına vardığında, korku dolu Troyalılar koca bir yunustan kurtulmaya çalışan küçük balıklar gibi kaçışmaya başlar. Tüyler ürpertici bir kargaşa halinde kendilerini nehrin sularına atarken başka bir grup da aksi yöne, Troya'nın kent surlarına doğru koşuşturur. Akhilleus da suya atlar ve her önüne geleni kılıçtan geçirir. Öyle ürkütücü, öyle korkunç bir manzaradır ki bu, nehrin suları kırmızıya döner. Genç Troyalılar rastladıkları kayaların altlarına saklanır, Akhilleus'un bulduğu tüm Troyalılar gözyaşlarıyla ona yalvarır. Buna rağmen Akhilleus kılıcını boyunlarının altından geçirdiği gibi vahşice kafalarını omuzlarından ayırır.

Skamandros artık daha fazla dayanamaz ve isyan eder. İnsan bedenini andıran inanılmaz büyük bir dalga oluşur sularında ve Akhilleus'a seslenir: "Yetmedi mi zalim Akhilleus, yeterince öldürmedin mi bu gençleri? Taş gibi bir yüreğin var, benim kıyılarımdaki kayalardan bile daha sert. Ancak ben, seni cezalandıracağım ve bir son vereceğim bu katliama!"

Bu sözlerinden sonra ardı ardına oluşan dalgalar Akhilleus'un üzerine atılarak onu boğmaya çalışır. Kahramanımı-

zın dalgalara kapılışını, fırtınada kalmış bir yaprak gibi oradan oraya savruluşunu Olympos'un tepesinden izleyen Hera telaşla oğlu Hephaistos'a döner: "Kalk ayağa aksak oğlum! Çabuk, yak körüklerinle koca bir ateş ve cezalandır Skamandros'u! Korkunç alevlerinle püskürt onu ve kurtar tanrısal Akhilleus'u!"

Hephaistos aceleyle mağarasına girerek fırınlarını yakar ve oluşturduğu ateş toplarını taş fırlatır gibi Olympos'un tepesinden Skamandros'a doğru atar: Nehrin etrafındaki ağaçlar alev alır, suyu kaynar ve hatta su bile yanmaya başlar. Öyle ki Ksanthos aksak tanrıya durması için yalvarmaya koyulur: "Hephaistos, kimse galip gelemez senin karşında, diğer tanrılar bile. Dur, yalvarıyorum sana dur, Akhilleus'u vereceğim sana."

Bunun üzerine Hera, Hephaistos'a bu alev tufanına bir son vermesini söyler ve nehrin suları yavaş yavaş sakinleşirken Ksanthos Akhilleus'u nazikçe kıyıya bırakır.

Tanrıların Dağında Savaş Devam Eder...

Yeniden Olympos'tayız. Tüm tanrılar buradadır, dikkatlice Hephaistos ile Skamandros'un Akhilleus için verdiği mücadeleyi izliyorlardır. O sırada benzeri görülmemiş bir kavga patlak verir aralarında. Sarayının tepesinden ailesinin yumruk yumruğa birbirine girdiğini gören ve en başından beri manipüle ettiği bu savaşta o ana kadar her zaman hakemlik yapan Zeus kahkahalar atarak ellerini ovuşturmaya başlar.

Ares tunç mızrağıyla Athena'nın üzerine atılır ve ona hakaret etmeye başlar: "Seni at sineği, şimdi de tanrıların arasına mı ekeceksin nifak tohumlarını? Diomedes'i kendi ellerinle beni yaralamaya gönderdiğin günü hatırlıyor musun? İşte şimdi bedelini ödeyeceksin o yaptığının!"

Elindeki mızrağı var gücüyle ona doğru fırlatır ancak Athena'da da keçi Amaltheia'nın postundan yapılma sihirli Aigis kalkanından vardır; Zeus'un şimşekleri bile delip geçemez bu korumayı. Kendine doğru gelen mızrağı geri gönderen Athena bir kahkaha patlatır ve Ares'e seslenir: "Seni aymaz budala,

seni zavallı deli! Senden bin kat daha güçlü olduğumu hâlâ anlayamadın mı?"

Ardından yere eğilip sivri bir taş alır, Ares'e doğru ilerler ve onu boynundan vurur. Ares yere düştüğü gibi Athena onun kol ve bacaklarını kırmaya başlar. Aphrodite telaşla gelir ve sevgilisi Ares'i kolundan yakalayarak onu Athena'nın öfkesinden korumaya çalışır. Birden Hera araya girerek Athena'nın olduğu tarafa doğru bağırır: "Dikkat et, yine geldi bu Aphrodite denen at sineği, sevgilisini kurtarmaya çalışıyor. İzin verme buna, kovala şunu!"

Athena Aphrodite'in üstüne atılır, onu saçlarından yakalar, kendine doğru çevirir ve memelerine olağanüstü güçte bir yumruk atar. Aphrodite Ares'in yanına devrilir. Hera ve Athena oldukları yerde gülmeye başlar: "İşte Troyalıların tarafında olanların sonu bu!"

O sırada Poseidon Apollon'a doğru döner ve bakışlarıyla ona meydan okuyarak üç uçlu mızrağını havaya kaldırır ancak Apollon bu saldırganca savaş isteğini hemen engeller: "Poseidon, toprağı titreten kudretli amcam, senin gücüne karşı koyabileceğimi ve seninle boy ölçüşebileceğimi zannedecek olsam aklımı kaçırdığımı düşünürdün. Ve hiç de yanılmış olmazdın! Bir son verelim artık kavgalarımıza! Ölümlüler, biz tanrıların onlar için kavga etmesine değmez kesinlikle!"

Bu sefer Artemis ikiz kardeşine bağırmaya başlar: "Ne?! Onunla savaşmayı bile denemeden Poseidon'un seni alt etmesine izin mi vereceksin? Ne işe yarıyor o zaman o sırtındaki yay seni zavallı budala, seni küçük korkak?!"

Bu sözleri üzerine ikiz kardeşler Artemis ve Apollon'un annesi olan Leto da kızına hakaretler yağdırarak, "Seni arsız köpek, senden güçlü olana böyle kafa tuttuğun için pişman olacaksın!" der ve Artemis'in yayıyla oklarını yakaladığı gibi ondan alır. Zalimce sırıtarak bir yandan tek eliyle Artemis'in yumruklarını tutarken bir yandan da çekip aldığı yay ve oklarla tam kulağının oradan, en çok acıyacak yerinden vurur ona. Artemis yere düşer ve hüngür hüngür ağlayarak uzaklaşır oradan.

Hâlâ sarayının tepesinden tüm olan biteni izleyen Zeus kahkahalarla gülmektedir...

Hektor'un Ölümü

Bu süre boyunca Akhilleus gözünü bile kırpmadan Troyalıları katletmeye devam eder. Önce Apollon'u aşağılayıp var gücüyle ona da saldırdıktan sonra kent surlarının eteklerine gider ve Hektor'a meydan okuyarak onu düelloya çağırır. Hektor tereddüt eder. Anne babası Hekabe ve Priamos ona şehirlerinde kalması için yalvarır ancak Hektor Akhilleus ile nihayet karşı karşıya gelmeye karar verir. Troya'nın kapılarından birini tek başına açarak aşağıdaki ovaya, ışıl ışıl parlayan silahlarıyla onu bekleyen rakibine doğru ilerlemeye başlar. Akhilleus ona doğru yaklaşır ve askerlerine bağırarak yerlerinde kalmalarını, oklarına davranmamalarını emreder: Hektor'un canını kendi elleriyle almak istiyordur.

Akhilleus'un öfkeli öfkeli yaklaştığını gören Hektor'un bakışları titremeye başlar. Kelimenin tam anlamıyla paniğe kapılır ve koşarak kaçmaya koyulur. Akhilleus hakaretler yağdırarak peşinden gider. Kent surlarının etrafında üç tur atarlar bu şekilde. Artık Athena'nın sabrı taşar. Dördüncü tura geçtiklerinde Olympos'tan inerek Hektor'un en sevdiği kardeşi Deiphobos'un görünümüne bürünür ve onu arkasından vuracak şu sözleri söyler: "Hektor, canım kardeşim, bırak artık Peleusoğlu'ndan kaçmayı. İkimiz birlikte duracağız onun karşısında. Senin için o kadar endişelendim ki kimsenin yardımına koşmaya cesaret edemediğini görünce Troya'nın kapılarını açtırarak kendim geldim yanına. Haydi, dön arkanı, yüzleşelim tanrısal Akhilleus ile."

Hektor karşısındakini kardeşi zannederek, "Deiphobos, tüm kardeşlerim arasında sen hep en sevdiğim oldun ama şimdi tüm geri kalan Troyalılardan bile daha çok takdir ediyorum seni, cesaretin ve sadakatin için," der.

Ardından Akhilleus'a dönerek gerçek bir aristokrat saygınlığıyla konuşmaya başlar: "Haydi tanrısal Akhilleus, Peleus'un

asil oğlu, mertçe savaşalım seninle. Kaçmayı bırakıyorum ve tek bir şey istiyorum senden. Eğer ben kazanırsam, layık olduğun şekilde gömülmen için bedenini teslim edeceğim sevdiklerine. Sen de benim için aynısını yap ve gerçek iki erkek gibi çarpışalım."

Fakat öfkeden gözü dönmüş Akhilleus Hektor'un bu teklifini reddeder: "Zavallı budala, seni aymaz aptal, kurtla kuzu arkadaş olur mu zannediyorsun gerçekten? Biz de onlar gibiyiz seninle. Ve bil ki canını aldığım zaman, asla vermeyeceğim bedenini ne Priamos'a ne de karın Andromakhe'ye. Kalleş Apollon'un yardımıyla canına kıydığın Patroklos'un intikamını almak için, yem edeceğim bedenini köpeklere ve kuşlara!"

Ve bunları söylerken elindeki ince uzun mızrağını var gücüyle Hektor'a fırlatır. Hektor şimşek gibi hızlı hareket ederek kıl payı kurtulur. Akhilleus silahlarından birini kaybettiği için iyice öfkelenir ancak etrafı kendini Hektor için görünmez kılan bir toz bulutuyla kaplı olan Athena biraz ileride toprağa saplanmış mızrağı Hektor'a fark ettirmeden oradan alarak Akhilleus'a geri götürür.

Hektor hâlâ kardeşi Deiphobos sandığı kişiye, "Haydi kardeşim, çabuk bana mızrağımı ver de şu Akhilleus'u vurayım boynundan, bir an önce ölüp gitsin," demek için döner ancak gözleriyle kardeşini arasa da hiçbir yerde göremez. Neler olduğunu hemen anlar ve, "Gördüğüm kadarıyla yine Athena'nın oyununa geldim! Bu da onun merhametine kaldım demek oluyor. Kaderim yazılmış ve tanrılar karar vermiş ölmeme!" dedikten hemen sonra Akhilleus yaklaşır ve mızrağıyla Hektor'un boynunu bir uçtan bir uca deler geçer. Son nefesini verirken Hektor şunları söyler: "Taş gibi bir yüreğin var Akhilleus ama şunu bil; sen bugün benim canımı aldın, sen de kardeşim Paris'in oklarıyla vereceksin canını, ona da Apollon yardımcı olacak."

Kent surlarında Hekabe, Andromakhe, Helena ve Priamos kulakları tırmalayan çığlıklar atarak acıyla dövünür...

Diğer yandaysa kahramanlarının zaferi karşısında sevinç nidaları atan Akhalar, bir yığın halinde savaş meydanına doğru gelir.

Akhilleus, Hektor'un silahlarını topladıktan sonra savaş arabasına dönerek eline bir ip alır. Hançerini çıkararak Hektor'un topuklarında delikler açar, getirdiği ipi o deliklerden geçirir ve arabasının arkasına bağlar. Troyalıların dehşete kapılmış bakışları karşısında arabasının arkasında vahşice sürüklediği cansız bedeni toz içinde bırakarak kent surlarının etrafında zafer turu atar. Ardından da Hektor'un bedenini alıp Yunan ordugâhına götürür.

Patroklos'un Cenaze Töreni ve Tören için Düzenlenen Müsabakalar

Kısa süre sonra herkes ordugâhta toplanır. Myrmidonlar, Patroklos'un cenaze töreni için devasa bir odun yığını hazırlamıştır. Akhilleus da orada, sırtı ateşe dönük durmaktadır. Troyalı on iki genç asker elleri arkalarından bağlanmış bir vaziyette dizlerinin üzerinde korkudan titreye titreye ağlamaktadır. Ayrıca altı köpek, birkaç kuzu ve dört tane muhteşem at vardır. Akhilleus'un emriyle birlikte on iki hizmetçi, daha doğrusu on iki Troyalı tutsak kız sıraya geçerek ağlayıp sızlamaya, çığlıklar atmaya başlar. Myrmidonlar da gözyaşları içinde hüngür hüngür ağlar, acı dolu yakarışları tüm ordugâhta yankılanır.

Akhilleus ayağa kalkar. Hektor'un hâlâ savaş arabasına bağlı olan bedeni kan ve toz içinde kalmıştır.

Akhilleus: "Patroklos, tanrısal dostum, mezarının etrafında Hektor'un cesediyle on tur daha atacağım ve sonra yüzüstü çürümeye bırakacağım onu yerde. Fakat senin bu güzel bedenini yakmadan ve borçlu olduğum tüm saygıyı sana sunmadan önce, senin için kıymetli olan bu hayvanlarla birlikte on iki genç Troyalıyı da ben kurban edeceğim, seni onurlandırmak için."

Ve ardından, bütün yalvarıp yakarmalarına rağmen, Akhilleus on iki genci boğazlarını teker teker keserek öldürür. İki köpeğin ve bir düzine koyunun da boğazını kestikten sonra atları insanüstü bir güçle toynaklarından yakalayarak yanan ateşe fırlatır.

Herkes sessizliğe bürünür ve alevlerin atılan bedenleri yutmasını izler...

Daha sonra hizmetçiler üzerine şarap dökerek ateşi söndürür ve Akhilleus onlara seslenerek, "Tanrısal Patroklos'un kemiklerini toplayın ve onun için özel ayırdığım altın testiye koyun hepsini," dedikten sonra tek bir eksik asker olmadan toplanmış olan Yunan ordusuna döner: "Şimdi dostlarım, müsabakalara geçelim. Güreş, okçuluk, koşu yarışı, yumrukoyunu ve disk fırlatma müsabakaları olacak. Bu müsabakalarda en iyi dereceleri alanlarsa Patroklos'un şanına layık ödüllerini benim elimden alacaklar."

Odysseus, Aias, Diomedes ve tüm Yunan kahramanların ayağa kalktığını görürüz ve ardından günler boyu sürecek müsabakalar başlar...

Priamos Akhilleus'un Çadırında

Tüm bu süre boyunca Olympos'taki tanrılar Akhilleus'un zalimliği karşısında dehşete kapılır. Troya'yı ve Troyalı Prens Hektor'u çok seven Zeus, Akhilleus'un *hybris*'e kapılmak gafletine düştüğüne kanaat getirir ve kararını açıklar: "Hektor, Akhilleus'un onun için hazırladığı bu zalim sonu hak etmemişti. Akhilleus ölçüsüzce günah işliyor. Öyle bir düzenleme yapalım ki on günden beri ölü olan Hektor'un cansız bedenini babası Priamos oradan alabilsin ve bu tanrısal kahramana yakışır bir cenaze töreni düzenleyebilsin."

Ardından hem oğlu hem de sadık habercisi Hermes'e döner: "Bu akşam, havanın kararmasıyla birlikte Priamos'u görmeye gideceksin ve Akhilleus'un çadırına giderek oğlunun bedenini kendisine vermesi için ona yalvarmak amacıyla Yunan sınırından geçmeye ikna edeceksin onu. O sırada ben de Thetis'ten, Akhilleus'un huzuruna çıkmasını ve onu artık kendisi gibi bir kahramana yakışacak şekilde asilce davranmaya ikna etmesini isteyeceğim."

Gece vakti geldiğinde Hermes, ayaklarındaki ufak kanatlarıyla Olympos'tan Priamos'un sarayına doğru iner. Saraydan

içeri girerek Priamos'u uyandırır ve oğlunun bedeni karşılığında Akhilleus'a kurtarmalık olarak sunmak üzere arabasını görkemli hediyelerle doldurması için ikna eder. Ardından Yunan ordugâhına doğru birlikte yola koyulurlar. Hermes abartılı bir hareketiyle, hendeğin bekçiliğini yapan gardiyanları derin bir uykuya daldırır. Priamos'la birlikte ordugâha girerler. Arabalarını süren iki Troyalı askere hediyeleri taşıyan iki hizmetçi eşlik etmektedir. Hermes'in, arabalarını bir toz bulutuyla çevreleyerek görünmez kılması sayesinde hiçbir engelle karşılaşmadan Akhilleus'un çadırına kadar gelirler. Önce Priamos, ardından da iki hizmetçi çadıra girer. Akhilleus keyifsizce oturmaktadır. Agamemnon'un kendisine teslim ettiği, göz kamaştırıcı güzellikteki Briseis de onun yanındadır.

Akhilleus: "Ne işin var burada ihtiyar? Nasıl cüret edersin buraya gelmeye? Düşmanlarımın babası, Troya kralı Priamos'u tanıyamayacağımı mı zannettin?"

Priamos kendini yere atar ve âdet olduğu üzere Akhilleus'un dizlerine kapanır: "Tanrısal Akhilleus, karşında oğlunun bedenini vermen için sana yalvaran yaşlı adamı gör. Gör, dizlerine kapandığımı, ellerini öptüğümü, evladımın canını alan bu elleri öptüğümü gör. On günden beri yemiyor, içmiyor, uyumuyorum. Biraz merhamet göster. Kendi babanı, şanlı Peleus'u düşün; o da endişe içinde seni bekliyor ama onun seni canlı görme şansı var hâlâ. Bak, şahane hediyeler getirdim sana, kurtarmalık olarak."

Hizmetçiler onlara doğru yaklaşarak Akhilleus'un önüne çeşit çeşit altın işlemeli kıyafetler, mücevherler, halılar bırakır.

Akhilleus: "Kalk ayağa tanrısal Priamos, annem Thetis senin beni ziyarete geleceğini söyleyerek kalbimi yumuşatmaya çalıştı bile. Şunu da bil ki güçlü bir tanrı tarafından korunduğunu anlayamayacak kadar aptal değilim. Bir tanrıdan yardım almadan, ordugâhımızı boydan boya arabanla kendini fark ettirmeden nasıl geçebilirdin? Haydi, gel yemeğimi paylaş benimle ve uyu çadırımda. Söz veriyorum yarın oğlunun bedenini vereceğim sana. Ve onunla ilgilenerek hak ettiği ce-

naze törenini düzenleyebilmen için de on iki gün ateşkes ilan edeceğim."

Bunun üzerine iki adam ağlayarak birbirine sarılır. Odysseus bütün bir koyunu midesine indirirken ve uşaklar parçaladıkları etleri kızarmaları için ateşe koyup ekmekleri paylaştırırken, hizmetçi kızlar hızlıca işe koyularak sofrayı hazırlar.

Ertesi sabah Priamos, arabasında oğlunun kefene sarılı bedeniyle birlikte Yunan ordugâhından ayrılır. Hepsinin etrafında, onları görünmez kılan o toz bulutundan vardır yine. Sonra Troya'ya girer ve geçtiği yollar üzerinde kalabalıklar halinde toplanan Troyalıların gözyaşları arasında kenti boydan boya geçer. Artık cenaze ritüelleri başlayabilecektir...

Troya'nın Düşüşü (Vergilius'un Aeneas'ından Uyarlamayla)

Daha önce de belirttiğim gibi, Troya'nın düşüşünü anlatan hikâye *İlyada*'da ve *Odysseia*'da yer almıyor. İki farklı yerde kentin düşüşünden bahsediliyor ancak yalnızca birkaç satırla atıfta bulunarak yer verilmiş. Hikâyenin en detaylı anlatımı Vergilius'un *Aeneas*'ında karşımıza çıkıyor. Ben de destanımızı ondan aldığım esinlenmeyle tamamlayacağım.

Savaş meydanından bakıldığında, arka planda, kent surlarının eteklerindeki sahilde karaya oturmuş yüzlerce Yunan gemisi görülmektedir. Her iki ordunun askerleri on yıl süren savaştan sonra bitap düşmüştür. Aralarında yaralılar vardır. Bütün hepsi tamamıyla bezgin bir haldedir. Yaralılardan biri olan Odysseus, biraz ileride, ateşin yakınlarında düşüncelere dalmıştır. Aklına bir fikir gelir, sırrını sadece onun bildiği dâhice kurnazlıklarından biridir bu. Aceleyle yerinden kalkar, aklındakileri bir an önce Agamemnon ve Menelaos'la paylaşmak için hızla çadırlarına gider.

Odysseus: "Bu gece, koruyucu tanrıçamız Athena bana ilham kaynağı oldu ve onun sayesinde aklıma nihayet bize savaşı kazandıracak bir fikir geldi!"

Agamemnon, asık bir suratla, "Seni dinliyorum Odysseus, çabuk söyle, çünkü artık dayanacak gücümüz kalmadı," der.

Odysseus: "Agamemnon, Zeus'un soyundan gelen büyük kral, benim planım şu: En hünerli mimarımız Epeios'a, kent surlarının önündeki sahilde kocaman, tahtadan bir at heykeli yapmasını söyle. O kadar büyük olsun ki bu heykel şehrin hiçbir kapısından geçmesi mümkün olmasın. Ondan sonra da birliklerimize, en yakın limana doğru yelken açmalarını ve çıt bile çıkarmadan orada gizlenmelerini emret. Troyalılar savaştan kesin olarak çekilip kaçtığımızı ve gitmeden önce de bu atı yapıp Athena'ya sunu olarak bıraktığımızı düşünecek, böylece onu görmek için şehirden çıkacaklar."

Agamemnon düşünceli bir şekilde, "Ne yani, hepsi bu mu? Sonra ne olacak?" diye sorar.

Odysseus: "Hayır, hepsi bu değil. En kıymetli savaşçılarımız gizli bir kapıdan girerek hiç ses çıkarmadan atın karnında saklanacak."

Agamemnon: "Pekâlâ, ne yapmaya çalıştığını anladım. Atın şehre girmesini istiyorsun ama az önce bu heykelin Troya'nın hiçbir kapısından geçemeyecek kadar büyük olması gerektiğini kendi ağzınla söylemedin mi?!"

Odysseus: "İşin püf noktası burada işte! Savaşçılarımızdan birine –ki ben eşi benzeri görülmemiş bir komedyen ve usta bir yalancı olan Sinon'u düşünüyorum bu iş için– Troyalılara bir hikâye anlatmasını ve atı şehre sokabilmek için kent surlarında kocaman bir boşluk açmaya onları ikna etmesini söyleyeceğiz."

Agamemnon: "İyi de nasıl bir hikâye anlatacak?"

Odysseus: "Bana güven, nasıl bir hikâye olduğunu daha sonra söyleyeceğim sana, zamanı geldiğinde. Önce işe koyulalım; zamanımız çok az, kaybedecek tek bir saniyemiz bile yok..."

Böylece atın yapımına başlarlar; bir dağ kadar büyük, devasa bir attır bu. Daha sonra, tıpkı Odysseus'un anlattığı gibi, Yunan askerlerinin gemilere doluşup kıyıdan ayrılmalarına yardım ederler; Troyalıları kesinlikle kaçıp gittiklerine ve geri dönmeyeceklerine iyice inandırmak için arkada bıraktıkları çadırlarını ateşe verirler. Barakalardan yükselen dumanlar,

uzaklaşarak gözden kaybolan gemiler... Sahil bomboş kalır. Orada burada, terk edilmiş bir ordugâhın kalıntıları vardır sadece. Uzakta, kent surlarının tepesinde Priamos'u görürüz; damadı Aineias, Paris, karısı Hekabe ve güzel Helena da etrafında toplanmıştır. Yanlarındaysa gözlerine inanmakta zorlanan birkaç danışman ve asker vardır. Danışmanlardan biri fısıldayarak Priamos'a, "Sonunda, yüce kralımız! Savaş bitti artık. Yunan köpekleri zafer kazanmak yerine canlarını kurtarmayı seçti, kutlamalara başlayalım!" der.

Priamos ve ailesi gülümsemeye başlar, bu oyuna inanmışlardır. Şaşkınlıkla karışık da olsa, bu coşku tüm Troyalılar arasında yavaş yavaş yayılır; insanlar içerek, tüm gün, hatta tüm gece boyunca çılgınlar gibi dans ederek kutlama yaparlar. Ertesi sabah, Priamos şehrin büyük kapısının açılmasını emreder ve birlikleriyle birlikte koca tahta atın bulunduğu sahile iner. Atın içinde Odysseus, Menelaos, Aias ve Agamemnon ile birlikte gizlenen askerler, tahtadaki ince bir aralıktan olan bitenleri izler. Odysseus onlara çıtlarını bile çıkarmamalarını işaret eder; Priamos ailesiyle birlikte ata yaklaşmaktadır. Çok sessizce fısıldayarak Agamemnon'a, "Hazırladığım tezgâhı iyice anlayacaksın şimdi. Her şey planlandığı gibi giderse, casusumuz Sinon oyununa başlayacak birazdan. Tanrılara, Hera ve Athena'ya dua edelim de anlattığı hikâye amacına ulaşsın. Bu tuzağa düşerlerse benzersiz bir katliamdan geçireceğiz onları..."

Atın etrafında Priamos'la birlikte toplanan kalabalık Troyalılar arasında hararetli bir tartışma başlar. Sesler yükselir: "Yakmamız lazım bu atı, bu bir tuzak ya da bir falezin tepesinden atalım aşağıya. Yunanlardan gelen her şeye çok dikkat etmeliyiz, özellikle de hediyelere!"

Ancak aksini düşünenler de vardır: "Yazık, sakın yapmayın bunu! Ya bu tanrılar için bırakılan bir sunuysa ve yok ederek onları sinirlendirirseniz ne olacak? Yunanlar çekip gitmiş işte, görüyorsunuz. Gemilerini de yakmışlar, nasıl geri dönebilirler ki? Tam savaşı kazanmışken ve Troya'yı kurtarmışken Olymposluları kızdırmanın hiç sırası değil!"

Tüm bu süre boyunca Odysseus atın tahta gövdesindeki ince aralıktan bakarak olan bitenleri sessizce izler, gergin ve endişeli bir hali vardır. O sırada uzaktan, Priamos'un etrafındaki insanların gerisinden bağırış çağırışlar ve çığlık sesleri duyulur.

Kalabalıktan öfkeli sesler yükselir: "Öldürelim onu! Köpeklere ve akbabalara yem etmeden önce karnını deşelim!"

Troyalı askerler Priamos'a elleri arkasında zincirle bağlanmış bir tutsak getirir. Gerisinde bağırıp çağıran kalabalık tarafından hırpalanmış, başarısız bir linç girişimine uğramıştır; her yeri kan içindedir, orasında burasında yaralar ve şişlikler vardır. Priamos kalabalığa sessiz olmalarını söyler ve tutsağı sorguya çekmeye hazırlanır.

Odysseus Agamemnon'u dirseğiyle dürterek, "İşte Sinon! Troyalılara anlatacaklarını dinle, o zaman anlayacaksın," der.

Priamos: "Kaderine karar vermeden önce kim olduğunu söyle bize. Haydi, çabuk konuşmaya başla ve yalan söylemeyi aklından bile geçirme."

Sinon: "Adım Sinon, yüce kral. Gerçekşe şu: Savaşmaktan bıkıp usanan yoldaşlarım, bu gördüğünüz atı Athena'nın şerefine yaptı. Bu kadar büyük yapmalarının sebebi de hiçbir kapıdan geçememesi ve asla şehre girememesini sağlamak çünkü bir kâhin onlara bu at kentinize girerse Troyalıların Yunanları katledeceğini söylemiş. İyice tedbirli davranmak için bir de insan kurban etmeye karar verdiler tanrıça için ve talihsizliğimin sonucunda o kişi ben oldum. Ben ellerinden kaçıp kurtuldum ama şimdi Yunanlar kadar Troyalılar da ölmemi istiyor!"

Bunları söylerken Sarah Bernhardt'ın* oyunlarında canlandırdıklarına benzer ağlayıp sızlamalarla anlattıklarını pekiştirmeyi ihmal etmez. Öyle ki Priamos ve etrafındaki kalabalık kendilerini sorgulamaya, hatta ona acımaya başlar.

Priamos: "Bu tam bir Yunan alçaklığı, nerede görsem tanırım. Çözün zavallının zincirlerini, sonra da sarın yaralarını..."

---

*"Altın ses," "Kutsal Sarah," "İlâhe," "Tiyatronun imparatoriçesi" gibi farklı unvanlarla anılan ünlü Fransız aktris –çn.

Kalabalığın arasından çıkarken bir adam yaklaşır ona doğru, Apollon'un rahiplerinden biri olan Laokoon'dur bu. Yanında da iki küçük oğlu vardır: "Hayır Priamos, sakın dinleme bu adamı! Kesin bir Yunan casusu bu; at da içi askerle dolu bir tuzaktan başka bir şey değil. Sakın şehre girmesine müsaade etme bu atın, hatta buracıkta yakalım onu!"

Söylediklerinin doğruluğunu kanıtlamak istercesine Laokoon uzun, tunçtan bir mızrağı eline geçirdiği gibi var gücüyle at heykeline doğru fırlatır, mızrak sertçe atın gövdesine saplanır. Kalabalıktan büyük bir uğultu yükselir; bir de atın içinden geliyor gibi gözüken *mezza voce* [*hafif sesle*] bir uğultu duyulur. Odysseus içerideki herkese sessiz olmalarını emreder bir kez daha.

Kalabalığın kafası karışmıştır, tek kelime bile etmeden olan biteni izlerler. Birden uzakta, denizin yüzeyinden sahile doğru yaklaşan iki kocaman yılan belirir. Kan bürümüş kıpkırmızı gözleri ve devasa engerek gövdeleriyle dehşet verici gözüküyorlardır. Kalabalıktan korku dolu bir uğultu yükselir bu sefer. Tüm sahili işgal eden yılanlar kimsenin beklemediği bir anda Laokoon'un çocuklarının üzerine hızla atılarak onları paramparça eder. İki zavallı çocuk kulakları sağır edercesine haykırırken yılanlar onları kelimenin tam anlamıyla parçalarına ayırır. Laokoon çocuklarını kurtarmak için panikle kılıcına sarılır fakat yılanlar etrafını sardıkları gibi onu da paramparça eder. Kalabalığın içinden bir ses yükselir: "Bakın, Sinon doğru söylüyormuş; bu at gerçekten de tanrılar için bırakılmış bir sunu. Laokoon ata saldırdığı için cezalandırıldı! Surları yıkıp şehre sokalım onu. Böylece Yunanlar yerine biz Troyalılar sonsuza kadar korunacağız!"

Biraz da usanan Priamos, çoktan işe koyulan kalabalığı kendi haline bırakır. Bir grup insan, atın ayaklarının altına tekerlekler yerleştirip boynuna ipler bağlayarak heykeli şehre doğru çekmeye çalışırken, başka bir grup da atı itmeye başlar; askerler de en yakın sur duvarında koca bir boşluk açmak için çalışmaya başlamışlardır bile.

Bir yandan itip bir yandan çekerek, atı Kral Priamos'un sarayının bulunduğu akropole kadar getirirler. Ardından sa-

rayın önünde toplanan kalabalık gece oluncaya kadar kutlamalar yapmaya devam eder. Özgürlüğüne kavuşan casus Sinon'un usulca süzülerek atın karnının altındaki gizli kapıyı açtığı an tam burasıdır; Odysseus'un önderliğindeki Yunan askerleri dışarı çıkar.

Ve katliam başlar.

Gerçekten dehşet verici bir katliamdır! Odysseus tıpkı bir aslan gibi mertçe dövüşür ancak bunun kadar kahramanca ve asilce olmaktan çok uzak, korkunç sahneler yaşanır etrafında: İşkence eden, tecavüz eden, hatta yakaladıkları çocukları ayaklarından tutup kafalarını yere vurarak parçalamaktan zevk alan askerler vardır her yerde. Tüm şehir alevler içindedir. Priamos saçlarını elleriyle yola yola ağlamaktadır sarayında. Arkasında bölüğüyle birlikte bir Yunan askeri girer içeri: Akhilleusoğlu Neoptolemos'tur bu. Yaşlı adamı sarayın büyük salonunda bulunan sunağa kadar yerde sürükledikten sonra ağır ağır ve sadistçe keser boğazını.

Bu sırada Yunan gemileri yeniden sahile yanaşır. Gemilerden inen askerler surdaki aralıktan şehre girerek katliamın arasına karışır...

Sabah olduğunda yanmış, yıkılmış, yerle bir olmuştur kent. Aralarında kadınların ve çocukların da bulunduğu cansız bedenler bütün şehri kaplamıştır. Göz alabildiğine harabeye dönmüş kentin sokaklarında oluk oluk kan akıyordur. Katliam sonrası Yunanlar akropol meydanında, Priamos'un sarayından geriye kalan, üzerinden dumanlar tüten yıkıntının önünde bir araya gelir. Topladıkları ganimetleri oraya yığarlar: altın vazolar, kadehler, mücevherler, amforalar, silahlar, hayvanlar. Ayrıca aralarında paylaştıktan sonra sıradan birer eşya parçası gibi köle olarak kullanacakları, zincire vurulmuş kadınlar ve çocuklar da vardır. Agamemnon ve Menelaos son derece etkili bir tuzak kurduğu için Odysseus'u tebrik eder fakat Odysseus pek sevinçli gözükmüyordur. Uzaklara bakar, aklında tek bir şey vardır artık: İthake'ye, evine dönmek; karısına, sarayına, oğlu Telemakhos'a kavuşmak. Kısacası kötü yaşamdan iyi yaşama, kaostan uyuma, savaştan barışa geç-

mek sonunda. Troya'nın yıkıntılarından uzaklaşarak sahile iner, denizcilerini toplar ve Menelaos'la birlikte gemilerine biner. İthake'ye dönmeden ve Penelope'ye kavuşmadan önce, zorluklarla dolu upuzun bir on yılın daha onu beklediğinden haberi yoktur...

Sonuç Mahiyetinde

Kahramanlara Ne Oldu?

Akhilleus kendi yazgısını gerçekleştirdi. Her ne kadar Troya'nın düşürülmesi onun eseri olmadıysa da tıpkı dilediği gibi kaostan zafere geçişini tamamladı. Yine de *Odysseia*'dan da bildiğimiz üzere, çok da başarılarla dolu bir yazgısı olduğu söylenemez. Elbette hafızalarda yer edecek, elbette unutulmayacaktır fakat Hades'in ülkesinde huzur bulmuş gibi değildir. Aralarından bir tek Odysseus gerçekten kurtulacak, Yunanların betimlediği şekliyle kozmik düzenle uzlaşı sağlayacaktır. Akhilleus, Hektor'un da öncesinde belirttiği gibi Paris tarafından, daha doğrusu Troyalı prensin okuna yön veren Apollon tarafından öldürülecektir. Paris'in attığı ok Yunan kahramanın bedeninde ölümlü olan tek yerinden, topuğundan vuracaktır onu. Bu hikâyenin farklı versiyonlarından birine göre Akhilleus'un annesi Thetis, oğlu daha küçücük bir bebekken, onu ölüler diyarında akan Styks'in sularına daldırarak ölümsüz yapmayı denemiştir. Fakat yeterince dikkatli davranmamış ve oğlunu iki eliyle birlikte bir ayağından tutarak suya sokmuş, böylece de vücudunun sihirli suyla temas etmeyen bu kısmı ölümlü bir parça olarak kalmıştır.

Uzun bir deniz yolculuğundan sonra evine dönmek üzere olan Agamemnon, kızları İphigeneia'yı kurban ettiği için onu asla affetmeyen karısı Klytaimestra tarafından (sevgilisi Aigisthos'un da yardımıyla) öldürülecektir.

Telamonoğlu yüce Aias, Peleusoğlu'ndan sonraki en kıymetli askerin kendisi olduğunu ve dolayısıyla Akhilleus'un silahlarını kendisinin hak ettiğini düşünürken silahların

Odysseus'a verilmesi sebebiyle duyduğu haset yüzünden intihar edecektir.

Menelaos Helena'yla birlikte Sparta'ya dönecek ve tanrıların kurbanı olduğu için yaptıklarından dolayı Helena'yı affedecektir.

Andromakhos, Akhilleusoğlu Neoptolemos'un kölesi olacaktır.

Boğazı kesilerek öldürülen Priamos'un neredeyse tüm çocukları katledilecektir.

Aineias katliamdan kaçar. Babası Ankhises'i de alevler içindeki şehirden omuzlarının üzerinde taşıyarak çıkarır ve kurtarır. Vergilius'un *Aeneas*'ına göre, Roma halkının kurucusu o olacaktır.

Diomedes evine dönecek, karısına kavuşacaktır. Ancak kendisini yaraladığı için Diomedes'i affetmeyen Aphrodite tarafından deliye döndürülmüş karısı onu öldürmeye çalışacaktır.

3

Tanrıların ve Dünyanın Doğuşu

Hesiodos'un *Theogonia*'sından Uyarlamayla

Giriş

Bu bölümde, ipuçları konusundaki birincil kılavuzumuz Hesiodos'un Theogonia*'sı olacak. MÖ VII. yüzyılda yazıldığı kesin olarak tespit edilen bu şiir, tanrıların ve dünyanın doğuşunu konu alıyor. Kitaba ismini veren Theo-gonia kelimesi Yunancadaki anlamından kaynaklanıyor: "Théos" "tanrı" anlamına gelen birinci kısım, "gonia" ise "meydana getirmek, yaratmak, doğurtmak" anlamlarına gelen "gennaô" fiilinden türetilmiş olan ikinci kısım.* İlyada *ve* Odysseia *ile birlikte,* Theogonia *da büyük Yunan mitlerinin en eski ve en temel kaynaklarından biridir. Bu anlatıyı yavan bir şekilde özetlemektense, şiirsel müstehcenliğini biraz daha masum hayal etmeyi seçtim. Bunu yaparken de Hesiodos'un eserinin yazı biçimine değilse de içeriğine bütünüyle riayet ettim. Artık yetişkinliğe erişen Zeus'un, daha önce kız ve erkek kardeşlerini mideye indiren babası Kronos'un öfkesinden kaçmak için annesi Rheia ve büyükannesi Gaia tarafından büyütüldüğü yeraltı mağarasından gitmek istemesi üzerine Rheia ile arasında geçen diyalog da bu bölümde yer verdiklerimden biri. Bu konuşmaları ele alırken diyaloğun tamamını daha detaylı okuma ve anlatılanlardan felsefi bazı öğretiler çıkarma şansımız olacak. Bunların derin olduğu kadar ilginç de çıkarımlar olduğunu sizler de göreceksiniz.*

Tanrıların Doğuşunun Hikâyesi

Az sonraki sahneyi canlandıralım gözümüzde: Uzakta Vezüv'ü andıran, tepesi yoğun mantar meşesi ağaçlarıyla kaplı

bir dağ vardır. Aşağısındaki vadiden, öfkeyle yükselen bir ses duyulur:

> "Anne, daha ne kadar kalmam gerekiyor bu karanlık mağarada? Nihayet söyleyecek misin bana burada ne yaptığımı? Neden tutsak edildiğimi?"

Sesin nereden geldiğini anlamaya çalışırken, önce uzakta görünen o dağ yavaşça yakınlaşır. Ardından ormanın içinden geçerek dağın eteklerindeki kocaman bir mağaraya gireriz. Mağaranın içinde birkaç mobilya, bir yatak, birkaç vazo ve sağraklar vardır. Kısacası kayalıklardaki bir mağaraya yerleştirilmiş bir Yunan sarayı gibidir içerisi. On sekiz yaşına gelmek üzere olan genç bir delikanlı da tıpkı kafesteki bir aslan gibi bir o tarafa bir bu tarafa yürüyüp durur mağarada. Yanında bir keçi de vardır. Volta atıp duran bu delikanlı, bütün çocukluğunu annesi Rheia tarafından büyükannesi olan Gaia'nın, yani toprak ananın bağrına gömülü bu mağarada geçirmiş genç Zeus'un ta kendidir. Kaslarıyla kusursuzca şekillenmiş vücudunun üzerine öylesine sarındığı kumaş parçasıyla bile göz kamaştıracak kadar yakışıklıdır. Yanındakiyse ta bebekliğinden beri sütanneliğini yapan keçi Amaltheia'dır. Amaltheia ne bir mızrakla ne de okların en güçlüsüyle bile delinmeyecek sihirli bir posta sahiptir. Daha sonra bu zavallı keçi kurban edildiğinde, zekâ ve savaş tanrıçası Athena'nın, üzerine Gorgolar'dan Medusa'nın kendisiyle göz göze gelen herkesi taşa çeviren o korkunç suratını da resmettirdiği kutsal kalkanını "Aigis" korumasıyla kaplayacak olan posttur bu. Amaltheia'nın "Bolluk Boynuzu" olarak da bilinen boynuzundan, küçükken Zeus'u besleyen o leziz nektardan akar. Annesi Rheia da göz kamaştırıcı bir güzelliğe sahiptir. Üzerine giydiği uzun beyaz elbisesiyle mağaranın uç tarafındaki koridordan geçerek Zeus'un olduğu kısma gelir. Zeus adeta yalvararak sorusunu tekrarlar:

> "Burada ne yaptığımı artık söyleyecek misin anne? Neden bu kadar yıldır kapalıyım bu mağarada gün yüzü bile görmeden? Ne zaman çıkabileceğim buradan?"

Rheia Zeus'un ellerini tutarak onu yatağa oturtur, kendisi de yanına oturur.

"Doğru, zamanı geldi, haklısın. Büyüdün artık, gerçek bir adam oldun ve gerçekleri bilmek senin de hakkın, benim tanrısal oğlum. Nereden geldiğini, neden burada olduğunu ve seni nasıl bir yazgının beklediğini tek tek anlatacağım sana."

Rheia, Oğlu Zeus'a Doğumunun ve Esaretinin Hikâyesini Anlatır...

Öncelikle en önemli kısmı, yani babası Kronos'un kendini güvence altına almak için yutarak midesinde sakladığı kız ve erkek kardeşlerini kurtarmak amacıyla mağaradan çıkmadan önce asıl bilmesi gerekeni anlatır ona. Zeus kardeşlerini hiç tanımamıştır, hatta bu zamana kadar varlıklarından bile haberi yoktur. Onları özgürlüklerine kavuşturmak, nihayet dünyada barış ve uyum içinde bir düzen sağlayabilmek için yakın zamanda babasıyla karşı karşıya gelmesi ve onunla korkunç bir şekilde savaşması gerekecektir. Fakat acele etmeye gerek yok, hikâyenin devamı daha sonra...

"Dinle tanrısal oğlum, baban Kronos'la yıllar önce evlendim ben. Kronos kardeşlerimden biri; aynı zamanda hem çok güçlü bir tanrı hem de çok yüce bir kral. Baban vebadan korkar gibi kendi çocuklarından korkuyordu. Bugün bizi, toprağın en gizli yerine, en derinine oyulmuş bu mağarada barındıran büyükannen, toprak ana Gaia ve büyükbaban yıldızlı gök Uranos, babanıza sizlerin onun yerini alacağınıza, güçlerini ondan çalacağınıza dair kehanette bulunmuşlardı. O yüzden de ne zaman kardeşlerinden birini doğursam..."

"Nasıl yani?" diye şaşkınlıkla bağırdı Zeus, "Benim kardeşlerim mi var? Kim onlar, isimleri ne ve nasıl olur da ben onları hiç tanımam? Neden burada, yanımda değiller?"

"Evet canım oğlum. Üç kız kardeşin var: Hestia, Demeter, Hera. İki de erkek kardeşin: Poseidon ve Hades. En sonuncu da sensin, en küçükleri, benim gözdem. Sırası gelmişken..."

"Peki ne oldu onlara? Şimdi neredeler?"

"Baban Kronos, çocukları (çocuklarım!) bir gün güçlerini elinden alacak ve onu tahtından edecek korkusuyla deliye

dönmüştü. O yüzden ne zaman kardeşlerinden birini dünyaya getirsem onları daha karnımdan çıkar çıkmaz yutarak kendi karnında saklar, böylece kendini güvenceye alırdı. Hepsi hâlâ orada tutsak, korkunç bir kadere mahkûmlar..."

"Gerçekten korkunç! Bu nasıl babalık böyle! Peki ya ben, ben nasıl kurtuldum?"

"Tam onu anlatacaktım. Büyükannen Gaia ve ben, seni Kronos'tan kurtarmak için bir plan yaptık. Toprağın tanrıçası olan büyükannen sık ağaçlı bir ormanla kaplı kocaman bir dağın altına gizlenmiş, iyi korunaklı bu mağarayı yaptı. Seni dünyaya getirdiğimde baban tıpkı diğer çocuklarım gibi seni de yutmak ve o koca midesine indirmek için bana yaklaştığında senin kundak bezlerinle sardığım büyükçe bir taşı verdim ona yutsun diye. Hiçbir şey fark etmedi aptal; hâlâ da senin diğer kardeşlerinle birlikte onun karnında tutsak olduğunu zannediyor (dedikten sonra alaycı alaycı gülümser Rheia)...

"Alçak adam! Gidip kardeşlerimi kurtarmam, onları oradan çıkarmam lazım."

"Evet, seni bekleyen görev bu. Kronos'la karşı karşıya gelmek zorunda kalacaksın ama seni uyarayım; çok cesur olman lazım. Onun da kardeşleri var, senin amcaların ve halaların olan korkunç canlılar, yani Titanlar. Toplamda on iki kişiyiz biz, altı dişi ve altı erkek; yani altı Titan, altı Titanid ve hepimiz ölümsüzüz. Ayrıca erkek kardeşlerim 'titanesk' bir güce sahip. Eğer kardeşlerini Kronos'un karnından kurtarmayı başarabilirsen hem onunla hem de Titanlar'la karşı karşıya gelmek zorunda kalacaksın. Bunun dehşet verici bir savaş olacağını bilsen iyi olur. Ve bu savaşı kazanman için üç şeye ihtiyacın olacak: fazlasıyla güç, aynı zamanda da bolca zekâ ve sağlam bir adalet anlayışı. Bilmen gereken bir diğer şey de şu: Titanlar dışında, onlardan çok daha vahşi ve çok daha güçlü –tabii böyle bir şey mümkünse– altı erkek kardeşim daha var. İlk üçü 'Hekatonkheirler,' yani 'Yüz Kollular,' olarak bilinir çünkü omuzlarından çıkan, akıl almaz güçte yüz kolları ve ayrıca dehşet verici elli kafaları vardır. Görünce anlayacaksın... Bu üçü Kottos, Briareus ve Gyes. Üç erkek kardeşim daha var: Kykloplar. Bunlar da alınlarının ortasında koskocaman tek bir göz olan canlılar. İsimleri Brontes (gök gürlemesi), Steropes (şimşek) ve Arges (yıldırım). Kronos, bu altı erkek kardeşinden, tıpkı siz çocuklarından korktuğu gibi korkar. Onları zincire vurduktan sonra toprağın en derinine, 'Tartaros' denen korkunç bir yere kapattı tutsak olarak. Kor-

kunç, karanlık, rutubetli ve küfle kaplı bir yer. Annem Gaia da bana, eğer sen çocuklarını, yani Kykloplar'ı ve Yüz Kollular'ı oradan kurtarırsan, çok minnettar olacaklarını söyledi. Böylece babana karşı vereceğin bu korkunç savaşta sana yardımcı olabilirler. Baban kendi kardeşlerine de gerçekten çok kötü davrandı. Kykloplar sana silahlarını verir; yıldırımı, şimşeği ve gök gürlemesini. Bu silahlar zaferi senin kazanmana yardım edecektir. Ne olursa olsun kazanman lazım bu savaşı; yalnızca kendin ve kardeşlerin için değil, hepimizin yıllardır süren bu vahşetten, durmaksızın her birimizi tehdit eden bu kaostan kurtulabilmesi için yapmalısın bunu. Nihayet uyum ve barış içinde bir düzen kurabilirsin evrende. Kaostan kozmosa, kargaşadan düzene, savaştan barışa, uyumsuzluktan uyuma geçmemizi sağlamak zorundasın. İşte sevgili evladım, bu dünyada seni bekleyen yazgı bu. Ve bu hepimiz için hayati bir önem taşıyor, anlıyor musun?"

"Evet, anlamaya başlıyorum sanırım. Buradan çıkmam ve biraz düşünmem lazım, nereden başlayacağımı tam bilemiyorum. Fakat en önce kardeşlerimi Kronos'un karnından kurtarmam gerek, asıl acil olan bu..."

Zeus Mağarasından Çıkar ve Kardeşlerini Kurtarmaya Gider

Zeus'u yeni evi olan Olympos Dağında ve nihayet açık havada, tek başına düşünürken görürüz. Rodin'in Düşünen Adam heykelini andıran bir hali vardır. Az önce terk ettiği mağaranın aksine Olympos cennet gibi bir yerdir: aydınlık, tertemiz ve masmavi. Bir Yunan adasının en güneşli tepesi gibidir sanki ama daha ışıltılısı. Uçakla giderken bulutların üstüne çıktıktan sonra aşağıya bakınca görülen manzarayı andırır. Büyüleyici güzellikte genç bir kadın gelir Zeus'un yanına: aklın ve kurnazlığın tanrıçası Metis. Tüm Yunan tanrıçaları gibi güzeldir ancak pek de sık rastlanmayan türde bir güzelliktir bu. İnce bir zekâyı yansıtan bir yüze sahiptir Metis. Zeus'un yanına oturur ve ellerini onun dizlerine koyar. Zeus yüzünü ona doğru çevirir, genç kız ilgisini çekmiştir:

"Sen de kimsin?"

"Ben Metis, amcan Okeanos (okyanus) ile halan Tethys'in kızı; zekâ, hikmet ve kurnazlık tanrıçası. Sana yardım etmeye geldim."

"Bak sen! Nasıl yardım edecekmişsin bana güzel şey? Bana yardımı dokunacak, sıkıntılarımı uzaklaştıracak ne yapabilirsin ki?"

"Sana aklın tanrıçası olduğumu söyledim; her şeye uyum sağlayabilir, her gizemi çözebilir, her şekle girebilirim."

Metis söylediklerinin doğru olduğunu göstermek için Zeus'un şaşkınlık dolu bakışları karşısında sırasıyla kediye, deniz ayısına, kaplana ve kaplumbağaya dönüşür.

Zeus ilgilenmekle ve şaşırmakla kalmamış, aynı zamanda da çok etkilenmiştir bu genç kızdan. Sohbetlerine biraz daha devam ettikten sonra el ele tutuşarak bir saraya doğru giderler. Ardından onları aynı yatakta sarmaş dolaş görürüz. Çıplaklardır ve belli ki sevişmişlerdir. Zeus doğrularak oturur, Metis'i kollarına alır ve onunla konuşmaya başlar:

"Aşksın sen... Benim ilk kadınım olduğunu biliyor musun?"

"Evet, neredeyse her şeyi biliyorum. Babanın yeğeni olduğum için senin yaşadıklarını da biliyorum. Kardeşlerini Kronos'un karnından kurtarmana yardım edebilirim. Bak şuna: Bir iksir hazırladım, kusturucu bir ilaç. İstersen babanın yanına gidebilirim, Othrys Dağına. Ona bu ilacı içirmenin bir yolunu bulurum; o da midesindeki tüm çocukları tükürür! Ölümsüz oldukları için hepsi hâlâ hayattadır."

"Gerçekten mükemmelsin. Haydi, hemen gidelim. Ben de seninle geliyorum."

Zeus ve Metis Olympos'tan iner ve ardından Othrys Dağına tırmanırlar. Aydınlık Olympos'un aksine Othrys daha karanlık, daha endişe verici, daha "kaotik" bir yerdir. On bir Titan da (on iki eksi Rheia) buradadır, parlak çelikten yapılma robotsu yaratıklar olmalarına rağmen insanlara benzerler. Yunan askerleri gibi zırhlarını giymiş, silahlarını kuşanmışlardır. Dehşet saçıcı gözükürler. Bu küçük dünyaya yukarıdan bakan bir tahtın üzerinde Kral Kronos'u görürüz. Metis ona yaklaşır, Zeus da bir kayanın arkasına saklanır.

"Sen de kimsin güzel genç kız? Niçin geldin buraya?"

"Tanrısal Kronos, tanrıların babası, adım Metis, senin yeğeninim, erkek kardeşin Okeanos ile kız kardeşin Tethys'in

kızı. Kendimi sana tanıtmak için gelmiştim. Bir de çok leziz bir içki getirdim sana, hediye olarak."

"Ne kadar da büyümüşsün, ne kadar güzel ve düşüncelisin Metis, şimdi hatırladım seni. Çok memnun oldum seni gördüğüme, şu sağrağı ver de tadına bakayım hediyenin..."

Metis sağrağı Kronos'a uzatır. Kronos sağrağın içindekileri bir dikişte bitirdiği gibi midesindeki her şeyi kusmaya başlar. İlk önce kundak bezlerine sarılı taş (küçük Zeus'un yerine verdikleri taş, böylece Zeus'un en küçük çocuk olmaktan çıkıp en büyük çocuk olmaya geçtiğini anlıyoruz) çıkar. Ardından Zeus'un iki erkek kardeşi Poseidon ve Hades ile üç kız kardeşi Hestia, Demeter ve Hera çıkar. Tüm Olymposlular gibi hepsi çok güzel ve yakışıklıdır, fiziken kusursuzlardır. Çıkar çıkmaz bacaklarının üstünde doğrulur ve silkelenirler, Metis onlara bağırır:

"Çabuk, acele edin, takip edin beni!"

Zeus da saklandığı yerden çıkarak Metis'le birlikte tüm kardeşlerini hızla vadiye doğru götürür, sonra da hep birlikte Olympos Dağına çıkarlar. İkinci nesil (ya da Titanlar'ın anne babası olan Uranos ve Gaia gibi bir bedende tecessüm etmemiş birinci nesil tanrıları da sayacak olursak üçüncü nesil) tanrıları teşkil eden "Olymposlular" nihayet bir araya gelmiştir (Zeus'un farklı kadınlardan yaptığı çocukların oluşturduğu bir üçüncü/dördüncü nesil de Olympos nüfusunu artırmak için ileride bu topluluğa eklenecektir ama oraya da sonra geleceğiz). Rheia da hemen onlara katılır ve o zamana kadar hiç görmediği çocuklarına kavuştuğu için çok sevinçlidir. Hepsini bir arada bulmuşken herkese hikâyenin geri kalanını, yani dünyanın ve diğer tanrıların doğuşunu anlatmaya başlar.

Rheia'nın Anlatımıyla İlk Tanrıların ve Dünyanın Doğuşu (Hâlâ Hesiodos'un Theogonia'sından Uyarlama)

Rheia'nın etrafı (isimlerini daha önce verdiğimiz) üç kızı ve üç oğlu ile çevrilidir: en önemlileri olan Zeus ve bu hikâye içinde

onun yanındaki figüranlar olmak dışında belli bir rolü ya da işlevi olmayan diğer beş kardeşi. Kendilerine atfedilen roller daha sonra belli olacaktır: Demeter mevsimlerin ve ekinlerin tanrıçası, Hades cehennemin ölülere hükmeden efendisi, Poseidon denizlerin hâkimi, Hera Zeus'un karısı imparatoriçe, diğerlerine nazaran hakkında daha az şey bildiğimiz Hestia ise ocağı ve aileyi simgeleyen tanrısal varlık olacaktır. Neden babaları Kronos'a ve diğer Titanlar'a karşı savaşmak zorunda kalacaklarını bilmeleri için, nereden geldiklerinin hikâyesini çocuklara anlatma görevi de Rheia'ya düşer. Rheia Zeus'un ellerini tutarak ona tanrıların doğuşunu anlatmaya koyulur; o da bu soyun bir parçasıdır.

Anlattıklarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Başlangıçta kaostan, mutlak kargaşadan başka bir şey yoktur. Oğluna bu hikâyeyi anlatırken Rheia, Zeus ve Olymposlular sayesinde başlangıçtaki kaostan gerçek bir kozmosun, yani Khaos'un mutlak karşıtının oluşumuna nasıl geçileceğini bilmenin en önemli nokta olduğunun altını çizer. İnsanların mutlu mesut yaşayabileceği, uyum içinde, adaletli, barışçıl, iyi ve güzel bir evrendir bu. Tekrar belirtmek istiyorum: Olymposluların Titanlar'a karşı mücadelesinde, yani başlangıca dair ilk hikâyenin hemen ardından çıkan tanrılar savaşında ortaya sürülen en önemli nokta, en büyük kazanımdır bu evrenin oluşumu. Kargaşayı, şiddeti ve kaosu isteyen Titanlar ile düzeni, barışı ve kozmostaki uyumu isteyen Olymposlular arasındaki bir çatışmadır söz konusu olan.

Rheia bu önemli noktayı belirttikten sonra hikâyesini anlatmaya devam eder: Tüm tanrıların ilki Khaos'tur. Khaos henüz tanrısal bir varlık ya da bir insan değildir. Bir yüzü, karakteri ya da bilinci yoktur. Yalnızca derin bir uçurumdan, bir kara delikten, bir tür girdaptan, dipsiz bir kuyudan, her şeyin belirsiz olduğu bir yerden ibarettir (Yunanca *apeiron*: sınırları, çevresi, dolayısıyla da bir kimliği olmayan). Khaos'un ne olduğunu gözümüzde canlandırmak istediğimizde, hepimizin arada sırada gördüğü ve hiç sonu gelmeyecekmişçesine, hiç duramayacakmışızcasına durmadan düştüğümüz rüyaları, o

kâbusları düşünebiliriz. Khaos tam budur. İçine düştüğümüz takdirde düşüşümüzü hiçbir şeyin durduramayacağı bir kara delik, belirsiz toz bulutlarından başka hiçbir şeyin fark edilemediği karanlık bir girdap ve aynı zamanda sert rüzgârların ve fırtınaların her şeyi birbirine kattığı bir hiçlik.

Neyse ki Rheia'nın ve diğer Titanlar'ın annesi, dolayısıyla Zeus'un, Hades'in, Poseidon'un, Demeter'in, Hera'nın ve Hestia'nın da büyükannesi olacak ikinci bir tanrısal varlık çıkar ortaya (her seferinde isimleri tekrar tekrar belirtiyorum çünkü hikâyenin başında insanın kafası biraz karışabiliyor, kendi tecrübelerimden biliyorum).

Bu ikinci tanrısal varlığın nasıl ortaya çıktığını tam bilmiyoruz, bir tür mucize sonucu diyebiliriz. Şair Angelus Silesius'un (çok daha sonraları) güllerle ilgili söyleyeceği gibi "neden ve niçini yoktur." Bir açıklaması da yoktur, (Heidegger gibi ifade etmek gerekirse) yalnızca "varoluş mucizesi"dir. Adı Gaia'dır ve dağlarıyla, nehirleriyle, ormanlarıyla toprağın kendisidir. Her ne şekilde ortaya çıkmış olursa olsun, kesin olan bir şey vardır: Gaia, Khaos'un tam zıddıdır. Bir kere düşmenize izin vermez, mücessemdir. Daha sonra gök Uranos'la çiftleşerek Titanlar'ın, üç Kyklop'un ve üç Yüz Kollu'nun, dolayısıyla Titan Rheia'nın annesi ve Zeus'un büyükannesi olacak Gaia'dır o.

Gaia, Khaos'un aksine, kelimenin tam anlamıyla kesin ve belirgin sınırlara sahiptir. Ayağınızı bastığınızda toprağıyla size destek olur. Toprak olmasının yanı sıra o bir annedir; güvenebileceğiniz, sığınabileceğiniz iyi bir anne. Neredeyse tüm diğer tanrısal varlıklar doğrudan ya da dolaylı olarak ondan ortaya çıkacaktır, en başta da üçüncü tanrısal varlık: Gök Uranos.

Gaia Uranos'u kendine has bir yöntemle dünyaya getirir. Ne bir kocaya ne de bir sevgiliye ihtiyaç duymadan kendinden çekip çıkarır onu. Dolayısıyla Gaia'dan çıkan bu gök, onun kusursuz bir sureti olacak bir tür devasa bulut yığını gibi tanımlanabilir. Uranos doğduktan sonraysa Gaia'nın sevgilisi olur. Gök, Toprak'ın ikinci kabuğu gibidir, her zaman onun üzerini sarar. Uranos'un her bir santimetrekaresi, hiç-

bir boşluk bırakmaksızın Gaia'nın her bir santimetrekaresini örter: Birbirlerinin mükemmel birer sureti, başka bir deyişle birbirlerinin "yapışık" ikizleri gibilerdir. Matematikte olsa iki "eşit küme" oldukları, simetrik oldukları söylenebilir; birbiriyle kusursuz bir biçimde birleşen iki el gibidirler. Bu yüzden Uranos vaktinin büyük bir kısmını –aynı zamanda annesi de olan– karısıyla sevişerek geçirir. Uranos gerçek bir seksomanyaktır ve tahmin edilebileceği üzere ensestin en uç noktasıdır bu çünkü tanrıların ve dünyanın yaratılışında, bu başlangıcı sağlamanın başka hiçbir yolu yoktur.

Uranos Gaia ile sevişe sevişe bir dolu çocuk verir ona: aralarında üç farklı türün, daha önce de bahsettiğimiz üç farklı kategoriden kardeşlerin bulunduğu çocuklar. Bu farklı kardeşleri daha detaylıca irdeleyelim şimdi.

– İlk önce 12 Titan var tabii ki: altı kadın ve altı adam (aralarında Zeus'un ve Olympos'luların babası olan en küçük kardeş Kronos ile hem kız kardeşi hem de karısı olan Rheia'nın da bulunduğu –kafa karıştırıcı olmasın diye her seferinde özet geçiyorum çünkü bu karakterlere aşina olsak bile hepsini akılda tutmak bazen zor olabiliyor, o yüzden bazı yinelemeler için beni mazur görün– on iki kardeş). Bunlar korkunç canlılar, daha önce de bahsettiğim gibi hayal bile edilemeyecek bir güce sahipler. Ve tabii ki tüm tanrılar gibi ölümsüzler; dolayısıyla hem yenilmezler hem de fiziksel olarak kusursuzlar. Bunlar savaş için yaratılmış canlılar ve bunun da kozmolojik bir sebepten ötürü size henüz söylemediğim bir nedeni var: Bu kadar vahşi olmalarının sebebi, henüz başlangıç kaosuna çok yakın olmaları. Dolayısıyla dünyanın kökenlerini niteleyen bu mutlak kargaşaya bağlılar; nihayetinde kaosun tam zıddı olacak uyumlu, barışçıl, düpedüz iyi ve güzel düzen olan kozmostan hâlâ çok uzakta olan bir evrenin ilk adımlarındalar.

– İkinci olarak Kykloplar var, daha önce bahsettiğim üzere, isimleri bile onları yeterince iyi anlatıyor aslında. Hatırlatayım isimlerini: Yıldırım, Gök gürlemesi ve Şimşek (bu Kyklop'lar'ı, *Odysseia*'da bahsi geçen ve Odysseus'un denizcilerini mideye indiren, aralarında Poseidon'un oğlu Polyphemos'un

da bulunduğu diğer Kykloplar'la karıştırmamak gerekiyor). Zeus Titanlar'a karşı savaşacağı zaman ilk üç Kyklop'un neden kendi silahlarını Zeus'a verdikleriniyse ilerleyen zamanlarda göreceğiz – ki Zeus'un savaşı kazanmasına da büyük bir katkısı olmuştur bu durumun.

– Uranos ve Gaia'nın çocukları arasındaki son ve üçüncü tür de "Hekatonkheirler," yani "Yüz Kollular." Onların da isimlerinin nereden geldiğini hatırlayalım: Omuzlarından çıkan devasa boylarda yüz kolları ve dehşet verici elli kafaları olan, neredeyse kimsenin yok edemeyeceği, korkunç, canavarımsı yaratıklar bunlar. Bu "Yüz Kollular," Titanlar'dan ve Kykloplar'dan bile daha vahşi ve daha güçlü yaratıklar; böyle bir şey mümkünse tabii. Kronos'a karşı verilen mücadelede neden ve nasıl Zeus'tan ve Olymposlulardan yana taraf olduklarını da yine ilerleyen zamanlarda göreceğiz.

Rheia hikâyesini anlatmaya devam eder: "Başlangıçta hepimiz, Uranos ve Gaia'nın çocukları (yani on iki Titan, üç Kyklop ve üç Yüz Kollu) olarak annemizin, Toprak'ın karnına kapatılmış, hapsedilmiştik! Evet, tutsaktık hepimiz. Neden? Çünkü babamız Uranos, tıpkı sizin babanız Kronos'un da yapacağı gibi, annemizin karnından çıkmamıza, gün ışığını görmemize izin vermiyordu. Dürüst olmak gerekirse Uranos bizden nefret ediyordu; bizden, kendi öz çocuklarından korkuyordu. O da bir gün çocuklarının kendi yerini, karısını ve gücünü elinden alacağı fikriyle dehşete kapılmış vaziyetteydi. O yüzden sürekli Gaia'ya yapışık kalıyor, onu sımsıkı bir şekilde her köşesinden iyice sararak bizim çıkabileceğimiz ve gün ışığını görebileceğimiz hiçbir boşluk kalmadığından emin olmak istiyordu."

Fakat nihayet Gaia çok öfkelenir. Çocuklarının karnından çıkmasına izin vermeyen kocasına –ya da oğluna– karşı sabrı tükenmiştir artık. Üstelik karnı da o kadar büyümüştür ki canını yakmaya başlamıştır. Her şeyin ötesinde de çocuklarını görmek ister Gaia. Aklına bir fikir gelir ve kendinin en içinde, derinliklerinde bulunan çocuklarına seslenerek şunları söyler: "Bizi Uranos'tan, gün ışığını görebilmek için karnımdan çıkmanıza bile izin vermeyen bu alçak babanızdan kurtaracak

cesarete sahip olanınız var mı aranızda? Eğer çıkmak istiyorsanız, eğer doğmak ve ışığı görmek istiyorsanız, ben yardım edeceğim size."

Rheia: "Ve Titanlar'ın en son doğanı, aralarında en küçükleri olan Kronos 'evet' diye cevap verir. Babası Uranos'la dövüşmeye, annesini ondan kurtarmaya ve tüm kardeşlerinin doğabilmesi için hepimizi oradan çıkarmaya hazırdı. İşte böyle kralımız oldu Kronos."

Bunun üzerine Gaia karnının içinde bir bıçak, daha doğrusu metalden bir tırpan yapar ve en küçük oğlu Kronos'a verir. Uranos Gaia'yla yeniden sevişirken onun derinliklerine doğru içine sokulduğu sırada, Kronos babasının erkeklik organını yakalar ve sol eliyle keser (ve sol elin de sonsuza kadar uğursuz sayılmasının, "sinistra" olarak adlandırılmasının sebebi budur).

Rheia: "Uranos tüm evrende yankılanan korkunç bir çığlık atar ve kendini Gaia'dan ayırarak yukarıya doğru kaçar. Tabiri caizse toprağın tavanına yapıştırır kendini ve bugün hâlâ yeri orasıdır. Bu sayede biz de nihayet annemizin karnından çıkabildik ve gün ışığını görebildik."

Kronos'un yerine getirdiği ve en azından başlangıç aşamasında büyük bir fayda sağlayan bu hareketinin, zamanın ve mekânın doğuşu açısından sahip olduğu kozmolojik anlama daha sonra değineceğiz ancak şimdi Rheia'nın hikâyesini okumaya devam edelim.

Rheia: "Ardından Kronos benimle evlendi, kendi kardeşiyle. Sizleri, altı çocuğumuzu da bu sayede dünyaya getirdik. Fakat tıpkı babası Uranos gibi, Kronos da sizden korkuyordu. Zaten kendi çocuklarından gelecek zarar konusunda özellikle tecrübeli olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz! Hal böyleyken Kronos büyümelerine müsaade bile etmeden kendi çocuklarını bir bir yutmaya karar verdi. Ancak benim de, annem Gaia gibi, yavrularımı midesine indirip duran bir kocaya tahammülüm kalmadı. O zaman da Zeus, benim tanrısal oğlum, seni bu korkunç yazgıdan kurtarmaya karar verdim. Büyükannen seni muhafaza altına almak ve babandan korumak için bu mağarayı yaptı ve onun yardımıyla seni burada sakladık."

Böylece döndük dolaştık ve bu hikâyenin başında olduğumuz noktaya geri geldik. Zeus ve Olymposlular kendilerini neyin beklediğini gayet iyi anlar: Kaosun, kargaşanın güçleri olan Kronos'la ve diğer Titanlar'la savaşmak zorundadırlar. Savaşın amacı da bu noktada çok apaçık ortaya çıkar ve Rheia bu amacı çocuklarına açıklar: Yunanların "kozmos" adını verdiği, herkesin kendi yerini bulabileceği, kendi uyumunu Büyük Evrenin sahip olduğu uyumla bağdaştırabileceği ve bunun sonucunda da iyi bir yaşama erişebileceği, uyum ve barış içinde bir dünyanın meydana getirilmesidir söz konusu olan. Başlayacak olan bu korkunç çatışmada ortaya sürülen en büyük kazanım tam da budur...

Şimdi de tanrıların doğuşunu anlatan bu bölümün başlıca kısmını Hesiodos'un nasıl ele aldığına bir bakalım:

> Rheia, Kronos'un yatağına girince şanlı evlatlar doğurdu ona: Hestia, Demeter, altın sandallı Hera ve güçlü Hades, yerin altında oturan, yüreği acıma nedir bilmeyen tanrı, toprağı sarsan, uğultulu tanrı (tabii ki burada üç uçlu mızrağıyla Poseidon'dan bahsediliyor) ve temkinli Zeus, tanrıların ve insanların babası (te mètioenta theôn pater ède kai anthropôn = temkinli Zeus = düzenbaz, ihtiyatlı ve bilge Zeus, yani Metis sahibi), yıldırımlarıyla yeryüzünü titreten. Ama koca Kronos yiyordu ilk çocuklarını analarının kutsal karnından çıkıp da dizleri üstüne oturduğunda her biri. Korkuyordu, Uranos'un mağrur torunlarından biri ölümsüzler arasında kral olacak diye. Gaia ve Uranos bildirmişti ona, ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa kendi oğluna yenilmekti kaderi. Buydu çünkü Zeus'un istediği. Onun için gözü pusudaydı her zaman, doğan çocuklarını yiyordu birer birer ve Rheia sonsuz bir yas içindeydi. Ama Zeus'u dünyaya getirdiği gün yalvardı Toprak'a ve yıldızlı Gök'e gizli doğurabilsin diye çocuğunu, Erinysler* öcünü alsın diye babasının (Erinysler mahiyetlerine ters dü-

---

Theogonia'nın Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu tarafından yapılan çevirisinde, işaretle belirtilen Erinysler'in ismi bu kısımda geçmemesine karşın yazar Luc Ferry'nin, alıntıladığı Fransızca kısımda yer vermiş olması ve parantez içinde Erinysler'le ilgili ilave bilgi paylaşması sebebiyle, çeviri eserde "öcü alınsın diye babasının" şeklinde geçen cümleyi, bu kitaptaki kullanıma sadık kalmak amacıyla "Erinysler öcünü alsın diye babasının" şeklinde bir değiştirmeyle kullandığımı belirtmek isterim –çn.

şecek şekilde "İyi Niyetliler" olarak da adlandırılır, az sonra detaylarını anlatacağım, ancak Erinysler korkunç tanrısal varlıklardır ve ilk önce aile içinde işlenen suçların cezalandırılmasıyla ilgilenirler) ve hain Kronos'un yediği bütün çocuklarının. Anası babası dinlediler kızlarını ve bildirdiler ona Kader'in ne hazırladığını Kral Kronos'a ve coşkun yürekli oğluna [...] Ulu Toprak tanrıçası aldı çocuğu besleyip yetiştirmek için koca Girit'te [...]. Sık ormanlarla kaplı Aigaion eteklerinde kutsal toprağın gizli derinliklerinde ulaşılmaz bir mağaraya sakladı onu, sonra koca bir taşı bezlere sarıp verdi göklerin güçlü oğlu Kronos'a, o da yakalayıp iki eliyle taşı yuttu indirdi uğursuz midesine, anlamadı yuttuğunun bir taş olduğunu, oğlununsa dipdiri kaldığını ve az sonra yenilmez, baş olmaz gücüyle babasının hakkından geleceğini, onu tahtından atıp yerine geçeceğini, ölümsüzlerin kralı olacağını.*

Tanrılarla Soylarının Savaşı

Olymposlular Titanlar'a Karşı

Olymposlular ve Titanlar, aralarındaki savaşın başlangıcını kendi dağlarının tepesinden ilan eder: Zeus ve kardeşleri Olympos Dağında, Kronos ve Titanlar da Othrys Dağında yerlerinden söktükleri ağaçların devasa gövdelerini, kayalardan kopardıkları koskoca parçaları, hatta etraflarındaki küçük dağların tepe kısımlarını birbirlerine fırlatarak savaşı başlatır; biz insanların çakıl taşlarını birbirimize acımasızca fırlatmamız gibi. Çetin bir savaş olacağı aşikârdır, ancak her iki tarafta da ölümsüzler olduğu için nasıl sonuçlanacağını kestirmek şu aşamada pek de mümkün değil...

Zeus bu konuda düşünmeye başlar. Savaşı nasıl kazanacaktır? Hesapta olmayan üç gelişme sağlayacaktır bu zaferi elde etmesini:

Birincisi, yine ilk karısı Metis sayesinde gerçekleşecektir. Gaia ve Uranos, eğer Metis'ten bir oğlu olursa bu çocuğun onu tahtından edeceği ve onun yerini alacağı konusunda Zeus'u

* Hesiodos, *Theogonia*, çev. Azra Erhat ve Selahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yay., 2017, 452-492, s. 20-21 –çn.

uyarmıştır. Bunun üzerine Zeus tamamen radikal bir önlem almaya karar verir: Karısı Metis'ten sahip olduğu tanrısal güçlerini, mümkün olan ve hayal edilebilecek bütün biçimlere girebilme yetisini bir kez daha kendisine göstermesini ister – bu kurnaz zekâsının bir göstergesidir. Metis itaat eder; yeniden kuşa, aslana, kaplana vs dönüşür. Çizmeli kedinin, devden, bir fareye dönüşmesini istemesi (ve dönüşür dönüşmez onu midesine indirmesi) gibi Zeus da Metis'ten bir su damlasına dönüşmesini rica eder. Metis bu ricasını hemen yerine getirir ve o an Zeus onu içiverir. Aklın, ihtiyatın ve kurnazlığın tanrıçasını yutan (ailede başka tanrıları yutmaya yönelik ciddi bir düşkünlük var gerçekten...) Zeus, o anda akıl almaz ölçüde zeki ve düzenbaz birine dönüşür ki bu da savaşı kazanmasına çok yardımcı olacaktır. Nasıl olduğunu birazdan göreceğiz...

Metis'in yok olmasıyla birlikte Zeus'un artık bir karısı yoktur. Ve o yalnız kalacak bir tanrı olmadığı için evlenecek yeni bir kadın bulması gerekmektedir. Tam da bulunduğu yerde, Olympos Dağında Themis isminde çok güzel bir tanrısal varlık vardır. Themis adaletin ve adil paylaşımın tanrıçasıdır. Her canlının ait olduğu yerde bulunmasını, yetenekleri ve hak ettiklerine uygun olarak kendi payına düşenlere sahip olmasını ister. Kronos'un ve Rheia'nın kız kardeşi (dolayısıyla Zeus'un teyzesi ve halası) olan Themis de bir Titanid'dir ve Rheia gibi o da Olymposlulardan yana taraf olmak için kendi erkek kardeşlerine sırtını dönmüştür. Dolayısıyla bu korkunç savaşta onlarla birlikte Olympos'tadır. Olağanüstü, göz kamaştırıcı bir güzelliğe sahiptir; kısacası Zeus âşık olup onunla evlenir. Böylece akıl ve kurnazlıktan sonra adaleti de elde eder. *Theogonia*'nın bazı çevirilerinde belirtildiği gibi o artık "aklın efendisi," yani dünyadaki en zeki canlı, Metis'i olan kişi olmuştur ve bunun yanı sıra adalet duygusuna, adil paylaşım anlayışına da sahiptir. Bu özellik yalnızca savaşı kazanması açısından değil, aynı zamanda –hatta özellikle– ileride elde edeceği gücü muhafaza edebilmesi için çok gerekli olacaktır. Daha sonra onu desteklemek isteyecek kişileri, özellikle

Rheia ve Themis'in yaptığı ve Kronos'un erkek kardeşlerinden biri olan Okeanos'un da yapacağı gibi Olymposluların safını güçlendirmek için onlara katılacak Titanlar'a savaştan sonra ganimetten paylarına düşeni, Yunanların deyimiyle "şeref paylarını" adilce alabileceklerinin sözünü verirken tam da bu özelliğini ön plana çıkaracaktır. Burada söz konusu olan adil paylaşımsa savaşı kazanmalarından sonra Zeus'un, kendini destekleyen ve zaferde payı olan herkese, dünya bölgelerinden paylarına düşeni adil bir şekilde, yani Themis'e göre paylaştıracak olmasıdır.

Ancak zekâ ve adalet savaş kazanmak için yeterli değildir. Üçüncü bir faktöre daha ihtiyaç vardır: güce. Bu noktada Gaia, Zeus'la konuşarak ona akilane bir tavsiyede bulunur. Zeus'un Metis sayesinde kısa süre önce elde ettiği kurnaz akılla en ufak detayına kadar iyice anlayabileceği ve adalet duygusuyla uygulamaya koyabileceği bir tavsiyedir bu: "Savaş on yıldan beri devam ediyor, hiçbir taraf diğerine üstün gelemiyor. O halde sevgili torunum, gidip diğer çocuklarımı, Titanlar'ın kardeşlerini, Kykloplar ile Yüz Kollular'ı kurtar Kronos'un haksız yere hapsettiği yerden, Tartaros'tan, en derinlerimdeki o korkunç yeraltı zindanından. Böylece minnettar kalacaklar ve kendi silahlarını vereceklerdir sana!"

Bunun üzerine Zeus, Gaia'nın en derininde bulunan Tartaros'a gider. Buraya gardiyanlık eden Kampe isminde korkunç bir canavar, Yüz Kollular ile Kykloplar'ı zincire vurulmuş bir halde esir tutmaktadır. Kampe Kronos'un, zavallı tutsak kardeşleri hiçbir koşulda buradan çıkamasınlar diye ölüler ülkesinde gardiyanlıkla görevlendirdiği, devasa bir engerek yılanına benzeyen dehşet verici bir yaratıktır. Onunla karşılaşan Zeus yaratığı kendisiyle düelloya tutuşması için kışkırtır ve öldürür. Bu engeli ortadan kaldırdıktan sonra tutsakları azat eder. Son derece minnettar olan kardeşler kendilerini Zeus'un hizmetine sunar. Kykloplar silahlarını verir ona: yıldırımı, şimşeği ve gök gürlemesini. Bunlar daha sonraları Zeus'un gücünün sembolleri haline gelecektir. Zeus onları Olympos Dağına götürür ve savaş çok daha şiddetli bir şekilde kaldığı

yerden devam eder. Yüz Kollular'ın ve Kykloplar'ın da desteğiyle savaşın gidişatı Olymposluların lehine döner. Yüz Kollular Titanlar'a kaya parçaları ve ağaç gövdeleri yerine bütün halinde dağlar ve ormanlar fırlatıyorlardır artık. Zeus ise öldürücü güçteki yıldırımlarını her yere savurur, yıldırımların ateşinden hem sular hem de toprak kaynar. Titanlar'ın ayakları altında birbirine karışan su ve toprak, bu korkunç savaşçıları yerin altına doğru çeker ve üzerleri koca koca dağlarla, ormanlarla kapanır. Sonunda savaşı kaybederler. Zeus Yüz Kollular'a onları Tartaros'ta zincire vurmalarını söyler, Poseidon da devasa tunçtan kapıları üzerlerine kapatır. Tanrılara hizmetlerini sunmaya devam eden Yüz Kollular'ın da yardımıyla, beş kafalı korkunç köpek Kerberos gardiyanlık edecektir tutsaklara.

İşte, temel hatlarına indirgenmiş haliyle böyledir ilk tanrıların ve başlangıçtaki kaosun doğuş hikâyesi. Az sonra bu hikâyedeki başkahramanların yanı sıra henüz ele almadığımız ancak diğer büyük mitolojik anlatılarda rol oynayacak kahramanlardan bahsederek bu hikâyeyi tamamlayacağız. Bir kısımda yalnızca adları geçen ve daha önce belirttiğim gibi "İyi Niyetliler" ya da "Eumenidler" olarak da bilinen Erinysler bunlardan biridir örneğin. Aile içinde işlenen suçları acımasızca cezalandıran bu korkunç canavarları "İyi Niyetliler" olarak adlandırıp onlardan iyilermiş gibi bahsedilmesinin sebebiyse onların gazabına uğrama tehlikesini göze almamak elbette. Ancak şimdi, bir tür fantastik kahramanlık destanına indirgenemeyecek ve içinde önde gelen bir dizi kozmolojik-metafizik netice barındıran bu başlangıç hikâyesinden bazı felsefi öğretileri çıkartarak devam edelim.

Zamanın ve Mekânın Doğuşu

Öncelikle, daha ziyade kozmolojik bir açıdan; yani kozmosun, üzerinde yaşayacağımız dünyanın oluşumuna ilişkin konuşmak gerekirse, Uranos'un iğdiş edilmesinin çok önemli bir sonucu var: son derece basitçe, zamanın ve mekânın doğuşu.

İlk önce mekânın doğuşu söz konusu aslında, çünkü erkeklik organının kesilmesinin verdiği korkunç acının etkisiyle, daha önce de dediğimiz gibi "yukarı doğru" kaçan Uranos, bunun sonucunda kendini tavanı kaplar bir vaziyette bulur ve böylece gökle yeri birbirinden ayıran mekânı açığa çıkarır. Zamanın doğuşununsa daha derin bir açıklaması var ki bu da bütün bir mitolojinin en kilit noktalarından biridir: Mekânın açığa çıkmasıyla çocuklar –yani bu durumda Titanlar– nihayet Toprak'tan çıkar. Bu da demek oluyor ki kısa süre öncesine kadar Uranos'un Gaia üzerine baskısı sebebiyle sıkıştırılmış gelecek, yani gelecek boyutu açılır. Bu andan itibaren nesiller birbirlerini takip ederek hem bugünde yaşayabilecek hem de geleceğe açılabileceklerdir. Aslında burada çocuklar aynı anda hem yaşamı hem de tarihi sembolize ediyor. Fakat ilk kez, nihayet karanlıktan ve topraktan kurtulan Titanlar'da tecessüm eden bu yaşam ve tarih, aynı zamanda devinimin, dengesizliğin ve aynı şekilde sürekli bir karmaşa olasılığının da açığa çıkması demek. Yeni nesillerle birlikte kalımlılıktan ziyade canlılık, dengeden ziyade devinim, daimi bir değişim meydana çıkıyor. Öyle ki şimdiden belli olan bir gerçek var en azından: Gerçekten babalar kendi oğullarına karşı temkinli olma eğiliminde! Hepsinin arasında Kronos bunu en iyi bilenlerden biri: Kendi babası Uranos'u iğdiş etmesinin sonucunda öz çocukların düzen açısından, var olan, elde bulundurulan erk açısından ne derece tehlikeli olabildiğini birinci elden biliyor çünkü. Başka şekilde ifade etmek gerekirse: Aslında zamana karşı temkinli olmak gerekiyor. Evet, zaman yaşamsal bir faktör, ona şüphe yok, ancak meydana gelecek tüm karmaşaların, tüm sıkıntıların ve tüm dengesizliklerin de kusursuz bir boyutu. Kronos da bu inkâr edilemez gerçekle yüzleşir: Tarih tehlikelerle doludur ve kazanımlarımızı muhafaza etmek, gücümüzü teminat altına almak istiyorsak, hiçbir şeyin değişmemesi için zamanı bütünüyle ortadan kaldırmak daha iyi olacaktır...

Bu ilk mitolojik anlatı içinde anlamsız gibi görünmeye başlayan varoluşsal problemin derinliğini iyi idrak etmek ge-

rekiyor bu noktada. Tüm varoluşların, hatta ölümsüz tanrıların varoluşunun bile, neredeyse içinden çıkılamayacak bir ikilemde sıkışıp kalacağı anlamına geliyor. Ya da bir şeylerin değişerek bozulması tehlikesini ortadan kaldırmak için Uranos'un çocuklarını karısının/annesinin karnına hapsedip onlara engel olması gibi her şeye engel olmak gerekiyor. Fakat o zaman da mutlak durağanlık riski ortaya çıkıyor ve bu da yoğun bir sıkıntının yaşam sevinci üzerinde baskın çıkması riskini beraberinde getiriyor. Bir diğer seçenekse tüm bunlardan kaçınmak için devinimi, tarihi ve zamanı kabul etmek; ancak bunlar da yeni nesiller tarafından tahtından edilmek başta olmak üzere en korkutucu tehlikeler olarak görülüyor. Peki o halde doğru denge nasıl kurulabilir? Bu da aslında mitolojinin, hatta genel anlamda varoluşun en temel sorularından birini teşkil ediyor. Yunanlar tarafından yaratılan büyük efsanevi hikâyelerin bu soruya getireceği cevaplarsa bugün bile bizleri yakından ilgilendiriyor.

Teogoni = Kozmogoni

Tanrıların doğuşu ile dünyanın doğuşunun nasıl birbiriyle iç içe olduğunu ilerleyen kısımlarda daha iyi anlayacağız. Platon'dan başlayıp Aristoteles'ten geçerek Stoacılara kadar uzanan köklü gelenek kapsamında göreceğimiz üzere, tanrısal ve kozmik olan arasında, yani theion ve kozmos arasında temel bir denklik söz konusu. Büyük tek tanrılı dinlerdekilerin aksine Yunan tanrıları, en azından ilk Yunan tanrıları, evrenin farklı kısımlarıyla birbirine karışabiliyor. Aynı zamanda hem "doğanın parçaları" hem de tanrısal varlıklar olabiliyorlar: Toprak'ın, üzerinde yürüdüğümüz ve ağaçların yetiştiği zemin olmasının yanı sıra, sizler ve benim gibi bir isme sahip yüce bir tanrıça, Gaia olması gibi. Aynı şekilde Uranos da, yani Gök de o kendine has masmavi rengiyle başlarımızın üstünde bulunan doğal bir unsur olmasının yanı sıra aynı zamanda bir kişiliğe ve yine bir isme sahip tanrısal bir varlık. Dağlara denk tanrısal unsur Urea, denizdeki dalgalara denk

Pontus ya da evrenin en derinine gizlenmiş yeraltı cehennemine denk Tartaros için de aynısı geçerli. Bu da demek oluyor ki bu tanrısal varlıkların yeri geldiğinde kendi aralarında birleşip çiftleşmeleri ve çocuk sahibi olmaları mümkün ki az çok tanrısal binlerce başka varlığın doğuşu da bu ilk tanrılar sayesinde gerçekleşecek.

Şimdilik hikâyemizdeki birincil ipucunun yanı sıra tanrılar arasındaki savaşın ve düzenli bir dünyanın, otantik bir kozmik düzenin, yani insanların yaşayıp ölebileceği uyum içinde ve durağan bir evrenin oluşumunu anlayabilmek açısından olmazsa olmaz bir yere sahip karakterleri irdelemek adına, bu tanrısal varlıkların birçoğunu bir kenara bırakıyoruz. İlerleyen kısımlarda bazılarından bahsedeceğiz yine ama şimdilik bu ilk mitolojik hikâyede doğal dünyanın doğuşu ile tanrıların dünyasının doğuşunun bir olduğunu, teogoni ve kozmogoninin iç içe geçtiğini aklımızın bir köşesinde tutalım. Zaten bu yüzden tek bir hikâyenin, yani aynı hikâyenin merkezinde birlikte yer alıyorlar. Başka bir deyişle yerin, göğün ya da denizin oluşumunu anlatmak, Gaia'nın, Uranos'un, Tartaros'un, Okeanos'un, Poseidon'un ya da Pontus'un maceralarını anlatmak demek oluyor.

Bununla birlikte ilk tanrısal varlıkların sizler ve benim gibi birer isme sahip olduğu gerçeğine rağmen öncelikle tamamen saf birer doğal güç olduklarını, daha sonra kendilerine ait bir karakteri ve psikolojisi olan insanlar haline geldiklerini belirtmek gerek. Dünyada düzeni sağlamak için evrenin başlangıcındaki ilk doğal güçlere nazaran çok daha fikir ve bilinç sahibi, doğaldan ziyade kültürel, kozmikten ziyade bireysel diğer tanrıların da desteğine ihtiyaç olacak daha sonra. Akla, kurnazlığa, öngörüye, kısacası tanrıların insanlaşmasına yönelik bu ilerleme, büyük mitlerin en ilginç çıkış noktalarından birini teşkil edecektir. Bununla birlikte başlangıçta tanrıların ve doğal unsurların doğuşunun aslında bir oluşu iki temel noktayı kolayca anlamamızı sağlıyor:

Öncelikle eğer kaos da ölümsüz tanrılar gibi ebedi ve ezeliyse, her zaman var olmamış demektir. İlk başta düzen değil, kaos

egemendi. Başlangıçta, dört kanonik İncil'de bahsedildiği gibi Tanrı'nın kelamı değil, aksine olabilecek en bütünsel şekilde tam bir kargaşa ve karanlık hükmediyordu. Üstelik daha sonra göreceğimiz üzere ilk tanrılar, tanrısal varlıklardan beklenebileceği gibi bilgelikle değil, nefretle ve gaddarca hırslarla dolu, kendi aralarında bile dehşet verici şekilde savaşabilecek kadar acımasız varlıklardı. Dolayısıyla hikâyenin en başından beri uyum içinde olduklarını söyleyemeyiz. Zaten bu yüzden dünyanın, ahenkli bir kozmik düzenin doğuşu, "tanrıların savaşı" haline dönüşen uzun bir tarihe sahip. Daha önce gördüğümüz gibi tarih gürültü patırtıyla, gazapla dolu ama yine de tarihin kendi içinde taşıdığı bir bilgelik mesajı var: Dünya düzeniyle uyum içinde bir yaşam ölümlüler için olduğu gibi bir gün son bulmaya mahkûm da olsa, tüm diğer varoluş biçimlerine yeğdir. Buna Kalypso'nun Odysseus'a teklif ettiği "düzeni olmayan" ya da "yerinden edilmiş" diyebileceğimiz bir ölümsüzlük de dahil. Bizleri çevreleyen dünyayla uyum içinde yaşayabilmemiz için gerekli bir diğer koşul da bu düzen içindeki dünyanın, bu meşhur kozmosun var olmaya devam etmesi, ki şu anda bulunduğumuz noktada bunun henüz bir teminatı yok.

Şunu da belirtmeliyim; bu başlangıç döneminde, Uranos'un iğdiş edilmesiyle açığa çıkan bu mekânda ve zamanda asıl yaşayacak olanlar, yani insanlar, ölümlüler henüz doğmuş değil. Sonraki bölümlerden birinde bahsedeceğim Prometheus mitiyle birlikte onların da ortaya çıkışını göreceğiz.

Dünyanın Paylaştırılması, Kozmosun Oluşumu ve Felsefi Anlamı

Zeus, Titanlar'a karşı savaşı kazanıp onları Tartaros'ta Kerberos'un ve Yüz Kollular'ın gardiyanlık ettiği devasa tunçtan kapıların ardına hapsettirdiği andan itibaren hayati önem taşıyan bir karar alacaktır. Tüm Yunan felsefesinin kökeninde yer alacak bir karardır bu: Önceden söylediğim gibi, dünyayı paylaştıracak, herkese hak ettiği şeref payını dağıtacak ve bunu da adilce, adalete, yani Themis'e riayet ederek yapacak-

tır. Barışın tesis edilmesine ve ayrıca –hatta özellikle– kozmosun, yani başlangıçtaki kaosun yerini alacak, barışçıl, uyum içinde, adaletli, iyi ve güzel bir evrenin doğuşuna damgasını vuran da bu "fıtri paylaşım," "Zeus'un takdiri" olacaktır. Zeus daha sonra Roma hukukunda da kullanılacağı şekliyle "herkese hakkını tanır," yani diğer tanrılara hak ettiklerini verir: İyileri ödüllendirirken de kötüleri cezalandırırken de bunu adalete uygun yapar ve her tanrıya, dünyanın onlara en uygun düşen kısımlarını verir. Deniz, kardeşi Poseidon'un, toprak Gaia'nın, gök Uranos'un, yeraltı bir diğer kardeşi Hades'in, mevsimler ve ekinler Demeter'in, ocakların nezareti kız kardeşi Hestia'nın olur vs. Daha sonra Zeus Hera'yla evlenir ve Hera da sonsuza kadar onun son karısı olarak kalacaktır (fakat bu sınırsız sayıda tanrısal ve insan metresinin olmasına engel teşkil etmez). Ve bu adil paylaşım sayesinde nihayet uyum içinde bir dünya, dengeli ve düzenli bir kozmos, tıpkı her organın ve uzvun olması gereken yerde bulunduğu canlı bir organizmaya benzeyen bir evren doğar.

Yunan filozofların "Kozmos" adıyla atıfta bulunacakları dünya budur işte. Stoacılarda olduğu gibi hem tanrısal hem "mantıksal" olarak betimleyecekleri, theion ve logos olduğunu söyleyecekleri dünya. Tanrısal olmasının sebebi insanlar tarafından değil, tanrılar (ve öncelikle de Zeus) tarafından var edilmiş olması. Mantıksal olmasının sebebiyse uyum içinde olması, yani bir anlamda "akla uygun" ve insan aklı tarafından anlaşılabilir olması. Odysseus'un hikâyesinde de gördüğümüz iyi yaşamı, hayatın anlamını tanımlamaya yardımcı olacak olan da bu dünyadır. İyi yaşam kozmosla, uyumun kendisiyle uyum içindedir. Dolayısıyla hayatın anlamı, tüm bu hikâyede olduğu gibi kaostan kozmik düzene, savaştan barışa, karmaşadan düzene vs yönelen ve *Odysseia*'da Odysseus'un hikâyesiyle birlikte gördüğümüz, savaştan (Troya Savaşı) barışa (İthake'ye dönüş), Eris'ten, yani anlaşmazlıktan Eros'a, yani aşka giden bu yoldur. Buradan şunu anlıyoruz: İyi yaşamı, doğru olana göre yapılacak bir düzenleme, kendi içselliğini dünyayla uyumlu hale getirme olarak tanımlayabilmemiz

için, öncelikle bu düzenin, bu kozmik uyumun var olması gerekiyordu! Bu da artık gerçekleşmiş oldu.

Bu noktada Zeus'un Themis'le olan ikinci evliliğinin hem kozmolojik hem de politik açıdan önemini idrak ediyoruz: Metis'in sembolize ettiği akla başvurmaksızın, yalnızca kaba kuvvetle tanrıların kralı ve dünyanın efendisi olmanın ve aynı şekilde adalet olmadan bu görevi üstlenmenin mümkün olmadığını da anlıyoruz. Büyükbabası Uranos'un ve babası Kronos'un aksine Zeus hüküm sürmek için adil olmak gerektiğini anlamıştı. Titanlar'la savaşı daha bitmeden, ilk tanrılara karşı bu mücadelede ona katılmak isteyenlere bir vaatte bulunmuştu bile: Dünyanın paylaşımı dengeli ve hakkaniyetli bir şekilde yapılacaktı. İmtiyaz sahibi olanlar bunu muhafaza edebilecek ve olmayanlara da yeni imtiyazlar tanınacaktı.

Bakalım Hesiodos Zeus'un bu kararını nasıl kaleme almış:

> Yıldırım saçan Zeus toplayınca ölümsüzleri Olympos'un tepesine, kendisiyle Titanlar'a karşı savaşanların şeref paylarını koruyacağını söyledi, dokunmayacaktı hiçbir zaman ölümsüzler arasındaki yerlerine, Kronos'un pay vermediklerine de o verecekti tanrılık paylarını ve böylece hak (Themis) yerini bulacaktı.*

Başka bir deyişle, Zeus tüm tanrılara, kendilerine daha sonraları insanlar tarafından ibadet ve kurban ritüelleri biçiminde mecburi olarak sunulacak hakları ve görevleri, misyonları ve şeref paylarını hakkaniyetli bir şekilde paylaştırmayı teklif ediyordu. Yunan tanrıları kendilerine tapınılmasına, özellikle şaşaalı "hekatomblar"† esnasında insanların onlar için hazırladığı kızarmış etlerin o güzel kokusuna bayılırlardı. Metnin devamında Hesiodos, Yüz Kollular ve Kykloplar ile Okeanos gibi kendisine karşı Kronos'la birlik olmayan Titanlar'ın Zeus

---

* Hesiodos, *Theogonia*, çev. Azra Erhat ve Selahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yay., 2017, 390-395, s. 18 –çn.

† Antik Yunan'da tanrılar için yüz sığırın kurban edildiği dini ritüeller. Yunanca "yüz" anlamına gelen "hekatón" ve "sığır" anlamına gelen "boũs" kelimelerinin birleşiminden oluşur. Aynı zamanda "toplu katliam, kıyım" anlamlarında da kullanılır –çn.

tarafından nasıl ödüllendireceğini de anlatıyor. Gerçekten Okeanos, aynı zamanda ölüler ülkesindeki nehirlerden biri olan kızı tanrıça Styks'e (tanrısal bir varlık ile kozmik düzenden bir parçanın kesiştiği bir nokta daha), çocukları Kratos ve Bia'yla birlikte Zeus'un, erkin ve gücün cephesine katılmalarını buyuracak kadar istekli davranmıştı bu konuda. Bunun karşılığında Styks sonsuza kadar onurlandırılmış olacak, iki çocuğu da her koşulda Zeus'un yanında kaldıkları için şeref nişanıyla ödüllendirileceklerdi. Daha fazla detaya girmeden şunu söyleyebilirim: Tüm bu yaşananlar gösteriyor ki Zeus sürdürülebilir bir düzen kurmak için bu kozmik düzenin adalet üzerine temellendirilmesi gerektiğini ve bu adaletin de yalnızca güçlülerin lehine işleyemeyeceğini, herkese hakkı olanın adilce verilmesi gerektiğini ve yalnızca bu şekilde durağan ve kalıcı bir denge sağlanabileceğini anlamıştı.

Tartaros, Erinysler, Orman Perileri, Aphrodite ve Diğerleri...

Başta Khaos, Uranos ve Gaia olmak üzere ilk tanrılardan ve üçünün de kozmosun doğuşu açısından elzem olduğundan bahsettik. Ancak nehirlerin, ormanların, dağların, göğün, güneşin, hayvanların, insanların ve özellikle diğer tanrıların bir gün toprak tanrıça Gaia'dan ve hatta şu tuhaf Khaos'tan –çünkü ondan da birkaç tanrısal varlık çıkacaktır– fışkırıp çıkmaları için dördüncü bir tanrıya, Eros'a, yani aşka gereksinim vardır.

Eros da tıpkı Khaos gibi bir tanrıdır ancak tam olarak insan olduğu söylenemez. Daha çok varlıkların üremelerini ve ortaya çıkmalarını sağlayan bir tür enerji patlaması denebilir. Bir yaşam ilkesinden daha az bireysel, bir yaşam gücünden daha az kişiseldir. Dolayısıyla asla göremediğimiz ve bir yüzle özdeşleştiremediğimiz bu Eros'u daha sonra karşımıza çıkacak ve aynı adı taşıyan –Romalıların Cupidon olarak da adlandırdığı– diğer küçük tanrıyla karıştırmamak gerekiyor. Tombul yanakları, minik kanatları, denk geldiği zaman tutkuyu harekete geçiren okları ve yayı olan küçük bir çocuk olarak simgelenen tabiri caizse bu "ikinci" Eros, temel amacı gelecek-

teki tüm tanrıları karanlıktan ışığa çıkarmak olan soyut bir ilke halindeki ilk Eros'la aynı tanrı değil.

Dolayısıyla bu ilk dört varlık –Khaos, Gaia, Uranos ve Eros– sayesinde her şey ait olduğu yeri bulacak ve dünya yavaş yavaş bir düzene oturacak. Şimdi bahsetmemiz gereken başka bir nokta, beşinci bir "karakter" var ya da bu başlangıç hikâyesindeki beşinci "başkahraman" demek daha doğru olacak çünkü o da tam olarak bir insan değil. Hesiodos'un bize kılavuzluk etmeye devam eden şiirinde, Tartaros ilk olarak sisle ve küfle kaplı, karanlıkların derinliklerinde gömülü, korkutucu bir yer adı olarak geçiyor. Tartaros Gaia'nın en derininde, yerin topraktan en uzak çukurlarında bulunuyor. Az sonra cehennemle bağdaştıracağımız, ölülerin (ölüler olmaya başladığı zaman) yanı sıra yenilen ya da cezalandırılan tanrıların da (örneğin Tartaros'a sularını akıtan dört nehirden biri olan Styks üzerine yemin edip yeminine sadık kalmayarak bozanların) sürgün edilecekleri kuytular bunlar.

Hesiodos bu meşhur, karanlık cehennemin nerede bulunduğuyla ilgili ilginç bir bilgi veriyor bizlere. Tartaros da hem bir tanrı hem de dünyadan bir yerdir. Örneğin Gaia'dan doğurtacağı korkunç Typhon gibi çocuklara sahip olabilen tanrısal bir varlık olmasının yanı sıra aynı zamanda doğanın bir parçası, kozmosun bir köşesidir. Gökyüzü yerin kabuğundan ne kadar uzaksa Tartaros'un da kabuğun o kadar altında gömülü olduğunu söylüyor ve gözümüzde daha kolay canlandırabilmemiz için bir de tasvir ekliyor. "Çok ağır bir örs düşünelim," diyor Hesiodos. Ve yaptığı tasvire göre bu kocaman, ağır, tunçtan aletin gökten yeryüzüne düşmesi için dokuz gün ve dokuz gece gerekiyor; yeryüzünden Tartaros'un dibine kadar düşmesi için de yine dokuz gün ve dokuz gece. Bu da yalnızca insanları değil, tanrıları da dehşete düşüren bu cehennem gibi yerin, evrenin ne kadar derininde bulunduğunu anlatmak için yeterli.

Aynı şekilde Uranos'un oğlu Kronos tarafından iğdiş edilmesinden bahsetmiştik. Ancak şimdi eklememiz gereken bir nokta daha var: Uranos'un toprağa ve denizlere saçılan kanından, bazıları korkunç bazıları da muhteşem olan ve ilerle-

yen bölümlerde karşımıza çıkacak, birçok mitolojik hikâyede de epey önemli rollere sahip başka tanrısal varlıklar da doğuyor.

Uranos'un kesilen organından doğan ilk üç varlık nefret, intikam ve anlaşmazlık (Eris) tanrıçaları, çünkü hepsi de doğumlarına yol açan şiddetin izlerini taşıyor. Bununla birlikte sonuncuları Eris'in değil, Eros'un, yani aşkın bir parçası: Güzelliğin ve tutkulu aşkın tanrıçası Aphrodite'den bahsediyoruz tam olarak.

Bu kısmı biraz daha yakından irdeleyelim.

Zavallı Uranos'un kesilen organından ve toprağın, Gaia'nın yüzeyine saçılan kanından ilk doğacaklar, Yunanların "Erinysler" adını verdiği korkunç tanrıçalardır.[1] Vergilius'a göre Erinysler üç kişidir ve isimleri de Alekto, Tisiphone ve Megaira! Evet, günlük hayatta zaman zaman kullandığımız ve dilimizde rahatsız edici, nahoş kadınları betimlemek için kullanılan meşhur Megaira ismi buradan geliyor – ki itiraf etmek lazım, Erinysler gerçekten hiç de sevilesi canlılar değil. Aile içinde işlenen suçların sorumlularını tüyler ürpertici bir eziyet ve işkenceyle cezalandırmak için peşlerine düşenler de onlar. Doğdukları andan itibaren buna programlılar çünkü ilk amaçları, en küçük oğlu tarafından babalarına karşı işlenen suçun, yani Uranos'un intikamını almak. Ancak bunun da ötesinde, birçok mitolojik hikâyede yalnızca ailevi suçlarla ilgili değil, daha genel olarak misafirperverlik etmek, ağırlamakla ilgili konularda, yani yabancı bile olsalar ailenin birer üyesi gibi davranılması gereken insanlara karşı işlenen suçlara yönelik korkunç intikamcılar olarak çok önemli rollerde karşımıza çıkıyorlar. Örneğin bilmeden ve istemeden babasını öldürerek annesiyle evlenen zavallı Oidipus'u toprağın derinlerinde yok edecek olanlar da Erinysler.

---

[1] Hesiodos Erinysler'in ne adlarını ne de sayılarını paylaşıyor. MÖ I. yüzyılda yaşayan Latin şair Vergilius sayesinde bu konu hakkında biraz daha bilgi sahibi olmak için bir altı asır kadar daha beklememiz gerek. Böylece büyük mitolojik hikâyelerin birçoğunun bir anda ve tek bir yazar elinden ortaya çıkmadığını, devam eden yüzyıllar boyunca farklı şairler ve filozoflar tarafından durmaksızın tamamlanmaya devam ettiklerini görüyoruz.

Erinysler'in aynı zamanda "İyi Niyetliler" anlamına gelen "Eumenidler" ismiyle anıldığını daha önce söylemiştim. Hesiodos'un kendi eserlerinde değilse de örneğin Aiskhylos'un tragedyalarında –öfkelerini kendi üzerine çekmemek için– paradoksal olarak övüldüklerini görürüz. Latincede isimleri "Furialar" olarak geçer. Hesiodos çok detaylı tasvir etmese de ondan sonra gelen diğer şairlerin anlatılarında Erinysler korkunç bir görünüme sahip kadınlar olarak betimlenir: Korkutucu pençelere benzeyen ellerini göstere göstere yerde sürünen bu kadınların kurbanlarını olanca hızla yakalamaları için kanatları, birbirine girmiş yılanlardan saçları, ellerinde kırbaçları, kenarından kan damlayan ağızları vardır... Erinysler kaderi temsil ettikleri, yani tüm canlıların tâbi olduğu kozmik düzen kanunlarını yerine getirdikleri için tanrılar bile kararlarına az çok boyun eğmek zorundadır; bunu yaptıkları için zaman zaman herkes onlardan nefret etse ve korksa bile.

Yine Uranos'un Gaia'ya karışan kanından doğan diğer varlıklar "Meliaeler" ya da "Meliadlar" olarak bilinen orman perileridir, isimleri Yunancada "dişbudak ağacında doğan canlılar" anlamına gelir. Orman perileri de çok korkunç ve savaşçı tanrısal varlıklardır; güçlerini aktardıkları dişbudak ağaçlarının odunundan yaptıkları yaylar ve mızraklarla savaşırlar.

Erinysler ve orman perilerinin yanı sıra Uranos'un Gaia'ya düşen kanı başka korkunç varlıkların, Gigantlar'ın doğumuna da yol açar. Topraktan silahlarını ve zırhlarını kuşanmış halde çıkan Gigantlar şiddete ve katliama adanmış varlıklardır. Korku nedir bilmezler ve onlara en uygun şey savaşlar, toplu kıyımlardır; kendilerini en iyi hissettiren ve ilgilendiren şey budur. Hesiodos onlarla ilgili de fazla bilgi paylaşmıyor ancak bu hikâyenin daha sonraları yazılan farklı versiyonlarında Gigantlar'ın tanrılara karşı ayaklandığı, hatta bu ayaklanmanın "gigantomakhia" adı verilen ve Yunancada "Devler Savaşı" anlamına gelen korkunç bir savaşa sebep olduğu da öne sürülür. Elbette bu savaştan galip çıkanlar tanrılar olacaktır ancak bunu yapabilmek için Herakles'in yardımına ihtiyaç duyacaklardır. Bunun nedenini bir sonraki bölümde göreceğiz.

Şu ana kadar gördüğümüz kadarıyla, Uranos'un kanının Toprak'a karışmasından doğan karakterlerin hepsi intikama, nefrete ya da savaşa adanmış korkunç canlılar. Bu bakımdan Erinysler, Meliaeler ve Gigantlar Eris'in temsil ettiği kavrama, anlaşmazlığa bağlılar. Zaten karanlık ve anlaşılmaz bir varlık olan Eris de Gece'nin, yani Nyks'in tıpkı Gaia'nın Uranos'u doğurması gibi bir kocaya ya da sevgiliye ihtiyaç duymadan tek başına doğurduğu kızlarından biridir.

Yıldızlı Gök'ün erkeklik organından doğan başka bir tanrıça daha var ancak bu tanrıça Eris'in temsil ettiği anlaşmazlığın ve çatışmanın değil, aksine Eros'un, aşkın tanrıçası (bu iki kelimenin Yunancada birbirine bu kadar yakın olması çok da anlamsız değil aslında çünkü aşktan nefrete, Eros'tan Eris'e geçmek çok kolaydır ve asıl en çok sevdiklerimizle en şiddetli şekilde tartışırız). Aphrodite'dir bu doğan, güzelliğin ve tutkulu aşkın tanrıçası. Uranos'un iğdiş edilmesiyle birlikte akan kanının toprağa döküldüğünü hatırlıyoruz fakat Kronos erkeklik organını omuzunun üzerinden uzaklara fırlatır ve organ denizde kaybolur. Ancak batmaz; suyun yüzeyinde, beyaz köpüklerin ortasında yüzer durur. Yunancada *aphros* adı verilen bu beyaz köpüklerin başka bir köpükle, yani Yıldızlı Gök'ün Gaia'yla seviştiği sırada iğdiş edilmesinden dolayı spermasında oluşan köpükle karışmasıyla göz kamaştırıcı güzellikte genç bir kız gelir dünyaya: Aphrodite, *aphros*'un kızı, tüm tanrısal varlıkların en güzeli. Tatlılığın, sevecenliğin, âşık olunca paylaşılan karşılıklı gülümsemelerin tanrıçası. Fakat aynı zamanda cinselliğin ve riyakârlığın, başkalarını baştan çıkarmak ve cezbetmek için söylenen, –en hafif tabiriyle– her zaman gerçeği yansıtmayan sözlerin de tanrıçası. Birini baştan çıkarmak, amacımıza ulaşmak için kendimizi övülecek biri gibi göstermek ya da etkilemek istediğimiz kişiyi övmek de dahil olmak üzere her tür düzeni, hileyi kullanmaya hazır oluruz. Aphrodite de bunların hepsinin bir bedende toplanmış halidir: baştan çıkarma ve yalan, tılsım ve gösteriş, aşk ve kıskançlıktan doğan sevecenlik ve birbiriyle çelişen tutkuların getirdiği vefasızlık, öfke ve nefret nöbetleri. Böylece bir kez daha

Eros'un Eris'ten çok da uzak olamadığını, aşkın kavgadan pek de uzaklaşamadığını görüyoruz. Hesiodos'un söylediğine göre Aphrodite Kıbrıs'ta sulardan çıktığında, yanında onun "devamı" mahiyetinde ama ondan daha az tanrısal olan iki yoldaşı ve sırdaşı vardır: Biri Eros, ancak bu sefer daha önce bahsettiğim ve Hesiodos'tan sonra sıklıkla tombul yanaklı, bir yay ve ok taşıyan küçük bir erkek çocuğu olarak resmedilecek Eros; diğeri de Himeros, yani her zaman aşktan önce gelen arzu.

Bakalım Hesiodos bu hikâyenin en önemli anlarını nasıl anlatmış *Theogonia*'da:

> Böylesine korkunçtu Toprak'la Gök'ün oğulları. Babaları ilk günden iğrenmişti onlardan, doğar doğmaz gün ışığına çıkaracak yerde Toprak'ın bağrına saklamıştı onları ve Uranos sürdürürken bu korkunç oyunu koca Toprak inim inim inliyordu zorundan. Kurnazca bir düzen kuruyor, o zaman ak çeliği yaratıveriyor çabucak ve koca bir tırpan yapıp o çelikten kışkırtıyor oğullarını kızgın yüreğiyle: "Benden ve azılı bir varlıktan doğan oğullarım, suçlu bir babanın cezasını verelim, dinleyin beni, ne kadar babanız da olsa bu varlık, odur kötülükleri ilk tasarlayan." Böyle dedi, korktu herkes, tek ses çıkmadı, yalnız art düşünceli koca Kronos şöyle söyledi anasına korkmadan: "Ana, ben göreceğim bu işi, sözüm söz, kötü bir babaya acımam, babamız da olsa, kötülükleri ilk tasarlayan oymuş madem." Böyle dedi ve koca Toprak için için sevindi, sakladı onu, pusuya yatırdı, bir tırpan verdi eline, keskin dişli ve oynayacağı oyunu öğretti ona. Koca Uranos geldi geceyle, indi yere arzudan yanıp tutuşarak, yaklaşıp sardı Toprak'ı boydan boya. Ama pusuda bekleyen oğlu uzattı sol elini ve sağ elindeki tırpanla koskoca, upuzun, sivri dişli tırpanla bir anda kesti babasının hayalarını ve kaldırıp attı arkasında bir yere. Ama hoş bir şey değildi elinden savrulup giden: Kanlar fışkırıp saçıldı içinden ve hepsi gömülü kaldı Toprak'ın bağrında ve bunlardan gebe kalan Toprak yıllar sonra doğurdu yaman Erinysler'i, öç tanrıçalarını, parlak zırhlı, uzun kargılı Devleri, bir de yeryüzüne yayılan Orman Perileri'ni. Ak çeliğin kestiği hayalara gelince, dalgalı denize atar atmaz onları gittiler engine doğru uzun zaman. Ak köpükler çıkıyordu tanrısal uzuvdan: Bir kız türeyiverdi bu ak köpükten. Önce kutsal Kythera'ya uğradı bu kız, oradan da denizle çevrili Kıbrıs'a gitti. Orada karaya çıktı

güzeller güzeli tanrıça, yürüdükçe yeşil çimenler fışkırıyordu narin ayaklarının bastığı yerden. Aphrodite dediler ona tanrılar ve insanlar bir köpükten doğduğu için, güzel çelenkli Kytheralı da dediler ona o adanın kıyılarına uğradığı için...*

Yunancadan Latinceye

Yunan mitolojisini yeniden ele alarak kendilerine göre uyarlayan ve geliştiren Romalıların etkisiyle tüm bu Olymposlu tanrıların, Herakles gibi (Latincede Hercules) birçok Yunan kahramanının ve adı Saturnus'a dönüşen Kronos gibi bazı Titanlar'ın yeni birer isimleri olacağını bilmek gerek. Zeus'un adı İupiter, Hestia'nın Vesta, Demeter'in Ceres, Hera'nın İuno, Hades'in Pluton, Poseidon'un Neptunus, Aphrodite'in Venus, Hephaistos'un Vulcanus, Ares'in Mars, Athena'nın Minerva, Apollon'un Phoibos, Artemis'in Diana, Hermes'in Mercurius ve Dionysos'un adı Bakkhos olacaktır. Günümüzde Yunan tanrılarının orijinal isimlerinden ziyade daha çok Latince isimleriyle tanınmasının sebebi budur. Zaman zaman Latin kültürünün etkisiyle isimler epey farklılaşmış olsa da (örneğin Bakkhos Dionysos'un o korkutucu tuhaflığını yansıtmaktan çok uzak) bunların hepsi aynı kişiler, yani Hercules Herakles'in ta kendisi, tıpkı Venus'un Aphrodite'den başkası olmaması gibi.

Fakat mitleri anlamak için asıl önemli olan, tanrıların bölgelerini ve işlevlerini iyi bilmek, çünkü dünyayı aralarında paylaşacak olan onlar. Bütün evrenin, Zeus'un egemenliğinde ve teminatıyla böyle dengeli bir şekilde paylaşılmasının, kozmik düzenin oluşumuna temel teşkil ettiğini hep birlikte gördük. Bu sayede tanrıların kim olduğunu, nasıl birer kişiliğe, hatta psikolojiye sahip olduklarını da daha iyi görmeye başlıyoruz. Farklılaşan görevleriyle birlikte farklı kişilikleri de ortaya çıkmaya başlıyor: Bu noktadan itibaren yavaş yavaş hikâyenin kültür, siyaset, adalet boyutlarına girmeye, kısacası tanrısal olanın insanlaşmasını görmeye ve doğanın mutlak egemenliğinden uzaklaşmaya başlıyoruz.

Hesiodos, *Theogonia*, çev. Azra Erhat ve Selahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yay., 2017, 154-199, s. 8-10 –çn.

Şimdi tanrıları ve görevlerini fazla detaya girmeden kısaca paylaşmak istiyorum, her birinin hem Yunanca hem de Latince isimlerini belirtmeyi ihmal etmeyeceğim:

– Zeus/İupiter, elbette tanrıların kralı; Olympos'un efendisi; Metis'e, Themis'e ve silahları yıldırım, şimşek ve gök gürlemesini ona veren Kykloplar'ın benzersiz gücüne sahip olan.

– Hestia/Vesta, ocakların tanrıçası olarak aileleri ve evleri koruyan. Kronos ile Rheia'nın en büyük kızları, dolayısıyla Kronos'un ilk yutup son tükürdüğü, aynı zamanda Zeus'un kız kardeşlerinden biri.

– Demeter/Ceres, mevsimlerin ve ekinlerin tanrıçası; çiçekleri, bitkileri ve tabii ki "tahılları" yetiştiren. Demeter'in kelimenin tam anlamıyla taptığı bir kızı olacaktır; Persephone (ya da "genç kız" anlamına gelen ikinci adıyla Kora). Hades ise Persephone'yle evlenmeden önce onu kaçırır. Bunun üzerine Hades ve Demeter Persephone'yi aralarında paylaşır, her biri yılın altı ayını onunla geçirecektir. Kışın ve sonbaharda hiçbir şey yetişmemesinin sebebi budur işte: Persephone Hades'le birliktedir ve buna çok üzülen annesi görevini yerine getiremez. Kızı ilkbaharla birlikte geri döndüğünde neşe ve güneş de geri gelir onunla ve her şey yeniden canlanır...

– Hera/İuno, "imparatoriçe," Zeus'un karısı. Sıklıkla Zeus tarafından aldatılır ve inanılmaz derecede kıskanç olduğu için duyduğu nefret yüzünden kocasının çok sayıdaki metresinin ve gayrimeşru çocuklarının peşine düşer. Adı "Hera'nın şöhreti" anlamına gelen Herakles de bu çocuklardan biridir ve bu zafer için Herakles'i, görevlerden birini yerine getirirken ölmesini umarak şu meşhur "on iki iş"i tamamlamaya mecbur bırakan da Hera'dır. Aslında Herakles Hera'nın değil, Alkmene'nin oğludur. Zeus, kocası Amphitryon'un görünümüne bürünerek Alkmene'nin koynuna girer ve Hera da bu ihanetini hiçbir zaman affetmez. Buna rağmen Herakles, Zeus'un yeryüzündeki yardımcısı gibi, ikinci Zeus gibi görev alıp kaosun primitif güçlerinden meydana gelen canavarları öldürerek kozmik düzenin muhafaza edilmesine yardımcı olur.

– Poseidon/Neptunus, deniz tanrısı, üç uçlu mızrağını yere vurarak ("Toprağı titreten" lakabı buradan gelir) kasırgalar ve fırtınalar koparan. Bu tedirgin edici tanrının, epey fazla sayıda azılı canavardan oluşan çocukları olacaktır. Odysseus'un gözünü çıkaracağı Kyklop Polyphemos da bunlardan biridir.

– Hades/Pluton, hem karısı hem de Demeter'in kızı olan Persephone'yle birlikte cehennemlerin hâkimi. Herkes, hatta Olympos'takiler bile az çok çekinir ondan. Tüm tanrılar içinde en zenginlerinin (ploutos) o olduğu söylenir çünkü halkların en kalabalığına, ölülere hükmeder.

– Aphrodite/Venus, güzelliğin ve aşkın tanrıçası, son derece cazibeli olmasına rağmen her türden yalana ve hileye başvuran. Athena ve Hera ondan nefret eder çünkü Troyalı Prens Paris, Olymposlu tanrıçalar arasında en güzellerinin Aphrodite olduğuna karar vererek altın elmayı ona hediye etmiştir.

– Hephaistos/Vulcanus, sanatında benzeri görülmemiş bir ustalığa sahip demirci tanrı. Aynı zamanda "aksak tanrı" olarak da anılır çünkü Hera ile Zeus arasında çıkan önemli ve gergin bir tartışmada Hera'nın tarafını tuttuğu için Zeus tarafından Olympos'un tepesinden aşağı atıldığı söylenir. Tartışmanın konusu da erkeklerin mi yoksa kadınların mı aldığı cinsel hazzın daha üstün olduğunu bilmek üzerinedir! Hem kusursuz olmayan hem de çirkin tek tanrı olan Hephaistos buna rağmen tanrıçaların en güzeliyle, Aphrodite'le evlenir ve karısı da onu birçok farklı erkekle ama en çok da Ares'le aldatıp durur.

– Ares/Mars, gaddar, vahşi, hatta kana susamış savaş tanrısı ve Aphrodite'in başlıca âşıklarından biri (ki çok fazla âşığı vardır). Kuvvetine rağmen hiç de Athena kadar zeki ya da güçlü değildir.

– Athena/Minerva, Zeus'un ilk karısı Metis'ten (kurnazlık tanrıçası) olan, en sevdiği kızı. Efsaneye göre doğrudan Zeus'un kafasından doğduğu söylenir. Zeus karısı Metis'in hamile olduğunu ve eğer bir erkek çocukları olursa, Kronos'un Uranos'a, Zeus'un da Kronos'a yaptığı gibi o çocuğun da kendi yerini alacağını öğrenince çareyi Metis'i yutmakta bulur. Fakat Metis, bir kız çocuğuna, Athena'ya hamiledir ve Athena da

kendini Zeus'un bedeninde bulur. Oradan da doğrudan Zeus'un kafasından çıkarak kurtulur ki Athena'nın zekâ tanrıçası olduğu düşünülürse bu epey mantıklı. Biraz daha açmak gerekirse, Athena da tıpkı kardeşi Ares gibi savaşa dair bir tanrısal varlıktır fakat Ares'ten farkı karşılaştığı çatışmaları incelikle, kurnazlıkla, zekâyla ele almasıdır. Gerektiğinde silahlarını en korkunç şekilde kullanarak savaşmasını da bilir; bu da onu aynı zamanda sanat ve teknik tanrıçası yapar. Athena aslında savaşın vahşi tarafından ziyade stratejik yönünü sembolize eder. Babası Zeus'a benzer ve bir kadın olarak Zeus'un sahip olduğu tüm vasıflara sahiptir: güç, güzellik, zekâ. Olympos'un efendisinden sonra en güçlü tanrısal varlıktır.

– Apollon/Phoibos, tanrıların en yakışıklısı, aynı zamanda en zekilerinden biri ve hem müzik hem de tıp alanında en yeteneklileri. Av tanrıçası Artemis'in (Latincede Diana) ikiz erkek kardeşi. İkisi de Zeus ve Leto'nun çocukları, Leto ise iki Titan'ın (Koios ve Phoibe'nin) kızı, dolayısıyla Zeus'un birinci dereceden kuzeni. Apollon ışığın, zekânın tanrısıdır. Aynı zamanda kâhinlerin en ünlüsünün, Delphoi kâhininin esin kaynağıdır. Delphes Yunancada "yunus" anlamına gelir çünkü –Hesiodos'un daha sonraki mitolojik hikâyelerini dikkate alırsak– Apollon Delphoi'ye yaklaşırken bir gemiyi limana çekmek için bir yunusa dönüşür. Bunu yapmaktaki amacı geminin yolcularını kendi yeni kültünün rahipleri yapmaktır. Aynı zamanda canavar gibi bir yaratığı da öldürür ve bu yaratığa Python adı verilir çünkü Apollon yaratığın kafasını kestikten sonra onu güneşte çürümeye bırakır (ve Yunancada "çürümek" "pythein" kelimesiyle söylenir). Bir tür yılan olan bu canavar Delphoi'de yaşayanlara korku verdiği için Apollon onun yerine kendi kâhinesini yerleştirir ve bu yüzden kâhinenin adı "Pythia" olur. Apollon tapınağında, bütün bir Yunan kültürüne ait belki de en önemli iki mesaj da yer alır: "Kendini bil" ve "Ölçülü ol." Bu sözler *hybris*'e, ölçüsüzlüğe kapılmamak ve insanın kendini olduğundan fazlası sanmaması gerektiğini öğütler.

– Artemis/Diana, Zeus ile Leto'nun kızı, Apollon'un ikiz kız kardeşi. Korkutucu ve zalim olabilen av tanrıçası. Örneğin bir

gün ırmakta yıkanırken genç bir adam tarafından çıplak yakalandığında, onu bir geyiğe çevirir ve canlı canlı köpeklerine yedirir.

– Hermes/Mercurius, Zeus ile Nympha Maia'nın oğlu, tüm tanrılar arasında en "cingöz" olanı. Zeus'un habercisi, kelimenin her anlamıyla aracısı; bu sebeple habercilerin, tüccarların ve hırsızların da tanrısı... Tüm dünyada hâlâ onun ismini taşıyan pek çok gazete var (Fransa'da *Mercure de France*, Şili'de *Mercurio*, Almanya'da *Merkur* vs). Aynı zamanda Zeus'un emirlerini yorumlaması sebebiyle günümüzde metinlerin yorumlanması olarak bilinen "hermenötik" bilimine ismini veren kişi. Ancak daha önce söylediğim gibi hırsızların da tanrısı: Küçücükken, daha süt emme çağında bir günlük bir bebekken, kardeşi Apollon'un koca bir sürü sığırını çalmayı başarır! Hatta sığırların peşine düşenleri yanıltmak için toynak izleri ters yöne doğru olsun diye hayvanları geri geri yürütmeyi bile akıl eder! Apollon sığırlarının çalındığını fark ettiğinde küçük Hermes onun gözünü boyamak için yaptığı müzik aletini hediye eder; bir kaplumbağanın kabuğuna tel niyetine geçirdiği sığır bağırsaklarıyla yaptığı bir lirdir bu. Yaptığı bu enstrüman gitarın atası sayılacaktır. Apollon da müziği her şeyden daha çok sevdiği için bu ufaklığın onu kandırmasına izin verir.

– Dionysos/Bakkhos (hatta zaman zaman Liber Pater), tüm tanrılar arasında en tuhaf olanı. "İupiter'in uyluğundan," yani Zeus'un uyluğundan doğduğu söylenen. Thebai kralı Kadmos ile Ares ve Aphrodite'den doğma Harmonia'nın kızı olan annesi Semele, Zeus'tan kendisini insan kılığında değil, asıl olduğu gibi, tanrısal görünüşüyle göstermesini isteme hatasına düşer. Aslında bu Hera'nın kalleşçe bir önerisidir; tanrısal kocasının ihanetleri sebebiyle her zamanki gibi incinen Hera, bu fikriyle rakiplerinden birini ortadan kaldırmak ister. Ne yazık ki insanlar tanrıları, özellikle de Zeus gibi delicesine ışık saçan bir tanrıyı olduğu gibi görmeyi kaldıramaz. Zeus'un "gerçek halini" gören zavallı Semele, karnında küçük Dionysos ile birlikte alev alır. Semele tamamen yanıp kül olmadan hemen önce Zeus cenini kıl payı kurtararak annesinin karnından çekip alır ve

onu kendi uyluğuna yerleştirir, zamanı geldiğinde de oradan çıkarır. "İupiter'in uyluğundan doğmak"* deyimi buradan gelir.

İlerleyen bölümler boyunca bu Olymposlulara ilişkin efsanelere birçok farklı açıdan yeniden değinme şansımız olacak. Bu arada sayarken belki fark etmişsinizdir; o on iki tanrı aslında on dört tanedir! Bu tuhaflığın çok basit bir sebebi var: antik çağ mitograflarının tanrılara ilişkin kanonik bir liste üzerine kendi aralarında her zaman mutabık olamaması. Arkeologlar tarafından keşfedilen birçok eser de buna örnek teşkil ediyor ve onlarda bulunan listeler de birbirinden farklı. Bazılarında Demeter, Hades ya da Dionysos Olymposlular listesinde yer almıyor ancak burada belirtildiği gibi farklı yerlerde adı geçen tanrıların sayısına baktığımızda on iki değil, tamı tamına on dört tanrı olduğunu görüyoruz. Bu bizim hikâyemiz açısından pek bir önem taşımıyor, hatta bir değişikliğe de yol açmıyor. Burada önemli olan, daha üstün tanrılar ve ikincil tanrısal varlıklar olduğunu, –az önce tam listesini verdiğim– bu on dört tanrının başlıca tanrılar olduklarını, Zeus'un "Aigis kalkanı" (yani sihirli keçi postundan yapılma meşhur kalkanının koruması – *aigos*) altında oldukları için kozmogoni açısından en önemli tanrılar olduklarını, dünyayı aralarında paylaşmak ve kusursuz bir kozmik düzen oluşturma amacıyla evrenin düzenlemesini yapmak için yeterince nitelik ve benlik sahibi olduklarını iyice anlamak.

Yeri gelmişken, durmaksızın birbirine karışan tüm bu isimlerin kafanızı karıştırmaya başladığından neredeyse emin olduğumu söylemeliyim. Bu son derece normal, hatta benim de bu isim bolluğuna alışmam biraz zamanımı almıştı. Büyük polisiye romanlarında olduğu gibi, başlarda hepsini birden aklımızda tutamayacağımız kadar fazla isim var. O yüzden ben şimdi sizlere bir tabloyla yardımcı olmak istiyorum. Merak etmeyin, bundan kısa süre sonra hepsini aklınızda tutmakta hiçbir zorluk çekmeyeceksiniz çünkü sizlerle hepsinin

---

Fransızcada "olağanüstü olmak, fevkalâde olmak" anlamlarına gelir. Kendini olduğundan üstün gören kibirli insanlar içinse "İupiter'in uyluğundan doğduğunu sanmak" şeklinde kullanılır –çn.

hikâyelerini ve karakteristik özelliklerini paylaşacağım; böylece hepsine kolayca aşina olacaksınız.

O zaman şimdi, ilk tanrı Khaos'tan başlayıp Olymposlu tanrılarımıza kadar uzanan teogoniyi, hikâyede belirme sıralarına göre kronolojik olarak özetleyelim. Burada özeti başlıca tanrısal karakterlerle, yani kozmosun oluşumunda bizler açısından en önemli rolleri oynayanlarla sınırlı tutacağımı hatırlatmakta fayda var.

Başlıca Tanrıların Doğumuna İlişkin Özet Tablo

I. Öncelikle İlk Altı Tanrı Var, Yani Tüm Diğer Tanrılar Onların Soyundan Geliyor:

– Khaos, karanlık ve düzensiz derin uçurum.

– Gaia, toprak ana, sağlam ve güvenilir.

– Eros, varlıkları ışığa çıkaran aşk.

– Tartaros, korkunç tanrısal varlık ve yeraltında Gaia'nın en derininde bulunan, karanlık ve küfle kaplı cehennem yeri.

– Uranos, gök ve Pontos, deniz, Gaia'nın bir sevgilinin ya da kocanın yardımını almadan doğrudan kendinden yarattıkları.

Yavaş yavaş bir insan gibi olmaya başlayan Gaia haricinde bu ilk tanrıların hiçbiri bilinç sahibi, karakteristik özellikleri olan gerçek bireyler değil henüz fakat hepsi doğanın güçleri, oluşacak olan kozmosun doğal unsurları.[1]

II. Gaia ve Uranos'un Çocukları:

Burada üç farklı grup var:

– Öncelikle Titanlar ve kız kardeşleri, dişi Titanlar ya da Titanidler: Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İapetos ve Kronos;

---

[1] Daha eksiksiz belirtmek gerekirse, devamında Khaos'un tek başına "ürettiği" çocukların ve Gaia'nın da tek başına dünyaya getirdiği çocukların soyu var. Khaos'un tarafında yeraltı karanlıklarının hâkimi Erebos ile yeryüzü karanlığı gecenin hâkimi Nyks bulunuyor. Daha sonra Erebos ve Nyks'in aşklarından Kronos'un ilk torunları doğuyor: gelecekte tanrıların mesken tutacağı Olympos zirvesini saran ışıklı gök Aither ile geceden sonra gelen gündüz Hemera.

dişi Titanlar ise Theia, Rheia, Themis, Mnemosyne, Phoibe ve Tethys.

– Ardından Kronos tarafından yeraltına kapatılan ve Zeus onları özgür bıraktığında silahlarını ona veren Kykloplar: Brontes (gök gürlemesi), Steropes (şimşek) ve Arges (yıldırım).

– "Yüz Kollular" ya da "Hekatonkheirler:" Kottos, Briareus ve Gyes.

III. Uranos'un Kesilen Erkeklik Organından Toprağa ya da Yere Düşerek Doğan Çocuklar:

Bunlar Titanlar'ın, Kykloplar'ın ve Yüz Kollular'ın kız ve erkek kardeşleri; Aphrodite de üvey kız kardeşleri. Burada da üç yeni soy ve bir de Aphrodite var:

– Erinysler, öç tanrıçaları (Kronos'un ona yaşattığı utanç sebebiyle babaları Uranos'un intikamını almak isterler). Daha sonraları Latin şairlerden üç kişi olduklarını ve sonuncularının adının Megaira olduğunu öğreneceğiz. Aynı zamanda "Eumenidler," yani "İyi Niyetliler" adıyla da bilinen Erinysler Roma mitolojisinde benzetme yoluyla "Furialar" adını alır.

– Meliae Nymphalar'ı ya da Meliaeler, o zamanlarda gövdesi silah, mızrak, ok ve yay yapımında kullanılan dişbudak ağaçlarının hâkimi tanrısal varlıklar.

– Gigantlar, topraktan şiddete adanmış bir şekilde zırhlı ve silahlı olarak çıkan devler.

– Aphrodite, güzellik ve aşk tanrıçası. O da Uranos'un kesilen erkeklik organından doğar ama diğerlerinden farklı olarak toprağa değil, suya karışarak dünyaya gelir.

İlk üç tanrısal varlığın –Erinysler, Meliaeler ve Gigantlar'ın– savaşa ve anlaşmazlığa dair tanrısal varlıklar olduğunu belirtelim. Aynı şekilde *Theogonia*'da da bir anlaşmazlık tanrıçası vardır: Eris, gece Nyks'in eril bir sevgilisi olmaksızın tek başına doğurduğu kızı. Oysa Aphrodite Eris'in temsil ettiği kavramdan değil, Eros'un temsil ettiği kavramdan, aşktan gelmedir.

VI. Kronos ile Kız Kardeşi Titanid Rheia'nın Çocukları:

Titanlar'dan sonra ikinci nesil "gerçek" tanrılar, yani ilk Olymposlular hikâyeye katılıyor:

– Hestia (ya da Latincede Vesta), ocağın tanrıçası.
– Demeter (Ceres), mevsimlerin ve ekinlerin tanrıçası.
– Hera (İuno), imparatoriçe, Zeus'un en son eşi.
– Poseidon (Neptunus), denizin ve nehirlerin tanrısı.
– Hades (Pluton), ölüler ülkesinin tanrısı.
– Zeus, (İupiter), tanrıların kralı.

V. İkinci Nesil Olymposlular:

– Hephaistos (Vulcanus), demirci tanrı, Zeus ile Hera'nın oğlu.

– Ares (Mars), savaş tanrısı, Hephaistos'un kardeşi, Zeus ile Hera'nın oğlu.

– Athena (Minerva), savaş, kurnazlık, sanat ve teknik tanrıçası; Zeus ile Metis'in kızı.

– Apollon (Phoibos) ve Artemis (Diana), ikiz kardeşler, güzellik ve zekâ tanrısı ile av tanrıçası; Zeus ile Leto aşkının meyveleri.

– Hermes (Mercurius), Zeus'un oğlu ve habercisi, annesi Maia.

– Dionysos (Bakkhos), şarap ve şölen tanrısı; Zeus ile bir ölümlünün, Semele'nin oğlu.

Sonuç Mahiyetinde

Kronos'un Önce Khronos, Sonra Zaman Tanrısı Saturnus Haline Gelmesinin Sebebi. Mitolojinin Sekülerizasyonu (Rasyonalizasyonu) Olarak Felsefe

Yunan felsefesi, Hesiodos'un Teo-kozmogonisindeki en derin mesajları birçok farklı açıdan yeniden ele alacaktır, ancak başka bir biçimde. En önemlisiyle başlayalım: Bir yandan bizlerin Odysseus'un, Troya Savaşının ya da tanrıların ve

dünyanın doğuşunun hikâyesine değinerek büyük mitik anlatıları çözümlememiz gibi, ilk filozoflar da bu anlatılardaki dini mirasın bir kısmını yazıldığı şekliyle kendilerine göre yeniden ele alacaklar; diğer yandansa bu miras kayda değer ölçüde değiştirilecek, hatta zaman zaman ona tamamen yeni bir anlam ve değerge kazandıracak yeni bir düşünce şekline, rasyonel, diyalojik ya da argümantatif düşünceye dönüştürülerek ihanete uğratılacaktır. Mitolojiden felsefeye; hikâyeden, epik şiirden, dolayısıyla anlatımsal söylemden argümantatif ve rasyonel söyleme geçiş temelde buna dayanacaktır.

Devamıyla ilgili Vernant'ın başka bir önemli eleştirmene, Cornford'a atıfta bulunarak anlattıklarıysa şöyle: "Antik felsefe, özünde, dinin geliştirdiği temsil sistemini, seküler bir biçimde ve daha soyut bir düşüncenin düzleminde aktarır. Filozofların kozmolojisi, evrendoğumsal mitleri yeniden ele alarak daha uzun bir hale getirir, muğlak bir analoji değildir söz konusu olan.

Anaksimandros'un felsefesi ile Hesiodos gibi mülhem bir şairin teogonisi arasında, yapıların, ayrıntılarına kadar birbirine uygun düştüğünü ortaya koyuyor Cornford."[1]

Ve gerçekten dinin bu sekülerizasyonu, felsefenin doğuşundan itibaren dini olduğu gibi muhafaza ederken onun ötesine geçerek –kurtuluş ve bitimlilik sorunsalı muhafaza edilirken bunlara yönelik bütünüyle dini yanıtlardan vazgeçilmesi gibi– kendini açıkça ve kesin bir şekilde ortaya koyuyor zaten. Burada asıl ilginç olansa bu süreci iki farklı yönden yorumlayabilmemiz: Kendimizi ya felsefeyi ondan önce gelen ve onu besleyen mitlerle ilişkilendiren şeye ya da tam aksine felsefeyi onlardan uzaklaştırdığımız o laik ve rasyonel olarak tanımlayabileceğimiz ana yakın hissedebiliriz.

Cornford bu iki sorunsalı bir araya getiren bağlar konusunda biraz daha hassas olsa da Vernant bu bağıntıyı inkâr etmemekle birlikte, daha ziyade onları karşı karşıya getiren

[1] *Krş.* Jean-Pierre Vernant ve Pierre Vidal-Naquet, *La Grèce ancienne. Du mythe à raison*, "Points," s. 198.

noktalara vurgu yapıyor ve şöyle yazıyor: "Elbette ilk filozoflar dünyanın açıklamasını yapacak bir sistemi sıfırdan yaratmadı; zaten var olan üzerinden gittiler... Ancak günümüzde, Cornford sayesinde bu bağıntı kabul gördüğüne göre, sorun da yeni bir biçim alıyor. Artık söz konusu olan, bu sorunu antik felsefe içinde bulmak değil, gerçekten yeni olanı ondan çekip çıkarmak: O da felsefenin felsefe olmak için hangi noktada mit olmaktan çıktığı."[1] Devamında, en az üç farklı düzlemde, tabiri caizse bir devrim gerçekleşiyor: Öncelikle mitolojide olduğu gibi soybilimsel –Zeus Kronos'un oğlu, Kronos da Uranos'un oğlu vs şeklinde– bir dil yerine, rasyonel ve sekülerize felsefe, açıklamalı ve nedensellik bağlamında bir ifade sistemi kullanıyor – bu unsur şu diğer unsurdan kaynaklanır, bu olgu şu etkilere yol açar gibi. Aynı şekilde artık Gaia'dan, Uranos'tan ya da Pontos'tan değil, "unsurlardan," topraktan, gökten ve denizlerin suyundan bahsediliyor: Tanrısal varlıklar, fiziksel unsurların karşısında silinip gidiyor. Kırılma tam bu noktada gerçekleşiyor ancak bununla birlikte fizikçilerin kozmosunun evrene ilişkin eski mitik vizyonlarda bulunan tüm temel karakteristik özellikleri (uyum, doğruluk, güzellik vs) miras olarak devralacağı devamlılık da tam burada başlıyor.

Son olarak da rahiplerinkinden farklı bir filozof tasviri ortaya çıkıyor: Otoritesi kendine sakladığı sırlardan değil, insanlarla paylaştığı gerçeklerden; doğaüstü gizemlerden değil, ortaya sürebildiği rasyonel ve gözle görülür kanıtlamalardan kaynaklanıyor.

Filozofların, Yunan tanrısal varlıklardan evreni meydana getiren "özdeksel" unsurları "çıkarmaya" ya da "soyutlamaya" yoğun bir şekilde çabalayarak ve daha önce dediğim gibi Pontos'tan suya, Uranos'tan gökyüzüne, Gaia'dan toprağa vs yönelerek ortaya koydukları, uhrevi olandan dünyevi olana, *mitos*'tan *logos*'a geçme yöntemlerini biraz daha yakından incelediğimizde, daha derinlemesine bir çözümlemeye ihtiyaç bile duymadan, felsefi düşüncenin yarattığı çalkantıya dair şimdi-

---

A.g.e., s. 202.

den bir fikrimiz olacaktır. Bu noktada aktaramayacağım kadar karmaşık bazı detaylar olsa da temel ilke şu: Doğal ve fiziksel gerçekliklere odaklanmak için tanrısal ve dini varlıkları bir kenara bırakıyoruz. Birkaç yüzyıl sonrasında Cicero'nun satırlarında, kendi deyimiyle "Yunan mitlerindeki tanrıların fizik tarafından yorumlandığı" bu "laik" devrimin epey eğlenceli etkilerine de rastlıyoruz. Ciceron Saturnus (Kronos'un Latince ismi) ile gök anlamındaki Caelus'u (Uranos'un Latince ismi) örnek olarak ele alıyor ve Stoacı felsefenin, eski mitolojik "hurafeler" açısından ortaya koyduğu sekülerizasyonu aşağıdaki şekilde açıklıyor:

> Gök'ün, oğlu Saturnus tarafından hadım edildiğine, Saturnus'unsa oğlu İupiter tarafından zincire vurulduğuna dair şu eski inanç Yunanistan'da yayılınca bu ahlaka aykırı hikâyelere titiz bir bilimsel açıklama getirildi. Dolayısıyla her şeyi kendinden doğuran, en üstteki göksel esirden, yani ateşten ibaret olan doğada bedenin doğurmak için başka cinsle birleşmesine yarayan üreme organlarına gerek olmadığını iddia ettiler. Mevsimlerin dönüşümünü ve zamanın akışınıysa Saturnus'un idame ettirdiğini ileri sürdüler; bu tanrının Yunanca adı Kronos'tur, bu da "zaman dilimi" anlamına gelen *khronos* ile aynı şeydir. Yıllarla doyduğu (*saturaretur*) için de Latincede Saturnus denir. Anlatılanlara göre Kronos kendi çocuklarını sürekli yutarmış; zaman da zaman dilimlerini yutar ve yılların gelip geçmesiyle bir türlü doymak bilmezmiş.*

Büyük Yunan teogonileri içinden bu tür bir metnin sahip olduğu filolojik doğruluk değer konusunu bir kenara koyalım. Burada önemli olan, "sekülerizasyon" mekanizmasının kendi ilkeleriyle açıkça izah ediliyor olması: İçeriğini yeniden düzenlemektense mitle olan bağlarını koparmak ya da başlıca temaları yeni bir bakış açısıyla ele almak yerine beyaz bir sayfa açmak değil burada söz konusu olan. Felsefe ve tek gerçek rakibi din arasındaki çapraşık ilişkiye, en başından itibaren izi silinmeyecek şekilde damgasını vuran tam da bu ikilik zaten: kırılma ve devamlılık. Bu sav daha önce başka bir eser-

* Cicero, *Tanrıların Doğası*, çev. Çiğdem Menzilcioğlu, Alfa Yay., 2018, 63-64, s. 157-158 –ed.n.

de[1] ortaya koyduğum gibi yalnızca Yunan düşünce dünyasıyla sınırlı olmak zorunda değil. Dindarlıktan uzaklığıyla bilinen düşünürler de dahil olmak üzere onların zamanına kadar felsefenin tüm tarihi boyunca doğrulandığını sık sık göreceğimiz bu sav, çok daha genel bir öneme sahip. Bu bölümü sonlandırmaya yaklaşmışken, çok fazla detaya girmeden, Leibniz'den Marx'a uzanan büyük Alman felsefesinin Protestan Reform hareketinden nasıl çıkacağından bahsetmek, son iki yüzyıldır bizim ekolümüzü domine eden büyük cumhuriyetçi ahlak kurallarının, korkusuzca ateist olduklarını öne sürmelerine karşın nasıl doğrudan doğruya Hıristiyanlıktan çıktıklarını ortaya koyarak dini içerikten felsefi içeriğe geçişin çarpıcı bir örneğini sizlerle paylaşmak ve hatta, Don Camillo ile Peppone'nin birbirlerinden hiç de sandıkları kadar uzak olmadıklarını göstermek istiyorum...

Cumhuriyetçi Büyük Ahlak Kuralları: Seküler Hıristiyan Bir Miras

Cumhuriyetçi toplumlarımız, laik olmalarına ve hatta zaman zaman ateizm tarafından baştan çıkarılmalarına rağmen, hiçbir şüpheye mahal bırakmaksızın doğrudan Hıristiyanlıktan miras kalan etik ilkelere dayandıklarını genellikle pek bilmezler. Zaten modern demokrasinin, başka bir yerde değil de kültürel olarak Hıristiyan bir dünyada tesis edilmesi de elbette basit bir tesadüf değil. Bu noktada, ateistler ile inananlar arasındaki karşıtlığa takılıp kalmayalım. Devrimci düşünce yapısına ve cumhuriyetçi anti-klerikalizme damgasını vuran büyük çatışma dönemlerine (rahiplerin ayaklanması olayı, 1792 "Eylül Katliamı," Konkordato, kilise ile devlet ayrılığı vs) rağmen, aslında hayal edebildiğimizden çok daha fazla bir devamlılık söz konusu. Cumhuriyetçiliğin Hıristiyanlıktan kalma bir miras, sekülerize bir Hıristiyanlık olduğunu fark edebilmek için Aziz Matta'nın tasviriyle İncil'de anlatılan bir meseli hatırlamak yeterli olacaktır.

---

[1] *La sagesse des Modernes* [*Modernlerin Bilgeliği*] içinde.

Şimdi kısaca bundan bahsedeceğim müsaadenizle. Bu mesel, seyahate çıkmak için sarayından ayrılmak üzereyken üç hizmetkârını huzuruna çağıran bir soylunun hikâyesini anlatıyor. Soylu huzuruna çağırdığı hizmetkârlarından birincisine beş talent* (Yunanca *talenta* kelimesi o dönemlerde çok değerli gümüş parçalarını betimlemek için kullanılırdı), ikincisine iki talent, üçüncüsüne de bir talent verir. Soylu geri döndüğünde bıraktığı talentlerin hesabını sorar. Birinci hizmetkâr beş talentiyle kâr etmiştir ve efendisine on talent geri verir. Efendisi onu samimiyetle kutlar: "Aferin iyi uşak, gel efendinin sevincine katıl." İkinci hizmetkâr dört talent geri verir, efendisi bire bir aynı kelimeleri kullanarak onu da tebrik eder: Aldığı gümüşle kâr etmiş, parasını iki katına çıkarmıştır. Üçüncü hizmetkârsa korkuya kapılır: –bu noktada korkunun güvenin, itimadın tam tersi olduğunu da belirtmek gerek– Talentini efendisi dönene kadar toprağa gömmüştür ve aynı aldığı şekilde geri verir. Soylu efendisi hakaretler yağdırarak sarayından kovar onu.

Doğru anlaşıldığı takdirde bu mesel aristokratik dünyanın çöküşünü entelektüel ve ahlaki bir düzlemde o zamandan ilan ediyor. Ne anlama geliyor peki? Her şeyden önce şu anlama: Büyük aristokratik ahlak kurallarının iddia ettiğinin aksine bir canlının asaleti biyolojik ya da bugünkü tabiriyle genetik olarak doğuştan sahip olduğu yeteneklere değil, sahip olduğu bu yeteneklerle neler yaptığına bağlı olarak belirlenir. Kendi doğası ve doğasından gelen hünerlere değil, en başta sahip olduğu yetenekler her ne olursa olsun onlarla yapacağı şeyler için kullanacağı özgürlüğe ve iradeye bağlıdır. Elbette bizler arasında doğuştan gelen bazı eşitsizlikler mevcut. Yanlış anlaşılmış bir eşitlikçilik adına bu eşitsizlikleri inkâr

---

Fransızca talent "hüner, yetenek, marifet" anlamlarına gelir. Ancak İncil'e atıfta bulunulan bu kısımda yazar, parantez içinde de belirttiği üzere, Antik Yunan'da kullanılan bir ölçü birimi olan talenti anlatmak isteyerek bu kelimeyi kullanmıştır. Fransızcada talent kelimesinin her iki anlama da gelmesi sebebiyle, sonraki paragraflarda geçen "hüner, yetenek" kelimeleri aynı kelimenin asıl anlamlarını karşılayacak şekilde kullanılmıştır –çn.

etmeye çalışmak çok anlamsız olacaktır. Anlamsız olmasının iki sebebi var: Birincisi, apaçık ortada olan bir gerçeği yok saymak olur; ikincisiyse ahlaki açıdan baktığımızda konuyla hiçbir ilgisi yok zaten. Bizim yapabileceğimiz bir şey yok, bu bir gerçek: Bazı insanlar *de facto* diğerlerinden daha güçlü, daha güzel ya da yakışıklı ve hatta daha zekidir. Einstein'ın ya da Newton'ın ortalamanın üstünde zeki olduklarını veya trizomik bir çocuktan *a fortiori* zeki olduklarını kim inkâr edebilir ki? Bu bir gerçek; tıpkı birinci hizmetkârın beş talenti varken ikinci hizmetkârın iki talenti olması gibi bir gerçek. O zaman? Bu hangi açıdan ahlaki düzlemde bir önem teşkil ediyor? Hıristiyanlığa göre cevap: hiçbir açıdan! Çünkü önemli olan, herkesin kendine bahşedilen hünerlerle, kaderin ona sunduğu yeteneklerle neler yapacağı. İnsana değer katan ortaya koyduğu eylemlerdir, doğa hiç kimseyi bir şeylere *a priori* layık kılmaz.

Bu önermenin benzersiz ahlaki önemini çok iyi idrak etmek gerekiyor. Halen aristokratik bir ahlak anlayışıyla yoğurulmuş bir evrende bu gerçek bir sarsıntı, boyutları anlaşılması gereken bir devrim anlamına geliyor. Canlıların, doğuştan sahip oldukları yeteneklerden bağımsız olarak, eşit ölçüde değerli oldukları anlayışını kapsayan modern eşitlik ideasını ortaya koyuyor. Fakat ısrarla belirtmek istiyorum; burada öyle bir uçurum açılıyor ki gerçekten tüm etkileyiciliğinin hakkını veriyor: Artık bir canlının liyakatini ve ahlaki değerini, başlangıçta ona bahşedilen şeyler (doğuştan gelen hünerler, şu meşhur "yetenekler") değil, bunlarla neler yaptığı belirliyor; yani burada önemli olan tabiat değil, özgürlük. Bu açıdan bakıldığında trizomik bir çocuk, ahlaki düzlemde Aristoteles ya da Platon gibi bir dâhiyle aynı ölçüde değerlidir. Hıristiyan ahlak anlayışının Antik aristokratizmle ayrışarak paradoksal olarak başka bir doğuşa olanak sağladığını da burada görüyoruz: büyük laik ve cumhuriyetçi ahlak anlayışlarının doğuşu.

Kısaca bakalım nasıl olduğuna.

Antik kozmolojiler iki temel ahlaki kanıyı kapsıyordu. Birincisi, canlılar arasında doğal bir hiyerarşi olduğunu varsa-

yıyordu. Doğaları gereği canlılar birbirlerinden az ya da çok farklıdır, eşit değillerdir ve insanlar söz konusu olduğunda iyi olanlarının (bilgeler) yükseklerde, kötü olanlarınsa (köleler) aşağılarda olması tercih edilir. İkinci kanıya göreyse erdem her canlı türünün kendine özgü mükemmelliğinde bulunur. Örneğin Aristoteles'e göre "erdemli" göz, simetrik iki kusur olan miyopluk ve hipermetropluğa eşit uzaklıkta olandır; tıpkı cesaretin, atılganlık ve korkaklığa eşit uzaklıkta olması gibi. Aristoteles'in yaklaşımıyla erdem, kesinlikle "merkezci" olmayan, hatta yavan bir merkezin aksine bir tür kusursuzluk ya da aristokratik mükemmeliyetle ifade edilebilecek "doğru yer" olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bu açıdan erdem doğanın karşısında yer almaz; tam aksine asil doğmuş canlının sahip olduğu tüm doğal becerileri başarılı bir şekilde eylemlemesidir. Aristoteles'in deyimiyle "etkiden" "eyleme" geçiştir.

Yeteneklere ilişkin meselin ortaya koyduğu anti-aristokratik mesajsa cumhuriyetçi ahlak anlayışının en büyük kurucularından biri olan bir eserin, Kant'ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* isimli kitabının ilk sayfalarından itibaren yeniden ifade ediliyor. Kant'ın, doğuştan gelen hünerlerin, yeteneklerin gerçekten ahlaki bir öneme sahip olduğunu, zeki, uzun, güçlü, yakışıklı, bedensel ve hatta zihinsel faaliyetler konusunda becerikli olmanın gerçekten bir erdem olabileceğini ve bu tür niteliklerin zaman zaman ahlak kuralları dışındaki alanlarda, özellikle sanat ya da spor alanlarında üzerimizde ne ölçüde bir çekim gücüne sahip olabileceklerini görmemizin imkânsız bir hal almasının sebeplerini açıkça belirterek "iyi niyet" kavramından övgüyle bahsettiği şu meşhur kısımdan söz ediyorum.

Kant'ın burada birkaç satırla yer alan bu argümanı, dini bir ahlak anlayışından etiğe geçişi kusursuzca ortaya koyuyor: Açıkçası güç, zekâ, güzellik vs ahlaki açıdan nötr kavramlardır; özünde ne iyi ne kötü değillerdir çünkü, üzerine bir anlığına düşünen biri bile bu kavramları iyiye olduğu kadar kötüye de kullanabileceğimizi kabul edecektir. Bir Latin atasözü "Corruptio optimi pessima," yani, "En kötü şey, en iyinin

bozulmasıdır," der. Dolayısıyla erdemi oluşturan şey doğuştan gelen nitelikler değil, yalnızca onlarla ne yapıldığıdır; yani orada kullanılan özgürlük ya da Kant'ın basitçe ifade ettiği gibi "iyi niyet"tir. Ve mutlak iyi olduğu söylenebilecek tek şey odur. Tıpkı bahsettiğimiz meselde olduğu gibi, ahlaki açıdan önemli olan ilk başta elimizde bulunan değil, onunla ne yapacağımızdır; tabiat değil, özgürlüktür.

Aslında derin, temeldeyse anti-aristokratik çıkarım şu: Hıristiyan açısından olduğu kadar, cumhuriyetçi açısından da en üstün dâhi bile trizomik bir çocuktan daha "değerli" değil. Ahlaki bir açıdan, yani insani değer açısından bütünüyle eşitler. Aynı şekilde erdemin, doğuştan gelen "asil" becerilerin eylemlenmesiyle hiçbir ilgisi yok. Aksine özgürlüğün, sahip olduğumuz tabiata karşı bir mücadelesi olarak tezahür ediyor. Bir canlı olarak değil de olması gereken olarak, yani bir görev olarak. Aristokratik dünyanın yalnızca bayağı bir faaliyet gördüğü noktada, modern dünyanın değer vererek takdir edeceği bir kavram olarak. Geçmişteki aristokratik ihtişamın çöküşüne üzülebileceğimiz gibi bu ahlaki dünya görüşünü de sevebilir veya sevmeyebiliriz. Ancak istesek de istemesek de tüm demokratik ulusların vizyonu haline geldiğini inkâr edemeyiz. Laik dünyayı görüş şeklimiz, genelde bilmesek ya da kabul etmek istemesek bile, kendinden önce gelen dini dünyadan sandığımızdan çok daha fazla etkilendi.

Bu da Yunan felsefesinin Yunan din dünyasıyla, yani mitolojiyle arasında süregelecek ilişkinin neredeyse tamamen aynısı. Ve müteakip bölümlerde –umarım keyifli bir şekilde– ele alacağımız konu bu.

4

Typhon ve Gigantlar

Kozmik Uyuma Karşı Patlak Veren Kaos

Giriş

Titanlar'ın temsil ettiği yıkım ve kaos gücüne karşı Zeus tarafından elde edilen zafer sonrasında ortalığın sakinleştiğini, Zeus'un diğer tanrılar arasında adilane pay ettiği kozmosun sonsuza kadar bu şekilde kalacağını, barış ve uyumun hâkim olacağını ve bunun da insanlara (ortaya çıktıkları zaman) kendilerini, tanrıların kralının oluşturduğu kozmik düzenle uyum içine getirmeye dayalı hayat anlamlarını rahat rahat arama olanağı tanıyacağını zannetmiş olabiliriz.

Fakat ne yazık ki bu biraz aceleci bir varsayım olur çünkü kaosun sahip olduğu güçlerin sonuna gelmek o kadar kolay bir iş değil. Prometheus tarafından insanlığın yaratılmasına ayrılan bir sonraki bölümümüzde bunun temel sebebini derinlemesine irdeleme şansımız olacak. Aslına bakılırsa, eğer kurulan düzen kusursuz olsaydı, kozmos her açıdan uyum ve barış içinde olsaydı, evrenin dengesi sonsuza kadar sürecek olsaydı, bir daha hiçbir hikâye, hiçbir edinim, hiçbir farklılık, hiçbir tuhaflık olmazdı ve hayat, ölüme benzeyerek son bulurdu. İşte bu yüzden Yunan kozmolojisinde, barış ve uyum içinde bir kusursuzluk haline yaklaşır yaklaşmaz yeniden bir dengesizliğin, bir başkalığın, bir farklılığın ortaya çıkması, kısacası tek bir kum tanesinin tüm mekanizmayı yeniden çalıştırması ve aksi takdirde yaşayan, dolayısıyla da yaşanabilir olamayacak kadar sakin bir hal alacak bir düzene yeniden hareket ve hayat vermesi gerekir.

Typhon'a Karşı Savaş

Aslında gerçekten de meşhur bir "kum tanesi"nden bahsediyoruz! Bu kum tanesi Zeus'a ve onun başlangıç kaosuna bir son verme isteğine karşı korkutucu bir rakip olarak ortaya çıkıyor: Gaia'nın korkunç Tartaros'tan doğurduğu (bunun nedenine daha sonra değineceğiz) Typhoeus ya da Typhon (Hesiodos onu iki isimle de anıyor). Typhon şu ana kadar karşılaştığımız canavarlar arasında en ürkütücü olanı. Koskocaman cüssesiyle Titanlar'dan, Yüz Kollular'dan ve Kykloplar'dan bile daha güçlü, daha korkunç ve hatta –mümkünse– daha kaotik. Omuzlarının üstünde, gözlerinden ateş püskürten yüz yılan kafasından daha kötü olan şey ise başlangıç kaosunun sembolü sayılabilecek başka bir özelliği: çok sayıdaki ağzıyla çıkardığı o inanılmaz sesler. Sürekli değiştikleri için ayırt etmesi genelde çok zor olan bu sonsuz çeşitlilikteki sesler, Typhon'un bambaşka bir dünyaya, farklı bir dünyaya ait bir canlı olduğu fikrini akla getiriyor. Bu da barış tesis edildikten sonra kurulacak kozmik düzenin tam merkezinde hâkim olması gereken uyum içindeki benliğin mutlak karşıtında yer alıyor demek. Bu canavar tüm dilleri taklit edebilir, mümkün olan ve hayal edilebilecek tüm sesleri çıkarabilir, tanrılarla anlaşılır bir şekilde konuşabilir, hatta bir sığırın böğürmesini, bir aslanın kükremesini taklit edebilir. Daha da kötüsü –çünkü korkunç bir karşıtlık söz konusu– yavru bir köpeğin havlamalarını ya da küçük bir kedinin miyavlamalarını da taklit edebiliyor olması!

Kronosoğlu'nun ilk çocuklarına, yani Zeus'un Tartaros'a hapsettiği Titanlar'a yaptıkları karşısında Gaia'nın nasıl öfkelendiğini hatırladıktan sonra, pseudo-Apollodoros (sık sık bizlere kaynak teşkil eden II. yüzyıl mitografı) bu canavarın fiziksel görünüşünü ve Zeus'a karşı verdiği savaşın başlıca kısımlarının ilerleyişini *Bibliotheka* adını verdiği önemli kitabında nasıl anlatıyor ona bakalım şimdi:

> Tanrılar devleri yenince daha da çok öfkelenen Yer, Tartaros'la cinsel ilişkiye girdi, Kilikia'da yarı insan yarı azman melez Typhon'u doğurdu. Cüssesi ve kuvveti Yer'in tekmil dölünden

üstündü. Uyluklarına kadar insan biçimindeydi, ama azman cüssesiyle bütün dağlardan daha yüksekti, başı yıldızlara bile değerdi. Ellerinin biri batıya, diğeri doğuya erişirdi, kollarından yüz ejder başı çıkardı. Uyluklarından aşağı kocaman engerekler kıvrılmıştı, bunlar uzandığında başına değerdi, yüksek perdeden tıslarlardı. Bedeninin her yerinden kanatlar çıkardı; başından ve yanaklarından fışkıran kirli saçı rüzgârda dalgalanırdı; gözlerinden ateş saçardı. Gökyüzüne yanan kayaları fırlatırken ağzından büyük bir ateş seli fışkırtarak tıslamalar ve naralarla saldırmaya başladığında dış görünüşü ve cüssesi böyleydi. Fakat tanrılar onun gökyüzüne saldırdığını görünce Mısır'a kaçtılar, takip edildikleri için hayvan kılığına girdiler. Yine de Zeus Typhon'a uzaktan yıldırımlar yağdırdı, adamant taşından orağıyla yakın mesafeden vurdu, kaçan Typhon'u Suriye'nin yüksek Kasios Dağına kadar takip etti. Canavarın ciddi yara aldığını görünce onunla boğuştu. Fakat Typhon ona kuyruğunu dolayarak sıkıca sardı, elinden orağı almak için güreşirken el ve ayak tendonları kesildi, onu omuzlarına alarak deniz yoluyla Kilikia'ya götürdü, Korkios (yaşadığı mağaranın adı) mağarasına geldiğinde yere bıraktı. Tendonları ayı postuna saklayarak ortadan kaldırdı, yarı hayvan yarı bakire ejder Delphyne'yi tendonlara muhafız atadı. Fakat Hermes'le Aigipan tendonları çaldılar, görünmeden onları Zeus'a taktılar. Gökyüzünde gücünü aniden toparlayan Zeus kanatlı atların çektiği arabasına binerek Typhon'a yıldırımlar yağdırdı, Nysa denen dağa (daha sonra Dionysos da bu dağda doğacaktır, adı da "Nysa'nın tanrısı" anlamına gelir) kadar onu takip etti, burada kader tanrıçaları kaçağın aklını çeldi; güçleneceğine ikna ederek ölümlü meyvelerin tadına baktırdı. Yeniden kovalanarak Thrake'ye geldi; Haimos dağında savaşa katıldı, bütün dağları fırlatmaya başladı. Fakat dağlar yıldırımın gücüyle geri teptiğinde, dağın üzerine dere gibi kan fışkırdı, bu nedenle dağa Haimos adı verildiğini söylerler. Sicilya denizi yoluyla kaçmaya başladığında, Zeus Sicilya'daki Etna dağını onun üzerine fırlatıp attı. Bu kocaman bir dağdır, Zeus'un yağdırdığı yıldırımlardan çıkan ateş patlamalarının bugüne kadar geldiğini söylerler…•

Burada Besançon Üniversitesinden iki araştırmacı öğretim görevlisi olan Jean-Claude Carrière ve Bertrand Massonie'ye ait bu güzel çeviriyi kullandığımı belirtmek isterim. *Bibliotheka*'nın tercümesini yaparak onu üniversitelerinin edebiyat yıllıklarında yayımlama fikrini hayata

Sahip olduğu derin anlamı ortaya çıkarmak amacıyla, bu savaşın farklı anlarına dair yorumlar yapacağız çünkü gerçekten derin bir –hatta birçok– anlamı var. Fantastik bir savaş hikâyesi görünümünün altında, tutku uyandırıcı çok sayıda felsefi anlamın gizlendiğini hep birlikte göreceğiz. Fakat öncesinde, bu yeni savaşın ortaya konan olası getirisinden ve sebeplerinden bahsetmek konusunda biraz ısrarcıyım.

Öncelikle olası getirisine bakalım: Typhon'un primitif anti-kozmik güçlerin, başlangıçtaki kaotik etkilerin yeniden dirilişinden ibaret olduğunu anlamamız gerekiyor. O da Titanlar gibi Gaia'dan (ve ayrıca Tartaros'tan, yani iki Toprak'tan) doğma. Hesiodos'un daha sonraları *Theogonia*'sında açıkça belirttiği üzere eğer Typhon Zeus'a karşı hazırlandığı bu savaşı kazanmak zorunda olsaydı, eğer dünya üzerinde hâkimiyet gücünü ele geçirmeyi, hem ölümlülerin hem de ölümsüzlerin efendisi olmayı başaracak olsaydı, ona karşı asla hiçbir şey yapılamayacağı gibi kozmostaki uyuma karşı mutlak suretle üstün gelecek olan en büyük kargaşa da düzene hâkim olurdu. Kaos düzene, savaş barışa, zorbalık adalete, akılsızlık zekâya üstün gelirdi. Ve bu korkunç zaferin en önemli etkisi de insanların artık iyi yaşamı hem arayamamaları hem de *a fortiori* olarak bulamamaları olurdu çünkü ortada kendilerini adapte edebilecekleri bir uyum ortamı kalmamış olurdu. Tüm bilgelik arayışı hiç olur, hatta felsefenin kendisi bile imkânsızlaşırdı.

Peki o zaman neden Typhon? Nereden ortaya çıktı ve hangi sebeplerden ötürü? Her zaman Zeus'un tarafını tutan, onu kendi bağrında yaptığı mağarada saklayarak babası Kronos'tan kurtaran, eğer bir oğlu olursa zamanı geldiğinde kendisini de tahtından edeceği konusunda onu uyararak Metis'i yutmasını tavsiye eden, Titanlar'a karşı savaşı kazanmak istiyorsa Kykloplar'ı ve Yüz Kollular'ı serbest bırakması gerektiğini söyleyip tıpkı Metis gibi son derece aklı başında bir şekilde ona bunu yapmasını öneren bu tatlı büyükanne

---

geçirdikleri için çok memnunum (Yayınevi: Les Belles Lettres). Metnin Yunancası da internet üzerinden kolayca temin edilebilir. [Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., 2017, I. Kitap, VI-3, s. 90-92 –çn.]

Gaia'nın, şimdi de korkunç Tartaros'la planlayarak yarattığı tüyler ürpertici bir canavarı neden torununun üzerine saldığı nasıl açıklanabilirdi? Hiç bilinmez. Üstelik Hesiodos da bizlere Toprak'ı bunu yapmaya iten sebeplerle ilgili hiçbir şey –kesinlikle hiçbir şey– söylemiyor.

Ancak yine de bir risk alıp en akla yatkın gözüken iki hipotez üzerinden gidebiliriz. Birincisi ve daha yüzeysel olanı, Apollodoros'un da ileri sürdüğü gibi, Gaia'nın ilk çocukları Titanlar için Zeus'un belirlediği kaderden, yani onları Tartaros'a kapatmasından hoşnut olmaması. Her ne kadar onları sürekli savunmasa da Titanlar her şeye rağmen kendi dölü ve onlara tayin edilen bu korkunç kaderi önce ona itiraz etmeden kabul edemez. Hemen söyleyeyim: Bir şeyleri açıklarken öznenin psikolojisinden yola çıkma yöntemi hiç tatmin edici değil. Psikolojinin burada, bu dramın çıkış noktasından ziyade daha derin bir gerçeğin çarpıtılmış yüzü olduğu ortada. Genel olarak Yunan kozmolojisinde duyguların psikolojisine ya da biyografik anekdotlara pek fazla itimat etmemek gerekir: Her zaman daha gizli gerçekliklerin, kökleri kozmosun oluşumuna kadar uzanan hakikatlerin üzerini örterler, ki kozmosun nihai erek noktası insanların hayatına bir anlam vermektir (tabii burada tüm bu masalları uyduranların da tanrılar değil, bizzat insanlar olduğunu sakın unutmayalım!). Fakat Typhon ciddi bir sorun, ruhsal durumların sürece müdahil olmadığı bir kozmogoni meselesi.

İkinci hipotezse biraz daha inanılası: Gaia Zeus'a karşı Typhon'u yarattığına göre, Khaos'un güçleri tamamen kanalize olmadığı için kozmosun dengesi kusursuz bir şekilde sağlanamamış demektir. Zeus'un üzerine yeni bir canavar salarak, ona, kozmik düzen içine kaotik unsurları daha fazla entegre etme olanağı vermiş olacak. Neredeyse tüm eleştirmenlerin zannettiği gibi burada söz konusu olan yalnızca siyasi gücü değil, her şeyden önce kozmolojiyi ve felsefeyi ele geçirmek. Çünkü, daha önce de belirttiğim gibi, Typhon'un temsil ettiği şey, Zeus'un aradığı şeyin mutlak zıddı: Typhon başkalığın yanı sıra zamanın, farklılığın, üremenin, tarihin, kısacası ha-

reketin ve hayatın arketipi. Khaos'u Kozmos'a entegre etmek, farklılığı özdeşlikte, kargaşayı düzende, dengesizliği dengede eritmek gerek, ancak bunu yaparken Khaos'un bütünüyle ortadan kalkmaması lazım; aksi takdirde paradoksal bir şekilde barışla birlikte ölüm de galip gelir! Gaia'yla ilgili biraz naifçe de olsa "çocukları için tayin edilen kaderden memnun değil" derken aslında onun da istediğinin tam olarak bu olduğuna hiç ama hiç şüphe yok çünkü Gaia, bütün bilgeliğiyle, yalnızca "düzen güçlerine" ve barışa tutunup kalırsak dünyanın kaskatı kesileceğini, kozmosun hayattan mahrum kalacağını çok iyi biliyor. Dolayısıyla bir araya gelerek Typhon ile Olymposluları karşı karşıya getiren bu savaşı meydana getiren farklı bölümlerin anlamlarını, tam olarak "kozmolojik" diyebileceğimiz bu perspektiften bakarak çözmek gerekiyor. Bu yüzden de sizleri, bu bölümleri biraz daha yakından incelemeye davet ediyorum.

Hesiodos'un Versiyonu

Hesiodos'un anlatımında öykü oldukça kısa ve detaylara fazla yer verilmemiş: Yalnızca savaşın çok korkutucu ve benzeri görülmemiş bir şiddette olduğunu, yerin ta Tartaros'a kadar sarsıldığını, karanlıkların en derininde yaşayan ölüler diyarı tanrısı Hades'in ve Olymposlulara karşı verdikleri mücadeleyi kaybettikleri için Kronos'un ardından karanlık ve küfle kaplı bu yere kapatılan Titanlar'ın da korkuya kapıldıklarını öğrenebiliyoruz. Ayrıca Zeus'un yıldırımlarının ve Typhon'un püskürttüğü ateşin etkisiyle toprağın alev aldığı, lava dönüştüğü ve eriyik metal gibi aktığı da anlatılır. Kykloplar'ın kendisine hediye ettiği silahlar –gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım– sayesinde finalde kazanan Zeus olur. Yıldırımlarla çarpılan Typhon'un kafaları birer birer kömüre döner ve bu korkunç canavar sonunda olması gerektiği yerde bulur kendini: cehennemde. Elbette tüm bunların bir anlamı var: Bu korkunç mücadelede ortaya konan şeyin kozmosun ta kendisi olduğu mesajı veriliyor okura. Typhon'un ortaya çıkmasıyla birlikte, uyumu ve kendi dizilimi içindeki evrenin tamamı tehdit altın-

da kalıyor. Bu yüzden de Hesiodos'un metni görece yavan olmasına rağmen, dikkatli okunduğunda çok da sıkıcı gelmiyor. Bakalım nasıl yazmış:

> Ama Zeus Titanlar'ı kovunca gökten, Ana Toprak son oğlu Typhon'u doğurdu sevişip Tartaros'la, altın Aphrodite yüzünden. Zor işler için yaratılmıştır kolları, ayakları yorulmak bilmez bu yaman tanrının, yüz yılan başı yükselir omuzlarından çıkarıp korkunç kara dillerini, bu ejder kafasındaki gözler de ateş alev saçar kara kaşları altından, sesler yükselir bu korkunç başlardan, akılları donduran türlü türlü sesler: Kimi zaman yalnız tanrıların anlayacağı seslerdir bunlar, kimi zaman azgın bir boğanın böğürtüsü, kimi zaman amansız bir aslanın kükremesi, kimi zaman köpek yavrularının bağrışması, kimi zaman dağlarda yankılanan ıslık. Az kalsın bir kıyamet kopacaktı o gün, Typhon kralı olacaktı ölümlü ve ölümsüzlerin ama tanrılar ve insanlar babası Zeus keskin görüşüyle farkına vardı onun, birden gürledi olanca öfkesiyle, yer yerinden oynayıp sarsıldı, inledi kat kat gökler ve denizler, Okeanos'un suları ve yeraltı karanlıkları. Koca Olympos titredi ayakları altında savaşa kalkan tanrılar kralının. Dağ taş da inledi onunla birlikte... Kaynıyordu yer, gök, deniz baştan başa... Bir depremdir başlıyordu önü alınmaz, ürpertiler içindeydi Hades bile, yokluk ülkesinde ölülerin sultanı ve Titanlar, yerin altında Kronos'un etrafında sarsılıyordu... Zeus toparlayıp var gücünü, hışmını, yakalayıp şimşeklerini, yıldırımlarını dikildi Olympos'un başına ve vurdu! Birden ateşe boğdu, çepeçevre, korkunç canavarın inanılmaz başlarını. Yediği kamçıyla duraklayan Typhon yıkıldı yere ve Toprak Ana inledi inim inim... Zeus'un öfkesiyle böyle atıldı Typhon yerin dibindeki koca Tartaros'a. İşte bu Typhon'un soyundan gelir ıslak soluklu azgın rüzgârlar Notos, Boreas ve Zephyros'tan başka. Çünkü bunlar tanrılardan doğmadır ve büyük yararları vardır ölümlülere... (Typhon'un rüzgârları) bir o yandan, bir bu yandan eserek tekneleri darmadağın ederler, ölüme sürüklerler gemicileri. Öyle bir beladır ki bu, denizde insan ne yapsa kurtaramaz kendini.*

Burada da gördüğümüz üzere, ne zaman Zeus'un zaferi tanrılar tarafında barışın gelmesini sağlasa, zavallı insanları da

---

* Hesiodos, *Theogonia*, çev. Azra Erhat ve Selahattin Eyüboğlu, İş Bankası Yay., 2017, 820-879, s. 35-37 –çn.

–her zaman olduğu gibi– en kötü felaketlerin kıyısından geçmeden bırakmıyor...

Jean-Pierre Vernant'ın da gösterdiği gibi Hesiodos'un kısa öyküsünün, ondan sonra gelen mitograflar tarafından zenginleştirilmesi ve dramatize edilmesi çok da nedensiz değil. Dünyanın kuruluşuna yönelik bu son aşamada olası kazanımın (sonunda kazananın Khaos mu yoksa Kozmos mu olacağını öğrenmenin yanı sıra hayatın, farklılığın, başkalığın ve zamanın nasıl ebedi dengeye entegre edilebileceğini anlamaktan da bahsediyoruz) ne kadar önemli olduğu düşünülürse, bu temanın yıllar içinde zenginleştirilmesi gayet normal. Typhon kazanırsa, uyum içinde ve adil bir kozmosun kurulma olasılığı ortadan kalkar. Fakat eğer zafer Zeus'un olursa, eğer evrene adalet hâkim olursa, yine de hayat, devinim, zaman ve tarih olacak mıdır? Akılda bu tür sorular uyandırabilen bir çatışmanın Hesiodos'un kaleme aldığı bu fazla konsantre halindense daha zengin, daha nefes kesici ve daha dramatik bir versiyonunun yazılmaması gerçekten hem şaşırtıcı hem de üzücü olmuştu. Bu yüzden ondan sonra gelen mitograflar yürekten bir coşkuyla bunu yapmaya koyuldu ve arka arkaya eklenen bu zenginleştirmelerin sonuçlarını, daha önceki mitolojik öykülerin bir sentezini her biri kendi türünde ortaya koymaya çalışan iki eserde gözlemlemek oldukça ilginç bir hal aldı.

Apollodoros'un Versiyonu

Birincisi, Apollodoros'un *Bibliotheka*'sı, ki bu esere dair birkaç şey söylemem gerekiyor sizlere. Öncelikle, bugün kullandığımız dilde "bibliothèque [kütüphane, kitaplık]" kelimesi kitap anlamına değil, daha ziyade kitapların kaldırıldığı –mobilya ya da mekân– yer anlamına gelir. Ayrıca Yunancada *thêkê* kelimesi içine bir şeyler konulan, daha doğrusu kitaplar (*biblios*) konulan bir "sandık" ya da bir "kutu" demektir. Dahası eski zamanlarda "bibliothèque" terimi, mecazen, aynı konu üzerinde kitaplardan öğrenebileceğimiz her şeyin tıpkı bir mobilya gibi bir arada toplandığı derlemeleri ifade etmek için de kul-

lanılırdı zaman zaman. Apollodoros'un *Bibliotheka*'sı tam da bunu yapıyor aslında: Kendi zamanı için erişilebilir olan tüm mitolojik bilgilerin bir tür özeti mahiyetinde bu kitap. Kendi içinde birçok farklı kitabı bir araya getiren bir kitap olması sebebiyle bir "kütüphane" ile eş tutulmuş. Bizzat Apollodoros'tan bahsedersek, mitler konusunda daha fazla bilgi edinmek için benzersiz bir değere sahip olan *Bibliotheka*'sının MÖ II. yüzyılda, Atinalı Apollodoros isminde, gramer ve mitoloji konularına tutkuyla yaklaşan, çok bilgili biri tarafından yazıldığı zannedildi uzun süre. Fakat günümüzde bunun doğru olmadığı, *Bibliotheka*'nın MS II. yüzyıla doğru kaleme alındığı ve daha öncesinde yazılmadığı, dolayısıyla yazarının zannedilen Apollodoros olmadığı ve gerçek yazarına dair hiçbir şey bilinmediği düşünülüyor. Hakkında hiçbir şey bilinmediği ve alışkanlık da baki kaldığı için, hatalı da olsa kitap "Apollodoros'un Bibliotheka'sı" şeklinde anılmaya devam ediyor. Üstelik ortada ne bir *bibliothèque* ne de bir Apollodoros olmasına rağmen! Fakat bu gerçek, bizler açısından, eserin sahip olduğu olağanüstü değerden hiçbir şey kaybettirmiyor çünkü yazarı her kim olursa olsun, günümüzde kayıp olan bazı metinlere ulaşmayı başarmış ve bunların hatıralarını yalnızca onun sayesinde saklayabiliyoruz.

Şimdi kendi hikâyemize ve "pseudo" (sahte) Apollodoros denilen yazarımızın versiyonuna geri dönelim. Apollodoros'un anlatımında Hesiodos'un anlatımına nazaran çok daha güçlü bir belirsizlik var. Tiyatroda "dramaturji" adı verilen, oyunun sahnelenme şekli de daha çarpıcı. Öncelikle *Theogonia*'da olan bitenlerin aksine bu versiyonda Typhon Zeus'u alt etmeyi başarır. Zavallı Zeus –bir defaya mahsus olarak– "sinirlerinin kontrolünü kaybeder," hem de ifadenin olabilecek en gerçek anlamıyla. Üstelik diğer tanrılar da çok büyük bir korkuya kapılır. Typhon o kadar ürkütücü bir canavardır ki onu gören tanrılar korkudan Mısır'a doğru kaçmaya başlar ve Typhon'un darbelerine yakalanmamak için fark edilmeden oradan geçmeye çalışırlarken hayvan görünümüne bürünecek kadar korkakça davranırlar. Kabul edelim ki Olymposlular

için pek de onurlu bir davranış olduğu söylenemez bunun. Cesurca ayakta kalan yalnızca Zeus olur. Her zaman olduğu gibi bütün cesaretiyle saldırır Typhon'a yıldırımlarıyla. Aynı zamanda daha önce alıntıladığımız Apollodoros metninde de bahsi geçen orakla beline de hamle yapar canavarın. Tabii ki bu, babası Kronos'un, Uranos'un erkeklik organını kesmek için kullandığı orağın ta kendidir. Fakat Typhon, Zeus'un silahını elinden alır ve kendi orağıyla ona saldırarak kollarındaki ve bacaklarındaki tendonları kesmeyi başarır. Tanrıların kralı ölmemiştir –çünkü ölümsüz olduğu için ölmesi imkânsızdır– ama bu haliyle bir sebzeden farkı kalmaz. Kendi kendine hareket edemeden, tam olarak yıkık bir insan gibi öylece yerde yatar; üstelik başında bir de gardiyan vardır: Typhon'un hizmetindeki Delphyne isimli korkunç bir dişi yılan onu çok yakınından izlemektedir.

Neyse ki Hermes oradadır. Hermes Zeus'un çok sayıdaki oğullarından biri, hatta en sevdiklerindendir. Zeus'un Pleiadlar'ın en genci olan Maia'dan olma oğludur. Pleiadlar yedi kız kardeştir. Titanlar'dan Atlas'ın kızlarıdır. Zeus tarafından göklere çıkarılarak kendi adlarını taşıyan takımyıldızın yedi yıldızı olacaklardır daha sonra. Hermes ise üçkâğıtçıların kralı; hırsızların, tüccarların ve habercilerin tanrısıdır. Daha önce belirttiğim üzere, Latince adı olan Mercurius'un neredeyse dünyanın her yerinde bir gazeteye ya da dergiye isim olarak verilmesi bir tesadüf değil. Hermes, İris'le birlikte Zeus'un habercisi olarak ondan gelen talimatları ve emirleri hem diğer tanrılara hem de insanlara ileten kişi olacaktır. İsminin üniversite düzeyinde bir bilim koluna, büyük metinlerin yorumlanması üzerinde çalışılan hermenötik bilimine verilmesinin sebebi de budur (çünkü Hermes de babasının düşüncelerini yorumlar). Hayatından daha detaylıca bahsedeceğimiz ve Kral Midas'a ayrılan bölümde buna tekrar değineceğiz.

Şimdilik Hermes'in usta hırsızlık becerilerini burada da sergileme şansı olacağını aklımızda tutmakla yetinelim. Apollodoros'un versiyonunu dikkate alırsak, bu seferki dümenin-

de Aegipan isminde birisinden yardım alacaktır. Aegipan'ın, Hermes'in oğullarından biri olan ve çobanlarla sürülerin tanrısı olarak bilinen Pan'ın bir diğer adı olduğuna da şüphe yok. Aynı zamanda yedi adet saz kamışından yapılma bir flütün de mucidi olduğu söylenir. Pan bu flüte, âşık olup peşine düştüğü ve onun ısrarlarından kaçmak için saz kamışına dönüşen Nympha'nın adını verir: "syrinks." Klasik müzikle amatör olarak ilgilenen herkes de Debussy'nin bu zavallı orman perisi anısına onun adını verdiği syrinks isimli muhteşem solo flüt eserini biliyordur zaten...

Yaptığı bu flütten yayılan yumuşak müzik sayesinde Pan, Typhon'un dikkatini başka yöne çekmeyi başarabilecektir; bu da canavarın, temsil ettiği her şeyin, yani kaosun tam tersi olmasına rağmen uyuma, "kozmik" güçlerin etkisine kayıtsız kalmadığının bir göstergesidir. Typhon dinlediği müziğin etkisiyle yavaşça sallanmaya ve uyuklamaya başlar, Hermes de bu fırsattan istifade ederek babasının bedenindeki yerlerine koymak için uğraştığı tanrısal tendonları araklamaya koyulur. Yeniden ayağa kalkan Zeus tekrar savaşmaya hazırdır. Her zamanki silahlarıyla, yani yıldırım, şimşek ve gök gürlemesiyle Typhon'un peşine düşer. Fakat yine dışarıdan yardım alması kaçınılmazdır, bu sefer Moiralar yardım eder ona. Moiralar Zeus'un adalet tanrıçası Themis'ten olan kızlarıdır. İnsanların yanı sıra tanrıların da kaderini düzenlerler çünkü kader dünyanın evrensel yasası olduğu için ölümsüzlerden bile üstündür. Her canlı kendi *moirasına*, kendi yazgısına sahiptir; var olduğu sürece mutluluktan ve mutsuzluktan kendi payına düşeni ya da kendi nasibini alır. Ve eğer bir ölümlüyse, ölüm saati bellidir. Bu yönüyle Yunanların *moirası*, Budistlerin karmasını akla getirir. Moiralar'ın isimleri Atropos, Klotho ve Lakhesis'tir. Birincinin eğirdiği, ikincinin sardığı, üçüncünün ise zamanı gelince kestiği bir iplikle insanların ömürlerinin ne kadar süreceğine karar verdikleri söylenir.

Burada Uranos'la Kronos'un arasında olanların aksine, Zeus'un çocuklarının babalarına yardıma geldiğini de görüyoruz çünkü Zeus adil ve iyi niyetli bir baba, çocuklarının gün

ışığını görmesini engelleyen bir canavar değil. Hermes gibi Moiralar da Zeus'un yardımına yetişir ve korkunç Typhon'a bir tuzak kurarlar: Yediği zaman kendisini yenilmez kılacağını ve böylece Zeus'la savaşı kazanacağını söyleyerek lezzetli meyveler verirler ona. Halbuki bu meyvelerin içinde gücü tamamen yok eden ilaçlar vardır. Moiralar'ın tuzağına düşen Typhon, yediği meyvelerin etkisiyle tamamen zayıf düşer ve bir sebzeden farkı kalmaz. Böylece Zeus Typhon'u yenerek onu bir volkanın, Etna'nın altına hapseder ve volkanın patlamaları, Typhon'un beyhude çırpınışlarının bir tezahürüdür.

Nonnos de Panopolis'in Versiyonu

Apollodoros'tan üç asır sonra, aynı hikâye Nonnos de Panopolis [*Panopolisli Nonnos*] isminde bir mitograf tarafından önemli ölçüde derinleştirilmiş, geliştirilmiş ve ne Hesiodos'un eserinde ne de meşhur tanınmamış yazarımızın *Bibliotheka*'sında bile yer alan anekdotlar ve diyaloglarla zenginleştirilmiştir. MS V. yüzyılda yaşayan bu mitograf *Dionysiaka* isimli eserinin ilk iki kitabını Typhoeus ile Zeus'un savaşına ayırmıştır. Nonnos aslen, eserin isminden de anlaşılacağı üzere, Dionysos'un maceralarını anlatan epik şiirin yazarı olarak bilinir. Eserini Apollodoros'un *Bibliotheka*'sından üç asır sonra, Hesiodos'un şiirlerinden ise on iki asır sonra kaleme almıştır. Bu da sizlere bugün "Yunan mitolojisi" başlığı altında okuduklarımızın oluşturulması için ne kadar zaman gerektiği konusunda bir fikir verecektir. "Yunan mitolojisi" dediğimizde de İncil'le ya da Kur'an'la mukayese edilebilecek tek bir derlemeden değil, uzun bir zamana yayılan sayısız öykünün bir araya getirilmesinden bahsediyoruz. Nonnos'un eseri ise bizim açımızdan daha da özel bir öneme sahip çünkü Yunan mitlerine ilişkin gerçek bir bilgi kaynağı mahiyetinde.

Nonnos'un öyküsü ana hatlarıyla Apollodoros'un versiyonuna benzese de aslında çok daha zengin, çok daha yoğun ve çok daha dramatik. Çünkü Nonnos kendi yaşadığı dönemde bu mitlerin nasıl anlaşılmış olabileceğine ilişkin epey fayda-

lı bilgileri zengin detaylarla paylaşırken, hikâyeye konu olan çatışmanın "kozmik" kazanımlarının altını çizmeyi de asla ihmal etmiyor. Ona göre kozmosun ayakta kalıp kalamayacağı tamamen ve çok basit bir şekilde bu savaşın sonucuna bağlı: Eğer Typhon kazanırsa Olympos'un tüm tanrıları Zeus'un yerini alacak olana, hatta karısı Hera'ya bile sahip olacak olana kulluk etmek durumunda kalacak ki Typhon da Olympos'un efendisinin karısına göz koymaktan ve onu elinden almayı istemekten vazgeçmiyor zaten.

Nonnos'a göre olayların nasıl gerçekleştiğine biraz daha yakından bakalım.

Apollodoros'un versiyonunda olduğu gibi burada da Typhon'u gören Olymposlu tanrılar ilk önce büyük bir korkuya kapılarak kelimenin tam anlamıyla panik içinde kaçışmaya başlar. Ve yine burada Zeus "sinirlerinin kontrolünü kaybeder:" Typhon, Zeus'un tendonlarını kopardıktan sonra onları gizli ve korumalı bir yere saklar. Fakat bu versiyonda Zeus'un zaferi kazanmasında ilk payı olan kişi Hermes değil. Bizzat Zeus bir savaş planı hazırlar ve onu uygulamaya koymak için Aphrodite'in sır ortağı Eros ile Thebai şehrinin efsanevi kurucusu ve Zeus'un boğaya dönüşerek kaçırdığı güzel Europa'nın erkek kardeşi, düzenbaz kral Kadmos'u huzuruna çağırır. Kadmos'un kendisine sunacağı hizmetlerin karşılığında onu, savaş tanrısı Ares ile güzeller güzeli Aphrodite'in kızı olan büyüleyici Harmonia ile evlendireceğine dair söz verir. Aynı zamanda tüm onurların en yücesini vaat ederek Olymposlu tanrıların düğününe katılacağını söyler ona (bu arada tüm bu hikâyelerin birbirleriyle ne kadar iç içe olduğunu da not düşeyim: Kadmos'un kızlarından biri olan Semele Zeus'a âşık olacak ve oğlu Dionysos'u dünyaya getirecektir).

Zeus'un planladığı savaş hilesi gerçekten dikkate değer: Typhon'a karşı mücadelesinde ortaya sürülen kozmik kazanımı tamamen açıklayan bir plan. Zeus Kadmos'tan çoban kılığına girmesini ister. Pan'ın büyüleyici sesler çıkartan flütü syrinks'i alacak ve Eros'un da yardımıyla, Typhon'un büyüsüne kapılacağı yumuşaklıkta ve çekicilikte bir müzik çala-

caktır. Typhon flütü çalmaya devam etmesi ve Zeus'un karısı Hera'yla müstakbel düğünlerinde müzisyenlik yapması için –aralarında Athena'yla evliliğin de olduğu– bin farklı şey vaat eder Kadmos'a. Meşhur kocası Zeus'u mağlup eder etmez Hera'yla evlenmeyi planlamaktadır. Kendinden son derece emin olan Typhon bu tuzağa düşer ve syrinks'in melodilerine kapılarak uyuyakalır. Böylece Kadmos Zeus'un tendonlarını geri alır. Onları tekrar yerlerine yerleştiren Zeus, zaferi göğüslemeye bir kez daha hazırdır.

Gördüğünüz üzere bu versiyon anlam dolu: Kozmosun kurtuluşu için her şeyin arasından müziğin, kozmik sanatın kullanılması gerçekten son derece dikkat çekici bir nokta çünkü bir bütün olarak müzik, birbiriyle "uyaklı olacak" seslerin buna uygun şekilde sıralanması temeline dayanıyor. Bu zafer karşılığında Kadmos'un ödülünün Harmonia'yla evlenmek olacağının da altını bir kez daha çizeyim: Çünkü bu da tamamen sembolik!

Typhon için tasarladığı tuzağı hazırlamak için Kadmos ve Eros'u çağıran Zeus'un kullandığı ifadeleri ve hangi ölçüde açıklayıcı olduklarını görmeniz amacıyla orijinal metni alıntılamayı tercih ediyorum yine:

> Sevgili Kadmos, syrinks'i çal ki yeniden dinginleşsin gökyüzü. Gecikirsen kırbaç darbeleri altında inleyecektir gökler, zira benim göksel silahlarımı da kuşandı Typhon... (Zeus'un tendonlarının yanı sıra Typhon yıldırımı, şimşeği ve gök gürlemesini de aşırır Zeus'tan, Zeus'un niyeti ise onları bir an önce geri almaktır)... Tek bir şafaklığına bir sığırtmaç görünümüne bürün ve pastoral flütünün büyüleyici müziğiyle kurtar kozmosun çobanını (Olympos'un efendisi Zeus burada ondan üçüncü şahıs olarak bahsediyor)... Aldatıcı syrinks'inin melodileriyle büyüle Typhon'un ruhunu. Ben ise çekeceğin acıları adilce telafi etmek için çifte mükâfatla ödüllendireceğim seni: hem evrensel armoninin kurtarıcısı olacaksın hem de kocası Harmonia'nın. Ve sen Eros, bereketli birlikteliklerin ilk tohumu ve temeli, ger yayını ki kozmos bir daha sapmasın yolundan (çünkü Typhon yalnızca müziğin değil, Eros'un oklarının da büyüsüne kapılarak iki suç ortağının kendisi için hazırladıkları tuzağa düşer ve bu da kozmosu kurtarmalarını sağlar)...

"Evrensel armoninin kurtarıcısı:" Burada açıklayıcı olan cümlenin kendisi. Bu mitleri anlatılırken duyan insanların, Typhon tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan kozmik düzenin bütün olarak kurtuluşundan bahsedildiğini anladıklarını düşündürüyor. Ki gerçekten de Zeus aracılığıyla müziğin armonisi sayesinde kurtarılacak ve tanrıça Harmonia'nın Kadmos'la evlenmesiyle kutsanacak olan da bu. Yani Kadmos flütünü çalar ve Typhon, o kocaman, hayvansı bedeniyle, ilk kez âşık olmuş bir genç kız gibi müziğin büyüsüne kapılıverir. Düşmanının karısı olan Hera'yla müstakbel düğünlerine gelip zafer şarkıları söylemesi için Kadmos'a bin farklı vaatte bulunur. O vakit bir oyun gelir Kadmos'un aklına: Başka bir müzik enstrümanıyla, telli liriyle Pan'ın flütüyle yaptığından çok daha iyisini yapabileceğini iddia eder. Hatta müzisyenler tanrısı Apollon'dan bile daha iyi çalacağını söyler. Tek ihtiyacı olan doğru ölçüde tellerdir, hatta mümkünse tanrısal tendonlardan yapılmış, enstrüman çalmanın ne demek olduğunu tam anlamıyla gösterecek kadar dayanıklı teller... Ahmak Typhon hiçbir şey anlamaz. Bu arada şunu da belirtmekte fayda var, Pan'ın flütünden farklı olarak lir armonik bir enstrümandır: Lirle birden fazla tel aynı anda çalınabilir, farklı sesleri "bir araya getiren" akortlar kullanılabilir ki bunların hiçbirini nefesli bir çalgıyla yapmak mümkün değildir. Bu yüzden de lir, her ne kadar hakkı yense de flüte nazaran daha armonik, dolayısıyla da daha "kozmik" bir enstrüman mahiyetindedir (Midas'ın mitolojisinde, hatta tam olarak belirtmek gerekirse Apollon'la Satyr Marsyas'ı karşı karşıya getiren ve daha sonraki bölümlerden birinde değineceğimiz meşhur müzik müsabakasında da melodik enstrümanlarla armonik enstrümanlar arasındaki bu karşıtlığa rastlıyoruz). Kadmos'un düzenlediği bu oyunun amacı Zeus'un sinirlerini geri almaktır:

> Korkunç kaşlarının bir işaretiyle, Typhon kabul eder isteneni; kıvrımlı başını ve saçlarını sallar, tükürerek engerek zehrini, dağların üzerine yağdırır. Ve hızla koşar mağarasına, Zeus'un sinirlerini alıp verir düzenbaz Kadmos'a, bir misafirperverlik hediyesi olarak, Zeus'la savaşı sırasında yere düşmüş olan

> sinirleri. Sahte çoban ona teşekkür eder bu tanrısal armağan için. Dikkatlice elleriyle yokladıktan sonra sinirleri, daha sonra lirine tel yapma bahanesiyle, Gigant'ın katili Zeus için, saklar onları güvenli, oyuk bir kayaya. Ardından kapalı dudaklarıyla bastırarak flütünün borularına, gem vurur orta tondaki seslerine, daha ince ve tatlı çıksın diye. Ve Typhoeus kabartır tüm kulaklarını. Anlamaksızın dinler armoniyi. Gigant kapılmıştır büyüye: Yalancı çoban kandırır onu syrinks'iyle Syrinks'ini tanrıların kaçışına çalıyor gibi görünse de Zeus'un yaklaşan müstakbel zaferini kutluyordur aslında. Typhon ise, oturmuş yanına, Typhon'un ölümüne söyler şarkısını.

Böylece Kadmos tanrısal sinirleri geri alarak Zeus'a verir. Zeus da Typhon uykudayken yeniden silahlarını kuşanır ve ayağa kalktığı anda savaş tekrar başlar. Bu sefer kozmik düzen bütünüyle ve hiç olmadığı kadar tehdit altındadır:

> Gigant'ın etrafa saçtıklarının altında, toprak çatlar ve yerin çıplak kalan bağrından, bir damar açılmış gibi sıvılar yayılır: Açılan uçurumdan coşkun dalgalar taşar, yeraltı kanallarında akan su, fışkırır yerin örtüsüz kalan bağrından. Ve atılan kayalar göklerden saçılır, bir taş yağmuru gibi. Denize düşüp yok olurlar... Saçılan bu toprak parçalarından yeni adalar doğar, o an kütükler biter üzerlerinde denize kök salmak için... Kozmosun değişmez temelleri, sarsılmaya başlamıştır bile Typhon'un kollarıyla... Uyumun çözülmez bağları, başlar çözülmeye...

Tüm bu öykünün gidişatını anlamamıza yardımcı olacak çok değerli bir nokta; Zeus'a eşlik eden ve doğrudan Titanlar'ın soyundan gelen Zafer tanrıçası, korku içinde şunları söyler Olympos'un efendisine:

> Her ne kadar bir Titanid de olsam, istemiyorum Titanlar'ın Olympos'a hâkim olduğunu görmeyi, sen ve çocukların geçmelisiniz başa.

Bu sözleri yine kusursuzca ortaya koyuyor bu çatışmanın olası sonuçlarını: Eğer Typhoeus kazanırsa Khaos'un güçlerinin yanı sıra ilk tanrıları harekete geçiren titanesk etkiler üstün gelecek ve böylece kozmos kesinlikle yok olacaktır. Üstelik

Typhon'un "birliklerini," yani kendi bedenini oluşturan sayısız uzvunu kullanma şeklinden açıkça görüldüğü üzere, savaşırken hiç de çekingen davrandığını söyleyemeyiz. Onlara uyum içindeki düzeni yok etmelerini emrederken, hatta bu çatışmanın sonunda, Titan İapetos'un tüm kozmosu sırtında taşımakla görevli oğlu Atlas ile Kronos başta olmak üzere Zeus'un Tartaros'a hapsettiği kaos tanrılarını serbest bırakacağını yüksek perdeden ilan ederken hiç de müteredditdavranmaz:

> Ey kollarım, vurun Zeus'un yuvasını, sarsın kozmosun temelini Kutsallarla birlikte, kırın Olympos'un kendiliğinden kımıldanan tanrısal kilidini. Atın aşağı Aither'in sütunlarını; atın ki altüst olsun ve kaçsın Atlas bırakıp Olympos'un yıldızlı gökküresini, düşünmeden dairesel yörüngesini... Ve Kronos, çiğ etlerin yiyicisi (kendi çocuklarını mideye indirdiği için bu isimle anıldığını unutmayalım), benim kanımdan olan (hepsi Gaia ile "kaotik" tanrısal varlıkların soyundan geliyor aslında): Müttefikim yapmak için, yeniden ışığa götüreceğim onu yeraltındaki uçurumlardan alıp ve kurtaracağım ıstırap veren zincirlerinden (Zeus'un Kykloplar ve Yüz Kollular'la yaptığı gibi, Typhoeus da kendisine müttefik edinmesi gerektiğini anlamıştı!). Yeniden Aither'e (yani Tartaros'un karanlıklarına zıt düşen aydınlık gökyüzüne) çıkaracağım Titanlar'ı ve kendi çatım altına, gökyüzüne getireceğim toprağın oğulları olan Kykloplar'ı, ateşten yapılma başka silahlar ürettireceğim onlara çünkü savaşırken kullanacağım iki yüz elim olduğu için çok fazla yıldırıma ihtiyacım olacak, Kronid (Kronid basitçe "Kronos'un oğlu" demek olduğu için Zeus'tan bahsediyor) gibi yalnızca iki elim yok benim.

Apollodoros'tan sonra hikâyenin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini az çok tartabiliyoruz burada, ancak bu dönüşümlerin ne kadar "mantıklı," neredeyse bütünüyle açıklayıcı olduklarını da görebiliyoruz. Örneğin kilit karakter artık Pan değil, Kadmos. Fakat birbirlerine kardeş gibi benzedikleri de bir gerçek: Pan çobanların tanrısı ve syrinks'in mucidi. Kadmos ise çoban kılığına giriyor ve syrinks sayesinde Typhon'un üstesinden geliyor. Yazılıdan ziyade sözlü aktarılan hikâyelerde bu tür dönüşümlerin nasıl mümkün olabildiğini sık sık merak etmişizdir.

Hikâyenin sonunda, tıpkı Hesiodos'un ve Apollodoros'un versiyonlarında olduğu gibi zafer yine Zeus'un oluyor. Fakat aynı bakış açısıyla ilerlemesine karşın diğerlerinden farklı olarak Nonnos çatışma sırasında çok büyük ölçüde berbat olan kozmik düzenin yeniden kurulması, uyumun yeniden sağlanması konularının üstünde biraz daha ısrarla duruyor. Gökteki yıldızlar gibi yerin parçaları da ait oldukları yere dönecek ve doğa, kozmik düzeni yeniden oturtmak için, bir kez daha hepsini uyumla birbirlerine bağlayacak:

> Sonunda kozmosun fedakâr eşi kadim doğa, yeniden canlanarak sarar parçalanmış yerin bağrında açılan yaraları. Yataklarından ayrılan adaların doruklarını, çözülmez bağlarla yeniden mühürler birbirlerine. Yıldızlar arasında da kargaşa hâkim değildir artık: Güneş, dimdik duran Başak ile Zodyak'ın yolundan ayrılan sık yeleli Aslanın yakınındaki yerini alır. Ay, göksel Aslanın önüne sıçrayan Yengeci götürür geriye ve sabitler buz kesmiş Akrebin tam karşısına.

Kısacası bu imgelerle dolu anlatımı daha basitçe ifade edecek olursak, her şeyin yeniden yerli yerinde olduğu, düzenin kurulduğu, yıldızların başlangıçtaki konumlarına geri döndükleri ve böylece de Zeus'un, Kadmos ile Harmonia'nın evliliklerini onurlandırarak verdiği sözleri yerine getirebileceği anlamına geliyor.

Peki Typhon'dan geriye kalan ne? İnsanlar için iki musibet, çünkü Nonnos bu kısımda da Hesiodos'un anlatımına sadık kalıyor. Denizde tayfun adı verilen kasırgalar, fırtınalar kopar; yani zavallı ölümlülerin engel olmak için hiçbir şey yapamayacakları korkunç rüzgârlar... Tek yapabilecekleri ölmektir. Karada da insanların bin bir emekle ve özenle ilgilendikleri işlenmiş toprakları yıkıp yok eden tufanlar. Bu da şu anlama geliyor ki önemli bir nokta burası: Kozmosun nihayet bir kusursuzluk haline erişmesi, insanlar için olduğundan daha ziyade tanrılar için geçerli bir durum aslında. Kaosun tüm güçleri kontrol altında, fakat yalnızca insanların tarafında devam eden taşkınlıklar var. Vernant'ın da altını çizdiği gibi, Zeus'un Typhon karşısındaki zaferinden sonra, Typhon'un kö-

tücül güçlerinin kalıntıları yalnızca toprak üzerinde var olmaya devam eder ve bu da tanrıların hava koşullarını, kargaşayı ve ölümü her zaman olduğu gibi yine fani dünyaya, insanların tarafına gönderdikleri ve tanrıların evreninin her tür kötü havadan uzak olduğu anlamına gelir. Kısacası onlara göre geride kalan kusurlar ufak tefek, önemli olmayan, hatta eğlendirici kusurlar. Üstelik biraz düşününce, gerçekten kusursuzlukların söz konusu olup olmadığı kesin değil. Daha önce söylediğim gibi: Eğer biraz olsun kargaşa, biraz olsun uyumsuzluk ve dengesizlik kalmamış olsaydı, artık hiçbir şey olup bitmezdi! Zaman olmazdı, tarih olmazdı, hatta tanrılar bile sonunda kendilerini bırakırdı çünkü kusursuz bir şekilde uyumlu ve dengeli bir kozmos tamamen donuk olurdu. Hareket etmezdi, büsbütün devinimsizliğe mahkûm olurdu ve herkes sıkıntıdan ölürdü. Bu yönden bakınca, kaostan biraz kalması, Typhon'un yenilmesi ve Etna'nın ya da Vezüv'ün altına hapsedilmiş olması ve hâlâ zaman zaman sesini duyurmaya çalışması iyi bir şey aslında: Kozmogoninin bu son bölümü biterken, hâlâ devam eden bu püsküren dumanlar ve zamansız esintilerin nihai anlamı da budur belki.

Gigantlar'la Mücadele

Hesiodos'un anlatımından yola çıkarsak, Olymposlu tanrıların kozmosu yaratmak için geçtikleri aşamaların hepsini ele almış durumdayız. Yine de daha sonraları ortaya çıkan ve Apollodoros'un da –hep yaptığı gibi– yayılmasına katkıda bulunduğu bazı geleneklere göre, titanomakhia ile Typhon'a karşı verilen mücadele arasında "gigantomakhia" adı verilen bir ara etap daha bulunuyor; gigantomakhia da "Gigantlar'a karşı savaş" demek. Bu versiyona göre, Gaia'nın, Tartaros'la birlikte Typhon'u dünyaya getirmeden önce, tanrılara karşı ayaklanan Gigantlar'ı savunduğu rivayet ediliyor. Gigantlar'ın, oğlu Kronos tarafından erkeklik organı kesilen zavallı Uranos'un Gaia'nın üzerine akan kanlarından döllenerek dünyaya gelen oğulları olduklarını da hatırlatmak isterim sizlere.

Efsanenin bu versiyonuna göre, kendi çocukları olan Gigantlar'ın Olymposlular tarafından ortadan kaldırılacağını anlayan Gaia buna karşılık Typhon'u yaratıyor. Daha önce olduğu gibi, bu "gigantomakhia"ya dair hiçbir ize rastlanmıyor önceki zamanlarda, ne Hesiodos'un ne de Homeros'un eserlerinde. Fakat buna ilişkin öne sürülen varsayım o kadar da absürt değil: Typhon'un bölümünde anlatılanlarla örtüşüyor; yani kozmosta kusursuz bir dengenin sağlanabilmesi için kaosun tüm güçlerinin, dolayısıyla Gigantlar'ın temsil ettiği güçlerin de adım adım kontrol altına alınması gerektiği fikriyle uygun düşen bir varsayım.

Bu meşhur kavgayla ilgili birkaç cümleyi sizlerle paylaşmamın neden çok da gereksiz olmadığına bakalım şimdi.

Gigantomakhia: Tanrılarla Gigantlar'ın Savaşı

Typhon ve Titanlar gibi Gigantlar da en arkaik tanrısal varlıkların birinci grubuna, yani hâlâ Khaos'a yakın olan ve Zeus'un dilekleri doğrultusunda uyum içinde, dengeli ve adil bir kozmik düzenin kurulmasına yönelik durmaksızın tehdit teşkil eden gruba aitler. Aslında Gigantlar tanrılar arasında epey tuhaf bir konuma sahip: Gaia ve Uranos'tan doğma olmalarına, dolayısıyla tamamen tanrısal kökenlere sahip olmalarına rağmen yine de ölümlüler. Yani en azından kısmen: Evet, öldürülebiliyorlar ancak aynı anda hem bir tanrı hem de bir ölümlü, insan ya da yarı tanrı (Herakles gibi) tarafından olması koşuluyla! Üstelik aralarından bazıları, ayakları içinden doğdukları toprağa bastığı sürece ölümsüz oluyorlar! Bu da bizlere, kaos ve kozmos arasında aranan senteze git gide yaklaştığımızı gösteriyor: Bunlar karma canlılar, ne tamamen tanrı ne de tamamen insanlar. Dolayısıyla potansiyel olarak ölümlü ya da ölümsüz olabilirler ve bu da sonsuzluğa ya da değişime ve ölüme olan adanmışlıklarına bağlı. Bu arada kalmışlık durumları göründüğünden çok daha tuhaf aslında. Apollodoros'un hikâyesinde de göreceğimiz üzere, sihirli bir ot Gigantlar'ı tamamen ölümsüz kılabiliyor; tabii Zeus'un,

Gaia çocuklarına verebilmeden önce eline geçirmek için her şeyi yapacağı bir ot bu.

Fakat biz önce bu çatışmanın çıkış noktasına dönelim. Yunanların *hybris* adını verdiği tamamen ölçüsüz ve delice bu kibirle gözü dönen Gigantlar, Olympos'u ele geçirmeye karar verir. Şair Pindaros'un da bu konuya birçok kez atıfta bulunmasına karşın kendi içinde uyumlu bir versiyonuyla önce Ovidius'un *Dönüşümler*'inde karşılaştığımıza şüphe yok.[1] Tabii bu da gigantomakhia'ya dair detaylı bir anlatım için her zaman olduğu gibi yine Apollodoros'u beklememiz gerekeceği anlamına geliyor. Ovidius eserinde, gigantomakhia'yı Typhon'a karşı yapılan savaştan önce ele alıyor. Apollodoros'un anlatımındaysa Zeus Gigantlar'ı yendiği için öfkelenen Gaia'nın Typhon'u "üretmesinin" sebebi, aynı zamanda anneleri de olduğu kaotik ve titanesk güçlerin, değişmez ve durağan bir kozmik düzenin de yararına olacak şekilde, tamamen yok olmalarını engellemek.

Dolayısıyla hiçbir istisna olmaksızın tüm anti-kozmik güçlerin entegre edilmesi gerekliliğinden doğan bu sorunu aynı ölçüde açıklamaya yönelik bu iki hikâyeyi, böyle bir perspektiften bakarak okumak gerekiyor.

Ovidius ile başlayalım. Savaş yeryüzünün insan nüfusuyla, demir soyuyla dolu olduğu dönemde geçiyor. Demir soyundaki insanlar yozlaşmış, namussuz ve vahşi. Fakat Ovidius, Aither'in yüksek tepelerinde –yani tanrıların yaşadığı Olympos zirvelerinde– durumun aşağı bölgelerden daha iyi olmadığını ekliyor. Artık güven içinde yaşayamıyorlar çünkü Gigantlar kendilerini onların efendisi ilan ediyor. Gerçekten de devasa boyutlarda ve olağanüstü bir güçte oldukları için, ellerine geçen dağları birbiri ardına üst üste yığarak kendilerine Olympos'a kadar çıkmalarını ve orada tanrılarla karşı karşıya gelmelerini sağlayacak bir tür merdiven yapıyorlar! Ovidius, Zeus'un en sevdiği silahı olan yıldırımları kullanarak dağları

[1] Eserlerinden birinde, birinci Nemea'da Gaia'nın tanrıları bu savaşı yalnızca yarı tanrıların –ki bu durumda Dionysos'un ve Herakles'in– yardımıyla kazanabilecekleri konusunda uyardığını belirtiyor.

Gigantlar'ın üzerine yıkması ve onları koca koca toprak yığınlarının altına gömmesi dışında, savaşa ilişkin pek fazla detay paylaşmıyor bizlerle. Yığınların altında kalarak yaralanan Gigantlar oluk oluk kan kaybediyor ve her şeye rağmen kendi çocukları olan bu soyun tamamen tükenmesine engel olmak isteyen Gaia, yığınlardan dökülen toprakla ve kendi üzerine akan kanla bir karışım yaparak "insan yüzlü," ama köklerine kadar şiddet ve katliam hevesiyle dolu yeni bir tür üretiyor.

Apollodoros'un hikâyesi daha ayrıntılı. Gigantlar'ın sonunu getirmek için Olympos'taki her bir tanrının nasıl canla başla uğraştığını tüm detaylarıyla anlatıyor: Zeus'un yanı sıra Apollon'un, Hera'nın, Dionysos'un, Poseidon'un, Hermes'in, Artemis'in, Moiralar'ın vs. Savaş inanılmaz şiddetli, korkunç ölçüde vahşi ki bu da Gigantlar'ın doğumuna yol açan etkenlerin en başından itibaren kaotik ve kanlı olmasıyla açıklanabilir. Örneğin Athena, Pallas isimli Gigant'ı sadece öldürmekle yetinmeyip devin derisini canlı canlı yüzdükten sonra o deriyi bedenine sarınarak kendine bir tür kalkan yapar! Apollon ise oklarından birini rakibinin sağ gözüne fırlatırken Herakles de devin sol gözüne bir ok saplar! Kısacası kimsenin merhametli davranmadığı aşikâr... Pindaros'un yazdıklarını doğrulayarak, Gigantlar'ın sonunu gerçekten ve kesinkes getirmek için bir ölümlünün, insanın ya da yarı tanrının bu savaşta Olymposlulara yardım etmesi gerekir: Bir tanrı ne zaman bir Gigant'ı yere serecek olsa, işini tamamen bitirmek için imdadına Herakles yetişir. Fakat her zamanki gibi sadece güç kullanmak yeterli olmaz. Her zamanki gibi ikili oynayan –yani bir yandan dengeli bir kozmosun kurulmasını isterken diğer yandan en eski kaos güçlerinin tamamen yok olmasını istemeyen– Gaia, Gigantlar'a onları ölümsüz kılacak bir ot vererek yardım etmeyi planlar. Sonuçta Gigantlar onun çocuklarıdır ve onları koruması da normaldir. Fakat, yine her zaman olduğu gibi, Gaia'yı harekete geçiren ve daha önce Typhon'a karşı verilen savaş sırasında da karşılaştığımız, daha derinlerde yatan bir güdü vardır onun içinde: Kaotik güçler olmazsa, dünya ölür, hiçbir şey olup bitmez. Denge, düzen elbette

gerekli şeylerdir ancak denge ve düzenden başka hiçbir şey olmazsa evren donar kalır. Dolayısıyla sonucunda şiddet bile olsa, Gaia'nın soyundan gelen ve hayat için elzem bir devinimi temsil eden bu parçayı da muhafaza etmek gerekir.

Bu esnada, her şeyi bilen Zeus, onun geldiğini görür. Bunu üzerine Güneş Helios'a, Ay'a ve Aurora'ya dünyayı aydınlatmayı durdurmalarını söyler; öyle ki kimse hiçbir şey göremeyecektir. Böylece Gigantlar'ı ölümsüz kılacak o meşhur sihirli otu aramak için yeterince zamanı olacaktır. Yerlerini bulur bulmaz da Gaia'nın bağrında biten bu ölümsüzlük otlarının tümünü koparmaya gider –ki bu da o kurnaz zekâsının, Metis'inin bir göstergesidir– ve böylece Gigantlar'ın savaşı kazanmak için hiçbir şansları kalmaz.

Bu mitlerin anlatılma şekline ilişkin bir fikir vermesi açısından Apollodoros'un orijinal hikâyesinin önemli kısımlarını paylaşmak istiyorum.

> Fakat Titanlar'ın kaderine öfkelenen Yer, Gök'ten devleri doğurdu. Azmanlıkta benzerleri yoktu, güçleri yenilmezdi, başlarından ve çenelerinden aşağıya inen kalın saçlarıyla ve ejder büyüklüğünde ayaklarıyla görünüşleri korkunçtu. Bazılarının dediği gibi, Phlegrai'de ama diğerlerine göre Pallene'de doğdular. Gökyüzüne kayalar ve yanan meşeler attılar. Porphyrion ve Alkyoneus diğerlerinden üstündüler, hatta Alkyoneus doğduğu ülkede dövüştüğü sürece ölümsüzdü. [...] Tanrılar bir kehanette bulunmuştu, devlerin hiçbirini öldürmeyeceklerdi ama onların sonu bir ölümlünün elinden gelecekti. Yer bunu öğrenince, bir ölümlünün bile devleri yok etmesini önlemek için bir otun peşine düştü. Fakat Zeus Şafak, Ay ve Güneş'in parlamasını yasakladı, otu kimse bulamadan kendi kopardı ve Athena aracılığıyla Herakles'i yardıma çağırdı. Herakles Alkyoneus'u önce okla vurdu ama dev yere düşünce bir şekilde canlandı. Ancak Herakles Athena'nın tavsiyesiyle onu Pallene'nin dışına sürükledi de dev öyle öldü. Fakat Porphyrion savaşta Herakles'le Hera'ya saldırdı. Ne var ki Zeus ona Hera'ya cinsel istek duyma esini verdi, dev Hera'nın giysilerini parçalayıp onu zorlayınca Hera yardım istedi, Zeus devi yıldırımla vurdu, Herakles de ok atarak öldürdü. Öbür devlere gelince, Ephialtes'i Apollon sol gözünden, Herakles sağ gö-

> zünden vurdu [...]. Enkelados kaçtı ama Athena Sicilya adasını onun üzerine attı; Palas'ın derisini yüzdü, savaşta kendi bedenini korumak için onun derisinden kalkan yaptı. Poseidon, Polybotes'i denizde kovaladı, o da Kos'a geldi; Poseidon adanın Nisyros denen parçasını koparark ona fırlattı. [...] Öbür devlere Zeus yıldırımlar yağdırdı, can çekişirlerken Herakles onları oklarıyla vurdu.*

Bu anlatımda çok çarpıcı bulduğum üç nokta var. Öncelikle, her zaman olduğu gibi, Yunan mitolojisinin akıl almaz yaratıcılığı. Her seferinde tüm bunları nasıl düşünebildiklerini soruyorum kendime; tüm bu detayları, tüm bu "çekmeceleri," yani hikâye içindeki hikâyeleri, tüm bu isimleri (her Gigant'ın bir ismi, hatta kendine has özellikleri olduğunu, mesela Alkyoneus'un annesine, yani toprağa her dokunduğunda gücünü yeniden toparladığını fark ettiniz değil mi?). İkinci olarak, vahşetin ve seksin böylesi iç içe olması da şaşırtıcı. Bir yandan birilerinin canlı canlı derisi yüzülüyor, bir başkası okunu fırlatırken düşmanının gözünü hedef alıyor; diğer yandan ise Zeus bir Gigant'ı cinsel olarak tahrik etmek ve böylece aklını başından alarak onu daha kolay bir av haline getirmek için hiç tereddüt etmeden karısını kullanıyor. Son olarak da diğer her şeyi her zaman gölgede bırakan bu kozmik yan: Athena'nın öylesine bir çakıl taşıymış gibi koskoca Sicilya adasını kaldırıp Enkelados'un kafasına atması ya da Athena'ya kıyasla daha güçsüz de olsa Poseidon'un Polybotes'le savaşırken adadan bir parça koparıp fırlatması gibi. Bunlar, bu hikâyelerin okurlarına bütün evrenin tanrıların elinin altında olduğunu, tüm yaşananlarda kozmosun inşasının ya da yerle bir olmasının söz konusu olduğunu hatırlatan şeyler.

Bu son değişikliklerle birlikte tüm kozmogoni de tamamlanmış oluyor çünkü bu iki savaş, dünyanın kuruluş hikâyesinin sonuna damgasını vuran bölümleri teşkil ediyor. Gigantlar'ın ölümünden ve Zeus'un Typhon karşısındaki zaferinden sonra, bu başlangıç hikâyesi boyunca iş başında gördüğümüz

---

Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., 2017, I. Kitap, VI-1, s. 87-90 –çn.

kaotik güçler nihayet kesinkes engelleniyor; daha doğrusu bütüne entegre ediliyor ve tabiri caizse "ait oldukları yere geri gönderiliyorlar," yani toprağın altına. Kozmos artık sapasağlam tesis edilmiş durumda. Elbette insanlar tarafında devam eden bazı kötü rüzgârlar, onlara eşlik eden bazı depremler, hatta volkanik patlamalar var. Fakat genel anlamda evren düzenli, adil, güzel, uyum içinde ve iyi bir şekilde, nihayet sağlam temeller üzerine inşa edilmiş durumda.

Şimdi geriye, biz ölümlülerin bu evrende ne kadar yer işgal edebileceğini öğrenmek kalıyor, neden ve nasıl doğduğunu öğrenmek kalıyor. Bir sonraki bölümümüz de tamamen ölümlü insanlığın Prometheus tarafından yaratılışına ayrılıyor.

5

Prometheus ve Pandora'nın Kutusu

İnsanlığın Doğuşu

Giriş

Neden insanlar? Tanrılar hangi akla hizmet onca zorlukla kontrol altına aldıkları, barış ve uyum içindeki kozmosta ortaya çıkar çıkmaz –mutlaka– kayda değer ölçüde kargaşa ve karışıklık çıkarmaya koyulacak bu insanlığı yaratma ihtiyacı hissettiler ki? Yalnızca dünyaya biraz hayat katmak için mi tam olarak? Ve bizler, sıradan ölümlüler olarak, mütevazi bir bakış açısıyla bu duruma yaklaşacak olursak, tanrıların savaşı süresince kuruluşuna tanıklık ettiğimiz bu ulvi yapıya ilişkin yavaş yavaş yayılan dünya vizyonunun neresine konumlandıracağız kendimizi? Biz değersiz insanlardan ziyade ölümsüzler için kurulmuş gibi gözüken bu kutsal evrende bizim nasıl bir yerimiz var? İşte bu soruların cevabını bulmak için dört temel eserin en önemli kısımlarından esinlenerek (ve biçimsel olarak olmasa bile içeriklerine tamamen sadık kalarak) insanlığın Prometheus tarafından yaratılışını anlatacağım sizlere: Hesiodos'un (MÖ VII. yüzyılda yaşamış bir şair) hem Theogonia *hem de* İşler ve Güçler *isimli eserleri, Aiskhylos'un* Prometheus *isimli eseri ve Platon'un* Protagoras *isimli eseri. Versiyonlar kendi aralarında çok büyük farklılıklar gösteriyor, özellikle de Hesiodos'unki ile Platon'unki; ki onlarla başlayacağım şimdi. Ancak hepsi, sizin de göreceğiniz üzere, son derece tutku uyandırıcı ve felsefi açıdan oldukça ilginç.*

Platon'a Göre Prometheus Efsanesi: Devinimin ama Aynı Zamanda *Hybris*'in de Kaynağı Olan İnsanlığın Yaratılışı

Her şey tanrıların Titanlar'la, Typhon'la ve Gigantlar'la olan savaşlarından sonra Olympos'ta başlar. Zeus, dünyanın adalete (ikinci karısı Themis'e) uygun bir şekilde paylaştırmasını yaptığından beri aydınlık gök nihayet sessiz sakindir. Etrafını saran on iki tanrıyla birlikte görürüz Zeus'u, küçük bir amfiteatra benzeyen bir yerdelerdir ki Antik Yunan zamanında neredeyse her yerde vardı bu amfiteatrlardan. Yanında karısı Hera göze çarpar. Diğer yanında ise elindeki iki mızrağı, omzunda da zekâsının bir sembolü olarak (karanlıkta görebilen bir kuş olduğu için) küçük baykuşuyla en sevdiği kızı Athena vardır. Biraz ileride diğer tanrıları görürüz: Apollon'un ikizi, sırtında yayıyla av tanrıçası Artemis, zırhını kuşanmış Ares, neredeyse siyahi teni, badem gözleri ve o "pis yabancı" suratıyla grubun tek melezi olan Dionysos, aksak tanrı ama aynı zamanda demircilerin en maharetlisi Hephaistos, üç uçlu mızrağıyla Poseidon, kaplumbağa kabuğundan yapılma lirini tıngırdatan Apollon ve bu enstrümanı onun için yapmış olan küçük kardeşi Hermes. Ayaklarında Olympos'un efendisinin buyruklarını en hızlı biçimde iletebilmesine olanak sağlayan küçük kanatlarıyla Hermes de grubun kalanından biraz uzakta, babası Zeus'un yanı başındadır. Zeus'un arkasında, her zaman ona göz kulak olan koruyucuları dimdik duruyordur: etkileyici kasları ve soğukkanlı duruşuyla Kratos (güç) ile en az meslektaşı kadar tedirgin edici gözüken bir kadın olan Bia (şiddet). Zeus söz alarak bu küçük topluluğa seslenir:

> Titanlar'a karşı savaşı kazandık. Tartaros'a kapattık onları, Poseidon'un yaptığı tunçtan kapılar arkasına, başlarında Kerberos'la. Nihayet huzur içinde uyuyabiliriz!

Sonra bir anlığına duraksar; kendini dinleyen kalabalığa seslenirken aklına gelen bu korkunç savaşın anıları sözlerine gölge düşürür. Ardından devam eder:

> Dünyayı aranızda paylaştırdım, herkese hakkı olan şeref payını verdim. Büyükannem Gaia toprağın koruyucusu olarak kalacak, Uranos göğün. Bize katılan az sayıdaki Titan'dan biri olan Okeanos nehirlerin babası olacak. Tanrıçam, Hera, sen imparatoriçesin. Kızım Athena, sen sanatın ve savaşın tanrıçasısın. Sizlere gelince kardeşlerim, sizi unuttuğumu sanmayın: Poseidon sen denizlerin efendisi ve toprağı titretensin. Ve Hades, yeraltındaki ölüler diyarının efendisi... Kısacası her biriniz şeref paylarınıza kavuştunuz. Artık dünya durağan, sakin ve güzelce paylaştırılmış durumda. Bunun tadını çıkarın, eğlenin, dinlenin, çok mutlu olun artık...

Tanrılar alkışlar, Zeus'u kutlarlar ve ardından her birinin neşe içinde doğaya dağıldıklarını, evlerine döndüklerini görürüz. Gerçekten de dinlenirler, eğlenirler, o muhteşem saraylarında göz alıcı Nymphalar tarafından servis edilen tanrısal yemişleri nektar ve ambrosiadan* bol bol yerler. Oyunlar oynar, müzikler yapar, sevişir, fıkralar anlatırlar; arada sırada da birbirleriyle atışırlar. Kısacası, genelde savaşlardan sonra yapıldığı gibi, güzel zamanların tadını çıkarırlar.

Sonra yavaş yavaş sıkılmaya başlarlar, zaman süner sanki. Esneyip dururlar. Ares gibi bazıları, en azından kendilerini meşgul ettiği, hayatlarına bir anlam kattığı için savaşı bile özleyecek noktaya gelir. Her şeyin böylesine durağan olduğu, hiçbir şeyin olup bitmediği, hiçbir hikâyenin yaşanmadığı, hayatın ve evrende tek bir hareketin bile kalmadığı bu dünyada ne yapabileceklerini sorarlar kendilerine...

Her şeyi gören ve anlayan Zeus, birliklerine bir meşgale bulması gerektiğine karar verir. Bir süre düşündükten sonra aklına olağanüstü, harika bir fikir gelir. Heyecan dolu bir şekilde tanrılar meclisini aynı amfiteatrda toplanmaya çağırır; burası egemenliğinin kalesi gibidir. "Size de bu sıralar dünya biraz fazla sakin gibi gelmiyor mu? Hiçbir şey olup bitmiyor ve hayat monotonlaşmaya başladı, öyle değil mi?" der.

Sıralarda oturan meclis üyelerinden güçlü bir onaylama sesi yükselir:

Ölümsüzlük yiyeceği –çn.

> Pekâlâ dostlarım, benim bir fikrim var. Hatta kabul etmeliyim, harika bir fikir bu: Ölümlü canlılar yaratacağız, her türden ölümlü canlı. Onlarla oyunlar oynayabilir; yaşayışlarını, maceralarını izleyebilir; ihtiyaç halinde onlara katılabiliriz. Böylece düzenin tüm entrikaları ve hayat evrene geri döner, biz de dikkatimizi dağıtacak ya da üzerine düşünecek şeyler bulmak konusunda hiç sıkıntı çekmeyiz. Ne dersiniz?

Yine kuvvetli bir onaylama sesi yükselir kalabalıktan. Kendinden memnun bir şekilde gülümseyen Zeus, bu dâhice fikrine daha da sevinir:

> Ben, diyerek devam eder tanrıların kralı, bu konuyla ilgilenmesi için Prometheus'tan yardım istemeye karar verdim. Kendisi savaşta bize katılan az sayıdaki Titan'dan biri olan İapetos'un oğlu. Zavallı ahmak kardeşi Epimetheus'tan farklı olarak, Prometheus akıllı biri bildiğiniz üzere. Bu görevi mükemmelen yerine getireceğinden şüphem yok!

(Bu arada hatırlatmak istediğim bir şey var: Yunancada pro-methée "önceden anlayan" anlamına gelir, başkalarından önce anlayan. Satrançta bir hamle ilerisini öngören bir usta gibi. Diğer yandan épi-méthée ise "iş işten geçtikten sonra anlayan" demek, Fransızcada çok güzel bir şekilde ifade ettiğimiz gibi "l'esprit d'escalier" sahibi anlamında.* Kısacası, ailenin akılsızı Epimetheus'tur ve budalalıklarının insanlık açısından ne tür felaketlere sebep olacağını da birazdan göreceğiz.)

Zeus Kratos ve Bia'ya döner:

> Kratos ve Bia, sadık hizmetkârlarım, Prometheus'u alıp getirmek için derhal İapetos'un evine gidin. Yapması gerekenleri anlatın ona: Toprağı, suyu ve ateşi kullanarak olabilecek ve akla gelebilecek her türden canlı varlığın, insanların ve hayvanların arketiplerini, modellerini, her çeşit biblosunu, heykelciklerini yapmasını söyleyin; biz de onlara hayat vereceğiz.

Birebir çevirisi "merdiven akıllı" olan bu ifade "ağır kafalı, geç anlayan, geç idrak eden" kişiler için kullanılır. "Merdiven akıllı" ifadesinin çıkışı "kişi merdivenleri indikten sonra aklının arkasından gelmesi" benzetmesine dayanır –çn.

O sırada Titan İapetos'un sarayına gireriz. Epimetheus ve Prometheus aynı odadadır. Prometheus derin bir ifadeyle bakan kocaman gözleriyle keyifli keyifli matematik problemleri çözmektedir; etrafı parşömenlerle, geometri ve astronomi araç gereçleriyle doludur... Meditasyon yapar gibi bir hali vardır. Epimetheus ise yüzünde aptal bir gülümsemeyle beş yaşında bir çocuk gibi misketleriyle oynar. Prometheus'un canı kardeşinin çıkardığı seslerin düşüncelerini engellemesine biraz sıkılmış gibidir.

Kratos ve Bia içeri girer. İki kardeşe Zeus'un emrini iletirler: toprağı, suyu ve ateşi kullanarak tüm ölümlü türlerin modellerini, arketiplerini, biblolarını yapmak. İşleri bittiği zaman Zeus bu heykelciklere can verecektir. Epimetheus hemen kardeşine yalvarmaya başlar heykelcikleri yapmaya kendisi başlasın diye. Elinden gelenin en iyisini yapacağına söz verir, bu sefer işleri berbat etmeyeceğine dair yeminler eder; artık ona güvenebileceğini ve bir şans vermesi gerektiğini söyler. Şüpheli gözüken Prometheus kabul etmeye karar verir ancak bir şartı vardır: Kesinlikle insan heykelleriyle uğraşmayacak ve öncelikle akıldan yoksun hayvan türleri üreterek elini alıştıracaktır. Epimetheus sevinçten deliye döner, minnettar bir şekilde hemen işe koyulur.

Peki nasıl?

İlk bakışta, Epimetheus anlatıldığı kadar aptal değilmiş gibi gözükür. Çok özenle çalışır, gerçekten çaba harcayarak yapar heykelcikleri ve kafasında tasarladığı farklı arketiplere, farklı hayvan türlerine verdiği becerilerin ve özelliklerin dağılımı son derece akıllıcadır. Her hayvan türünün diğerleri karşısında hayatta kalma şansı olacak şekilde kendisine, kendi ölçeğinde küçük bir "kozmos," kusursuz şekilde dengeli, uyum içinde ve yaşanılabilir bir sistem, bugünkü tabirle biyoçeşitlilik açısından oldukça zengin bir "ekosistem" yaratır. Örneğin serçe ya da tavşan gibi küçük hayvanlar yaptığında bir tanesine yırtıcılardan kaçabilmesi için kanat verir, diğerine de aynı sebepten dolayı hızlı koşabilme özelliği ve tehlike anında saklanabileceği yeraltı yuvaları yapma yetisi verir. Hepimizin bildiği üzere yavaş bir hayvan olan kaplumbağa-

ya bir kabuk verir. Soğuk ülkelerde yaşayan fok balığı ya da ayı gibi hayvanlara kalın bir deri veya güzelce bir post verir. Ormanlarda yaşayanların payına ağaçlara tırmanmaları için pençeler düşerken, denizlerde yaşayan hayvanlara suyun içinde yüzebilmeleri için yüzgeçler verir. Öyle bir şey yapar ki nihayet işini bitirdiğinde elindeki bütün, kusursuzca düzenlenmiş bir evrene, hatta tek tek her bir özelliğiyle Yunanların "kozmos" adını verdiği düzene bire bir benzer.

Platon'un *Protagoras* adını taşıyan ve öykünün birincil kaynağını teşkil eden diyaloğunda bu hikâyeyi anlatan sofist Protagoras'ın, Epimetheus'un çalışmasını nasıl tasvir ettiğine bakalım şimdi:

> Genel olarak, yaptığı dağılım şanslarını eşitlemeye dayalıydı. Ve kafasında tasarladığı her şeyde, hiçbir türün tükenmemesi için gerekli tedbirleri alıyordu. Birbirlerinden korunmaları için gerekli özellikleri verdikten sonra, Zeus'tan gelecek hava değişiklikleriyle ilgili de uygun bir korunma düşündü onlar için: Bazılarına kalın bir deri ya da sağlam kabuklar verdi, hem soğuktan hem de aynı şekilde yakıcı sıcaklardan korunsunlar diye. Üstelik yatacakları zaman bir örtü görevi de görecekti bu özellikleri, hepsininki kendine ait ve kendinin doğal bir parçası olarak. Bazı türlere toynaklar, boynuzlar verdi; bazılarına da sağlam ve kansız pençeler. Ardından farklı türler için farklı besinler seçmeye başladı: bazıları için toprakta biten ot, bazıları için ağaçlardaki meyveler, diğerleri için kökler. Aralarında besin olarak başka hayvanların etini uygun gördükleri de vardı, ama onlara sınırlı bir doğurganlık bahşederken, eti yenerek sayısı azalanlara da cömert bir doğurganlık verdi ve böylece türlerinin devamlılığını teminat altına aldı.

Kısacası Epimetheus, her hayvan türünün diğerlerinin yanında, hatta onlarla bir arada hayatta kalabileceği, uyum içinde, adil ve yaşanabilir bir düzen tasarlar ve bunu gerçekleştirir. İşi bittikten sonra kendisinden son derece memnun bir şekilde kardeşini çağırır. İkisi de Olympos'un tepesinden aşağıdaki dünyayı seyre koyulurlar. Epimetheus, "Gördün mü, bu sefer bana güvenmekle doğru yaptın. İyi ve güzel bir iş çıkarmışım değil mi?" der gururla.

Prometheus gördüklerini inceler ve bezgin bir şekilde kafasını sallar:

> Islah olmazsın sen. Evet, bir yönden iyi bu yaptıkların, ama insanları unuttuğunun farkında mısın? Her şeyi hayvanlara verdiğinin, insanlar için ne kabuk, ne pençe, ne kanat, ne yüzgeç ne de post, hiçbir şey kalmadığının? Kendileri için düşmancıl olacak bu hayvan egemenliğinde hayatta kalabilmelerine olanak sağlayacak hiçbir donanımları olmadığının farkında mısın?

Epimetheus çok utanır. Bunun üzerine Prometheus düşünmeye koyulur ve kardeşinin bu aptallığını nasıl düzeltebileceğini sorup durur kendine. Tam o anda aklına harika bir fikir gelir:

> Gidip Hephaistos'un demirhanesinden ateşi çalacağım. Athena'nın laboratuvarından da teknikleri (sanatları) çalacağım, sonuçta onun zekâ tanrıçası olmasının bir sebebi var. Bu çaldıklarımı insanlara armağan edeceğim. Böylece hayatlarını kendileri idame ettirebilir, postları olmadığı için kendi kıyafetlerini dikebilir, mağaraları, yeraltı yuvaları ya da kabukları olmadığı için kendi evlerini inşa edebilir, bitkilerini yetiştirebilir, hayvanlarını besleyebilir, gemiler, savaş arabaları, silahlar, aletler vs yapabilirler. Yani ateşin ve sanatların sayesinde tüm yaradılışa üstün gelebilir ve böylece doğanın efendisi ve sahibi olabilirler!

Platon'un *Protagoras*'ında Epimetheus'un hatasını anlatan kısma bakalım şimdi de:

> Fakat herkesin bildiği üzere, Epimetheus çok da zeki olmadığı için tüm gerekli vasıfları akıldan yoksun canlılara bu şekilde dağıttıktan sonra, hâlâ hiçbir özelliği bulunmayan insan soyuyla ilgilenmesi gerektiğini düşünememişti ve ne yapacağını bilemez haldeydi. O böylesine sıkıntılıyken, Prometheus yaptığı dağılımı kontrol etmeye geldi. Tüm hayvanlar her bakımdan uygun şekilde donanımlıyken, insan üzerinde ne bir kıyafet ne bir örtü olmadan, silahsız, çırılçıplak bir vaziyetteydi. Bunun üzerine Prometheus, insanı nasıl kurtaracağını bilememenin verdiği sıkıntıyla Athena'dan sanatlarda kullanılan yaratıcı dehayı, Hephaistos'tan da ateşi çaldı (çünkü ateş olmadan insan ne bu dehaya sahip olabilir ne de onu kullanabilirdi). Ve bu şekilde hazırladı insana armağanını.

Prometheus ateşi çalmak için gizlice Hephaistos'un demirhanesine sokulur. Bir rezene sapının içine yanan birkaç kömür koyduktan sonra Athena'nın tarafına gider ve orada bir tür teknik laboratuvarla karşılaşır: İçinde silahlar, her türden alet edevat, savaş arabası tekerlekleri, gemicilik araçları, gemi planları vs vardır. Athena'nın baykuşu odanın bir köşesinden içeriyi izlemektedir. Prometheus bulduğu bu hazineden arakladığı parçaları bir çuvala doldurur. Elinde bu çuval ve rezene sapındaki ateşle birlikte tekrar dünyaya iner ve tanrılardan çaldığı bu mucizeleri insanlara hediye eder...

Bu hediyeler sayesinde insanlar zekileşir. Birdenbire anlamlı sesler çıkarmaya, konuşmaya, kıyafetler dikmeye, yiyeceklerini pişirmeye, evler inşa etmeye, arabalar, silahlar, gemiler, aletler üretmeye başlarlar. Bu hikâyedeki ipucunu anlamak için, Prometheus'un, Zeus tarafından hem kendisinin hem de insanların cezalandırılmasına yol açacak nasıl bir hataya düştüğünü iyi görmek gerekiyor.

Öncelikle Prometheus bir hırsız gibi davranır: Ateşi ve sanatları çalmak için Hephaistos ile Athena'nın paylaştıkları atölyeye kimseden izin almadan girer. Dolayısıyla önce bu hırsızlığı için cezalandırılması gerekecektir. Fakat asıl önemlisi, Prometheus Zeus'un onayı olmadan insanlığa yeni bir güç, neredeyse tanrısal bir yaratıcı deha bahşeder. *Hybris*'e, ölçüsüzlüğe, kibre ve mağrurluğa son derece hızlı kapılmaya meyilli bu insanların, kendilerini bu deha yüzünden er ya da geç tanrıların yerine koyma tehlikeleri olduğunu varsayabiliriz. Protagoras'ın da bizlere söylediği gibi, Prometheus'un bahşettiği tamamen tanrısal vasıflar sayesinde insanlar, "teknik" ve yapay objeler üretme yetisine sahip tek canlı türü olur: ayakkabılar, örtüler, kıyafetler, topraktan çıkarılan besinler, savaş arabaları, gemiler, silahlar, aletler vs. Bu da aynı tanrılar gibi onların da gerçek anlamda yaratıcılar oldukları anlamına gelir. Üstelik sesleri onlara bir anlam verecek şekilde kullanabilen, yani bir dili olan canlılar olmalarının ve bu özellikleriyle tanrılara daha da yaklaşmalarının yanı sıra kendi hayatlarını tasarlayabilir, her tür farklı kaderi özgürce belirleyebilirler:

Başta hiçbir özelliği olmayan canlılar olsalar bile daha sonra her şey olabilirler. Bal üretmeye programlanmış arıların ya da fare peşinde koşmak için yaratılmış kedilerin aksine, insanların en baştan programlandıkları hiçbir yaşam amaçları yoktur; özgür canlılar oldukları için hayatlarını istedikleri şekilde yaşayabilirler.

Prometheus'un hırsızlığı sayesinde kendilerine doğrudan Olymposlulardan gelen bu özelliklerinin yanı sıra insanlar, tanrıların varlığını bilen, dolayısıyla da onlara saygı gösteren, sunaklar inşa edip tanrıların o bayıldığı kurbanları sunabilen tek canlılar aynı zamanda. Ayrıca en başından beri dengeli ve yaşanabilir bir sistem oluşturan hayvanların aksine, birbirlerine ve başka canlılara karşı sürekli adil olmayan bir şekilde davranmaktan vazgeçmedikleri için de durmaksızın kendilerini yok etme, *hybris*'e ve ölçüsüzlüğe kapılma tehlikesiyle karşı karşıyalar! Dolayısıyla Prometheus, Zeus'un onayı olmadan, kozmos açısından son derece tehlikeli ve endişe verici bir tür yaratmış oluyor. Hal böyleyken Zeus'un neden Prometheus'a öfkeli olduğunu, neden Prometheus'un oyunlarını nefret edilesi ve düşüncesizce bulduğunu, neden sadece bu Titanoğlu'nu değil, onunla birlikte insanları da hadlerini bildirmek ve asla *hybris*'e kapılmamalarını sağlamak için cezalandırdığını çok daha iyi anlayabiliyoruz.

Bu mitin asıl ortaya koyduğu nokta bu zaten: Prometheus'un bahşettiği hediyelere rağmen ölümlülerin kendilerini tanrı zannetmelerini ve Typhon ile Gigantlar'ın da yaptığı gibi kozmik düzen açısından bir tehdit oluşturmalarını engellemek!

Öfkeden deliye dönen Zeus'un hiddeti sınır tanımaz bir hal alır ve kendi kendine söylenmeye başlar: "Prometheus yaptığının bedelini ödeyecek! Zavallı ahmak, insanlara ateşi ve sanatları bahşederek onları bin bir zahmetle kurduğum bu düzeni tehdit edebilecek tek tür haline getirdiğinin, bütün türler arasında en tehlikelilerini yarattığının farkında değil! Sorumsuz şey! Kratos, Bia; derhal gidip bulun onu ve bana getirin!"

Kratos ve Bia Prometheus'un sarayına giderek onu alıp Zeus'a getirirler. Elleri birbirine bağlı vaziyette, acınacak bir haldedir:

> Prometheus, seni zavallı ahmak, yalnızca hırsızlık yapmakla kalmadın; insanlara, benim onca zorlukla kurduğum evren düzenini yerle bir etme olanağı tanıyacak silahlar verdin. Cezan da en az suçun kadar korkunç olacak. Kratos ve Bia seni Kafkas Dağında bir kayaya götürecek ve sonsuza kadar orada zincire vurulacaksın. Her gün canavar gibi bir kartal –korkudan titresen iyi olur çünkü Typhon ile Ekhidna'nın oğullarından biri– gelip karaciğerini yiyecek. Ve her gece ciğerin yeniden oluşacak. Böylece acıların korkunç olduğu kadar sonsuz da olacak. Cehennemlerin nehri Styks üzerine yemin ederim ki kimse, kendim bile, buna engel olamayacak; zincirlerinden ve o kayadan asla kurtulamayacaksın. Anladın mı beni, asla!

İlerleyen bölümlerde Zeus'un nihayet yeminini bozmayacak bir hile bularak oğlu Herakles'in, İapetosoğlu'nu hatalarına rağmen özgür bırakmasına nasıl izin verdiğini göreceğiz. Ancak şimdi, Platon'dan çok önce Hesiodos'un Prometheus'un kahramanlıklarının insanlığın yararına olduğunu belirten ve onu, insanlara armağan etmek için ateşi ve sanatları çalmaya iten sebepleri açıklayan anlatımına bakalım. Sizin de göreceğiniz üzere Platon'un bahsettiği sebeplerden oldukça farklı.

Prometheus Mitinin Başka Bir Versiyonu: Hesiodos'a Göre Mekone Ovasının Hatalı Paylaşımı ve "Pandora'nın Kutusu"

Bizi ilgilendiren kısım başladığında, olaylar Platon'un anlatımında olduğu gibi Olympos Dağında değil, insanların tanrılarla birlikte kusursuz bir uyum içinde yaşamaya devam ettikleri geniş bir ovada geçer: Mekone Ovasında. O zamanlarda Hesiodos'un kendi ifadesiyle altın çağlarını yaşarlar; "korundukları, musibetlerden uzak oldukları, çok ağır çalışmadan ve insanları öldüren ya da 'sefalet içinde erkenden yaşlanmalarına sebep olan' hastalıklarla boğuşmadan yaşadıkları" bir dönemdir. Kısacası, hayatları hâlâ cennet gibidir.

O gün, Hesiodos'un bizlerle paylaşmadığı bir sebepten ötürü Zeus "insanlarla tanrılar arasındaki anlaşmazlıkları çözmeye" karar verir. Aslında söz konusu olan, kozmosun kuruluşunun devam etmesidir: Zeus'un, dünyayı tanrılar arasında uygun bir şekilde paylaştırması, diğer ölümsüzlerin her birine onlara uygun yerleri adilane vermesi ve daha sonra Roma hukukunda "herkese hakkını tanımak" olarak kullanılacak adil paylaşımı yapması gibi, aynı şekilde evrenin hangi kısmının insanlara verileceğine, ölümlülerin hakkı olan adil paylaşımın nasıl yapılacağına da karar vermesi gerekir. Çünkü artık sıra onlara gelmiştir. Bu niyetle, gelecekte hangi kısmın tanrılara hangi kısmın insanlara ayrılacağını iyice tasarlamak için Zeus, Prometheus'tan bir sığır kurban etmesini ve hayvanı hakkaniyetli bir şekilde paylaştırmasını ister. Bunu yapmaktaki amacı da bu paylaşımın gelecekteki ilişkileri için bir tür model teşkil etmesidir.

Dolayısıyla ortada önemli bir mevzu olduğunu gören Prometheus, her zaman –belki kendi de Titanlar'ın soyundan geldiği ve bu yüzden ikinci nesil tanrılarla çok iyi anlaşamadığı için– Olymposlulara karşı savunuculuğunu yaptığı insanlara yardımcı olmak adına iyi bir şey yaptığını zannederek Zeus'a bir tuzak hazırlar. Hayvanı ikiye ayırır ve insanların yemek isteyeceği güzel et parçalarını hayvanın derisinin altına koyar. Bu deri yenebilen bir şey değildir. Tedbirli davranmak ve bu ilk kısmın yeterince iğrenç görüneceğinden, böylece Zeus'un o parçayı tanrılara vermek için seçmeyeceğinden emin olmak için bütün o etleri kurban ettiği sığırın pek de leziz görünmeyen midesine doldurur. Diğer taraftan, özenle temizlediği ve insanlar için kesinlikle yenilemeyecek olan beyaz kemikleri toplayarak parlak ve iştah açıcı görünen güzel bir yağ tabakasının altına yerleştirir. İhtiyatın ve kurnazlığın tanrıçası Metis'i yutan Zeus'un tanrılar arasında en zekileri olduğunu ve Prometheus'un çevirdiği bir dolapla kandırılamayacağını hatırlatmak isterim bu arada. Prometheus'un yaklaştığını gören Zeus, kendisiyle dalga geçildiği için öfkeden deliye döner ve bu numarayı yutmuş gibi davranmaya

karar verir. Prometheus için ve aynı zamanda Prometheus'un savunduğunu zannettiği insanlar için hazırladığı korkunç intikam planını tamamen içine atar. Gevrek yağ tabakasının altına saklanmış beyaz kemiklerin olduğu tarafı seçerek iyi etlerin olduğu kısmı insanların yemesi için bırakır.

Bu arada Zeus'un eti ölümlülere bırakmak konusunda çok da zorlanmadığını[1] belirtmek isterim ve bunun da mükemmel bir sebebi var: Olymposlu tanrılar hiçbir zaman et yemez! Ölümsüzlere uygun tek besin olan ambrosia ve nektar dışında hiçbir şey yiyip içmezler. Bu oldukça önemli bir nokta; ayrıca Prometheus'un hatası sebebiyle altın çağı son bulacak insanlığı bekleyen musibetlerin bir kısmına dair bir fikir de veriyor: Yalnızca ölecek olanlar güçlerini toparlamak için et ya da ekmek gibi gıdalarla beslenmeye ihtiyaç duyar. Tanrılar sadece keyif almak için, eğlence olsun diye yiyip içerler; ölümsüz oldukları için hayatta kalmak amacıyla değil, sırf yiyecekleri çok lezzetli olduğu için. İnsanlar ise öncelikle gereklilikten ötürü yerler çünkü eğer yemezlerse er ya da geç bir gün kapılarını çalacak ölüm daha hızlı gelir. Dolayısıyla eti insanlara ayırıp kemikleri tanrılara vermek aslında ölümlü oldukları gerçeğinin altını çiziyor: İnsanlar çalışırken çabuk yorulur, sürekli yiyecek arayışındadır çünkü yemedikleri zaman zayıflayıp güçsüzleşirler, hasta olurlar ve açlıktan ölürler. Bunlar tanrıların asla bilemeyeceği şeyler elbette.

Tüm bunlara rağmen Prometheus, insanların yararına olacağını zannederek Zeus'u kandırmaya çalışır ve Zeus çok kızar. Ölümlüleri cezalandırmak için gökten gelen ateşi onlara vermekten vazgeçer. Bu da o andan itibaren ağaçların tepesine ya da kurumuş otlara, kısacası insanların ateşi somut olarak muhafaza edebileceği hiçbir yere yıldırımlarının düşmesine izin vermeyeceği anlamına gelir. İnsanların ısınmak ve özellikle hayatta kalmalarını sağlayan yiyecekleri pişirmek amacıyla kullanabilecekleri ve tanrıların kralının fırtınalar sırasında cömertçe yağdırdığı ateş parçalarından mahrum bı-

[1] Yine Vernant'ın çok doğru bir şekilde aydınlattığı bir konu.

rakır onları. Yunanlar için pişirme eylemi insan uygarlığının en ayırt edici özelliklerinden biri, onları tanrılardan ve hayvanlardan kesinkes aynı uzaklıkta konumlandıran bir özellik. Çünkü az önce söylediğim gibi tanrılar yiyeceğe ihtiyaç duymuyor, hayvanlar ise her şeyi çiğ çiğ yiyor. Dolayısıyla Zeus ellerinden ateşi alır almaz insanlık bu özelliğini kaybeder.

Dahası Zeus'un "her şeyi sakladığı" ikinci cezası; Hesiodos biraz daha gizemli bir şekilde ifade ediyor bu kısmı (birazdan metnin tamamını paylaşacağım sizlerle). Bunun asıl anlamı şu: Altın çağ boyunca toprağın verdiği meyveler, açık bir şekilde ve bütün mevsim boyunca insanların afiyetine sunulurdu fakat artık tohumlar toprağa gömülü olacak, dolayısıyla yenebilir bitkiler yetiştirmek için toprağa emek vermek, onu işlemek, sulamak, ekim yapmak vs gerekecektir. Ekmek üretmek için önce toprağı kazmak, buğdayın filizlenmesi için tohumunu ekmek, daha sonra ekinleri biçmek, değirmende öğütmek ve en son da pişirmek gerekecektir. Dolayısıyla –bu nokta çok önemli– emeğin, yani bu zahmetli çalışmanın doğuşuyla birlikte o cennet gibi dünyadan uzaklaşma da başlar.

Platon'la arasındaki farkı iyi görmek lazım: Prometheus kardeşinin aptallıklarını telafi etmek için çalmaz ateşi; insanlara hiçbir armağan bahşedilmediği, hiçbir özel yetenek verilmediği ve Prometheus'un insanlarla tanrılar arasında yapmaya çalıştığı paylaşımın kötülüğü yüzünden Zeus insanlara ateş vermeyi reddettiği için çalar. İkinci kabahatini, yani krala ihanet suçunu işlemesinin nedeni bu işte! Şimdi tekrar Platon'un hikâyesine geçelim: Prometheus Zeus'tan ateşi çalıp insanlara geri verir, bu kadar. Bunun üzerine Zeus öfkeden deliye döner ve hiddeti sınır tanımaz bir hal alır. Tabii ki kralın fendi Prometheus'u yener: Prometheus'un korumaya çalıştığı insanları cezalandırmak için Zeus da bir tuzak hazırlar; hem de ne tuzak!

Öncelikle Prometheus'u cezalandırarak işe başlar Zeus. Bildiğimiz gibi onu Kafkas Dağında bir kayalığa zincirleyerek sürekli karaciğerini yiyip bitiren o meşhur kartalı üstüne salar ve onu hiçbir zaman serbest bırakmayacağına dair Styks

üzerine yemin eder. Ancak Platon'un versiyonunda da belirtildiği üzere, artık ellerinde ateş de bulunan insanları, *hybris*'e kapılma gafletine düşmemeleri için hatalarından döndürmek gerekir ve Zeus hadlerini bildirmek, hepsini yorgunluktan bitkin düşürmek ve böylece herhangi bir zarar vermelerini engellemek için bir düzen, bir metis planlar. Aşağı yukarı şunları söyler kendi kendine: "İnsanlara gelince; onlar yamansa, ben daha yamanım! Onlara bir oyun hazırlayacağım, ama ne oyun! Bütün hayatları boyunca unutamayacaklar başlarına geleni! Aslında onları cezalandırmak değil niyetim –sonuçta Prometheus'un tanrısal armağanlar bahşetmesi onların suçu değil– ama bu nefret edilesi, bu kendini beğenmiş türün *hybris*'e, ölçüsüzlüğe kapılmalarına asla müsaade edemem. Ölümlülerin, kurduğum bu muhteşem kozmik düzeni yerle bir etmelerini istemiyorum. Görecekler başlarına gelecekleri: Bir güzel bitireceğim onları!"

Zeus yine Kratos ve Bia aracılığıyla tanrılar meclisini toplanmaya çağırır. Daha sonra demirhanelerin aksak tanrısı Hephaistos'a dönerek suyu, ateşi ve toprağı kullanarak en kısa sürede "hoş bir genç kadın" heykeli üretmesini buyurur. Daha doğrusu zavallı, ahmak insanların âşık olacağı, son derece baştan çıkarıcı bir kadın yaratmasını ister. Pandora adını verdikleri bu genç kadının çok güzel ve karşı konulmaz olması gerekir. Bu tarzda yaratılan ilk kadın, yani ilk baştan çıkarıcı kadın olacaktır (öncesinde anneler ve kızları vardı belki ama hiç baştan çıkarıcı kadın yoktu). Ardından Zeus tüm diğer tanrılara döner ve her birinden Pandora'ya bir özellik bahşetmelerini ister ki Pandora ismi Yunancada iki farklı anlama gelebilir: "Tüm tanrı vergisi yeteneklere sahip" ya da "tanrılar tarafından (insanlara) armağan edilmiş olan." Her iki anlamı da doğrudur aslında çünkü ilk bakıldığında Pandora olabilecek ve hayal edilebilecek tüm meziyetlere, en azından cazibeye (ve etiğe ama bu başka bir mesele) sahiptir ve üstelik gerçekten insanlara, onları cezalandırmak ya da hiç değilse *hybris*'e kapılmalarına engel olmak isteyen tüm Olymposlular tarafından gönderilmiştir.

Bunun üzerine Hephaistos demirhanesinde çalışmaya koyulur. Öyle bir heykelcik yapar ki hayat verilmeden, yalnızca topraktan haliyle bile muhteşem görünüyordur. Ardından tüm tanrılar sırayla bu heykele bir yetenek, bir lütuf, bir tılsım verirler keyifle. Birkaç Nympha'nın da yardımıyla Athena Pandora'ya bol dekolteli, altın zincirlerle bezeli, bembeyaz, muhteşem bir elbise giydirir. Nymphalar başına çiçeklerden yapılma görkemli bir çelenk yerleştirir. Aphrodite ona mutlak zarafet ile "erkeklere acı çektirecek" ve "kalplerini kıran dertlere yol açacak" kadar istek uyandırma yeteneğini bahşeder (Hesiodos'un tüm bu bölüme kaynak teşkil eden eseri *İşler ve Günler*'de ifade ettiği gibi). Ayrıca Pandora'ya baştan çıkarma sanatı için son derece gerekli olan yalan söyleyebilme yeteneğini de verir. İletişim ve ticaret tanrısı, düzenbaz ve kendi de baştan çıkarıcı olan, hem biraz hırsız hem de biraz hileci Hermes de üzerine ekleme yapar: Hesiodos'un tabiriyle "köpek yüreği ve sinsice bir nezaket" yerleştirir içine, yani bu genç kadın "her zaman daha fazlasını" ya da yine Hesiodos'un deyimiyle "yeterinden fazlasını" isteyecektir ki "köpek yürekli" tabiri de buradan gelir. Her konuda doyumsuz olacaktır: yiyecek, para, hediye, mücevher... Her zaman daha fazlasını isteyecektir. Tabii cinsel anlamda da sınır tanımayan bir iştahı olacaktır. Dolayısıyla erkekleri tüketecek, çılgıncasına âşık edecek ve karşılarına çıkan her baştan çıkarıcı kadına bağımlı hale getirecek bir kadından bahsediyoruz burada. Muhtemelen aldığı zevkin sonu hiç gelmeyecek; bu durumda da erkek –kendi iddiası ne olursa olsun– çok çabuk tükenir. Bu doyumsuz karakteri yaratmaktaki amaç, insanları azami ölçüde yormak ve baskı altında tutmak. "Sinsice bir nezaket" dediğimiz de bu kadının herkesi baştan çıkarabileceği anlamına geliyor, çünkü tüm argümanların, tüm düzenlerin ve tüm yalanların en güzellerine başvurmakta hiçbir sakınca görmez. Bu büyülü kadını tamamlamak için Athena ona göz kamaştırıcı mücevherler armağan eder, Hephaistos ise her türden sihirli hayvanın olduğu, taklit edilemeyecek incelikte bir zevkle hazırlanmış bir taç yapar onun için. Kharitler, Zeus ile Themis'in

kızları olan ve adları Saatler anlamına gelen Horalar, ikna tanrıçası Peitho gibi birçok farklı tanrısal varlık da Pandora'ya armağanlar verir. Öyle ki, Zeus'un da zalim kahkahaları eşliğinde söylediği gibi, sonunda ortaya çıkan bu varlığın, bu tuzağın karşısında zavallı insanların kesinlikle hiçbir şey yapma şansları kalmayacaktır. Görünüşte kusursuz, gerçekçi yaklaşınca şüphe verici gözüken, Hesiodos'un ifadesiyle "iş gören erkeklerin vebası" olacak bu kadın, onların "yüreklerini sevinçle dolduracak" ve onları "öylesine memnun" edecektir ki sersemler "kendi hastalıklarına yürekten bağlanacaklardır" (hepsi Hesiodos'un ifadeleri)... Devam edelim: Tanrılar meclisi ortaya çıkan eseri incelemek için bir kez daha toplanır ve Zeus (ya da Athena) diğer ölümlülerin hayran bakışları altında bu muhteşem canlıya nihayet can verir. Büyüleyici güzellikteki bu kadın silkelenir, alçak perdeden cilveli birkaç çığlık atar, biraz kırıtır ve kendi etrafında döner... Tanrılar yarattıkları eseri hayranlıkla seyre dalarlar, Pandora'nın güzelliği karşısında gözleri kamaşır, şaşırıp kalırlar. O sırada Zeus Hermes'i çağırır ve Pandora'yı, önce harekete geçip her şey için çok geç olduktan ve her bela başına geldikten sonra aklını anca kullanan ahmak Epimetheus'a götürmesini söyler.

Ancak Prometheus kardeşini önceden uyarmıştır: Olymposlu tanrılardan gelen herhangi bir hediyeyi hiçbir koşulda kabul etmemesini söyler çünkü tanrıların önce kendinden, daha sonra da onun aracılığıyla insanlardan intikam almanın derdine düşeceklerini biliyordur.

Fakat tabii ki Epimetheus bu tuzağa düşer. Pandora evine girdiği andan itibaren ona deliler gibi âşık olur ve evlenme teklifi eder. Kısa bir süre sonra iki âşığın durmaksızın aşk dolu enfes anlar geçirdikleri Epimetheus'un sarayında düğünleri yapılır. O sırada sarayın bir köşesinde tuhaf bir kap takılır gözümüze (meşhur "Pandora'nın kutusu"). Uğursuz bir havası vardır: Güzel bir kap değildir, pistir ve içinden zararlı bir şey çıkacağı bellidir. Bir kapakla kapatılmıştır. Pandora kutunun önünden her geçişinde duraksar ve merakla ona bakar. Merak uyandıran bu kap, Zeus'un emriyle Hermes tara-

fından yerleştirilmiştir oraya. Yerleştirmeden önce Hermes, insanlığın üstesinden gelecek tüm kötülükleri, tüm musibetleri ve tüm acıları özenle bu kabın içine kapatır; bir tek umut bu lanetli kutunun en dibinde kalacaktır. Elbette Pandora bir gün kendini daha fazla tutamaz: Yavaşça kaba doğru yaklaşır, bir süre tereddüt ettikten sonra hafifçe kutuyu aralar ve tüm kötülükler küçük, siyah, korkunç yarasalar gibi etrafta uçuşmaya başlar. Pandora kutunun kapağını kapatmak için epeyce uğraşsa da artık çok geçtir, içindeki kötülükler etrafa saçılmaya devam eder. Ve nihayet kapatmayı başarabildiği zaman bir tek umut kapalı kalır kutunun içinde...

Devam etmeden önce Hesiodos'un tüm bu hikâyeyi *Theogonia*'da nasıl anlattığına bir bakalım:

> Ölümsüz tanrılarla ölümlü insanların Mekone'de çatıştığı zamanlardı, o günlerden bir gün, Prometheus yaranmak için koca bir öküzü ikiye bölüp getirdi sofraya: Zeus'u aldatmak istiyordu aslında; öküzün yarısı sırf yağlı et ve bağırsaktı karın derisinin altında saklı, öbür yarısıysa sırf kemikti beyaz yağlar altına kurnazca saklanmış. Bunun üzerine tanrıların ve insanların babası, "Ey İapetos oğlu, soyluların soylusu," dedi ona, "hiç de adil bir paylaşım değil bu, dostum." Böyle alaylı alaylı konuştu engin akıllı Zeus, sinsi düşünceli Prometheus hafifçe gülümseyip kurnazlığını saklamaya çalıştı ve dedi: "Ulular ulusu Zeus, ölmez tanrıların en şanlısı, göğsündeki yürek hangi payı istiyorsa onu al!" Böyle dedi içten pazarlıklı Prometheus ama engin akıllı Zeus anladı kurnazlığını ve başladı için için kurmaya ölümlülerin hakkından nasıl geleceğini. İki eliyle kaldırdı öküzün ak yağlarını; öfke sardı içini, safrası kabardı görünce öküzün yalın kemiklerini, apaçık ortaya çıkan sinsi kurnazlığı. İşte bu yüzdendir dünyada insanların kurbanların yalın kemiklerini yakmaları duman duman, sunaklarda, tanrılar için. Bulutları devşiren Zeus kızıp dedi: "Ah İapetos oğlu, bilmişlerin en bilmişi seni, sinsi kurnazlığında inat ediyorsun demek, dostum." Böyle konuştu öfkeyle, hiç yanılmayan Zeus ve o günden sonra, unutmayıp bu oyunu, kayın ağaçlarının üstüne salmaz oldu dünyalıların işine yarayan ateşi. Ama İapetos'un yaman oğlu bir oyun daha etti: Bir kamışın içinde aldı kaçırdı coşkun ateşin pırıl pırıl kıvılcımını. Ve bulutlarda gümbürdeyen Zeus en derin yerinden

yaralandı ve kızdı görünce ölümlü insanların arasında ateşin ışıl ışıl yandığını. Ve hemen, kazandıkları ateşe karşılık, bir bela yarattı insanlığa ünlü topal Hephaistos, Zeus'un buyruğuyla bakire bir varlık yarattı. Gök gözlü Tanrıça Athena da urbalar giydirip bağladı belini ve alnından aşağı öylesine bir duvak düşürdü ki işlemeleri gözlere şenlikti. Pallas Athena bir çelenk koydu başına çayırların, taze çiçekleriyle bezenmiş. Bir de altın taç koydu ki başına, ünlü topal kendi usta elleriyle yapmıştı onu, babası Zeus'a beğendirmek için kendini. Bu taçta görülesi neler neler vardı, toprağın, denizlerin beslediği türlü türlü yaratık. Binlercesini koymuştu içine Hephaistos, büyülü, pırıl pırıl bir gerdanlıktı bu, canlanacak, konuşacak gibiydi nakışları. Ve Zeus bir nimete karşılık böylesine güzel bir belayı yaratınca, götürdü onu tanrıların ve insanların önüne tanrı kızı gök gözlü Athena'nın bütün süsleriyle. Ölümsüz tanrılar ve ölümlü insanlar şaşakaldılar görünce bu aldatıcı güzelliği, insanları baştan çıkaracak olan bu derin, bu sonsuz büyü kaynağını. Çünkü bu kaynaktan çıkmıştır aslında kadın dediklerimizin o belalı soyu, ölümlü insanların o baş belası. Fukaralığa bir türlü alışamaz kadınlar, hep bolluktur onların özledikleri. Nasıl arı oğullarının sığındığı yerde hep verimli bal arıları beslerse işi gücü kötülük olan yabanarılarını, bal arıları her gün güneş batıncaya dek bembeyaz petekleri öredururken, ötekiler sığınıp kovanların içine başkalarının emeğiyle beslenirler. İşte bunun gibi gümbürdeyen Zeus yarattı baş belası olarak kadınlar soyunu ölümlü insanlara, o kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri iyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla. Her kim ki sakınır evlenmekten kadın derdi sarmamak için başına, olmaz olası ihtiyarlık bir geldi mi desteksiz kalır yaşlı günlerinde; yaşadıkça ekmeksiz kalmaz gerçi, ama ölünce varını yoğunu yakınları bölüşür. Buna karşılık bahtında evlenme olan da aklı başında iyi bir kadına düşse bile, iyi şeyler kadar kötü şeyler de gelir başına; hele üstelik çılgının tekiyse karısı ömrü boyunca azap çekip canından bezer, devasız dertlere düşmüş gibi olur. Böylece, kolay değildir hiçbir zaman Zeus'un isteğine yan çizmek, karşı koymak. İapetos oğlu iyiliksever Prometheus bile belalı öfkesinden kurtulamadı onun, bütün bilgileri kıramadı korkunç zincirlerini.*

Hesiodos, *Theogonia – İşler ve Günler*, çev. Azra Erhat ve Selahattin Eyüboğlu, İş Bankası Yay., Mart 2017, 534-616, s. 23-26 –çn.

Bu çarpıcı metinle ilgili iki noktaya değinmek istiyorum (ayrıca kabul edelim; o kadar kadın düşmanı bir metin ki rektörü tarafından en kısa sürede görevden uzaklaştırılma tehlikesi olmaksızın günümüzde bir Amerikan üniversitesinde okuyamazdık bile).

Öncelikle, Vernant'ın da belirttiği üzere, Prometheus'un numarasıyla Zeus'un numarası arasındaki benzerlik apaçık ortada. Birbirlerinin eksiksiz birer karşılığı gibiler: Her zaman olduğu gibi, uyum içinde bir kozmosta, verilen her cezanın işlenen hataya uygun olması gerekiyor. Prometheus dışarıdan görünen üzerinden Zeus'u kandırmayı denemişti; yenemeyecek kemikleri iyi yağın altına, iyi eti de sığırın korkunç midesinin içine sakladı. Hadi bu neyse de Zeus da bir illüzyonun yanıltıcılığı üzerine kurdu oyununu: Dışarıdan bakıldığında Pandora mutlu etme vaadini yerine getirecek biri gibi gözükse de bırak bir armağan olmayı, aslında kahpenin önde gideniydi!

Gördüğümüz üzere *Theogonia*'da o meşhur "Pandora'nın kutusu" bahsi geçmiyor. İlk olarak *İşler ve Günler*'de bahsetmeye değer bir tanımı çıkıyor karşımıza. Yalnızca kendine has ilginçliği ve kuşaklar arası aktarılabilirliği için değil, aynı zamanda önemli bir felsefi meseleyi de öne çıkardığı için: antik düşünce tarzında umudun değergesi. Siz de göreceksiniz, ilk başta aynı *Theogonia*'daki gibi kısa bir tanım var: Hesiodos, Mekone Ovasının adilane olmayan bir şekilde paylaştırılmasına şöyle bir değinip geçiyor. Zeus insanları cezalandırmak için artık ateşinden göndermiyor onlara, bunun üzerine Prometheus ateşi Zeus'tan çalıyor. Zeus yeniden bir ceza vermek için aksak tanrı Hephaistos'tan Pandora'yı yaratmasını istiyor. Ancak metnin devamı, aşağıdaki şekilde, ilerledikçe daha da zenginleşiyor:

> Derhal işe koyulur meşhur aksak, iffetli bir bakire biçimine sokar toprağı, Kronid'in isteği üzerine. Gök gözlü tanrıça Athena, süsler onu ve bağlar kuşağını. İnce Kharitler'le yüce İkna tanrıçası, altın kolyeler takar boynuna [...] ve Argos'u öldüren Haberci (burada Hermes'ten bahsediliyor; Hermes gerçekten

Hera tarafından, Zeus'un çok sayıdaki metresinden biri olan İo'ya, meşhur kocası onu bulamasın diye bekçilik etmekle görevlendirilen yüz gözlü dev Argos'u öldürmüştür) doldurur göğsüne yalanları, aldatıcı sözleri, yapay bir kalbi, gürleyen Zeus'un istediği gibi. Ardından, sözü koyar içine, tanrıların kılavuzu, ve Pandora ismini verir ona, çünkü Olymposluların tümü, bu hediyeyle birlikte, kötülüğü armağan ederler ekmek yiyenlere. Böyle hazırlar, tanrıların babası, içinden çıkılamayacak tuzağını ve hemen gönderir Epimetheus'a tanrıların hediyesini, meşhur Argos'u öldürenle. Oysa Prometheus söylemiştir ona, Olymposlu Zeus'tan gelen hiçbir hediyeyi kabul etmemesini ve geri vermesini, ölümlülere zarar gelmesin diye korkarak. Fakat Epimetheus aldı armağanı ve nihayet anladı başına bela aldığını (her zaman iş işten geçtikten sonra, çok geç olduğunda anlardı). Eskiden insanlar korunurdu her tür beladan, çok çalışmadan, bilmeden ölüm getiren, ölecek olanları tez vakit yaşlandıran hastalıkları, yaşardı dünya üstünde (burada Hesiodos'un, daha önce bahsi geçen ve az sonra tekrar değineceğimiz kayıp cennete, yani altın çağa bir gönderme yaptığını görüyoruz: Pandora'nın ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar da altın çağdan çıkacaklar). Fakat kadın, kendi elleriyle açar kabın kapağını, kötülük yayılır insanlar arasında, ölümcül acılar verir onlara (daha sonradan meşhur "Pandora'nın kutusu" olarak anılacak kaptır bu, Hesiodos bu kutunun nereden geldiğine ya da nasıl orada bulunduğuna dair bir bilgi paylaşmıyor bizlerle, ancak kutunun içini tüm o iğrençliklerle dolduranın Zeus olduğuna şüphe yok, Pandora'nın ortaya çıkışıyla aynı zamanda kutuyu Epimetheus'un evine yerleştirenin de Hermes olduğunu varsayabiliriz). Bir tek umut kalır o yok edilemez yuvanın içinde, dışarı çıkamadan kabın kenarlarından; çünkü kapanır kutunun kapağı Zeus'un aigis'i gibi (bu kelime Yunanca aigos kelimesinden gelir ve "keçi" demektir, Zeus'un keçi Amaltheia'nın postundan yaptığı ve oklarla delinmesi imkânsız olduğu söylenen o meşhur koruyucu kalkanı tanımlamak için kullanılır). İşte böyle yayılır on bin musibet insanlar arasına (çünkü Zeus insanları cezalandırmak için akla gelebilecek tüm dertleri koyar "Pandora'nın kutusuna:" her tür hastalık, korku, endişe, yaşlılık, ölüm vs); toprak bela doludur, deniz bela dolu; hastalıklar kol gezer insanların arasında, bazıları gündüz, bazıları gece dolanır canları istediğince, tek bir kelime etmeden bela olurlar insanların başına, çünkü Zeus, akıllıca davranır ve sesi çekip

> alır onlardan (tüm bu dertler ne öngörebilmemize ne de engelleyebilmemize olanak tanımaksızın gökten düşer gibi gelir başımıza ve bu çok trajiktir). Mümkün değildir Zeus'un isteğine karşı gelmek.

Az önce gördüklerimizden sonra bu metnin hepimiz için daha anlaşılır olduğunu düşünüyorum artık, yalnız akılları hâlâ kurcalayan tek bir konu kalıyor: Kabın dibinde kalan o meşhur "umut" ne oldu?

Umut Meselesi: Nimet mi Musibet mi?

Burada birbirinin zıddı olan iki farklı yorum mümkün. Öncelikle, başka bir cezanın söz konusu olduğunu düşünebiliriz: Zavallı insanların tutunacak en ufak bir umutları bile kalmaz çünkü umut kutunun içinden çıkamamıştır! Daha sık karşılaştığımız bu yorum tipik olarak Hıristiyan ve modern bir bakış açısının sonucudur. Hıristiyanlığın bıraktığı mesajın mirasçıları olan bizler için umut, iyi bir şeydir, optimizm unsurudur. Örneğin Papa II. Jean-Paul oldukça meşhur papalık bildirgesinde sadık müminlerini "umuda katılmaya" davet ediyordu.

Bunu aynı zamanda ölümlülere kala kala onları bekleyen başka bir tuzak kaldığı şeklinde de yorumlayabiliriz ki bu daha doğru gibi gözüküyor. Daha önceki bölümlerde de sizlere anlatma şansı bulduğum üzere, Yunanların gözünde umut pek de nimetten sayılmıyor. Üstelik Zeus insanları daha önce hiç olmadığı bir şekilde cezalandırmaya niyetlenirken onlara küçük bir hediye vereceğini düşünmek zor. Yunan kültüründe umut bir bela, olumsuz bir gerilim kaynağı olarak görülüyor: Ummak sürekli eksiklik hissetmek, sürekli sahip olmadıklarımızı arzulamak ve dolayısıyla bir şekilde sürekli mutsuz ve hoşnutsuz olmaktır. Zengin olmayı umuyorsak yoksuluz, sağlıklı olmayı umuyorsak hastayız demektir. Hangi olasılık söz konusu olursa olsun, her koşulda bir ihtiyacımız, bir eksiğimiz var demektir ve bu durumda umut iyi bir şey değil, çok daha kötü bir şeydir. Daha sonra Spinoza'nın da dile getirece-

ği üzere ne umut korkudan vazgeçebilir ne de korku umuttan; ikisi, bir gerçeğin iki farklı yüzü gibi, birbirinden ayrılamaz.

Umuda dair bu eleştirinin mitolojik kültürün başka bir özelliğinden de ayrı tutulamayacağını eklemek isterim. Daha önceki bölümlerde ele aldığımız ve Yunan mitolojisinin tamamında tekrar tekrar karşılaşacağımız bu özellik ise geçmişe ve geleceğe dair hayaller yerine bugünün, şu anın yüceltilmesi. Odysseus'un da İthake'de nihayet idrak ettiği üzere bilge, nostaljinin olduğu kadar umudun da yanılsamalarından sıyrılarak bugünde, şu anda yaşamayı başarabilen kişidir. Bu konunun yeterince açık olduğunu düşünerek tekrar değinmeyeceğim ancak umudun kötü bir şey olduğu ideasını güçlendirdiğini anlamışsınızdır. Çünkü tıpkı nostalji, pişmanlıklar ve suçluluklar gibi umut da bizleri zamanın tek gerçek boyutunda, şimdi ve burada yaşamaktan alıkoyar.

Prometheus ve Pandora Mitine İlişkin Üç Felsefi Çıkarım

Öncelikle, eğer Pandora Hesiodos'un ısrarla ileri sürdüğü gibi gerçekten de ilk kadınsa, Prometheus'un Mekone'deki o meşhur sığır paylaştırma hadisesinden önceki altın çağ döneminde insanlar tam anlamıyla kadınsız yaşıyordu demektir. Elbette dünyada dişilik vardı; daha doğrusu bir sürü dişi tanrısal varlık vardı ancak ölümlüler yalnızca erkeklerden oluşuyordu. Dolayısıyla bu da onların bir erkekle bir kadının birleşmesinden doğmadıkları, yalnızca tanrıların istekleri doğrultusunda ve onların seçtikleri yöntemlerle dünyaya geldikleri anlamına geliyor (tıpkı başka mitolojik öykülerin de akla getirdiği gibi doğrudan topraktan doğduklarına şüphe yok). Burası aslında çok önemli bir nokta çünkü kadın ve erkeğin cinsel birleşmesinin sonucunda meydana gelen bu doğum, ölümlüleri gerçekten ölümlü kılacak olan şey bir bakıma. Hesiodos'un yine ısrarla belirttiği üzere insanlığın ilk dönemlerinde, yani altın çağ süresince insanlar tam olarak ölmüyordu; daha doğrusu bugünkü şekilde ölmüyorlardı: Uykudayken, herhangi bir korku ya da acı hissetmeden ve bi-

timliliklerini hiçbir şekilde düşünmeden yavaş yavaş ortadan kayboluyorlardı. Üstelik ölümlerinden sonra –yine Hesiodos'a göre– bir şekilde hayatta kalıyorlardı çünkü "iblise" dönüşüyorlardı. Yalnız burada kelimenin eski anlamını dikkate almak gerekiyor, Hıristiyanlıktaki anlamını değil: Hesiodos'un "daimon" denen iblisleri, insanlara hak ettikleri ölçüde zenginlik ve esenlik dağıtmaktan sorumlu bir tür koruyucu melekler.

Dolayısıyla Pandora'nın ortaya çıkmasıyla birlikte ölümlüler tam anlamıyla ölümlü oluyor ve bunun da sonsuz metafizik derinliğe sahip bir sebebi var: Bizlerin bildiği haliyle zaman, tüm kötülükleri –yaşlılık, hastalıklar, ölümler...– ile birlikte nihayet gerçek anlamda doğmuş oluyor. Uranos'un ve ardından da Kronos'un çocuklarının gün ışığını görerek yaşamalarını istemeyişlerini hatırlıyor musunuz? Uranos onları anneleri Gaia'nın bağrına hapsediyor, Kronos ise Rheia, oğlu Zeus'un kundak bezine sarılı bir taşı zoka niyetine yutturup onu kandırana kadar her bir çocuğunu tek tek mideye indiriyordu. Çocuklarının gün ışığını görmelerini engellemeye yönelik bu acımasız isteğin gerçek nedeni de aslında şimdi ortaya çıkıyor. Burada söz konusu olan, yalnızca baştaki kralın kendi vârisleri tarafından tahttan indirilerek egemenliği kaybetmesine yol açacak olası bir çatışmayı engellemek değil, daha derin bir anlamı var: zamana, değişime, dolayısıyla nesillerin devamlılığının sembolize ettiği bu ölüm şekline engel olmak. Düzen içinde ve durağan bir kozmos, her hükümdarın idealidir; çocuk yapmak, yani bir soy zinciri oluşturmak ise her zaman, bu kalıcı düzenin öyle ya da böyle çöküşünü de beraberinde getirir. Fakat Pandora yüzünden artık bu soy devamlılığının önü açılır –ki bu da bizlere, çocukların, en azından muğlak da olsa bir yer işgal ettiklerini gösteriyor: Elbette onları seviyoruz ancak çocuklar aynı zamanda bizim yıkılışımızı da sembolize ediyor– ve Yunanlar da bu konuya, bizim bugün olduğumuz kadar duygusal ya da basit yaklaşmıyor görüldüğü üzere...

İkinci olarak, tıpkı İncil'de olduğu gibi, altın çağın sonlanması ölümcül bir felaketi de beraberinde getirir: çalışmak. Ar-

tık insanların ekmeklerini, gerçekten de alın teriyle kazanmaları gerekir ve bunun en az iki nedeni vardır. Birincisi, daha önce gördüğümüz üzere, Zeus'un, Hesiodos'un ifadesiyle "her şeyi saklamış" olması: İnsanlar için besin görevi gören bitkilerin tohumlarını toprağa gömmüştür, özellikle de ekmek yapımında kullanılan tahılları. Öyle ki insanların artık beslenmek için toprağı işlemesi gerekir. Bir de "kadınların soyunu, ölümlüler için büyük felaketi" getiren güzeller güzeli Pandora var tabii. İnsanların sabahtan akşama kadar tanrılarla şölen yapıp gönüllerince yiyip içtikleri, zahmetli bir çalışmanın gereklerini yerine getirmek için hiçbir fedakârlık yapmadıkları o güzelim altın çağın sonu gelmiştir artık. Artık kadınları cezbetmek için çalışmaları, onlara hediyeler sunmaları, her açıdan onları tatmin etmeleri, kısacası onları yaşatmaları ve mutlu etmeleri gerekecektir. Fakat daha da kötüsü, tabiri caizse, kadının aslında mutlak kötülük olmayışıdır.

Öyle olsa fazla basit olurdu. Bununla birlikte mitin üçüncü çıkarımına gelmiş bulunuyoruz: Kötü olmadan iyinin olamayacağı, mutsuzluk olmadan mutluluk olamayacağını öne süren derin anlamıyla baktığımızda insan hayatı oldukça trajik; modern mutluluk tacirleri biraz daha meditasyon yapsa iyi olur. Zeus'un neşeden yoksun kahkahalarını atarken dilediği gibi insan büsbütün kandırılmış, mümkün bir çıkar yol olmaksızın tuzağa düşürülmüştür. Örneğin daha önce alıntıladığım kısımda Hesiodos'un da belirttiği üzere, eğer bir adam, kendine kalacak mirasın yenip bitirilmesini istemediği için evlenmeyi reddederse, daha az çalışarak bile daha fazla birikim yapıp zenginleşebilir. Şair bu durumu, (kadınların her zaman "yeterinden fazlasını istemeleri"nden dolayı) bal arılarının ürettiklerini yaban arılarının yiyip bitirmesiyle mukayese ediyor. Peki o kadar çalışıp biriktirmek ne işe yarayacak? Çocukları, torunları olmayacağına göre kim için onca çileye katlanacak? Malları en sonunda hiç ilgisi bile olmayan uzak akrabalarının eline geçsin diye mi? Üstelik bu şekilde iki kez ölmüş olacak, çünkü soyunun devamı olmadığı için ondan geriye kalan hiçbir şey de olmayacak. Yani bir ölümlünün ken-

diyle çarpımı gibi, bir bakıma. Dolayısıyla eğer vâris istiyorsa evlenmesi gerekiyor ancak burada da bir başka tuzağa yakalanıyor: Çocuklarının kötü insanlar olabileceği gerçeği ki bu da bir babanın başına gelebilecek musibetlerin en kötüsüdür. Kısacası o veya bu şekilde iyi her zaman beraberinde daha kötüyü de getiriyor ki bu da neden sonsuza kadar mutlu süren bir aşk olmadığını açıklıyor.

Daha önce de belirttiğim gibi, Hesiodos'un metni fazlasıyla kadın düşmanı fakat yine de geçmiş dönemleri ya da eski toplulukları, günümüzdeki modern uygarlıktan yola çıkarak yargılamak her zaman yerinde ve adil olmaz. O yüzden ahlakçı duygulara kapılıp gitmeden önce Hesiodos'u anlamayı ve sözlerini, onu bunları söylemeye iten sebeple, ölümlüler için iyi yaşamın ne olduğu sorusunun cevabıyla bağdaştırmaya çalışalım. Altın çağ adını verdiği bu kutsal dönemde, insanlar kadınlardan değil, topraktan doğuyordu ve tabii ki ölüyorlardı, ne olduğunu anlamadan, korku ya da acı duymadan. Tanrıların karar verdiği ve belirlediği şekilde topraktan doğumdan, cinsel birleşme sonrasında kadının can verdiği bir yaşam şekline geçiş, yeni bir ölüm yaklaşımını da beraberinde getiriyor. Bundan böyle, altın çağda yaşayanların hiç bilmediği ve Pandora ile özgür kalan acılar, hastalıklar, çalışma hayatı ve yaşlılıkla ilişkili tüm musibetler ölümden önce insanları bekliyor olacak.

Buradan altta yatan ve mitolojinin yakın zamanda felsefeye miras bırakacağı o hayati öneme sahip soru çıkıyor yine karşımıza: Ölümlüler için iyi bir yaşam nedir? Büyük dinlerin aksine Yunan mitolojisi bizlere ne sonsuz bir hayat ne de cenneti vaat ediyor. Yalnızca, ortaya çıkmakta olan felsefe gibi, içinde bulunduğumuz duruma akılcı yaklaşmayı deniyor. Kozmik düzenle uyum içinde yaşamaya uğraşmak ya da isimsiz bir ölüme özne olmamak için Akhilleus gibi kahramanca bir zaferle nam salmaya çalışmak dışında ne yapabiliriz? Ki Odysseus'a göre bu yaşadığımız hayatın ölümsüzlüğe tercih bile edileceğine ikna olabiliriz...

Son Olarak, Hesiodos'un *İşler ve Günler*'ine Göre, Önceki İki Versiyonu Tamamlamak İçin: Altın Çağ Miti ve Beş İnsan Soyu

Az önce meşhur altın çağ mitinden bahsettik; Zeus'un insanları cezalandırmak için Pandora'yı göndermesi, tohumları toprağın altına saklaması ve böylece hayatta kalmak için onları toprağı işlemek ve çalışmak zorunda bırakması sonucunda ortaya çıkan emek verme mecburiyetinden ve zahmetli işlerden uzak, insanların huzur ve dinginlik içinde yaşadığı dönemden. Şimdi bu noktaya kadar gördüklerimizi tamamlamak için sizlerle biraz daha fazlasını paylaşmam gerekiyor.

Hesiodos'un altın çağdan ilk kez bahsettiği eserinde, altın çağ miti ile beş çağ miti, daha doğrusu Yunanca metne sadık kalırsak insanların "beş soy miti" birbiriyle karıştırılıyor. Sebebi de şu: Hesiodos bizlere beş farklı insanlık tanımı yapıyor; zaman akıp giderken birbirinden sonra gelecek, ancak farklı adlandırmalarla günümüz insanlığının içinde o veya bu şekilde her zaman yer alacağını varsayabileceğimiz beş farklı insan türünden bahsediyor.

Mitin tamamı *hybris* ile Dike arasındaki, kibir ile adalet arasındaki, daha doğrusu ölçüsüzlük ile ölçü arasındaki ilişkilere dair sorular etrafında şekilleniyor: İnsanların adalet ve kozmosla uyum içindeki hayatları ile tam zıddı olan *hybris*'e ve ölçüsüz kibre adanmış varoluşları arasındaki temel ayrışmanın sınırlarını belirliyor. Zaman zaman Hesiodos'un bu şiirinin gerçek olaylardan esinlendiği rivayet edilir. Mitoloji ve felsefe söz konusu olduğunda, biyografiye ve olgusal tarihe dayanarak yapılan analizlere her zaman ihtiyatlı yaklaşmak gerekse de bu söylenenler kısmen doğru olabilir. Fakat Hesiodos'un özel hayatında kardeşi Perses'le yaşadığı anlaşmazlıklardan ötürü çok zor zamanlar geçirdiği ve bu şiirini ona ithaf ettiği bir gerçek: Babalarının ölümünden sonra Perses, aile mirasından kendi payına düşenden daha fazlası üzerinde hak iddia eder (yani *hybris*'e kapılmıştır). Hatta davayı takip ederek kendi haklılığını öne sürmeleri için para vererek yetkili uzmanlar tutar. Bu koşullarda, kardeşinin ona

ithafen yazdığı şiirin adaleti, Dike'yi konu alması da normal. Fakat Hesiodos kendi özel durumunu teogoniyle ve kozmolojiyle ilişkilendirerek hikâyesini öyle bir genişletiyor ki eseri hangi biyografik anekdot söz konusu olursa olsun kesinlikle onunla sınır kalmıyor. Aksine iyi ve Dike'ye uygun bir yaşam ile kötü ve *hybris*'e kapılmış bir yaşam arasındaki zıtlığı, tanrıların himayesi altında organize edilmiş kozmik düzen perspektifinden epey genel bir bakış açısıyla ele alıyor. Her ne kadar ahlaki bir inceleme eser gibi görünse de Hesiodos'un şiiri bundan çok daha öteye gidiyor; kozmogoni ve teogoniden, dünyanın ve tanrıların doğuşundan sonra bizi en çok ilgilendiren o soruyu ilk kez ele alan eser bu: bugünkü bildiğimiz haliyle insanlığın doğuşu. Çünkü bir kez daha, biz ölümlüler için ortaya sürülen en önemli kazanım neden burada olduğumuzu ve bu dünyada neler yapabileceğimizi anlamak. Elbette tanrısal ve düzen içinde bir dünya bu, fakat tanrılardan farklı olarak epey kısa bir zamanımız olduğu için, ölümlü varoluşumuzu elimizden gelen en iyi şekilde değerlendirmemiz gerekecek.

Devam edelim.

Demek ki ilk önce altın çağ var; mutluluğun en üst düzeyde olduğu, çünkü insanların tanrılarla hâlâ iyi anlaştığı ve bir arada yaşadıkları dönem bu. Bu dönemde Dike'ye sadıklar, adil davranıyorlar. Yani kendilerini paylarına düşenden daha fazlasını istemeye ve kim olduklarını, dünya düzeninin neye dayalı olduğunu akıllarından çıkarmaya iten o yersiz *hybris*'ten uzak duruyorlar. Hesiodos'un söylediğine göre bu dönemde insanlar üç muhteşem ayrıcalığa da sahip; eminim ki bugün bile bizlerin de sahip olmak isteyeceği ayrıcalıklar bunlar. Öncelikle, daha önce de belirttiğimiz üzere, ne bir meslek icra etmek için ne de hayatlarını kazanmak için çalışmalarına gerek var. O zamanlarda doğa o kadar cömert ki hoşça yaşamaları için gereken her şeyi –tıpkı Aden Bahçesi, İncil'deki Âdem ile Havva mitinde geçen kayıp cennet gibi– kendiliğinden veriyor onlara: toprağın en leziz meyveleri, besili ve kalabalık hayvan sürüleri, tatlı su kaynakları

ve davetkâr ırmaklar, sürekli yumuşak bir iklim, kısacası hiçbir endişeleri olmadan yiyip içmeleri, giyinmeleri ve hayatın tadını çıkarmaları için gerekli olan her şey. İkinci olarak ne acı, ne hastalık ne de yaşlılık nedir bilmiyorlar. Sıradan bir insani varoluşu mahveden tüm kötülüklerden, günümüzde tek tek herkesi neredeyse her gün etkileyen tüm belalardan tamamen uzak yaşıyorlar. Son olarak da Hesiodos'un söylediğine göre, ölümlü olmalarına rağmen "mümkün olduğunca rahat" ölüyorlar, ne acı ne korku hissediyorlar, "uykuya yenik düşer gibi." Böyle "ucu ucuna ölümlü" olmalarının sebebi çok basit: Ortalığı ayağa kaldırmadan, göz açıp kapayıncaya kadar gelen bir ölümden korkmuyorlar, bu da onları günlük hayatlarını paylaştıkları tanrılara en çok yakınlaştıran şey.

Hesiodos'un ifadesine göre bir gün bu insan soyu tükenip "toprak olduğunda" ölenler yine tam olarak ölmüş sayılmıyor. Size söylediğim gibi, Yunanların "*daimon*" adını verdiği varlıklara dönüşüyorlar ve bu kelime onlar açısından Hıristiyanlıkta olduğu gibi ve bugün bizlerin de alışmış olduğu şekilde olumsuz bir anlam taşımıyor. Aksine iyi niyetli ve adil, *hybris* ile Dike, iyi ile kötü, ölçüsüzlük ile adalet arasında ayrım yapabilen ruhlar bunlar. Bu dikkat çekici ayrımları sayesinde Zeus onlara alameti farikası olan ayrıcalığı tanıyacak: zenginlikleri insanların iyi ve kötü davranışlarına göre paylaştırmak. Ve bu da bizlere ölümlerinden sonra bile bu varlıkların yaşamaya, hatta iyi yaşamaya devam edeceklerini gösteriyor çünkü iblise/koruyucu meleğe dönüştükten sonra dünya üzerinde yaşayanlarla kalmaya devam ediyorlar, tanrılar tarafından cezalandırılan kötüler gibi yeraltındaki cehenneme gönderilmiyorlar.[1]

Ardından daha toy ve kötü kalpli insanların hüküm sürdüğü gümüş çağ geliyor. Sonrasında ise yine nefret edilesi bir

[1] Hesiodos altın çağı aynı zamanda "Kronos'un çağı" olarak adlandırıyor ki daha önce anlattığım meşhur Zeus ve Titanlar savaşını düşünürsek bu biraz tuhaf gelebilir. Ancak şunu belirtmeliyim, Hesiodos'un söylediğine göre Kronos, sonradan yaptığı büyük hatalara rağmen Zeus tarafından mağlup edilip Tartaros'a gönderilene kadar ilk hükümdar, kozmosun ilk efendisi olmuştu. Ayrıca şiirin devamından da öğreneceğimiz üzere Olympos'un efendisi en sonunda babasını affetmeye ve eski itibarını geri kazandırmaya karar verecektir.

dönem olan, korkunç ve kana susamış varlıklarla dolu tunç çağı var. Tunç çağı kahramanlar çağı takip ediyor; hayatlarının son günlerini kutsanmışların adasında altın çağdakine benzer bir yaşantı sürerek geçirecek olan yiğit ve asil savaşçıların çağı.

Gümüş soylular da tıpkı altın soylular gibi doğrudan Olymposlu tanrılar tarafından yaratılıyor ve yaşlanmıyorlar. Ancak bu sürekli gençliğin bambaşka bir anlamı var: Gümüş soydan olan insanlar yüz yıl boyunca küçük çocuklar gibi yaşıyor. Bu da altın soylular gibi gelişmiş yetişkinler değil, çocuksu canlılar oldukları anlamına geliyor. Ayrıca olgunluğa eriştikten sonra yalnızca çok kısa bir süre hayatta kalıyorlar çünkü *hybris*'lerin en korkuncu onları ele geçirerek ölüme sürüklüyor: Sadece birbirlerine karşı aşırı ölçüde vahşileşmekle kalmıyor, tanrıları onurlandırmayı, yani onlara kurbanlar armağan ederek hak ettikleri saygıyı göstermeyi de reddediyorlar. Dike'den yoksun oluşlarına ve canlılar arasındaki doğru hiyerarşiye riayet etmemelerine öfkelenen Zeus onları ortadan kaldırmaya karar veriyor. Bu insanların, kötü tanrısal varlıkların birer sureti olduğunu söyleyebiliriz kesinlikle: Onlar da, Olymposlularla savaşan Typhon ya da Titanlar gibi, adil ve uyum içinde bir kozmik düzen kurmanın peşinde değiller. Hatta aksine bu düzeni küçümsüyor ve yıkmaya çalışıyorlar; bu yüzden Zeus onları yok etmek zorunda kalıyor. Halbuki altın çağ insanları, Olymposluların himayesinde güzelce yönetilen ve organize edilen bir dünya düzenine uygun hareket ediyorlar; bu yüzden tanrılarla kusursuz bir uyum içinde yaşayabiliyorlar. Gümüş çağ insanları Zeus'un isteği üzerine öldüklerinde iblislere dönüşüyorlar fakat ilk iblislerin aksine bunlar kötü ve "kaotik" tanrısal varlıklar gibi toprağın altına, karanlığa gömülmüyorlar; cezaları bu.

Üçüncüsü, ilk ikisiyle aynı sınıftan olmayan tunç soy: Bu sefer sınırlı canlılardan bahsediyoruz çünkü varoluşları insan hayatının tek bir boyutuna indirgenmiş durumda, yani savaşın saf şiddetine. Savaşmaktan başka hiçbir şey yapmayı bilmiyorlar ve benzersiz bir gaddarlıktalar. Korkutucu bir

güce sahipler, tunçtan silahları var ve hatta tunçtan evlerde oturuyorlar; hayatlarında sıcaklık ya da rahatlık veren hiçbir şey yok. O yüzden kendilerine benzeyen yerlerde yaşıyorlar: metalik, sert, soğuk ve boş. Birinci soyun kozmosa faydası dokunan iyi tanrısal varlıklara tekabül ettiğini varsayarsak, ikinci soy karanlık ve kaotik tanrısal varlıklara, üçüncü soy da Gigantlar'a tekabül eder: Onlar da Gigantlar gibi anonim bir ölüme, Yunanların "kara ölüm" dediği, onların gözünde ölümlerin en korkuncu olan, yerin derinliklerindeki karanlıklarda hüküm süren ve hiç kimsenin hiçbir şekilde kaçamayacağı ölüme adanmışlardır. İason mitinde topraktan çıkan savaşçılar gibi sürekli kendi aralarında savaşa savaşa tunç soylular birbirlerini öyle yok ederler ki Zeus'un kozmosu onlardan kurtarmak için müdahale etmesine gerek kalmaz.

Kahramanların soyu olan dördüncü soy kendini savaşa vermiştir. Fakat tunç soylulardan farklı olarak onlar adilane, Dike'ye uygun olarak ve onurlarıyla savaşır; o saf şiddeti meydana getiren *hybris*'e kapılarak değil. Akhilleus, Hektor, Aias, Theseus, Herakles, Odysseus ya da İason gibi bu kahramanlık çağında yaşayanların, şanlı ve cesur hareketleri sayesinde ünlenen bu varlıkların –üstelik tunç çağdakiler gibi anonim olarak, sesleri ve yüzleri olmadan da değil– asker olduklarına şüphe yok fakat her şeyden önce bunlar onur insanları, tanrılara saygı gösterme ve kozmik düzen içinde kendi yerlerini bulma konularını dert edinen kişiler. İşte Hesiodos'un aynı zamanda "yarı tanrılar" olarak adlandırdığı bu kahramanlar altın çağ insanlarına da benziyor biraz: Onlar da tam anlamıyla ölmüyor. Aralarında en yiğit olanlar, zamanlarını tamamladıktan sonra Zeus tarafından "kutsanmışlar adası" denilen muhteşem bir yere yerleştiriliyor. Burada Olympos'un efendisi tarafından özgür bırakılan ve affedilen Kronos'un himayesi altında, altın çağ insanları gibi çalışmaya ihtiyaçları olmadan, dertsiz tasasız, hastalık ya da acı bilmeden, hoş ve mutlu bir hayat sürmeleri için gerekli olan her şeyi kendiliğinden veren bir bolluk ülkesinde yaşamaya devam ediyorlar.

Son olarak demir çağ geliyor; yani bizim dönemimiz, bizlerin yaşadığı insanlık. Ve bu noktada, Hesiodos'un tanımı tabiri caizse apokaliptik bir tanım. Bu dönemin, aralarındaki en kötüsü olduğuna şüphe yok. Demir çağda insanlar sürekli üzüntü ve acı içinde: Hayatlarında, hemen arkasından bir sıkıntının gelmediği tek bir sevinç, bir kötülüğün karışmadığı tek bir iyilik yok, tıpkı bir madalyonun iki yüzü gibi. İnsanlar yalnızca çok hızlı yaşlanmakla kalmıyor, aynı zamanda hayatlarını kazanmak için çok çalışmaları gerekiyor. Üstelik henüz bu çağın sadece başındayız ve her şey çok daha kötüye gidebilir. Neden peki? Çok basit; çünkü bu insanlık *hybris* içinde, tamamen bir ölçüsüzlük, tunç soylular gibi bir sınırı olmayan, Prometheusçu bir kibir içinde, savaşçılar kadar gaddarca ama insani varoluşu her boyuttan zehirleyen bir gaddarlıkta yaşıyorlar. Kıskançlık, gıpta ve şiddet tarafından ele geçirilmiş bu iğrenç soy ne dostluğa, ne edilen yeminlere ne de hangi şekilde olursa olsun adalete saygı duyuyor. Öyle ki hâlâ dünyada oturan ve insanların yakınında yaşayan tanrılar temelli olarak Olympos'a gidip oradaki tanrılara katılma riskiyle karşı karşıyalar. Bizler burada, insanların tanrılarla dostça, çalışmadan, acı çekmeden ve (neredeyse) ölmeden yaşadığı o güzel altın çağın tam zıddını yaşıyoruz. Bu yozlaşma çağının insanları felakete doğru ilerliyor: Eğer bu yolda devam ederlerse, kardeşiyle yaşadığı anlaşmazlıktan dolayı Hesiodos'un da düşündüğü gibi madalyonun bir yüzünde hiçbir iyi kalmayacak, sadece kötü olacak ve yolun sonunda onları isimsiz ve çaresiz bir ölüm karşılayacak. Böylece de *hybris*'in ellerine terk edilmiş, kozmik düzen ile uyumsuzluk içinde bir hayatın, dolayısıyla tanrılara saygı duymayan bir varoluşun nihai ve yıkıcı kötülüklerini görmüş oluyoruz.

Bu mit akla çok fazla sayıda soru getirmiştir ve getirmeye devam ediyor. Tüm bilinenlerin ötesinde, *hybris*'in ve Dike'nin farklı yönlerini irdelemiş olması, inanılmaz sayıda farklı yorumlamayı da beraberinde getirdi. Burada hepsinden bahsetmeyeceğim ancak tüm diğerlerinin arasında bariz öne çıkan bir soru üzerinde biraz durmak istiyorum: İnsanlık altın çağ-

dan demir çağa nasıl ve neden geçti? Dili çok farklı bir boyutuyla kullanan bir ifadeye, İncil'deki kullanıma yer vermek istiyorum çünkü buraya tam uyuyor gerçekten: Artık kayıp olan bir "cennetin" dışına böylesi bir "düşüş" nasıl açıklanabilir? Birbirlerinden ayrı tutulmayan Prometheus ve Pandora mitlerinin de bu soruya yanıt mahiyetinde olduğu çok aşikâr. İnsanlar *hybris* içinde yaşamak için Dike'ye uygun yaşamaktan vazgeçtiğinde altın çağdan çıktılar. Bunda, Hesiodos'un anlatımıyla Prometheus'un Mekone Ovasındaki paylaştırmasının adil olmaktan uzak ve küstahça olmasının da payı var. Ayrıca Platon'un ifadeleriyle de gördüğümüz üzere insanların kozmik düzen açısından gerçek bir tehdit unsuru olmaları da bir diğer sebep. Bu haliyle baktığımızda beş soylar mitolojisini anlamak için yeterli sayıda okuma ipucuna sahip olduğunuzu söyleyebiliriz.

Ancak Aiskhylos'un, Platon'un eserinde Protagoras'ın benimsediğine yakın bir perspektifle kafasında tasarladığı şekliyle Prometheus, Zeus karşısında krala ihanet "suçlarını" haklı göstermek ve hem bağışlanması hem de insanlığın varlığının tanınması için yalvarmak amacıyla kendisini nasıl savunabilirdi ona bir bakalım.

Aiskhylos'a Göre Prometheus'un Savunması

Platon'un Protagoras'ın sözleri aracılığıyla aynı miti canlandırmasından iki asır önce, Aiskhylos'un Prometheus'a adadığı eserini okurken derinde yatan fikir, bahsettiklerimize oldukça yakın aslında: Eğer Zeus Prometheus'tan ve insanlardan nefret ediyorsa bunun sebebi, en başından beri bu insan soyunun *hybris*'e kapılmaya her daim hazır olacağından endişelenmesidir. Bu noktada doğrudan Aiskhylos'un kendi metnini paylaşmak istiyorum yine:

> Babasından kalan tahta oturur oturmaz (burada, Zeus'un Kykloplar'ın ve Yüz Kollular'ın yardımıyla devirdiği Kronos'un tahtından bahsediliyor), ayrıcalıkları paylaştırdı tanrılar arasında ve tayin etti imparatorluğundaki sınıfları (hatırlayaca-

> ğınız üzere uyum içindeki kozmik düzenin gerçekten kuruluşu bu noktada başlıyordu). Fakat hiç hesaba katmadı zavallı ölümlüleri. Yeni bir soy yaratmak için, bu soyu tamamıyla ortadan kaldırmak istiyordu hatta. Ve ben Prometheus'tan başka, kimse karşı çıkamıyordu ona. Bir tek ben gösterdim bu yürekliliği ve engelledim yaratılan ölümlülerin Hades'e gönderilmesini. İşte bu yüzden ezildim kaldım katlanması korkunç, izlemesi acındırıcı bu acıların ağırlığı altında (acı verici zincirlerden ve karaciğerini yiyen kartaldan bahsediyor). Ölümlülere merhamet ettiğim için, ben layık görülmedim merhamete...

Şüphesiz, ama yine, neden? İlerleyen bölümlerde Prometheus, insanlara getirdiği tüm iyilikler için kendini övüyor. Platon'un eserinde olduğu gibi, burada da listeyi gördüğümüzde Zeus'un bu türe, yani insanlara hiç iyi gözle bakmadığını anlıyoruz çünkü bu tür –günümüz çevrebilimcilerinin de endişelendiği gibi– elde ettiği teknikler sayesinde, kozmik düzeni çok basit ve açıkça yıkılma tehdidiyle karşı karşıya bırakacak kadar ölçüsüzce davranma riski olan dünya üzerindeki tek tür:

> Ölümlülerin sefilliklerini dinleyin asıl, ve nasıl, bir zamanlar oldukları çocuklardan akla ve düşünme yetisine sahip canlılar yarattığımı. İnsanları yermek için değil, iyiliğimin onları ne tür lütuflarla donattığını göstermek için anlatmak istiyorum bunu size. Önceleri görmeden bakıyor, duymadan dinliyorlardı. Ve tıpkı rüyalardaki siluetler gibi, tüm hayatları boyunca her şeyi tesadüfen ve karman çorman yaşıyorlardı. Tuğladan yapılmış, güneş alan evlerden haberleri yoktu. Odunu işlemeyi bilmiyorlardı. Tedirgin karıncalar gibi mağaraların derinlerinde yaşıyorlardı güneşi görmeden. Ne kışa, ne çiçeklerin açtığı ilkbahara ne de bol bol meyve veren yaza dair bir fikirleri vardı. Ben onlara yıldızların doğuşlarını ve batışlarını ayırt etme sanatını öğretene kadar her şeyi zekâlarını kullanmadan yapıyorlardı. Onlar için tüm bilimlerin en güzelini icat ettim; sayıların bilimini. Her şeye dair hatıraları muhafaza etmeyi sağlayan ve sanat kültürünü teşvik eden harfler bütününü de. İlk önce de en zahmetli işlerde ölümlülerin yerini alması için hayvanlarla köleleri birbirine bağlayıp boyunduruklarını vurdum, semerlerini taktım ve uysal atlar koştum arabanın dizginlerine, lüksle süsledim zenginliklerini. Benden başka

> kimse icat edemezdi, denizcilerin sularda yol aldığı keten bezinden yelkenli gemileri. İşte bunlar ölümlüler ve kendim için tasarladığım icatlar; fakat ne yazık ki yok hiçbir yolu, içinde bulunduğum sefaletten kendimi kurtarmamın.

Prometheus iyi bir savunucudur ve bahsettiği iyilikler, Zeus'un zihnini meşgul eden –ve modern ekoloji ışığında çok yakın bir zamanda yeniden ortaya çıkan– sorunu tamamen göz ardı etmesinin dışında, aslında gerçekten hayranlık uyandırıcıdır; Prometheus'un bu sorunla özdeşleşmiş olması tesadüf değildir elbette. Zeus'a göre, Prometheus'un açıklamaları kulağa korkunç bir itiraf gibi geliyordur; Olymposluların bakış açısındansa İapetosoğlu'nun kendisini aklamak için söyledikleri, kabahatlerin en büyüğüdür. Yunan mitolojisinin burada etkileyici bir öngörü ve derinlikle ortaya koyduğu şey, özgürlüğü ve yaratıcılığı ilkesel olarak anti-doğal ve anti-kozmik olan bir insan türünün modern tanımıdır.[1] Prometheusçu insan zaten modern teknik insanıdır; yenilik yapma yetisine sahip, durmaksızın bir şeyler icat eden, modern tekniği bir gün kozmosun tüm kanunlarından bağımsız kılmaya elverişli makineler ve cihazlar üretebilme kapasitesindeki insandır. Prometheus'un "sanatsal dehayı," yani her tür tekniği icat etme ve ardından kendi yararına kullanma yetisini çalarak insanlığa bahşettiği de tam olarak budur işte. Tarım, aritmetik, lisan, astronomi: İçinde bulunduğu koşullardan kendini kurtarmak, doğadaki diğer canlılara kibirle tepeden bakmak ve Zeus'un onca zahmetle kurmayı başardığı yepyeni kozmosu birbirine katmak için bunların hepsi işine yarayacaktır. Kısacası –insanların sanat ve bilimle donandığı andan itibaren oluşturacağı sistemin tam aksine, Epimetheus'un hayatlarını kusursuzca düzenlemesi sonucunda dengeli ve değişmez bir sistem oluşturan– diğer canlı türlerinden farklı olarak, ölümlüler arasında *hybris*'e kapılabilecek, hem tanrılara meydan okuyup hem de doğayı altüst, hatta yok edebilecek olan tek

[1] Hümanist geleneğin başlangıç noktasında Pic de La Mirandole'un, Rousseau'nun, Kant'ın ve hatta Sartre'ın anlatılarında tekrar karşılaşacağız bu tanımla.

tür, insan türüdür. Ve tabii ki Zeus'un buna kötü bir gözle bakması çok normal; hatta Prometheus'un yanı sıra insanlara uygun gördüğü cezaları da düşünürsek "kötü gözle bakmak" denemez buna!

Bu noktadan, insanlığı bütün olarak yok etmeyi planlamaya uzanan yol yalnızca bir adımlık ve tufanı işleyen bazı mitolojik hikâyeler de o adımı atma konusunda hiç tereddüt etmediler. İlerleyen bölümlerden birinde bu konuya tekrar değineceğiz. Fakat şimdi, Prometheus miti üzerinde konuşmaya biraz daha devam edelim: Bu mitin, Sartre'a ve Heidegger'e kadar gelen çağdaş düşünce içinde önemli uzantılarının olması son derece dikkat çekici.

6

Midas Apollon'a Karşı

Kozmosu Tehdit Eden Saçmalık

Giriş

Evvel zaman içinde, Yunanistan'ın Phrygia denilen bölgesinde Midas adında bir kral yaşarmış. Midas'ın, derin ormanlarla çevrili muhteşem bir sarayı varmış. Baştan aşağı beyaz, görkemli kıyafetlerini altın bir kemer ve başının üzerinde çiçeklerden yapılma bir taç süslermiş. Yerde sızıp kalmadan önce, pisboğazlık edip abur cubur yiyerek ve sağraklar dolusu iyi şarap içerek kutlama yapmakla meşgulmüş. O koca karnı göğe doğru bakarken etrafı güzeller güzeli genç kızlarla çevriliymiş...

Bazıları Midas'ın bir tanrı ile bir ölümlünün oğlu olduğunu iddia eder. Evet, böyle bir şey olabilir ancak kesin olan bir şey varsa o da Midas'ın çok da aklı başında olmadığıdır. Hayatı hakkını vererek yaşadığına da şüphe yok, ama kendisi aynı zamanda eşsiz bir ahmak. Biraz Epimetheus gibi sürekli yavaş düşünür, aklı hep "sonradan," çok geç olduktan sonra çalışır. Hep düşünmeden hareket eder ve burada da göreceğimiz üzere, bu aptallığı bazen ona külâhını ters giydirir.

Saraydan birkaç fersah uzakta, onu çevreleyen ormanın en derinlerindeki küçük bir açıklıkta şarap, şölen, savurganlık ve müzik tanrısı, Zeus'un doğum yaparken hayatını kaybeden ölümlü Semele'den olma, en tuhaf oğullarından biri olan Dionysos'un her zamanki kafilesi çarpar göze. Genç Semele, kral sevgilisinden kendini tüm ihtişamıyla, yani yalnızca insan görünüşüyle değil, tanrısal görüntüsüyle de olduğu

gibi göstermesini ister. Zeus ilk önce itiraz etse de sonunda bu isteği kabul eder ancak tıpkı bir güneş gibi parlak ve yakıcıdır; öyle ki onu gören güzel Semele oracıkta alev alarak yanıp kül olur. Taşıdığı bebeği kurtarmak için Zeus onu annesinin karnından çekip alır ve kendi uyluğuna genişçe bir yarık açarak doğmadan önce gerekli olgunluğa ulaşana kadar oraya yerleştirir (Dionysos'un başka bir örneği bulunmayan doğum şekline gönderme yapan ve yaygın olarak bilinen "İupiter'in uyluğundan doğmak" deyimi de buradan gelir).

Kafilenin ortasında, şöleni keyifle izleyen tanrı Dionysos vardır; Hintleri andıran kavruk teni, ince hatları ve bademgözleriyle dikkat çeker. Ancak onu Yunan nüfusundan ayıran en belirgin özelliği o kopkoyu ten rengidir: Antik Yunan'da "pis yabancı" olarak adlandırılan o farklı insanlardan biri olduğu besbellidir. Dionysos'un arkasında her zaman etrafında olan o kalabalık vardır: sarhoş insanlar, çıplak kadınlar, hiç utanmadan sıkılmadan sevişen çiftler, kafaları mızrakların ucunu süsleyen canlı canlı derisi yüzülmüş hayvanlar...

Kalabalıktan biraz uzakta eşeğinin üstündeki Silenos'u görürüz. Silenos ikinci nesil tanrılardan, ikinci soy tanrısal varlıklardan biri olmasına karşın yine de Hermes'in (bazı geleneklere göre de Pan'ın) oğullarından biridir. O da kafilenin bir parçasıdır aslında ama içtiği içkinin etkisiyle sersemleştiği için grubun geri kalanından yavaş yavaş uzaklaştığının farkına bile varmaz. Sonunda uyuyakalarak kalabalıktan tamamen kopup gider. Sendeleyerek ormanın içinde kaybolur. Elinde hâlâ bir şarap sağrağı vardır ve körkütük sarhoş olduğu her halinden bellidir. Silenos'un kendisini gören çocuklara korku verecek bir görünüşü vardır, inanması güç bir çirkinliğe sahiptir: Yaşlı, iri, şişman, kel ve göbeklidir. Göbeği tam bir tulum gibi kocamandır. Suratının ortasında iğrenç görünen ezilmiş bir burnu, kocaman dudakları ve ona korkunç bir hava veren tüylü ve sivri at kulakları vardır. Fakat öte yandan çok zeki bir canlı ve gerçek bir bilgedir. Zeus'un oğlu Dionysos'u eğitmesi için ona emanet etmesi boşuna

değildir kısacası. Zaman içinde Silenos, üvey babalık ettiği tanrının arkadaşı haline gelir, sahip olduğu en derin sırlarını onunla paylaşır. Ve görünüşünün de ötesinde Silenos Midas'ın, yani bir embesilin tam zıddıdır. Silenos ormanın içine doğru ilerleyerek kafilenin geri kalanından tamamen kopar, bir yandan da şarkılar mırıldanarak şarabını yudumlaya devam eder. Tabii tahmin edebileceğimiz üzere nihayet eşeğinden düşer ve yerde derin bir uykuya dalar. Tüm ciğerini doldura doldura horlamaya başlar, koca karnını göğe doğru çevirmiştir.

O sırada oradan geçen ve kendi halinde köylüler olan Kral Midas'ın hizmetkârları bu canavarı fark eder. Yarı korkmuş yarı meraklı bir şekilde ona yaklaşarak bir an önce efendilerine götürmek için canavarı sağlam sarmaşık dallarıyla bağlamaya koyulurlar. Onlar bağlarken Silenos kendine gelir ve bağırmaya başlar: "Embesiller! Koca aptallar! Hemen serbest bırakın beni sizi zavallı ahmaklar! Nasıl bir işe bulaştığınızdan haberiniz bile yok! Tanrı Pan'ın oğlu, Dionysos'un üvey babasıyım ben. Derhal beni serbest bırakmazsanız bunun bedelini çok ağır ödersiniz!"

Evet, Silenos gerçekten Pan'ın oğlu ve Dionysos'un üvey babasıdır. Fakat köylüler kahkahalarla gülmeye başlar. Katıla katıla gülerek birbirlerini dürterlerken aralarından biri Silenos'a yanıt verir: "Tabii tabii aptal ihtiyar, kesin öyledir! Sen Pan'ın oğlu ve Dionysos'un üvey babasıysan ben de Phrygia kralıyım! Ha ha ha!"

Silenos'u bağlı bir şekilde yerde sürükleyerek Midas'ın sarayına götürür ve efendilerine gösterirler.

Fakat bazı seks partilerine ve içkili eğlencelere bizzat kendi de katılmış olan Midas, Silenos'u görür görmez tanır. Asla öfkesini üzerine çekmek istemeyeceği en güçlü ve en korkutucu tanrılardan biri olan Dionysos'un Silenos ile arasındaki hem babacan hem de arkadaşça ilişkiden bütünüyle haberdar olan Midas, hizmetkârlarını sertçe azarlayarak onlara ihtiyar ayyaşı derhal çözmelerini söyler. Üstelik takdirini kazanacağını umarak, sanki misafir olarak onu bekliyormuş-

çasına en az on gün on gece sürecek şatafatlı bir şölenle tanrının sarayına gelişini kutlar. Çılgınlar gibi içer, dans ederler; geri kalanını sizin hayal gücünüze bırakıyorum... Ardından Midas, "yeni en yakın arkadaşı" olan Silenos'tan, bir daha böyle talihsiz bir şekilde karşılaşmayacaklarından emin olmak adına, Dionysos'un kafilesine kadar kendisine bizzat eşlik etmek için izin ister. Her ne kadar budala da olsa, çıkarları söz konusu olduğunda asla dikkatsiz davranmayan Midas, şölen tanrısından kendisi için bir iyilik yapmasını istemeye niyetlenmektedir. Bunun üzerine Midas ve Silenos yola koyulur, ormanı boydan boya geçip Dionysos'un olduğu yere ulaşırlar. Silenos'u gören Dionysos, onu tekrar bulabildiğine çok mutlu olur ve ona sarılır. Ardından minnetini göstermek için Midas'a dönerek, onu kendi istediği bir mükâfatla ödüllendireceğini söyler. Ovidius'un güzel ifadesiyle "hoş fakat zararlı bir iyilik"tir bu (ki ben de, burada en önemli noktaları Ovidius'un o renkli anlatımı üzerinden giderek takip edeceğim). Midas yine çok da akıllıca davranmamıştır. Üstelik hem cimridir hem de bir sürü dünyevi arzusu vardır. Bu da Dionysos'un kendisine vaat ettiği hediyeyi kötüye kullanmasına yol açacaktır ki kendi hybris*'i, kendi ölçüsüzlüğü de tam burada başlar.*

Midas, Pan ve Apollon

"Altın Dokunuş"

Midas tamamen aşırıya kaçan, son derece ölçüsüz, fakat kendi cimri karakterine de bir o kadar uygun bir dilekte bulunur: Dionysos'tan, eliyle dokunduğu her şeyin altına dönüşmesini ister. Meşhur "altın dokunuş" budur. Dionysos bu absürt dileğin fazla uzun süreli olmayacağını biliyordur; dilekte bulunan kişi için ölümcül olmasının yanı sıra babası Zeus tarafından oluşturulan kozmik düzen için, yani evren açısından da son derece tehlikeli bir dilektir çünkü tüm kozmosu baştan aşağı değiştirme riskini de beraberinde getirir.

Onu uyarmak için, "Bunu istediğinden emin misin Midas?" diye sorar.

Fakat Midas *hybris*'ten çıkmamak konusunda ısrarcıdır, verilen söz geri alınmaz ve Dionysos bu açgözlü ihtiyara altın dokunuşu bahşeder. Sevinçten deliye dönen Midas, Dionysos'un kafilesinden ayrılır ve keyifle seke seke yürüyerek sarayına geri dönmek için yola koyulur. Kendine bahşedilen yeni gücü bir an önce denemek için sabırsızlanıyordur: Elini koyduğu ya da hafifçe dokunduğu her şey bitki, taş, toprak parçası, sıvı ya da hayvan fark etmeksizin hemen oracıkta o sarı renkli, değerli metale dönüşür. İlk başlarda son derece mutlu olan ahmak Midas iyice keyfini çıkarır bu gücünün. Tıpkı küçük bir çocuk gibi dans ederek, şarkı söyleyerek, sıçrayıp ayaklarını birbirine vurarak sarayına doğru giden yolda kendi kendine eğlenir; dönüştürebileceği her şeyi altına dönüştürmek istiyordur. Zeytin ağacının küçük bir dalını gözüne kestirir ve bir dokunuşuyla birlikte o güzel yeşil yapraklar ve zeytinler, turuncuya çalan, parlak bir kızıl renge bürünürler. Yerden bir taş, biraz toprak parçası alır, kurumuş başakları koparır ve hepsi külçe külçe altına dönüşür; hatta kötü bir rastlantı sonucu Midas'ın altına dönüştürdüğü bir ağaç dalı üzerine konmuş olan küçük kuş bile.

Kendini nelerin beklediğine dair hâlâ en ufak bir fikri bile olmayan zavallı Midas, "Zengin oldum! Zenginim! Dünyanın en zenginiyim!" diye sürekli bağırır.

Sarayına döndüğünde bu yeni yeteneğini test edip durarak eğlenmeye devam eder.

O muhteşem salonuna girip –bir an önce tüm duvarları, mobilyaları ve yer döşemelerini dikkatlice saf altına dönüştürdükten ve– rahatça yerine yerleştikten sonra işler bozulmaya başlar. Hizmetkârlarını çağıran Midas, kendine yiyecek ve içecek bir şeyler getirmelerini buyurur. Bu kadar keyifli olmak iştahını kabartmıştır. Fakat susuzluğunu gidermek için o soğuk şarap kadehini eline aldığı anda ağzının içine mide bulandırıcı, berbat, sarı bir pudra dolar. Altın içmek o kadar da lezzetli değildir... Hizmetkârının ona uzattığı tavuk budunu

eline alıp iştahla ısırmaya kalktığındaysa bir tek dişlerini kırmadığı kalır. Midas düşünmeye başlar ve biraz süre geçtikten sonra, eğer bu yeteneğinden kurtulmazsa açlıktan ve susuzluktan öleceğini anlar. Ardından etrafındaki bütün o altına lanet okumaya başlar ve tıpkı kendini düşünmeden hareket etmeye iten o aptallığından ve dünyevi arzularından olduğu gibi, onca altından da nefret eder. Olduğu yerde inildemeye, hatta ağlamaya koyulur. Kızlarını yanına çağırır fakat onları engellemesine fırsatı olmadan kendilerini Midas'ın kollarına atarlar ve hareketlerini bile tamamlayamadan donup kalarak iki küçük altın heykele dönüşürler.

Midas çaresiz hisseder, delicesine endişelidir. Hızla koşarak yeniden ormanın içine dalar ve derhal Dionysos'un yanına giderek bahşettiği bu yeteneği geri alması için ona yalvarmaya başlar. Çok şanslıdır çünkü her şeyi en başından öngören Dionysos yüce gönüllü bir tanrıdır. Adeta bir lanete dönüşen bu yeteneği ondan geri almayı kabul eder.

Fakat öncesinde, Midas'ın hatasını iyice anladığından emin olmak isteyen Dionysos onunla konuşmaya karar verir:

> Öyle olsun Midas! Kaldıracağım bu laneti, fakat önce anlaman gerekiyor, sorununun ne olduğunu. Kutlamaları, şarabı ve parayı sevmen umurumda değil biliyorsun ki. Dionysos'um ben; içilen ve şerefime dökülen şarapların, her türden aşırılığın tanrısı. Açgözlü ve pinti olmanaysa gülüp geçiyorum sadece! Ancak beni rahatsız eden, bu altın dokunuşunla düpedüz tehdit etmen, babam Zeus'un bin bir zahmetle kurduğu kozmik düzeni. Yaşayan canlıları cansız maddelere dönüştürerek her şeyi yok edebileceğini, her şeye zarar verebileceğini görmüyor musun? Görmüyor musun gücünün sınırsız olduğunu, yavaş yavaş tüm evreni mahvedebileceğini? *Hybris*'e, çıldırmışçasına bir ölçüsüzlüğe kapılarak günah işlediğini?

Gerçekten de Midas'ın dünyayı dolaştığını bir düşünelim: Gezegen yavaş yavaş altın bir küreye dönüşürdü, ormanlar yeşil olmaktan çıkıp yaldızlı sarıya bürünürdü, denizler ve dağlar da öyle. Yaşayan tüm canlıları da önlenemeyen bu değişim içine katıp onları cansız nesnelere çevirecek olması da cabası.

Midas son derece mahcup bir halde büker boynunu…

Bunun üzerine yüce gönüllü Dionysos, aptalcasına istediği bu berbat altın dokunuştan kurtulmak için ne yapması gerektiğini anlatır Midas'a:

> Bu beladan kurtulmak için Phrygia'yı boydan boya geçen Paktolos nehrine kadar gitmen gerekiyor. Oraya ulaşınca nehri takip ederek kaynağına kadar çıkacaksın yukarı. Sonra da girip içine, tepeden tırnağa yıkanacaksın nehirde. Böylece de hem altın dokunuşunu hem de aptallığını alıp götürecek sular. Haydi, git artık, bir daha da işleme bu günahı.

Midas üzgün bir halde oradan uzaklaşır, nehir boyunca yukarıya tırmanır ve kaynağa ulaşınca dalar suyun içine. Arınmasını tamamladıktan sonra, çok sayıda altın parçacığı nehrin suyuna karışıp onunla birlikte akıp gitmeye başlar: Yüklü miktarda para kazanmak anlamına gelen "Paktolos'u bulmak" deyimi de buradan gelir.

Bu kısım için temel kaynak olarak kullandığım eserde, Ovidius'un bu sahneyi nasıl tasvir ettiğine bakalım şimdi de (önce Dionysos Midas ile konuşur):

> "Kurtulacaksın dilediğin altının baskısından, dedi, git, Sardes yakınında, ırmakta yıkan, sonra dağın doruğundan düşen dalgalara karşı yürü ırmağın varıncaya değin kaynağına, uzasın yolun, orada köpüklü suların kaynağında, çok varsıl olduğu yerde, başını daldır, gövdeni yıka, suçtan arın." Kral buyruğa uyarak çıktı ırmağın kaynağına, altınla boyandı ırmak, insan gövdesinden geçti suya dönüşen altın. Altın özleriyle karışıp dondu ırmak, şimdi parlar altın gibi, girer toprağa, bitkilere.*

Midas tarafından yapılan "hatanın" mahiyetine ve tam olarak taşıdığı anlama ilerleyen kısımlarda tekrar değineceğiz. Yalnızca açgözlülüğe kapılmak mıydı hatası? Yoksa daha sonraları Hıristiyan geleneğinde de ifade edileceği şekilde dünyevi arzularına yenik düşmek mi? Ya da daha derin bir ifadeyle, bu mitin tüm Yunan altyapısının da bizleri üzerinde düşün-

---

* Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yay., Haziran 2017, XI. Kitap, 136-145, s. 259 –çn.

meye teşvik ettiği *hybris*'e, ölçüsüzlüğe kapılmak mı? Ve eğer durum gerçekten de böyleyse, Midas'ın ölçüsüzlüğü tüm bunların neresinde kendine bir yer buluyor ve Zeus tarafından kurulan kozmik ve tanrısal düzeni tam olarak hangi açıdan tehdit ediyor?

Bu temel öneme sahip sorulara tekrar dönmeden önce öyküye devam edelim şimdi çünkü öykünün devamında da bazı cevaplar bulacağız bunlara ilişkin.

Bir Yıl Sonra... Pan'ın Flütü ile Apollon'un Liri Arasındaki Müzik Müsabakasında Midas'ın Kulakları Nasıl Eşek Kulağı Oldu

Midas yine ormanın ortasındadır. Artık bir kralınki gibi gösterişli değil, daha ziyade bir köylününki gibidir kıyafetleri. Saçları birbirine karışmış, üstü başı biraz kirli, doğru düzgün tıraş bile olmamış bir vaziyettedir: Dikkatinizi çekerim, bir berduştan bahsetmiyoruz. Bir kral da değil; yoksul bir sığır çobanı diyebiliriz belki, orman insanı demekten daha iyi. En azından görünüşte bile olsa Midas'ın o felaket "altın dokunuş" ile yediği silleden sonra sakinleşmiş gibi bir hali vardır. Daha mütevazı, neredeyse alçakgönüllü biri gibidir. Altınlarıyla elde etmeyi umduğu ihtişamlı ve lüks yaşamdan uzak, her şeyden elini ayağını çekmiş bir şekilde kırsalda yaşar. Gösterişli sarayının uzağında, köylülerinki gibi sade bir yaşam sürmekle, bazen tek başına bazen de ormanlar ve çobanlar tanrısı Pan'ın eşliğinde sevdiği tarlalarda ve çayırlarda dolaşmakla yetinir.

Pan Silenos'a ve Satyrler'e benzer; yani o da kelimenin tam anlamıyla tüyler ürpertici bir çirkinliğe sahiptir: Onu gören herkes dehşete kapılır ve –pek olumlu bir saygı ifadesi olmasa da– kendi adından gelen "panik" isimli korku duygusuyla donakalır. Pan'ın bedeni yarı insan, yarı hayvan şeklindedir: Tüylerle kaplı, iki boynuzlu, kafası ve bacakları –daha doğrusu toynakları– tıpkı bir keçininki gibidir. Silenos'unki gibi yamuk yumuk bir burnu, çıkıntılı bir çenesi, kocaman ve bir

atınki gibi tüylü kulakları, bir berduşunkine benzeyen karışık ve pis saçları vardır. Bir rivayete göre öz annesi olan Nympha'nın Pan doğduğu gün inanılmaz bir dehşete kapılarak onu terk ettiği söylenir. Pan'ı bulan Hermes, onu diğer tanrılara göstermek için Olympos'a götürür ve böylesi bir çirkinlik karşısında hepsi kahkahalarla gülüp bir güzel eğlenirler. Prensip gereği, tuhaf ve farklı olan her şeyi seven Dionysos, Pan'ın bu biçimsizliğinden çok hoşlanır ve onu daha sonrası için kendine hem oyun hem de seyahat arkadaşı olarak belirlemeye karar verir.

Şaşılacak derecede güçlü ve hızlı olan Pan, zamanının çoğunu Nymphalar'ı ve her ne olursa olsun kendilerinden bir fayda sağlamaya çalıştığı genç oğlanları kovalayarak geçirir. Pan ve Midas, ormanda yollarını kaybeden sevgilileri korkutarak, genç kızların peşinden koşup o meşhur panik duygusuyla onları tedirgin ederek orada burada eğlenirler. Her zaman çok da neşeli iki arkadaş olduklarını zannetmeyin. Aynı zamanda çok tehlikeli canlılardır; tam olarak söylemek gerekirse iki tecavüzcüdür bunlar. Bir saygı ifadesi olarak Debussy tarafından adına muhteşem bir solo flüt eseri yazılan küçük Nympha Syrinks'in ölümle buluşması da bu ikilinin her zamanki kovalamacalarından birinin olduğu bir güne denk gelir: Pan'ın Syrinks'in peşinde koşturduğu bir gün Syrinks, onun yaptığı kurlara karşılık vermektense kendini bir nehre atarak ölmeyi tercih eder ve o an nehir kenarında bir saz kamışına dönüşür. Bitkinin hâlâ tir tir titreyen sapını çekip koparan Pan, taparcasına sevdiği ve bugün bile kullanılmaya devam eden "Pan flüt" ismindeki o meşhur enstrümanı yapar kendine.

Silenos ve Satyrler gibi Pan da sık sık Dionysos'un yanında görülür; bir iblis gibi dans eder, sürekli kutlama yapar ve kendini kaybedene kadar şarap içer. Dolayısıyla bu tanrının herhangi "kozmik" bir yanı yoktur. Tüm mitlerde olduğu gibi, en önemsiz gözüken ya da ilk bakışta en sığ hissi veren mitlerde bile bu kozmolojik sorular varlığını korur. Görünen o ki Pan, düzenin kurucularından biri olmaktan ziyade, tüm düzensizliklerin tutkulu bir hayranıdır. Kaotik bir varlık olduğu;

kaosun, başkalığın, tuhaflığın güçlerinin soyuna ait küçük bir tanrı olduğu o kadar aşikârdır ki Pan'ı hiç tereddüt etmeksizin ölçüsüzlük tanrıçası Hybris'in oğlu olarak gösteren bazı hikâyeler vardır. Bu bilgiden ya da en azından sık sık Pan'la vakit geçirmesi gerçeğinden yola çıkarsak, Midas'ın aslında göründüğü kadar uslanmamış olabileceğini tahmin edebiliriz. Özellikle de bir sonraki hikâyede göreceğimiz üzere, aptallığının ve o zavallı, yavaş çalışan kafasının baki kaldığını düşünürsek.

Pan bir gün, birkaç genç kızı etkilemek için o meşhur flütünü çalarken, bu tür durumlarda yaygın bir şekilde karşılaşıldığı üzere kendini duruma biraz fazla kaptırır ve böbürlenmeye başlar. Kendinden ve yeni enstrümanından son derece memnun bir şekilde, sahip olduğu müzik yeteneğinin Apollon'unkinden bile kat be kat iyi olduğuna kanaat getirir (ki Apollon'un aynı zamanda müzik tanrısı olduğunu da unutmamak gerek, ama daha sonra göreceğimiz üzere Dionysos'un tanrısı olduğu müzikle aynı müzik değil bu). Ve kendini daha fazla tutamayarak, iyice *hybris*'e kapılarak Olymposlu tanrıya meydan okuyacak kadar ileri gider. En büyük müzisyenin kendisi olduğunu gökyüzüne haykırır. Tanrıların dağının tepesinden bu kendini beğenmiş canavarın ona meydan okuduğunu duyan Apollon çok öfkelenir. Pan'a haddini bildirip şöyle ibretlik bir ders vermeyi kafaya koyarak yere iner. Pan'ı ormanda bulur ve bu sefer Apollon ona meydan okur.

Bunun üzerine Apollon'un liri ve Pan'ın flütü arasında gerçekleşecek bir müsabaka düzenlenir hemen. Apollon'a küçük kardeşi Hermes tarafından hediye edilen (birazdan bu konuya tekrar dönerek birçok anlam barındıran hikâyesini de anlatacağım) lirin gövdesinin, içine gerilmiş birkaç tel bulunan bir kaplumbağa kabuğundan yapıldığını da bilmek gerekiyor. Dolayısıyla bu enstrümanla farklı akortlar kullanabilmek mümkün; bu da birbirinden kolayca ayırt edilebilen doğru ve net notalar çalınabileceği, bu yüzden de kendi içinde uyum sağlayan bu notalarla "kozmik" diyebileceğimiz bir müzik ortaya konabileceği anlamına geliyor. Yani Pan'ın flütünden yayılan, tıpkı başlangıç kaosundaki gibi her şeyin "apeiron [*sonsuz*]" ve

sınırsız olduğu, hiçbir şeyin ayırt edilebilir ve bireysel olmadığı bir tür süreklilik içinde birbirine bağlı seslerden oluşan o "kaotik," boğuk ve şehvani müziğin tam tersi. Gördüğünüz üzere kozmos ile kaos, düzen ile düzensizlik, aynılık ve farklılık, uyum ve başkalık arasındaki karşı karşıya gelme durumu, tüm mitlerde olduğu gibi burada da mevcut; beklenmedik bir şekilde arka planda olsa bile.

Midas'ın hakemlik etmek üzere seçildiği bu müsabakanın düzenleneceği yer olarak ise dağları temsil eden tanrısal varlıklardan biri olan Tmolos seçilir: Aslında Tmolos konuşma yetisine sahip bir dağ-tanrı olarak dağın kendisidir.

Pan saz kamışından yapılma ve boyları ölçülü olarak kesilmiş altı yedi adet boru şeklindeki saptan oluşan enstrümanını üfleyerek çalmaya başlar: Flütten çıkan sesler tıpkı enstrümanı çalan gibi kaba, şehvani ve serttir. Elbette hoşa giden bir tarafı da vardır ama hayvani değilse de vahşi bir hoşluktur bu: Verilen nefesle birlikte saz kamışının saplarından çıkan ses, rüzgârın eserken doğada çıkardığına benzer bir sestir. Dinleyiciler arasında hafifçe alkışlayanlar olmasına karşın genel olarak bu tuhaf müzikten rahatsız olmuş gibi bir halleri vardır. Ardından Apollon dinleyicilerin oluşturduğu çemberin ortasına girerek Pan'ın yerine geçer ve lirini eline alır. Çok sofistike, hassas ve daha önce belirttiğim üzere epey yumuşak ve armonik bir enstrümandır bu; topluluktakilerin az önce dinlediğinin tam tersi. Lir, tellerin uzunluğuyla karşılıklı gerginlikleri arasındaki ilişkileri matematiksel bir hassasiyetle işleyerek seslerin ve aralarındaki uygunluğun kusursuz bir doğrulukla çıkmasını sağlar. Pan'ın müziğinin aksine Apollon'un müziği, Zeus'un evrensel ölçekte kurduğu uyumun bir sembolüdür. Flütün o vahşi yanının tersine lir, tamamen dinginlikle yoğrulmuş bir çekicilik uyandıran uygar bir enstrümandır.

Herkes ama herkes Apollon'u alkışlar ve tabiri caizse ona "oy verir..." Tek bir kişi hariç: Midas tabii ki.

Dağ tanrısı Tmolos zaferi kazananın Apollon olduğunu ilan etmeye hazırlandığı sırada, bu koca hödük uygar müziğin

tanrısını çevreleyen methiye konserinin tam orta yerine girerek kelimenin tam anlamıyla kulakları tırmalayan bir şekilde fikrini haykırır. Artık ormanlarda ve kırsalda sürdüğü yaşantıya alışan Midas, Pan'ın arkadaşı olarak, flütün o gırtlaktan çıkarmışçasına gelen sesini lirin hassas armonisine açık ara tercih ettiğini yüksek perdeden ve güçlü bir şekilde ifade eder. Tabii olan ona olur! Herhangi bir ceza almadan Apollon'a meydan okunamaz. Ve burada da verilen ceza, talihsiz Midas tarafından işlenen "suç" ile aynı mahiyette olacaktır, her zaman olduğu gibi: Hem işitsel hem de zekâya dayalı bir suç işlemiştir, dolayısıyla bedelini de kulakları ve aklıyla ödeyecektir.

Ovidius'un yine *Dönüşümler* adlı eserinde bütün bu sahneyi nasıl tasvir ettiğine bakalım şimdi (hikâye Midas'ın o meşhur altın dokunuştan kurtulmasından[1] sonra başlıyor):

> Varsıllıktan tiksinerek, görkemli bir yaşam sürmüş ormanlarda, sularda kral, mağaralarda oturan Pan'la. Ancak bozulmuş bilinci, usu, eskiden olduğu gibi çılgınca işler yapmaya başlamış bilmeden kral. Enginlere bakardı, sarp yamaçlara, gittikçe, yükselen Tmolos tepelerine dikerdi gözlerini, bir yanda Sardes, bir yanda küçük Hypaepa'ya Pan, överdi güzel Nymphalar'ı büyülü kavalıyla, orada, düzenlenen türkü yarışmasında, çıkmış Apollon'a karşı, tatlı sesler çıkaran boğumlu kamış kavalla, işte Tmolos dağında tanıktı bu yarışmaya Midas da. Oturdu tepenin üstünde yaşlı yargıcı, kulakları ağaçların hışırtısından uzak, meşe yapraklarıyla başında mavimsi saçları, şakaklarında palamutlar, çevreye bakınan hayvanlardan, tanrısından bir ses: "Yargıcı hazır, durmak yok" diye. Sesler yükseldi kırlarda sazlardan. Sevinçle dinledi bu ilginç yabancı türküleri Midas, büyülendi. Bunun üzerine çevirdi

---

Biraz ukalalık gibi olacak, fakat "sonra" kelimesinden önce özellikle dilek-istek kipiyle çekilmiş bir fiil kullandım. Bu durumlarda her zaman haber kiplerinin kullanılması gerektiğini ve dilek-istek kiplerinin "önce" zarfının önüne gelme zorunluluğunu belirten sözde kuralı bilmeme rağmen biraz aykırı davranmak istedim. Okurlarımı çalışmalarına yönlendirdiğim dilbilimci Paul Guillaume'un da ortaya koyduğu üzere, bu söz konusu kural dilek-istek kiplerinin sahip olduğu derin anlamın hiçbir şekilde bilinmediğinin bir kanıtı sadece. [Yazar burada tamamen Fransızcaya özgü bir dilbilgisi kuralına ilişkin açıklama yapmıştır –çn].

> başını Phoebus'a kutsal Tmolos; onun ormanı da döndü yüzünü ona. Sarışın kıvırcık saçları Parnassun defneleriyle süslü, etekleri yerleri süpüren erguvan boyamlı giysi, sol elinde değerli taşlarla, dişlerle süslü çalgı, ötekinde çekiç. Yetkin bir sanatçı görünümü. Becerikli parmaklarla dokundu tellere, büyülendi Tmolos güzel seslerle. Yenik düşmüş Pan'ın kavalı lir karşısında. Kutsal dağ hepsinden sordu yargısını, oyunu. Yalnız Midas'tı genel oya karşı çıkan, kavalın üstünlüğünü ortaya atan. Kızdı Apollon, artık bir insanda böyle sarsakça kulaklar olmasın diye, uzattı kulaklarını, ak tüylerle doldurdu Midas'ın, iki yana sarkan, oynayan. İnsan kaldı yine, yalnız yavaş yürüyen bir eşeğin ileri geri oynayan kulaklarına dönüştürdü Midas'ınkileri.*

Apollon'un zavallı Midas'a ceza kisvesi altında eşek kulakları vererek onu gülünç duruma düşürmesinden anlıyoruz ki tüm bunlar Midas'ın aptallığının ve müzik zevkinden yoksun oluşunun yanı sıra gerçek uyumun değerini anlamayı olanaksız kılan kapasitesizliğini de sembolize ediyor çünkü Zeus kaosun güçlerini mağlup ettiğinden beri tüm dünya bütünüyle bu uyum üzerine kurulu. Tabii bütün mitlerde olduğu gibi, verilen ceza işlenen suçla yine doğrudan ilişkili.

Elbette Midas o yeni kulaklarıyla utançtan yerin dibine girer. Taşımak zorunda kaldığı bu gülünçlüğü insanlardan gizlemek için ne yapacağı konusunda hiçbir fikri yoktur ki buradaki gülünçlük yalnızca diğerlerinin onu müzik kulağından yoksun bir canlı olarak görecek olmasını değil, aynı zamanda ağır aksak yürüyen bir eşekten daha zeki olmayan bir canlı olduğunu da bileceklerini ifade ediyor. Midas yeni kulaklarını örtüp saklamak için elinden gelen her şeyi yapar; şapkalar, saç bantları, taçlar... Kısacası kafasına bir şekilde geçirebileceği her türlü başlığı dener öfkeyle. Fakat hiç şansı yoktur, kulaklar kafasına taktığı her şeyden bir şekilde gözükür. Üstelik ne yaparsa yapsın onun bu yeni halini fark eden en az bir kişi vardır: Berberi Midas'ın kafasındaki tuhaflığı hemen fark eder. Yarı tedirgin yarı gülmesine engel olmaya çalışarak

---

Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yay., Haziran 2017, XI. Kitap, 146-175, s. 259-260 –çn.

sorar: "Majesteleri, neler oldu size böyle? Kulaklarınız eşek kulağına benziyor diyeceğim neredeyse!"

Fakat ne yazık ki Midas nazik davranma konusunda da pek başarılı değildir: Berberi bunu fark ettiği anda, kazara bile olsa herhangi bir şekilde bu gördüklerini bir başkasına anlatmaya kalkarsa, ona işkenceler ede ede karnını deşeceğine ve bağırsaklarını köpeklere yedireceğine dair yemin eder.

Zavallı berber korkusundan donup kalır. Meşhur müşterisi Kral Midas'tan haber almak için birileri ona soru sorduğu zaman adeta dudaklarını ısırır, bu lanetli sırrı kendine saklamak için her şeyi yapar. Fakat bir yandan da bu sırrı ailesine, arkadaşlarına anlatma isteğiyle yanıp tutuşmaktadır. Arada sırada ağzından bir şey kaçıracak gibi olduğunda hemen kendini toparlar. Bir gün dalgınlıkla, hatta belki uykusunda ağzından tek bir kelime kaçırabileceği aklına geldiğinde bile korkuyla titrer. Kendini bu yükten kurtarmak için aklına bir fikir gelir: "Gidip büyükçe bir çukur kazacağım toprağa, sonra da sakladığım sırrı yerin derinliklerine haykırıp hemen kapatacağım üstünü. Böylece de bu ağır yükten kurtulmuş olacağım." Bunları söyler söylemez düşündüklerini yapmaya gider. Berberimiz şehrin uzağında bir köşe bulur kendine. Yeri çıldırmışçasına kazarak açtığı çukura var gücüyle bağırarak, hatta haykırarak anlatır sırrını: "Şu koca embesil Midas'ın kulakları eşek kulağı!" Ve tekrarlayabildiği kadar tekrarlar bu cümleyi. En sonunda dikkatlice çukuru doldurduktan sonra ayaklarıyla çiğneyerek üzerini örttüğü toprağı düzeltir. Ardından yüreği hafiflemiş ve o ağır yükten kurtulmuş bir vaziyette evine döner. Oysa ilkbahar aylarında, yeni eşelenmiş topraktan yoğun saz kamışı toplulukları biter ve esintiyle birlikte tatlı tatlı sallanırlar. Rüzgâr şiddetini arttırdığında ise, gittikçe yükselerek tüm Phrygia'yı kaplayan ve herkesin kulağına giden muazzam bir ses duyulur: "Kral Midas'ın kulakları eşek kulağıııııı, Kral Midas'ın kulakları eşek kulağıııııı..." Olympos'un tepesinden tüm olan biteni gören Apollon, elinde liriyle gülmeye başlar...

Mitin Kozmolojik Anlamı

Doğru seçimi yapma yetisinden yoksun olması sebebiyle Apollon'un Midas'ı cezalandırmasının hikâyesi budur işte. Bir Yunan mitinden ziyade, Orta Çağda yazılmış kısa ve eğlenceli bir fabla benzeyen bu öyküyle zavallı Midas'ın Zeus tarafından kurulan dünya düzenine, o meşhur kozmosa karşı nasıl olası bir tehdit oluşturabileceği arasında pek de bir bağ bulunmadığını düşünebilirsiniz. Evet, Midas'ın bir tanrıya, üstelik en önemli tanrılardan birine meydan okuduğu aşikâr, çünkü müzik ve tıp tanrısı Apollon Olymposlulardan biri. Fakat nihayetinde, ortada, herkesin kendi fikrini söylemeye hakkının olduğu basit bir zevk meselesi var ve eğer Apollon'u rahatsız eden bir durum varsa, bu, kozmik tapınağın koruyucusu olması rolünden ziyade kendine duyduğu hayranlıktan, hatta kibrinden kaynaklanıyor gibi gözüküyor. Böyle düşününce de tepkisi –gülünç demeyelim ama– biraz abartılı kaçıyor.

Ancak bu izlenim hikâyenin detaylarına dikkat etmek yerine Apollon'u Hıristiyan geleneğin etkisi altında kalmış modern bir bakış açısıyla yargılamakla yetindiğimiz sürece geçerli sadece. Fakat daha yakından baktığımızda tıpkı Zeus'un Typhon'la olan savaşında olduğu gibi burada da bir düzence, yani müzik söz konusu ve müzikle şaka olmaz, çünkü müzik bizim dünyadaki uyumla, armoniyle olan ilişkimizi doğrudan ortaya koyar. Daha önce de söylediğim gibi lir zarif bir enstrüman; elin tek bir hareketiyle, bir arada çalınmalarına rağmen açıkça ayrı ayrı seçilebilen birçok notanın oluşturduğu akortların kolayca duyulmasını sağlar. Öte yandan flütle her seferinde tek bir nota çalınabilir ve dolayısıyla "glissando" duyulur, bu da bir notadan diğerine geçişi tabiri caizse "kaotik" kılar. Ayrıca flüt kulağa hiçbir zaman armonik gelmez, melodik gelir: Gitarla olabileceği gibi lirle de flütün ezgilerine eşlik edilebilir. Yunanlar, Rameau ya da Bach gibi modern kompozitörlerin eserlerinde duyulacağı şekliyle armoniyi bilmiyor olsalar da her şeye rağmen kendi içinde birbirinden çok farklı sesleri az çok uyum içinde bir araya getirmeye başlar-

lar. Halbuki böylesi bir çeşitliliğin flütle armonize edilmesi, hiçbir şeyin açıkça ayırt edilemediği, daha önce de belirttiğim gibi her şeyin "apeiron" olduğu, yani keskin sınırlardan yoksun olduğu sanatsal bir muğlaklık içinde gerçekleşir.

Yalnızca müzikal gibi görünen bir müsabakanın altında, aslında iki dünyanın birbiriyle olan başlıca tezatlığı ele alınıyor: Apollon'un uygar, kozmik ve uyumlu dünyası ile Pan'ın yakın olduğu Dionysos'un, her an bir kâbusa dönüşebilecek kutlamaları gibi kaotik bir sarhoşluk evreni olan, belirsiz ve düzensiz dünyası arasındaki karşıtlık. Dionysos ve sevdiklerinin düzenlediği "Dionysies" ya da "Bacchanales" denilen –ve daha sonra Yunan tanrının yerini Bakkhos aldığı zaman Latinlerin diyoniziyak partiler olarak adlandıracağı– meşhur kutlamalarda, tanrının etrafını saran ve "Bakkhalar" olarak bilinen kadınlar, aklın alamayacağı tuhaflıkta içkili seks partilerine de katılmıştır: Diyoniziyak bir hezeyanın etkisi altında genç hayvanları kovalayıp canlı canlı parçaladıktan sonra çiğ halde mideye indirdikleri olurdu. Ve zaman zaman bu korkunç ve iğrenç davranışları sadece hayvanlara değil, çocuklara ve hatta yetişkinlere de yönelik olurdu; Bakkhalar'ın tırnaklarıyla parçalayıp dişleriyle çiğneyerek yedikleri Thebai kralı Pentheus da bunlardan biri. Apollon'un kozmik evreni ile Dionysos'un kaotik evreni arasındaki karşıtlığın hangi ölçüde vahşileşebileceğini anlamak için, aynı müzik müsabakasına ilişkin daha acımasız bir varyasyonu da akla getirmek gerekiyor: zavallı Marsyas'ın yaşadığı korkunç işkenceyi.

Mitin Bir Varyasyonu: Marsyas Apollon'a Karşı

Marsyas'ın Maruz Kaldığı Tüyler Ürpertici İşkence: Satyrler'in Kaotik Müziği Karşısında Apollon'un ve Musalar'ın Zaferi

Bu mit biraz önce anlattığım mitin basit bir benzeri aslında; tek fark burada Marsyas, yani bir Satyr –ya da Silenos– söz konusu. Çok da önemi yok açıkçası çünkü Dionysos'un kafile-

sinden olan bu iki tür canlı da aşağı yukarı birbirleriyle aynılar: ikisi de en az çirkin oldukları kadar cinsel iştahlarıyla da karakterize. Dolayısıyla bu mitte Apollon'un karşısındaki yarışmacı rolünü Marsyas üstleniyor. Marsyas da tıpkı Pan gibi, bir müzik enstrümanının mucidi olarak kabul ediliyor: *Aulos* isminde çift kamış flütlü bir tür obuanın. MÖ V. yüzyıldan itibaren bu hikâyeye atıfta bulunan ilk kişi olan Yunan şair Pindaros'un ifade ettiğine göre, *aulos* isimli bu enstrümanı ilk tasarlayan ve üreten tanrıça Athena'nın ta kendidir.[1] Aklına bu enstrümanı yapma fikrinin gelmesi ve daha sonra ondan kurtulmak isteyişi ise gerçekten de anlatmaya değer: Flütün o "kaotik" sesinin, kozmik tanrısal varlıkların gözünde ne ölçüde lanetli olduğunu ortaya koyan bir öykü.

Tüm olay Medusa'nın ölümüyle başlar.

Efsaneye göre, özellikle tuhaf ve uğursuz üç varlık yaşarmış: Gorgolar. Gerçekten tüyler ürpertici bir görüntüleri varmış; Pan'dan, Silenos'tan ve Satyrler'den bile daha korkunçmuş. Yılanlarla örülü saçları, ağızlarından fışkıran korkutucu yaban domuzu dişleri, pençeye benzeyen tunçtan elleri ve sırtlarında, avlarını şaşırtıcı bir hızda yakalamalarını sağlayan altın kanatları varmış. Daha da kötüsü, gözlerine bakma talihsizliğine düşen herkesi taştan bir heykele dönüştürebiliyorlarmış. Hatta bugün bile kullanılan, sanki bu üç canavardan birinin öldürücü bakışlarına yakalanıp taşa dönmüşçesine suyun içinde dimdik duran deniz bitkilerine verilen "Gorgonian mercanı" ismi de buradan gelir. Öte yandan insanlar için çok korkutucu olan bu üç kız kardeş, birbirlerini içten bir şefkatle severmiş. Aralarından ikisi ölümsüzmüş ama Medusa ismindeki üçüncü kız kardeş değilmiş. İlerleyen bölümlerden birinde de anlatacağım bazı koşullar içinde Perseus isminde bir Yunan kahramanı tarafından öldürülecektir. Ve Pindaros'un anlatımına göre Perseus'un, öldürdüğü Gorgo'nun kesilmiş kafasını gururla göstermesi üzerine, Medusa'nın kız kardeşlerinin acı dolu çığlıklarını duyan Athena'nın

[1] *Pythia* isimli şiirinde, str. 12, mısra 6-8.

aklına bu flütü yapmak gelmiş. Dolayısıyla bu enstrümanın bariz bir şekilde kaotik koşullar altında, Apollon'un lirini karakterize eden armoni ve uygarlığın bir zıddı olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz.

Hikâyenin devamını ise MÖ V. yüzyıldan bir başka şair olan Meloslu Melanippides'in[1] anlatımıyla öğreniyoruz:

Yalnızca savaş değil, aynı zamanda sanat ve bilim tanrıçası da olan Athena, yeni icadıyla gurur duymaktadır. Ve haklıdır da. İnsan her gün, binlerce yıl sonra bile dünyanın tüm ülkelerinde çalınmaya devam edecek bir müzik enstrümanı icat etmiyor ne de olsa. Fakat sorun şu ki bu küçük, tuhaf, iki kamışlı flütüne ne zaman üflese yanakları çok gülünç bir şekilde şişer ve gözleri yuvalarından fırlayacak gibi olur. Tüm obua sanatçılarından özür diliyorum fakat bugün bile Athena'nın o zaman karşılaştığı garip mimiklerle çalmaya devam ediyorlardır muhtemelen. Yeri gelmişken söyleyelim, bu da şu anlama geliyor: Bu enstrüman çalan kişiyi çirkinleştiriyor, yüzün uyumunu bozuyor ki bu da enstrümanın ikinci "kaotik" özelliği demek. Hera ve Aphrodite'in nezaketten paylarını pek almadığını ve Athena'ya olan kıskançlıklarını göstermek için hiçbir fırsatı kaçırmadıklarını da biliyoruz. Tanrıça Athena'yı o fırlamak üzere olan gözleri ve şişmiş yanaklarıyla görünce hiç saklama gereği duymadan kahkahalarla gülmeye başlarlar. Athena'yla alay etmeye, dalga geçmeye ve o zavallı flüte üflediği zaman yüzünün aldığı biçimsiz haliyle açık açık eğlenmeye koyulurlar. Utançtan yerin dibine giren Athena, koşarak oradan uzaklaşır ve yüzünün aldığı şekli kontrol edecek uygun bir yer aramaya başlar hemen. Yüzünün yansımasını görebileceği berrak bir memba, bir su birikintisi ya da bir göl bulmaya çalışır. İki kötü kalpli tanrıçadan yeterince uzaklaştığından ve yalnız kaldığından emin olduktan sonra, bulduğu suya doğru eğilir ve flütü çalmaya başladığı zaman yüzünün

[1] Bu hikâyeye ait çok kısa parçalara (neredeyse dört satır kadar) Herodotos'un (*Tarih*, VII. Kitap, paragraf 26) ve Ksenophon'un (*Anabasis*, II. Kitap, paragraf 8) eserlerinde rastlamamıza karşın Ovidius ve Hugin'in anlatımlarında hikâyenin eksiksiz iki tasviri çıkıyor karşımıza.

aldığı o acayip, biçimsiz hale bakakalmaktan alıkoyamaz kendini. Öfkeden deliye dönmüş ve gururu incinmiş bir şekilde elindeki enstrümanı uzağa fırlatır ve onu bulup çalma cüretini gösterecek kişiyi korkunç bir büyüyle lanetler.

Tesadüf odur ki Athena'nın flütünü, her zamanki gibi ormanda Nymphalar'ın peşinden koşan Satyr Marsyas bulur. Korku verecek bir kusursuzlukta kaotik ve uyumsuz bir canlı olduğu için de kendine birebir uyan bu *aulos* isimli enstrümana âşık olur. Ve o kadar çok ve sık bir şekilde bu flütü çalar ki tıpkı bir önceki hikâyede Pan'ın yaptığı gibi, kendini Apollon'dan üstün görerek ona meydan okuyacak kadar ileri gider; üstelik de Musalar'ı hakemlik yapmaları için seçecek kadar ölümcül bir hataya düşer.

Dokuz Musalar'ın, Mnemosyne (ya da Harmonia) ile Zeus'un kızları olduğunu hatırlatmak isterim. Tanrısal şarkıcılar olarak yalnızca müziğin başlangıcını teşkil etmekle kalmıyor, aynı zamanda hem doğru seslerin hem de –bir bütün oldukları için– doğru düşüncenin, yani kelimenin kozmik anlamıyla uyumlu/armonik düşüncenin de tanrısal varlıkları olarak kabul ediliyorlar. Örneğin hükümdarların çatışmaları azaltmalarına, tartışmaları yatıştırmalarına, savaşı engellemelerine ya da huzurunu kaybeden insanlara huzuru geri vermelerine olanak sağlayan doğru sözleri onlara dikte edenler Musalar'dır. Zeus ve diğer Olymposlular, onları dinlerken her zaman mutlu olur ve şarkıları onları duyanlara sükût, huzur ve dinginlik vermek için yeterlidir. Müziğin "ruhun gıdası" olduğunu ileri süren ünlü deyiş de müziğe ilişkin bu hayali bakış açısından kaynaklanır. Aslında temsil ettiği ilk anlamı bilinmeden yorumlandığında oldukça yanlış anlaşılabilecek bir deyiş, çünkü tüm müzik türlerinin herhangi bir şeye iyi gelerek onun gıdası olması pek de olası değil. Örneğin *Ride of the Valkyries*, Nazilerin akıllarını başlarından alıyordu. Üstelik modern tekno veya hard rock konserlerinin, ruhu sakinleştirerek ve dinginleştirerek ona gıda olma amacıyla düzenlendikleri de çok bilinen bir şey değil aslında.

Kısacası Musalar'la ilgili soruların tam tabiriyle kozmolojik bir anlayıştan doğduğunu söyleyebiliriz ki Titanlar'ı mağ-

lup eden tanrının kızları olmaları da tesadüf değildir. Yine de şunu unutmamak gerek; bazı efsanelere göre Musalar iki gruba ayrılır: Dionysos'un himayesi altındaki Trakyalı Musalar ve şarkılarına şeflik eden Apollon'un yönetimi altındaki Boiotialı Musalar. Bu da Yunanların zihninde ve ruhunda biri diyoniziyak ve kaotik, diğeri apolloncu ve kozmik olmak üzere iki farklı müzik türü olduğunu akla getiriyor. Bu konuya tekrar döneceğiz, şimdi hikâyemize devam edelim.

Tabii ki Apollon, Satyr'in meydan okumasını kabul eder, fakat tek bir şartla: Kazanan, kaybedene ne isterse yapabilecektir. Ve tahmin edileceği üzere kazanan taraf yine Apollon olur, böylece Zeus'un Typhonlar ve tüm kaotik güçlere karşı kazandığı zaferlere bir yenisini ekler. Her bir teli özellikle belli bir notaya tahsis edilmiş liriyle, birbirinden kolayca ayırt edilebilen seslerin bir araya gelerek oluşturduğu ince ve zarif akortlar çalarak zaferi elde eder. Flütün anlaşılmaz ve belirsiz seslerden oluşan boğuk ve kaba melodisi karşılaşmayı kaybeder. Apollon'un her iki müzik türünü de çalabileceğini göstererek karşılaşmayı kazandığını da not düşelim: Zitherini ters çevirip onu üflemeli bir çalgı gibi kullanır ki Marsyas'ın kendi enstrümanıyla böyle bir şey yapabilmesi imkânsızdır. Böylece aynı Zeus gibi, kaotik güçleri muzaffer bir şekilde kozmik güçlerin egemenliği altında tutabilme yetisine sahip olduğunu göstermiş olur.

Fakat bu sefer işlenen suç karşısında Midas'a verdiği gibi hafif ve orantılı bir cezayla yetinmeye niyeti yoktur. En başında da söylediği gibi: Kazanan kaybedene istediğini yapabilecektir! Buna karşılık Apollon zavallı Satyr'i ayaklarından bir ağaca astırır, ardından canlı canlı derisinin yüzülmesini emreder. Vücudunun her yerinden fışkıran kanlar bir nehre dönüşecek ve yüzülen derisi artık bu akarsuyun kaynağı olan mağaranın yerini işaretlemek için kullanılacaktır. Hyginus da tüm bu meseleyi fabllarında bu şekilde özetliyor. Hep yaptığım gibi yine orijinal metni de buraya koyuyorum ki Antik Roma'da bu mitlerin tam olarak nasıl anlatıldığını da bir görün:

> Geyik kemiği kullanarak ilk flütü yapan ve daha sonra tanrıların verdiği ziyafette onu çalmaya giden kişinin Minerva (Athena) olduğu söylenirmiş. İuno (Hera) ve Venus (Aphrodite) onunla dalga geçmiş çünkü gözleri mosmor, yanakları koskocaman olmuş. Gösterisi sırasında böylesine çirkinleşen ve dalga geçilen Minerva, İda'daki ormanda bir pınarın yanına gitmiş, flütü çalarken suda kendini izlemiş ve onunla dalga geçmekte haklı olduklarını anlamış. Bunun üzerine flütünü fırlatıp atmış ve her kim onu alırsa korkunç bir işkence çekeceğine dair yemin etmiş. Oiagros'un Satyrler'den biri olan çoban oğlu Marsyas flütü bulmuş ve sürekli çalışarak her geçen gün kulağa daha hoş gelen bir tını elde etmeyi başarmış, hem de Apollon'u ve zitherini bir müzik müsabakasına katılmaları için kışkırtacak kadar. Apollon geldiği zaman Musalar'ın hakemlik etmesine karar vermişler ve tam Marsyas kazanmak üzereyken Apollon zitherini ters çevirerek flütle aynı sesi çıkarmış. Fakat Marsyas kendi flütüyle böyle bir şey yapamazmış. Apollon da mağlup Marsyas'ı her bir uzvunun tek tek derisini yüzen bir İskit'e teslim etmiş... Ve kanı da ismini vermiş Marsyas nehrine.

Diğer yandan Ovidius, Apollon tarafından ceza olarak verilen işkenceyi şu kelimelerle anlatıyor ki günümüzde hâlâ yaşıyor olsa korku filmi senaryoları yazmaktan çok hoşlanacağına hiç şüphe yok:

> Anlatmış Triton tanrıçası (burada Athena'dan bahsediliyor, Athena'nın Triton Irmağından doğduğu varsayımıyla Ovidius onun için bu ismi kullanıyor) kendisinin yaptığı flütle girdiği yarışta kaybeden Satyr'e: "Neden böyle ayırırsınız beni benden?" diye sormuş Satyr (tabii bu soru da Apollon'un Satyr'in derisini yüzerek bedeninden ayırdığı anlamına geliyor). Ve bağırmış: "Ah! Nasıl pişmanım! Ah! Bir flütün bedeli bu kadar ağır olmamalıydı!" Tüm yakınmalarına rağmen ayırmışlar derisini tüm bedeninden; bir yaradan başka bir şey değilmiş artık. Her yerinden akmış kan, çıplak kasları çıkmış ortaya gün ışığında, bir çırpınmasıyla titremiş damarları, derisiz kalınca. Seğiren organları ve sinirlerini saymak mümkünmüş, ışık vuran göğsünde. Kır faunları, ormanlardaki tanrısal varlıklar, Satyrler, kardeşleri, Olympos (Marsyas'ın babası)... Ve Nymphalar, ağıt yakmış hepsi ona. Düşen gözyaşları, yıkamış verimli toprağı... Ve bir nehir doğmuş orada... Marsyas adını verdikleri, Phrygia'nın en berrak nehri.

Gördüğümüz üzere burada verilen ceza çok korkunç, Midas'a verilen cezadan çok daha vahşice. Bunlara rağmen Musalar'ın yargıcılık yaptığı Marsyas'ın hikâyesiyle, Midas ve Tmolos'un yargıcılık yaptığı Pan'ın hikâyesi birbirlerine oldukça yakın. Öyle ki sık sık karıştırılıyorlar.[1] Her iki durumda da, mükemmel bir kozmik sanat örneği olan müzik, hikâyenin tam kalbinde yer alıyor ve yine her iki durumda da olay, her şeyden önce kozmik uyumu korumaya çalışan bir tanrı ile Typhon'un ya da Midas'ınki gibi inceliksiz ruhlardan başkasına hitap etmeyen rustik enstrümanlara sahip kaotik varlıklar arasındaki çatışma üzerine kurulu. Zaten Ovidius da Midas'ın Paktolos'la yaşadığı talihsizliklerin ardından yalnızca ormanda yaşadığının ve tıpkı Pan'ın durumunda olduğu gibi bunun, daha az medeni bazı gerçekliklerin etkisiyle gerçekleştiğinin altını çizme ihtiyacını bu yüzden hisseder. Midas'ın, aynı bir eşek gibi, Pan'ın flütünden çıkan boğuk ve kaba sesleri Apollon'un lirinden çıkan armonik ve yumuşak seslere tercih etmesinin

[1] Ayrıca başka bir fabl olan fabl 191'de, Apollon ile Marsyas arasındaki müsabakada hakemlik yapan Musalar değil, Midas'tır; bu da mitografların göre iki hikâyenin aslında tek bir hikâyeyi oluşturduğunun bir göstergesi: "Kral Midas seçildi... Apollon'un Marsyas ya da Pan ile bir flüt yarışmasına girdiği zamanlarda..." Halbuki bazıları "zaferin Apollon'a ait olduğunu söylerken Midas, zaferi daha ziyade Marsyas'ın kazanması gerektiğini söyler. Öfkelenen Apollon bunun üzerine Midas'a, 'Madem kararını eşek aklıyla verdin, eşek kulaklarını da al bakalım,' der ve bu sözlerinin ardından Midas'ın kulaklarını eşek kulağına çevirir..." Hiçbir arkaik metinde rastlanmamasına rağmen Hyginus'un bu iki mit arasında, yani Midas ve Pan'ınki ile Marsyas'ınki arasında bir bağ kurmasına olanak sağlayan neydi? Aslında cevabı oldukça basit. Freud'a göre rüya görürken "yoğunlaşma" sürecinde olduğu gibi, Midas'ın hikâyeye dahil olduğunu düşündürecek dört yakınlık noktası var: Öncelikle flüt, Marsyas'ın da Pan'ın da olsa Apollon'un lirinden farklı olarak armonik olmayan bir enstrüman. Bu flütle şarkıların tınısını, ağaçların arasından esen rüzgârı ya da vahşi hayvanların bağırışlarını taklit etmek mümkün, ama ondan armonik akortlar çıkarmak mümkün değil. Ayrıca bu sahne Midas'ın krallığını yaptığı Phrygia'da geçiyor ve bu hikâyeyi konu alan –ya da en azından bize kadar ulaşan– ilk şiir, Pindaros'un "flütçü Midas'a" ithaf ettiği *Pythia* (12, mısra 6-8) isimli eseri. Son olarak hem Marsyas hem de Pan "diyoniziyak" varlıklar; yani kaosun, şölenin, çılgınlığın ve düzensizliğin karakterleri ve Olymposlu Apollon gibi, babası Zeus'un kuruculuğunu yaptığı kozmik düzenin korunmasından sorumlu değiller.

sebebi de budur işte. Enfes akortlarla çalınabilen bu lirin çok önemli bir öyküsü olduğunu da belirtmek gerek. Bu sıradan bir enstrüman değil; muhtemelen MÖ VI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkarak aktarılmaya başlayan *Homerosçu İlahiler*'e göre bu, son derece tanrısal bir enstrüman:[1] Bizzat Hermes tarafından tasarlanmış, üretilmiş ve şimdi sizlere anlatacağım benzersiz bir hikâyenin sonunda Apollon'a hediye edilmiştir...

Hermes'in Apollon'un Lirini İcadı (Homerosçu İlahiler*'e göre)*

Hermes, Zeus'un en sevdiği oğullarından biridir. Öyle ki tanrılar kralı onu gönderdiği önemli mesajları iletmekle görevli birincil elçisi tayin eder. Yedi Pleiad'dan biri olan annesi Maia ise güzeller güzeli bir Nympha'dır ki (adlarından da anlaşılacağı üzere) Pleiadlar da Pleione ile Titan Atlas'ın kızlarıdır, yani Prometheus ve Epimetheus'un Zeus tarafından dünyayı omuzlarının üzerinde taşıma zorunluluğuyla cezalandırılan erkek kardeşlerinin.

Küçük Hermes'in haddinden fazla erken geliştiğini söylemek hiç de abartılı olmaz.

> Doğdu bir sabah, diyor bizlere bu hikâyeyi anlatan ilahinin yazarı, gün ortasında başlardı çalmaya zitherini, ve akşam da çalardı okçu Apollon'un ineklerini...

Yalnızca birkaç saat önce dünyaya gelmiş bir süt çocuğu için epey yoğun bir ilk varoluş günü aslında: Hermes daha şimdiden yetkin bir müzisyen ve eşsiz bir hırsız haline gelmiştir bile! Babası Zeus bir gün, Hermes'in müstakbel annesi Maia'ya âşık olur. Maia'nın annesi Pleione'nin kendi de iki Titan'ın, Okeanos ile Tethys'in kızlarıdır. Bu tanrısal soydan gelmesine ve hatta Zeus'un metreslerinden biri olmasına rağmen Maia çok yoksuldur. Doğrudan kaya bile denebilecek bir

[1] Neredeyse her seferinde olduğu gibi, bu mitin çok daha heyecan verici bir versiyonunu da Ovidius'un *Dönüşümler*'inde bulabilirsiniz.

mağaranın içinde yaşar. Annesinin karnından çıkıp gözünü ilk açtığı andan itibaren küçük Hermes annesini bu sefaletten kurtarmak ister; bu yüzden bir an önce Apollon'un inek sürülerini aramaya koyulur. Yolda, dağlarda yaşayan bir kaplumbağayla karşılaşır ve kahkahayı patlatır: Daha hikâyesinin başında bile, zavallı hayvanı gördüğü an onunla neler yapabileceğini tasarlamaya başlar. Hemen evine döner, zavallı hayvanın içini oyar ve bir ineği öldürüp ineğin derisiyle kaplumbağanın kabuğunu çepeçevre sarar. Hayvanın bağırsaklarından teller yapar, bir de onları germek için saz kamışından anahtarlar üretir. Hâlâ birkaç saatlik bir süt çocuğu olmasına rağmen tanrısal zekâsı sayesinde liri icat etmiştir bile ve bu enstrümanla, Pan'ın flütüyle çıkardıklarından çok daha armonik, kusursuz doğrulukta sesler çıkarabiliyordur.

Bu ilk icadından pek de hoşnut olmayan Hermes büyük erkek kardeşine ait ölümsüz ineklerin peşine düşer. Apollon'un sürüsünü görür görmez aralarından elli tanesini kaçırır. İşlediği suçu örtbas etmek için de hayvanların adımları belli olmasın diye bulduğu otlardan alelacele lekenler yaparak özenle toynaklarına geçirir ve inekleri geri geri yürüterek oradan uzaklaşır. Ardından hayvanları ağabeyinden saklamak için bir mağaraya götürür. Birkaç dakika sonra tek başına ateşi yeniden bulur. Tanrılara iki inek kurban eder ve ardından geceyi, yaktığı odunların küllerini dağıtarak geçirir. Daha sonra Maia tarafından beslenip yetiştirildiği, beşiğinin bulunduğu kendi mağarasına girer ve bir yenidoğana yakışır şekilde kendine masum bir hava vererek uyuyakalır. Kendini azarlayan annesine sadece yoksulluktan bıktığını ve zengin olmak istediğini söyleyerek cevap verir (ki çoktan konuşmaya başladığını söylemeye gerek yok tabii). İlerleyen zamanda tüccarların, habercilerin ve hırsızların tanrısı olmasının nedeni budur işte; bu üç farklı meslek dalı arasında mitolojinin kurduğu o denklik ilişkisini de sizin takdirinize bırakıyorum... Üstelik daha sonraları, dünyanın neredeyse her yerinde çok sayıda gazete, Hermes'in Latince ismi olan Mercurius'u yayınlarına da isim olarak seçeceklerdir.

Tanrısal bebeğin ilk günü böyle geçer işte.

Şimdi geriye, Apollon'un Pan/Marsyas karşısında zafer kazanmasını sağlayan lirin, nasıl favori enstrümanı haline geldiğini öğrenmek kalıyor.

Elbette Hermes'in ağabeyi neler olup bittiğini sonunda fark eder. Sürüsünün geri geri yürütüldüğünü anlar ve izleri takip ederek Hermes'in beşiğinde uyukladığı mağarayı bulur. Zeus'un süt kokan bebeğini eline aldığı gibi erik ağacını sallarcasına sallamaya başlar ve ineklerini geri vermezse onu ölüler diyarındaki Tartaros'a kapatmakla tehdit eder. Hermes tıpkı yeni doğmuş bir bebek kadar masum (bunun gibi bir şey yani) olduğuna yüce tanrıları üzerine yeminler eder. Apollon onu kolundan yakaladığı gibi silkelemeye başlar, oyuncak bir bebeği tutarcasına beşiğinden çekip alır ve ileriye doğru fırlatmaya yeltenir. Fakat Hermes tam o sırada öyle şaşırtıcı bir şaka yapar ki Apollon onu bırakıverir ("O yuvalarından pörtlemiş gözlerinle tam bir aptala benziyorsun..." gibi bir şey söylerken bir yandan da Apollon'un yüzündeki öfkeli ifadeyi taklit ederek şaklabanlık yapar). Bu anlaşmazlık nihayet Zeus'un yargısına taşınır ve o da karşılaştığı böylesine çocukça bir mesele karşısında kahkahalarla gülmeye başlar. Hatta en küçük oğluyla çok gurur duyar. Apollon ve Hermes arasındaki anlaşmazlık devam ederken Hermes en mutlak silahını, yani lirini çıkartır ve öyle sanatsal bir şekilde çalmaya başlar ki Apollon da tıpkı Zeus gibi daha fazla dayanamayarak bu küçük oğlanın cazibesine kapılıverir.

Müzik tanrısı Apollon, henüz ne olduğunu bilmediği bu enstrümandan çıkan seslerin güzelliği karşısında şaşkınlıktan donar kalır, inanılmaz etkilenmiştir. Liri karşılığında Hermes'e onu zengin edeceğine dair söz verir. Fakat ufaklık pazarlık etmeye, çekişmeye devam eder ve ağabeyinin sürülerine bekçilik etme hakkını da elde eder! Hatta Apollon işini garantiye almak için ona çobanın kamçısı ile zenginlik ve bereket getiren sihirli değneği de verir; bu değnek daha sonra Hermes'in ambleminin, yani meşhur kadüsenin ortaya çıkışında da kullanılacak ve Hermes'in kendi annesine de zenginlik ve refah getirmesine yardımcı olacaktır. Bu vesileyle de tıbbın

ve tıbbi mesleklerin sembolü olan bu tuhaf amblemin ortaya çıkış hikâyesine kısaca değinelim.

Doktorlarımızın ve Eczacılarımızın Üç Kadüsesinin Kökenine Dair

"Kadüse" kökenini Yunanca *kérukeion* kelimesinden alır ve bu kelime "Héraut'nun asası" anlamına gelir. Ancak burada bahsedilen, savaşlar kazanarak yiğitçe başarılara imza atan kahraman Héraut değil, tanrıların iletmek istediklerini başkalarına duyuran ve "münadi" anlamına gelen Héraut; tıpkı tanrıların habercisi Hermes gibi.

Birinci kadüse, tanrı Hermes'in amblemi olduğu için onun adını taşıyor haliyle. Arkasında bir çift küçük kanadı bulunan bir asa ve onun etrafına dolanmış iki yılandan oluşuyor. Fakat bu noktada mitler birbiriyle farklılık gösteriyor. Bazılarına göre Apollon, Hermes'in lirden sonra icat edeceği bir flüt karşılığında kendi altın asasını ona verir. Bazılarına göre ise Hermes dövüşmekte –ya da belki sevişmekte?– olan iki yılan görür ve hayvanların ortasına bir sopa (Apollon'un sihirli değneği?) fırlatarak onları ayırır. Bunun üzerine yılanlar bu değneğin etrafına dolanır ve Hermes de değneğe o küçük kanatları ilave eder sadece. Bu kanatlar aslında Hermes'in kendi alametidir çünkü dünyayı dolaşmasına ve havayı yararak son hız ilerlemesine yardımcı olurlar. Tuhaf bir şekilde, bugün bile Amerika Birleşik Devletleri'nde tıbbın amblemi olarak sık sık karşımıza çıkan Hermes'in bu kadüsesidir. Halbuki aslında bu bilim dalıyla hiçbir ilgisi yoktur. Amerikalı dostlarımızın bu kadüseyi bir başkasıyla, yani Asklepios'un kadüsesiyle karıştırdığını söyleyebiliriz basitçe. Bunun muhtemel sebebi de antik tıbbın (ve hatta sıklıkla günümüz tıbbının da) Molière'in eserlerinde olduğu gibi bilgiç kelimeler ve anlaşılmaz bir jargon kullanan "hermetik [*anlaşılması güç*]" bir sanat olarak kabul edilmesi ve tabii ki ilk tıp fakültelerinin, en önce gizli loncaların yakınları tarafından var edilmesi. Dolayısıyla anlaşılabilir bir hata, ama yine de hata sonuçta.

Gerçekten tıbbı sembolize eden ikinci kadüse ise Hermes'in kadüsesi değildir. Bu noktada da yine çok fazla sayıda mit var ve hepsi yeterince karmaşık. Genel hatlarıyla birbiriyle rekabet içinde olan iki temel hikâye var. Birincisine göre, Apollon'un isteği üzerine Kheiron'un Asklepios'a tıbbı öğrettiği ve yetiştirdiği zamanlarda Asklepios'un oldukça tuhaf bir deney yaptığı söylenir: Yoluna çıkan bir yılanı öldürmesinin üzerine, bir başka yılanın onun yardımına geldiğini şaşkınlıkla fark eder. Yılanın ağzında küçük bir ot parçası vardır ve bunu diğer yılanın yutmasını sağlayarak onu yattığı ölüm uykusundan uyandırır. Bunu gören Asklepios kendini ölüleri yeniden hayata döndürmeye adar. Diğer hikâyeye göre ise Asklepios'un sanatının sembolü olarak yılanı seçmesinin çok daha basit bir sebebi var: hayvanın deri değiştirme döneminden sonra adeta yeni bir hayata başlaması. Neredeyse her tarafta arkada bırakılmış yılan derileri görmek için Yunanistan'ın kayalık arazilerinde kısa bir süre dolanmak yeterli. Buradan da ölen hayvanın bir yeniden doğuşun öznesi olduğu sonucuna varmak Asklepios için hiç de zor değil. Görüldüğü üzere iki öykü de temelde birbiriyle örtüşüyor aslında: Her iki durumda da yılan yeniden doğuşu, ikinci bir yaşam umudunu sembolize ediyor. Bu aynı zamanda, Zeus'un Asklepios'u yıldırımlarıyla çarptıktan sonra "Ophiuchus [*yılancı*]" takımyıldızına dönüştürmesinin de sebebi. Bu takımyıldız, ellerinde bir yılan tutan Asklepios'u temsil eder ve Zeus bu şekilde onu ölümsüz kılmış, ona bir apoteoz [*tanrılaşma*] bahşetmiştir. Amerikalılardan farklı olarak Avrupalı doktorlar Asklepios'un kadüsesini kendi sanatlarının sembolü olarak seçmişler ve aynı hataya düşmemişlerdir. Yalnızca, mesleklerini icra ederken sergilemeleri gereken ihtiyatlı yaklaşımı temsil etmesi amacıyla bu meşhur sembole bir ayna ilave etmişlerdir.

O zamandan sonra da üçüncü bir kadüse türetilmiştir: eczacıların kadüsesi. Dürüst olmak gerekirse bu Asklepios'un kadüsesinin biraz daha farklısı, o kadar. Bu kadüse de uzun ince bir çubuk etrafına sarılı bir yılandan oluşur fakat bundaki tek fark hayvanın, içine zehrini tükürdüğü bir kadehin aya-

ğı etrafına dolanmış bir şekilde kadehe doğru yukardan eğilmiş olmasıdır. Bu kadeh Asklepios'un kızlarından biri olan, Panacea'nın (her derdin evrensel devası) kız kardeşi Hygieia'ya (adı "hijyen" kelimesine de köken olmuştur) aittir. Yılanın kadehe tükürdüğü zehir sırlarını yalnızca eczacıların bildiği ilaçların hazırlanışını sembolize eder...

Bu hikâyeyi tamamlamadan önce, açıklığa kavuşturmak istediğim son bir şey var: En önemli Yunan doktor olan Hipokrat, Asklepios'un ismini kullanarak doğrudan onun soyundan geldiğini ortaya sürer. Bugün bile tüm doktorlar mesleklerini icra etmeye başlamadan önce, mesleklerinin gereklerini onurla yerine getireceklerine dair "Hipokrat yemini" ismiyle bilinen yemini etmek zorundadır. Fakat ne yazık ki bir kez daha görmeyi çok istediğimiz ölüleri yeniden hayata döndürmek konusunda her zaman o kadar başarılı olamazlar...

Yunan *hybris*'inden Hıristiyan Kibrine: Midas ve Frankenstein

Bu miti yorumlarken hemen akla gelen bir soru var: Hıristiyanların "kibir günahı" dediği, Yunanların ise *hybris* olarak adlandırdığı bu iki kavram arasındaki bağlar ve farklılıklar neler? Yirmi asır boyunca Hıristiyanlığın etkisi altında kalan modern bakış açısıyla yaklaştığımızda, söz konusu fablın genel hatlarıyla, Midas'ın her şeyden önce açgözlülüğü ve dünyevi arzuları yüzünden işlediği günahları anlattığını düşünmeye meyleder iz ve bu kendiliğinden gelişir. Yani bu iki kabahatin kökenine inersek, bu günahların kibir ve gösteriş merakından, kendini olduğundan daha fazlasıymış gibi gösterme endişesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bizim açımızdan hikâyeden çıkarılacak ders aşağı yukarı şu şekilde ifade edilebilir: Midas, asıl olanın yüzeysellik olduğunu zanneder; zenginliğin, altınların, gücünün ve bu gücün getirdiği varlıkların insan hayatının en önemli amacı olduğunu sanır. Sahip olmak ile var olmayı, görünen ile gerçek olanı karıştırır aslında. Ve tam da bu sebeple cezalandırılır. Sonuçta, "Yeter ki sonu iyi olsun," derler. Amen.

Gerçekte Yunan miti bunun çok daha ötesine geçer. Biraz derinlerde saklı da olsa kozmik bir boyutu vardır ve "parayla saadet olmaz" klişesiyle özetlenmesi mümkün değildir. Sahip olduğu altın dokunuşla Midas bir tür canavara dönüşür aslında. Hikâyenin başında da belirttiğim üzere, kozmik düzenin tamamı açısından potansiyel bir tehdit haline gelir: Dokunduğu her şey ölür çünkü sahip olduğu korkunç güç organik olanı inorganiğe, canlı olanı cansız bir maddeye çevirecek kadar ileri gider. Bir anlamda, bir dünya yaratıcısının tam tersidir, bir tür anti-tanrı, kaotik ve anti-kozmik bir varlıktır. Elinin değdiği yapraklar, ağaç dalları, çiçekler, kuşlar ve tüm diğer hayvanlar kapladıkları yeri ve işlevlerini yitirirler; yalnızca bir an öncesine kadar evrenin tam ortasında, onunla mükemmel bir uyum içinde yaşamalarını sağlayan "ergon"larını* kaybederler. Tabiatlarının değişmesi için Midas'ın onlara hafifçe dokunması yeterlidir ve muhtemelen bu yıkıcı gücünün bir sonu, bir sınırı yoktur: Midas'ın ne kadar ileri gidebileceğini kimse bilmez. En sonunda bütün kozmos baştan aşağı değişebilir. Midas'ın seyahat ettiğini, gezegeni dev boyutlarda metalik bir küreye dönüştürdüğünü varsayalım. Altın renkli ama ölü bir küre; Titanlar, Gigantlar ve Typhon'un kaotik güçleri karşısında kazandığı zafer üzerine, Zeus tarafından dünyanın ilk paylaştırıldığı zamanlarda, tanrıların ona ilk bahşettiği tüm niteliklerden kesinlikle mahrum bırakılmış bir küre. Bu bütün hayatın ve bütün uyumun sonu olurdu.

Eğer ne olursa olsun Hıristiyanlıkla bir mukayesesini yapmayı istiyorsak, o halde bu mukayese, ilk anda aklımıza gelenlerle sınırlı kalamayacak kadar derin olmalı. İlhamını XVI. yüzyıl Almanya'sında ortaya çıkan eski efsanelerden alan Doktor Frankenstein miti gibi. Kral Midas'ın başına gelen talihsizlikler, bizlere trajik bir mahrum bırakılma hikâyesini anlatıyor aslında.

Yunancada "iş, işlev, meslek" gibi anlamlara gelen ve felsefi bağlamda "iş" olarak çevrilen ergon kelimesiyle Aristoteles, "insana uygun olanı," "insana özgü olanı," "insanın doğası gereği gerçekleştirme gücünde olduğu eylem ve etkinlikleri" kastetmektedir –çn.

Doktor Frankenstein da tanrılara denk olmak ister, hatta Yaradan'ın yaptığı gibi yaşam bahşetmenin hayallerini kurar. Zamanını ölüleri yeniden canlandırmanın bir yolunu bulmaya çalışarak geçirir. Ve günlerden bir gün bunu gerçekleştirir. Hastanenin morgundan çaldığı kadavraları biriktirir ve çürüyegelen cesetlerden aldığı parçalarla yarattığı canavarı, gökyüzünden elde ettiği elektriği kullanarak yeniden canlandırmayı başarır. İlk başlarda her şey yolunda gider ve Frankenstein tıp konusunda gerçek bir deha olduğuna inanır. Fakat ilerleyen zamanlarda canavar yavaş yavaş bağımsızlığını ilan eder ve kaçıp kurtulmayı başarır. Sahip olduğu dehşet verici görüntüsü sebebiyle gittiği her yerde korku yaratır ve yoluna çıkan her şeyi yıkıp geçer. Öyle ki bunların sonucunda son derece öfkeli birine dönüşür ve hem dünyayı hem de dünyada yaşayan herkesi onları yok etmekle tehdit eder. Buradaki trajik mahrum bırakılma ise, yaratılan canlının yaratıcısının elinden kaçması ve yaratıcısının da tabiri caizse kendini hüsrana uğramış bir halde bulmasıdır. Doktor olayların kontrolünü kaybetmiştir ki bu mitte baskın olan Hıristiyan bakış açısına göre bu, kendini tanrı yerine koyan insanların son sürat bir felakete doğru ilerlediği anlamına gelir elbette.

Yunanların kabul ettiği söz konusu tanrı ya da daha doğrusu tanrılar Hıristiyanlarınkiyle aynı olmasa bile, Midas mitini analog bir bağlamda ele almak gerekiyor. Çünkü tıpkı Frankenstein gibi Midas da talep ettiği altın dokunuşla kendinde tanrısal bir güce sahip olmak istedi ve bu da –her ne kadar oldukça düşük bir seviyede bile olsa– başta Midas'ınki olmak üzere insani bilgeliği fazlasıyla aşan bir kapasite anlamına geliyor çünkü söz konusu olan kozmik düzeni yerle bir etmek. Ve tabii yine Doktor Frankenstein gibi, o da sahip olduğu bu yeni özelliklerin kontrolünü kısa sürede kaybeder. Tamamen kendi kontrolü altında olduğuna inandığı güç öylesine kontrolünden çıkar ki kendini yeniden sıradan bir insana dönüştürmesi için tanrı Dionysos'a yalvarmaktan başka çaresi kalmaz.

7

Zeus'un Aşkları

Herakles'in Doğumu ve On İki İşi

Giriş

Herakles, bir ölümlü olan Alkmene ile Zeus arasındaki aşkın bir meyvesidir. Fakat doğumunun sonuçlarını, ilk yiğitliklerini, o meşhur işlerini ve son olarak geçirdiği apoteozu anlatmaya başlamadan önce, tanrılar kralının aşklarına ilişkin birçok farklı anlam içinden, mitolojiye ilave edilebileceklere dair sizlere söylemek istediğim birkaç şey var. Sizlerin de az sonra göreceğiniz üzere, Herakles'in karmaşık kişiliğini anlayabilmek açısından olmazsa olmaz ipuçlarından biri burada saklı.

Zeus'un eşleriyle, metresleriyle ve hatta âşıklarıyla yaşadığı aşk ilişkilerine adanmış sayısız kitap yazıldı. Kalbini çaldığı her bir kadının, en az sahip olduğu çocuk sayısı kadar etkileyici olduğunu da belirtmek gerek. Tanrılar kralının bir seks bağımlısı olduğunu düşünebiliriz elbette ki bu tamamen yanlış sayılmaz. Kutsal bir varoluş atfettikleri tanrıları icat eden insanların bunu yaparken kendi fantezilerinin bir kısmını onlara yansıtmaları çok da imkânsız değil. Fakat tamamen erotik yaklaşımların ötesinde, Olympos'un efendisinin aşk ilişkileri ilk bakışta zannedildiği kadar sıradan ve anlamsız değil. Hatta Zeus'un sayısız partneriyle yaşadığı aşk ilişkilerini dört farklı ereklilik, ifade ettikleri dört büyük anlam başlığı altında ele alabiliriz:

- *Politik*
- *Teolojik*

– *Erotik*
– *Kozmolojik*

Zeus'un Aşkları ve Taşıdıkları Anlamlar

Önce politik olanla, Zeus'un hayatında ilk boy gösteren grupla başlayalım. Zeus'un ilk iki eşiyle, yani Metis ve Themis'le hangi koşullar altında ve hangi "politik-askeri-diplomatik" nedenlerden ötürü evlendiğinden bahsetmiştik daha önce. İlerleyen zamanlarda, kolayca yutabilmek için bir su damlasına dönüştüreceği Metis'in kurnaz zekâsı ve Themis'in bedeninde hayat bulan adalet anlayışı olmadan, Zeus ne Titanlar'ı yenebilmeyi ne de dünyayı öylesi bir bilgelikle paylaştırarak onu uyum içinde, barışçıl ve sürdürülebilir bir kozmos haline getirmeyi başarabilirdi. Ayrıca bu paylaşımın, üç erkek kardeş arasında bir kura çekimi sonucu yapıldığı ve bunun, Yunan dünyasında adalet fikrinin en eksiksiz tecessümü olduğu da anlatılanlar arasındadır. Bu kura sonucunda Hades yeraltı dünyasının, cehennemlerin ve ölüler diyarının efendiliğine hak kazanır; Latincede, kökenini Yunanca "zengin" anlamındaki *ploutos* kelimesinden alan "Pluton" ismiyle anılmasının sebebi budur çünkü karısı Persephone (ki belirtildiği üzere Persephone de Zeus'un çok sayıdaki kızlarından biridir, mevsimlerin ve ekinlerin tanrıçası olan kız kardeşi Demeter'den dünyaya gelmiştir) ile birlikte diğerlerine nazaran en kalabalık nüfusa sahip bir halka, zavallı ölülere hükümdarlık ederler. Üç Kyklop Zeus tarafından cehennemden azat edildikleri, Kronos'un kendilerini hapsettiği bu rutubetli, küflü ve karanlık Tartaros'tan kurtuldukları zaman Hades'e bir armağan sunar. Ona köpek derisinden yapılma ve doğaüstü bir özelliğe sahip bir başlık hediye ederler. Bu başlık, takan kişinin yüzünü yok ederek onu görünmez kılar (örneğin Perseus'un, Gorgo Medusa'nın kafasını uçurması ya da sevgilisi Andromeda'yı onu yutmak üzere olan canavarın pençesinden kurtarması olaylarında olduğu gibi, bu başlığın ne işlere yarayacağını daha sonra göreceğiz). Kykloplar, Poseidon'a toprağa vurulduğu zaman top-

rağı titreten üç uçlu mızrağı hediye eder. Ayrıca yine bu kura sayesinde kendi "şeref payı" olarak denizlerin hâkimi olmaya da hak kazanır Poseidon. Zeus ise kaderin bir oyunu (zarların şansı) sonucunda "aydınlık göğün" kendine bahşedildiği kanısındadır ki bunun yanı sıra Kykloplar'ın ona hediye olarak yıldırım, şimşek ve gök gürlemesini sunduklarını ve böylece diğer tüm tanrıların toplamından bile daha güçlü olduğunu zaten biliyoruz.

Dolayısıyla bu ilk iki evliliğinin anlamı gayet açık: Onlar olmadan evrenin efendisi, kozmik düzenin koruyucusu ve tanrıların kralı olamayacaktı. Zaman zaman ona karşı birlik olan tanrısal varlıklar da oluyordu elbette. Mesela Hera ve Athena'nın yanı sıra başta Poseidon olmak üzere bazen erkek kardeşleri de Zeus'un egemenliğini reddediyordu fakat sonunda kazanan hep Zeus oluyordu ve *İlyada*'nın XV. bölümünden bir parçada da açıkça anlatıldığı üzere kozmik düzeni yeniden tesis etmeyi mutlaka başarıyordu. Bölümün bu kısmında Zeus sadık habercisi İris (hikâyeyi basitleştirme yoluna giren bazı eserlerde karşılaştığımız gibi İris'i anlaşmazlık tanrıçası Eris'le karıştırmamak gerek) aracılığıyla savaşa daha fazla müdahale etmemesini buyurmuş olmasına karşın Poseidon, yatmadan hemen önce, isyan bayrağını açar...

> İris: "Toprağı sarsan mavi yeleli tanrı, kalkanlı (burada aigos'tan, yani keçi Amaltheia'nın postuyla kaplı kalkandan bahsediliyor, hiçbir okun delemeyeceği ve Zeus'un Athena'yla paylaştığı bir deridir bu) Zeus'un ağzından bir haber getirdim sana, son versin diyor savaşa dövüşe, karışsın tanrılara diyor, ya da girsin tanrısal denize. Ama dinlemezsen sözünü, direnirsen, meydan okuyacak sana, savaşacak yüz yüze, kaçınamaz diyor, benim ellerimden, ondan çok üstünüm diyor güçte, yaşça da büyüğüm ondan diyor, sen çekinmezmişsin kendini onla bir tutmaya, oysa öbür tanrıların ödü koparmış ondan."

Yeri sarsan ünlü tanrı çok öfkelendi, dedi ki:

"Yiğitliğine yiğittir, bilirim onu, ama beni küçümsemek ne oluyor, eşitim ben onunla, bana zorla baş eğdirecek olan o mu? Kronos'tan doğma üç kardeşiz bizler, Rheia doğurdu

Zeus'u, beni, ölülere hükmeden Hades'i, dünya üçe bölündü, üçümüz de aldık payımızı, kura çekildi, köpüklü deniz düştü bana her zaman orda oturayım diye, sisli karanlıklar ülkesi düştü Hades'in payına, Zeus'a bulutlar arasındaki engin gök düştü. Ama toprakla koca Olympos'ta herkesin payı var, bu yüzden yaşamam ben Zeus'un keyfince, gücü varsa rahat otursun kendi payında, ülkesinde, korkutmasın elleriyle, alçak yerine komasın beni. En iyisi çıkışsın kendi kızlarına, oğullarına, kendi çocuklarına geçirsin sözünü, onlar ister istemez dinlerler onu."

Ayakları yel gibi hızlı İris karşılık verdi, dedi ki:

"Öyle mi yeri sarsan tanrı, mavi yeleli, böyle ağır, hırçın bir söz mü götüreyim Zeus'a? Bir düşün, yumuşatırsın belki sözünü, soylu insanların yüreği yumuşar, bilirsin, büyüklerden yanadır Erinysler."

Yeri sarsan Poseidon karşılık verdi, dedi ki:

"İris tanrıça, bu sözün tam yerinde işte, uslu akıllı haberciye rastlamak ne güzel şey. Ama gönlüme yüreğime dayanılmaz bir acı girer öfkeli sözlerle çıkışmaya kalkarsa bana kaderden eşit pay almış, eşit bir tanrı. Haydi baş eğeyim bir daha, bastırayım saframı..."*

Bu kısım birçok açıdan ilginç aslında.

Öncelikle Zeus'un gücüne ve zekâsına adaleti nasıl kattığını gösteriyor. Troya Savaşı boyunca insanların kaderini tayin eden dengeyi devamlı muhafaza ediyor. Hatta kendini sürekli onurlandıran ve özel bir minnettarlıkla sevdiği Hektor gibi büyük önem taşıyan bazı kahramanlar söz konusu olduğunda tüm üstünlüğüne rağmen kaderlerini tamamen Themis'e ve onun hassas terazisinin ölçtüğü adalete teslim ediyor. Şöyle bir nokta da var bu kısımda: Babası Kronos gibi tüm kardeşleri arasında ikinci doğan çocuk olmasına karşın Zeus'un kendini doğan kardeşlerin en büyüğü olarak göstermesi bizlere şaşırtıcı gelebilir. Evet aslında, bu doğru, fakat hatırlayacağınız üzere Kronos'un midesinde kundak bezlerine sarılı bir

* Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir Meriçboyu, İş Bankası Yay., XV. Bölüm, 174-212, s. 322-323 –çn.

şekilde duran ve bir anlamda Zeus'u temsil eden taş, Metis'in ona yutturduğu kusturucu ilaç sayesinde aynı zamanda midesinden ilk çıkandı. Dolayısıyla sembolik olarak Zeus ilk doğan kardeş kabul ediliyor ki burada da hanedanlık ilkesinin Zeus'a Metis'in zekâsını, Themis'in adaletini ve Kykloplar'ın güçlerini bahşeden üstünlüğü, nasıl daha da sağlamlaştırdığını görebiliyoruz. Kurnaz İris ise kardeşler arasındaki bu çekişmeyi fırsat bilerek "İyi Niyetliler" (Eumenidler) olarak anılan ve aile içlerinde işlenen suçları cezalandırmaktan sorumlu meşhur ve korkunç Erinysler'i oraya çağırır; öyle ki dikkatlice düşünüp taşındıktan sonra Poseidon, her ne olursa olsun, itaat etmekten başka şansı olmadığını görür...

Dahası Zeus'un aşklarının –kelimenin tam anlamıyla– teolojik bir işlevleri de vardır çünkü mitolojide önemli rollere sahip oldukları daha sonradan ortaya çıkacak bir dizi tanrısal varlık bu kadınlardan doğacaktır. Hepsinin ismini burada anmak imkânsız elbette, ama aralarındaki en önemli birkaç tanesinden bahsedebiliriz. Öncelikle, tanrının hakkı tanrıya tabii ki, Athena var; Metis ile Zeus'un kızı olmasından dolayı zekâ ve savaş tanrıçası olan Athena, babasından sonra gelen en güçlü tanrısal varlıktır ki babası da neredeyse hiçbir isteğini reddedemez Athena'nın. Bu arada bir kâhinin Zeus'a, eğer Metis'ten bir oğlu olursa onu tahtından indireceğini söylediğini de hatırlatmak isterim. Bu gerçeği Zeus'a açık eden de Prometheus olur ve böylece insanlara vermek için ateşi ve sanatları çalma suçunu da affettirir. Ateşi ve sanatları insanlara vermesi demek, onları, kendilerini zaman zaman tanrılarla denk zannetmeye kadar götürecek bir kibre, bir ölçüsüzlüğe, *hybris*'e eğilimli hale getirmek demektir.

Devam edelim. Metis'in hamile olduğunu gören Zeus, ondan bir su damlasına dönüşmesini ister ve onu bir güzel mideye indirir. Fakat embriyo hâlâ hayattadır ve Olympos'un efendisinin bedeninde büyümeye devam eder. Ve bu embriyo öyle sıradan biri değildir: Tanrıların kralının başına yerleşen Athena'nın ta kendisidir (tıpkı Zeus ile ölümlü Semele'nin oğlu olan ve babasının uyluğundan "çıkarak" meşhur Latince

deyişe, "İupiter'in uyluğundan çıkmak" sözüne hayat veren Dionysos gibi). Bu tuhaf gebelik sona ereceği zaman Zeus Hephaistos'tan (bazı versiyonlara göre ise Prometheus'tan) bir balta darbesiyle kafasını yarmasını ister ve oradan zırhını, silahlarını kuşanmış bir şekilde, tabiri caizse göreve hazır bir vaziyette Athena çıkar.

Fakat Zeus'un birçok tanrısal çocuğu daha olacaktır: Hera'dan doğan savaş tanrısı Ares ile ateşin ve demircilerin tanrısı Hephaistos, Maia'dan doğan habercisi Hermes, Leto'dan doğan ikizler Apollon ile Artemis ve bunlarla birlikte Musalar, Moiralar (Yazgıcılar), Kharitler, Mnemosyne (bellek), hatta Aphrodite ki bazı efsaneler Aphrodite'in Zeus'un büyük halası (Uranos ile Gaia'nın kızı) değil, bir Titanid olan Dione'den doğma kızı olduğunu öne sürer... Dolayısıyla bu aşk ilişkilerinin –yine kelimenin tam anlamıyla– "teolojik" boyutu, en az askeri ve politik anlamları kadar önemli ve aşikârdır. Zeus'tan olma bu tanrısal varlıkların çok sayıda mitte öne çıkan birer rolleri olacağından ve bütünün uyumuna temel teşkil eden dünya görüşüne önemli katkılarda bulunacaklarından şüpheniz olmasın. Şimdi, bu zamana kadar sıkça bahsettiğimiz ve ilerleyen bölümlerde de ele alacağımız en bilinen tanrısal varlıkları bir kenara bırakalım ve genel olarak –haksız yere de olsa– ikinci planda tutulan diğer tanrısal varlıkları daha yakından tanıyalım: Musalar'ı, Horalar'ı, Moiralar'ı ve (Latincede Üç Güzeller olarak anılan) Kharitler'i mesela. Kim bunlar ve rolleri neler?

Midas mitinde karşı karşıya gelen Apollon'un ve Dionysos'un müziklerinin çözümlemesini yaparken, Musalar'ın kökenlerini ve ifade ettikleri anlamı buradan aldıklarına değinmiştik, o yüzden tekrar üstünde durmuyorum. Fakat tüm önemli kozmolojik işlevleri yerine getiren diğer tanrısal varlıklara ilişkin birkaç cümle paylaşacağım.

Öncelikle Kharitler'le başlayalım. Üç Kharit vardır, üç kız kardeş: Euphrosyne, Thalia ve Aglaie. Apollodoros'un söylediğine göre Titan Okeanos'un kızı Eurynome ile Zeus'un, fakat başka versiyonlara göre Zeus ile Hera'nın kızlarıdır bunlar.

Tanrılarla birlikte Olympos'ta yaşarlar ve güzelliğe –ve yine başka efsanelere göre zaman zaman da bitkilerden gelen güce– ilişkin tanrısal varlıklardır. Her koşulda, tıpkı Musalar gibi, Apollon'un kafilesine aitlerdir. Zaman zaman Dionysos'un kafilesine de katılırlar fakat ne olursa olsun müziğin, güzelliğin ve neşenin her türüyle yakından ilgilenirler. Genellikle birbirlerini boyunlarından tutan ve birbirlerinden asla ayrılmayan, son derece güzel üç çıplak genç kız olarak resmedilirler. Ölümsüzler dağının tam kalbinde kendilerine bir yer edinmelerini haklı çıkarırcasına ideal bir Harmonia'yla [harmoni] birbirlerine bağlıdırlar. Üstelik Aphrodite ile Ares'in kızı Harmonia'nın, Dionysos efsanesinde yeniden karşılaşacağımız Thebai kentinin kurucusu Kadmos ile olan düğününde giydiği gelinliği dokuma işini de onlar üstlenmiştir.

Sırada Horalar var. İlk başta mevsimlere ilişkin tanrısal varlıklar olmalarına karşın, daha sonraları günlerin ve gecelerin saatlerini gözetmekle de ilgilenirler. Zeus ile Themis'in kızları oldukları için az sonra bahsedeceğim Moiralar'ın ve Yazgıcılar'ın da kız kardeşleridir aynı zamanda. Horalar da üç kardeştir ve isimleri Dike, Eunomia ve Eirene'dir; yani adalet, düzen (tam olarak "iyi yasa") ve barış. Kharitler gibi onlar da bitki örtüsüne ilişkin tanrısal varlıklardır ve bitkileri büyütüp yetiştirirler. Fakat Üç Güzeller'in dünyasına hâkim olan güzellik anlayışına ilaveten barışçıl ve uyum içinde bir düzen kurma ideasını da katarlar ve bu da asıl önemli olanın kozmolojik işlev olduğunu bir kez daha ortaya koyar.

Son olarak da (Latincede Parkalar olarak bilinen) Moiralar'a değinelim, kaderin (Yunanca: moira) tanrısal varlıkları. Aslında Moiralar her birimizin hayatlarını etkisi altına alan kaderin insanlaştırılmış halidir. Ve yine Moiralar da üç kız kardeştir: Zeus ile Themis'in kızları olan Atropos, Klotho ve Lakhesis. Aralarından birinin eğirip ördüğü, ikincisinin sardığı ve üçüncüsünün de ölüm zamanı geldiğinde kestiği bir iplik aracılığıyla ömürlerimizin ne kadar süreceğini belirleyen Moiralar'dır. Her ne kadar gerçek anlamıyla bir kişilikleri olmasa da Yunan tragedyasında karşımıza çıkacak önemli

bir unsuru sembolize ederler. Oidipus ve Antigone'den; yani varoluşumuzun kader ve özgürlüğün, ölümcül bir gereklilik ve bilinçli bir seçimin karışımı olduğundan bahsederken, kör yazgıya denk gelen kısımların, genel olarak açıkça niyet edilenlerden çok daha önemli olduğunu göreceğiz.

Daha açık ifade etmek gerekirse, Zeus'un yaşadığı aşk ilişkilerinin erotik olmak dışında hiçbir anlamı yokmuş gibi göründüğü zamanlar genellikle Nymphalar'la, hatta ölümlülerle birliktelik yaşamayı tercih ettiği zamanlar. Sayıca çok fazla ve çok çeşitli oldukları için İo'dan Europa'ya, Kallisto'dan Aigina'ya kadar uzanan tüm bu kadınları tek tek saymak imkânsız tabii. Peki bu tanrısal varlıklar neden ikinci planda, hatta basit birer insan gibiler? Çünkü daha kusurlular, daha dayanıksızlar. Çünkü, özellikle genç kadınlar söz konusu olduğunda, güzelliklerinin bir ömrü var ve bir süre sonra solup gitmeye mahkûm. Bu fanilik, hatta kusurluluk boyutunun çok dokunaklı bir yanı var; sanki kusursuzluk ve sonsuzluk orijinalliğin, benzersizliğin, hayatın ve devinimin eksikliğinden sıkılabilir gibi. Mesela siz de sevdiklerinizi düşünün; benzersizliğin, aşkta ve sevgide şüphe götürmeksizin en temel unsur olduğunu göreceksiniz. Montaigne, ilerleyen zamanlarda dostu La Boétie ile ilgili, "Çünkü o, o idi; ben de bendim," sözüyle ifade edecektir bu durumu. Nihayet bu noktada tanrıçaların kusursuzluğunun yerini alabilecek bir şey çıkıyor ortaya: İnsanların dayanıksızlığı onları kimi zaman eşsiz kılıyor; onları zarafetlerinin ve güzelliklerinin doruğunda, tüm bunlar solup gitmeden tam önce doğru zamanda yakalamak da Zeus için benzersiz bir haz unsuru.

Dayanıksız, kusurlu, fani olanın çekiciliği üzerine söylenebilecek daha çok şey var aslında, ama biz şimdi asıl konumuza dönelim ve Zeus'un aşklarının dördüncü ve son özelliğini, yani kozmolojik anlamını ele alalım. Bu Zeus'un özellikle Alkmene ve Danae ile ilişkilerinde öne çıkan bir boyut çünkü bu ilişkilerin sonucunda iki kahraman, daha doğrusu özel bir prestije ve etkiye sahip iki "vekil" dünyaya gelir: Herakles ve Perseus.

Herakles Efsanesi

Yine tanrının hakkı tanrıya diyerek, Romalıların Hercules ismiyle anacağı Herakles efsanesiyle başlayalım. Tüm Yunan mitolojisindeki en eski efsanelerden biri olduğuna şüphe yok tabii. Homeros'un ve Hesiodos'un eserlerinde bu efsaneye yer vermesi MÖ VIII–VII. yüzyıllardan itibaren halk tarafından da epey iyi bilinen bir hikâye olduğunun kanıtı mahiyetinde. Bizzat Herakles de açık ara farkla bilinen en meşhur Yunan kahramanı: sahip olduğu efsanevi gücü, benzersiz cesareti, olağanüstü yiğitlikleri, adalet anlayışı, yani Dike'si ile. Bugüne kadar hakkında yüz binlerce sayfa yazılmıştır. Bunun yanı sıra ona adanmış neredeyse sonsuz sayıda tablo, heykel, şiir, kitap, film, çizgi film, çizgi roman da vardır. Antik Çağın başından beri tüm mitograflar, şairler, tragedya yazarları ve hatta filozoflar bile Herakles'in hayatından belli kesitleri ele alarak kendi üsluplarınca ondan bahseder. Öyle ki hikâyesinin seyrine damgasını vuran tüm olaylar, hiçbir istisna olmaksızın birçok farklı versiyonda, etkileyici bir çeşitlilikle konu edilir. Kahramanımızın yalnızca tek bir yiğitliği ya da varoluşunun bir anı değil, isminin kökenine kadar birçok hikâyesi sayısız kez kaleme alınır; tabii Yunan hayal gücünün gerçek anlamda sınır tanımadığını da unutmamak gerek.

İşte bu yüzden Herakles'in hayatını sakince, sanki kanonik bir metin temelinde herkes tarafından kabul görmüş eşsiz bir hikâyeymiş gibi indirgemeci bir üslupla anlatan kitaplara ya da filmlere itimat etmemelisiniz. Burada iş biraz sahtekârlığa kayıyor çünkü birçok farklı versiyonun üzerinde –hemen hemen– birleştiği üç kilit olay dışında ortak hiçbir nokta yok neredeyse: doğumu, meşhur "on iki işi" ve "apoteozu;" yani kelimenin etimolojik anlamıyla ("*apo-théos*" = tanrı haline gelmek) tanrılaşması, ölümlü bir insandan kutsal bir ölümsüze dönüşmesi. Sizlere mümkün mertebe en tutarlı şekilde anlatacağım üç an bunlar; ancak eğer gerekirse en önemli farklı versiyonları da sizden saklamayacağım ve bizim için kaynak görevi gören orijinal metinleri, bulabilmeniz için, ilerledikçe belirteceğim. Yunan dünyasının

kalbinde yer alan ortak kültüre yer verdiğini düşündüğüm, en derin ve en zengin anlatılar üzerinden gitmeye çalışacağım. Çünkü eğer Herakles efsanesinin ilerleyen zamanlarda birçok farklı sebepten ötürü felsefenin ve özellikle de Stoacılığın rasyonel bir görünüm vererek kendilerine yontacağı bir bilgelik modelini nasıl oluşturduğunu anlamak istiyorsak, önemli olan kısım bu.

Hesiodos'un Şiirine Göre Zeus'un Kurnaz Taktiği ve Herakles'in Doğumu

Şimdi anlatacağım sahneyi gözünüzde canlandırın. Zeus Olympos'un zirvesinde, tahtında oturuyor. Tek başına, kafası epey meşgul, düşüncelere dalıp gitmiş bir hali var. Düşüncelerini yüksek sesle de dile getiriyor ve söyledikleri aşağı yukarı şöyle şeyler:

> Kaosun güçlerine karşı, Titanlar'a, Gigantlar'a ve hatta şu zavallı budala Typhon'a karşı savaşı kazandığıma göre, şimdi nasıl koruyacağım barışı? Dünya üzerinde bir temsilci şart bana, bir vekil, ne zaman ki canavarlar, ne zaman ki başlangıçtan gelen yıkıcı güçlerin olası dirilişi tehdit teşkil eder, tıpkı benim yaptığım gibi, her seferinde yeniden sağlayabilmeli, uyumunu evrenin. Bir dev gerek bana, kendini benim davama adamış bir canlı, uyumun ve adaletin yoluna adamış, insanüstü güce sahip bir canlı, tüm zorlukların üstesinden gelebilecek, tüm engelleri aşabilecek, tesis ettiğim bu muhteşem kozmik düzeni tehdit eden her kim olursa yere serebilecek. Peki ama nereden bulacağım onu?

Zeus derin derin düşünmeye devam eder. Sonra birden, çok zor bir problemi çözmüş bir edayla haykırdığını duyarız ("Tanrı aşkına, tabii ya!" gibi):

> İşte, buldum, buldum çözümü! Bir ölümlüden çocuk yapacağım kendime. Böylece bu oğlan bir yarı tanrı olacak, baba tarafından tanrısal, anne tarafından insan, ve her iki dünyayı da iyice tanıyıp idare edebilecek, zaman zaman yeri ve göğü, zaman zaman insanları ve Olympos'u! Tek yapmam gereken fevkalade bir kadın bulmak... Ve mümkünse büyüleyici güzellikte bir kadın!

Bu son düşüncesiyle birlikte Zeus'un yüzünde hafif müstehcen bir gülümseme belirir ve ideal kadını bulmak için Olympos'un tepesinden bakarak insanların dünyasını incelemeye başladığını görürüz.

Gezegene daha da yakından bakar ve bakışları, sarayında kendi kendine bir şeylerle uğraşan büyüleyici güzellikteki Alkmene'nin üzerinde sabitlenir.

Zeus'un tekrar yüksek sesle düşünmeye başladığını duyarız:

> Bu Alkmene mükemmel gözüktü gözüme! Zeki, cesur, şehvetli ve su gibi güzel. Tam da ihtiyacım olan erkek çocuğunu verecektir bana. Can sıkıcı bir detay var yalnız: Şu yiğit Amphitryon ile evli, o da saygın ve cesur biri üstelik. Her neyse! Görüyorum ki savaş için yola çıkmaya hazırlanıyor tam da. Onun görünümüne bürüneceğim, tıpkı ikizi gibi ve yerini alacağım yokluğunda, döndüğü zaman da baba olmuş olacak!

Yavaş yavaş hazırlamaya koyulduğu numarasından memnun bir şekilde, şimdiden ağzı kulaklarında gülümsemeye başlar Zeus. Gözümüzde canlandırmaya devam edelim (tabii yine kendi başınıza kolayca okuyabileceğiniz orijinal metnin, *Le Bouclier d'Héraclès*'in [*Herakles'in Kalkanı*] üzerinden giderek). Tekrar Olympos'tan inerek dünyaya daha yakından bakarız.

Alkmene'nin evindeyizdir; epey hoş, küçük bir saray. Amphitryon ile yakın zaman önce evlenmiş ve Herakles'in annesi olacak ölümlü kadının yaşadığı yerdeyiz kısacası. Bu arada Alkmene ile Amphitryon'un birinci dereceden kuzen olduğunu da belirtelim. Birbiriyle kardeş olan babaları, bir başka meşhur Yunan kahramanının, Perseus'un oğullarıdır. Dolayısıyla Perseus, Herakles'in hem büyük büyükbabasıdır hem de Zeus'un oğlu olmasından dolayı aynı zamanda üvey kardeşidir! Tanrıların çocukları söz konusu olduğunda, soyağaçları biz sıradan insanlar için biraz anlaşılmaz ve karmaşık bir hal alabiliyor. Herakles gibi Perseus da ünlü bir canavar avcısı olarak nam salacaktır çünkü Gorgolar'dan korkunç Medusa'yla karşı karşıya gelecek ve kazanan taraf olacaktır; sonraki bölümlerden bir tanesinde, bu karşılaşmanın yaşandığı olaylar zincirine tekrar değineceğiz.

Alkmene kocasına seslenir, çatık kaşları ve öfkeli ifadesiyle her zamankinden daha güzel ve baştan çıkarıcı gözüküyordur:

> Amphitryon, sen benim kocamsın ve seni seviyorum. Fakat Teleboililerin kralı alçak Pterelaos, Taphos adasındakilerin de yardımıyla öldürdü bütün erkek kardeşlerimi. Biliyorsun ki onların intikamını almadığın sürece, Mykene kralı babam Elektryon, yemin ettirdi bana, yatağımı asla seninle paylaşmayacağıma. Yüzümüze sürülen bu kara silinmedikçe, birbirimizi sevmemiz imkânsız seninle!

Amphitryon tatlı Alkmene'yi kollarına alır ve ona sarılır. Alkmene ise onu nazik ama kararlı bir şekilde kendinden uzağa iter. Bunun üzerine Amphitryon:

> Madem durum bu, orduyu alacağım yanıma ve savaşmaya gideceğim Taphoslular ve Teleboililer ile. Sana sözüm olsun ki alacağım kardeşlerinin intikamını. Kazananı olduktan sonra bu savaşın, geri döneceğim ve o zaman, benim olacaksın. Çocuklarımız olacak ve mutlu mesut yaşayacağız. Benimle gurur duymanı istiyorum, aynı şekilde Tiryns kralı olan babam Alkaios'un da gururlanmasını istiyorum... Ancak Teleboililer zorlu savaşçılar ve onları katletmek istiyorsam, Thebai kralı Kreon'un ve onun birliklerinin yardımına ihtiyacım olacak demektir. Hemen gidip onunla konuşmalıyım.

Amphitryon yeniden silahlarını kuşanır, savaş arabasına biner ve Kreon'un sarayına gider. Kralın huzuruna çıkmayı talep eder, şeref salonuna girer ve sıkıntısını Thebai kralına anlatmaya başlar: Karısının erkek kardeşlerinin ve ailesindeki diğer kişilerin intikamını almak amacıyla Taphoslulara ve Teleboililere savaş açabilmek için, mutlaka kralın yardımına ihtiyacı vardır.

Duyduklarına karşılık olarak Kreon ona bir anlaşma teklif eder:

"Sana yardımcı olmak istiyorum Amphitryon, fakat tek bir koşulla. Önce bana bir hizmette bulunman lazım. Kentin yakınlarında, sürekli sürülerin etrafında kol gezen, onları helak eden, hatta zaman zaman küçük çocukları bile midesine indiren canavar gibi bir tilki var. Bu şeytani tilki doğaüstü güçlere

sahip: İnanamayacaksın belki ama tanrıların ona bahşettiği bu özellik sayesinde peşinden her kim koşarsa koşsun bu tilkiyi asla yakalayamıyor. Ondan kurtulmak için çok uğraştık ama avcılarımın hiçbiri onu yakalamayı başaramadı. Eğer sen bunu başarabilirsen, ordumu senin hizmetine vereceğim."

Amphitryon: "Teşekkür ederim yüce kral. Senin tilkin bundan sonra benim meselemdir. Bildiğim bir av köpeği var; Girit kökenli olağanüstü bir köpek, Prokris'in köpeği derler ona. Kâhinlerin söylediğine göre peşine düştüğü hiçbir canlı, ne bir hayvan ne bir insan elinden kurtulabilirmiş. Gidip bu köpeği bulacağım ve inan bana, o tilkiyi kuyruğundan tutup getireceğim buraya!"

Amphitryon Prokris'in köpeğini bulmaya gider, ardından canavar tilkinin peşine düşer. Tilki gerçekten de doğaüstü güçlere sahiptir; sürüleri ve küçük çocukları bir bir midesine indirir ve hiçbir köpek, hiçbir insan ya da hiçbir at peşinden koşarak yakalayamaz onu. Görünen o ki sıradan hayvanların dünyasından olmayan iki canlı karşı karşıya gelmiştir bu kez. Kovalamaca başlar ve tıpkı kâhinlerin öngördüğü gibi iki hayvan da birbirine karşı galip gelemez. Aralarındaki kovalamaca sonsuz bir kısır döngü halini alır: Köpek tilkiyi her yakaladığında tilki kaçmayı başarır ve bu böyle devam eder...

Tüm bu süre boyunca Zeus, Olympos Dağının tepesinden olan biteni izlemektedir.

Zeus: "Bu köpekle tilki hikâyesi benim işlerimi bozacak belli ki. Amphitryon'un savaşa gitmesi ve yokluğunu fırsat bilerek karısının yanında onun yerini alabilmem için, bu duruma bir an önce bir son vermem lazım. Bu kadar oyun yeter, biraz da ciddi şeylerden bahsedelim."

Devamında olanları özet geçelim. Zeus en sevdiği silahlarını kaptığı gibi hayvancağızların üzerine yıldırım yağdırmaya başlar, donakalan hayvanlar kelimenin tam anlamıyla taş kesilir ve birer heykele dönüşür. Tilki taşa dönüştürülürken faydası dokunan Amphitryon, her ne kadar Zeus'un yardımıyla da olsa ve bu yardıma paha biçilemese de sonuçta Kreon'un şartını yerine getirmiş olur: Thebaililer nihayet bu beladan kurtulmuş-

tur. Amphitryon Thebai kralının sarayına döner ve taşa dönmüş tilkinin heykelini kralın ayaklarının dibine bırakır. Bunun üzerine Kreon da anlaşmanın ona düşen kısmını yerine getirir: Amphitryon'un, karısı Alkmene'nin erkek kardeşlerinin intikamını almak için kral Pterelaos'un ordusu Teleboililere karşı vereceği savaşta, Thebaililer onun müttefiki olacaklardır.

Zeus her zamanki gibi Olympos'un tepesinden bakarak dünyada olan biteni izlemeye devam eder. Yeni ordusunun başına geçen Amphitryon'u fark eder o sırada. Cesur bir savaşçıya yakışır şekilde kendini bekleyen mücadeleye atılışını izler. Taphos adasını tamamen yerle bir eden Amphitryon, Taphosluları da topluca katletmeye hazırlanır, fakat bir kâhin adanın ancak ve ancak kral Pterelaos'un ölümünden sonra ele geçirilip yağmalanabileceğine dair bir kehanette bulunmuştur. Ordudaki müşavirlerden biri Amphitryon'a bu Taphos efsanesini anlatır: Kral Pterelaos'un hayatı bir tele, daha doğrusu saçlarının arasındaki altın bir saç teline bağlıdır. Fakat bu büyük bir engel teşkil etmez çünkü Pterelaos'un kızı Komaitho, Amphitryon'un orduya önderlik ederek o büyüleyici savaş arabasıyla adaya girişini gördüğü andan itibaren ona deliler gibi âşık olur. Onu etkilemek için de gece gizlice babasının odasına girer ve altın saç telini keser. Böylece Taphos düşer ve Amphitryon adayı ele geçirerek orada yaşayan herkesi katleder. Ne yazık ki zavallı Komaitho da katledilenler arasındadır çünkü bir haine asla güvenilmez. Her yerde yağmalama, işkence, cinayet görüntüleri göze çarpar: O zamanın savaşları da en az bizim savaşlarımız kadar korkunçtur. Amphitryon ve askerleri tüm tutsakları katleder, esir aldıkları kadınlara tecavüz ederler. Ardından düşmanlarından yağmaladıkları ganimetleri aralarında paylaşırlar. Amphitryon bir dolu mücevherle birlikte eskiden kral Pterelaos'a ait olan muhteşem bir altın kadeh alır kendi payına. Muzaffer bir şekilde sarayına döner dönmez o kadehi Alkmene'ye hediye etmeyi planlar.

Böylece Alkmene'nin hem gözüne hem de nihayet yatağına girebilmeyi umar. Tam da bu anda Zeus Amphitryon'un görünümüne bürünerek onun yerini alır. Adeta kusursuz bir Amphitryon

kopyası olmuştur. Olympos'tan inerek sanki Alkmene'nin savaştan dönen kocasıymış gibi yaşadıkları saraya girer. Alkmene'yle sarılırlar, hizmetkârlar bir koltuk getirir; Alkmene sağrak, şarap ve enfes yemekler getirmelerini söyler. Alkmene'nin ellerini büyük bir aşkla tutan Zeus, bütün yüzsüzlüğüyle ona yiğitliklerini, Komaitho'yu nasıl baştan çıkardığını ve böylece kızın hem babasını hem de adada yaşayan herkesi koruyan o altın saç telini nasıl kopardığını, Taphoslularla Teleboilileri nasıl yendiğini, Komaitho'yu ve adada yaşayanları nasıl katlettiğini, sanki tüm bunları kendi başarmış gibi anlatmaya başlar. Düşmanlardan yağmalanan mücevherleri ve Amphitryon'un Alkmene için aldığı o muhteşem altın kadehi ona hediye edecek kadar ileri gider. Tabii erkek kardeşlerinin intikamını almak uğruna kocasının bu yaptıklarından son derece memnun olan ve aynı zamanda böylesine cesur bir adam olmasından da bir hayli etkilenen Alkmene, nihayet onunla yatmaya razı olur; yani aslında Zeus'la yatmayı kabul etmiştir ve böylece, tıpkı öngörüldüğü gibi, küçük Herakles'e hamile kalır. Zeus'a göre Alkmene o kadar güzeldir ki Güneş tanrı Helios'a seslenerek uykuya dalmasını ve Alkmene'yle aşk dolu gecesinin uzun sürmesi için de kesinlikle erkenden kalkıp günü aydınlatmamasını emreder. Bu aşk dolu gece tam tamına üç koca gün sürer!

Fakat işler asıl bu noktadan sonra iyice karmaşık bir hal alır.

Çünkü o sırada, Amphitryon da güzel karısına kavuşmak üzere yoldadır. Tam Zeus gizli bir kapıdan çıkarak oradan ayrılırken sarayına varır. Zeus, Alkmene'nin yatağında geçirdiği aşk dolu üç geceden sonra halinden son derece memnun bir şekilde Olympos'a döner. Yuvasına kavuşan gerçek Amphitryon ise başından geçen maceraları tıpatıp aynı şekilde Alkmene'ye anlatmaya başlar. Bu durum sıkıcı olduğu kadar tuhaf da gelir Alkmene'ye: Amphitryon ona tamamen aynı şeyleri yeniden anlatmaktadır, sanki bunların hiçbirini bilmiyormuş gibi. Alkmene durmadan, "Amphitryon, bunları biliyorum zaten, neler oluyor sana, hepsini bana anlattın ya," deyip durur. Amphitryon karısının onu görünce hiç heyecanlanmaması, anlattığı her şeyi sanki çoktan biliyormuş gibi

davranması karşısında şaşar kalır. Aynı şekilde Alkmene de kocasının kendine aynı mücevherleri, üç gün önce hediye ettiği aynı altın kadehi ikinci kez çıkarıp vermesine çok şaşırır. Üstelik Amphitryon, nasıl olur da bu hediyeler çoktan Alkmene'nin eline geçer bir türlü anlayamaz. Fakat nihayetinde sözünü tutmuş, karısının kardeşlerinin intikamını almış ve Pterelaos'u öldürmüştür. Dolayısıyla her ne kadar Zeus iflahını kestiği için yorgun düşmüş olsa da Alkmene onunla "yeniden" yatar (böyle denebilirse tabii). Amphitryon da onu hamile bırakır: Herakles'in ikiz kardeşi olacak İphikles ondan bir gün sonra dünyaya gelecek fakat babaları aynı olmayacaktır.

Ertesi gün, bu olan biteni epey tuhaf bulan Amphitryon ünlü bilici Teiresias'ı görmeye gider. Kör bir kâhin olan Teiresias gelecekten haber vermesinin yanı sıra başka hiçbir kâhinin yapamadığını yapar ve geçmişi de anlatır. Teiresias'ın bu özelliği sayesinde, Zeus'un kurduğu dümen açığa çıkar ve Amphitryon her şeyi anlar. Nihayet her şey aydınlanır, Alkmene'nin tuhaf gözüken tüm davranışları bir anlam kazanır. Bunun üzerine Amphitryon onurunu kurtarmaya karar verir. Alkmene'ye ağız dolusu hakaretler yağdırdıktan sonra onu zincire vurdurur, ardından koca bir odun yığını hazırlatıp zavallı kadını oraya bağlar. Tam alevler odunları yalamaya başladığı sırada tüm bunları Olympos'un tepesinden izlemeye devam eden Zeus, müthiş bir sağanak başlatarak ateşi söndürür. Sonra dünyaya inerek kendi suretinde Amphitryon'un karşısına çıkar ve ona sakinleşmesini, Alkmene'nin ona ihanet etmediğini ve hatta tanrıların kralı karısıyla yattığı için şeref duyması gerektiğini söyler. Amphitryon gerçekten sakinleşmeye başlar, yazgısını kabullenir ve ikiz kardeşler İphikles ile Herakles'e hamile olan Alkmene'yi affeder.

Artık zamanı gelmiştir, küçük ikizler nihayet doğar. Önce Herakles, ondan bir gün sonra da İphikles dünyaya gelir ve yiğit Amphitryon, doğan çocukları sanki ikisi de kendi oğluymuş gibi sevip büyüteceğine dair Alkmene'ye söz verir. Zaten en başından beri hangisinin kendi oğlu hangisinin Zeus'un oğlu olduğunu bilmiyordur, fakat yakın zaman içinde bu gerçeği öğrenecektir.

Nasıl öğreneceğini sizlere anlatmadan önce, tanrıların tüm bu serüvenlerinin ortaya çıkış kaynaklarına sahip olmanız ve öyküleri o dönemde anlatıldığı şekliyle okumanız için Hesiodos'un *Herakles'in Kalkanı*'ından bir alıntıyı, yani her zamanki gibi orijinal metnin ilgili kısmını paylaşarak devam etmek istiyorum:

> Tanrıların ve insanların babası [...] tanrılar için olduğu kadar insanlar için de bir koruyucu yaratmak istiyordu, tehlikelere karşı (burada Herakles'i yaratmak isteyen Zeus'tan bahsediliyor tabii, sebebi de başlangıçtaki kaotik ve titanesk güçlerin herhangi bir canavar suretinde dirilmesi olasılığının her zaman var olması). Bu sebeple fırlayıp atlar Olympos'tan aşağı, bir tuzak tasarlar kafasında ve göz koyar güzel kemerli kadının (Alkmene) aşkına. Bir gece vakti hızla gider Typhaonion'a (Typhon'un kilit altına vurulduğu yerin üstündeki Boiotia Dağı) ve buradan ulaşır Phikion'un zirvesine keskin zekâlı Zeus, oturup düşüncelere dalar, tasarlarken unutulmayacak kahramanlıklarını. Aynı gece, ince bilekli Elektryonid'e (=Alkmene, Elektryon'un kızı) duyduğu aşk dolup taşarken içinden, doyasıya alır hevesini. Ve aynı gece, savaşçıların lideri, şanlı kahraman Amphitryon dönüyordur sarayına, yerine getirmiştir kahramanlık görevini. Hizmetkârlarını ya da tarladaki çobanlarını görmeye gitmez hemen; bir an evvel karısının yatağına girmektir niyeti, arzuyla yanıp tutuşuyordur lider savaşçının kalbi. Ve bütün gece uzanıp sere serpe iffetli eşinin yanına, bırakır kendisini ışıl ışıl, altın Aphrodite'in hediyelerinin hazzına. Bir tanrının ardından bir kahramana, yedi kapılı Thebai'nin en cesuruna boyun eğen kadın, ikiz oğlanlar getirir dünyaya. Her ne kadar kardeş olsalar da, hiç benzemez yürekleri. Biri denk değildir diğerine; herkesten üstün kahraman, kudretli ve korku salan, muhteşem Herakles. Kronos'un oğluna, kara bulutların tanrısına boyun eğerken gebe kalmıştır ona, oysa İphikles mızrak atıcı Amphitryon'dan olmadır...

Samanyolu'nun Çıkış Noktası ve Hera'nın Öfkesi

Hepimizin tahmin edebileceği üzere Hera da Olympos'un tepesinden olan biten her şeyi görmüş, dikkatle izlemiş ve kocasının çevirdiği dümeni gayet iyi anlamıştır. Onu Alkmene'yle aldatışını ve Herakles'in doğumunu gözleriyle görmüş, hatta bu doğumu geciktirmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır ki

nedenini birazdan anlayacağız. Herakles kocasının kendisine ihanetinin bir simgesi olduğu için Hera ona karşı nefret doludur ve intikam alacağına yemin eder. Ancak Zeus ilerleyen zamanlarda oğlunun bir tanrı olmasını gönülden istemektedir. Kendisinin de yakından tanıdığı bu yazgıyı düşünmeye dalar tekrar: Herakles'in bir gün insan olarak ölümü gerçekleştikten sonra yanına gelip onunla birlikte Olympos'ta yaşayacağını, etrafını saran ölümsüzlerden biri olacağını biliyordur. Fakat bunun için Herakles'i tanrıların besini olan ambrosia ile (Yunancadaki "ambrosia" kelimesi *a-(m)brotoi*, basitçe "ölümsüz" anlamına gelir: Tanrılar bizim yiyeceklerimizden yemez, et ya da ekmek tüketmeye ihtiyaçları yoktur ve sadece keyif için nektar ve ambrosia ile beslenirler) beslemek gereklidir.

Zeus çok sayıdaki oğullarından biri, fakat en önemlisi habercisi ve en sadık hizmetkârı olan Hermes'i Olympos'a çağırır. Hizmetkârını, Hera uyurken Herakles'i onun göğsüne yerleştirmekle görevlendirir çünkü Hera'nın memesinden akan tanrısal besin bebeğin ölümsüz olmasını sağlayacaktır. Fakat Hera uyanıverir, Herakles öylesine pisboğazdır ki kadının memesini ısırmıştır! Gözlerini aralayan Hera hâlâ Zeus'un ihanetini hatırlatan ve her zaman da hatırlatacak olan bu küçük canlıyı görünce dehşete kapılır. Aşırı şiddetle onu kendinden uzağa iter, kelimenin tam anlamıyla göğsünden çekip koparır ve süt damlalarından oluşan devasa bir kitle gökyüzüne saçılır. Böylece Herakles, Samanyolu'nun gökyüzündeki yerini almasına yol açmış olur. Öfkeli Hera bir kez daha intikam yemini eder. Bu da gösteriyor ki bu küçük canavar olağanüstü yeteneklere, yaşına göre inanılmayacak bir güce sahiptir ve ilk kahramanlıkları da bunun bir kanıtı mahiyetindedir.

Herakles'in İlk Kahramanlıkları

Öncelikle, Meşhur İki Yılan Hikâyesi

Her zamanki gibi çok hoş ve güzel olan Alkmene iki bebeğini de yeni yatırmıştır; ortak kullanılan küçük sevimli bir odada

İphikles'i bir beşiğe, Herakles'i bir diğerine koyar. Bu sırada ne onun ne de kocasının iki bebekten hangisinin Zeus'un oğlu olduğunu henüz bilmediğini unutmayalım. Alkmene bebeklerini öper, uykuya dalmaları için onlara bir mit anlatır, onları okşar, ardından da yanan kandili üfledikten sonra odadan çıkar. Hemen arkasından Hera'nın sessiz adımlarla içeri girdiğini görürüz. İkizler uyuyordur, yalnızca birkaç aylık olan bebekler hâlâ çok küçüktür. Hera büyükçe bir çuvalın içinden canavara benzeyen iki engerek yılanı çıkarır ve sessizce süzülmeleri için beşiklerin içine bırakır. Herakles uyanır, İphikles de. İphikles korkuyla bağırıp çağırmaya başlar ve sanki becerebilecekmiş gibi emekleyerek kaçmaya çalışır. Kızgın kızgın bakan Herakles ise tam zıddı bir davranış sergiler: Kaçmak yerine yılanlara karşı koyar. İkisini de boğazlarından yakalar ve öyle bir güçle sıkar ki yılanların ikisi de boğularak ölür. İphikles'in çığlıklarını duyan Alkmene ve Amphitryon telaşla odaya girer ve korkudan kaskatı kesilmiş bir şekilde neler olup bittiğini anlamaya çalışırlar. Tam o sırada Amphitryon'un tüm şüpheleri dağılır: Hangisinin kendi oğlu, hangisinin Zeus'un oğlu olduğunu kesinlikle biliyordur artık. Herakles'in yiğitliği karşısında şaşkınlıktan donakalan Amphitryon, onun ileride gerçek bir kahraman olacağından iyice emin olur.

Birçok antik tabloda bu sahne epey etkileyici bir şekilde resmedilecektir: Küçücük bir bebek olan Herakles'in iki elinde de boğazlarından sıktığı birer yılan vardır. Ki bu da bir yaşını bile doldurmamış bir çocuk için, onu bekleyen benzersiz bir kahramanlık kariyerinin açık ve net bir ilanıdır.

Orpheus'un Kardeşi, Müzik Öğretmeni Linos'un Ölümü

Herakles'in değişim sürecini izlemeye devam edelim. Artık on on bir yaşına gelmiştir. Şimdiden iriyarı bir cüsseye sahip olsa da hâlâ çocukluktan tam da çıkmadığı bellidir. Eksiksiz bir eğitim alarak büyüyordur. Amphitryon ona bir savaş arabasını nasıl kullanacağını gösterir. Polydeukes'in meş-

hur kardeşi Kastor (bu ikizler "Dioskurlar" ismiyle anılır ve onlar da –en azından ikisinden biri– Zeus'un oğludur) nasıl kılıç kullanılacağını Herakles'e bizzat kendi öğretir. Kıymetli başka askerler de ona ok atmayı, çıplak elle dövüşmeyi, disk atmayı, mızrak fırlatmayı vs öğretir. Fakat Herakles şimdiden tüm öğretmenlerini alt etmeye başlamıştır bile! Bugün "beşeri bilimler" olarak bildiğimiz edebiyat ve sanat konularında ise pek yetenekli değildir, bu derslerde sıkıntıdan patlar...

Bir de müzik öğretmeni vardır: Linos. Tüm zamanların en büyük müzisyeni olan Orpheus'un kardeşidir. Herakles üvey ikizi İphikles'le birlikte Linos'un derslerine katılmak zorundadır. İphikles son derece uslu davranırken küçük Herakles haylaz, yerinde duramayan, yaramaz, söz dinlemeyen, hatta sık sık asilik yapan bir çocuktur ve bir gün sabrı taşan Linos onu güzelce bir azarlar. Biraz fazla sinirlenmiş olsa da pek de haksız değildir. Herakles'in bu kötü gidişatından bıkıp usanan öğretmeni daha fazla dayanamaz ve hak ettiği dersi vermek için elinde zitheriyle birlikte onu takip etmeye koyulur. Fakat küçük Herakles öfkelenir ve tıpkı yılanlarla yaptığı gibi bu duruma da karşı koyar. Sinirden kıpkırmızı olmuş bir vaziyette arkasına döner, Linos'un lirini elinden çekip alır ve zavallının kafasını o lirle öyle bir ezer ki kafatası kelimenin tam anlamıyla patlar! Hatta dahası, Linos'un üstüne saldırarak suratını darmadağın eder ve öğretmeni oracıkta ölüverir.

Genç yaşına rağmen Herakles adalete teslim edilir. Kendini meşru müdafaada bulunduğunu söyleyerek savunur ve bu bağlamda büyük hukukçu (ve kral Minos'un kardeşlerinden biri olan) Rhadamanthys'in benzer koşullar altında rakibini öldürmenin hukuka uygun olabileceğini öne süren bir makalesinden alıntılar yapar. Sonunda da beraat eder. Burada asıl dikkat etmemiz gereken nokta karanlık ve zorba yanına rağmen Herakles'in her zaman Dike'yi, adaleti dayanak olarak kullanması. Son derece katı, hatta sert biri; ne hassas bir adam ne de bir şair gibi ince. Fakat her koşulda benzersiz bir cesarete sahip ve adalete olan güveni hiçbir zaman boşa çıkmıyor. Kısa süre sonra, Hera'nın intikam alıp kurtulmak niye-

tiyle ona vereceği on iki işi yerine getirirken olağanüstü bir şekilde kanıtlayacağı üzere Herakles tam bir Zeus askeri.

Fakat bu meşhur işlerinden bahsetmeden önce anlatılması gereken birkaç hikâye daha var...

Kitharion'un Aslanı ve Herakles'in Elli Oğlu

Yıllar geçer, Herakles büyür. Hâlâ gencecik olmasına rağmen son derece etkileyici bir adam olmuştur bile. Her şeye rağmen onu kendi oğlu gibi gören Amphitryon, Herakles'in ruhundaki vahşi yanın gittikçe daha da ortaya çıkmasından endişelenir ve onu bir süreliğine evden uzaklaştırmaya karar verir. Biraz sakinleşmesi umuduyla Herakles'i kırlarda sürülerine bekçilik etmesi için Thebai'nin yakınlarında bir bölgeye, doğduğu şehre gönderir. Tabii tesadüf o ya, bu vahşi topraklarda da hem Amphitryon'un hem de komşuları ve aile dostları olan Thespios adında bir adamın sürülerine her gün saldıran korkunç bir aslan vardır. Henüz on altı yaşına girmiş olmasına rağmen en az bir yetişkin kadar uzun boylu ve hem olağanüstü bir cüsseye hem de olağanüstü bir güce sahip olan Herakles, babasının ve Thespios'un sığırlarının sürekli telef olduğunu görünce hiç tereddüt etmeden silahlarını kuşanır ve aslanın peşine düşer. Kovaladığı hayvana iyice yaklaşabilmek için Thespios'un yanına gider. Alenen olağanüstü olan bu canlının tanrısal bir varlık olduğundan emin olan Thespios, tüm misafirperverliğiyle Herakles'i ağırlamaktan çok büyük bir mutluluk duyar.

Herakles elli gün boyunca bıkmadan usanmadan hayvanı takip eder. Her günün sonunda Thespios'un evine döner ve Thespios da her gece kızlarından birini bu yiğidin yatağına sokar... Dağlardaki kovalamaca nedeniyle biraz yorgun olan Herakles gelen kızlara pek de dikkat etmez, her seferinde aynı genç kızla yattığını zanneder. Fakat yanılır; Thespios'un birbirine ikiz kardeşler gibi benzeyen tam elli kızı vardır. İsabet de olur çünkü Herakles Thespios'un evinde tam elli gece kalacaktır. Aslanı bulup yakalaması ve korkunç bir mücadele sonunda

öldürmesi için ihtiyaç duyacağı süre bu kadardır. Ve bu süre boyunca yaşadığı gecelik ilişkilerinden elli oğlu olacaktır!

Böylece Herakles'in yiğitlikleri şimdiden üçü buldu bile: Bir yaşına gelmeden iki yılanı çıplak elleriyle boğması, ergenliğinden bile önce zavallı Linos'u öldürmesi, on altı yaşında da bir yılanı öldürmesi ve üstüne yalnızca elli gecede, elli çocuğun babası olup çıkması. Ne adam ama!

Orkhomenoslu Minyanlar ve Erginos'un Ölümü

Herakles nihayet ailesine kavuşmak için Thebai'deki evine dönmeye karar verir. Aslan avından dönerken Boiotia krallarından birinin habercileriyle karşılaşır yolda. Bu kralın adı Erginos'tur ve Erginos, Thebaililere karşı verdiği bir savaşta galip geldikten sonra onları haraca bağlamış, yirmi yıl boyunca da savaş tazminatı kisvesi altında her yıl yüz sığır vermelerini istemiştir. Fakat hiç şansı yoktur; Herakles Thebai'de doğmuştur ve kendi de bir Thebaili olarak bu haraç işinin hiç de adil olmadığına kanaat getirir.

Her zaman olduğu gibi, gereksiz detaylarla vakit kaybetmez. Erginos'un habercilerini kışkırtacak şekilde davranmaya başlar. Bu haberciler sert, yiğit askerlerdir ve karşılarındaki yalnızca ufak bir çocuktur, kendilerini ona ezdirecek halleri yoktur tabii. Herakles'in sataşmalarına karşılık verirler fakat bu onlar açısından hiç de iyi olmaz: Herakles onları sırtlarından yakalar ve tartışmak yerine burunlarını, kulaklarını ve ellerini kesip bunlardan bir kolye yaptıktan sonra boyunlarına asıp kanlar içindeki habercileri Erginos'a geri gönderir. Böylece Thebaililerin Erginos'a ödeyeceği tek haracın bu olduğunu ona gösterir. Tahmin edileceği üzere Erginos bu durumdan pek hoşnut olmaz ve sarayında öfkeden deliye döner. Sonra birliklerini toplayarak Thebaililerle tekrar savaşmak için yola koyulur. Fakat artık Herakles de Thebaililerin yanındadır ve başlarındaki bu okçu kahramanla birlikte Erginos'un ordusunu kelimenin tam anlamıyla dümdüz ederler. Ne yazık ki savaşa katılanlar arasında yerini alan Amphitryon bu müca-

dele sırasında öldürülür. Bu zafere karşılık olarak Antigone ve Oidipus'un amcası, Thebai kralı Kreon, Herakles'i kızı Megara'yla evlendirerek ödüllendirir.

Kahraman Herakles'in, hayatının hâlâ gencecik bir adam olduğu dönemlerinden birini kaleme alan Apollodoros, onun ne kadar karanlık ve trajik bir karakter olduğunu da imalarla vurgulamayı ihmal etmez:

> Erginos Thebai'ye yürümüş, hiç de az sayıda olmayan Thebailiyi öldürdükten sonra onlarla anlaşma imzalamış, yirmi yıl ona haraç ve her yıl yüz sürü göndereceklerini yeminlerle onaylamışlardı. Bu haracı istemek için Thebai'ye giden habercilerle karşılaşan Herakles onlara saldırdı, kulaklarını, burunlarını ve ellerini kesti, bunları [iplerle] boyunlarına bağlayarak Erginos'a ve Minyaslılara haraç olarak götürmelerini söyledi. Bu saldırıya çok öfkelenen Erginos Thebai'ye yürüdü. Fakat Athena'dan silah alan ve komutayı üstlenen Herakles Erginos'u öldürdü, Minyaslılar kaçtı, onları Thebaililere iki kat haraç ödemek zorunda bıraktı. Şu işe bakın ki Amphitryon cesurca savaşıp öldü. Kahramanlık ödülü olarak Herakles, Kreon'dan en büyük kızı Megara'yı aldı...*

Linos'un öldürülmesinde olduğu gibi, kahramanımız bu sefer de kentini ve kralını savunurken, inandığı belli bir adalet anlayışına göre tereddüt etmeden harekete geçer. "Kana susamış" değilse de korkunç derecede vahşi bir canlı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tüm hayatı cinayetlerle, katliamlarla, gaddarca işkencelerle dolu geçecek olmasına rağmen, daha sonra da göreceğimiz üzere, herhangi dehşet verici bir olayın damga vurmadığı kendi ölümüne kadar da bu şekilde anılmayacaktır. Üstelik hayatının bir sonraki dönemi de bu ifadeyi doğrulayacak şekilde geçecektir...

Herakles'in Öfkesi: Megara ve Çocukları Alevler İçinde...

Herakles, Kreon'un kızı ve Thebai prensesi güzel Megara'yla yeni evlenmiştir. Üç çocukları olur, hepsi de henüz çok küçük-

* Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., Ağustos 2017, II. Kitap, s. 151 –çn.

tür. Saraydaki güzel bir bahçede, hayat ve neşe dolu bir halde eğlenmektedirler. Herakles ve karısı da onlarla oynuyordur ve hem birbirlerine çok âşık hem de tıpkı çocukları gibi çok mutlu bir halleri vardır. Herakles nihayet sakin, dingin ve hatta sevecen gözüküyordur. Fakat bu, Hera'nın onu kindarca cezalandırmasından öncedir. Olympos'un yükseklerindeki Hera, kocasından doğma bu mahlûkun neler yaptığını sürekli takip etmekten vazgeçmemiştir. Kahramanımızın gösterdiği başarılara tanık oldukça kıskançlıktan deliye dönen Hera, onu da deli gibi öfkelendirecek bir büyü yapar. Bu kara lanetin etkisiyle korkunç bir delirme nöbetine ve tamamen kontrolü dışında gelişen çılgınca bir cinnete kapılan Herakles, kendini çocuklarının üzerine attığı gibi onları hızla ateşe fırlatır. Hatta bu cinnet anının hakkını verircesine, yeğenlerinden o arada eline geçirdiği iki tanesini, ikizi İphikles'in oğullarını da kafalarını ağaçlara vura vura parçalayarak öldürür!

Hera tarafından hipnotize edilmiş gibi, bir uyurgezer gibi kendi kontrolü dışında hareket eden Herakles'in gözlerine de tanrılar kraliçesinin lanetiyle birlikte nefretten bir perde inmiştir sanki. Bu krizin birdenbire son bulmasıyla Herakles kendine gelir ve tam o anda vaziyetin korkunçluğunun farkına varır. İçini korkunç bir acı kaplar ve kendi kendini sürgüne yollayarak cezalandırmaya karar verir. Çaresiz bir vaziyette sarayını terk eder ve gelenek gereği "arınmak" için komşu kentlerden birine gider. Bu geleneğe göre, çok sayıda hayvanın kurban edilmesiyle gerçekleştirilen bir ayin sırasında bir rahip ya da bir tanrı tarafından arındırılabilirlerdi. Bu da önemli bir suç, tam olarak belirtmek gerekirse bir cinayet işleyenlerin, bu hatalarından arındırılması anlamına gelirdi.

Bu ritüel tamamlandıktan sonra Herakles, Pythia'ya danışmak için Delphoi'ye gider. Pythia ona, kendini Hera'ya affettirmek için onun hizmetine geçmesini ve gerçekleştirilmesi imkânsız olarak bilinen on iki işi tamamlamasını söyler. Hera'nın Herakles'i tamamlamakla yükümlendireceği meşhur on iki işin asıl çıkış noktası da budur işte (Hera bunu az son-

ra sizlere tanıtacağım korkunç kuzeni Eurystheus aracılığıyla yapar). Pythia ayrıca, bu on iki işi tamamladıktan sonra bir gün ölümsüz olacağını ve bu unvanı yalnızca zaferi sayesinde değil, gerçekten bir tanrıya dönüşerek elde edeceğini söyler Herakles'e. Herakles'in kutsanmışlar adasına geçişini, hatta babası Zeus'un yanında Olympos'ta yer almasını sağlayacak olan "apoteoz" da bu şekilde gerçekleşecektir işte.

Aynı zamanda Herakles'e son haliyle "Herakles" ismini veren de Pythia olacaktır çünkü bunun öncesinde Herakles "yalnızca" Alkides ismiyle bilinir, bu da Alkaiosoğlu demektir ve Alkaios "yiğit" anlamına gelir. Bununla birlikte Hera ve Herakles isimlerinin birbirlerine benzer olduğu, daha doğrusu birinin diğerinin bir parçası olduğu da söylenir. Aslında gerçekten de bir bağ vardır aralarında. Etimolojik olarak "Herakles" "Hera'nın şöhreti" anlamına gelir. Pythia, Herakles'e doğumunun sırrını ve yarı tanrı kökenini de bu sırada anlatarak onu iyice hayrete düşürecektir.

Herakles'in Adı ve On İki İşinin Çıkış Noktası

Herakles üstünde hâkimiyet kurduğundan emin olmak ve onu, gerçekleştirirken ölmesini umduğu on iki görevi yerine getirmeye mecbur bırakmak isteyen Hera da kocasınınkinden geri kalır yanı olmayan bir kurnazlığa başvuracaktır.

Oğlunun kısa süre içinde doğacağını düşünen Zeus biraz aceleci davranır ve tanrılar meclisi önünde, Perseus'un soyundan dünyaya gelecek ilk çocuğun Mykene kralı olacağını ilan eder. Mykene, Peloponez'deki en müreffeh ve en imrenilen şehirlerden biridir ve efsaneye göre –tıpkı olması gerektiği gibi– Perseus tarafından kurulduğu söylenir. Herakles için kraliyete mensup bir yazgı öngören Zeus'un, bunları söylerken aklındaki ismin Herakles olduğu apaçık ortadadır ancak Hera Zeus'un aklındakini değil, sözlerini dikkate alır. Yine kıskançlığından, Alkmene'nin doğumunu geciktirip üstüne bir de Eurystheus'un daha erken doğmasını sağlar. Eurystheus, Herakles'in birinci nesil kuzenlerinden biridir

ve o da Perseus'un soyundan gelir. Böylece Eurystheus henüz yedi aylıkken doğmasına rağmen Herakles on aylık olana kadar annesinin karnında kalır. O andan itibaren kuzeni, Herakles'in yerine Mykene kralı olmuş olur. Ve geleneksel olarak Herakles ona itaat etmek zorundadır. Hera, Eurystheus'u gizli silahı olarak kullanacaktır. Herakles'e ceza olarak o meşhur on iki felaketi atlatmasını buyurmak Eurystheus'un görevi olacaktır. Bu kötü kalpli kuzen, er ya da geç bir noktada öleceğini umarak Herakles'i, her seferinde olabilecek en korkunç tehlikelerle karşı karşıya kalması için dünyanın bir ucuna gönderecektir.

Eurystheus bu efsanede, kuzeninin tam aksine değersiz ve çirkin bir karakter, önem taşımayan zavallı bir tip olarak tasvir edilir hep. Sefil ve alçakça bir rol üstlendiği çok bellidir.

Kısacası ilk başta Herakles'in adı Alkides'tir. Alkides "Alkaiosoğlu" demektir ve adı Alkaios olan büyükbabasının anısına ona bu isim verilmiştir. Alkaios da daha önce söylediğim gibi Yunancada "yiğit" anlamına gelir.

Kıskançlıktan iyice çıldıran Hera, Zeus tarafından bir kez daha aldatılmış olmayı kendine yediremez ve aynı yılanların öyküsündeki gibi, yeni doğan bebeğe karşı büyük bir nefretle dolar. Artık o on iki işi icat etmesinin zamanı gelmiştir. Herakles'i, daha önce hiçbir insanın alt etmeyi başaramadığı canavarlara karşı savaşmaya göndererek en kısa sürede ölüp gitmesini umar. Ancak Herakles tüm bu mücadelelerden galip çıkmakla kalmadığı gibi bu zaferlerle daha önce benzeri görülmemiş bir şöhret (*kleios*) de kazanır. İlerleyen zamanlarda, Herakles ölerek bir ölümsüze dönüştükten ve Olympos'a yerleştikten sonra, yarı tanrı ve tanrıça arasındaki buzlar nihayet eriyecektir. Dolayısıyla tüm yaşananlara rağmen Herakles, Hera "sayesinde" bütün dünyada ün kazanacaktır ve bunun iki anlamı vardır: Hem tüm şöhreti Zeus'un karısına adanmış olacak hem de –her ne kadar paradoksal olsa da– bu şöhretini ona borçlu olacaktır. İsmi de az önce gördüğümüz üzere tam olarak buradan gelmektedir: "*Hera-Kleios*," yani Hera'nın şöhreti.

On İki İş

Tüm Yunan mitolojisinin hiç şüphesiz en bilinen anlarını teşkil eden bu meşhur on iki işe geçmeden önce, bu işlerin tam olarak çıkış noktası, anlamı ve sayısına dair birkaç şey söylemek istiyorum.

Öncelikle Latince versiyonlarında sıklıkla "Herakles'in işleri" şeklinde anılacak görevlerin "kozmik" anlamı, hem Herakles'in mücadelelerinde kullandığı silahlar hem de alçak Eurystheus'un her iş için belirlediği hedefler sayesinde bir kez daha doğrulanmış olacak. Mitografların büyük bir çoğunluğu, Herakles'e askeri donanımını hediye edenlerin tanrıların ta kendisi olduğu konusunda ısrarcı; herhangi bir tanrı da değil üstelik, Olymposlular. Apollodoros'a göre Herakles'e ilk yetenek bahşeden Athena olur, ancak Hermes de ona okçuluk sanatını öğreterek bir de yay, sadak ve birkaç ok hediye eder. Hephaistos ise Herakles'e çok görkemli bir armağan verir: Nam salmış demircilik dehasıyla kendi elleriyle ürettiği altın bir zırh. İşini garantiye almak isteyen Athena, bir de muhteşem bir manto hediye eder ve böylece kahramanımız yeni maceralara atılmaya hazırdır. Burada gözden kaçmaması gereken bir nokta var: Herakles, açık ve net bir şekilde, tanrıların dünya üzerindeki temsilcisidir. Ona tanrısal bir görev verildiğine şüphe yoktur; ya da Yunanların zihinsel evrenindeki karşılığıyla kozmik bir görev de diyebiliriz. Yalnızca babası Zeus değil, tüm Olympos Herakles'in arkasında ve yanındadır.[1]

Herakles için belirlenen hedeflerin neredeyse tamamının normal olmayan bir evrene, tam tabiriyle doğaüstü bir dünyaya ait olması son derece anlamlıdır aslında. Herakles'in Zeus'un yardımcısı olduğunu, onunla aynı görevi yerine getirmek, onun eserini devam ettirmek için aralarında olduğunu açıkça ortaya koyar çünkü vereceği mücadeleler, her şeyden önce sıradanlıktan tamamen uzak, yıkıcı güçlere karşı olacak-

[1] Askeri donanımına ilişkin son bir detayı da belirtelim: Herakles, Yunan vazolarında sık sık elinde resmedilen ve kendi en sevdiği silahını da kendi yapar. Zeytin ağacından yapılma, yukarı doğru genişleyen bir sopadır bu ve Herakles bu silahıyla bir sürü canavar öldürecektir.

tır. Bu güçlerin Khaos'un, Titanlar'ın, hatta Typhon'un, kısacası Zeus'un kozmik düzeni tesis etmek için engellemek zorunda kaldığı başlangıç güçlerinin yeniden dirilişleri olduğu apaçık ortadadır.

Son olarak işlerin sayısına gelirsek, yalnızca I. yüzyılda on iki sayısı kanonik bir hal alacak ve tüm mitograflar tarafından benimsenecektir. Arkaik Yunan'da aynı yaygınlığa sahip değildir ve mücadelelerin sayısı değişkenlik gösterir. Apollodoros'un eserinde başlangıçta yalnızca on iş vardır ancak kötü bir oyuncu olduğu kadar kötü de bir mağlup olan Eurystheus, Lerna hydrası ve Augias'ın ahırları görevleri sırasında Herakles'in yardım aldığını ya da ödüllendirildiğini öne sürerek ona "hakkını teslim etmeyi" reddeder ve hemen iki iş daha ilave eder. Böylece işlerin sayısı yine on ikiyi bulur ve sonrasında herkes bu sayıya sadık kalacaktır.

Şimdi de konunun en can alıcı yerine gelelim.[1]

Öncelikle, Augias'ın ahırlarıyla birlikte, on iki iş arasından en çok bilineniyle, Herakles'in Nemeia aslanıyla olan meşhur mücadelesiyle başlayalım. Nemes, Argoş bölgesinde bir şehirdir. Hera'nın kuklası ve şimdilerde de Mykene kralı olan Eurystheus, ün salmış kuzeninden aslanın postunu kendisine getirmesini ister. Bu hikâyede dikkat etmemiz gereken nokta, Herakles'in dövüşmek zorunda kalacağı hayvanın mizacı. Elbette korkutucu bir hayvandır ve Argolis ismindeki bölgeyi kelimenin tam anlamıyla kırıp geçirir. Yalnızca hayvan sürülerini katletmekle kalmaz, yoluna çıkan bütün insanları da mideye indirir. Fakat en önemli kısım bu da değil. En önemlisi, bu hayvanın aslında tek bir hayvan olmamasıdır! Herakles'in mücadele edeceği sıradan bir aslan değildir; ebeveynleri kesinlikle aslan olmayan, gerçek bir canavardır. Babası Typhon'un ta kendisidir, bazılarına göre annesi de Typhon'un eşi,

[1] Aslında farklı versiyonlarda, yani MÖ I. yüzyıldan itibaren on iki işle ilgili eksiksiz, tutarlı ve bağlantılı bir hikâye ortaya koyan ilk tarihçi Diodorus'un ve nihai olarak onunkine çok yakın bir öykü yazan Apollodoros'un birbirine fazlaca benzeyen eserlerinde ve bazı detaylarda çok da fazla kaybolmayalım diye çabalıyorum.

korkunç yılan-kadın Ekhidna'dır. Bu nokta açıkça belirleyicidir: Herakles'in mücadelesinin gerçek doğasını en ufak bir belirsizliğe dahi yer bırakmaksızın ortaya koyar ve bu mücadelenin, korkunç derecede vahşi ve tehlikeli bile olsa normal hayvan avıyla hiçbir alakası yoktur. Herakles minyatür bir Zeus'tur. Nasıl ki Zeus Typhon'la karşı karşıya gelmek zorunda kaldıysa, Typhon'un soyundan gelenlerle karşı karşıya gelme sırası şimdi oğlundadır. Bu da Nemeia aslanının canavarca ve doğaüstü yapısını kanıtladığı gibi, Eurystheus'un aslanın postunu neden bu kadar istediğini de açıklar. Bu postun, aslında son derece dikkat çekici bir özelliği, normal dünyaya ait hiçbir hayvanda bulunmayan karakteristik bir niteliği vardır: Ne kadar bilenmiş ve sivriltilmiş olursa olsun hiçbir ok, hiçbir kılıç, hiçbir bıçak bu postu delemez. Bu da bu canavarı çok daha korkunç kılmaya yeter çünkü avcılar onu hiçbir şekilde yaralayamaz.

Her ne kadar yetenekli bir okçu olsa da Herakles, her zamanki silahlarını kullanmaktan vazgeçmek zorunda kalır. Oklar, derisini bile sıyırmadan hayvanın üstünden geri seker, vurduğu kılıç darbeleri ise suyun ördeklerin tüylerinden akması gibi deri üzerinde kayar gider. Böylece Herakles sahip olduğu kaynaklar arasında en olağanüstü olanların en derinlerinde yatanlarına başvurmak zorunda kalır: kendi gibi doğaüstü ve neredeyse tanrısal olan gücüne ve cesaretine. Aslan uzun bir geçitle birbirine bağlı iki girişi olan bir mağarada yaşar. Kahramanımız girişlerden birini koca bir kaya parçasıyla kapattıktan sonra bir saniye bile tereddüt etmeden diğer girişten içeri girer. Mağaranın zifiri karanlığında, hayvanla karşılaşmak için ilerlemeye başlar. Hayvan Herakles'in üstüne atlar atlamaz Herakles onu boğazından yakalar ve o kadar uzun bir süre boyunca, kollarıyla o kadar güçlü bir şekilde sıkar ki boğazını, aslan nihayet son nefesini verir. Herakles de kuyruğundan çeke çeke mağaranın dışına kadar sürükler hayvanı. Burada da ölü aslanın derisini yüzüp postuyla kendisi için zırh görevi görecek bir tür manto diker, kafasından da bir savaş miğferi yapar.

Herakles'in böyle bir kılıkta, muzafferce geri döndüğünü gören Eurystheus bayılacak gibi olur. Kelimenin tam anlamıyla dehşete düşmüştür: Eğer Herakles Nemeia aslanının hakkından gelebilecek kadar güçlüyse ona çok dikkat etmek gerek demektir. Korkudan kaskatı kesilen çakma kral, Herakles'in kente girmesini sonsuza kadar yasaklar. Herakles bundan sonra toplayacağı ganimetleri –tabii toplamayı başarabilirse, çünkü Eurystheus er ya da geç ondan kurtulmayı umuyordur– kentin kapıları dışındaki surların dibine bırakmak zorunda kalacaktır. Hatta Apollodoros, Eurystheus'un o korkuyla kendisine büyük, tunçtan bir küp yaptırdığını ve daha sonra işler kötüye gidecek olursa, içine saklanmak amacıyla onu toprağın altına yerleştirttiğini de belirtir.[1] İşte, her zamanki gibi örnek teşkil etmesi açısından, Apollodoros'un orijinal versiyonu:

> Bunun üzerine, kendini sürgün etti, Thespios onu arındırdı, Delphoi'ye giderek nereye yerleşmesi gerektiğini tanrıya sordu. Pythia rahibesi ona ilk kez Herakles dedi, o tarihe kadar Alkides deniyordu. Rahibe ona Tiryns'e yerleşmesini, Eurystheus'a on iki yıl hizmet etmesini, kendisine verilen on işi (Apollodoros tarafından kullanılan on sayısının düzeltilerek kanonik sayı on ikiye çevrilmesi sık sık önerilse de yazar Herakles'in yardım aldığı gerekçesiyle iki işinin Eurystheus tarafından kabul edilmeyeceğini de dikkate alır) yapmasını, işler tamamlandığında ölümsüz olacağını söyledi. Herakles bunu duyunca Tiryns'e gitti, Eurystheus'un emrettiklerini yaptı. Önce, Eurystheus ona Nemeia aslanının postunu getirmesini buyurdu; Typhon oğlu olan aslan dayanıklı bir yaratıktı. Aslana saldırmaya giderken yol üzerindeki Kleonai'ye geldi ve gündelik işçi Molorkhos'un evinde kaldı; ev sahibi ona kurban kesmesini teklif ettiğinde Herakles otuz gün beklemesini, avdan sağ dönerse Kurtarıcı Zeus'a kesmesini ama ölürse, kahraman olarak kendisine kesmesini söyledi. Nemeia'ya gelerek aslanın izini sürdü, önce ona ok attı ama hayvanın dayanıklı olduğunu anlayınca değneğini kaldırıp peşine düştü. Aslan iki ağızlı bir mağaraya sığındığında Herakles girişin birini

[1] Sonunda Eurystheus, Atinalılara karşı yapılan bir savaşta öldürülecektir. Ölümünden sonra kafasının Herakles'in annesi Alkmene'ye getirildiği, onun da gözlerini oyduğu anlatılır.

ördü, öbüründen içeri girdi, kolunu boynuna dolayarak boğuncaya kadar ona sıkıca sarıldı; omuzlarına alıp Kleonai'ye getirdi. Otuz gün sonra Molorkhos'un, ölmüş bir kahraman olarak kendisine kurban kesmeye hazırlandığını gördü. Kurtarıcı Zeus'a kurban kesti, aslanı Mykene'ye getirdi. Onun kahramanlığına şaşıran Eurystheus bundan böyle kente girmesini yasakladı ama işlerinin meyvelerini kapıların önünde sergilemesini emretti. Korkuya kapılarak yeraltına saklanmak için kendisine tunç bir küp yaptırdığı ve vereceği iş emirlerini Eleialı Pelops oğlu Kopreus'la ilettiği de söylenir...*

Dolayısıyla Herakles'in hakkından gelmek için başka bir yol, birincisinden çok daha korkutucu ikinci bir görev gerekecektir. Hal böyleyken Eurystheus, Herakles'ten Lerna bölgesinde yaşayan bir hydrayı öldürmeye gitmesini ister. Fakat bu hydranın da sıradanlıkla hiçbir ilgisi yoktur. Günümüz reel dünyasında hydra adını verdiğimiz canlı küçük, masum bir tatlı su polipidir ve yaklaşık bir buçuk santimetrelik boyuyla bir denizşakayığına benzetilebilir. Sahip olduğu on kadar dokunaç kesildiğinde yerine yenileri çıkar fakat hiç tehlikeli değildir. Diğer yandan Lerna hydrasının, normal dünyada karşılaşabileceğimiz bu canlıya pek de benzediği söylenemez. Lerna hydrası devasa bedeni ve kesilir kesilmez yeniden çıkan dokuz kafasıyla gerçek bir canavardır; üstelik kafalarından bir tanesini kesmek gibi bir hataya düşerseniz yerine iki kafa çıkar! O da ülkeyi kelimenin tam anlamıyla yıkıp geçer, yoluna çıkan tüm canlıları hayvan ya da insan fark etmeksizin öldürür. Hesiodos *Theogonia*'da hydraya ilişkin iki önemli bilgi verir bizlere. Birincisi, tıpkı Nemeia aslanı gibi hydra da Ekhidna ile Typhon'un aşkından doğan bir canavardır. Tabii burada da konunun Zeus'un yaptıklarıyla bağlantısı aşikâr: Oğlu, babasının alt ettiği canavarın çocuklarıyla savaşmaktadır, bir nesilden diğerine geçilmiş olsa da sonuçta rakipleri hep aynıdır. İkincisi, yine Hesiodos'a göre, duyduğu öfkeden dolayı, günü geldiği zaman Herakles'le karşı karşıya gelmesi için bu canavarı yetiştirip büyüten Hera'dır.

---

* Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., Ağustos 2017, II. Kitap, s. 152-154 –çn.

Herakles'in hydraya karşı elde ettiği zaferi, Apollodoros'un nasıl anlattığına bakalım şimdi de:

> Eurystheus ikinci iş olarak ona Lerna hidrasını öldürmesini emretti, Lerna bataklığında beslenen yaratık düzlüğe çıkıp hem sürüleri hem de ülkeyi kasıp kavuruyordu. Hidranın kocaman bir cüssesi, sekizi ölümlü, biri ölümsüz dokuz başı vardı. Herakles, (yeğeni) İolaos'un sürdüğü arabaya binerek, Lerna'ya geldi, hidrayı Amymone pınarlarının yanında bir tepede gördü, ini buradaydı. Alev saçan odunlar fırlatarak onu dışarı çıkmaya zorladı, bunu yaparken de onu yakalayıp sıkıca tuttu. Fakat hidra bir ayağından yaralanmıştı, Herakles'e yapıştı. Herakles değneğiyle vurarak başlarını ezmeyi başaramadı, zira bir baş ezildiğinde iki baş çıkıyordu. Kocaman bir yengeç de hidraya yardıma geldi, Herakles'in ayağını ısırdı. Herakles yengeci öldürdü, çevredeki ormanın bir bölümünü ateşe versin, hidranın başlarını yeniden bitmesini önlemek için odunlarla kökünden yaksın diye İolaos'u yardıma çağırdı. Yeniden biten başların böylelikle üstesinden gelen Herakles ölümsüz başı kesti, Lerna'dan Elaios'a giden yolun kenarına gömdü, üzerine ağır bir kaya koydu. Hidranın bedenini yarıp ödüne oklarını batırdı. Ne var ki Eurystheus bu işin on işten sayılmayacağını, çünkü hidranın üstesinden tek başına değil, İolaos'un yardımıyla geldiğini söyledi.*

Gösterdiği çabanın hakkını veren bu iki yiğitliğinden sonra, Eurystheus'un tüm kötü niyetine rağmen Herakles, hayvan görünümüne bürünmüş bir dizi canavarı alt edebileceğine ya da en azından onlarla da aynı yöntemlerle başa çıkabileceğine dair tüm Yunanistan'da büyük bir ün kazandı. Genel hatlarıyla birbirinin tekrarı gibi gözüken bu zaferlerin her birini sizlere tek tek anlatmayacağım. Herakles efsanesine adanmış tüm eserlerde, benzer şekilde ele alınmış versiyonlarına birçok yerde rastlayabilirsiniz. Ben yalnızca diğer işlerinin başlıklarını vermekle yetineceğim: Öncelikle Kyreneia geyiği var, ardından Erymanthos yaban domuzu, Stymphalos gölünün kuşları, Diomedes'in kısrakları (insan etiyle beslenen korkunç hayvanlar), Kerberos köpeği (Hades'in yeraltındaki

---

A.g.e., II. Kitap, s. 154-155 –çn.

ölüler ülkesini bekleyen, çok başlı, yılan kuyruklu köpeği), Girit boğası, kraliçe Hippolyte'nin kemeri, Hesperidler'in altın elmaları, Geryoneus'un sığırları ve son olarak da Augias'ın ahırları.

Herakles'in bu farklı yiğitliklerinin hangi sırayla anlatıldığı pek önemli değil. Zaten sırası mitograflara ve hikâyenin farklı versiyonlarına göre hep değişiklik gösteriyor. Yapılan kurnazlıkların detayları da çok mühim değil, hepsi aşağı yukarı aynı zaten: ülkeyi yerle bir eden canavarca yaratıklar ve her seferinde onların hakkından gelen Herakles. Bu hikâyelere dair akılda tutulması gereken nokta, kahramanımızın karşı karşıya geldiği doğaüstü canlıların anti-kozmik, kaotik ve kötücül mizaçları. Olağanüstü gücü ve reel dünyada hiç görülmediği kadar agresif karakteri dışında bir özelliği bulunmayan Erymanthos yaban domuzunu bunlardan hariç tutabiliriz ki zaten V. yüzyıldan önceki arkaik metinlerde bu hayvandan bahsedilmiyor aslında. Bunun dışındaki tüm canavarlar hem var olan düzeni yerle bir ediyor hem de kökenlerini bu dünyanın ötesinde bir yerlerden aldıkları çok açık. Örneğin Kyreneia geyiği hem devasa boyutlarda hem de boynuzları var; bu da bildiğimiz sıradan doğaya ait olmadığının açık bir göstergesi. Stymphalos kuşlarının ise tüyleri çelikten, sivri uçlu ve tıraş bıçağı kadar keskin. Ya da Girit boğası; farklı farklı eski mitograflar onu bazen Poseidon'un Minos'a kral olma iznini vermek için denizlerden çıkarttığı boğaya, bazen Zeus'un sevgilisi olmasını istediği güzel Nympha Europa'yı kaçırırken dönüştüğü boğaya, bazen Minos'un karısı Pasiphae'nin âşık olduğu boğaya, bazen de Marathon boğasına benzetirler. Bunların öykülerini size daha sonra anlatacağım ama şunu unutmayın: Her koşulda yine doğaüstü canlılar söz konusu. Gerçek doğada olması gerektiği gibi bir inekten doğan ya da bir boğadan olan canlılardan değil, insanlarla eğlenmek isteyen tanrılardan bahsediyoruz. Diomedes'in kısrakları daha da kötü: Bunlar yapılan bir büyü sonucunda insan etiyle beslenen atlar ki normal koşullarda hiçbir at bunu yapmaz çünkü doğası gereği otçuldur.

Kerberos köpeği de yine bu dünyadan değil. Geryoneus'un sığırlarının canavarca bir yanı olmamasına karşın, Herakles'in onları ele geçirmek için mücadele etmek zorunda kalacağı sahipleri, Poseidon ile korkunç Medusa'nın oğlu. Sürüleri bekleyen ve tabii ki Herakles'in yine mücadele etmesi gereken köpek Orthos da canavara benzeyen bir canlı ve sahip olduğu iki kafası sayesinde de gerçek bir köpekle hiçbir ortak yanı yok. Üstelik Herakles'i Zeus'un yiğitlikleriyle ilişkilendiren bağlam her yerde olduğu gibi burada da karşımıza çıkıyor çünkü Orthos da Typhon ve Ekhidna'nın oğullarından biri!

Başka bir deyişle, Herakles'in savaştığı yıkım güçleri tamamen doğaüstü, hatta tanrısal varlıklar; tıpkı Zeus'un dünyayı paylaştırmadan ve kozmosa son halini vermeden önce karşı karşıya gelmek zorunda kaldığı canlılar gibi. Ve buradaki tanrısallık iyi bir anlam taşımıyor; Khaos gibi, Titanlar ya da Typhon gibi kötü tanrılar da var sonuçta. Ayrıca çok sayıdaki kafalarından bir tanesi ölümsüz olan Lerna hydrasının yenilişi de Zeus'un Typhon'u yenmek için kullandığı yöntemin birebir aynısı sayesinde gerçekleşiyor. Typhon'u öldürmek imkânsız olduğundan, Zeus onu devasa Etna Yanardağının altına gömerek alt ediyordu. Herakles de hydranın ölümsüz olmayan kafalarından birinin üstüne ağır bir kaya yerleştirerek kozmosu ondan kurtarıyor. Bu "hayvanı" yetiştiren Hera'nın kendisi olmasa da her ne pahasına olursa olsun ölmesini istediği kahramanımızın yoluna çıkmasını sağlayanın o olduğu da açıkça ifade edilir zaman zaman, bunu eklemeyi de unutmayalım.

Nemeia aslanı, Lerna hydrası, Erymanthos yaban domuzu, Kyreneia geyiği, Stymphalos gölünün kuşları, Kerberos köpeği, Diomedes'in kısrakları, Girit boğası, Geryoneus'un korkunç Orthos'un bekçilik ettiği sığırları: Şimdiden dokuz iş oldu bile.

Geri kalan ve henüz bahsetmediğim üç iş, yani Amazonlar kraliçesi Hippolyte'nin kemeri, Hesperidler'in altın elmaları ve Augias'ın ahırları ise diğerlerinden biraz farklı. Bunlarda tehlikeli hayvanlar görünümüne bürünmüş canavarları

öldürmek yerine gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğu bilinen görevleri yerine getirmek gerekiyor. Aslında diğer kahramanlıklara nazaran "işler" kavramı gerçek anlamına bu noktada kavuşuyor. Her şeyden önce burada zahmetli bir iş, imkânsız ve tehlikeli olduğu şüphe götürmez bir görev söz konusu ancak bu görevlerde ne ilk ne de tek karakteristik unsur olağanüstü canavarlar. Doğrudan ya da dolaylı olarak Typhon'un soyundan gelen kaotik bir canlıya karşı zaferle sonuçlanan mücadelelerin alışılagelmiş şemasının dışına çıkıyoruz artık.

Ancak yanlış anlaşılmasın, titanesk ve kaotik güçler arka plandaki mevcudiyetlerini her daim koruyor.

Amazonlardan bahsediyorum elbette; ilerleyen yaşlarda ok ve mızrak fırlatırken kendilerini rahatsız etmesin diye çocukluklarından itibaren sağ memelerini sıkıca bastırarak bağlayan hırçın kadın savaşçılardan. Bu kez Herakles'in yeni cezasını belirleyen Eurystheus'un kendisi değil, kaprisli kızı Admete olur. Admete derhal ve mutlaka Amazonlar kraliçesi Hippolyte'nin o muhteşem kemerinin kendisine getirilmesini ister. Ancak bu süslü aksesuarı Hippolyte'ye savaş tanrısı Ares bizzat kendi elleriyle hediye etmiştir, bu yüzden Herakles bu kemeri asıl sahibinden almanın hiç de kolay olmayacağını tahmin eder. Fakat düşündüğünün aksine Herakles, detaylarını şimdi anlatmayacağım bir dizi maceradan sonra kraliçenin huzuruna ulaştığında, Hippolyte bu ziynet eşyasını son derece istekli bir şekilde ona teslim eder. Bu olaya canı çok sıkılan Hera duruma müdahale eder. Bir Amazon savaşçısı görünümüne bürünür –çünkü tanrılar her tür dönüşümü gerçekleştirebilir– ve Olympos'tan inerek diğer savaşçılar arasında Herakles'in kraliçeyi kaçırmak için düşmanca niyetlerle geldiği söylentisini yayar, tabii ki yalandır bu. Birden Herakles ve silah arkadaşları ile Amazonlar arasında çok vahşi bir savaş patlak verir ve bu savaş esnasında Herakles Hippolyte'yi öldürür. Bu bölümü anlatan Apollodoros, kahramanımızın kendisine karşı konulduğu anda nasıl bir öfkeye kapıldığını bir kez daha gözler önüne seriyor:

> Eurystheus'un Herakles'e verdiği dokuzuncu görev Hippolyte'nin kemerini getirmekti. Hippolyte, Thermodon ırmağı dolaylarında yaşayan, çok iyi savaşan Amazon halkının kraliçesiydi; erkeksi nitelikler taşıdıkları için, karşı cinsle cinsel ilişkiye girip çocuk doğursalar bile sadece kızları büyütürlerdi; kargı atarken engel olmasın diye sağ memelerini dağlarlardı ama emzirebilsinler diye sol memelerini bırakırlardı. Diğerlerinden üstünlüğünün nişanesi olarak Ares'in kemeri Hippolyte'deydi. Herakles bu kemeri alması için gönderildi, çünkü Eurystheus kızı Admete istemişti... Themiskyra limanına uğradığında Hippolyte onu görmeye geldi, neden geldiğini sordu, kemeri ona vermeyi vaat etti. Fakat Amazon kılığına giren Hera, gelen yabancıların kraliçeyi kaçıracağını söyleyerek kalabalığın içinde dolaştı. Silahlı Amazonlar at sırtında gemiye geldiler. Fakat Herakles onları silahlanmış görünce kalleşlikten şüphelendi, Hippolyte'yi öldürerek kemerini aldı. Diğerleriyle savaştıktan sonra denize açıldı...*

Buralarda Herakles karakterinin trajik yanını daha iyi kavramaya başlıyoruz. Yalnızca şiddet ve adalet, *hybris* ve Dike arasında paramparça olmakla kalmıyor, hayatı da ıskalıyor. Yunan tragedyasına yön veren en temel itici güçlerden birinin, kader ile insanın özgürlüğünü karşı karşıya getiren çatışmalara dayandığını varsayarsak, Herakles'in sürekli bu çatışmanın hem faili hem de mağduru olduğunu söyleyebiliriz.

Hesperidler'in altın elmalarına gelirsek –ki Thetis ve Peleus'un düğünlerinde Eris'in masaya koyduğu elmanın bu elmalardan olduğunu da hatırlatmak isterim– burada da sihirli meyveler, doğal hayatta karşılaşmayacağımız türden canlılar söz konusu. Bu elmalar çok özel ve ağaçlarında doğrudan altın olarak yetişiyorlar. Sebebi de bu ağacın, Zeus ile evlenen Hera'ya Gaia'nın düğün hediyesi olması. Tanrıların kraliçesi, Zeus'la Hera'nın o kadar muhteşem olduğunu düşünür ki reel dünyanın ucundaki bir bahçede, altın meyveler veren bir elma ağacı ekip büyütür. Titan İapetos'un oğullarından, Epimetheus ile Prometheus'un kardeşlerinden biri olan,

---

A.g.e., II. Kitap, s. 161-162 –çn.

aynı zamanda kendi de bir tanrı olan Atlas'ın, bu yüce dağın omuzları üzerinde dinlenen dünyadadır bahçe.

Hera sürekli elmalarının çalınmasından endişelenip durur. Bunu önlemek için parkın girişine iki farklı türden gardiyan yerleştirir. Biri, Hesperidler adını taşıyan ve bu meşhur bahçeye adlarını veren üç adet Nympha'dır. "Hesperid" kelimesi Yunancada "Hesperis'in kızı" anlamına gelir ve Hesperis'in kendi de Hesperos'un, akşamın kızıdır. Üstelik bu tanrısal varlıkların, gün batımındaki renkleri akla getiren isimleri vardır: "Parlak," "Kızıl" ve "batan güneşin Arethusa'sı..." Fakat anlatılanlara göre bu üç Nympha'dan pek de emin olamayan Hera yanlarına ikinci bir gardiyan ekler: yine Typhon ve Ekhidna'nın oğlu olan ölümsüz bir ejderha. Typhon ve Ekhidna, tıpkı babası Zeus'un yoluna çıkıp durmaları gibi, Herakles'in de sürekli yoluna çıkıp duracaklardır elbette. Hatırlarsanız, Herakles'in Prometheus'u zincirlerinden azat etmesi de altın elmaları ararkenki gezintileri sırasında gerçekleşmişti. Prometheus'un karaciğerini yiyip duran kartalı oklarıyla vurarak öldürmüştü ki o kartal da Typhon ve Ekhidna'nın oğullarından biriydi! Fakat tuhaftır ki az sonra göreceğimiz üzere Herakles Hera'nın elmalarını güç kullanarak değil, aklını kullanarak çalmayı başaracaktır ve bu da onun, Metis'i yutan Zeus'un oğlu olduğunun açık ve net bir kanıtıdır.

Gerçekten de Prometheus özgür kaldıktan sonra Herakles'in bir yıldan fazla süredir aradığı şeyi söylemek konusunda hiç zorluk çıkarmaz: Hesperidler'in meşhur bahçesinin tam olarak bulunduğu yeri. Üstelik bulması da kolaydır çünkü kardeşi Atlas da oradadır. Prometheus Herakles'e elmaları çalmaya kendisinin gitmemesini, bunun pek affedilebilir bir suç olmayacağını, onun yerine Atlas'ı göndermesini öğütler. Atlas'ın yanına ulaşan Herakles ona yürüyüşe gitmeyi teklif eder; Atlas gidip elmaları alıp gelene kadar da onun yerine kendi omuzları üzerinde tutacaktır dünyayı. Atlas bu teklifi kabul eder fakat Herakles'in yanına dönerken çok hafiflemiş hisseder. Omuzlarında bir yük olmadan yaşamanın ne kadar güzel olduğunu, dünyayı sırtında taşımaktan ne kadar bık-

tığını fark eder. Ona hak vermek de zor değil aslında. Bunun üzerine her şeyi iyice düşünüp taşındıktan sonra, elmaları Eurystheus'a kendisinin götüreceğini söyler Herakles'e. Tüm bu süre boyunca Herakles, bütün gök kubbeyi omuzlarının üzerinde taşır. Her ne kadar güçlü de olsa dünya artık ağır gelmeye başlar, onu tekrar Atlas'ın omuzlarına yüklemek için acilen bir çözüm bulması lazımdır. Atlas'ı şüphelendirmemek için tüm sakinliğiyle dünyanın kendinde kalmasını kabul eder. Yalnızca Atlas bir saniyeliğine yükü alma nezaketini gösterirse o arada kendine küçük bir yastık bulup başına koyabileceğini, böylece biraz daha rahat edeceğini söyler. Atlas güçlü olduğu kadar akıllı değildir, Herakles'in bu numarasını yutar ve gökkubbeyi geri alır. Tabii ki Herakles de onu orada bırakarak elmalarla birlikte Eurystheus'un yanına döner ve zavallı Atlas'ı uğursuz kaderine terk eder.

Hikâyenin sonu da son derece eğiticidir: Eurystheus elmalar eline geçer geçmez onlara şöyle bir baktıktan sonra hepsini Herakles'e geri verir. Başka göstergeye hâlâ gerek var mı bilmiyorum ama bu da işlerin amacının o veya bu nesneyi elde etmek ya da şu veya bu amaca ulaşmak değil, getirdiği şeylerle ilgili kendisinin hiçbir çıkarı olmayan kahramanımızı öldürmek olduğunu ortaya koyuyor. Üstelik kozmik bahçelerinde kalmaları elzem olan bu elmaları çalmak mutlak suretle yasaktır. Herakles onları Athena'ya teslim eder ve Athena elmaları, en kısa sürede dünyanın geri kalanıyla uyum içinde oldukları yerlerine geri koyacaktır.

Apollodoros Augias'ın ahırlarını beşinci iş olarak kaleme alsa da ben sona saklamak istedim çünkü bu macera diğer hiçbirine benzemiyor. Canavar yok, ne Typhon'un ne Ekhidna'nın çocukları var, doğaüstü canlılar yok... Onun yerine düzenin düzensizliğe, kaosun kozmosa karşı olan savaşı her yerde olduğu gibi burada da karşımıza çıkıyor.

Öncelikle, Elis isminde bir bölgenin kralı olan ve yalnızca düzensizliğin değil, adaletsizliğin de efendisi olduğu ortaya çıkan Augias karakterinden bahsetmek istiyorum. Augias, güneş tanrısı babasının, Helios'un ona verdiği sayısız sürü-

ye sahiptir fakat onları aldığından beri ahırlarını temizleme zahmetini göstermemiştir. Ahırlar artık o kadar pislenmiştir ki bulundukları bütün bölge kirlilik tehlikesiyle karşı karşıyadır. Gübreler hiç kaldırılmadığı ve komşu araziler üzerinde de kalın katmanlar halinde biriktiği için tüm o toprakları verimsizleştiriyordur. Dolayısıyla günümüz tabiriyle "ekolojik" diyebileceğimiz, kayda değer büyüklükte bir düzensizlik söz konusudur. Herakles kuzeni tarafından bütün her yeri temizlemek için gönderildiğini Augias'a söylememeyi tercih eder. Onun yerine, yapacağı bu iş için Augias'tan ücret talep etme niyetindedir. Bu işin, her seferinde olduğu gibi onu öldürmek amacıyla verilmediğini, çünkü hayatının diğer maceralardaki gibi tehdit altında olmadığını ve bu sefer asıl amacın onu aşağılamak, ellerini pisliğe bulamaya mecbur bir köle konumuna düşürmek için verildiğini idrak etmeye başlar. Apollodoros'un anlatısına göre, emeğinin karşılığını isteyen Herakles, bütün gübreyi tek bir günde temizlemeyi başarabilirse Augias'ın sürülerinin onda birini almayı talep eder. Augias bunu kabul eder, ancak kabul etmesinin sebebi temizliği sevmesi ve bölgenin eski sağlığına kavuşmasını istemesi değil, Herakles'in aklını kaçırmış tuhaf biri olduğunu düşünmesi ve söylediklerini yapabileceğine bir anlığına bile inanmamış olmasıdır.

Neler olup bitecek bakalım. Bu arada Herakles'in, alacağı karşılıkla birlikte ellerini kirletmeye de pek niyeti olmadığını ekleyelim. O bir köle değil, bir yarı tanrıdır, Zeus'un oğludur. Burada yine, gücüne zekâsını da ekleyecektir. Ahırların yukarıda kalan kısımlarında, onları çevreleyen ana duvarda büyükçe bir boşluk açar. Aşağı tarafta, çitlerin kapandığı yere de ikinci bir boşluk açmayı ihmal etmez. Ardından yakınlardan geçen iki nehrin, Alpheios ve Peneus'un akış yönlerini tersine çevirerek çağlayan suyun birinci boşluktan aşağı doğru akmasını sağlar. Dökülerek ikinci boşluktan çıkan su, yolunun üstündeki her şeyi sularına katarak götürür. Öyle ki yalnızca birkaç saatin sonunda ahırlar yeni yapılmış gibi tertemiz olur.

Fakat Augias pis olduğu kadar yalancıdır da: Herakles'in bahsin gereğini yerine getirdiğini ama onu Eurystheus'un

yolladığını öğrenince, işi tamamlamasına rağmen ona ödemesini yapmaz. Kendini haklı çıkarmak için saçma sapan bir argüman öne sürer: Herakles işi her koşulda yapmak zorunda olduğundan, bunun için ödeme alması gerekmediğini iddia eder. Eğer Herakles ücretli ya da ücretsiz, her ne koşulda olursa olsun halletmek zorunda olduğu bu angaryanın anlamını ve çıkış noktasını kendisinden gizlememiş olsa, zaten ona ödeme yapmayı kabul etmeyeceğini söyler. Bu o kadar yanıltıcı bir argümandır ki Augias bu meseleyi çözmek üzere toplanmış olan mahkeme önünde yalan söylemek zorunda kalır: Herakles'e, her ne şekilde olursa olsun herhangi bir ödeme yapmaya söz vermediğine dair yalan yemin eder. Fakat şansı yaver gitmez, çünkü bütün olan biteni gören öz oğlu, babasının aleyhine tanıklık eder ve kahramanımızın hakkını savunur. Kötü de bir mağlup olan Augias, yargıçların kendine vereceği cezayı beklemeden Herakles'i ve kendi oğlunu bir an önce arazisinden kovmak için peşlerine düşer. Fakat hiç iyi yapmamıştır çünkü Herakles bunu unutmayacaktır. Nihayetinde Augias'ı bulacak ve onu öldürecektir. Evet, katı bir adalet, ama sonuçta adalet. Artık Herakles muzafferce kuzeninin kentine dönebilir. Eurystheus da başka görevler bulmak için uğraşmaktan vazgeçse iyi olacaktır çünkü görünüşe bakılırsa hiçbiri işe yaramaz; en azından Hera'nın Herakles'i öldürme niyetiyle çabalaması açısından.

Apollodoros'un, *Bibliotheka*'da Herakles'e ayırdığı bölümün sonunda açık ettiklerine göre Eurystheus, kahramanımıza olan hıncından ve aynı şekilde yüreksizliğinden ötürü cezalandırılacaktır. Bir sonraki bölümde bahsedeceğimiz ölümünden sonra Herakles, ölümsüzleştirilecek ve Olympos'un kalbine, başlıca tanrıların yanına yerleştirilecektir (Kutsanmışlar adasına olmadığı sürece). Korkunç kuzenine gelince de bakalım onu neler bekliyormuş:

> Herakles tanrılara götürüldüğünde oğulları Eurystheus'tan kaçarak Keyks'e (Trakhis kralı, Herakles'in arkadaşı) geldiler. Fakat Eurystheus teslim olmalarını isteyip savaşla tehdit edince korktular, Trakhis'i terk ederek Yunanistan'ın içlerine

doğru kaçtılar. Takip edilirlerken Atina'ya geldiler, Merhamet sunağında oturarak yardım istediler. Onları teslim etmeyi kabul etmeyen Atinalılar Eurystheus'la savaşa karıştılar, oğulları Aleksandros, İphimedon, Eurybios, Mentor ve Perimedes'i öldürdüler. Eurystheus arabayla kaçtı ama Hyllos peşine düştü, tam Skiron yarlarından geçerken onu öldürdü; başını kesip Alkmene'ye verdi; o da dokuma iğneleriyle onun gözlerini oydu.*

Fakat biz hikâyenin bu kısmına henüz gelmedik ve Herakles hâlâ bu dünyaya ait. On iki işten sonra gelen maceraların sayısı belli bile değil. O zamandan bu yana muhafaza edilen hikâyeler birbirinden o kadar farklı, o kadar çeşitli ki uyumlu bir biyografi içinde anlamlı bir seri oluşturuyorlarmış gibi onları anlatmaya çalışmak bile absürt olurdu. Ben, yine Herakles'e ayrılmış bir sonraki bölümümüzde, çok sayıdaki mitografın bir kez daha üzerinde mutabık olduğu bir konuyu sizlere anlatmak istiyorum: Kahramanımızın Deianeira ile olan son evliliği, ölmeden önceki son anları, tüyler ürperten ölümü ve apoteozu. Böylece Herakles'in, tıpkı Yunancada taşıdığı anlam gibi neden gerçekten trajik bir kahraman olduğunu da açık ve net görmüş olacağız.

A.g.e., II. Kitap, s. 199-200 –çn.

8

Herakles'in Ölümü ve Yeniden Dirilişi

Yunan Tragedyasının Anlamı

Giriş

Çizgi romanlarda, çizgi filmlerde, çocuk kitaplarında, masal ve efsane kitaplarında ya da Hollywood filmlerinde Latince "Herkül" ismi tercih edilen Herakles, sahip olduğu gücü genç kızları kendilerinden geçirmek ve kötüleri cezalandırmaktan başka hiçbir işe yaramayan bir polisiye roman kahramanı gibi, bir tür antik James Bond, bir tür Süpermen gibi anlatılır çoğunlukla. Oysa gerçek çok başkadır. Herakles'in modern zamanların süper kahramanlarıyla hiçbir benzer yanı yoktur. Göz kamaştırmak, baştan çıkarmak, eğlenmek, kaslarını göstermek için değil, Zeus'un Titanlar'a karşı verdiği mücadeleden sonra büyük zahmetlerle tesis ettiği kozmik düzeni, korkunç ıstıraplar pahasına ve kendi adına tek bir fayda bile edinmeden olduğu şekilde muhafaza etmek için gelmiştir bu dünyaya. İçler acısı varoluşunun tamamı boyunca, tıpkı babasının kendisinden önce yaptığı gibi, kaostan yeniden doğan güçlere karşı sürekli savaşıp durmaktan başka hiçbir şey yapmaz.

Kaosun Yeniden Dirilen Güçlerine Karşı Herakles

Herakles'in doğumunu konu alan ve Hesiodos'a atfedilen şiir *Herakles'in Kalkanı*'nda anlatılan öykülerden bahsederken gördüğümüz üzere, güzel Alkmene'yi Herakles'e gebe bırakan "tanrıların ve insanların babası [...] tanrılar için olduğu kadar insanlar için de bir koruyucu yaratmak istiyordu, tehlikelere

karşı." "Tehlikelere karşı bir koruyucu:" Bir önceki bölüm boyunca anlattığımız tüm hikâyelerin de ortaya koyduğu gibi, Herakles'in başlıca rolü budur işte. Fakat hangi tehlikeler söz konusu tam olarak? Ve Zeus neden kovboy filmlerindeki şerifler gibi kendine bir "yardımcı" istiyor? Aslında Zeus, Herakles'ten kendisine kelimenin tam anlamıyla bir "vekil" yaratmak istiyor; tanrılar kralının dünyadaki "yerini tutacak" yetiye sahip, uzaktan da olsa Titanlar'ın soyundan gelen yıkım güçlerinin lanetli yeniden dirilişlerine karşı yalnızca göklerde değil, yeryüzünde de verdiği mücadelede kendine yardımcı olacak birini. Herakles efsanesinde sürekli ele alınan tehlike bu zaten. Bu güçleri nasıl ayırt edebildiğimizi sorabiliriz belki kendimize. Tanrıların ölümlülerden henüz kesinkes ayrılmadığı, onlarla birlikte olarak çocuk yaptıkları bu efsanevi dönemin dünyanın oluşumuna, başlangıçtaki kaosa ve Zeus'u kozmosu kurmaya iten büyük savaşlara çok yakın bir zaman dilimi olduğunu unutmamak gerek. "Tehlikeye karşı" yeni bir erkek çocuğunun olmasını istediği sıralarda Zeus, evreni yok etme tehlikesi olan son canavarı, Typhon'u daha yeni alt etmiştir. Ancak dünya üzerinde sürekli "mini Typhonların" doğup durduğunu, hatta sıklıkla bunların doğrudan Typhon'un kendi çocukları olduğunu, onları yılan-kadın eşi Ekhidna'yla yaptıklarını görürüz ve Typhon'un bu tohumları, Titanlar'ın Zeus karşısındakine benzer yıkıcı bir rol oynar çünkü onların da gücü yeniden ellerine geçirme tehlikesi vardır. Dolayısıyla bir an önce ait oldukları yere gönderilmeleri gerekmektedir ki sahip oldukları gücü ve genel olarak insanlarda yarattıkları korkuyu göz önünde bulundurursak bunun pek de kolay bir iş olmadığını söyleyebiliriz.

Zeus'un Herakles'e teslim ettiği kozmolojik misyon budur işte: Olympos'un efendisinin ilk tanrılara karşı verdiği ve zaferiyle sonuçlanan savaşından sonra başka bir ölçekte, yani tüm kozmos genelinde yarattığı eserini, "fani dünyada" da korumaya devam etmek zorundadır. Bu yüzden Herakles'in bütün hayatı Dike adına, adil bir düzen adına adaletsizliğe karşı, kaosun, düzensizliğin olası yeniden doğuşu için sürek-

li farklı şekillerde tecessüm eden yıkıcı varlıklara karşı savaşmakla geçecektir. Yanlış anlaşılma olmasın; buradaki "düzensizlik" kelimesini modern anlamıyla, "polisiye" anlamıyla yorumlamak hata olacaktır. Sonuçta "kolluk kuvvetleri" kavramı, "kamu düzenini bozan davranışları" sonlandırmakla ya da toplumsal bir gösteriyi bastırmakla yükümlü jandarmaları tanımlarken de kullanılıyor, fakat burada öyle bir durum söz konusu değil. Daha ziyade kozmolojik anlamıyla, yani terimin ontolojik anlamıyla anlaşılan bir düzen söz konusu. Bizzat Varoluşun uyumundan, "Büyük Evrendeki" her şeyin sıralı bir düzene oturtulmasından bahsediyoruz ve düzensizlik güçleri de bir talepte bulunan "göstericiler" değil. Bunlar dünyanın varoluşunu, Zeus'un evreni ilk olarak paylaştırdığı o meşhur dönemde bizzat tesis ettiği, adil ve uyum içindeki düzeni tehdit eden ilk tanrıların doğrudan soyundan gelen kaotik varlıklar. Bu Herakles efsanesinde söz konusu olan kazanımın önemini daha iyi anlamak için, kozmosun muhafaza edilmesinin basit bir polislik meselesi olmadığını, insani varoluşun asıl amacının, ölümlülerin hayatlarının nihai anlamının tehlike altında olduğunu sürekli akılda tutmak gerek. Eğer bizler için iyi bir yaşam, makrokozmostaki yerimizi bulmaya ve Odysseus modelinde olduğu gibi ne pahasına olursa olsun oraya ulaşmaya dayalıysa, bu ilk düzenin varlığını sürdürmesi ve muhafaza edilmesi gerekiyor demektir. Aksi takdirde insan hayatının bütün anlamı yerle bir olacak ve beraberinde bir bilgelik, bir filozofi arayışına dair tüm olasılıkları da ortadan kaldıracaktır.

Birçok açıdan Yunan düşüncesinin tepe noktalarından birini temsil eden Stoacı felsefenin Herakles karakterinde koruyucu bir yan, ideal bir vaftiz baba görmesinin sebebi de budur işte. Stoacılığa hayat veren temel idea, dünyanın, kozmosun tanrısal olmasıdır; bu yönüyle insanlardan üstün ve onların ötesinde olmasının yanı sıra onlar tarafından da yaratılmamıştır. Üstelik uyum içinde, rasyonel, adil, güzel ve iyidir. Doğal düzenden daha iyi organize edilmiş hiçbir şey yoktur ve küçük insanlar olarak bizlerin dünya üzerindeki misyonu

onu korumak, dünyadaki yerimizi bulmak ve kendimizi ona uydurmaktır. Stoa Okulunun kurucu babaları, bu perspektiften bakarak Herakles'e ataları şeklinde atıfta bulunuyordu. Okulun (kurucusu Kıbrıslı Zenon'dan sonraki) ikinci müdürü olan Kleanthes, kendinden "ikinci Herakles" şeklinde bahsedilmesinden çok hoşlanıyordu. Epiktetos ise *Kılavuz Kitap* ve *Sohbetler* isimli eserlerinde, Herakles'in "dünya üzerinde yaşayan bir tanrı," dünyadaki tanrısal düzenin oluşturulması ve korunması süreçlerine katılan varlıklardan biri olduğunun altını sık sık çiziyor.

Bu açıdan bakınca Herakles'in serüvenlerinin felsefi kazanımı epey önemli gözüküyor. Gerek Apollodoros gerekse Sicilyalı Diodorus ve hatta Hyginus gibi mitograflar, Herakles'in meşhur işleri boyunca karşı karşıya geldiği canavarların çok kendilerine has bir mizaçları olduğunu, tam olarak kaotik ya da anti-kozmik olduklarını ısrarla belirtmekten vazgeçmezler. Bir örnek olarak, Hyginus'un fabllarından birinde onları nasıl tasvir ettiğine bakalım şimdi:

> Henüz bir çocuk olmasına rağmen iki eliyle öldürmüştü İuno'nun gönderdiği iki yılanı, "ilk doğan" anlamındaki ismi buradan gelirdi işte (aslında bu kahramanlığı sayesinde Alkmene ve Amphitryon, ikizleri Herakles ile İphikles'i birbirlerinden ayırt edebilmeyi başarmış ve önce doğan ikizin gerçekten bir tanrının çocuğu olduğunu anlamışlardı). Ay'ın iki kapılı bir mağarada beslediği ölümsüz Nemeia aslanını da öldürmüş, postunu örtünmek için kullanmıştı. Lerna çeşmesinin yakınlarında öldürmüştü, Typhon'un dokuz başlı kızı Lerna hydrasını. Öyle kuvvetli bir zehri vardı ki bu hydranın, yalnızca nefesiyle bile öldürürdü insanları. Ve eğer biri o uykudayken yakınından geçerse, arkasında bıraktığı izlere üflerdi, geçen kişi daha da korkunç acılar çekerek verirdi canını. Minerva'nın yol gösterdiği şekilde öldürmüştü hydrayı, hayvanın karnını yarıp zehrine bulamıştı oklarını. Ölümden kaçamazdı bu okların değdiği hiçbir canlı, oklardaki zehir Phrygia'dayken kendi canına da mâl olmuş daha sonraları (çünkü bu oklara bulaşan hydra zehri, Kentaur Nessos'un kanını da zehirlemiş ve Deianeira, kocasının gömleğini bu ölümcül zehirle kaplayarak korkunç bir şekilde can vermesine

> neden olmuştur). Erymanthos'un yaban domuzunun da almıştı canını. Arkadia'nın altın boynuzlu yabani geyiğini ise, Kral Eurystheus'un gözleri önünde geri getirdi canlı canlı. Mars'ın adasında tüylerini birer ok gibi fırlatan Stymphalos'un kuşlarını, kullanarak öldürmüştü kendi oklarını. Tek bir günde temizlemişti Kral Augias'ın sığırlarının ahırlarını, en büyük kısmı için almıştı İupiter'in yardımını ve bir nehir akıtıp içinden, temizlemişti tamamını. Pasiphae'nin birlikte olduğu boğasını, Girit'ten Mykene'ye canlı götürmeyi başarmıştı. Alarak Abderos'un yardımını, öldürmüştü Trakya kralı Diomedes ile insan etiyle beslenen dört atını. Podargus, Lampon, Ksanthos ve Deinos'tu bu kısrakların adları. Mars ile kraliçe Otrera'nın kızları, Amazonlar kraliçesi Hippolyte'nin kemerini de çekip almıştı [...]. Khrysaor'un (ki o da Gorgo ile Poseidon'un oğludur) üç vücutlu oğlu Geryoneus'un, tek bir hamlede almıştı canını. Typhon'un oğlunu, Hesperidler'in altın elmalarına bekçilik eden Canavar yılanı, Atlas Dağının yakınlarında öldürüp Kral Eurystheus'a götürmüştü elmaları. Typhon'un oğlu olan Kerberos köpeğini, kralın gözleri önünde yeraltı cehenneminden kaçırmıştı.

Son bölümümüzde de altını çizerek belirttiğim gibi, tüm bu işlerde hiçbir şeyin doğal olmadığını, her şeyin asıl gerçekliğin çok ötesinde olduğunu, bu yüzden Herakles'in görevinin tamamen insanüstü, hatta kozmolojik göründüğünü burada da fark ediyoruz. Ancak bunların yanı sıra üzerinde daha az konuşulan, mitografların "parerga" olarak adlandırdığı, yani birinci işlerin "tamamlayıcısı" olarak görülen ve Herakles'in hayatının trajik boyutunun kozmolojik işlevine daha da açıkça eklendiği başka işler de var elbette. Hyginus'un şimdi okuyacağımız diğer fablında da olduğu gibi Herakles yalnızca bir adalet savaşçısı, Dike'nin takipçisi, yorulmak bilmeyen bir adalet kahramanı olarak çıkmıyor karşımıza; aynı zamanda bir katil, korkunç bir cani olduğunu, trajik bir varlık olarak iyiliğe olan özlemi ile iki yönlü yaradılışı arasında sürekli parçalanıp durduğunu, bu canavarımsı doğasının onu durmaksızın zorbalığa sürüklediğini ve bu zorbalığın da muhafaza etmek ya da yeniden kurmak istediği o uyumla pek de bağdaşmadığını görüyoruz:

Öldürdü Libya'da yerin oğlu Antaios'u. Bu Antaios, insanları kendiyle savaşmaya zorluyor, güçleri kalmadığında da onları öldürüyordu; Hercules de savaşırken öldürdü onu. Mısır'da ise Busiris, âdet edinmişti insanları kurban etmeyi. Hercules duyunca bu amelini, izin verdi sargılarla mihraba götürmesine kendini. Tam dua etmek isterken Busiris tanrılara, öldürdü onu ve yanındaki rahipleri tokmağıyla. Mars'ın oğlu Kyknos ile kapıştı, aldı onun da canını. Oğlunu öldürdüğü için onunla savaşmak isteyen Mars varmak üzereyken yanına, İupiter ayırdı onları atarak bir yıldırım aralarına. Hesione'nin armağan edildiği deniz canavarını, öldürdü geçerken Troya'yı. Hesione'nin babası Laomedon kızını ona vermeye razı olmayınca, öldürdü onu da oklarıyla. Neptunusoğlu Lykus öldürmek isteyince Kreon'un kızı ve karısı Megara ile oğulları Therimakhus ve Ophitus'u, Hercules öldürdü onu. Nehir Akheloos girebiliyordu istediği şekle. Deianeira'yla evlenmek için savaşırken Hercules ile, girdi bir boğa biçimine. Hercules kopardı boynuzlarından birini ve hediye etti Nympha Hesperidler'e. Tanrıçalar doldurdu içini meyvelerle, bir de isim koydular bolluk boynuzu diye. Öldürdü Hippocoonoğlu Neleus'u ve on oğlunu da, çünkü reddetmişti onu arındırmayı Megara'yı ve iki oğlunu öldürdükten sonra. Eurythos'u da öldürdü başından savınca kendini, istediği için kızıyla evlenmeyi. Öldürdü Kentaur Nessos'u, çünkü Deianeira'nın ırzına geçmek istiyordu. Kentaur Eurythion'u da öldürdü üstüne, Dexamenus'un kızı ve nişanlısı Deianeira'ya evlenme teklif edince.

Hem tekrarlar üstüne kurulu yapısının hem de açıklığa kavuşturmadan göndermede bulunduğu anekdotların fazla olmasının ötesinde –ki bu tarzının, Hyginus'un fablını modern okurlar açısından anlaşılmaz kıldığına şüphe yok– bu metin, anlamını çözmeyi başarabildiğimiz andan itibaren gerçekten kayda değer bir fayda sunuyor. Bu açıdan da üzerine birkaç söz söylenmesini hak ediyor.

Her şeyden önce, Herakles'in tam anlamıyla bir katil olduğunu belirtmek gerek. Evet, neredeyse her zaman adalet uğruna savaşıyor, en çok kötücül canlılara karşı mücadele veriyor ama en azından şunu söylemek lazım; ölçülü tepki vermeyi bilmiyor. *Occidit, occidit, occidit*: "Öldürdü, öldürdü, öldürdü." Yani öldürmek, öldürmek ve daha fazla öldürmek dışın-

da bir şey bilmiyor. Asla affetmiyor, asla durmuyor, şefkati ne biliyor ne de takdir ediyor. Kendini tamamen dövüşe, savaşa adamış durumda ve bu yönüyle de sürekli mücadele içinde olduğu kaotik güçlerle tuhaf bir şekilde benzeşiyor. Bizleri Herakles'in trajik, yırtıcı ve parçalanmış yanlarına yöneltecek olan en önemli nokta burada gizli aslında. O da Herakles'in kusursuz bir ikiliğe sahip olması: Kozmik bir yanı zaten var, ama kozmosu da öyle "kaotik" bir şekilde, öyle gaddarca korumaya çalışıyor ki tam olarak "titanesk" bir güç kullandığını söylemek mümkün.

Dolayısıyla Herakles'in ikiliği aynı anda kozmik ve kaotik, olimpik ve gaddar, apolloncu ve diyoniziyak oluşundan kaynaklanıyor ve karakterinin her iki yönü de üzerinde durulmasını hak ediyor.

Öncelikle kozmik yönü, savaştığı canlılardan kaynaklanıyor. Daha önce de belirttiğim gibi bu canlılar genellikle yıkım güçlerinden oluyor. Örneğin Hyginus'un öldürülenleri tek tek sayarken en başta bahsettiği Antaios, Gaia'nın oğullarından biri. Dolayısıyla hem Typhon'un kardeşi hem de yeryüzüne ait "kitonik" bir canlı ve ilk tanrılara, başlangıçtaki kaosa çok ama çok yakın. Üstelik açıkça doğaüstü bir yaratık, bu dünyadan olmadığı çok belli ve annesiyle temas halinde olduğu sürece ona zarar vermek imkânsız; Herakles'in onu yalnızca havaya kaldırarak ve ayakları yere değmiyorken boğarak öldürebilmesinin sebebi bu zaten.

(Bazılarının zaman zaman Osiris'le özdeşleştirdiği) Busiris de kötücül bir canlı ve efsanelere konu olmuş zalimliğiyle tanınan bir Mısır kralıdır. Anlaşmazlık elmasına da konu olan, altın elma veren ağaçların yetiştiği bahçeyi koruyan Nymphalar'ı, yani Hesperidler'i kaçırmanın hayalini kurar. Üstelik Hesperidler'in bahçesi en üstün kozmik bahçedir. Bahçenin ev sahipliği yaptığı sihirli ağaç, Gaia'nın Zeus'la evlenen Hera'ya hediyesidir. Bahçede bulunan muhteşem meyveleri kimse alıp götüremesin diye Typhon ile Ekhidna'nın oğlu olan korkunç bir ejderha tarafından korunur burası. Batan güneşin (akşamın, hesperosun) Nymphalar'ı olan Hesperidler,

üç (ya da dört) kız kardeştir ve kimilerine göre Zeus ile Themis'in kızlarıdır. Bu da açıkça uyumun ve adaletin apolloncu dünyasına ait olduklarının bir göstergesidir. Hesperidler'in nefes kesen bir güzelliğe sahip oldukları, bu özellikleriyle de Busiris'in kesilmek bilmeyen iştahını kabarttıkları söylenir. Busiris genç kızları kaçırması için birini gönderir. Talihsizlik bu ya, Eurystheus'un Herakles'i tamamlamakla görevlendirdiği on iki iş arasında, meşhur altın elmaları arayıp bulmak da vardır. Bu işi sırasında Busiris'in gönderdiği kişiyle karşılaşan Herakles her zamanki gibi onu da öldürür. Ne kadar da küçük dünya... Burada da misyonunun kozmolojik boyutu apaçık ortadadır; hatta o kadar açıktır ki elmalar önce Eurystheus'a, ardından Hera'ya teslim edilir edilmez hemen bahçedeki yerlerine geri konulurlar ve bu da bahçenin kozmik uyumu sembolize eden karakterinin bir göstergesidir.

Hyginus'un bahsettiği üçüncü isim için de aynısı geçerlidir: Ares (Mars) ile Pelias'ın kızlarından biri olan Pelopeia'nın oğulları, adı kuğu anlamına gelen Kyknos. Her zaman olduğu gibi Kyknos'la ilgili de birçok farklı versiyon mevcut, ancak hepsinde öncelikle tek bir karakter özelliğiyle ele alınıyor: efsanelere konu olacak boyuttaki kana susamış zorbalığı ve Apollon'a karşı beslediği düşmanlığı. Kyknos müzik tanrısının tapınağını ziyaret etmek ve meşhur kâhinine akıl danışmak için Delphoi'ye gelen din gezginlerini kaçırmak ve öldürmekten çok hoşlanırdı; tabii karşılığında Apollon'un ona duyduğu nefrete sebep olan buydu. Babasının intikam almak istediği bu kötü kalpli kuğuyu öldürmesi için Herakles'i gönderecek olan Apollon'du, sonundaysa Zeus iki oğlunu ayırmak için bir yıldırım aracılığıyla müdahale etmek durumunda kalacaktı...

Laomedon ise Troya'nın ilk krallarından biri, aynı zamanda İlos'un oğludur (Troya'nın Yunancadaki ismi olan ve *İlyada*'ya adını veren İlyon kelimesi buradan gelir). Laomedon, adı önceleri Podarkes olarak bilinen Kral Priamos'un da babasıdır (Herakles tarafından köleliğe mahkûm edilen ve hemen ardından kız kardeşi tarafından satın alınan Podarkes'in adı "satılmış" anlamına gelir). Şehri koruyan o meşhur surları,

eteklerinde Troyalılarla Yunanların savaştığı o duvarları ördüren de Laomedon'dur. Duvarları yaptırmak için Apollon ve Poseidon'dan yardım ister, ancak işleri bittikten sonra üzerinde anlaştıkları gibi onlara emeklerinin karşılığını vermeyi reddeder. Bunun üzerine Poseidon, Laomedon'un kızı Hesione'yi yemesi için bir deniz canavarı gönderir, fakat Laomedon canavardan kurtulmak için bu kez Herakles'ten yardım ister ve karşılığında ona kendi atlarını vereceğine söz verir. Herakles canavarı öldürmesine rağmen Laomedon yine sözüne sadık kalmaz ve atlarını ona vermez. Herakles de onu ve Priamos hariç tüm oğullarını öldürür. Priamos'u köleliğe mahkûm etmesine rağmen kız kardeşinin onu satın almasına izin verir ve Podarkes adı da buradan gelir. Herakles'in bu misyonu da adil ve yerinde, kozmosla aynı düzlemde bir misyon. Aynı şekilde, Hyginus'un bahsettiği diğer isimleri de tek tek inceleyerek getirdikleri faydaları saymaya devam edebilirim.

Her ne kadar Yunan hayal gücünün bitmek tükenmek bilmeyen sonsuz zenginliği karşısında büyülenmekten kendimizi alıkoyamasak da şimdilik bu hikâyeleri burada bırakalım çünkü ikincil efsaneler olmalarına rağmen yine her birinin çok sayıda farklı versiyonu bulunuyor. Üstelik burada da gördüğümüz üzere Herakles yine öldürmekten başka hiçbir şey yapmıyor ve zalimliğinden de asla ödün vermiyor. Orkhomenoslu Minyanlarda olduğu gibi hizmetkârlar, çocuklar, rahipler demeden eline geçen herkesi katlediyor. Özlediği biri de olabilir, kötü kalpli biri ya da tıpkı fablın devamında olduğu gibi yalnızca aşk hayatında karşılaştığı bir rakibi, hatta kızını ona vermeyi reddetmeye cüret edecek bir baba bile olabilir, hiç fark etmiyor. Az önce bahsettiğimiz işler ve parergalar dışında kalan ve adalete düşkün bir kahramanın tasvirini tamamlayan bu çok sayıdaki yolculukların hikâyelerini dikkate alsak, bu anlatılanları daha da fazla destekleyebilirdik elbette, ama Herakles'in o düşkün olduğu adaleti tıpkı bir katil gibi kontrolsüzce uygulamaktan başka bir yol bilmediğini de görüyoruz.

Bunun, Herakles'in hayatının ne kadar korkunç olduğunu iyice gözler önüne seren bir gerçek olduğuna şüphe yok, tıpkı

artık sizlerle paylaşmam gereken ölümü gibi ki bu ölümün de vahşet düzeyi, sonunu getirdiği varoluşun o korkunçluğuna son derece uygun.

Ölüm ve Diriliş: Herakles'in "Apoteozu"

Herakles'in hayatının son buluşuna ilişkin en eski ve en gelişmiş kaynak, Sophokles'in bizlere kazandırdığı *Trakhisli Kadınlar* isimli tragedya. Trakhis ise Herakles'in son karısı Deianeira ile en son metresi İole'nin nihayet bir araya geldiği şehir. Her ne kadar fazlasıyla karmaşık da olsa, Herakles'in korkunç ölümüne kadar uzanan olayların birbirini izleyerek ilerleyişi kendi içinde az çok bağlantılı aslında. Ayrıca Diodoruṣ, Apollodoros ya da Hyginus gibi ileri dönem mitograflarının eserlerinde de büyük ölçüde aynı şekilde ele alınmış. Temel hatlarına sadık kalırsak hikâyeyi altı ana perdeye bölebiliriz.

Birinci perde: Detaylarını bir kenara bırakacağımız bazı durumlar süregiderken Herakles, Kalydon isimli bir şehirde Deianeira ile karşılaşır. Ona âşık olur ve bir an önce onunla evlenmek ister. Fakat zaten bir talibi vardır Deianeira'nın; Akheloos diye biri. Akheloos hem bir nehir hem de bir tanrıdır, tıpkı *İlyada*'daki Skamandros ya da Ksanthos gibi. Ayrıca akışkanlığından kaynaklanan tuhaf bir özelliği vardır: Her türden farklı canlıya dönüşebilme yetisine sahiptir ve bu canlıların her biri, birbirinden daha zorlu rakiplerdir. Bazen asıl formu olan akarsu şekline girer, bazen bir boğaya, hatta bir ejderhaya dönüşür. Herakles de Deianeira'yı kurtarmak için onunla savaşmak zorundadır. Akheloos bir boğa görünümüne büründüğü zaman, Herakles onun boynuzlarından birini kopartarak galip gelen taraf olur. Deianeira'yı mutlak suretle geri isteyen Akheloos ağlayıp sızlanmaya başlar ve yenilgiyi kabul eder; bunun üzerine Herakles'e, o zavallı kafasının bir parçası olan boynuzunu geri vermesi için yalvarır. Mitin çok sayıdaki farklı versiyonlarından birinde Akheloos'un, kendi boynuzuna karşılık keçi Amaltheia'nın meşhur boynuzunu

verdiği söylenir. Amaltheia Zeus'u, onu yutmak isteyen babası Kronos'tan korumak için büyükannesi Gaia'nın yaptığı mağarada küçücük bir bebekken besleyen ilk sütannesidir. Amaltheia'nın boynuzu aynı zamanda "bolluk boynuzu" olarak da anılır zaman zaman, çünkü ona sahip olan kişiye yiyecek içecek anlamında arzulayabileceği her şeyi sunmak gibi doğaüstü bir özelliğe sahiptir. Bu arada, Zeus'un Athena'yla paylaştığı meşhur kalkanın yapımında kullanılan ve delinmesi imkânsız olan "Aigis"in (Yunanca "keçi" anlamına gelen *aigos*'tan) de bu keçinin postuyla kaplı olduğunu hatırlatmak isterim.

Neyse, biz hikâyemize dönelim. Akheloos karşısındaki zaferinden sonra Herakles, kalbini fethettiği Deianeira'yla hemen evlenir ve bir süre Kalydon'da kalırlar. Maalesef bu kentin kralı Oineus tarafından verilen bir yemek sırasında, çocukların deyimiyle "kazara" da olsa üzücü bir şekilde kralın hizmetkârlarından birini öldürür, üstelik öldürdüğü hizmetkâr kralla akrabadır. Herakles'in, insanların dünyasında kalmak için gerçekten fazla olduğu apaçık ortadadır çünkü dünyaya faydasından çok zararı dokunmaya başlar. Bu bölümle birlikte de onun, kendi karakterine daha uygun başka bir dünyaya, tanrısal bir dünyaya geçiş yapmasının zamanının artık gelmiş olabileceğini anlıyoruz aslında. Yine de, bir kaza söz konusu olduğu için, Oineus tüm olanlara rağmen Herakles'i affeder. Fakat Herakles yaptıklarından pek memnun değildir. Kendini suçlu hisseder ve sahip olduğu katı adalet anlayışını da gözeterek kendine sürgün gibi ağır bir cezayı uygun görür. Bu yüzden Deianeira'yla birlikte Kalydon'u terk ederek artık tamamıyla yerleşmek istediği Trakhis'e doğru yola çıkar.

İlerlerlerken –üçüncü perdedeyiz bu arada– yolları bir nehrin kenarına, Euneos'a düşer ve onun karşı kıyısına geçmeleri gerekecektir. Burada bir kayıkçı vardır; Nessos adında bir Kentaur, yani yarı at yarı insan bir canlı, kayığa benzer bir araç kullanarak insanları karşı kıyıya geçirmek için onlardan para alır. Herakles nehri kendi olanaklarıyla geçer fakat Deianeira'yı kayıkçıya emanet eder. Kayıkçı o geçiş sı-

rasında Deianeira'ya tecavüz etmeye kalkar. Deianeira bağırmaya başlar, onun çığlıklarını duyan Herakles yayını ve oklarını çıkardığı gibi yalnızca tek bir okuyla ve tek bir seferde Nessos'un kalbini deler geçer. Bu arada bu okun, Herakles'in, uçlarını Lerna hydrasının kanına batırarak zehre buladığı oklardan biri olduğunu da belirtmek gerek. Asıl önemli detaysa devamında geliyor. Son nefesini vermek üzereyken, ölümünden sonra bile olsa Herakles'ten intikamını almak isteyen Nessos, Deianeira'ya uydurma bir hikâye anlatır ve onu, yarasından akan kanı kullanarak bir aşk iksiri yapabileceğine inandırır. Eğer bir gün Herakles çekip giderse, bu iksirle onun tekrar kendine dönmesini ve yeniden ona âşık olmasını sağlayabileceğini de söyler üstelik. Deianeira bu tuzağa düşer ve Nessos'un uydurduklarına sanki doğruymuş gibi inanır, ölüm döşeğindeki bir canlının yalan söyleyebileceğini düşünmeyecek kadar naiftir. Fakat ne yazık ki hikâyenin devamında yanıldığını anlayacaktır.

Dördüncü perde: Herakles ve Deianeira nihayet Trakhis'e ulaşır. Kahramanımız karısını kentin kralı ve hem arkadaşı hem de akrabası olan (fani babası Amphitryon'un yeğenlerinden biridir) Keyks'in yanına yerleştirir. Kendisi daha fazla kalamayacağı için bir dolu yeni maceraya atılmak, yeni mücadelelere, yeni savaşlara katılıp çok sayıda kötüyü öldürürken bir yandan da şehirleri güzelce yağmalamak için bir an evvel yola koyulur. Detayları geçiyorum, ama sadece şunu söyleyeyim: Âdet haline getirdiği bu yağmalamalardan –ki o zamanlarda herkes aynı şeyi yapar ve neredeyse her seferinde savaşlar, Troya Savaşında da olduğu gibi, yenik düşen şehrin usulüne uygun olarak yağmalanmasıyla son bulurdu– biri sırasında güzel İole'yi tutsak alır ve görünüşe bakılırsa onu metresi yapma niyetindedir. Dikkatlice göz kulak olarak İole'yi diğer esirlerle birlikte Trakhis'e doğru götürür; İole burada Deianeira'yla birlikte Keyks'in sarayında yaşamak zorunda kalacaktır, Herakles ise eve daha sonra dönecektir. Şimdilik Kenaion burnunun yükseklerinde bir süre mola verip Zeus'a sunular hazırlamayı dilemektedir. O sırada İole'ye ve diğer esirlere eş-

lik eden haberci aracılığıyla, Deianeira'dan kendisine yeni bir gömlek yollamasını ister; kurbanlar adayacağı bu ritüele, gerçekleştirmeye çalıştığı arınma eylemine uygun olarak, temiz kıyafetlerle katılmak istiyordur.

Deianeira, İole'yi görür görmez nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu anlar: Bu genç kız gerçekten çok güzeldir. Sophokles, *Trakhisli Kadınlar* isimli eserinde bu sahneye de yer verir ve Deianeira'nın, kocasını elinden kaçırma tehlikesini nasıl aniden fark ettiğini görürüz orada.

O anda da Nessos'un kendisine verdiği sözde sihirli iksir gelir aklına Deianeira'nın. Alelacele o iksiri aramaya koşar ve habercinin kocasına götüreceği gömleğin üzerine dikkat ederek güzelce döker. Nessos'un söylediği gibi kocasının tekrar kendisine dönmesini, yeniden ona âşık olmasını sağlayacağını umuyordur. Fakat tabii ki de bu bir tuzaktır: Evet, iksirin bazı güçleri olduğuna şüphe yok, ama bu güçlerin aşkla hiçbir ilgisi yoktur. Hatta tam aksine, bu iksire değen her kim olursa olsun, korkunç bir şekilde can verecektir! Herakles, Deianeira'nın yolladığı gömleği üstüne giyer. Gömlek, teninin sıcaklığıyla ısınır ısınmaz onu yakmaya başlar. Herakles gömleği üzerinden çıkarmayı dener, ancak gömlek tenine fena halde yapışmıştır, çekip çıkarmaya çalıştıkça yanan derisi kumaşla birlikte parça parça yerinden sökülür. Verdiği acı korkunç bir seviyededir ve bu tuzağa düşen kişiyi kurtarmanın hiçbir yolu yoktur. Zaten zamanında bir kâhin, Herakles'e bir ölü tarafından öldürüleceğini söylemiştir ve kahramanımız tam o anda, bahsi geçen ölünün, canını zehirli okuyla aldığı Kentaur Nessos'tan başkası olmadığını anlar.

Herakles oğullarından birine, hayatının ateşin arındırıcılığıyla son bulması için büyükçe bir odun yığını hazırlamasını söyler. Oğlu dehşete kapılmış bir şekilde reddeder bu isteği. Hizmetkârlardan biri, karşılığında Herakles'in yayı ve oklarını almak şartıyla kabul eder. Herakles odun yığınına çıkar, hizmetkâr odunları ateşe verir ve Herakles alevler içinde acıdan bitap düşmüş bir şekilde fani yaşamına son verir. Elbette her insan gibi onun da bir noktada ölmesi gerekiyordu, fa-

kat hikâye henüz bitmedi. Mitograflar arasındaki en yaygın görüşü dile getiren Apollodoros'un anlattığına göre, o sırada gökyüzünden yoğun bir bulut iner. Nazikçe, Herakles'in yanan bedeninin altına yerleşerek onu yavaş yavaş gökyüzüne doğru yükseltir. Tanrıya dönüşümü orada, Olympos'ta gerçekleşecektir. Hera'nın onu affedeceği ve aralarının düzeleceği yer de yine burasıdır. Kaosun güçlerine karşı, durmaksızın mücadeleler verdiği tanrısal işlerin karşılığını, apoteozu –*apo-théose*: Tanrıya dönüşümü– ile alacaktır.

Bu tür korkunç olaylardan fazlasıyla keyif alan Ovidius, *Dönüşümler* kitabında Herakles'in vahşi sonunu nasıl anlatmış bakalım (Apollodoros'un anlatımı her zamanki gibi çok daha kısa olsa da neredeyse bununla aynı):

> Korkuyordu, güveni yoktu (Herakles'in İole'ye olan aşkından ötürü), ilk kez boşaldı gözyaşları. Üzüldü, sonra, Neden ağlarım? Dene kendi kendini, sevinir ağladığıma beni çekemeyen, dedi. Sonra derlendi, toparlandı, geldi kendine, evli değiliz, yatağıma alabilir başkasını [...]. Kötülük geçiyor içinden, değişik düşünceleri var, Nesseus'un kanlı giysilerini göndermeyi kurmuş. Yeniden güçlendirecek ölen aşkını böylece. Sezdirmeden ulaştıracak açık yürekli Lehas'a (Herakles'in kendine temiz kıyafetler getirmesi için gönderdiği haberci) kendi acılarını. Zavallı tatlı sözlerle, sundu yiğide armağanı. Aldı bilmeden yiğit korkusuzca Lamaca yılanının ağusunu, attı omuzuna. Bir kutsal koku yayıldı ilkin, sonra tatlı yakarışı, şarap döktü çanaktan mermer ocağa. Ateşlendi birden, eridi yalım yayıldı sıcaklık, sardı Hercules'in bütün gövdesini. Yiğitçe tuttu kendini, gücü yettiğince, yakınmadı. Tüketince sabrını acı, yaslandı sunağa, bastı çığlığı, doldurdu ormanlı Oseta'yı. Uğraştı bu ölüm yağdıran giysileri atmaya: Giysiyle kopuyordu derisi de neresinden tutsa, hınçla söyleniyor; yapışıyor gövdesine, giysiyi yırtan ellerine. Çıplak kalıyordu eti, güçlü kemikleri. Cızırdadı kanı, pişti, soğutma kabına batırılmış, kızgın, kıpkızıl bir demir gibi, yalım yalım ağudan. Azgınca yiyordu göğsünü kudurmuş yalımlar, morarmış kan akıyordu bütün gövdesinden, cızırdıyordu sinirler yanıp tutuşurken, erimiş kaslar gizli ağudan, el açtı göklere. Bağırdı: Gözün aydın ey Saturnus kızı (burada nihayet Herakles'e karşı galip gelen Hera'ya, Kronos'un kızına sesleniyor elbette),

sevin ölmeme. Gözün aydın, gör acımasızlığını, yukardan bak çektiğim acıya, açılsın yüreğin.*

Ve böylece Herakles, hep dilediği o ölüme seslenerek kaderini tamamlar.

Herakles Paradoksu, Kozmik ve Trajik Kahraman

Herakles'in ölümünün trajik olduğunu söyleyebiliriz elbette, ancak bu kelimeyi doğru ve yerinde kullanmak istiyorsak, burada o kadar da şart değil. Herakles karakterinde trajik olan şey, hayatının son bulma şeklinden ziyade hayatının kendisi; bir tarafta babasının kendisini dünyaya getirmesine neden olan kozmik düzen endişesinin getirdiği adalet anlayışı, diğer tarafta ise o vahşet, o kan tadı, kendisinin, sürekli savaşmak zorunda olduklarına benzemesine yol açan o kaotik unsur varken bu iki karşıt ilke arasında durmaksızın parçalanışı trajik olan. Bu çözümlemeyi biraz daha derinleştirmek istiyorsak –ki bu çabaya değdiğini göreceksiniz– ilk önce şu soru üzerinde biraz durmamız gerek: Tragedya nedir? Bu kavramın iki boyutu var aslında. Bir yandan tarihi bir kavram, çünkü öncelikle Yunanlar tarafından, tarihlerinin belli bir bölümünde, bu kavram üzerinde açıkça düşünülmüştür. Aynı zamanda düşüncenin evrensel bir kategorisi, Yunan tragedyası bağlamı dışında da mutlaka karşılaşabileceğimiz ve taşıdığı değerli anlamı günümüze kadar muhafaza edebilmiş bir yapı.

Peki karakteristik özellikleri neler? Oidipus, Antigone, hatta Dionysos gibi diğer karakterleri ele alırken Yunan tragedyasının anlamı ve Yunan tarihinin yalnızca çok kısa bir döneminde –tam olarak VI. yüzyılın sonlarından itibaren, bir asırdan kısa bir süre için Atina'da– varlığını sürdürebilmiş olmasının nedenleri üzerinde tekrar duracağız. Şimdilik tragedya için "ideal tip" diyebileceğimiz kavramı ele almakla ve bu kavramı, bu konsepti meydana getiren farklı karakteristik özellikleri belirlemekle yetinebiliriz.

Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yay., Haziran 2017, IX. Kitap, s. 213-214 –çn.

Yunan Tragedyası İçin İdeal Tip

Bir durumun ya da bir karakterin trajik olabilmesi için, dört temel özellik gereklidir:

Öncelikle bir çatışmanın, başlangıçtan gelen bir bölünmüşlüğün ortaya çıkması ve tragedyanın özünü oluşturacak bu bölünmüşlüğün bir uyum temelinde meydana gelmesi lazım. Kozmosta kural uyum olmalıdır; uyum, tabiri caizse bu tuvalin kumaşıdır ve yırtıldığı ya da çizilip zedelendiği an, eski haline döndürülmesi için tüm olanaklar kullanılmalıdır. Tragedya söz konusu olduğunda bu imkânsızdır çünkü tragedyada ideal ya da kusursuz bir onarım olamaz, mümkün olan bir mutlu son, bir "kazan-kazan" durumu yoktur, bozulan veya zarar gören düzenin yeniden sağlanabilmesi, genellikle karakterlerin ölümü ya da en azından yok oluşuyla gerçekleşebilir. Herakles'in sonu da bu önermenin kusursuzca resmedilişidir.

Tragedyanın ikinci ve elbette en önemli niteliği burada devreye giriyor: Trajik çatışmaya yönelik düşünülebilecek uyumlu hiçbir çözüm, hiçbir onarım imkânı yoksa, tuvalde oluşan yırtık akla gelebilecek hiçbir mutlu son olasılığı olmaksızın yalnızca dikerek kapatılabilecek türdense eğer, bunun sebebi, trajik çatışmanın birbirine denk ve birbirinden ayrılmaz haklılıkları, sıklıkla birlikte barındırmasıdır. Örnek tip olarak, ilerleyen bölümlerde tekrar değineceğimiz Antigone ve Kreon arasında yaşananları gösterebiliriz. Thebai kralı Kreon, hikmeti hükümet ilkesini savunur. Yeğeni ve aynı zamanda Antigone'nin erkek kardeşi Polyneikes ise yabancı birliklere liderlik ederek Kreon'un şehrine savaş açar ve ona ihanet eder. Kreon bir kral olarak bu olayı affetse bile en azından dayısı olarak onu affetmek gibi bir şansı yoktur. Bu yüzden yeğeni için bir mezar kazılmasını reddeder. Fakat Polyneikes'in kız kardeşi Antigone olanları başka bir gözle, bir aile olmanın bakış açısıyla, Hegel'in daha sonraları "kalp yasası" şeklinde betimleyeceği gözle değerlendirir; kendi nazarında ikincil kalan hikmeti hükümeti gözeterek değil. Bu yüzden

ölüm cezasına çarptırılması riskine rağmen Kreon'un yasağına karşı çıkar ve kardeşini uygun bir şekilde defnetmeye karar verir. Burada, hikâyedeki her iki başkahramanın da haklı olduğunu görüyoruz. İkisinin de doğrulayabilecekleri haklı argümanları var fakat bu, farklı bakış açılarının birbirleriyle uzlaşamaz oluşuna hiçbir engel teşkil etmiyor tabii. Hatta aksine, ufukta olası herhangi bir uzlaşmanın, ideal bir sentez oluşturmaya yönelik herhangi bir teklifin olmadığı bir durum ortaya çıkıyor. Tehdit altındaki düzeni yeniden sağlayabilecek tek şey bireylerin ortadan kaldırılması, ancak bu şekilde onları birbirlerinden ayıran bu yırtılma son bulabilir. Böylece tragedya kategorisinin binlerce farklı duruma uygun olabildiğini ve her birinde aslında birbirine denk haklılıkların söz konusu olduğunu görüyoruz. İsrail güvenlik istemekte haklı, Filistinliler bir devlet istemekte. Ukrayna sınırlarına saygı gösterilmesini istemekte haklı, Doğu'daki şehirler ve Kırım sahip olmayı diledikleri özerkliği talep etmekte. Her bir taraf kendi haklılıklarını savunduğu için genellikle durum savaşla sonuçlanıyor. Ve tüm müdahil taraflar yaklaşımlarında haklı olduğu için çok daha uzun süren ve bastırılması zor bir savaş oluyor bu. Bu yönden bakınca Herakles'in trajik bir karakter olduğu ortada: Sahip olduğu daimi adalet kaygısını, paradoksal da olsa yalnızca şiddet kullanarak, karşı karşıya gelmek zorunda olduğu yıkım güçleriyle savaşırken kaçınılmaz bir şekilde kaba kuvvete başvurarak bastırabiliyor; bu da, her ne kadar gerekli de olsa, bu durumun ulaşılmak istenen ereklilliğin tam zıddı bir ilkeden kaynaklandığı anlamına geliyor.

Tragedyaya dair burada gördüğümüz üçüncü nitelikse ahlaki bir kategori olmak dışında pek çok şey olması. Tragedyayı etikle bağdaştıran hiçbir nokta yok ve bunun da temel bir sebebi var: Trajik kahramanlar ne serseri tipler ne de kendi istekleri dışında ortasında kaldıkları çatışmalardan sorumlular. Yapabilecekleri başka bir şey yok, hepsi bu. Antigone için, erkek kardeşine duyduğu sevgiden ötürü onu savunmaması ve dolayısıyla kentin kanunlarından daha üstün, hatta tanrısal olarak gördüğü aile kanununu ihlal etmesi mümkün değil.

Öte yandan Kreon bir kral olarak teminat altına aldığı kentin kanunlarını savunmazlık edemez, yeğenlerinden biri tarafından edilse de ihaneti kabullenemez. Hegel'in Yunan tragedyasına adadığı estetik derslerinin –ki büyük Oidipus ve Antigone mitlerinden bahsederken bu konuyu daha derinlemesine inceleyeceğiz– bazı bölümlerinde müthiş bir şekilde ele aldığı üzere burada trajediyi yaratan, söz konusu karakterlerin her ikisinin de kendi içlerinde bir yırtılma yaşıyor olmaları. Antigone bir kralın (Thebai krallığı yapmış Oidipus'un) kızı olarak, Kreon'un haklılığını göz ardı edemez, amcasının görevi gereği dayatmak zorunda olduğu kuralları sıradan bir insandan çok daha iyi bilir. Kreon da farklı bir açıdan da olsa, Antigone'nin haklı olduğunun farkındadır çünkü köpekler ve kuşlarla bir başına bırakarak cezalandırdığı hain öz be öz yeğenidir. Her iki taraf da olayı birbirlerinin bakış açılarından değerlendirebilir, hatta her iki taraf da bir şekilde karşısındakini anlamak zorundadır, fakat yine de ikisi de bulundukları konumlarından vazgeçemez. Buradan da gerçek trajedinin sıradan bir suçun ya da bir katil veya bir hırsız tarafından işlenen ağır bir suçun teşkil ettiği ahlaki problemlerle hiçbir ilgisi olmadığını anlıyoruz. Ne Kreon ne de Antigone ağır suçlu; zarar vermeye çalışmıyorlar. Hatta hem dürüst hem de cesurlar. Yalnızca, değiştirilemez şekilde haklı ve savunulmaz bir bakış açısını savunuyorlar; çünkü bundan kaçamazlar, çünkü dünyaya dair tek taraflı bir görüşü temsil etmekten başka yapabilecekleri bir şey yok.

Herakles bu yönden de trajik bir karakter: Sahip olduğu kozmos ve kaos, adalet ve şiddet anlayışları, kendi içinde sürekli bir arada yaşıyor ve ona en büyük zararı veren bu durumdan kurtulabilmesinin tek yolu ölmek. Fakat ölüm burada kesinlikle bir ceza değil ve tragedya hiçbir zaman bir cezayla son bulmaz zaten. Nietzsche'nin Euripides'in eserlerindeki Sokratik ahlakçılık hakkında duyduğu güvensizliğin sebebi de bu işte ki Nietzsche'nin gözünde Euripides, gerçek tragedyanın sonuna damgasını vuran bir dram yazarı. Çünkü Aiskhylos'un ya da Sophokles'in oyunlarından farklı

olarak Euripides'in oyunlarında uygulanan cezalar bir hataya, bir haksızlığa uygun olabilir, fakat açık konuşmak gerekirse otantik bir tragedyada yapılan bir hata, dolayısıyla buna yönelik uygun bir ahlaki çözüm veya bir ceza yoktur. Nietzsche'nin daha sonraları Clément Rosset tarafından bu sorulara adanmış birçok farklı denemede yeniden ele alındığı ve her tür ahlakçılığın, dünyaya dair her tür ahlaki görüşün özleri gereği anti-trajik olduğunun savunulduğu tezi de buradan gelir.

Son olarak, tragedyanın dördüncü niteliği, kader kisvesi altında bizi tutup kendine çekmesi: Trajik karakterler tarafından gerçekleştirilen eylemler olası bir seçimin ya da diğerleri arasından yapılan bir tercihin sonucu değil; bu eylemler, alınyazısı olarak, insanların elini kolunu bağlayan bir kader olarak isteseler de istemeseler de onlara dayatılıyor. Herakles, açık ve net bir misyonu yerine getirmesi için babası tarafından dünyaya yerleştiriliyor: kozmosu korumak, Typhon ve Ekhidna'nın çocuklarını mağlup etmek. Üstelik bu misyonu tamamlamasını sağlayabileceği yollarda sürekli yeni engellerle karşılaşıyor (Hera, Eurystheus, cinnetler, kendi ruhundaki parçalanmışlık vs). Dolayısıyla bu hikâyede, özgür bir oyuncudan çok bir oyuncak gibi; daha doğrusu sahip olduğu özgürlük, üzerine çullanan kaderin ağırlığı yanında oldukça önemsiz. Aynı şekilde Kreon'un da başka şekilde hareket etme şansı yok; krallık görevinden kaçması mümkün değil, tıpkı Antigone'nin hain de olsa Polyneikes'in kardeşi olmaktan kaçamayacağı gibi. Oidipus da anlamını bile çözemediği ve aslında hiç de istemediği şeyleri eyleme dökmekten bir türlü vazgeçmez (babasını öldürmek, annesiyle evlenmek ve bu sebeple meydana gelen her şey). Veya tıpkı Herakles gibi doğduğu andan itibaren *volens nolens* [*istese de istemese de*] zaman zaman adalet, zaman zaman da şiddet uygulayan bir kahraman olmaya programlanmış, yiğit Alkides.

9

Theseus Minotauros'a Karşı

Giriş

Theseus, Herakles'in hem kuzeni hem de büyük bir hayranıdır ve bu dünyadaki görevlerini yerine getirmek için onun izinden gider. Tıpkı büyük kuzeni gibi müthiş bir canavar katilidir ve o da Dike'nin, adaletin arayışındadır. Üstelik ilk kahramanlıkları, mitografların çoğu tarafından, Kraliçe Omphale'nin köleliğe mahkûm etmesi sebebiyle bir süredir ortalarda görünmeyen, Herakles diye birinin işlerinin doğrudan devamıymış gibi anlatılır açıkça. Ayrıca daha sonra göreceğimiz üzere, yaşadığı çelişkiler yüzünden durmaksızın kendi içinde parçalanıp duran trajik kahramanımız Herakles'ten farklı olarak Theseus huzura, hatta mutluluğa kavuşacak ve en azından hayatının uzun bir döneminde bunlara sahip olacaktır. Bir yandan Odysseus gibi iyi bir yaşamı adalet anlayışıyla bağdaştıran Yunan kahramanlardan biridir. Fakat buradaki anlayış, adaleti anlaşmazlıkların çözülmesi için kullanılan basit bir siyasi teknikten ziyade, daha derin anlamıyla, kendini dünyadaki armoniyle uyumlu hale getirmek olarak görüyor. Theseus'un her zaman için Yunan şehir devletinin büyük kurucularından biri, adil düzeni kuran bir zanaatkâr, dingin ve iyiliksever bir insan olarak görülecek olmasının sebebi budur. Bu yönden Odysseus mitolojisi gibi Theseus mitolojisi de Yunan felsefesinin ortaya çıkışını müjdeler; Kant'ın ya da Rousseau'nun modern Cumhuriyetçi ahlak anlayışından farklı olarak, insan varoluşunun nihai erekleri hiyerarşisinde, mutluluğu özgürlükten bile yükseğe koyan bir felsefedir bu.

Bu yüzden Theseus efsanesinin en dikkat çekici noktalarını sizlerle paylaştıktan sonra, bu mutluluk meselesi ve mutluluğu hayatın amacı olarak gören (ve "mutçuluk" olarak bilinen) eski bilgelikler arasındaki farklılıklar ile genellikle mutluluk kaygısından çok daha önce özgürlüğü birinci sıraya koyan, Kant'ın ya da Nietzsche'nin modern etik anlayışları (evet, Nietzsche'nin de bir etik anlayışı var) üzerine felsefi açıdan biraz düşünmemizi teklif ediyorum.

Öncelikle, nasıl Herakles Peloponez ve Argos bölgelerinde tüm zamanların gördüğü en büyük kahramansa, aynısı en azından "Attika" adıyla bilinen ve Atina'yı çevreleyen bölgede de Theseus için geçerli. Theseus da tıpkı Herakles gibi yalnızca efsanelerde anlatılan biri, gerçek anlamda hiç var olmadı. Ancak Theseus'un maceralarını, onu gerçek bir tarihi karakter, –mitik kronoloji oğullarından ikisinin çatışmada yer aldıklarını doğruladığı için– Troya Savaşından bir kuşak önce yaşamış bir kral olarak tanıtıp anlatan "biyografilerden" biliyoruz.[1] *Ayrıca Theseus, Herakles'ten daha genç olduğu halde onunla aynı zamanlarda yaşadığı ve hatta birçok geleneğe göre de birbirleriyle karşılaşma fırsatlarının olacağı söylenir. Maalesef –ya da belki "neyse ki" diyebiliriz çünkü mitolojiyi bu kadar büyülü yapan da bu çeşitlilik sonuçta– bu mitik biyografiler, kendi aralarında büyük farklılıklar gösteriyor. Ve bu farklılıklar Theseus'un doğumundan itibaren başlıyor.*

---

[1] Bunlardan ilki –en azından muhafaza edilenler arasında– MÖ V. yüzyılda yaşamış Bakkhylides isimli Yunan bir şaire ait. British Museum tarafından neredeyse tesadüfen satın alınan iki rulo papirüs içinde mükemmelen muhafaza edilmiş yirmi kadar şiirin bulunmasıyla bu şair XIX. yüzyılda yeniden keşfedilmiştir neyse ki. Bu şiirler arasında "ditiramp" adı verilen, Dionysos'un şanına adanmış kasidelerden oluşan ve Yunanların bayıla bayıla izlediği şiir yarışmaları sırasında açık havada, büyük amfiteatrlarda bir koro tarafından seslendirilen şiirler de bulunuyordu. Bu ditiramplar arasında genç Theseus'un ilk kahramanlıklarını anlatan bir yazı bulunur (en az beş tanesinde). Hayatının geri kalanına ilişkin bilgiler içinse sık sık olduğu gibi yine her zamanki mitografımız Apollodoros'un ve tıpkı onun gibi sonraki dönemlerde yaşamış Plutarkhos'un (MS I. yüzyıl) ve Sicilyalı Diodorus'un (MÖ I. yüzyıl) eserlerine başvurmamız gerekiyor.

Theseus'un, Annesi Aithra ile Birlikte Pittheus'un Troizen'deki Sarayında Geçen Çocukluğu...

Bazılarına, özellikle de Plutarkhos'a göre –ki kahramanımızın gençliği söz konusu olduğunda, ilerleyen dönemlerin yazarı olmasına karşın en önemli kaynağımız kendisi– Theseus, Troizen şehrinin kralı Pittheus'un kızı olan Prenses Aithra'nın oğludur. Babası (en azından fani olan babası, çünkü göksel babasının tanrı Poseidon olduğu ileri sürülür) tüm Attika'ya hükümdarlık eden Atina kralı Aigeus'tur. Dolayısıyla "asil bir kandan" gelmektedir. Bu geleneğe göre, evlendiği farklı kadınlardan çocuk sahibi olamayan Aigeus'un, bu sorunu çözmek amacıyla Apollon kâhini Pythia'ya akıl danışmak için Delphoi'ye gittiği anlatılır. Pythia, her zaman olduğu gibi bilmece gibi konuşarak, yani pek de anlaşılır olmayan kelimelerle ona "kendi evine, Atina'ya dönmeden önce şarap tulumunu açmamasını" söyler. Plutarkhos'a göre, kâhinenin tam olarak kullandığı kelimeler şunlardır:

> Tulumdan sarkan ayağı özgür bırakma
> Ey büyük prens, Atina'ya varmazdan önce.

Bu vesileyle sizlere, Fransızcada "paroles sibyllines"* olarak bilinen deyimin nereden geldiğini ve "sibyllin" kelimesinin kökenini anlatmak isterim. Sibylla tıpkı Pythia gibi, Apollon kâhinlerinin tanınmasını sağlamakla görevli bir rahibedir. Çok da bilinen bir rahibe olduğu için, ölümünden sonra, özel bir ad olan sibylla kelimesinin ortak bir ad olarak kullanılmasına ve Delphoi'de ya da başka yerlerde onun izinden giderek kehanetlerde bulunan rahibelerin birer "sibylla" olarak adlandırılmasına karar verilir. Fakat bu kâhinlerin ortak bir özelliği daha vardır: Sürekli muğlak, anlaşılmaz bir üslûpla konuşurlar. Sözlerinin hiçbir zaman açık ve hemen akla gelen tek bir anlamı yoktur; öyle ki bu sözleri, hiçbir zaman doğru anlamı çıkaracak şekilde yorumlayıp yorumlayamadığınızdan

* Sibyllaca sözler; "gizemli, anlaşılmaz sözler" anlamına gelen bu deyimin Türkçedeki karşılığına "bilmece gibi konuşmak" diyebiliriz –çn.

emin olamazsınız. Neden peki? Elbette insanlarla tanrılar arasındaki mesafeyi vurgulamak için, çünkü kâhinlerin bu iki dünya arasında bir tür aracı, bir orta nokta olduğunu söyleyebiliriz. Karmaşık ya da anlaşılmaz konuşmaları betimlemek için kullanılan "sibyllaca sözler" deyimi buradan gelir işte.

Dolayısıyla Aigeus, Pythia'nın söylediklerinden neredeyse hiçbir şey anlamaz. Atina'ya dönüş yolundayken, arkadaşlarından biri olan Troizen kralı Pittheus'a uğramaya ve ona akıl danışmaya karar verir. Fakat arkadaşı, kâhinin ne demek istediğini, yani Aigeus'u sarhoş edip kızı Aithra'nın koynuna sokarak ondan bir çocuk yapmasını sağlaması gerektiğini anlamakta zorlanmaz. En azından "tulumdan sarkan ayağı özgür bırakmayı" başarabilirse tabii. Evet, çok şiirsel bir cümle olmadığını kabul ediyorum, ama bütünüyle anlaşılmaz da sayılmaz açıkçası... Bu davranış, özellikle de bir babanın bu şekilde davranması bizlere çok tuhaf gelebilir: Günümüz ebeveynlerinin, evlerine gelen misafir, kızlarıyla yatsın diye onu gönüllü olarak sarhoş edebileceklerini düşünmek pek de mümkün değil. Hatta bu tür bir felaketin meydana gelmesini engellemek için her şeyi yapacaklardır. Fakat Pittheus'un döneminde bazı şeylerin bugünkü gibi algılanmadığı ortada tabii. Troizen kralının gözünde, Atina kralı Aigeus kızı için mükemmel bir talip. Ondan doğacak bir çocuk ailesine şeref getirecek ve olağanüstü bir erkek torun sahibi olmasını garantilemese de ona bunun için bir şans verecektir belki. Sonuç ne olursa olsun, Plutarkhos'a göre Theseus'un dünyaya gelişi bu şekilde olmuştur işte.

Diğer kaynaklara (yani Bakkhylides ve Apollodoros'a) göre ise Theseus yine Aithra'nın oğludur –çünkü bu tür konularda annenin kim olduğu hiçbir zaman şüpheye mahal bırakmaz– fakat gerçek babası Aigeus değil, tam olarak onunla aynı gece Aithra'nın yatağına sokulan Poseidon'dur. Dolayısıyla Theseus daha asil bir kana, tanrısal bir kana sahiptir. Ayrıca babasının Poseidon olması, Theseus'un denizde gösterdiği bazı performansların daha iyi açıklanmasına olanak sağlayacaktır ki "Minotauros" adı verilen canavarın gizlendiği

labirente doğru yaptığı gemi yolculuğundan bahsederken bu konuya tekrar değinme şansımız olacak.

O yüzden acele etmeyelim.

Hiç değilse kesin olan bir şey var; o da Theseus'un en başından beri bir kahramanın niteliklerine sahip olduğu. En azından, bu aristokratik evrende her zaman olduğu gibi onu, prestij sahibi atalarına göre değerlendirirsek öyle. Fakat Theseus, çocukluğu boyunca babasına dair hiçbir şey bilmeyecektir. Annesi babasının kimliğini açık etmeyi reddeder. Yine de bir tanrı ölümlü bir kadınla birlikte olduğu zaman, kadının kocasının (ya da burada olduğu gibi yoldaşının) bu duruma genellikle çok da bozulmaması gerekir. Amphitryon ile Herakles örneğinde de gördüğümüz üzere, adam çocuğu kendininmiş gibi büyütmek ya da yetiştirmek zorundadır. Sarhoş olup Aithra'yla yattığı gecenin sabahında Aigeus, eğer bir oğlu olursa, genç bir adam haline geldiği zaman kendisiyle tanışmasının daha iyi olacağına karar verir. Bu yüzden kocaman bir kayanın altına bir çift sandalet ve bir kılıç saklar. Atina'ya doğru tekrar yola çıkmadan önce genç prensese, olur da kendisinden bir oğlan çocuğu doğurursa, kayayı yerinden oynatmak için oğlunun yeterince büyük ve yeterince güçlü olacağı zamanları beklemesini söyler. Ancak ve ancak o zaman oğluna bu sırrı ve babasının adını açıklayabilecektir, böylece çocuk o koca taşı kaldırarak babasının bıraktığı hediyeleri kendi keşfedebilecektir. Ve bu hediyeler sayesinde Atina'ya giderek kendini babasına tanıtabilecektir.

Aithra ile Pittheus, Theseus'u büyük bir özenle yetiştirir.

Burada kendimize Aigeus'un neden Aithra'yı ve müstakbel oğlunu yanında götürmediğini sorabiliriz elbette. Yoluna devam ederken tohumlarını oraya buraya saçan ve çocuklarını dert etmeyen kötü bir baba olduğu için mi? Kesinlikle hayır. Her zamanki gibi burada da görünüşe aldanmamak lazım. Aslında Aigeus'un hayatta tek bir isteği vardır, hatta bu yüzden Delphoi'ye yolculuk ederek oradaki kâhine akıl danışır: Bir oğul sahibi olmak istiyordur. Fakat bu oğlan kendisiyle tanışmadan ve başkalarınca tanınmadan önce, onun yetişkin bir erkek olmasını is-

ter; aksi takdirde kuzenleri Pallantidai, yani Aigeus'un kardeşi Pallas'ın oğulları tarafından öldürülme tehlikesi vardır. Aslında Atina'daki herkes Aigeus'un bir çocuğu olmadığını biliyordur. Hal böyleyken yeğenleri, "Harika, Atina hükümdarlığının veliahtları biz olacağız!" diye düşünmeye başlar. Kazara Aigeus'un bir oğlu olduğunu öğrenirlerse, çoktan kendilerine ait olduğunu düşündükleri şeyi, yani Atina veliahtlığını ellerinden almasını engellemek için onu ortadan kaldırmaya çalışacaklarına şüphe yoktur. Elli kişi oldukları –evet, Aigeus'un kardeşinin tam elli oğlu vardır– ve hepsi birer vicdansız olduğu için de küçük oğlanın öyle bir durumda onların elinden kurtulma şansı olmayacaktır. Aigeus'un Aithra'ya sessiz kalmasını, Theseus kayayı kaldırabilecek ve oradaki gizli silahı kullanabilecek kadar büyüyene ve güç kazanana kadar ona kökeni ile ilgili hiçbir şey anlatmamasını söylemesinin nedeni de budur işte.

Fakat yine o kadar hızlı gitmeyelim. Bu noktaya gelmeden önce küçük Theseus'un katetmesi gereken uzun bir yol vardır ve daha küçücük bir çocukken, bütün hayatına damgasını vuracak biriyle karşılaşacaktır: kuzeni, yüce Herakles. Daha önce belirttiğimiz kaynakları doğru takip ederek bu sahneyi gözümüzde canlandırabiliriz.

Herakles'le Karşılaşma

Theseus'un büyükbabası Pittheus beyaz sakallı ve yakışıklı, yaşlı bir adamdır. Theseus'un güzeller güzeli annesi Aithra'yla birlikte saraylarının büyük salonunda oturmaktadır. Alışılagelmişin dışında bir davetliyi karşılamak için ikisi de ayağa kalkar. Gelen Herakles'tir; her zamanki gibi aslan postunu geçirmiştir sırtına (fakat bu sıradan bir posttan çok daha fazlasıdır çünkü hayvanın başı hâlâ bedenine bağlıdır ve Herakles onu bir miğfer gibi kullanır, üstelik bu post Herakles'in henüz bir yeniyetmeyken öldürdüğü ilk aslana aittir). En sevdiği silahı olan tokmağı da elindedir, neredeyse hiç ayrılmaz ondan. Büyük salonun bir köşesinde, arkadaşlarıyla oyun oynayan yedi sekiz yaşlarında küçük bir oğlan çocuğu çarpar göze.

Pittheus: "Herakles, hoş geldin! Ne kadar onurlandırdın bizi! Torunum Theseus, kuzenin, sevinçten deliye dönecek. Ufacık bir çocukkenden beri senin yiğitliklerine nasıl hayran olduğunu hayal bile edemezsin..."

Pittheus, misafirlerine merhaba demesi için Theseus'u çağırır. Ufaklık bütün utangaçlığıyla gelip Herakles'e sarılır, ardından oyununa geri döner. Aithra da Herakles'i selamlar ve ellerini bir kez çırparak hizmetçileri çağırır, kadınlar aceleyle koşuşturarak gelir. Pittheus ve Herakles yerlerine oturur, hizmetkârlar hızlıca şarap sağrakları, ekmek ve birkaç parça da et getirir. Herakles'in sırtındaki aslan postunu alarak dikkatlice çocuklarınkinin bitişiğindeki odaya götürürler, ardından akşam yemeği servisine başlarlar. Aithra ise hizmetkârlardan birisinin yardımıyla küçük çocukları yatmaya götürmektedir o sırada.

Kısa süre sonra, gecenin karanlığında birbiriyle yan yana yataklarda yatan çocukları görürüz. Aynı koridorda, karşıda hafif aralık kalmış bir kapıdan, bir yatağın üzerine serilmiş ve gaz lambalarının titreyen ışığıyla aydınlanan aslan postu çarpar göze. Alacakaranlıkta, o titrek alevlerin arasında parıldayan gözleriyle canlıya benzeyen hayvan korkutucu görünüyordur. Çocuklardan biri karanlığın içinde bu postu fark ederek, "İmdat! Bir aslan var!" diye bağırmaya başlar ve çığlıkları tüm sarayda yankılanır. Onu duyan tüm çocuklar (üç dört çocuk vardır) yataklarından kalkar ve korkudan deliye dönmüşçesine bağırarak kaçışmaya başlar. Theseus ise sakindir. Kaçmak bir yana dursun, koridorun duvarında asılı bir kılıca doğru hızla atılır ve elinde silahıyla aslanın karşısına dikilir. Tüm bu yaygara nedeniyle Theseus'un ardından telaşla odaya giren Pittheus ve Herakles ise bu manzara karşısında kahkahalarla gülmeye başlar. Yine de gördüklerinden fazlasıyla etkilenen Herakles, küçük oğlanı omuzlarından tutar ve tebrik eder: "Gerçekten inanılmaz cesursun, kuzenim benim; muazzam bir kaderin olacak, bundan eminim. Gerçekten çok gurur duyuyorum seninle..." Mütevazı bir şekilde başını öne doğru eğen Theseus'un yanakları sevinçten kıpkırmızı olur.

On yıl sonra Theseus'la aynı sarayda karşılaşırız. Büyümüş olmasına rağmen hiç zorlanmadan tanırız onu. Hâlâ aynı çocuktur fakat artık atletik yapılı, yakışıklı, kaslı genç bir adam olmuştur. Neredeyse kuzeni Herakles kadar etkileyici gözüküyordur. Günlerini öğretmenleri ya da kendi yaşlarındaki arkadaşlarıyla ok ve yay, kılıç, mızrak, güreş ve disk atma antrenmanları yaparak geçirir. Daha şimdiden rakiplerine gözle görülür şekilde fark atmaya başlamıştır. Bir akşam kan ter içinde saraya girer ve biraz yaşlanmasına rağmen hâlâ eskisi kadar güzel olan annesi Aithra'yla karşılaşınca kendini daha fazla tutamaz. Yunanların, gelenekleri gereği karşılarındakinden bir iyilik isteyeceği zaman yaptıkları gibi kendini kadının ayaklarının dibine, yere atarak dizlerine sarılır: "Anne, savaş sanatlarına dair her şeyi öğrendim. Yıllarca itaatkâr davrandım, hep söz dinledim ama bir yetişkinim artık. Babamın kim olduğunu ve bu dünyadaki yazgımın nasıl olacağını bana söylemenin vakti geldi."

Aithra: "Evet, doğru, haklısın, vakit geldi artık. Her ne kadar tek isteğim seni burada, yanımda tutmak olsa bile. Hayran olduğun ve küçük bir çocukken evde karşılaştığın kuzenin Herakles'in –hatırlıyorsun değil mi, hani aslanını yere sermiştin (der ve gülümser annesi)– iki babası olduğunu biliyorsun. Göksel babası Zeus ve fani babası Amphitryon. İşte, benim küçük Theseus'um, aynısı senin için de geçerli. Tanrısal baban deniz tanrısı Poseidon'un ta kendisi, insan babansa Atina kralı Aigeus. Bu yüzden tıpkı Herakles gibi çok asil bir kana sahipsin sen, bunu sakın unutma..."

Theseus: "Fakat nasıl olur da fani babam Aigeus bana hiçbir işaret göndermez? Neden terk etti beni? Sonra ne oldu ona?"

Aithra: "Aigeus seni terk etmedi. Yeğenleri Pallantidai'nin, yani kardeşi Pallas'ın oğullarının Atina hükümdarlığını ele geçirmek için seni ortadan kaldırmaya çalışmalarından korkuyordu sadece. Şunu iyice anla: Sen onun tek oğlusun ve tahtın tek veliahdısın. Bir gün, babanın ölümünden sonra Atina kralı sen olacaksın, fakat eğer Pallasoğulları (üstelik elli kişi-

ler!) senin varlığından haberdar olsalardı, senden kurtulmak için her yolu deneyeceklerinden hiç şüphen olmasın. Bu yüzden Aigeus sen kendini savunabilecek yaşa gelene kadar seni burada, Troizen'de, büyükbaban Pittheus'un sarayında saklamamı söyledi bana. Ayrıca gel, takip et beni; Aigeus senin için bir şey bıraktı. Meraklı gözlerden uzak, dikkat çekmeyecek, gizli bir yerde..."

Aithra ve Theseus, Theseus'un boyu kadar yüksek, gösterişli bir kayaya yaklaşana kadar sarayın bahçelerinde ilerlemeye başlar.

Aithra: "İşte, burası. Aigeus, bu kocaman taşı tek başına yerinden oynatmayı başarabildiğin gün, kendini savunmayı ve altında saklı olan şeyi doğru şekilde kullanmayı da başarabileceğini söylemişti."

Theseus kayaya iyice yaklaşır, kollarını etrafına sardığı gibi büyük bir güçle tek hamlede kayayı yerinden kaldırır ve altında gizlenenleri ortaya çıkarır. Kolunu kayanın oluşturduğu çukurdan aşağı doğru daldırarak, oldukça da şaşkın bir ifadeyle, bir çift sandalet ve bir kılıç çıkarır.

Kaşlarını çatan Theseus, son derece sıradan bu nesnelere bakarak düşüncelere dalar. Etraflıca düşünmeye ve annesinin yanında kendi kendine konuşmaya başlar: "Bir kılıç, evet tamam, Pallasoğullarına karşı kendimi savunmam için; iyi de bu sandaletler ne işe yarayacak? Babam bana ne anlatmaya çalışmış olabilir ki?"

Aithra hiçbir şey söylemez. Theseus düşünmeye devam eder ve birden her şeyi anlar: "Tamam, buldum! Babam onun yanına yürüyerek gitmemi istiyor, yayan olarak. Biz Troizen'deyiz. Benimse Atina'ya gitmem gerekiyor. Bu çok uzun bir yol, dolayısıyla iyi bir çift sandalete ihtiyacım var. Evet, kesinlikle bu! Aigeus beni Atina'da bekliyor ve oraya deniz yoluyla gitmemi istemiyor. Kaybedecek tek bir saniyem yok!"

Bunlar olup biterken Pittheus Aithra'nın yanına gelmiştir. İkisi birbirine bakar ve yola çıkmaması için Theseus'a yalvarmaya başlar. "Bu çok tehlikeli," derler bir ağızdan. Bu yol kalabalık haydutlarıyla, hatta kelimenin tam anlamıyla korkunç

doğaüstü canavarlarıyla bilinen bir yoldur; tıpkı Herakles'in o meşhur işleri süresince karşı karşıya kaldığı canavarlar gibi hiç kimseden ve hiçbir şeyden korkusu olmayan, karşılarına çıkan yolculara akla gelebilecek en korkunç işkenceleri yapan canlılardır bunlar!

Pittheus, "Deniz yoluyla git Theseus, yalvarırım sana, gemilerden birini silahlarla donatırız, çok daha güvenli olur böylesi," diyerek onu ikna etmeye çalışır.

Fakat Theseus çok kararlıdır: "Babam benim için bir çift sandalet bıraktıysa, bunu kesinlikle boşuna yapmamıştır. Bu bir işaret; deniz yoluyla değil, kara yoluyla gitmemi istiyor. Sebebini çok iyi anlıyorum: Sözünü ettiğiniz haydutlarla ve canavarlarla karşı karşıya gelecek kadar cesur ve güçlü olup olmadığımı görmek istiyor."

Karar verilmiştir, Theseus büyükbabasına ve annesine sarılır ve ertesi sabah gün ağarır ağarmaz yola koyulur...

Theseus'un İlk Yiğitlikleri

Yolda ilerlerken, Theseus kendini cesaretlendirmek istercesine kendi kendine konuşur: "Zeus tarafından kurulan kozmostaki uyumu tehdit eden canavarlarla mücadele etmem gerekecek, kuzenim Herakles'in yaptığı gibi. Pittheus'un ve annemin benim için bu kadar endişelenmeleri normal aslında, ama ben korkmuyorum. Çıksınlar bakalım karşıma, günlerini göstereceğim onlara ben..."

Bu şekilde yüreklilikle yoluna devam eder Theseus. Uzaklarda bir şehir çarpar gözüne. Bu şehir Epidauros'tur ve Theseus buraya ulaştığına çok sevinir, "Nihayet bir şeyler yiyip içebileceğim ve biraz dinlenebileceğim!" der kendi kendine. Fakat dönemeçlerden birine geldiğinde tuhaf biriyle karşılaşır, Periphetes isminde bir adam yolunu keser.

Periphetes: "Sen de kimsin bakalım genç adam? Nereye gidiyorsun böyle kendinden emin bir şekilde? Benim adım Periphetes, Hephaistos'un oğullarından biriyim, hani şu 'aksak tanrı' dedikleri Hephaistos. Bacaklarımı da görüyorsun, yara

bere içinde, yamuk yumuk bir haldeler. Bu yolu geçmeme yardım ederek bana bir iyilik yapmak istemez misin?"

Gerçekten de Periphetes'in bacakları, babasınınkiler gibi hem fazla kısa hem de oldukça biçimsizdir, "parantez bacaklı" desek yeridir hatta. Kendini daha da acındırmak için bastonuna dayanarak yürüyormuş gibi yapar, fakat elinde tokmağa ya da sopaya benzer bir şey vardır aslında. Amacı karşısına çıkan bu merhametli yolcunun kendine yaklaşmasını ve yardımcı olmasını sağlamaktır. Theseus da kibarca yapar bunu. Buna karşılık alçak Periphetes ise ona teşekkür edecekmiş gibi yaparken birden elindeki silahına sarılarak kendine iyilik yapan bu yabancıyı öldürmeye kalkışır. Ondan çok daha çevik ve becerikli olan Theseus tek bir hareketle sıyrılır bu hamleden. Kılıcını çıkartır, silahıyla haydutun bedenini delip geçer ve onu öldürür.

"Dersini almışsındır umarım. Bundan sonra pek ihtiyacın olmayacağı için tokmağını da alıyorum ayrıca. Ve kuzenim Herakles gibi, yanımdan hiç ayırmayacağım onu."

Eşkıyanın cansız bedenini yerden kaldırarak bir çukura atar ve Epidauros'a doğru yol almaya devam eder (bu noktadan sonra da Theseus'u her sahnede elinde tokmağıyla göreceğiz, Herakles'in kendi tokmağıyla dolanması gibi).

İkinci perde: Theseus'un yoluna Periphetes'ten bile daha iğrenç biri çıkar. Sinis ismindeki bu canlı kahramanımızı görür görmez ona seslenir ve, "Bana Pityocamptes derler, 'çam bükücü' demek, ama aslında Poseidon'un oğullarından biriyim. Bana yardımcı olur musun, şurada gördüğün iki çamı da büküp eğmem gerekiyor?" der.

Sinis hayal bile edilemeyecek kadar güçlü bir devdir, kelimenin tam anlamıyla insanlıkdışı bir güce sahiptir ki bu da canavarımsı yaradılışının bir göstergesidir zaten. Üstelik Theseus'un üç katı büyüklüktedir. Sinis'in kendini kaptırdığı o küçük, vahşi oyunu daha iyi anlayabilmek için ilgili zamanın ikonografisi üzerine biraz düşünmek lazım; özellikle vazolar üzerine çizilen ve söz konusu sahneleri zaman zaman yazılı metinlerden bile daha iyi tasvir eden resimler üzerine

yani. Sinis, yakınlarından geçme talihsizliğine düşen yolcuları önce sorguya çeker, sonra birbiriyle yan yana duran iki çam ağacını eğip yere değinceye kadar bükmek için onlardan kibarca yardım ister. Kabul eden yolcu iki ağacın tepesini tutabileceği en sıkı şekilde tutup yere indirdiği anda Sinis yolcunun bir ayağını ağacın birine, diğer ayağını da öbürüne sessizce bağlar. Kendi kendine ağacı tutmaya çalışan zavallı yolcu nihayet dayanamayıp ağaçların tepesini elinden bırakır ve ağaçlar o eğim gerginliğinden şiddetli bir şekilde kurtulup tekrar dimdik toparlandıkları anda onları tutan kişi kelimenin tam anlamıyla yırtılıp ortadan ikiye ayrılır. Bunu gören Sinis kahkahalarla gülmeye ve delice ellerini çırpmaya başlar, en sevdiği meşgalesi budur ve izlerken gerçekten çok eğlenir. Tabii karşısına Theseus'un çıktığı güne kadar. Kahramanımız, Sinis'in çevirdiği dolabı yutmuş gibi yapar, fakat kendi ayaklarının bağlanmasına izin vermek yerine sadist, cani haydutun ayaklarını ayrı ayrı iki ağaca bağlar. Ağaçlar serbest kaldığı zaman da başka insanlara kesmekten keyif aldığı ceza, bu kez Sinis'in sonunu getirir ve haydut ortadan ikiye ayrılır.

Üçüncü perde, öncekilerden bile daha kötü (tabii böyle bir şey mümkünse): Kromyon'un dişi domuzu, daha doğrusu Kromyon'un dişi yaban domuzu çünkü ortada dişi bir domuz olduğu kesin. Fakat sıradan bir yaban domuzu değil bu. Bugüne kadar bilinen yaban domuzlarıyla alakası yok. Herakles'in meşhur on iki işi boyunca mücadele ettiği canavarların çoğu gibi, bu yaban domuzu da Typhon ile Ekhidna'nın kızı. Bir kadın yüzüne sahip kafasını taşıyan bedeninin bitiminde bacaklar yerine bir yılan kuyruğu vardır. Kendisi aynı zamanda Tartaros'un kızı ve ölüler ülkesini bekleyen köpek Kerberos'un da annelerinden biridir. Kısacası bu dişi domuzun arkası epey sağlam. Üstelik onun da en sevdiği hobisi canilik: Tüm bölgeye korku veren, önüne çıkanı öldüren, dört dörtlük bir etçil kendisi. Tabii yine Theseus'la karşılaşana ve Theseus, titanesk bir mücadeleden sonra kılıç darbeleriyle onu öldürüp yeryüzünden silene kadar...

Theseus dördüncü canavarla Megara şehrinin yakınlarında karşılaşır. Her seferinde olduğu gibi elinde tokmağıyla yoluna devam ederken Megara şehri belirir uzaklarda. Bu seferki sahtekâr insan görünümünde olsa da ona da pek güvenmemek gerek. Adı Skiron ve yine Poseidon'un oğullarından biri. "Skiron kayalıkları" adı verilen bir burnun yakınlarında, deniz boyunca uzanan yolu kendi bölgesi bellemiş bir haydut. Burada durup sabırla yolcuları bekler ve hepsine zorla ayaklarını yıkatır. Kullandığı leğen sürekli elindedir ve zavallı kurbanı kendisine kesilen cezanın gereğini yapmak üzere aşağı eğildiğinde, onu elindeki leğenle vurarak yere devirdikten sonra uçurumdan aşağı atar. Kurbanının bedeni burada onu bekleyen canavar gibi devasa bir kaplumbağaya yem olur ve kaplumbağa avını canlı canlı midesine indirir. Fakat Theseus bu oyuna gelmez. Bazı çizimlerde, Skiron'un elindeki leğeni kapıp sertçe kafasına indirdiği ve ardından onu denizin dibindeki kaplumbağasına kavuşması için aşağı attığı resmedilir. *Exit* Skiron!

Böylece Theseus tehlikelerle dolu yolculuğuna geri döner. Ve tabii ki yine gerçek bir belanın kucağına düşer. Bu seferki sahne Demeter'in ve sırlarının şehri olan Eleusis'te geçer. Tuhaf bir tip Theseus'un yolunu keser. Yine Poseidon'un (ya da korkunç Periphetes gibi Hephaistos'un) oğullarından biri olan Kerkyon'dur bu. Diğerleri gibi o da insanüstü bir güce sahiptir ve en sevdiği meşgalesi sırf kötülük yapmış olmak için kötülük yapmak, zarar vermiş olmak için başkalarına zarar vermektir. Karşısına çıkan yolcuları durdurup kendisiyle kavga etmeye zorlar. Tahmin edileceği üzere hem tanrıların soyundan gelmesi hem de insanüstü bir güce sahip olması sebebiyle tüm kavgaları kazanır. Fakat kazanmak onu tatmin etmez. Rakipleri yere serilince, öldürmeden önce hepsine işkence yapmaktan keyif alır. Theseus'u durdurduğunda da kendinden son derece emindir. Olsa olsa on altı yaşlarında genç bir adamdır karşısındaki, onun için ne kadar da kolay bir lokma. Yalnız Theseus bildiği genç adamlara benzemez ve on altı bahar sığdırdığı ömrünü tıpkı bir panter çevikliğinde

yaşamıştır. Kerkyon'u kolu ve bacağından yakaladığı gibi kafasının üstüne kaldırıp hızlıca döndürdükten sonra var gücüyle yere fırlatır. Korkuluk bozuntusu sert kayaya çarpmıştır bu sefer; yere düştüğü gibi kendi ağırlığı altında ezilir ve oracıkta can verir.

Tabii tüm iyi hikâyelerde olduğu gibi, burada da en kötüsünü en sona sakladık. En kötüsü Prokrustes diye biri. Zaman zaman Damastes, Polypemon gibi farklı isimler ya da lakaplarla anılır, fakat Prokrustes ismi bu bağlamda "şekil vermek" anlamına gelen bir terim gibi kullanılıyor, nedenini birazdan anlayacağız. Bazıları (özellikle de Hyginus) Prokrustes'in de Poseidon'un oğlu olduğunu ileri sürer ki sempatik olmaktan fazlasıyla uzak birçok çocuğun Poseidon'a isnat edildiği de bir gerçek. Prokrustes'in biri büyük, biri küçük olmak üzere iki yatağı vardır. Evi de (Troizen'den Atina'ya giden) o yolun kenarındadır. Prokrustes evinin yakınından geçen yolcuları niyetini hiç belli etmeden, son derece tatlı ve kibarca misafirliğe davet eder. Aynı teklifi Theseus'a da sunar elbette. Misafirleri evine girdikten sonra kısa boyluların büyük yatağa, uzun boyluların da küçük yatağa yatmalarına özen gösterir. Böylece kısaların yatağında bolca boş yer kalırken uzun boyluların başları ve ayakları sığmayarak yataklarından taşar. Konuklar uykuya dalar dalmaz korkunç haydut onları sıkıca yataklarına bağlar ve uzun boyluların yataktan taşan uzuvlarını keserek kısaltır, kısa boyluların da bacaklarını ağırca bir çekiçle kırıp yamyassı ederek uzatır ki hepsinin boyları yattıkları yatağın ölçülerine denk düşsün. Theseus Prokrustes'in evine girip iki yatağı da görünce bir dolap döndüğünü ve en başından beri güvenmediği ev sahibinin pis bir oyun peşinde olduğunu anlar. Prokrustes'i yakaladığı gibi, onun bu zamana kadar misafirlerine reva gördüğü işkenceyi, bu sefer ona çektirir.

Theseus ile Babası Aigeus'un Atina'da Buluşması

Theseus, tıpkı kuzeni gibi, Atina'ya ulaşmadan önce yolda kendini bekleyen tüm zorlu sınavları başarıyla geçerek galip

gelir. Babasının kralı olduğu kente varınca civardaki kalabalık onu tanır ve alkışlarıyla kutlamak için etrafına üşüşür. Şehrin her yerinde konuşulmaya başlayan muhteşem yiğitlikleri sayesinde çoktan ünlü olmuştur bile. Bölgelerini o korkunç canavarlardan kurtardığı için herkes ona minnettardır. Theseus soğukkanlılıkla kalabalığı yararak ilerler. İnsanlara nazikçe teşekkür etse de içten içe dalga geçer bu alkış ve tezahüratla, tek istediği bir an önce babasının sarayını bulmaktır. Nihayet saraya ulaşır. Saray akropolün çok yakınındadır, civarında yükselen Atina tapınağı da hemen göze çarpar.

Aigeus'un sarayındaki taraçalardan birinde, güzel olduğu kadar endişeli de gözüken bir kadın vardır; korkunç büyücü Medeia'dır bu (İason'a âşıkken, kendilerini takip edenlerin ilerleyişini yavaşlatmak için erkek kardeşini parça parça doğramak konusunda hiç tereddüt etmeyen, terk edildiği zamansa kendi öz çocuklarını boğazlayarak öldüren Medeia; bu kısımların hangi bağlamda ele alındığına ilerleyen bölümlerde tekrar değineceğiz ama yine de Medeia'nın ne kadar tehlikeli biri olduğunu yeterince iyice gözler önüne serdiklerini düşünüyorum). Medeia o zamanlardan sonra Aigeus'la evlenmiştir ve kendine potansiyel bir rakip olarak gördüğü Theseus'un kente gelişini pek hoş karşılamaz. Genç kahramanı coşkuyla alkışlayan kalabalığı izlerken kendi kendine söylenir.

Medeia: "Hah, geldin demek genç Theseus. Benim kim olduğumu anlaman uzun sürmeyecek; Medeia, babanın yeni karısı. İnan bana Troizen'den ayrıldığına çok pişman olacaksın..."

Medeia taraçadan çıkıp aşağıdaki büyük salona, Aigeus'un yanına iner. Sarılıp öpmek için son derece âşık bir şekilde Aigeus'un yanına sokulur, ardından da tatlı bir dille uyarır onu.

Medeia: "Aigeus, kralım, genç bir adam kalabalığın alkışları arasında yürüyerek şehirde ilerliyor. İsmi Theseus, bilindik biri değil, fakat bir canavar katili olarak nam saldığı için herkes alkışlarla karşılıyor onu. Ben geleceği görebiliyorum, inan bana: Bu genç adam çok tehlikeli, seni öldürüp yerine geçmek istiyor. Ona dikkat et ve en kısa sürede kurtul ondan."

Aigeus (Theseus'un kendi oğlu olduğunu henüz bilmediği için) Medeia'nın söylediklerine inanır: "Medeia, seni ne kadar sevdiğimi ve sana ne kadar güvendiğimi biliyorsun. Bu genç adamın tehlike arz ettiğini söylüyorsan sana inanırım, fakat ne yapmamı öneriyorsun?"

Medeia: "Onu Marathon boğasıyla dövüşmeye gönder. Korkunç bir hayvan bu, bugüne kadar kimse onu alt etmeyi başaramadı, (yüzünde kötücül bir gülümsemeyle devam eder) görelim bakalım bu genç adam gerçekten de anlatıldığı kadar cesur mu. İtibarını kaybetmeyi göze alamayacağı için sana 'hayır' diyemez nasıl olsa."

Bu sırada Theseus sarayın kapılarına ulaşmıştır. Arkasında onu izleyen bir kalabalık vardır ve kralın huzuruna çıkmak istediğini söyler. Fakat Aigeus zaman kaybetmeden kâhyasına emir vererek ancak bir testten sonra onu huzuruna kabul edeceğini Theseus'a iletmesini söyler: Marathon boğasını öldürmesi gerekecektir. Aigeus kâhyaya bu koşulunu kalabalığın önünde, yüksek ve gür bir sesle açıklaması talimatını da verir; böylece Theseus kendisine meydan okunduğunu hissedecek ve bu görevi yerine getirmeyi reddedemeyecektir. Bu zorlu testin açıklanmasından sonra kalabalık arasında uzun süren söylenmeler başlar: İnsanlar Theseus'a karşı sempati duymaya başlamıştır ve bu testin sonunda ölmesinden endişelenirler. Söz konusu canlının yine doğaüstü bir canavar, etçil bir boğa, küçük çocukları midesine indiren, tüm Attika'da ve Atina civarında korku yaratan bir tür dev/hayvan olduğunu da belirtmeliyim bu arada.

Theseus bu meydan okumayı kabul eder elbette. Bir an evvel mücadeleye atılmak için kılıcını ve sadık tokmağını yanına aldığı gibi yola koyulur. Nihayet o meşhur boğayı bulmuştur. Boğanın karşısında korkudan taş kesilmiş bir aile vardır ve canavar hepsini katletmeye hazırlanıyordur. Theseus hızla atılarak aralarına girer ve boğayla olan savaşı da başlamış olur. Her ne kadar boğa dev gibi kocaman olsa da daha esnek ve daha çevik olan Theseus onu alt etmeyi başarır ve kafasını bedeninden ayırır. Yanına aldığı kelleyi Atina'ya getirir ve kanları hâlâ akarken Aigeus'un sarayına çıkan merdivenlere

fırlatır. Kalabalık daha öncekinden de büyük bir coşkuyla onu alkışlamaya başlar.

Kâhya o sırada Medeia'yla sohbet eden kralı durumdan haber etmek için aceleyle yanlarına gider. Büyücü duydukları karşısında renk vermemeye çalışsa da içinden sayıp sövmeye devam eder; ta ki yeni bir strateji geliştirene kadar. Boğanın Theseus'u öldürmesini umuyordur ancak bu olmayınca yeni bir plan yaparak Aigeus'a döner.

Medeia: "Görüyor musun Aigeus, bu genç adamın çok tehlikeli olduğunu söylemiştim sana. Marathon boğasını öldürebilen biri seni öldürmekten yana sıkıntı çekmez. Ona dostça bir karşılama hazırlarmış gibi yap ve en iyi şaraplarından birini ikram et. Ben sağrağına ne koyacağımı biliyorum; güven bana, ondan sonsuza dek kurtulacağız bu şekilde."

Hâlâ aynı saflığıyla kendine söylenenlere inanan Aigeus, Medeia'nın söylediklerini yerine getirir. Ellerini çırparak hizmetkârlarına kahramanı içeri almalarını buyurur. Theseus'un yanında ona hayran birkaç genç adam daha vardır ve bu durumdan istifade ederek onunla birlikte saraya girerler. Fakat hepsi de hoş gelmiştir elbette, çünkü Theseus'un boğaya karşı elde ettiği zaferi layıkıyla kutlamak isterler. Bu sırada Medeia odasına gider; içerisi bir tür büyücü laboratuvarı gibidir ve Medeia yüzünde hain bir gülümsemeyle ölümcül bir zehir hazırlayarak onu küçük bir şişeye doldurur.

Aigeus Theseus'u son derece dostane karşılar. Medeia ise genç prense bir sağrak şarap sunmak için aceleci davranıyordur ve küçük şişesinin içindekileri sağrağa boşaltmayı ihmal etmez. Fakat o sırada Aigeus'un gözü önce oğlunun sandaletlerine, ardından sırtında asılı duran kılıca takılır; ona yadigâr bıraktığı eşyalarını hemen hatırlar. O anda, karşısındakinin bizzat kendi oğlu olduğunu anlar ve Theseus'un ağzına götürmeye hazırlandığı şarap sağrağını ani bir hareketle elinin tersiyle itip devirdikten sonra oğlunu kollarına alıp gözyaşları içinde ona sarılır ve öper. Sağrağın içindeki zehirli sıvı yere saçılır, üzerinden tüten ince dumanlar ne kadar güçlü ve tehlikeli bir zehir olduğunun kanıtı gibidir...

Öfkeden deliye dönen Medeia bu savaşı kaybettiğini anlar ve oradan hemen sıvışır. Onu gözleriyle aramaya devam eden Aigeus tüm olan biteni anlar ve bütün hizmetkârlarına Medeia'nın bir daha asla ve hiçbir koşulda saraya girmesine müsaade etmemelerini emreder, izin verenlerin ölüm cezasına çarptırılmasını salık verir. Böylece Medeia sonsuza kadar saraydan uzaklaştırılmıştır.

Theseus, Daidalos'un İnşa Ettiği Labirentte: Minotauros'la Mücadele

Günler günler sonra, sarayın büyük salonunda her şey yolundadır. Aigeus ve Theseus nihayet birbirlerini bulduklarına son derece memnun bir şekilde çene çalıyorlardır. Yine de kralın aklını meşgul eden bir şeyler var gibidir ve gergin gözüküyordur. Dışarıdan yüksek sesle söylenerek krala karşı nefret dolu çığlıklar atan bir kalabalığın sesleri gelir.

Theseus merakla sorar: "Baba, neler oluyor? Bağırıp duran bu kalabalık ne? Rica ediyorum neler olup bittiğini anlatın bana, elimden geldiğince yardımcı olmak isterim size, ne kadar olabilirsem..."

Bunun üzerine Aigeus derince iç çeker ve oğluna döner: "Bu çok uzun ve korkunç bir hikâye oğlum. Bir gün, Girit kralı Minos'un oğullarından biri bir şenliğe, 'Panathenaia' şenliklerine katılmak için Atina'ya gelir ki Minos'un kendisi de Zeus ile güzel Europa'nın oğullarından biri bildiğin üzere. Bu şenliklerde gençler birçok alanda birbirleriyle yarışır: cirit atma, disk atma, koşu, atçılık, güreş, vs. Belirsiz bazı koşullar altında, Minos'un oğlu Androgeos öldürülmüştü ve babası da beni bu cinayetle suçlamak için hiç vakit kaybetmedi. Bunun üzerine Atinalılara karşı savaş ilan etti ve Atina işgaline bir son vermesi için de ben, öne sürdüğü şartları kabul etmek zorunda kaldım. Her dokuz yılda bir kendisine yedi genç adam ve yedi genç kız gönderilmesini istemişti. Bugün de o kara günlerden biri ve kalabalığın huzursuzlanması da bu yüzden..."

Theseus: "Peki ne oluyor o zavallılara?"

Aigeus: "Minos'un onlara reva gördüğü yazgı çok korkunç. Meşhur mimarı Daidalos'a bir labirent yaptırıyor, fakat o kadar olağanüstü bir labirent ki bu, bugüne kadar kimse içinden çıkmayı başaramadı. Üstelik Minos bu labirentin içine Minotauros isminde bir canavar yerleştirdi, insan bedenine ve boğa başına sahip devasa bir canlı bu. Her ne kadar doğaya aykırı da olsa Minos'un karısı Pasiphae ile Poseidon'un denizlerden çıkardığı boğa arasındaki aşkın bir meyvesi bu hayvan, üstelik Poseidon onu Minos'un kral olmasına yardımı dokunsun diye ortaya çıkarmıştı. Denizler tanrısı, beklenen mucize gerçekleştikten sonra hayvanı kurban etmesini söylemişti Minos'a, fakat Minos açgözlülük yapıp onu kendine sakladı. Poseidon da onu cezalandırmak için karısının bu canavara âşık olmasını sağladı ve böylece onların birleşmesinden Minotauros dünyaya geldi. Artık bu boğa o zavallı gençler labirente atılır atılmaz peşlerine düşüyor, onları yakaladığı zaman da hayatları korkunç bir ölümle son buluyor."

Theseus bu hikâyeyi dinler dinlemez labirente atılmak için yola çıkacak gençlerin arasına gönüllü olarak katılmak istediğini söyler. Bu seyahate katılarak Minotauros'u yenebileceğinden ve o küçük dünyasını kurtarabileceğinden son derece emindir.

Minotauros'un Kökeni...

Bu boğa hikâyesi geçmişe, hatta bayağı bir eskilere dayanır. Önce Minos karakteriyle başlayalım. Minos Girit kralıdır ve pek sempatik bir adam olduğu söylenemez. Zeus'un çok sayıdaki oğullarından biri olduğu ileri sürülür ve muhtemelen Zeus'un bir boğaya dönüştüğü, bunu da –her zamanki gibi– âşık olduğu güzeller güzeli genç kız Europa'yı kaçırmak için yaptığı zamanlarda rahme düşmüştür. Bu arada Europa'nın Kadmos'un kız kardeşi olduğunu da belirtelim; hatırlayacağınız üzere Kadmos, Zeus'un Typhon'u yenmesine yardımcı olmuş bir Yunan kralıdır ve bunun karşılığında armağan olarak Aphrodite ile Ares'in kızlarından biri olan Harmonia'yla evlenme şansını elde etmiştir. Bu detayı tekrar paylaşarak bahsi

geçen efsanelerin birbirleriyle ne kadar iç içe olduğunu size göstermek istedim.

Neyse, biz koyun saymaya geri dönelim. Daha doğrusu boğa saymaya.

Kıskanç karısı Hera'ya suçüstü yakalanmadan Europa'yı baştan çıkarmak isteyen Zeus kar gibi bembeyaz, genç ve nazik bir boğaya dönüşür. Son derece güzel, yumuşak huylu bir hayvandır bu ve her biri birer hilale benzeyen boynuzları vardır. Her ne kadar bir hayvana dönüşmüş olsa da Zeus her zamanki çekiciliğinden bir şey kaybetmez. Europa sahilde diğer genç kızlarla oynamaktadır. Anlatılanlara göre, boğayı gördüğü zaman canını kurtarmak için kaçmaya çalışmayan tek kız odur. Hayvan ona yaklaşır. Genç kız tabii ki az da olsa korkar fakat –Zeus sevimli bir izlenim yaratmak için her şeyi yaptığından dolayı– boğanın o kadar nazik, o kadar zararsız bir hali vardır ki Europa onu okşamaya başlar. Zeus ona mahmur mahmur bakarak tüm tatlılığıyla önünde diz çöker. Europa ona karşı koyamaz, sırtına biner ve Zeus/boğa ayağa kalktığı gibi son hızla dalgaları yararak onu kaçırmaya koyulur. Girit'e ulaştıklarında tekrar insan görünümüne bürünür ve güzel kadından arka arkaya üç çocuk yapar: Minos, Sarpedon ve Rhadamanthys. Gördüğünüz üzere Girit kralının hikâyesinde her şey bir boğayla başlıyor.

Bu üç kardeşten bizi ilgilendireni Minos. Apollodoros'un hikâyesine göre –ki yine hikâyenin sadece özünü paylaşacağım– Minos doğduğu ülke olan Girit için bazı yasalar hazırlar çünkü oranın kralı olmak istiyordur. Kendisi gibi asil bir kandan gelen, Pasiphae isminde genç bir kadınla evlenir ve Pasiphae'nin Helios'un, yani Güneş'in kızlarından biri olduğu söylenir. Birlikte çok sayıda çocukları olur ve kızlarından ikisi de kendi şöhretlerini yaratacaktır: daha önce bahsettiğimiz Ariadne ve Phaidra. Hiç çocuğu olmayan eski Girit kralı öldüğü zaman Minos onun ardından boş kalan tahta geçmeye karar verir. Bunu başarmak için, kendisini dinlemeyi kabul eden herkese tanrıların onu desteklediğini söyler. Ondan kanıt bekleyenlere Poseidon'un onun için denizlerden muhteşem

bir boğa çıkarmasını sağlayabileceğini söyler. Denizler tanrısının kendisine böyle bir iyilik yapmasını sağlamak için Minos ona bir sürü hayvan kurban etmek zorunda kalır elbette. Ayrıca eğer isteği yerine gelirse, yani olur da bir gün Poseidon denizden bir boğa çıkarırsa, o hayvanı da tanrıya kurban edeceğine söz verir. Tanrıların bu kurbanlar kadar sevdiği hiçbir şey yoktur. İnsanların kendilerine olan bağlılıklarına, tapınmalarına ve saygılarını göstermelerine adeta bayılırlar. Hem hediyenin küçüğü büyüğü olmaz; o muhteşem, yağlı boğa butlarının odun ateşinde kızarırken yaydıkları leziz koku bile çok hoşlarına gider. Nitekim Poseidon, Minos'un istediği şeyi yerine getirmeye karar verir: Bu gösteriyi izlemek için toplanmış Girit halkının şaşkın bakışları arasında denizden muhteşem bir boğa çıkar ve göğe doğru yükselmeye başlar.

Böylece beklenen mucize gerçekleşir, Minos da kral olur. Girit halkı, Olymposluların desteğini bu derece arkasına almış bir adama hiçbir koşulda itiraz edemeyecektir sonuçta. Fakat daha önce de belirttiğim gibi, Minos pek de "iyi bir insan" diyeceğimiz türden biri değildir. Tüm diğer kusurlarının yanında, sözlerine de sadık kalmamak gibi bir özelliği vardır. Minos Poseidon'un boğasını o kadar güzel, o kadar kuvvetli bulur ki hayvanı söz verdiği şekilde tanrılara kurban etmek yerine kendi sürüleri için damızlık olarak muhafaza etmeye karar verir. Bu çok büyük bir hatadır; *hybris*'e denk bir hata. Poseidon'a saygısızlık edip de cezasız kalacağını düşünmek olmaz tabii. Nadiren bu kadar öfkelenen denizler tanrısı, bu küstah adamı cezalandırmaya karar verir.

Bakalım Apollodoros bu bölümü nasıl anlatmış:

> Fakat boğayı kurban etmemesine kızan Poseidon hayvanı vahşileştirdi, Pasiphae'nin (Minos'un karısı) ona arzu duymasını sağladı. Boğaya duyduğu aşkından, cinayet işlediği için Atina'dan sürülen mimar Daidalos'tan yardım istedi. Daidalos tahtadan tekerlekli bir inek yaptı, içini oydu, bir ineğin yüzdüğü derisini etrafına dikti, boğanın her zaman otladığı çayıra bıraktı. Pasiphae onun içine girdi; boğa geldi, gerçek bir inekmiş gibi onunla çiftleşti. Minotauros adı verilen

> Asterios'u doğurdu. Asterios boğa yüzlüydü ama diğer her yanıyla insandı; birtakım kehanetler uyarınca Minos onu kapattı; Labyrinthos'a sakladı. Daidalos'un yaptığı Labyrinthos "girift dönemeçlerin dışarıya çıkış yolunu karmakarışık ettiği" bir odaydı.*

Bu kısmı biraz irdeleyelim.

İlk önce Poseidon'un intikamını ele alalım; epey acımasızca olduğunu kabul etmek lazım. Çok basitçe, Minos'un "boynuzlanmasını" ister, üstelik sıradan bir şekilde değil: kendisi için kurban etmesi gereken boğa tarafından. Verilen ceza her zamanki gibi işlenen suçla aynı ağırlıktadır; Yunanca tabiriyle suçun bir sembolü, *symbolon*'u mahiyetindedir. *Symbolon*'un ne olduğunu anlamak için ortadan ikiye kırılmış ince bir dal, bir kibrit düşünebilirsiniz örneğin. Parçaların birbirinden ayrıldığı, kırıldığı iki uç birbiriyle mükemmel bir uyuma sahiptir ve kusursuzca iç içe geçerler. Bu bir symbolon'dur işte. Ve Yunan mitlerine konu olan cezalar da her zaman aynı yapıdadır: Karşısındakini bir boğa kullanarak aldatan Minos, bir boğayla aldatılacaktır. Bunun için Poseidon, Minos'un karısı Pasiphae boğaya âşık olsun ve ondan çocuk yapsın diye bir büyü yapar. Böylece Minotauros dünyaya gelir ki adı da tam olarak "Minos'un boğası" demektir, fakat adının anlamına rağmen bu boğa Minos'un olmaktan çok ama çok uzaktadır...

Theseus ile Minotauros'un Labirentteki Mücadelesi, Minos'un Kızı Ariadne'nin Theseus'a Yardımı

Şimdi hikâyemize dönelim.

Böylece Theseus, Minos'un Atina'ya götürerek canavarın önüne atmak için topladığı gençlerin arasına gönüllü katılır. Hazırlığını yapar, silahlarını kuşanır, ardından Atina Limanına ulaştığını görürüz.* Aynı sırada Kral Minos yanında götüreceği yedi genç kızı ve yedi genç adamı bizzat kendi seçmek için görkemli bir gemiyle yanaşmaktadır. Gençler ailelerinin

---

Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., Ağustos 2017, III. Kitap, s. 213 –çn.

acı feryatları arasında, başları öne eğik, korkudan titreye titreye yazgılarını bekler. Kaderi ölmek olan zavallılar gemiye binmeye başlar. Elbette Theseus da gemiye binenlerdendir. Onunla birlikte, benzersiz güzelliğiyle grubun geri kalanı içinde hemen göze çarpan, Periboia isminde muhteşem bir genç kız da gemiye biner. Periboia kendini Theseus'a tanıtır ve ikisi kısa bir sohbet eder, o sırada Minos ise genç kızı arzu dolu bakışlarla izlemektedir.

Aigeus da oğlunu uğurlamak için limana gelmiştir. Theseus gemiye binmeden hemen önce ona bez bir çanta verir ve şunları söyler:

"Kara yelkenli bir gemiyle çıkıyorsun yola, bu uğursuzluk alametidir. O yüzden al şu çantayı, içinde beyaz yelkenler var. Olur da zafer kazanıp dönersen geminin direklerine as onları; böylece uzaktan bile olsa sağ salim eve döndüğünü herkesten önce ben görebilirim."

Minos'un gemisi palamarları laçka eder, limandan ayrılarak mavi dalgalar üzerinde uzaklaşmaya başlar. Bir süre geminin suları yara yara ilerleyişini izledikten sonra, gece olduğu vakit alçak Minos'un genç Periboia'nın uyuduğu kamaraya gizlice sokulduğunu görürüz. Genç kadının geceliğini yavaşça üzerinden sıyırır ve o güzel memelerini gördüğü an arzudan deliye döner; kızı öpmeye başlar ve ardından ona tecavüz etmeye kalkar. Periboia bağırmaya koyulur. Çığlığı duyan Theseus uykusundan uyanır, aceleyle kamarasından çıkarak Minos ile dışarı sürüklediği genç kadının arasına girer. Denizin ortasındaki geminin güvertesinde kalakalırlar üçü birden.

Öfkeden deliye dönen Minos Theseus'u azarlar: "Sen benim kim olduğumu biliyor musun? Zeus'un oğullarından biriyim ben! Babamın da benim yanımda olduğunu kanıtlayacağım şimdi sana!" der ve kafasıyla kollarını gökyüzüne kaldırarak Zeus'un kendisine bir işaret yollaması için yalvarıp yakarmaya başlar.

Dışarıdaki gürültü patırtıya uyanan gençler ve birkaç denizci, güverteye gelerek olan biteni izler. Minos'un yakarışlarından birkaç saniye sonra gökyüzünü delip geçen muazzam bir şimşek çakar, bunu gören denizciler dizlerinin üstüne çöker.

Ardından Theseus Minos'a döner ve şöyle der: "Ben de bir tanrının oğluyum, Poseidon'un ve senden korkmama hiçbir sebep yok." Minos pis pis sırıtmaya başlar, "Kanıtla o zaman seni zavallı kaçık!" der ve parmağındaki yüzüğü çıkarıp denize atar. Bağırarak, "Gerçekten Poseidon'un oğluysan ondan yüzüğü bulmana yardım etmesini iste, ben de kızı bırakayım!" der. Minos'la birlikte yardakçıları da sırıtır. Theseus bir saniye bile kaybetmeden fakat son derece sakince karanlık sulara dalar. Bir dakika geçer, ardından iki, ardından beş... Herkes etrafa bakar, Theseus'un boğulduğunu düşünmeye başlar, Minos durumdan son derece memnundur; ta ki Theseus dalgaların arasından üzerinden sular damlayarak pupa tarafından gemiye tırmanıp dişlerinin arasındaki yüzükle karşısına dikilene kadar. Göksel babası onu unutmamıştır...

Minos sinirli sinirli herkesi kamarasına gönderir ve o da kendininkine gider.

Hem küreklerin hem de yelkenlerin gücüyle gemi yoluna devam eder. Nihayet Girit'e varırlar, herkes gemiden iner. Minos on dört genci işkencelerini çekecekleri yere doğru sürükler. Kralın sarayının bulunduğu küçük dağın tepesinden, Daidalos'un şaheserini hayranlıkla izleyebilirdiniz. Kocaman, uçsuz bucaksız bir labirenttir bu. Her yanını kaplayan ağaçlarsa öyle gür, öyle sıktır ki o labirentin içinden çıkılabileceğini hayal bile edemez insan. Labirentin girişinde, kıpkırmızı gözleri ve korkunç dişlerinin arasından akan salyalarıyla burnundan soluyan korkunç canavar avını beklemektedir. Gençler labirentin kapısında kendi aralarında gruplaşırken büyüleyici bir genç kadın oraya doğru yaklaşır. Minos'u yanaklarından öperek, "Merhaba baba," der, kızlarından biri olan güzel Ariadne'dir bu. Genç kızın tuhaf ve çekingen bakışlarla Theseus'u süzdüğünü görürüz. İkisi de birbirine adeta alev alev yanan bakışlar atar. İlk görüşte aşktır bu! Birbirlerinden tamamen büyülenmiş, tek bir görüşte o aşk içlerine işlemiştir sanki. Ariadne hiçbir şey belli etmeden gizlice ona doğru yaklaşır ve babasına fark ettirmeden genç adamın elini okşar. Hızlı hızlı fısıldayarak şunları söyler: "Kim olduğunu

biliyorum Theseus, tüm kahramanlıklarından haberim var ve ölmene izin vermeyeceğim. Daidalos'a labirentten nasıl çıkılacağını sordum, o da bana bu ip yumağını verdi. Labirentteki ilk ağaçlı koridora girer girmez ipin ucunu kapının sürgüsüne bağla ve ilerlediğin yol boyunca makarayı çözmeye devam et. Çıkış yolunu bulmak için tek yapman gereken ipi tekrar yumağa dolamak olacak!"

Ardından Theseus'un yanından geçerken fark bile edilmeyecek bir hızda genç adamı öper ve hafifçe okşar, o sırada askerler de zavallı gençleri onları bekleyen korkunç kaderlerine doğru itekler. Theseus tam girerken Ariadne kulağına bir şey daha fısıldar: "Senden tek bir isteğim var. Eğer Minotauros'u yenmeyi başarabilirsen beni buradan götür ve evlen benimle, karın olmak istiyorum senin."

Hissettiği aşkla zaten sarsılan Theseus ona buradan birlikte gideceklerine dair söz verir.

Yalnızca birkaç metre ilerlemişlerken Minotauros gençlerin üzerine atılır ve aralarından birkaçını acımasızca midesine indirir. Theseus labirente son giren kişi olur; elbette korkaklıktan değil, ipin ucunu kapıya bağlayabilmek için yapar bunu. Zavallı yol arkadaşlarının çığlıklarını takip ederek acele acele hayvanın yanına gider. Canavarın karşısına tek başına çıkar ve sadece çıplak yumruklarını kullanarak Minotauros'u yere sermeyi başarır. Bu lanetli bahçeye girmeden önce "Ariadne'nin ipini" kesinlikle kaybetmemek için büyük özen göstermeyi de ihmal etmez elbette. Canavarı alt ettikten sonra yumağı kaptığı gibi ipi takip etmeye başlar ve canavar tarafından yutulmadan kurtulmayı başaran birkaç genç de ona eşlik eder. Çıkışa vardığında Minos'un kızı onları bekliyordur, bir an önce limana gitmeleri için yol gösterir onlara. Var güçleriyle koşarak Ariadne'nin geceden ayarladığı gemiye binerler, palamarları derhal laçka eder ve Atina'ya doğru kaçmaya başlarlar.

Gemi yolculuğu boyunca Theseus ve Ariadne durmadan sevişir. Gemi mola vermek için bir adaya yanaşır. Ariadne uyuyordur. Fakat gecenin bir yarısı omuzunda baykuşu, ellerinde

mızrağı ve Medusa'nın kafasının resmedildiği kalkanıyla Athena beliriverir. Theseus'la konuşmaya başlar:

> Theseus, bu söyleyeceklerim hoşuna gitmeyecek, fakat beni dikkatlice dinle. Olympos'un tepesinden Ariadne'nin seni kurtardığını gören Dionysos ona deliler gibi âşık oldu. Üstelik onunla evlenmek istiyor ve sen dahil kimse böylesine kudretli bir tanrının isteğine karşı gelemez. Ayrıca eğer Ariadne'yi gerçekten seviyorsan, Dionysos'la birlikte son derece ihtişamlı bir hayatı olacağını da bilmelisin. O yüzden akıllıca davran, gemine bin ve kız uyurken denizde ilerlemeye devam et. Gerisini ben halledeceğim...

Tanrılara itaatsizlik edemezsiniz, özellikle de bu iki tanrıya. Theseus çok üzgün bir halde gemisine döner ve gecenin karanlığında yol almaya başlar. Ariadne uyandığında Dionysos yatağın ucunda onu beklemektedir ve genç kadını alıp Olympos'a götürür...

Bu efsanenin en eski versiyonlarından birine, yani Ferekidis'in çoğu mitograf açısından hem bir temel hem de bir model görevi gören versiyonunda anlattıklarına göre olayların nasıl geliştiğine bir bakalım:[1]

> Ulaştığında oraya (Girit'e), Ariadne, Minos'un kızı, genç adamın âşık bakışları altında, mimar Daidalos'tan aldığı bir yumak verdi ona, ve içeri girdikten sonra, bağlamasını söyledi ipin ucunu kapının üst kısmındaki kilide, ardından yumağı açа açа ilerlemesini yolun sonuna kadar, Minotauros'u uyurken yakalayıp yendikten sonra başındaki saçları Poseidon için feda edecek, sonra da yumağı sara sara geri dönecekti en başa... Minotauros'u öldürdükten sonra, Theseus alır götürür gemiye Ariadne ile genç adamları ve genç kızları, Minotauros tarafından öldürülme zamanı henüz gelmemiş olanları. Daha sonra çıkar yola gece yarısı. Yanaşır Dia Adasına, iner gemisinden ve uyur kumsalda. Athena duruyordur yakınında, ve Ariadne'yi bırakıp Atina'ya gitmesini emreder ona. O an ayağa kalkar Theseus, koyulur kendine söyleneni yapmaya. Ariadne

[1] Bu kısımda Apollodoros'un Jean-Claude Carrière ile Bertrand Massonie tarafından çevrilmiş ve onların notlarıyla zenginleştirilmiş *Bibliotheka* basımına sadık kalarak metni alıntıladığımı belirtmek isterim.

> ağlayıp sızlanırken, Aphrodite belirir karşısında ve cesaretini toplamasını öğütler genç kıza: Dionysos'un karısı olacak ve ün kazanacaktır ne de olsa. Ardından tanrının kendisi belirir ve altın bir taç verir ona, daha sonra tanrılar bir takımyıldıza dönüştürecektir o tacı, gitsin diye Dionysos'un hoşuna...

Aigeus'un ölümüne neden olacak dramı da anlatıyor bu bölüm. Ariadne'nin yokluğundan dolayı yaşadığı üzüntü ve ruhunu ele geçirmiş kara bir sevdayla Atina'ya ulaşan Theseus, yola çıkarken babasının kendisine verdiği beyaz yelkenleri geminin direğine çekmeyi unutur. Son derece üzgün bir şekilde sevdiği kadını düşünerek gemisiyle Pire Limanına yanaşırken, direklerde hâlâ o kara yelkenler asılıdır. Kralın gözcüleri yaklaşan gemiyi görür görmez koşup Aigeus'a haber verir. Bu haberle yıkılan Aigeus, akropolün tepesinde limana doğru çıkıntı yapan büyük kayanın üzerinden atlayarak kendini denizin sularına bırakır. O günden sonra da bu koca su birikintisine "Aigeus Denizi [*Ege Denizi*]" adı verilir...

Hippolytos, Phaidra ve Theseus'un Ölümü

Babasının ölümünden sonra Theseus Atina'nın yeni kralı olmuştur. Henüz ihtiyarlamamışsa da yaşlanmış, olgun bir adam, bir yetişkin olmuştur; genç bir adam değildir artık. Sahip olduğu gücü de son derece bilge bir şekilde kullanır. Hatta hem Atina demokrasisinin başlıca kurucularından hem de kendinden daha güçsüz ve zayıf olanlara zaman ayırıp onlarla ilgilenen ilk yöneticilerden biri olarak anılır. Adil davranır, bir yasama meclisi kurar, yoksullarla ilgilenir. Kocaman bir yüreği vardır. Kızı Antigone dışında herkesin sırtını döndüğü zavallı Oidipus'a acıyıp merhamet gösteren de Theseus'tur örneğin. Oidipus'la konuşmaya gidecek ve mezarına kadar bizzat kendisi götürecektir. Ayrıca Sophokles'in tam olarak bu dönemi konu alan *Oidipus Kolonos'ta* isimli oyununda da gördüğümüz üzere, Oidipus'un yerine Thebai tahtına geçen Kreon (bir kâhinin, şehri yalnızca eski hükümdarının kurtarabileceğini söylemesi üzerine) Oidipus'u kaçırmak için Kolonos'a gitti-

ğinde, zavallı ihtiyarı koruma görevini de Theseus üstlenir. Atina'da tesis ettiği adalet adına, şehrinin de onurunu korumak için araya girer ve Oidipus'un kızları İsmene ve Antigone'yi kaçırmış olan, babalarını da aynı şekilde alıp götürmeyi planlayan Kreon'a şu sözlerle seslenir:

> Kızları sağ salim geri getirmeden ayrılamazsın buradan. Sen bana yakışmayan, ait olduğun kente ve atalarına yakışmayan şeyler yaptın. Adil yönetilen, hiçbir zaman yasaların dışına çıkılmayan kentimize gelerek yasalarımızı hiç umursamadan gözüne kestirdiğin şeyleri kapıp zorla götürmeye kalktın. Kentimizde erkek yok, burası bir sömürge, ben de bir hiç miyim sandın? Thebai seni kötü yetiştirmemiştir eminim, çünkü âdeti değildir kötü yurttaşlar yetiştirmek... Ben ülkene gelseydim eğer, sonuna kadar haklı da olsam –kim olursa olsun– ülkenin hükümdarının rızasını almadan kimseyi götürmez, çekiştirmez, bir yabancının ziyaret ettiği yabancı bir ülkede davranması gerektiği gibi davranırdım. Hiç hak etmediği kadar küçük düşürdün ülkeni ve sırtında taşıdığın yıllar seni sadece ihtiyar yaptı, bilge değil.*

Her ne kadar Kreon idrak etmek konusunda biraz sıkıntı yaşayacak da olsa, bunun güzel bir hukuk dersi, adalet duygusuna dair hoş bir endişe olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Theseus'u kuzeni Herakles'ten ayıran farklılıkların boyutunu da bir kez daha gözler önüne seriyor. Evet, Theseus da tıpkı Herakles gibi başlangıçtaki kaosun yeniden dirilen yıkım güçlerine, o canavarlara karşı mücadele veriyor elbette, fakat Herakles'ten farklı olarak Theseus kendi içinde parçalanmış bir ruha, her seferinde kendi zararına olan ölçüsüz bir şiddet anlayışına sahip değil. Onun ruhundaki adalet anlayışı iyi bir yaşam anlayışıyla, dinginlik ve mutlulukla bir arada.

Bu konuya tekrar değineceğiz, ancak şimdi Theseus'a dönelim. Sarayında oğlu Hippolytos'la konuşmaktadır ve Hippolytos, Theseus'un bir Amazon'la birleşmesinden dünyaya gelmiş, yakışıklı, genç bir adamdır.

---

* Sophokles, *Oidipus Kolonos'ta*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yay., Nisan 2016, s. 39-40, 909-920 ve 924-932 –çn.

Theseus: "Hippolytos, oğlum, nasılsın? Söyle bakalım, her şey yolunda mı senin için?" Theseus oğlunu çok sever, ona karşı son derece şefkatli ve özenlidir ve Hippolytos da bu sevginin karşılığını aynı şekilde verir. Bu sözlerinden sonra Theseus, Hippolytos'a bir itirafta bulunur: Ona yeniden evlenmeyi düşündüğünü ve bu kişinin Ariadne'nin kız kardeşi, dolayısıyla Minos'un kızlarından biri olan Phaidra olduğunu söyler. Bu hem bir aşk hikâyesi hem de artık savaş içinde olmadığı eski rakibinin ailesiyle bir barış göstergesidir. Bir süre sonra bu evlilik gerçekleşir, kraliyet sarayının muhteşem bahçelerinde görkemli bir kutlama yapılır. Hippolytos en ön sıralarda babasının yanındadır ve onun adına çok mutludur. Güzeller güzeli Phaidra ise merak uyandıran bir şekilde sürekli Hippolytos'a bakar. Ona karşı güçlü bazı duygular hissetmesi gayet anlaşılır aslında, sonuçta Hippolytos genç ve göz alıcı ölçüde yakışıklı bir adamdır. Fakat bilmediği bir şey vardır: Hippolytos yalnızca sadık biri olmakla kalmaz; aynı zamanda birçok Atina vatandaşı gibi, erkekleri kadınlara tercih eder...

Theseus'un hiçbir şeyden haberi yoktur. Phaidra'yı çok sever, ama Phaidra Clevesli Prenses* gibidir biraz: Dostane duygularla sevdiği kocasına karşı büyük bir saygı duysa da bir başka adama, üstelik kendi üvey oğlu Hippolytos'a çılgınlar gibi âşık olmuştur. Sevgi ve tutkulu bir aşk birbirlerinden farklı şeylerdir. Phaidra uydurduğu bir bahaneyle Hippolytos'un odasına gelmesini sağlar ve içeri girer girmez onu öpmek için kollarına atılır. Zavallı Hippolytos dehşete kapılır. Babasına sadık bir evlat olarak, üvey annesinin kendisiyle yakınlaşma girişimlerini geri çevirir ve bunun sebeplerini açıkça söyler ona: Öncelikle, kadınlar ilgisini çekmiyordur. Vakit geçirmek için diğer genç erkeklerle avcılık yapmak ve savaş oyunları oynamak en sevdiği şeydir. Kadınsı olan her şey ona ya sıkıcı ya da korkutucu geliyordur. Bunun da dışında,

---

1678'de anonim yayımlanan romanda Matmazel de Chartres, Cleves Prensi ile evlenerek Clevesli Prenses ünvanını alır. Ancak düğünden sonra Nemours Dükü ile tanışır ve ikili birbirine sırılsıklam âşık olur –ed.n.

Hippolytos babasına kelimenin tam anlamıyla tapıyordur ve dünya üzerinde hiçbir şey uğruna, evli olduğu kadınla yatarak ona ihanet etmeyi aklının ucuna bile getiremez.

Fakat Phaidra genç adam tarafından reddedilmeyi hoş karşılamaz. Eline geçirdiği değerli bir vazoyu var gücüyle yere fırlatır. Hippolytos çıkıp kapıyı kapatır kapatmaz ondan intikam alacağına yemin eder. Üstelik endişelenmeye, hatta paniğe kapılmaya başlamıştır; Hippolytos'un olanları Theseus'a anlatabileceğini düşünüp durur. O yüzden ondan önce harekete geçmeye, erken davranmaya karar verir. Bir gün Hippolytos tam yakınlarındayken odasının kapısını büyük bir güçle çarpar, üzerindeki kıyafetleri bilerek parçalar, kanatıncaya kadar tırmaladığı güzel göğsünü dikkatlice açıkta bıraktıktan sonra çığlık atmaya ve genç adam kendisine tecavüz etmeye çalışmış gibi davranmaya başlar! Theseus hemen koşar gelir. Hippolytos adeta dehşete kapılmıştır. Kendisini babasının karşısında savunmaya çalışır fakat –sıklıkla olduğu gibi– Theseus karısına güveniyordur ve kalbi kırılmış bir şekilde oğlunu evden kovar. Öfkenin de etkisiyle, göksel babası Poseidon'a Hippolytos'un canını alması için yakarmak gibi ölümcül bir hata yapar.

Bu sırada genç adam yollara düşmüştür. Gözlerinde yaşlarla, tez giden atların çektiği arabasına atladığı gibi son hız uzaklaşır evinden. Hayvanlarla birlikte deniz boyunca devam eden yola ulaştıklarında, Poseidon gökyüzünde belirir ve dalgaların içinden devasa bir boğa çıkartır (anlaşılacağı üzere bu hikâyede olan biten her şey büyükbaş hayvanların etkisinde). Korkup paniğe kapılan atlar yoldan çıkar, araba takla atar ve binlerce parçaya ayrılır. Bu kaza Hippolytos'un sonu olur. Kralın uşakları olayı duyar duymaz Theseus'a ve tabii Phaidra'ya haber vermeye gider, fakat Phaidra bu acıyı taşıyamaz. Kocasına bütün gerçeği itiraf ettikten sonra odasına gider ve kendisini asarak intihar eder.

Bu dönem çok sayıda oyun yazarına ilham kaynağı olmuştur. Hikâyeyse kesinlikle en trajik hikâyelerden biri olması sebebiyle hatıralarda kazılı kalmıştır. Theseus'un eski halin-

den eser kalmamıştır. Lykomedes adında kimsenin bilmediği uzaktan bir kuzeninin yanına sığınmak için tahttan iner. Bir gün adanın dağlarında dolaşmaya çıkmışken, topraktaki bir yarıktan düşer ve ölür. Daha sonraları Atinalılar Theseus'un bedeninden geriye kalanları toplar ve onun için tıpkı tanrılara özel yapılanlara benzer bir ibadet gerçekleştirirler.

Tabii ki Theseus da tüm insanlar gibi kötü bir talihin getirdiklerini yaşamıştır. Tüm ölümlüler gibi, doğası gereği bir sonu olan tüm canlılar gibi, onun da hayatı ölümle son bulmuştur. Fakat varoluşunun epey uzun bir kısmında mutluluğa erişmiş ve bunu hem dünyayla hem de kendisiyle barışık olduğu için başarabilmiştir. Ait olduğu yeri Atina'da bulmuş, orada adaletin ve iyiliğin egemenliğini sağlamıştır. Başına gelen tüm talihsizlikler dış dünyaya bağlıdır, kesinlikle ona ya da içten içe yaşadığı parçalanmışlıklara değil...

10

Perseus ve Gorgolar'dan Medusa

Ölümle Karşı Karşıya

Giriş

"Güneşin ya da ölümün yüzüne doğrudan bakamazsınız," der Heraklitos sözlerinden birinde; "presokratikler" olarak adlandırılan ilk Yunan filozoflarından biridir. Bu özlü söz, daha sonraları La Rochefoucauld tarafından tekrar dile getirilecek ve popülerleştirilecektir. İşte burada, bakışlarıyla karşılaşma talihsizliğine düşen herkesi taşlaştıran, yani kelimenin tam anlamıyla taştan bir heykele dönüştüren Medusa, Gorgolar'dan Medusa tam olarak bu sözü sembolize ediyor. Hiç kimse ona doğrudan bakamaz. Her birimizi bekleyen o korkunç yazgının, kara ölümün ta kendidir Medusa ve intihar etmeyi düşünen kişiler dışında hepimiz ondan kaçmaya çalışırız. Ölümü, hatta ölmeyi düşünmeli midir peki? Freud, meslektaşı Fliess'e yazdığı bir mektupta ölümle ilgili hiçbir şey yapmamak gerektiğini, ölümü düşünen kişinin hasta olduğunu, çünkü bu kaygının doğası gereği patolojik olduğunu, kendisine göre obsesyonel nevrozun başlıca belirtilerinden biri olduğunu öne sürer. Halbuki Budist bilgelerin bizlere öğütlediği gibi bir sonu olan, er ya da geç bu dünyadan ayrılmaya mahkûm canlılar olduğumuz fikrine kendimizi alıştırmak daha bilgece olmaz mıydı? Gerçek kaçınılmaz olduğu sürece onu görmezden gelmek ne işe yarar ki? Böyle düşününce, Medusa'nın bakışlarından sürekli kaçmaya çalışmak yerine onu ehlileştirmeyi denemek, kendimizi yok olmaya hazırlamak daha iyi değil mi? Ve eğer öyleyse,

Doğulu bilgelerin tabiriyle "hafifleyerek göçmek" için, bizleri dünyaya zincirleyen ve ölümü daha korku verici, daha karmaşık ve daha ıstıraplı hale getiren bağlılıklarımızın altında ezilmemek için ne yapmak daha uygun olacaktır?

Perseus Efsanesi

Bu sorulara daha sonra tekrar değineceğiz fakat şimdi bu hikâyedeki kahramanımız Perseus'un Medusa'yı yenmek, bakışıyla karşı karşıya gelmek ve onun canını almak için nasıl koşullarda ve hangi hilelerin yardımıyla mücadele ettiğine bir bakalım.

Herakles gibi Perseus da tüm her şeyden önce adaleti, Dike'yi kılavuz edinen ve Zeus tarafından tesis edilen o güzel kozmik düzeni yok etme tehlikesi olan yaratıkları, canlılar dünyasından uzaklaştırma çabası güden Yunan kahramanlarından biridir. Perseus'un maceralarını birbiriyle bağlantılı olarak ele alan ilk eser, MÖ VI. yüzyıl filozoflarından ve mitograflarından biri olan Siroslu Ferekidis'e aittir. Muhtemel birkaç detayla onu en yakından takip eden isim Apollodoros olmuştur ve arkalarından gelen mitograflar, bu temel model üzerine eklemeler yaparak farklı versiyonlar yaratmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Ben de Perseus ile karanlık güçlere sahip üç Gorgo'dan biri olan korkunç Medusa arasındaki mücadeleyi, temel olarak bu orijinal versiyonu üzerinden giderek anlatacağım sizlere.

Bir zamanlar Akrisios ve Proitos adında ikiz erkek kardeşler varmış. Bu ikisi birbiriyle o kadar anlaşamazmış ki daha annelerinin karnındayken kavga etmeye başladıkları söylenirmiş. Birer yetişkin olduktan sonra birbirleriyle didişmeye devam etmemek için, çareyi erki paylaşmakta bulurlar. Böylece Proitos Tiryns şehrinin kralı olur, Akrisios da –ki bizi asıl ilgilendiren o– güzel Argos şehrine hükmeder. Yalnız Akrisios'un krallık ettiği Argos'u, aynı ismi taşıyan üç farklı mitolojik karakterle karıştırmamak gerek. Öncelikle Odysseus'un köpeği olan Argos var. İkinci olarak Hermes tarafından öldürülen yüz

gözlü canavar Argos var. Hera bu canavarı Zeus'un bir düveye çevirdiği İo'dan gözünü ayırmasın diye göndermiştir ve efsaneye göre, öldükten sonra gözleri bir tavuskuşunun tüylerine desenini verecektir. Son olarak da İason ile Argonautlar'ın gemisini inşa eden denizci mimar Argos var.

Tabii biz Argos kralı Akrisios'a dönelim şimdi. Danae adında güzeller güzeli bir kızı vardır Akrisios'un, fakat bir oğlu yoktur ve bu çok eski dönemlerde, bir kral kendinden sonra tahta geçebilecek bir veliaht istiyorsa bir oğul sahibi olmak zorundadır. İlk kez Ferekidis ve Apollodoros tarafından kaleme alınmış öykünün orijinal versiyonlarından yola çıkarak, elimizden geldiğince yeniden canlandırmayı deneyelim bu sahneyi.

Danae'nin Hapsoluşu ve Perseus'un Doğuşu

Saraydaki Akrisios'un düşünceli bir hali vardır, kafası bir şeylerle meşgul gözüküyordur. Başdanışmanı ve aynı zamanda saraydaki kâhyası ona sorar: "Neyiniz var kralım? Endişeli gözüküyorsunuz."

Akrisios: "Aklıma takılanın ne olduğunu çok iyi biliyorsun. Yaşım ilerliyor ve hâlâ bir veliahdım yok. Evet, kızım Danae var tabii, ama eğer bir oğlum olmazsa o alçak kardeşim Proitos'un oğulları yerime geçecek ve şu hayatta en son istediğim şey bu!"

Kâhya: "Size yardımcı olabilecek tek bir kişi var. Delphoi'ye, Apollon'un tapınağına gidin ve kâhineyle görüşün. Pythia size mutlaka yol gösterecektir."

Akrisios: "Haklısın. Verilecek kurbanları hazırla ve atları arabama koş, ben de bir an önce yola koyulayım..."

Aradan biraz zaman geçer. Sarayın bahçesinde Apollon'un sunağının bulunduğu yere bir sığır götürülüyordur. Akrisios da oradadır; elinde uzunca bir bıçak, üzerinde kurban ayinlerinde giyilen beyaz kıyafetlerden vardır. Tören için gerekli her şey yerli yerindedir. Sığırın boğazı kesilir, tanrıya kurban edilir. Ardından Akrisios'u görürüz, arabasıyla Delphoi'ye doğru yol almaktadır. Güzel Yunanistan kırsallarından geçerek ni-

hayet Apollon'un tapınağına ulaşır. Burada o koca yapının üst kısmında, okunabilir harflerle kazınmış yazılar göze çarpar: "Ölçülü ol," "Kendini bil." Pythia sunağın yakınında duruyordur. Akrisios ona doğru eğilerek sorar: "Söyle bana ey rahibe, ölümümden sonra bana haleflik edecek bir veliahdım olacak mı günün birinde? Cevap ver, yalvarırım sana..."

Pythia uzunca bir düşünür, ardından cevap verir: "Evet, Perseus adında bir erkek torunun olacak, güzel kızın Danae'nin oğlu."

Akrisios sevinçle bağırır.

Fakat Pythia onu hemen sakinleştirir: "Fazla sevinme Akrisios, çünkü eğer Danae'nin bir oğlu olursa bir veliahdın olacak, evet, ama o çocuk seni öldürecek. Onun doğduğu gün, senin ölümünün ilanı olacak!"

Akrisios duydukları karşısında tokat yemişe döner. Sarsılmış, allak bullak olmuş bir halde, sendeleyerek tekrar arabasına biner, geldiği kırlardan tekrar geçer ve aceleyle sarayına ulaşır. İçeri girdikten sonra kâhyasını/danışmanını tahtın bulunduğu büyük salona çağırır.

Kâhya: "Haberler nasıl kralım? Kâhine bir şeyler söyledi mi?"

Akrisios: "Evet, söyledi maalesef. Dünyanın en bahtsız adamıyım ben. Danae'nin, benim canım kızımın bir oğlu olacağını ve bu oğlanın beni öldüreceğini söyledi. O yüzden şimdi söyleyeceklerimi iyi dinle. Sarayın avlusunun altına bir zindan inşa edilsin hemen, duvarları tunçtan tabakalarla kaplı, büyük, boş bir kovuk. Danae'yi hizmetçisiyle birlikte oraya kapatacaksın, kapısını asla açılmayacak şekilde sürgüleyeceksin. Dediklerimi anlıyorsun değil mi? Oradan asla çıkmasını istemiyorum. Yalnızca küçük bir açıklık bırak yüksekte bir yerde, içeri hava ve yiyecek girmesine olanak sağlayacak ufak bir boşluk, o kadar. Ne kapı ne pencere, hiçbirini istemiyorum!"

Ertesi gün işçiler, o dönemlerde tüm şehir mezarlıklarında bulunan yeraltı mezarlarının modeline benzeyen bir tür mağara inşa etmeye başlarlar avluya. Zavallı Danae'yi bekleyen hapis hayatının ne kadar korkunç olduğu yavaş yavaş

ortaya çıkmaktadır. Köleler duvarları büyük tunç plakalarla kapladıktan sonra Akrisios'un emrettiği şekilde sarayın avlularından birine bakan ufacık bir açıklık bırakırlar. Arkasında hizmetçisiyle gözyaşları içinde gelen Danae babasına itiraz ederek oraya kapatılmamak için yalvarır ve yanlış hiçbir şey yapmadığını söyleyerek kendini savunur. Fakat Akrisios son derece katıdır ve yanlarında biraz yiyecek, biraz da suyla birlikte ikisini de hapse attırır. İşçiler, harçla mühürledikleri büyük kayalar yardımıyla oyuğun girişini iyice kapatır. Ne kapısı ne de penceresi olan zindana, Akrisios'un talimatıyla birkaç parça mobilya konulur. İçerisi yalnızca yağ lambalarının hafif ışığıyla aydınlanıyordur ve lambaların ışığı zayıf da olsa korku verici bir şekilde yansır altuni duvarlara. İki zavallı kadın gözyaşları içinde birbirlerine sarılarak ağlanıp sızlanmaya başlar: "Yazık bize, ne olacak bu halimiz, ne acımasız bir kader bu, canlı canlı dört duvar arasına hapsedildik!"

Zeus her zamanki gibi Olympos'un tepesinden Yunanistan'ı izlemektedir ve bakışları önce Argos'un bölgesi Argolis üzerinde, ardından Akrisios'un sarayı üzerinde sabitlenir. O an, banyosunu yapmakta olan güzeller güzeli Danae'yi görür. Danae çırılçıplak sudan çıkar, her zamankinden daha güzel gözüküyordur ve hizmetçisi kurulanmasına yardımcı olur. Zeus'un, böylesine güzel bir yaratığın sonsuza kadar kapalı kalmasının çok üzücü olacağına karar vermesi pek uzun sürmez. Üstelik Herakles'le olduğu gibi, sürekli kendine kaosun güçlerinin olası dirilişlerine karşı mücadelesinde yardımcı olacak bir erkek evlat arayışındadır. Böylece tahtından ayrılır ve Akrisios'un sarayına doğru inmek için arabasını hazırlatır.

Danae zindanda yatağına serilmiş, yarı çıplak bir vaziyette uyumaktadır. Gökyüzüne bakan ufak açıklıktan, tuhaf bir şeyler olduğu gözükür: Prensesin yatağı üzerine ince ince altın yağmaya başlar, ardından altın damlaları o beyaz boynuna, karnına, omuzlarına düşer. Günümüzde Madrid'de bulunan Prado Müzesinde, yanılmıyorsam Raphaël'in bu sahneyi canlandıran çok güzel bir tablosu var ve bu altın yağmurunun Zeus'un çok sayıdaki dönüşümlerinden biri olduğunu bil-

meyen turistler, tabloyu anlamakta hep zorlanırlar. Danae gözlerini aralar, yavaş yavaş bedenini kaplamaya başlayan altınlara bir bakar, sonra bu yaldızlı toz hareket etmeye ve birleşmeye başlar, bir insan bedeninin şeklini alır ve Zeus belirir yatağının üzerinde. Danae'yi kollarına alarak şefkatlice okşar, onu sakinleştirmeye ve ikna etmeye çalışır: Endişelenmesine gerek yoktur, muhteşem bir yazgısı ve muhteşem bir oğlu olacaktır, birkaç zahmetli sınavdan daha geçecektir elbette, ama en azından kesin olan bir şey vardır; o da tüm hayatını hapiste geçirmeyeceğidir. Ve tabii ki tanrıların kralı geceyi Danae'yle birlikte geçirerek Aphrodite'in sunduğu altın renkli hazların tadına bakar.

Dokuz ay sonra Danae hâlâ hücresindedir fakat artık karnı yusyuvarlak olmuştur. Kısa süre sonra sancıları başlasa da fazla ses çıkarmamaya çalışır çünkü babasının dikkatini çekmek istemiyordur. Birkaç saat sonra küçük bir oğlan dünyaya getirir. Onu kollarına alarak adının Perseus olacağını açıklar hizmetçisine.

Küçük oğlan hapiste büyür, yaklaşık üç dört yaşlarına gelmiştir. İki kadın sürekli etrafında dolanıp onunla ilgilenir. Ağlamasını engellemek için, çok çok az ses çıkarması için her şeyi yaparlar ancak Perseus hâlâ bir bebektir ve dünyadaki tüm bebekler gibi zaman zaman huysuzlandığı, hatta ağladığı olur. Tüm çabalarına rağmen, bir gün Akrisios sarayın avlusunda, zindanın tam üstünde dolanırken bir çocuğun ağlamalarını duyar. Şaşkınlıkla kulak kabartır. Bunların ufak bir adamın iniltileri olduğuna şüphe yoktur. Mağaranın oraya iner, kölelerini çağırır ve hâlâ sıkı sıkıya kapalı zindanın duvarına bir boşluk açmalarını söyler. İçeriye girdiği gibi bir de ne görsün? Kollarında küçük Perseus'u tutan Danae, korkudan kaskatı kesilmiştir.

Karşısında gördüğünün tam olarak Pythia'nın kendisine bahsettiği erkek torun olduğunu anlayan Akrisios öfkeden deliye döner. Danae'ye hakaret eder, orospu muamelesi yapar, tokat atar, kızına göz kulak olması gereken hizmetçiye de hakaretler yağdırır ve ikisine de neler olup bittiğini sorar. Danae

bizzat Zeus'un kendisinin altın yağmuruna dönüşüp çatıdaki açıklıktan içeri girdiğini söyler.

Akrisios pis bir kahkaha atar: "Bu safsataları yutacağımı mı sanıyorsun gerçekten? Benim emirlerime karşı gelmenin neye mâl olduğunu göreceksiniz!" İşçilerine döner ve onlara hizmetçiyi zincirleyerek sunağa götürmelerini emreder, hani şu Apollon'un tapınağına gitmeden önce sığırı kurban etmek için kullandıkları sunağa. Kurban ayinlerinde giydiği beyaz kıyafetleri giyen Akrisios, elinde büyük bir bıçak tutuyordur. Zincire vurulmuş zavallı hizmetçiyi sürükleye sürükleye getirir kralın hizmetkârları. Sunağa koydukları kadının boğazını bizzat Akrisios keser ve bir yandan tanrılara, kâhinin söylediklerinin gidişatını değiştirmeleri için dua eder. Kurban ayinine Danae de katılır, kollarında küçük Perseus'la birlikte korkudan kaskatı kesilmiştir. Hizmetçinin kanı yere saçıldığı an Akrisios kâhyasına döner ve Danae ile Perseus'u içine yerleştirmek için büyük tahta bir sandık yaptırmasını emreder: "Onları kendim öldürmek istemiyorum, her şeye rağmen benim çocuklarım, benim kanımdan, benim canımdan. Dalgalar benim yerime icabına bakacaktır. Onları o sandığa koyup denize at, Argos'tan mümkün olduğunca uzağa."

Danae ve küçük oğlu, Akdeniz'in mavi sularında, bir şekilde dalgaların üzerinde kalmayı başaran tahta sandığın içinde sıkışıp kalmış bir şekilde, rüzgârın da yardımıyla yavaş yavaş kıyıdan uzaklaşırlar. Bir süre sonra deniz çıldırır ve her şey korkunç bir hal alır. Daha sonra sular durulsa da durum yine pek parlak değildir çünkü yakıcı güneşin altında zavallı kadın ve çocuğunun içecek hiçbir şeyi kalmamıştır. Tamamen kaybolmuş, her şeyden uzaklaşmış, korkunç bir ölüm dışında kendilerini nelerin beklediğinden habersiz bir şekilde sürüklenirler. Çektikleri bu cehennem azabı boyunca Danae, küçük Perseus'la son derece şefkatli bir şekilde durmaksızın ilgilenmeye devam eder. Hâlâ onu emzirir, yıkar, elinden geldiğince güneşten, yağmurdan, gecenin soğuğundan korur, ona tekerlemeler öğretir. Örnek bir annedir kısacası. Bir sabah uyandıklarında, artık son saatlerinin yaklaştığını düşünür-

ken, uzaklarda, ufukta bir adanın kıyıları belirmeye başlar. Sandık yavaşça suyun üzerinde yüzmektedir ve esen rüzgâr bir kerecik de olsa onları doğru yöne sürükler. Birkaç yüz metre ileride bir kayığın içindeki balıkçı, denizdeki kazazedeleri çağırır. Sandık adamın ağlarına takılmıştır. Onlara doğru kürek çekerken Danae'ye seslenir: "Benim adım Diktys ve bir balıkçıyım, uzaklarda gördüğün şu ada Seriphos Adası, kralı da kardeşim Polydektes. Ne oldu size? Nasıl oldu da suda sürüklenen bir sandığın içinde buldunuz kendinizi? Ben yıllardır buralarda balığa çıkarım ve inan bana, bugüne kadar hiç buna benzer bir şey yakalamadım."

Danae, Kral Akrisios'un kızı olduğunu, oğlu küçük Perseus'la birlikte babası tarafından sürgün edildiklerini vs anlatır.

Diktys: "Gelin benimle (onları kendi kayığına bindirir), ben sizinle ilgileneceğim."

Diktys onları adaya götürür, yıkanmalarını sağlar, yiyecek bir şeyler hazırlar, temiz kıyafetler verir ve güçlerini yeniden toplayabilmeleri için güzel, kuru yataklar yapar. İkisini birden evine alır ve onlarla ince ve şefkatli bir dostun yapacağı şekilde ilgilenir. Danae ona sonsuz bir minnet duyar. Ne yazık ki Diktys'in kardeşi Polydektes'in niyeti o kadar iyi değildir. Bir gün kardeşini ziyarete geldiğinde adanın zorba hükümdarının kibirli bir adam olduğu, söylediği hiçbir şeye karşı çıkılmaması gerektiği hemen anlaşılır. Danae'yi görür görmez ona göz koyar. Ona kur yapmaya başlar, fakat prensesin kibar reddedişleri karşısında onu az çok zorlamaya devam eder ve Danae her seferinde tekrar reddeder. Zaman geçer ve Danae, Polydektes'in bitmek bilmeyen ısrarlarından kurtulmak için her şeyi yapar. Bu arada Perseus da büyüyordur; beş yaşına, on yaşına, on beş yaşına gelir ve artık on sekiz yaşındadır. Hâlâ Diktys'in evinde yaşıyorlardır. Bu kadar zamandır ısrarından vazgeçmeyen Polydektes, sürekli erkek kardeşinin evine gelerek Danae'yi etkilemeye çalışır, fakat artık boylu poslu, güçlü ve göz alıcı bir yakışıklılığa sahip olan Perseus (kardeşi Herakles gibi o da Zeus'un oğludur sonuçta) artık bu duruma müdahale edebilecektir. Güç kullanmamasına rağmen o kadar

sertçe annesini korur ki adanın despot hükümdarının ondan nefret etmesi için bu yeter de artar bile.

Polydektes daha fazla dayanamaz. Sarayında, ateş püskürür bir vaziyette kâhyasına bağrınıp söylendiğini görürüz: "Danae'yi yatağıma almamı sürekli engelleyen bu Perseus sabrımı fazlasıyla taşırdı. Ona bir tuzak hazırlayacağım. Zavallı kardeşim tarafından büyütüldüğü için yoksul, hiçbir varlığı yok. Bana asla sunamayacağı bir hediye isteyeceğim ondan, karşılığında da Danae'ye evlenme teklif edeceğim! Çok çabuk büyük bir yemek düzenle, tüm arkadaşlarımı ve Perseus'u davet et. (Yüzünde kötü, zalim bir gülümsemeyle) Son gülen kim olacak hep birlikte göreceğiz..."

Kraliyet sarayında bu büyük yemeğin düzenlendiği akşam gelir çatar. Büyük bir ziyafet sofrası, muhteşem yiyecekler, göz kamaştırıcı bir ihtişam sarmıştır davetlilerin etrafını. Elbette tüm bunların amacı genç Perseus'a böyle bir dünyaya ait olmadığını göstermektir. Kral herkesten sessiz olmasını istedikten sonra sözlerine başlar:

"Dostlarım, bildiğiniz üzere yakında Oinomaos'un kızı güzel Hippodameia'yla evleneceğim. Hippodameia'nın atları ne kadar sevdiğini biliyorsunuz. Ben de bana bir hediye almak istediğinizi biliyorum. Söyleyin bakalım, nasıl bir armağan düşünüyorsunuz benim için?"

Davetliler hep bir ağızdan yanıt verir: "Bir at, ey kralımız!"

Perseus sessiz kalır ve utançla başını eğer: "Kral Polydektes, benim yoksul olduğumu biliyorsunuz. Ben ve annemi kardeşiniz evine aldı ve dedemin sarayından ayrıldığımızdan bu yana onun dostluğu sayesinde yaşadık. Ben bir at almak için nasıl para bulacağımı bile bilmiyorum, ancak..."

Masanın etrafındaki herkes son derece sessizdir, adeta ölüm sessizliği hâkimdir ortama. Tüm bakışlar, derin düşüncelere dalmış görünen Perseus'a doğru çevrilmiştir. Kısa bir tereddüt anından sonra Perseus sözlerine devam eder:
Ancak size bir attan çok daha fazlasını getireceğim! Gorgolar'dan biri, üç kız kardeş arasındaki tek ölümlü canlı olan Medusa'nın kafasını!"

Kalabalık arasında hem hayranlık hem de korkuyla dolu fısıldaşmalar başlar. Odadaki herkes Medusa'nın bahsini daha önce duymuştur ve ne kadar tehlikeli olduğunu bilir: Saniyenin onda biri kadar kısa bir süre için onunla göz göze gelmek, taştan bir heykele dönüşmek için yeterlidir. Zorba Polydektes, pis bir kahkaha atarak şaşkına dönmüş misafirlerinin karşısında bir açıklama yapar: "Bu kadarını ben bile beklemiyordum fakat madem böyle bir işe kalkıştın Perseus, artık geri adım atamazsın. En kısa sürede yola çıkmanı ve sözünü tutmanı bekliyorum."

Ardından kâhyasına dönerek alçak sesle şunları söyler: "Medusa da tıpkı diğer iki kız kardeşi gibi ele geçirilemez bir canlı. Onunla göz göze geldiğin an, kelimenin tam anlamıyla taş kesiliyorsun; gerçekten taştan bir heykele dönüşüyorsun. Bugüne kadar ona yaklaşıp da sağ çıkmayı başaran kimse olmadı. Sonunda bu küçük küstahtan kurtulabileceğim. Artık Danae'yle evlenmemi hiçbir şey engelleyemeyecek..."

Kral Aietes'e Altın Post sözünü veren İason gibi, Perseus da konuşmak konusunda biraz acele etmiştir. Saraydan ayrılırken zihni son derece meşguldür: "Neden böyle bir şey söyledim ki? Fazla iddialı davranmak değil mi bu? Gorgolar'ın nerede yaşadığından bile haberim yok bir kere! Hem biliyor bile olsam Medusa'nın kafasını kesmeyi, hatta öldürmek amacıyla ona yaklaşabilmeyi bile taş kesilmeden nasıl başarırım?"

Perseus saraydan Diktys'in evine giden yol üzerindeki bir kayanın üstüne oturur ve tam düşüncelere dalmışken gökten iki olağanüstü canlının indiğini görür. Tabii ki bu inenler tanrılardır ve Perseus onların kimler olduğunu anlamakta gecikmez: Ayağındaki minik kanatlardan ve elindeki kadüseden de anlaşılacağı üzere gelenlerden biri Hermes, diğeri de omuzunda baykuşu, elinde de mızrağı ve kalkanı (kalkanın üzerinde henüz Medusa figürü yoktur ama Perseus sayesinde yakın zamanda son halini alacaktır) ile Athena'nın ta kendidir.

Perseus şaşkın bir şekilde doğrulur: "Hermes? Athena? Bu şerefi neye borçluyum?"

Tanrılar: "Sen de bizler gibi Zeus'un bir oğlusun. Dolayısıyla bizim kardeşimizsin, seni tek başına bırakabileceğimizi nasıl düşünürsün? Sana yardım edeceğiz. Şimdi yapacaklarını dinle: Önce Graialar'ı bul, bu üç korkunç kocakarı da Gorgolar'ın kardeşleri. Fakat dikkatli ol; bu üçü birinci nesil tanrılardan ve alışık oldukları kendi ortamlarının dışında son derece huysuz ve tehlikeliler. Genç insanlara işkence edip parçalayarak yemeye bayılırlar. Onları Uzak Batı'da, güneşin hiç parlamadığı gecenin ülkesinde bulabilirsin. Ne yapıp edip sana Nymphalar'ın yerini söylemelerini sağla, Nymphalar da sana Gorgolar'ı nerede bulacağını söyleyecek. Bundan sonrası sana kalmış!"

Ardından iki tanrı Olympos'a doğru havalanıp uçar. Perseus ise biraz rahatlamış olmasına rağmen hâlâ aynı derecede şaşkın bir vaziyette yerinden kalkarak annesinin yanına dönmek ve çıkacağı yolculuğa hazırlanmak için yoluna devam eder.

Medusa ile Karşılaşma

Perseus yürüye yürüye uzun bir yol kateder (araba sahibi olamayacak kadar yoksuldur). Nihayet Batı'ya ulaşır; burası Korsika'daki Agriates Çölünü andıran bir yerdir fakat tek fark, burada sürekli gece olmasıdır. Tüm ülke yalnızca Ay'ın soluk ışığıyla biraz olsun aydınlanır. Bu renksiz topraklar yeterince korkunç ve endişe vericidir. Fakat Perseus buraya başka bir şey için gelmiştir ve sonunda üç Graia'yı bulmayı başarır. Graialar korkunç derecede çirkin ve inanılmayacak kadar yaşlı canlılardır; gerçekten Miyazaki'nin cadılarına benzerler. Üçü de üzerinde siyah elbiseleriyle bir bankın üzerinde oturuyordur (gerçek birer Korsikalı yaşlı kadın gibi diyebiliriz, fakat kimseyi gücendirmek gibi bir niyetim yok elbette). Perseus öyle bir sahneyle karşılaşır ki gerçekten küçük dilini yutar: Üç yaşlı kadın için de hepi topu birer göz ve birer diş vardır (fakat son derece korkunç, dişten çok bıçağa benzeyen bir diş) ve yağ satarım bal satarım oyunundaki gibi ya da bul parayı

al karayı oyununda yapıldığı gibi bu gözü ve dişi sırayla ve korkunç bir hızla birbirleri arasında elden ele dolaştırırlar, gözle diş dehşet verici bir hızda sürekli el değiştirir!

Bu manzara karşısında korkudan taş kesilen Perseus, hissettiği tiksintiyi üzerinden attıktan sonra kibarca söze girer: "Hanımefendiler, sizleri rahatsız etmek istemem, acaba aranızdan biri bana kız kardeşleriniz olan Gorgolar'ı nerede bulabileceğimi söyleme nezaketini gösterebilir mi rica etsem? Sizleri görebilmek için çok uzun bir yoldan geldim ve eğer bana yardım edebilirseniz gerçekten çok ama çok minnettar olurum..."

Üç cadı kötücül bir kahkaha patlatır: "Yaklaş bakalım ufaklık, bizler yaşlıyız, kulağımız o kadar iyi duymuyor artık. Biraz daha yakına gel bakalım."

Perseus kendi kendine düşünür: "Bu yaşlı kaçıklar beni aptal zannediyor, beklesinler de görsünler bakalım neler olacak..."

Ardından yavaşça kadınlara doğru yaklaşır. O tek göz ve diş üç kadın arasında durmaksızın el değiştirip dururken Perseus adeta bir kedi gibi hızla atılarak Graialar'ın bu en kıymetli varlıklarını ellerinden alıverir.

Cadılar çığlık çığlığa bağırmaya başlar. "Biz körüz, yemek bile yiyemeyiz! Gözümüzü ve dişimizi geri ver, yoksa hayatımız tam bir cehenneme döner! Merhamet et genç adam, üç yaşlı kadınız biz sadece..."

Bunun üzerine Perseus şantaja başlar: "Nymphalar'ın nerede olduğunu söyleyin, ben de istediğinizi vereyim!"

Yaşlı kadınlar: "Doğu'ya dönerken yoluna çıkacak ilk dağın eteğinde bir orman var, Nymphalar'ı orada bulabilirsin."

Perseus insaflı bir genç adam olduğu için yaşlı kadınlara teşekkür eder, gözü ve dişi onlara fırlatır, ardından da var gücüyle koşarak uzaklaşır.

Gökyüzü yavaş yavaş aydınlanmaya başlamıştır. Doğu'nun karanlığından uzaklaştıkça ileride, uzaklarda bir dağ belirir. Perseus büyük bir zorlukla dağa tırmanır. Zirveye ulaştıktan sonra, aşağılarda kocaman bir sedir ormanı olduğunu görür.

Vadiye doğru inerek ormanın içine dalar ve daha girer girmez her bir ağaç gövdesinin arkasında, ona muzip gözlerle ve yüzlerinde bir gülümsemeyle bakan Nymphalar'ı görür. Tüm Nymphalar gibi onlar da çok güzeldir ve üzerlerinde tiril tiril kıyafetler vardır. Saklandıkları ağaçların arkasından çıkıp Perseus'un etrafında toplanmaya başlarlar. Aralarından biri söz alır: "Geleceğini biliyorduk Perseus. Hermes ve Athena haber vermişti bize. Seni bekleyen görevde işine fazlasıyla yarayacak çok değerli hediyeler bıraktılar senin için. Ama önce otur da biraz güç topla..."

Gerçekten de biraz yorgun görünüyordur Perseus. Nymphalar onu alıp kocaman bir ağacın kovuğuna oyularak yapılmış evlerine götürür. Leziz yemeklerle birlikte bir sağrak içinde servis ettikleri şaraptan getirirler. Perseus uyuyup ertesi gün uyandıktan sonra kendine gelmiş, canlanmış bir haldedir. Nymphalar'ın kraliçesi gibi gözüken peri yatağının yakınında durur, elinde üç nesne vardır: "Bu Hades'in miğferi, senin için. Köpek postuyla kaplı ve sihirli güçlere sahip: Onu kafana geçirdiğin an tamamen görünmez oluyorsun."

Nympha köpek postuyla kaplı miğferi Perseus'a uzattıktan sonra dönüp avcıların kullandığı "dağarcık" denen meşin torbaya benzer bir tür çanta alır ve devam eder:

> Bu da bir heybe. Görevinin ne olduğunu biliyoruz: Gorgo Medusa'yı öldürmek. Unutma ki Gorgolar'ın üçü de başlarına gelen felaketten beri tüm insanlığa karşı kin dolu. Eskiden çok güzellerdi, fakat Athena'dan bile güzel olduklarını iddia etme küstahlığını gösterdiler. Hadlerini bildirmek için Athena onları kelimenin tam anlamıyla biçimsizleştirdi. Şimdi yuvalarından fırlamış, dehşet verici gözlere sahipler. Üstelik yaban domuzlarının uzun, sivri dişlerinin bulunduğu yerden sürekli dışarı fırlayıp duran, domuzlarınkine benzeyen bir dilleri var. Elleri ve kolları tunçtan, sırtlarındaki kanatlar ise altından. En kötüsü de o yuvarlak gözlerindeki delici bakışla karşılaşan tüm canlıları hayvan, bitki ya da insan fark etmeksizin hemen o an taşa çeviriyorlar. Bilmen gereken bir şey daha var; bir Gorgo ölü bile olsa güçlerini kaybetmiyor ve onunla göz göze gelirsen taştan bir heykele dönüşüyorsun. O yüzden de kafa-

sını kesmeyi başarabilirsen eğer, onu hemen sana verdiğimiz heybeye koyman gerekecek.

Perseus heybeyi aldıktan sonra Nympha ona üçüncü kez bir şeyler uzatır: beyaz metalden yapılma küçük bir bıçkı ve bir çift sandalet.

Son olarak, sandaletler ve bu küçük bıçkı hiçbir işe yaramayacakmış gibi gözükebilir fakat bunları Hermes gönderdi ve sihirli güçlere sahipler: Sandaletler bir kuş gibi uçmanı sağlıyor, bıçkı ise kesmen gereken şey her ne olursa olsun, kesilmesi en zor tunçtan eşyayı bile tereyağı gibi kesip ayıracaktır. Buna ihtiyacın olacak çünkü Gorgolar'ın boyunları ejderha pullarıyla kaplıdır ve insan yapımı hiçbir kılıç kesmeyi başaramaz. Git şimdi. Tanrılar yanında olsun. Gorgolar batıda, Hesperidler'in ülkesinde yaşıyor. Ölüler krallığından fazla uzak değil. Geldiğin yolu geri dönerken biraz ileride, bizim dağımızdan hemen sonra karşına bir mağara çıkacak, orada. Çok yakınından geçtin zaten, bulman hiç zor olmayacaktır.

Perseus teşekkür eder, yerinden kalkar ve yola koyulur. Geldiği yolu dönerken o tarafa doğru yaklaştıkça gökyüzü yine kararmaya başlar. Tıpkı kendisine söylendiği gibi, dağın öbür tarafında, ormanın kenarında bir mağara olduğunu fark eder. Bu Gorgolar'ın inidir. Perseus çok yavaşça içeri girer. İçerisi çok karanlıktır, ancak bir yağ lambası nerede olduğunu belirlemesine yetecek kadar aydınlatır içeriyi. Uyuyan üç kız kardeş, ağızlarında taşıdıkları uzun dişlerin benzerine sahip yaban domuzları gibi horluyordur. Yuvarlak gözleri gecenin karanlığında ışıl ışıl parlıyordur ve Perseus bunu fark eder etmez onların bakışıyla karşılaşmamak için kendi gözlerini eliyle kapatır. Hermes'in sihirli sandaletlerini ayağına geçirir ve mağaranın içinde uçmaya başlar (biraz Tinker Bell'e benziyordur, ama tek farkı kanatlarının sırtında değil, ayaklarında olmasıdır). Bıçkısı elindedir ve havada yükselirken kendi kendine düşünür: "Bu canavarlardan biriyle göz göze gelirsem mahvolurum. Medusa'ya bakmadan onun kafasını nasıl kesebilirim ki?"

O anda Athena girer sahneye. Medusa'nın yatağının ayak ucunda, elinde parlak kırmızı bir kalkanla duruyordur. Kal-

kan o kadar iyi cilalanmıştır ki çok rahat ayna görevi görebilir. Perseus Athena'nın ne yapmaya çalıştığını hemen anlar: Bu aynadan bozma kalkanı kullanarak taşa dönüşme riski olmadan Medusa'ya bakabilecektir. Medusa yuvarlak kırmızı gözleri, pullarla kaplı boynu ve ağzından sarkan diliyle bir domuz gibi horlayarak uyuyordur fakat Perseus onu yalnızca Athena'nın kalkanı üzerindeki yansımasından görebiliyordur. Ona yaklaşır, bıçkısını alır ve sadece ama sadece bir hamlede Gorgo'nun kafasını bedeninden ayırdığı gibi heybesinin içine koyar.

Medusa'nın boynundan fışkıran kan her yere saçılır. Boynunda iki büyük damar şişmeye başlar. Birincisinden çıkan duman yavaş yavaş tuhaf bir canlıya dönüşür (Alaaddin'in lambasından çıkan cin gibi biraz). Medusa'nın boynundan akan kanın durmasıyla birlikte dumanın da çıkması durunca, ortaya çıkan canlının kanatlı bir at olduğu anlaşılır ve uçmaya başlar başlamaz tek bir kanat çırpıntısıyla mağaradan çıkar. Az önce Pegasos doğmuştur. İkinci damardan başka bir duman çıkar ve başka bir yaratığa dönüşür: Poseidon'la Medusa'nın oğlu, elinde parlak, baştan aşağı altın kılıcıyla korkutucu savaşçı Khrysaor'dur bu.

Diğer iki Gorgo, Pegasos'un kanat çırpmasıyla çıkan gürültü ve başlı başına mağarada bulunması sebebiyle uyanır. Medusa'nın kafasının kesildiğini görünce çığlık atmaya başlarlar. Gözlerinden şimşekler çıkar ve o sırada oradan geçen bir fare ve mağaraya girme gafletinde bulunan tedbirsiz bir kuş taştan heykellere dönüşürler. Gorgolar başlarının üstünde uçarak mağaradan çıkmaya çalışan Perseus'u fark eder. Onu görür görmez altın kanatları sayesinde havalanarak yakalamaya çalışırlar, fakat Perseus cebinden Hades'in başlığını çıkardığı gibi kafasına geçirir ve o an görünmez olur. Şaşkına dönen Gorgolar çıldırmış kuşlar gibi panikle bir sağa bir sola uçup durur, fakat elbette kahramanımızı bulamazlar. Mağaralarına döndüklerinde kardeşlerinin cesedi başında ağlamaktan başka yapabilecekleri hiçbir şey yoktur. Athena da aynı şekilde buhar olup uçar...

Her zamanki gibi en değerli kaynaklarımızdan biri olan Apollodoros'un *Bibliotheka*'sında, Perseus'un hayatının bu kısmı nasıl anlatılmış ona bakalım şimdi de:

> Hermes'le Athena'nın yol göstermesiyle Perseus Phorkos kızlarına, yani Enyo, Perphredo ve Dino'ya gitti; zira onlar Phorkos'un Keto'dan olan doğuştan yaşlı çocukları (Graialar) ve Gorgolar'ın kardeşleriydi. Üçünün tek bir gözü, tek bir dişi vardı, bunları sırayla birbirlerine veriyorlardı. Perseus gözle dişi ele geçirdi, onları geri istediklerinde nymphelere giden yolu kendisine gösterirlerse teslim edeceğini söyledi. Bu nymphelerin kanatlı sandalları ve bir tür torba olduğu söylenen *kibisis*leri vardı... İçine giysi (kesthai) ve yiyecek konduğu için ona *kibisis* denir. Hades'in başlığı da onlardaydı. Phorkides ona yolu gösterdiğinde dişle gözü geri verdi, nymphelere geldi, istediğini aldı. Torbayı (*kibisis*) omzuna astı, sandalları ayak bileklerine kadar çekti, başlığı başına giydi. Onu giydiğinde kimi isterse görürdü ama başkaları onu görmezdi. Hermes'ten adamant taşından bir orak aldı, Okeanos'a uçtu, Gorgolar'ı uyurken yakaladı. Adları Stheno, Euryale ve Medusa'ydı. Yalnızca Medusa ölümlüydü; bu nedenle Perseus onun başını getirmeye gönderilmişti. Fakat Gorgolar'ın başlarının çevresinde pullarla kaplı yılanlar çöreklenmişti, domuz dişi gibi kocaman dişleri, tunç elleri, onlara uçma gücü veren altın kanatları vardı, kendilerine bakan herkesi taşa çevirirlerdi. Perseus onlar uyurken tepelerinde durdu, Athena onun elini yönlendirdi, Perseus başını çevirdi, üzerinde Gorgo'nun suretini gördüğü tunç kalkana bakarak onun başını kesti. Başı kesildiğinde Gorgo'dan kanatlı at Pegasos ve Geryon'un babası Khrysaor dışarı fırladı; onları Poseidon'dan doğurmuştu. Perseus Medusa'nın başını torbaya (*kibisis*) koydu, geri döndü; ama Gorgolar uykudan uyanıp Perseus'u kovaladılar. Fakat başlığından ötürü onu göremediler, zira başlık onu gizliyordu.•

Perseus ile Güzel Andromeda'nın Evlenmesi

Perseus başlığını çıkarır. Artık denizin üzerinde uçarken, Yunan adaları kanatlı ayakları altında art arda kayıp giderken

---

• Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., Ağustos 2017, II. Kitap, s. 141-142 –çn.

görürüz onu. Elindeki heybesinden o korkunç kafadan akan kan yavaş yavaş damlayarak sızar. Annesini Polydektes'in üstüne gelmelerinden korumak için rüzgâr hızıyla uçarak Seriphos Adasına doğru ilerler. Ancak adalardan birinin üzerinden geçerken tuhaf bir görüntüye tanık olur: Genç bir kadın bir kayaya, daha doğrusu yukarıdan denize bakan ve suya diklemesine inen bir faleze zincirlenmiştir. Perseus ona yaklaşır ve dehşete kapılmış görüntüsünün altında benzersiz bir güzelliğe sahip olduğunu fark eder genç kadının. Falezin üzerinde sessiz bir kalabalık toplanmıştır. Bir şeyi ya da birini bekler gibi bir halleri vardır. Aralarından biri, yüzünde aynı korkmuş ifadeyle, yanındaki kişiye fısıldayarak bir şeyler söyler: "Sence canavar gelecek mi? Zavallı kadın, ne korkunç bir yazgı..." Perseus aşağı uçarak adaya iner. Kalabalıktaki insanlara "Neler oluyor?" gibi sorular sorar.

Genç kadının babası, yakışıklı bir yaşlı adam kalabalığı yararak Perseus'a seslenir: "Genç adam, kim olduğunu bilmiyorum, fakat böyle uçabildiğine göre bir tanrı olmalısın ya da en azından tanrılar tarafından korunan biri. Benim adım Kepheus ve Etiyopya adıyla bilinen bu bölgenin kralıyım. O aşağıda gördüğün genç kız da benim çok sevdiğim canım kızım Andromeda..."

Perseus: "İyi de eğer sizin kızınızsa ne işi var orada? Onu kurtarmak için neyi bekliyorsunuz?"

Kepheus: "Genç adam, her şey o kadar basit değil ne yazık ki. Annesi Kassiepeia, Medusa'nın Athena'ya karşı yaptığı gibi, denizin en eski tanrılarından biri olan Nereus'un kızları tanrıça Nereidlere karşı meydan okuma gafletine düştü. Hatta onlardan çok daha güzel olduğunu iddia ederek onlara alenen hakaret etti ki bu da *hybris* günahını işlemenin kusursuz bir yolu... Poseidon Nereidlerin en yakın arkadaşı ve o da bu aptalca iddia karşısında çok öfkelendi. Bu küstahlığı cezalandırmak için her yıl dev bir gelgit dalgası, bir de tüm ülkeye korku salan bir deniz canavarı gönderiyor. Onun gönlünü almanın tek bir yolu var: Yem olarak kralın kızını canavara vermek, yani benim kızımı, benim Andromedamı..."

Genç kızın bir köpek gibi kayaya bağlanmış vaziyette, canavarın gelip kendini alacağı o korkunç sonu beklemesinin nedeni budur işte. Bunları duyan Perseus bir anlığına bile tereddüt etmeden Kepheus'a güzel kızı özgürlüğüne kavuşturacağına söz verir, karşılığında istediği tek şey Andromeda'yla evlenmektir. Böylece anlaşma sağlanır.

Uzaklarda, korkunç deniz canavarının onlara doğru geldiğini görürler. Canavar üzerinden sular damlayarak genç kıza yaklaşır ve o korkunç çenesini açarak zavallıyı midesine indirmeye hazırlanır. Andromeda korkuya kapılmış bir halde çığlık atmaya başlar. Perseus elinde bıçkısı, ayağında kanatlı sandaletleri ve başında onu görünmez kılan miğferiyle yerden havalanır. Ve savaş başlar. Canavarın bedeni pullarlar kaplıdır ve gerçekten devasa boyutlardadır. Bir aslan gibi savunur kendini. Fakat Perseus bıçkısının yardımıyla onu öyle kötü yaralar ki durmadan kan kaybede kaybede canavar sonunda ruhunu teslim eder. Kahramanımız güzel genç kızı azat eder ve kollarına alarak yere indirir.

Herkes olanlardan memnundur; Phineus hariç. Andromeda'nın amcası, Kepheus'un kardeşi olan Phineus genç kızla evlenmek istiyordur ve Perseus'un etkileyici kahramanlığını hoşnutsuzlukla, daha doğrusu kıskançlıkla izler. Kral Kepheus, Perseus'un zaferini ve iki gencin müstakbel evliliğini kutlamak için sarayında bir şölen, muhteşem bir ziyafet düzenler. Phineus kötücül bir edayla sarayın koridorlarında dolanarak kahramanımıza karşı bir komplo kurmanın planlarını yapmaktadır. Seremoni sona ermeden önce Perseus'tan kurtulma niyetindedir ve bunu başarabilmek için bir tuzak hazırlar. Birkaç tane yardakçıya Perseus'un çıkışını beklemeleri ve sonra onu boğazlamaları için para verir. Fakat saraydaki hizmetçilerden biri bu konuşmalara kulak misafiri olur ve hem Perseus'a hem de Kepheus'a duyduklarını anlatır. Bunun üzerine genç kahraman, koridorlarda gizlice dolanırken onu öldürmek için bekleyen saldırganların yerini keşfeder, heybesinden Medusa'nın kafasını çıkarır ve katillerin karşısına dikilerek Gorgo'nun kafasını onlara doğru uzatır. Sani-

yenin onda biri kadar kısa bir sürede saldırganların her biri bulundukları pozisyonda donakalır, gözlerinde büyük bir korku ifadesiyle bir daha asla geri dönüşü olmamak üzere taştan birer heykele dönüşürler...

Ertesi gün Perseus yanında güzel Andromeda'yla birlikte Seriphos'a gitmek üzere yeniden yola koyulur. Hikâyenin sonunu her zamanki kısa ve öz tarzıyla sizlere anlatması için sözü Apollodoros'a bırakıyorum:

> Seriphos'a dönünce, Polydektes'in zulmü nedeniyle annesinin ve Diktys'in sunaklara sığındığını gördü; Polydektes'in arkadaşlarını topladığı saraya geldi; (kendi de taşa dönüşmemek için) kendi yüzünü başka yöne çevirerek Gorgo'nun başını gösterdi; ona bakan hepsi (Polydektes de dahil olmak üzere) taşa dönüştü, her biri Gorgo'nun çarptığı halde kaldı (manzarayı biraz gözümüzde canlandıralım: bazıları şaraplarını içerken, bazıları Perseus'un içeri girişiyle şaşkına dönmüş bir halde, Polydektes merak ve endişe dolu bakışlarla vs). Diktys'i Seriphos kralı atadıktan sonra (Polydektes ölmüş ve heykele dönüşmüştür, dolayısıyla ondan sonra tahta çıkan, tam da olması gerektiği gibi, kardeşi olur) sandalları, torbayı (*kibisis*) ve başlığı Hermes'e iade etti ama Gorgo'nun başını Athena'ya verdi. Hermes sözü edilen nesneleri nymphelere iade etti, Athena Gorgo'nun başını kalkanının ortasına yerleştirdi (Athena'nın aynı zamanda savaş tanrıçası olduğunu ve Medusa'nın kafası sayesinde düşmanlarının kelimenin tam anlamıyla korkudan "taş kesileceğini" de unutmayalım).*

Kaçınılmaz son gelişme: Artık kehanetin tamamına ermesi ve Akrisios'un hak ettiği şekilde cezalandırılması gerekmektedir. Perseus artık karısı olan Andromeda ve annesi Danae'nin eşliğinde Argos'u yeniden ele geçirmeye karar verir. İyi bir prens olduğu için büyükbabasını affetmiştir; artık ona kızgın değildir, çünkü aslında Akrisios'un her şeyi kehanetin gerçekleştiğini görme endişesiyle yaptığını biliyordur. Hatta kendisini bağışladığını ona da söylemek ister.

Fakat kâhyasından Perseus'un yolda olduğu haberini alan Akrisios kehanetin tamamına ereceği düşüncesiyle dehşete

---

* *A.g.e.*, II. Kitap, s. 143 –çn.

kapılır. Olabildiğince hızlıca Larissa adında başka bir şehre kaçarak şehrin kralı Teutamides'ten kendisini korumasını ister. Fakat kral, o dönemlerde Yunanların bayıldığı Olimpiyat oyunlarına benzeyen, gençlerin her türden müsabakada birbirleriyle karşı karşıya geldiği bir tür yarışma olan atletik oyunları organize etmekle meşguldür. Her yer cirit atan, disk fırlatan, güreşen, atların çektiği savaş arabalarıyla yarışan gençlerle doludur.

Akrisios bu gösterinin tadını çıkarmak için arkadaşı Teutamides tarafından tribünlere davet edilir. Yarışmaların Argos'un çok yakınında düzenlendiğini öğrenen Perseus, yolunun hemen üzerindeki bu organizasyona katılma keyfinden alıkoyamaz kendini. Özellikle disk fırlatma konusunda gerçekten çok iyidir. Diğer gençlerle birlikte adını yazdırır ve müsabaka başlar. İlk yarışmacılardan sonra disk atma sırası Perseus'a gelir. Diski gökyüzüne doğru öyle bir fırlatır ki bu muhteşem atışıyla tüm rakiplerini geride bırakır! Fakat birden tuhaf ve şiddetli bir rüzgâr çıkar ve havaya fırlatılan disk sarsılarak normal istikametinin dışına çıkar. Ardından tribünlerin üzerinde uçmaya başlar ve yine tuhaf bir şekilde Akrisios'un ayağına düşerek parçalanır. Akrisios'un bacağı jiletle kesilmiş gibi ikiye ayrılır ve o kadar hızlı kan kaybetmeye başlar ki onu kurtarmak için herhangi bir şey yapılmasına fırsat bile kalmadan birkaç dakika içinde hayatını kaybeder.

Adalet yerini bulmuştur ve –tanrıların isteklerine verilen bir diğer ad olan– kader dizginleri yeniden eline almıştır. Her şey düzene girer ve Perseus annesi, karısı ve karısının ona vermekten geri kalmayacağı çocuklarıyla birlikte hayatının olağan akışına rahatça devam edebilecektir. Öldüğü zaman babası Zeus ona bir ölümlü için anlamlı bir ayrıcalık tanır: Cesaretinin ve kozmik düzeni muhafaza etmeye yönelik katkılarının karşılığında onu bir takımyıldız olarak sonsuza kadar gökyüzünde yaşatır ve bu takımyıldızın hâlâ Perseus'un yüz hatlarını çizdiği söylenir...

Ölümün Yüzüne Bakabilir miyiz ya da Bakmak Zorunda mıyız?

Sizlerin de anladığı üzere, Medusa ölümün yüzlerinden birisi olmaktan ibaret değil, bundan çok daha fazlası. Bilinmesi gereken bir diğer nokta ise Medusa'nın, Jean-Pierre Vernant'ın da ortaya koyduğu üzere, ölümün yüzüne bakmanın imkânsızlığının bir kişileştirmesi olması:

> Gorgo'nun bakışlarına maruz kalmış insan öte dünyanın ölüm, gece ve hiçlik gibi en radikal ötekilikleriyle karşı karşıya gelir. Dayanıklılık kahramanı olan Odysseus Yeraltı Dünyasının kapısından geri döner: "Soylu Persephone'nin Hades'in derinliklerinden dehşet verici canavarın korkunç Gorgo kafasını üzerine göndereceği korkusu tüm benliğimi ele geçirdi," der. Gorgo ölülerin dünyasının sınırlarını belirler. Gorgo'nun bakışları altında oraya girmek insanın kendisini Gorgo'nun suretine, ölüler ne ise ona, yani içi boş ve güçsüz ve geceyle örtülmüş kafalara dönüştürmesidir.•

Yunan tragedyalarında kullanılan maskelerin tasvirinde ya da antik vazolar üzerindeki çizimlerde Medusa'nın tüm ayırt edici özellikleri bulanıklaştırmasının, tüm fark edilebilir kimlikleri silikleştirmesinin sebebi de bu işte. Tekrar Vernant'a kulak verelim:

> Bu radikal ötekilik, Eski Yunan sanatçılar tarafından, insanların gözünde daha açık bir hal alması için canavarlık üzerinden açıkça ifade edilmekteydi. Bu canavarlık, düzenli dünyada birbirinden ayrılan tüm kategorilerin birbirine karışıp iç içe geçmesi, bu yüzle karışması üzerine kurulu bir canavarlıktır. Gorgo'nun yüzünde hayvansallık ve insan yüzü üst üste biner: Saçları, hayvan yeleleri veya daha sıklıkla diken diken olmuş yılanlar gibi işlenir. Kocaman kulakları bir sığırınkileri anımsatır. Kurukafa benzeri gülüşü, yırtıcı bir hayvanı veya bir yaban domuzunu anımsatan dişlerini açığa çıkarır. Öne doğru çıkmış devasa dili çenesinin üzerinde durur. Öteki dünyadan gelen öngörülemez ve dehşet verici bir at gibi salyala-

---

Jean-Pierre Vernant ve Pierre Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*, çev. Sevgi Tamgüç ve Reşat Fuat Çam, Kabalcı Yay., Ocak 2012, II. cilt, s. 263-264 –çn.

rı akar. Bu at çoğunlukla onun kolları arasında çizilir... Yarı insan yarı hayvan olduğu gibi, aynı zamanda bir cinsiyetler karışımıdır da: Çenesi kıllı ve sakallıdır. Ayakta betimlenmiş halinde kimi zaman erkek cinsel organıyla donatılır; başka bir yerdeyse Poseidon'la birleşen bu dişi yaratık doğum yaparken gösterilir... Beyaz saçlı ve sütün kaymağındaki gibi kırışıklıklara sahip bir ciltle dünyaya gelen yaşlı-genç kızlara benzeyen kız kardeşleri Graialar gibi, Gorgo yanaklarında ve alnında derin kırışıklıklara sahipti. O da kardeşleri gibi hem yaşlı hem de gençti. İğrenç bir çirkinlikte olmasına karşın o yine de çekicidir ve Poseidon'un tutkusu bunu ispatlamak için yeterli olacaktır... Gorgo, genç-yaşlı, güzel-çirkin, eril-dişil, insani-hayvani gibi karşıtlıkları olduğu kadar, ölümlü ve ölümsüzü de bir araya getirir. İki kız kardeşi de ölümsüzdür. Ölü olan bir tek odur, ama onun kesilen kafası da yaşamaya ve etrafına ölüm saçmaya devam eder...*

Kısacası tıpkı ölüm gibi, tıpkı radikal ötekilik gibi, Medusa'nın da yüzüne bakılamaz. Sorulacak bir soru daha var ki daha önce Budizm'den bahsederken yine bu soruyla karşılaşmıştık: Ölümlüler için ölümün yüzüne bakmak imkânsız olduğundan dolayı, bilge insanın kendini ölüme hazırlamak amacıyla onun yüzüne bakmaya zorlaması tam da bu yüzden şart değil mi zaten?

Sonuç Mahiyetinde

Aslında, ölüm söz konusu olduğunda olası dört temel davranış vardır gibi geliyor bana.

Asla ölümü düşünmemek, asla ölümün yüzüne bakmamak, çünkü tıpkı Medusa gibi ölüm de bizi taşlaştırır. Bu genel tavır, ölüme dair düşüncelerden kaçınmak için elimizden gelen her şeyi yaptığımız günlük hayatlarımızda, hepimizin en yakından tanıdığı ve bildiği tutumdur muhtemelen.

Ölüme gerçekten inanmamak, ya da daha iyi ifade etmek gerekirse, başta Hıristiyanlık olmak üzere semavi dinlerle birlikte ölümün ölümüne inanmak; kurtuluşa, yani bu du-

A.g.e., II. cilt, s. 264-65 –çn.

rumda olduğu gibi sonsuz ve aydınlık bir hayata erişmek için bitimliliğin ötesine geçebilmenin reel bir ihtimali olduğuna karar vermek.

Ölüme inanmak, fakat Stoacılık ya da Budizm'in yanı sıra Epikür'ün, Montaigne'nin veya Schopenhauer'in felsefelerinde salık verdikleri üzere hayatını gelecekte neler olacağını düşünerek yaşamanın, başa geldiğinde bir felaket olmaktan çıkabilsin diye durmadan kendini o felakete hazırlamanın daha iyi olacağına inanarak bunu yapmak ve kendini ölüme hazırlamak.

Son olarak da ölümü radikal, başa çıkılamayan, dayanılmaz ve Medusa gibi yüzüne bakılamayan her yönüyle düşünerek tüm bunlar arasından sıyrılan şu sonucu çıkarmak: Hayatlarımızın yeri doldurulabilir olmadığını ve onu yaşamak, o hayatlarla bir şeyler yapmak gerektiğini, dünyayı içinde eğlenmekten başka hiçbir eylemin mümkün olmadığı koca bir Disneyland olarak görüp orada birer turist gibi var olduğumuza inanmaktansa mevcudiyetimizin bir şeyler yaratmak için benzersiz bir şans olduğunu ve hayatın bir anlamı olmasa bile, hayatın içinde bir anlam olduğunu düşünmek.

Seçim sizin!

11

İason ve Altın Post

Adaletin Anlamı

Giriş

Savaşta gösterilen kahramanlıkların, cesaretin ve yiğitçe davranma arayışının bu eylemleri yerine getiren kişilere ebedi bir şöhret sağladığını ve Yunan mitoloji kültürünün tam merkezinde nasıl bir yer kapladıklarını birçok defa görme fırsatımız oldu şimdiye kadar. Burada söz konusu olan, sıradanlıktan uzak eylemler ve bu eylemleri gerçekleştirirken sergilenen cesaret sayesinde, insanların dünyasını karakterize eden fanilik imparatorluğuna ve ölümlülüğe karşı bir tür sonsuzluk kazanmak. Hannah Arendt'in daha önceki bölümlerden birinde ele aldığımız Geçmişle Gelecek Arasında *isimli kitabında da belirttiği üzere, bir kahramanın kalıcılığı ancak yazıyla şekillenir: Eğer bir kahraman, mitografların ve tarihçilerin beyaz sayfalar üzerine kara mürekkeple not edeceği bir efsanenin öznesi olmayı başarabilirse, o zaman, ölümleriyle birlikte hafızalardan tamamen silinen diğer insanlardan farklı olarak uzun bir süre boyunca, hatta belki sonsuza kadar hatırlanacaktır. Ayrıca ölümün sıradanlaştırdığı, kişiliksizleştirdiği ve nihayetinde anonimleştirdiği ölümlülerin birçoğunun aksine, eşsiz bir kahraman olarak kalacaktır. Hades'in krallığında dolanıp duran karanlık gölgelerin bir adı, sesi ya da yüzü yoktur. Tüm bireyselliklerini, tüm kişiselliklerini kaybetmişlerdir. Yalnızca diğerlerinin hafızasında bile bir insan olarak kalabilmek için bunu hak etmek gerekir; şöhreti elde etmek kolay değildir. Yunanistan'ın*

tanıdığı en değerli savaşçı olan Akhilleus gibi savaşarak elde edilebilir bu şöhret. Ya da Poseidon'un kurduğu sayısız tuzaktan galibiyetle çıkmayı başaran Odysseus'un yaptığı gibi cesaret, kurnazlık ve zekâyla.

Fakat şöhretlerin en büyüğü, tanrısal bir görev uğruna, adaletin, Dike'nin adına savaşarak kadim kaos güçlerinin her zaman için olası dirilişlerine karşı kozmik düzeni korumaya çalışanların olacaktır. Mitolojinin en büyük kahramanları Herakles, Theseus ve Perseus'u anlatan efsanelerde işlendiğini gördüğümüz de kahramanlığın bu mertebesidir işte.

İason da bunun bir parçasıdır elbette. Üstelik İason'la birlikte, canavar öldüren kahramanlar kategorisinin de dışına çıkıyoruz artık. Tabii ki diğer zorluklarla birlikte karşılaşacağı birkaç canavar olacaktır yine de: Ağzından ateşler çıkaran ve yenilebilmesi için "doğrudan boynuzlarından yakalamak" (ki bu deyim de buradan gelir ve çok da yaygınlaşacaktır) gereken bir boğa, doğrudan topraktan çıkmış korkunç savaşçılar, tüyler ürpertici Harpyalar, dehşet verici bir ejderha, hareket eden kayalar vs... Fakat buradaki ana fikir, Herakles'in, Theseus'un ya da Perseus'un durumlarında olduğu gibi, hikâyenin kendinde yatmıyor. Her şeyden önce İason, vicdansız kral Pelias tarafından hem tanrılara hem de insanlara karşı yapılan bir adaletsizliği düzeltmek için buradadır. Bir şeyleri yoluna koyabilmek ve bu kötücül hükümdarın yaptığı haksızlıklara karşı yeniden adil bir düzen kurabilmek için mitolojik bir nesneyi, Altın Post'u ele geçirmenin peşine düşmek zorunda kalacaktır.

Fakat öncesinde, bu Altın Post nedir ve neden İason onu aramak zorundadır bir göz atalım.

Altın Post ve Hikâyesi...

Altın Post'un hikâyesi –en azından özellikle Apollodoros'un *Bibliotheka*'sında anlatılan ve benim açımdan da temel teşkil eden en yaygın versiyonu– köylülerin yaşadığı Boiotia isim-

li bir bölgeye hükmeden kral Athamas'la başlar ve hatta laf arasında Hesiodos'un aslen buralı olduğu da söylenir. Kısa bir süre önce evlenen Athamas'la genç kadın Nephele'nin Phriksos adında bir oğulları, Helle adında da bir kızları olur. Fakat bu evlilik pek uzun sürmeden Athamas ilk karısını boşar ve Thebai kralı Kadmos'un kızı İno'yla ikinci evliliğini yapar. Kadmos ise bizzat Ares ile Aphrodite'in kızları olan Harmonia ile evlidir (Zeus'un Typhon'a karşı mücadelesini konu alan önceki bölümlerden birinde, Kadmos'un kendisine yardımcı olmasına karşılık, tanrılar kralının ona Harmonia'yla evlenme sözü verdiğini de hatırlayalım bu vesileyle). İno daha sonra bir deniz tanrıçasına dönüşecektir, fakat henüz sıradan bir kadındır sadece. Korkunç derecede kıskanç bir kadındır aynı zamanda: Kendisinin de Athamas'la iki çocuğu olur ve kocasının ilk karısı Nephele'den olan çocuklarına tahammül bile edemez. Athamas'ın ilk çocuklarına duyduğu sevgi yüzünden kıskançlıktan deliye döner ve onlardan o kadar nefret eder ki ikisinden de kurtulmak için korkunç bir plan yapar.

Daha önce de belirttiğim gibi Boiotia, kendi halinde köylülerin yaşadığı bir yerdir; şehirliler de buradaki insanların eğitimsiz olduğunu düşündükleri, onları yeterince sofistike bulmadıkları, hatta günümüzdeki amiyane tabiriyle "kıro" olarak değerlendirdikleri için hepsini hor görmekten çekinmezler. Üstelik biraz safça, kaba saba ve pek de kültürlü olmayan kimseleri tanımlamak için "Boiotialı" tabiri kullanılır o zamanlarda. Dolayısıyla İno, buralı insanları kandırmakta zorluk çekmez ve bunun için bir yalan uydurur: Bölgedeki köylü kadınları, ekim zamanı için sakladıkları tohumları toprağa serpmeden önce kocalarından gizlice kavurmaya ikna eder, böylece o tohumların hepsi verimsizleşecektir tabii ki. Fakat İno onlara böyle yapmanın daha iyi olacağını, o tohumlar sayesinde daha lezzetli ekmekler yapabileceklerini söyler.

Ertesi yılın ekinleri, tıpkı İno'nun öngördüğü gibi, bütünüyle verimsizdir, topraktan hiç hasat çıkmaz ve kavrulan tohumlar tek bir ürün bile vermez. Athamas bu durum karşısın-

da çok endişelenir –çünkü yeni karısının çevirdiği dolaplardan haberi yoktur– ve meşhur kâhine danışmak için habercilerini Delphoi'ye gönderir. Fakat İno yine çok kurnazca davranarak habercileri bir şekilde kandırır ve kehanetin aslı yerine kendi uydurduğu versiyonu Athamas'a anlatmaya ikna eder onları: Toprağa yeniden bereket kazandırmak ve tanrıların artık hangi öfkesiyse onu dindirmek için, Athamas'ın, çocukları Phriksos ve Helle'yi Zeus'a kurban etmesi gerektiğini iletecektir habercilerin. Athamas bu duydukları karşısında dehşete kapılır ve itiraz eder ancak saf köylüler kâhinin söylediğini sandıkları bu yalana itibar eder. Kâhine güveniyorlardır ve kendi krallarına karşı isyan başlatma tehditleri savururlar: Şehrin her bir köşesinde, iki çocuğun da kurban edilmesine yönelik isteklerini yüksek sesle dile getirirler. Athamas zorla da olsa sonunda pes eder ve içi parçalana parçalana zavallı çocuklarını kurban töreninin gerçekleşeceği sunağa götürür. Fakat o sırada çocukların annesi Nephele duruma müdahale eder; İno'nun çevirdiği dolaplardan hiç hoşnut olmayan Zeus da ona yardım eder ve sadık habercisi Hermes'i derhal iki küçük çocuğa yardımcı olması için gönderir. Tanrıların bu yardımı, Hermes'in Nephele'ye armağan ettiği bir koç suretini alır. Fakat bu koç sıradan bir hayvan değildir. Normal koşullar altında dünyadaki tüm koyunlarınki gibi yünle kaplı bir sırt yerine hayvanın bedeni muhteşem altın sarısı tüylerle kaplıdır; saf altından bu postun yanı sıra bir de kuş gibi uçmasına olanak sağlayan kanatlar bahşedilmiştir kendisine. Nephele Phriksos ve Helle'yi aceleyle koçun sırtına bindirir ve hayvan hemen o an havalanarak çocukları daha dost canlısı bir bölge olan Kolkhis'e götürmeye koyulur. Fakat küçük Helle, hayvanın sırtında uçarak ilerlerken aşağıdaki manzarayı seyretmek için eğilir ve gördükleri karşısında gerçekten büyülenir, o sırada denize düşer ve maalesef boğularak can verir. Boğulduğu bu nokta o zamandan bu yana "Helles-pontos" olarak anılır, yani günümüzdeki adıyla – Avrupa ile Asya'yı birbirinden ayıran– Çanakkale Boğazı.

Helle'nin kardeşi Phriksos üzüntüden kahrolmasına rağmen koçun sırtındaki yolculuğuna devam eder ve hiçbir engel-

le karşılaşmadan gideceği yere ulaşır. Burada, Kolkhis kralı Aietes tarafından büyük bir nezaketle karşılanır ve ona teşekkürlerini sunmak isteyen Phriksos, kendisini getiren koçu kurban eder; mitin biraz daha sevimli (ve küçük çocukların daha çok hoşuna giden) bir versiyonunda koçun, ölümlü suretinden kurtulmak ve tanrısal göklere geri dönmek için kurban edilmeyi kendisinin istediği anlatılır. Her iki versiyonda da Phriksos'un, Altın Postu Aietes'e armağan ettiği söylenir. Bunun üzerine kâhinler, postun sınırları içinde bulunduğu bölgeyi koruyacağına, fakat eğer Aietes postu bir başkasına kaptırır ve bölgeden uzaklaştırılmasına izin verirse başına kötü şeyler geleceğine dair bir öngörüde bulunurlar. Aietes de altın postu ormanın tam ortasında güzelce gizlenmiş bir ağaca çiviletir ve işini sağlama alarak postu gece gündüz koruması amacıyla başına bir de hiçbir zaman uyumayan korkunç bir ejderha diker.

İason'un daha sonralarda ele geçirmek zorunda kalacağı post budur işte. Fakat kim ve ne uğruna? Bu iki sorunun cevabını bulmak için kahramanımızın çocukluğuna geri dönmemiz gerekiyor. Bu noktada en temel kaynağımız yine Apollodoros'un hikâyesi olacak, fakat zaman zaman bazı boşlukları tamamlamak için bu konuda yine temel kaynak olarak ele alabileceğimiz bir başka yazardan da faydalanacağız: MÖ III. yüzyılda yaşamış bir şair olan ve kendisine *Argonautika* gibi çok da önemli bir kitap borçlu olduğumuz Rodoslu Apollonios'tan ki İason'un ve yol arkadaşları Argonautlar'ın Kolkhis seyahatlerini anlatan bu eserin, bazı açılardan Homeros'un *Odysseia*'sının bir benzeri olduğunu da söyleyebiliriz.

İason ve Adalet Arayışı

İolkos'un Küçük Prensi İason'un Çocukluğu

Küçük İason henüz on yaşındadır. Şimdi, biraz özel diyebileceğimiz bir eğitim seansı süresince bu genç kahramanımızın neler yaptığına bir bakalım: Sahne, doğrudan dağdaki bir ka-

yanın üzerine oyulmuş, güzelce dayanıp döşenmiş, kocaman bir mağaranın içinde geçiyor. Burası yarı at yarı insan olan, daha önce Akhilleus'a da eğitmenlik etmiş ve tüm zamanların en büyük pedagogu olma unvanına sahip bilge Kentaur Kheiron'un yaşadığı yerdir. Kheiron o sırada bir ders vermektedir. İason'a tıp, özellikle de anatomi öğretmekte ve bu dersi vermek için bir hayvanı nasıl keserek parçalarına ayıracağını göstermektedir. Kheiron mağaranın duvarına ayaklarından çengellerle asılmış bir koyunun farklı organlarını detaylarıyla birlikte anlatmaktadır. Kan dolaşımının, solunum yollarının sırlarını, kalbin, karaciğerin, akciğerlerin nasıl çalıştığını açıklamaktadır. Olası hastalıklardan, bitkilerden vs elde edilebilecek ilaçlardan bahseder. Öğrencisi son derece dikkatli görünüyordur. Kentaur sorularını bilge çocukların sahip olduğu büyük bir ciddiyetle yanıtlandıran yetenekli öğrencisini sevgi dolu bir şekilde tebrik eder.

Arkasından gelen bir dizi farklı sahne süresince İason'un yıllar içinde yavaş yavaş büyüdüğüne ve Kheiron'un da bu yıllar boyunca ona farklı farklı sanatları öğretmeye devam ettiğine tanıklık ederiz: elbette müzik başta olmak üzere koşu yarışı, çıplak elle dövüş, ok atma, disk fırlatma, mızrak atma, kılıç kullanma vs. İason yaşından çok önce olgunlaşmış ve bu dalların her birinde son derece yetenekli bir gençtir; Kheiron da onunla gurur duyar.

Birkaç yıl sonra bir akşam yine aynı mağaradayızdır. Her şey aynıdır, fakat İason yirmi yaşına gelmiştir artık. Muhteşem bir genç adam olmuştur, benzersiz bir yakışıklılığa sahiptir. Tam da doğum günüdür o gün. Kentaur'la ikisi yerde oturmuş ellerindeki sağraktan şarap içerler. Etrafları Kheiron'un kızlarıyla çevrilidir (onlar da bedenlerinin üst kısmı at, alt kısmı insan şeklinde canlılardır, fakat en az İason kadar göz kamaştırırlar). Genç kadınlar yerde oturan iki adama yemek servisi yapmaktadır. Oldukça keyifli bir ortam vardır ve Kheiron, İason'a onu yere göğe sığdıramayan övgüler yağdırdıktan sonra, sağrağını servis masalarından birinin üstüne bırakır ve sakin fakat bir törene yakışır şekilde, bun-

ca yıl boyunca hem bir dost gibi hem de bu kadar kusursuz bir insan olarak yetiştirdiği öğrencisine hitaben konuşmaya başlar: "İason, artık gerçek bir erkek oldun, hem de eksiksiz bir erkek. Seni yetiştirmek büyük bir mutluluktu çünkü tüm öğrencilerim arasında en yeteneklisi sensin. Fakat senin de bildiğin üzere ben senin baban değilim ve artık sana gerçek kökenlerinle ilgili doğruları açıklamamın vakti geldi. Duyacakların seni altüst edecek, biliyorum, fakat beni dikkatlice dinle ve fazla duygusal davranma."

Kheiron'un evlatlık oğluna açıkladığı sır ise doğduğundan beri Kentaur tarafından yetiştirilmiş ve gerçek anne babasını hiçbir zaman tanımamış olan İason'un, bugüne kadar sandığının aksine, bir yetim olmadığıdır: Aslında o, İolkos şehrinin meşru kralı Aison'un oğludur. Fakat amcası Pelias, tam yirmi yıl önce, öz kardeşini zorla tahtından indirmiştir.

"Sana gelince İason; babanın intikamını almak ya da taht üzerinde hak iddia etmek için ülkeye dönme şansın asla kalmasın diye Pelias'ın askerleri seni öldürmek amacıyla ararken, ailen seni onlardan sakladığı için ölümden *in extremis* [*son anda*] kurtuldun. Bu senin sütannen; annenin emri üzerine buraya geldi ve annen ta bu mağaraya kadar ona eşlik etti. Kundağa sarılı, küçücük bir bebektin daha ve annen benden seni kendi oğlum gibi yetiştirmemi istedi."

Öğrendiği anda ailesiyle ilgili sorular sormaya başlayan İason'u altüst eden ve ara ara öfkelendiren o büyük sır buydu işte.

"Baban Aison ve annen Alkimede hâlâ hayatta. İolkos'ta yaşıyorlar, eski püskü bir evde; Pelias tanrıların gazabından ve Erinysler'in intikamından korktuğu için onları öldürmedi."

İason öfkeden deliye döner elbette, sabah olur olmaz ailesini bulmak ve hakkı olanı Pelias'tan istemek için İolkos'a gideceğine söz verir. Fakat Kheiron dikkatlice uyarır onu: "Sakin ol ve herhangi bir şey yapmadan önce düşün. Senin lehine olacak bir fırsatın önüne çıkmasını bekle, böylece hem aileni bulabilecek hem de hakkın olana kavuşabileceksin... Yatalım şimdi, gecenin verecek öğütleri vardır..."

İason İolkos'ta, Kralın Sarayında

Şimdi İolkos kralının sarayındayızdır; her tarafı beyaz mermerden yapılmış ve dolu dolu altın kaplamalarla bezenmiş, şık bir yerdir burası. Tam açıklığın ortasında, elinde üç uçlu mızrağıyla devasa bir Poseidon heykeli çeker dikkati: Yıllardan beri, hatta tam olarak yirmi yıldır, yani kardeşi Aison'un zorla yerine geçtiği ve İason'u öldürmek için aramaya başladığı zamandan bu yana şehre hükmeden bu taht hırsızı Pelias'ın babasının Poseidon olduğu söylenir. Güç ve beraberinde gelen zenginlikler Pelias'ın elindedir, evet, fakat buna rağmen endişeli ve pek de mutlu olmayan bir hali vardır. Yaptıkları sürekli aklındadır ve bu eski hikâye üzerine düşünüp durduğu her halinden bellidir. Birden, işlediği suçlardan ötürü tanrıların bir gün onu cezalandırmayacağından emin olmak için Apollon'un tapınağına gidip kendi geleceğiyle ve İolkos'a hükmetmeye devam edeceği süreyle ilgili kâhine danışmaya karar verir. Arabasına binerek yola çıkar, Delphoi'ye ulaşır ve Pythia'ya akıl danışmak için Apollon'un tapınağının önünde durur. Büyük anıtın ön kısmında, açıkça okunur bir şekilde o meşhur cümleler yazılıdır: "Ölçülü ol" ve "Kendini bil;" ki bu yazılar Pelias'ın hissettiği suçluluk duygusunu ve beraberinde gelen endişeyi daha da kuvvetlendirir.

Kâhine sorular sormaya başlar, daha ne kadar süre tahtta kalabileceğini ve İolkos'a hükmedebileceğini merak eder.

Pythia her zamanki gibi "sibyllaca sözler" kullanarak, yani biraz anlaşılmaz konuşarak basit bir cümleyle cevaplar sorusunu: "Dikkat etmelisin, bir yabancı da olabilir bir İolkoslu da, ayağında tek bir sandaletle dolaşana."

Pelias şaşkına döner, kâhinin söylediklerinden hiçbir şey anlamamıştır. Duyduklarından dolayı hem hoşnutsuz hem de endişeli bir şekilde İolkos'taki görkemli fakat o hüzün dolu sarayına döner. Biraz zihnini dağıtmak, daha doğrusu kendini garantiye almak ve babası Poseidon'un gözüne girmeye çalışmak için onun şerefine bir şenlik, büyük bir tören düzenlemeye karar verir ve bu tören süresince bir sürü kurban

verilmesini, şöyle görkemli bir hekatomb gerçekleştirilmesini planlar. Krallıktaki bütün gençleri törene davet eder. İason da Kheiron'dan böyle bir şenlik düzenleneceğini öğrenir ve beklediği fırsat tam da budur. Giyinip kuşanıp şenliğe katılmaya karar verir, fakat bugüne kadar mağarasından hiç çıkmadığı ve Kheiron da sıradan fanilere pek benzemediği için kılık kıyafeti biraz tuhaf, hatta biraz gülünç vaziyettedir: Üzerine sadece ve sadece bir panter postu geçirmiştir, her iki elinde de kocaman birer mızrak vardır, hepsi bu.

Yolda bir ırmağın kıyısına ulaşır. Burada, bir kayanın üzerine oturmuş yaşlı bir kadın vardır ve İason'dan yardım ister, zira nehrin dalgaları biraz kontrolden çıkmış gibi gözüküyordur. İason kadını nazikçe sırtına alıp karşı kıyıya geçmesi için yardımcı olduktan sonra onu dikkatlice yere bırakır. Aslında bu, yaşlı bir kadın görünümüne bürünmüş Hera'dan başkası değildir ve İason'un uzaklaşmasını izlerken kendi kendine mırıldanır:

"Belli ki bu genç adam tüm iyi özelliklere sahip. Elbette benim Zeus'un karısı Hera olduğumu anlamadı; ben de o zavallı, deli Pelias'tan intikamımı almama yardımcı olması için bu genç adamı seçmeye karar verdim. Pelias güzel Sidero'yu benim sunaklarımdan birinde öldürecek kadar ileri gitmekle kalmadı; üstelik bana tek bir kurban adamadan, yalnızca babası Poseidon'u onurlandırıp duruyor. Bunların bedelini çok ağır ödeyecek ve cezasını İason'u kullanarak vereceğim ona..."

Böylece anlatılanlardan anlıyoruz ki Pelias'ın adaletsizliği yalnızca insanlara karşı değildir: Pelias tanrıçanın bizzat kendi tapınağında bir kadını katlederek başta Hera olmak üzere Olymposlu birçok başka tanrıyı öfkelendirmiştir. Üstelik Hera'yı onurlandırmayı inatla reddederek şehirde onun için ibadet edilmesini yasaklar ve tüm kurbanların babası Poseidon'a adanmasını emreder ki Poseidon'un ölümlülerden olma çocukları arasında çarpıcı sayıda canavar ve ipsiz sapsız serseri vardır zaten. Tüm bunların üzerine Olymposlular, Altın Post'u alıp getirmesi için İason'u Kolkhis'e göndermeye karar verir, fakat post yalnızca bir bahanedir, asıl istedikleri bölgenin kralı Aietes'in büyücü kızı Medeia'yı alıp

getirmesidir İason'un. Medeia çok korkunç bir büyücüdür ve daha önce *Odysseia*'da karşılaştığımız bir başka büyücünün, Kirke'nin yeğenidir. Peki Hera'nın buradaki amacı nedir? Çok basit; Medeia'nın İason'a âşık olmasını, İason'un Altın Post'la birlikte Medeia'yı da İolkos'a getirmesini ve Medeia'nın da Pelias'ı hak ettiği şekilde cezalandırmasını istiyordur. Hikâyenin sonunda Pelias'ın bir zorba olarak sürdürdüğü o üzücü hayatının nasıl korkunç bir şekilde sonlandığını göreceğiz.

İason'un yolculuğunun anlamına ilişkin bu yorumun, Hesiodos'un *Theogonia*'daki yorumlaması olduğunu eklemek isterim. Hesiodos Pelias'ı bir "hybristès" olarak tanımlar, yani olabilecek en kötü şekilde *hybris*'e kapılarak yoldan çıkan canlı. Ayrıca kral Pelias'ın "korkunç, mağrur, azgın ve hoyrat" olduğunu, İason'un yolculuğunun tanrılar tarafından tasarlanmasının arkasında bu sebebin yattığını ve yolculuğun asıl amacının tam da Medeia'yı alıp getirmek olduğunu belirtir. Aslında Medeia "tanrıların isteğiyle" babası Aietes'ten alınıp kaçırılacaktır (belki de Aietes'in rızası olduğu doğrudur, çünkü Medeia İason'a deliler gibi âşık olur, üstelik bazı mitograflara göre büyücü Medeia kahramanımıza göz koyduğu anda, Eros'u göndererek okuyla kadını kalbinden vurmasına ön ayak olanın Aphrodite olduğu da söylenir).

Neyse biz acele etmeyelim ve hikâyemize dönelim.

Nehrin karşı kıyısına geçerken İason ayağındaki sandaletlerin bir tekini farkında olmadan kaybeder. O tuhaf ve gülünç kılığı yetmezmiş gibi bir de üstüne ayaklarından biri çıplak kalınca, sırtında bir panter postu ve her iki elinde birer mızrakla şehri geçerek saraya doğru ilerlerken geçtiği yol üzerindeki insanlar sürekli dönüp ona bakar. Genç kızlar kendi aralarında kıkırdayarak fısıldaşırken onunla ilgili hem hayranlık duyduklarını gösteren hem de ironik şeyler söylerler. Biraz dalga geçerler İason'la ama havalı bir yanı da vardır genç adamın, üstelik bir tanrı kadar yakışıklıdır. Hayatında Kheiron'un kızları dışında hiçbir kadın görmemiş İason bu durum karşısında çok heyecanlanır, fakat tüm şehri hem bakışlarını hiç çevirmeden hem de her ne hissederse hissetsin

duygularını hiç belli etmeden başı dik ve gururlu bir şekilde bir boydan bir boya yürüyerek geçer.

Sonunda Pelias'ın sarayının kapılarına ulaşır. Kurban edilecek sığırlar girişin önünde duruyordur, Poseidon'un rahipleri bu tür büyük törenlere özel beyaz kıyafetlerini giymişlerdir ve İolkos halkından insanlar bu merasimi izleyebilmek için birbirleriyle itiştirip dururlar. İason kalabalığı yararak ilerler ve saraya girer. O kadar caydırıcı bir havası vardır ki kimse onu durdurmayı aklından bile geçirmez. O geçerken kendi aralarında mırıldanmakla ve hatta bunun Olympos'tan inip gelmiş bir tanrı olup olmadığını sorgulamakla yetinirler. Pelias'ın huzuruna vardığında kralın etrafı şehrin gençleriyle çevrilidir ve o tek çıplak ayağı, adeta bir atın alnındaki boynuz kadar dikkat çekici bir hal alır tam o anda. Ve tabii Pelias onu görür görmez zihninde şimşekler çakar ve her şeyi anlar: İason çarpıcı derecede babası Aison'a, yani Pelias'ın erkek kardeşine benziyordur, üstelik Pelias onu görür görmez Pythia'nın bahsettiği ve dikkat etmesi gereken tek sandaletli kişi olduğunu da anlar. İason'un, kardeşi Aison'un oğlu olduğu ve kendisini öldürerek tahtı yeniden ele geçirmek için şehre geldiği aşikârdır. Pelias bu davetsiz misafiri herkesin ortasında öldüremeyeceğine göre ondan kurtulabilmek için kafasında bir düzen, bir hile düşünüp durur; insanların yanında ona saldırmak fazla iddialı ve misafirperverlik kanunlarına fazla aykırı olacaktır, çünkü Yunanistan'da bu kanunlar kutsaldır ve onlara riayetsizlik Erinysler tarafından korkunç bir şekilde cezalandırılır. Biraz düşünüp taşındıktan sonra Pelias, tüm konuklarının önünde İason'a oldukça tuhaf bir soru sorar:

"Benim gibi sen de bir kral olsan ve davetlilerinden birinin seni öldürerek tahtını ele geçirmeye geldiğini bilsen ne yapardın genç adam?"

Hikâyenin devamında Hera'nın kendisine nasıl yardım edeceğinden haberi olmayan İason, neden böyle söylediğini bile bilmeden, tam olması gerektiği gibi bir yanıt verir bu soruya: "Ondan Altın Post'u getirmesini isterdim!"

Bu sözlerinden sonra tüm mırıldanmalar bıçak gibi kesilir. Altın Post mitik ve bütünüyle erişilmez bir nesnedir. Postun Kolkhis'in en ücra köşesinde, daha önce hiçbir Yunan denizcinin erişemediği bölgede gizli bir yerde, savaş tanrısı Ares'e adanmış, sık ağaçlı bir ormanda saklandığını ve üstelik Ares'in yarattığı, asla uyumayan, korkunç bir ejderha tarafından korunduğunu herkes bilir. Pelias yüzünde hain bir gülümsemeyle, "Hodri meydan!" der (daha doğrusu Yunancası neyse onu der), İason'un kendi kendini içine attığı bu macerada hayatını kaybedeceğinden çok emindir. İason biraz mahcup olarak evine, daha doğrusu Kheiron'un evine tekrar döner, fakat her ne olursa olsun yola koyulmaya, hem de mümkün mertebe en kısa sürede bu mitik postun arayışına çıkmaya son derece kararlıdır.

Yola çıkmadan önce, Pelias'ın kendi durumunu kurtarmak için öldürmeyip hayatta bıraktığı ailesini, annesi Alkimede ile babası Aison'u ziyaret eder.[1] Kucaklaşmalar, öpüşmeler vs ile duygu dolu bir buluşma olur. Alkimede tam oğluna kavuşmuşken yeniden gitmemesi için onu kararından vazgeçirmek amacıyla elinden geleni yapar, fakat İason şehrin tüm habercilerine, kendisine katılarak onunla birlikte bu maceraya atılacak cesur adamlar aradığı mesajını Yunanistan'ın bütün bölgelerine ulaştırmalarını emreder: Altın Post arayışı başlıyordur.

Kısa süre içinde, İason'un çağrısına ülkenin neredeyse her yerinden katılım olur ve genç adamlar yavaş yavaş İason'un evinde toplanmaya başlar. Hep birlikte Kentaur'un mağarasında olduklarını görürüz. İçerisi yakışıklı adamlarla dolu-

[1] Daha sonra da göreceğiniz üzere, İason'un yine önemli bir rol üstlendiği fakat hikâyenin nasıl sonlandığı pek anlaşılır olmadığı için benim burada üzerinden gitmeyi tercih etmediğim başka bir versiyona göre, Pelias üvey kardeşi tarafından İolkos şehrinin tahtından indirilmeyeceğinden emin olmak için onu öldürür. Aslında bunu kendi yapmaz, daha kötüsü olur: Üvey kardeşinin onu katlettirmeyi planladığını öğrenen Aison önce davranır ve hayatını kendi sonlandırmak, intihar etmek için ondan izin ister. Ellerini kana bulamak zorunda kalmayacağı için çok sevinen Aietes bunu kabul eder ve İason'un zavallı babası hayatını böyle kaybeder. İşini garantiye almak ve kafasını bütünüyle rahat ettirmek isteyen Aietes, kahramanımızın annesini ve küçük erkek kardeşini de öldürtür...

dur, muhteşem kahramanlar seçkisi gibi bir araya gelmişlerdir. Diğerlerinin yanında Herakles göze çarpar, bir boğa kadar güçlüdür. Ardından Minotauros'u öldüren Theseus, elinde liriyle dâhi müzisyen Orpheus, benzersiz birer savaşçı olan meşhur ikizler Kastor ile Polydeukes, aynı zamanda dünyanın en hızlı koşucusu olan ve gemideki tek kadın, güzel Atalante. Ancak daha az tanınmış olsalar da katkıları en az meşhur kahramanlarınki kadar değerli olan başka isimler de vardır: su üstünde yürüyebilen Euphemos, istediği her şekli alabilen Periklymenos, bir "vaşak" "deliciliğinde" gözlere sahip olduğu için duvarların ötesini görebilen Lynceus. Bu iki erkek kardeş rüzgâr tanrısının oğullarıdır ve "Boreadlar" olarak bilinirler, aynı zamanda kuşlar gibi uçabilirler ki daha sonra göreceksiniz, bu özellikleri sayesinde gerekli olduğu durumda Harpyalar'ın da peşinden gidebiliyorlar... Geri kalanlarla birlikte elli kadar genç adam Kheiron'un mağarasında toplanmıştır ve cesur oldukları kadar kendilerine özgü yeteneklerle donatıldıkları her hallerinden bellidir.

Bu küçük kalabalığın sıkışarak sığıştığı mağaranın içinde İason herkesten sessiz olmasını ister ve bu cesur insanlara gösterdikleri işbirliği için teşekkür eder. Gençler bu teşekkürü kabul eder, heyecanlı ve coşkulu bir halleri vardır, yine de aralarından söz isteyen biri çıkar: "İason, hepimiz sana yardım etmek için buradayız, çünkü sana ve ailene yapılan haksızlıkları hepimiz öğrendik. Fakat söylesene, gerçekte neler olup bitiyor? Bu Altın Post denen şey ne tam olarak ve Pelias nasıl bu kadar emin olabiliyor bu yolculukta hayatını kaybedeceğinden?"

Kalabalıktan söylenenleri onaylayan mırıldanmalar yükselir. Bunun üzerine İason yeniden sessiz olmalarını ister ve yeni arkadaşlarına Altın Post'un hikâyesini anlatır. İlk önce hepimizin bildiği o meşhur kandırmacadan bahseder: İno'nun bir gece gizlice krallığa ait buğday tohumu ambarına girdiğini ve hizmetçilere yakında tüm Boiotia'daki ekimlerde kullanılacak tohumları hafifçe kızartmalarını emrettiğini söyler. Böylece ilkbaharda topraktan hiçbir mahsul elde edilemeye-

cektir, tohumlar daha hasat zamanı gelmeden telef edilmiştir ve tüm ülke açlık tehlikesiyle karşı karşıyadır. Athamas uşaklarını kâhine danışmaya yollar, kâhin de onlara tüm gerçekleri söyler, fakat İno uşaklara rüşvet verir ve korkunç bir ölüm cezasıyla da tehdit ederek yalan söylemek zorunda bırakır. Uşaklar Athamas'a ekinlerin bu sene hasat vermemesinden ve ortaya çıkan açlık tehlikesinden çocuklarının sorumlu olduğunu söyler. İno'nun hizmetkârları kâhinin söylediklerini çarpıtarak krala ekinlerin yeniden hasat vermesi için tanrıların ondan çocuklarını kurban etmesini istediklerini iletirler. Athamas reddeder, fakat köylüler yavaş yavaş isyan etmeye başlar. İno'nun da kışkırtmalarıyla iyice yükselen bağırışlar karşısında Athamas içi kan ağlayarak söylenenleri yapmayı kabul eder en sonunda. Fakat İno'nun çevirdiği dolap karşısında midesi bulanan Zeus çocukları ölümden *in extremis* kurtarması için muhteşem altın bir posta sahip, uçabilen, sihirli bir koç gönderir.

İason burada bir ekleme yapar: Bu koçun adı Chrysomallos'tur ve gerçekten çocukları kurtaracaktır, onları sırtına alıp uçarak Kolkhis'e götürür. Muhteşem bir yolculuk olur, denizin ve Yunan adalarının üzerinden geçerler uçarak. Ancak ne yazık ki yolculuk sırasında Helle ismindeki küçük kız aşağıda neler olup bittiği konusunda fazla meraklı davranarak iyice eğilir. Ardından suya düşer ve boğulur. Kardeşi çaresizce bağırır arkasından. Ufak çocuğu teselli etmek için Zeus küçük kızın tam da öldüğü noktaya onun adını verir: Orası bundan sonra "Hellespontos" olarak anılacaktır ve günümüzde Yunanistan'ı (Ege Denizini) Pontos Eukseinos'tan [*Karadeniz*] ayıran doğal bir tür kanaldır. Böylece Phriksos koçun üstünde tek başına ulaşır Kolkhis'e, Kral Aietes'in bölgesine. Altın postlu, uçan bu hayvanı gören Aietes küçük Phriksos'un tanrılar tarafından, hatta belki de Zeus tarafından korunduğunu hemen anlar, bu yüzden son derece içten ve sevgi dolu bir şekilde karşılar onu. Kısa süre sonra kızlarından biriyle, Khalkiope'yle evlendirecektir onu. Duyduğu minnetin bir göstergesi olarak Phriksos koçu kurban eder ve altın postu armağan olarak Aietes'e verir.

Aietes bu sihirli postu görür görmez uğurlu olduğunu ve onu asla kaybetmemesi gerektiğini anlar. Gerçekten de bu post Ares'e adanmış ormandaki bir ağaca asılıp asla uyumayan kocaman bir ejderha tarafından korunmaya başlandığından beri Kolkhis refah içinde yaşıyordur. Aietes'in Medeia adında bir kızı daha vardır ve korkunç bir büyücü olan bu kızı, daha önce de belirttiğimiz üzere, büyücü Kirke'nin yeğenidir. Odysseus'un kendi yolculuğu sırasında karşılaştığı bu diğer korkunç cadıysa Aison'un kız kardeşidir tam olarak.

Kısacası İason hikâyeyi kendine özgü tarzıyla anlatmayı bitirdikten sonra genç kahramanlardan oluşan kalabalık biraz ürkmüş vaziyettedir; Altın Post arayışının aslında pek de kolay olmayacağını şimdiden sezmeye başlamışlardır. Aietes değerli hazinesini o sık ağaçlı ormanın en derinlerinde, tam kalbinde saklamakla ve onu bir ejderhanın bekçiliğine bırakmakla kalmamış, üstüne bir de başka hiçbir şey uğruna o posttan vazgeçmeyeceğine dair tanrıların huzurunda yemin etmiştir! Yine de genç kahramanlarımız, İason'un babasının intikamını almak ve onun tahtına kavuşmasına yardımcı olmak amacıyla Altın Post'u arayıp bulmak konusundaki kararlılıklarından hiç de bir şey kaybetmemişlerdir. Fakat aralarından biri bile bunu nasıl başarabileceklerini bilmiyordur...

Herakles araya girer; her şeyden önce Hellespontos'u geçebilecek özelliklerde bir gemi yapmaları gerekmektedir ve şimdiye kadar hiçbir denizci bunu başaramamıştır. Ayrıca balıkçıların açık denizlerde yol almak ve elli tane güçlü kuvvetli adamı taşımak konusunda tamamen yetersiz küçük kayıklarla yetindiği İolkos'ta bu boyutlarda bir gemi yoktur zaten. Aradan başka sesler de yükselmeye başlar: Böyle bir şey asla kendiliğinden olmayacağına göre, Aietes'i postu vermeye nasıl ikna edeceklerdir? Ona bekçilik eden ejderhayı nasıl alt edeceklerdir? Ya da onları bekleyen binlerce diğer tehlikeyle nasıl başa çıkacaklardır?

O sırada Kheiron'un mağarasında kesin olan tek şey, İason'un yeni dostlarının ona eşlik etmeye hazır oldukları ve hiçbirinin bunu yapmaktan vazgeçmeyeceği gerçeğidir:

Theseus, Orpheus, Herakles, ikizler ve tüm diğerleri orada hazır bulunuyordur ve İason Hellespontos'un ötesine geçebilecek o hızlı tekneyi yaptırabilmenin bir yolunu bulduğu anda, onunla birlikte yola çıkacaklardır. Hellespontos bilinen dünyanın sınırlarını belirleyen noktadır ve o sınırlar içinde, daha önceki tüm denizcilerin hayalleri yerle bir olmuştur, çünkü Hellespontos'u geçmeye çalışan denizcilerden hiçbiri bir daha geri dönmemiştir...

İason'un Athena'yla Karşılaşması ve "Argo"nun İnşası

Sorulan sorular ve verilen sözlerden sonra kahramanlar dağılır. Ertesi sabah İason, Kheiron'un tavsiyesi üzerine tanrıların fikrini öğrenmeye gider, kalkıştığı işe karşılar mı yoksa onu destekliyorlar mı bilmek istiyordur. Ve tabii tüm diğer tanrılardan önce, en çok Zeus'un ne düşündüğünü öğrenmek istiyordur.

Fakat böylesi bir tanrıya nasıl yaklaşılabilir ki?

Bunu başarmak, en azından denemek için İason, aynı akşam gecenin en karanlık saatinde, yalnızca Ay'ın bembeyaz ışığıyla aydınlanan kocaman ve kapkaranlık bir meşe ormanına gitmek üzere yola koyulur. Ona bu ormanın tam kalbinde "Zeus'un meşesi" olduğunu söylemişlerdir; bu, konuşan sihirli bir ağaçtır ve üstelik tanrılar kralının kâhininin ta kendisidir. Yolda Athena'yla karşılaşır, benzersiz güzelliği ve omzuna tünemiş baykuşuyla onun kim olduğunu anlamakta zorlanmaz. Athena İason'un elini tutar ve usulca ona yardımcı olacağını söyler. İason yorgunluktan bitap düşmüş bir halde uykuya dalar ve ertesi sabah uyandığında yanında devasa bir meşe ağacının gövdesi vardır. Bir an yanlışlıkla Zeus'un meşesini kestiklerini zannederek büyük bir korkuya kapılır, fakat o sırada Athena yeniden ortaya çıkar ve onu sakinleştirir: Hayır, bu başka bir meşe ağacıdır ama bu da sihirli bir ağaçtır, Kolkhis'e gitmek için denizleri aşmalarına yardımcı olacak geminin ana direğini bu ağaçtan yapacaklardır. Aynı zamanda bir gemi başı süsü yapmak için de bu kütüğü kullanmalarını söyler ona Athena; hatta bu gemi başı süsü, tüm yolculukla-

rı boyunca Argonautlar'a birbirlerinin ardı sıra yol gösterici tavsiyelerde bulunacak olan Athena ve Hera'yı tasvir eden bir heykel olacaktır.

Fakat içinde elli tane adamın yolculuk yapacağı büyüklükte bir gemiyi nasıl inşa edebileceklerdir ki üstelik İolkos'ta yalnızca küçük, dayanıksız balıkçı tekneleri bulunuyorken ve tek bir gemi inşa mühendisi bile yokken? Bu noktada yine Athena yetişir İason'un yardımına: Argolis'in en büyük şehrinin prensi Argos, gemi inşası konusunda eşi benzeri olmayan bir mimar ve mühendistir, Athena da ondan isteyecektir gemiyi yapmasını. Geminin adı Argo olacaktır daha sonra –ki Yunancada "hızlı" demektir bu kelime– ve İason'un denizcilerine verilen "Argonautlar" ismi de buradan gelir. (Burada bir kez daha dikkatinizi çekmek istediğim bir nokta var: Bu konuları basitleştirerek ele alan bazı eserlerde sık sık yapıldığı gibi Prens Argos'u, küçük Nympha İo'yu koruması gereken ve Hermes tarafından öldürüldükten sonra gözleri tavuskuşlarının tüylerinde yer bulacak olan yüz gözlü canavarla kesinlikle karıştırmamak gerek. Ayrıca mimarımızı Odysseus'un aynı adı taşıyan köpeğiyle de karıştırmamak gerek tabii.)

Neyse, biz hikâyemize dönelim: İason artık tanrıların onun yanında olduğunu biliyordur. En azından en önemlileri olan Athena, Hera ve Zeus onunla birliktedir ve İason'un korkunç yolculuğu süresince bu desteğin hiç de gereksiz olmadığını görmek için bol bol fırsatımız olacaktır.

Athena Sayesinde Geminin İnşası, Zeus'a Adanması Kaçınılmaz Olan Boğa Kurbanları Eşliğinde Başlar Böylece

Athena gemi inşa çalışmalarına bizzat katılır. Başka genç kızlarla birlikte geminin yelkenlerini dokur ve yine yalnızca o eşsiz güzelliğiyle değil, aynı zamanda yanından hiç ayrılmayan ve zekâyı sembolize eden (çünkü karanlıkta görme yetisi vardır) küçük baykuşuyla da onu diğerlerinden ayırt etmek çok kolaydır. Yola çıkmalarından önce, Zeus'un rahiplerinden biri (yalnızca bunun için özellikle Dodona ormanından gele-

rek) rüzgârları, kuşların uçuşlarını gözlemleyip yorumlamaya çalışır ve yolculuk sırasında gerçekleşebileceklere dair öngörülerde bulunur: Evet, bir sonuca ulaşacaktır bu seyahat, fakat bu sürede Argonautlar'dan üçü hayatını kaybedecek, biri de evine yürüyerek dönmek zorunda kalacaktır.

Neyse, öyleyse yapacak bir şey yoktur maalesef. Argonautlar, kendilerine bir lider seçmek için toplanır. Yine başta Theseus, Orpheus, ikizler Kastor ile Polydeukes, Herakles ile sevgilisi Hylas, ayrıca Lynceus (ki o gözcü olarak seçilecektir çünkü tıpkı bir "vaşak" gibi delici bir görme yetisine sahiptir) ve dümenci Tiphys olmak üzere, kendi istekleriyle orada bulunan diğer yol arkadaşları çarpar göze. Kalabalık, aralarındaki en güçlüleri ve en güven vericileri olduğu için Herakles'i lider olarak seçmek ister önce, fakat Herakles sözü alarak son derece sakince bu yolculuğa bizzat İason'un liderlik etmesi gerektiğini belirtir ve geri kalanların da onunla hemfikir olması üzerine, sonuçta İason'u liderleri olarak belirlerler.

Ve gemi yola koyulur. Yunan adaları arasında sakince seyretmeye başlarlar...

Altın Post'un Arayışında

Lemnos Adası

Denizde birkaç gün geçirdikten sonra İason ve Argonautlar Lemnos adasında kıyıya yanaşır. Adanın etrafı sığ kayalıklarla çevrili olduğu için ilk bakışta karaya yaklaşamayacaklarını düşünürler, fakat sonunda demir atabilecekleri ufak bir koya benzeyen bir açıklık bulurlar. Yolculuk boyunca sık sık bu şekilde kıyıya yanaşarak su ve erzak, hatta mümkünse biraz yemiş ve avlanacak birkaç hayvan bulmaya çalışacaklardır. Denizciler gemiden inmeye başlar; bazıları yemiş toplamak, bazıları avlanmak için diğerlerinden ayrılır. Keşif gezileri sırasında fazlasıyla tuhaf bir olaya tanıklık etmeleri uzun sürmez: Çalılıkların içinden nefes kesici güzellikte bir kadının çıktığını görürler. Üzerinde altın nakışlarla bezenmiş beyaz

bir tunik vardır sadece, altına başka hiçbir şey giymemiştir ve kıyafetinin kumaşı o kadar hafif, o kadar incedir ki örttüğü vücudunun o muhteşem hatlarını fark etmek zor olmaz (bu detayları önemli oldukları için belirtiyorum, nedenini birazdan göreceğiz).

Şaşkına dönen İason, kadının o korkunç Amazonlardan biri olmasından endişelenir, hani şu daha iyi ok atabilmek için daha ergenken memelerinden birini kesen ve erkekleri topluca katleden Amazonlar. Theseus ve yanındaki birkaç adam kılıçlarını çeker fakat gerek yoktur. Lemnos'un güzel kraliçesi Hypsipyle'dir bu gelen, barışçıl ve dostane niyetlerle onlara yaklaştığını en başından belli eder İason'a. Bunun üzerine etraflarını saran çalılıklardan önce otuz kadar, ardından elli kadar birbirinden güzel kız çıkıverir. Aynı kraliçeleri gibi giyinmişlerdir (daha doğrusu tıpkı onun gibi pek de giyinmemişlerdir). Hepsinin yüzünde kocaman birer gülümseme vardır ve hepsi baş döndürücü bir cazibeye sahiptir. Bir şölen düzenlemeyi teklif ederler ve tabii ki kimse itiraz bile etmez. Devamında olanları özetle anlatayım: Şölen süresince herkes çok fazla içer ve kızlar kendilerini, cazibelerine daha fazla karşı koyamayarak baştan çıkan Argonautlar'ın kollarında bulur. Günler geçmeye devam eder, hayatlarını aynı şölen havasında, huzur ve dinginlik içinde yaşadıkları birkaç aydan sonra kadınların tümü hamile kalmıştır. Bunun üzerine sevgililerine adadan ayrılamayacaklarını, çünkü doğacak çocukların babalarına ihtiyaçları olacağını söylerler. Kısacası İason ve arkadaşları tam iki yıl boyunca bu güzel kadınların adasında kalarak onlarla bir arada yaşamaya devam ederler ve bu süre boyunca bol bol çocuk yapmaktan geri kalmazlar.

Fakat adanın bu sıcak ve hoş görüntüsünün altında korkunç bir sır yatıyordur. Erkek cinsinden hiçbir temsilcinin olmamasını fazlasıyla merak çekici bulan İason, nihayet kraliçeyi sorguya çeker. Hypsipyle gerçeği itiraf etmek zorunda kalır: Onlara eziyet ettikleri, onları dövdükleri ve özgürce yaşamalarını engelledikleri için tüm babalar, kocalar ve erkek kardeşler bu tatlı kadınlar tarafından öldürülmüştür. Fakat

yine de adanın nüfusunu artırmak isterler, kendilerine yeni sevgililer aramalarının sebebi tam da budur. İki yılın sonunda Herakles öfkesine yenik düşer ve artık sabrının taştığını söyleyerek İason'u bir güzel azarlar. Argonautlar çok güzel bir rüyadan uyandırılmış gibi hisseder, içleri kan ağlaya ağlaya da olsa yeni maceralara atılmak için adadan ayrılıp yeniden yola koyulmayı kabul ederler. Genç kadınlar da onlardan istediklerini elde etmiştir nasılsa; adanın nüfusunu artırmalarını sağlayacak kadar çocuk yapmışlardır, dolayısıyla Argonautlar'ın gitmelerine izin verirler artık, onları şefkatle kucaklayıp rüzgârlarının bol olmasını dileyerek uğurlarlar...

Devlerin Adası

Nihayet Hellespontos'a ulaşırlar, Ege Denizi ile Ölüdeniz'i (günümüzdeki isimlerini kullanıyorum) birbirine bağlayan ve dolayısıyla Kolkhis'e kadar uzanan ve yalnızca tek bir giriş yolu bulunan bu büyük doğal kanal o zamanki denizcilerin hiçbirinin geri dönmesine izin vermemiş (sebebini az sonra öğreneceğiz) bir deniz uzantısıdır. Böylesi güzel bir deniz yolunda seyrederken manzaranın insanı kendine hayran bırakacak kadar güzel olması çok doğaldır, son derece etkileyici bir yükseklikten aşağı doğru boylu boyunca kesilmiş kayaların arasından geçen bir açıklık gibidir. İnsan kendini Athos Dağının eteklerinde bile zannedebilir aslında ama bütün kıyı kayalıklarla kaplı olduğundan erzak ve su almak için buralarda kayaya yanaşmak tamamen imkânsızdır.

Bu durum İason'u endişelendirir, erzakları ve suları ciddi ölçüde azalmaya başladığı için artık daha az yiyip içmek zorunda kalacaklardır.

Sonunda zor da olsa küçük bir koy bulabilirler, tam da ne yiyecek ne de içecek hiçbir şeyleri kalmamışken doğruca kıyıya yanaşırlar. Bir sürü hayvan avlarlar, farklı farklı tatlı su kaynakları bulup amforalarını güzelce doldururlar, fakat birden etraflarını yirmi kadar dev sarar. Altı kollu ve en az üç insan boyundaki bu canavarlar, İason ve denizci arkadaşlarının

gezintiye çıktıkları açıklıkta üzerlerine kocaman taşlar fırlatmaya başlar. Argo'ya dönmelerini sağlayacak yolu kapatmak için her şeyi denerler. Neyse ki Herakles gezintiye çıkmayıp gemide kalmıştır ve devlerden otuz üç tanesini yayını ve oklarını kullanarak katleder, diğerleri de çareyi kaçmakta bulur. Ortalık gerçekten kan gölüne döner ve Argonautlar o noktada, Herakles gibi benzersiz bir kahraman kendi saflarında olduğu için ne kadar şanslı olduklarını anlarlar. Tam o sırada, boylu poslu ve yakışıklı bir asker belirir, baştan aşağı zırhını kuşanmıştır ve etrafı ordusuyla çevrilidir. Birliklerinin başındaki bu asker Dolion halkının kralı Kyzikos'tur. Halkını yıllardan beri bölgelerinin tamamına zorbalık eden devlerden kurtaran İason ve Argonautlar'a teşekkür etmek için duygu dolu ifadeler kullanabilecek biri de değildir pek.

Onun yerine minnetini göstermek için halkıyla birlikte gösterişli bir şölen düzenler. Orpheus lirini çalarken herkes çatlayana kadar yer içer, bir güzel eğlenip şölenin hakkını verirler. Ertesi gün ise Argonautlar tekrar yola koyulur.

Yolda o kadar yoğun bir sisle karşılaşırlar ki nereye gittiklerini bile bilmeden oldukları yerde dönüp dururlar ve bir süre sonra başlangıç noktalarına dönerler. Fakat sis gerçekten fazla yoğun olduğu için Dolionlar onların kim olduğunu seçemez ve devlerin geri döndüğünü zannederek daha yeni tanıştıkları dostlarının üzerine saldırırlar. Argonautlar benzersiz bir güç ve yiğitlikte genç savaşçılardır ve zavallı Dolionlar kelimenin tam anlamıyla kendi ölüm fermanlarını hazırlamışlardır. Kahramanlarımız hiçbir istisna olmaksızın karşılarına çıkan Dolionların tamamını katlederler, hatta İason cesur Kral Kyzikos'u bile gözünü kırpmadan öldürür. Felaketin boyutu ancak sis dağıldığı zaman anlaşılır. Her yer ölü ve yaralı bedenlerle kaplıdır, gerçekten tüyler ürpertici bir manzara vardır ve nasıl bir hata yaptıklarını anlayan tüm Argonautlar gözyaşlarına boğulur.

Argonautlar ile Dolionlar yapılan bu yanlıştan ötürü birbirlerine kin beslemek yerine bir talihsizliğe kurban gittikleri konusunda hemfikir olurlar. Birbirlerini affeder ve aralarında barış yapmaya karar verirler. Ardından gözyaşları, verilen

kurbanlar ve kucaklaşmalar eşliğinde cenaze törenlerini hep birlikte düzenlerler.

Artık Argo'nun yeniden yola koyulmasının vakti gelmiştir, pruvasında İason'la birlikte suları yara yara Kolkhis'e doğru ilerlemeye devam eder koca gemi.

Hylas'ın Ölümü ve Herakles'in Ayrılışı

Hiçbir engelle karşılaşmadan birkaç gün boyunca denizde yol aldıktan sonra, biraz daha su ve erzak tedarik etmek için Argo yeniden kıyıya yanaşır. Her zamanki gibi haddinden fazla güçlü Herakles küreğini kırmıştır. Kendine daha sağlam, daha gücüne kuvvetine uygun bir kürek yapmak amacıyla büyükçe bir ağaç bulmak için ormana dalar. Deliler gibi âşık olduğu genç sevgilisi Hylas'ı da beraberinde götürür. Hylas'ın ise yanlarındaki kapları doldurabilecekleri temiz bir içme suyu kaynağı bulması gerekmektedir. Tehlikeli de olsa ormanın derinliklerine doğru ilerler ve gerçekten güzel bir çağlayan bulur. Suyun döküldüğü küçük gölün içinde göz kamaştırıcı bir güzelliğe sahip beş genç kız vardır, vücutlarını bir kıyafet gibi örten tek şey upuzun, gür ve muhteşem saçlarıdır. Hylas'ı görünce tatlı tatlı kur yaparlar ona, bir anlığına bile olsa ne kadar çekici olduklarını görmesini isterler. Hylas biraz utansa da sonunda bu baştan çıkarma girişimlerine yenik düşer ve suya girer. Tam o anda su simsiyah olur ve koca bir girdaba dönüşür, Hylas boğularak can verir ve bir daha bulunmamak üzere kaybolup gider. Hylas'ın bağırışlarını duyan Herakles aceleyle koşup gelse de onun bedenini bulmayı başaramaz. Hem Nymphalar hem de Hylas ortadan kaybolmuştur. Genç adamı bir daha bulmak mümkün olmayacaktır, fakat Herakles olduğu yerde kalıp onu aramaya devam etmek ister ve kendine engel olamaz. Argonautlar ise içleri kan ağlaya ağlaya da olsa yollarına devam etmek zorundadır. Böylece Zeus'un rahibinin söylediği kehanetin ilk kısmı gerçekleşir: İason'un yoldaşlarından biri hayatını kaybetmiştir, bir diğeri de Yunanistan'a yürüyerek dönmek zorunda kalacaktır...

Bebryklerin Ülkesinde

Gemi yolculuğu devam etmektedir, fakat denizcilerin yeniden su ve erzak bulması gerekir. Amykos isminde sadist ve kana susamış, devasa bir kral tarafından yönetilen Bebryklerin ülkesinde kıyıya yanaşmak durumunda kalırlar. Gerçekten de bir dev kadar kocaman ve güçlü olan bu kral, ülkesine uğramak talihsizliğine düşen tüm yabancılara kendisiyle boks yapmaları için meydan okur. Üstelik "kestos" adını verdiği ve kendi icat ettiği, içi kurşun dolu eldivenler giyerek dövüştüğü için neredeyse bütün kavgalarının ölümcül sonuçları olur. Kral Amykos, ülkesine yeni gelen Argonautlar'a da meydan okur ve yenilmez gözüküyordur, bu yüzden İason Herakles yanlarında olmadığı için iyice endişeye kapılır. Dövüşün gerçekleşeceği saraya doğru giden yolun tamamı boyunca karşılaştıkları insanlar ezilmiş, hor görülmüş bir vaziyettedir, aralarından birçoğu sakatlanmıştır çünkü Amykos yıllardan beri halkını korku içinde, zorbalık ve şiddetle yönetmektedir.

İason'a önce kimin kendisiyle karşı karşıya gelmek istediğini sorar ve Dioskurlardan küçük Polydeukes hemen gönüllü olur. Kalabalıktan mırıldanmalar yükselir; Polydeukes Amykos'un yanında küçük bir çocuk gibi kalır, hatta bir cüce gibi. Amykos onu baştan aşağı bir süzer ve küstahça kendisinin bir tanrının, Poseidon'un oğlu olduğunu söyler. Kalabalığın şaşkına dönmüş bakışları altında Polydeukes, kendisinin de bir tanrının oğlu olduğunu, üstelik babasının öyle sıradan bir tanrı olmadığını belirtir: Polydeukes Zeus'un oğullarındandır ve bu Amykos'un kendine güvenini biraz sarsar. Ardından dövüş başlar. Güçlü olmasına karşın hantal ve aptal olan Amykos, kendinden en az bin kat daha çevik olan Polydeukes'in ellerinde (üstelik Zeus tarafından yönlendirilen ve iyice ağırlaştırılmış yumrukları karşısında) kelimenin tam anlamıyla dümdüz olur. Polydeukes onu yere serer, ardından bir ağaca bağlar ve halkına zulmetmeyi bırakacağına dair herkesin önünde resmen söz vermesi karşılığında canını bağışlar. Tüm bu süre boyunca Bebrykler, kurtarıcılarını türlü türlü hediyelere boğmak

için Amykos'un sarayını yağmalayıp ganimet toplar. Argonautlar gemilerinin ambarları yiyecek içecekle ve değerli eşyalarla dolu bir şekilde varacakları yere, Kolkhis'e doğru ilerlemek üzere yeniden yola koyulurlar; Altın Post hâlâ güvende, korkunç ejderhanın koruması altında onları beklemektedir...

Harpyalar'ın Adası

Argo'nun bir sonraki durağı korkunç olduğu kadar tuhaf da bir adadır. Adanın üzerinde durmaksızın uçan kocaman kuşlar vardır: Bu kuşlar, kadınlarınkine benzer birer kafaya ve memelere sahip olmalarına karşın kanatları ve bedenleri devasa akbabalarınki gibidir. Zamanlarını kemikleri sayılacak kadar zayıf, yaşlı bir adamcağıza işkence ederek geçirirler. İason ve Argonautlar o tarafa doğru yaklaştıkça etraflarını iğrenç, pis bir koku sarar ve biraz daha yakına gittiklerinde zavallı ihtiyarın yalnızca aşırı zayıf olmakla kalmayıp bir de kör olduğunu fark ederler. Peki ne gelmiştir bu adamcağızın başına ve bu canavar kuşlar neyin nesidir? Adamın adı Phineus'tur ve Salmydessos [*Kıyıköy*] kralıdır; üstelik hafife alınacak bir kral da değildir çünkü aynı zamanda Poseidon'un oğullarından biridir. Öyleyse burada ne işi vardır ve neden bu haldedir? Çünkü babasından daha kudretli bir tanrı (yani Zeus tabii ki) onu cezalandırmıştır. Neden mi? Çünkü Phineus bir kâhindir, geleceği görebiliyordur ve tanrılar tarafından ona bahşedilen bu yeteneğini insanların faydasına olacak şekilde kullanmak ister, fakat Zeus bunun kabul edilemez ölçüde kibirli bir tutum olduğuna karar verir. Kimseden icazet almaksızın geleceği görebilmek ölümsüzlere özgü bir özelliktir ve Phineus *hybris*'e, kibre ve ölçüsüzlüğe kapılarak kendini tanrılarla bir tutar. Onu cezalandırmak isteyen Zeus önce gözlerini kör eder, ardından bu taşın üzerine sürgüne yollar. Daha da kötüsü Yunanların "Zeus'un köpekleri" ya da "kapıp kaçanlar" olarak adlandırdığı, Latinlerinse "Furialar" ismini verdiği "Harpyalar'ı" Phineus'un üstüne salar. Kuş bedenli bu kadınların ölümlüleri cezalandırma yöntemleri oldukça tu-

haftır: Önce yiyeceklerini çalarak karınlarını doyurmalarına engel olurlar, ardından kendilerine çektikleri bu ziyafetten arta kalanları dışkılarıyla kaplayıp pisleterek son lokmaları yenmesi imkânsız hale getirirler. Zavallı Phineus'un bu kadar zayıf olmasının ve tüm adayı kaplayan o berbat kokunun sebebi de budur işte.

Argonautlar Phineus'a acır. Daha önce de söylediğim gibi rüzgâr tanrılarından biri olan Boreas'ın oğulları Kalais ve Zetes de Argonautlar arasındadır ve tam da içinde bulundukları duruma uygun özel bir yetenekleri vardır: Rüzgârın oğulları olduklarından onlar da tıpkı bir kuş gibi uçabilir. Hemen Harpyalar'ın peşine düşerler, fakat bu canavar kuşların aksine hem hızlılardır hem de bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjileri vardır. Harpyalar'ın bedeni uzun süre uçmalarına olanak sağlayamayacak kadar ağırdır, çabuk yorulurlar ve tükendikleri zaman denize çakılıp suda boğulurlar (Seirenler gibi). Rüzgârın oğulları olan iki kahramanımız, hemen Harpyalar'ı kovalayarak oradan uzaklaştırır ve bir daha geri gelmeyeceklerine söz vermeleri karşılığında canlarını bağışlarlar. Nihayet özgürlüğüne kavuşan Phineus sevinçten deliye döner, onu kurtaran hayırseverlere teşekkür etmek için ne kadar değerli olduğu sonradan anlaşılacak bir hediye verir: küçük beyaz bir güvercin.

Bu güzel kuş, ilk bakışta çok gereksiz gözükür Argonautlar'a. Ne işlerine yarayacaktır ki? Bunun üzerine Phineus, Altın Post'un bulunduğu Kolkhis'e giden yol üstünde bir yerlerde "Symplegadlar" adı verilen korkunç kayalar olduğunu hatırlatır onlara. Bu kayaların, aralarından geçmeye çalışan bir gemi olduğu zaman benzersiz bir hızla birbirlerine doğru kapanarak gemiyi hiç acımadan en ufak parçalarına ayırmak gibi bir özellikleri vardır. Kolkhis'in bulunduğu Pontos Eukseinos'a (Karadeniz) doğru uzanan bu meşhur kanalın, Hellespontos'un ötesine geçilen yolculuklardan geriye neden hiçbir denizcinin dönmediğini de anlamış oluyoruz böylece. Symplegad kayalarını görür görmez daha gemi geçmeden önce güvercini salıverirlerse, hayvan kayalıkları geçmeyi deneyebilir ve eğer başarırsa

da bu, geminin de kayaların arasından geçebileceği anlamına gelir. Aksi takdirde yolculuğu burada sonlandırmaları ve kesinlikle hiçbir şey denemeye kalkmamaları gerekecektir. İason kendini nelerin beklediğini biliyordur artık. Tanrıların ona göz kulak olmaya devam ettiğinin farkındadır, Phineus'un cezasını sonlandırmasını Zeus affetmiştir muhtemelen ve eğer kayaları geçmeyi başarabilirse Kolkhis'e ulaşabilecek, böylece postu bulabilecektir. Fakat Kral Aietes postu ona hediye etmek konusunda pek istekli olmayacaktır elbette...

Symplegad Kayaları

Gemi bu ölümcül kayalara yaklaştıkça suyun rengi kararmaya, gökyüzü korkutucu bir hal almaya başlar. İason güvercini salıverir ve hayvan yıldırım hızıyla uçmaya koyulur. Kayalar da aynı hızla birbirlerine doğru kapanmaya başlar, güvercin hızlanmaya devam eder... Ve kayaların arasından geçmeyi o kadar kıl payı başarır ki kuyruğunun birkaç tüyünü kaybeder ("tüylerini bırakmak"* deyimi buradan gelir). Tam o anda, tıpkı Phineus'un öğütlediği gibi, ileri atılma sırası gemidedir bu kez. Gemiciler küreklerine iyice asılır, var güçleriyle kürek çekmeye başlarlar, güvercinin geçişinden sonra birbirlerinden uzaklaşan kayalar yeniden kapanmaya başlar, Argonautlar geçmeyi başaracak gibi gözükmüyordur, denizcilerin yüzlerinde tarif edilemeyecek bir korku ifadesi vardır, fakat Argo *in extremis* geçmeyi başarır... Yine de, tıpkı güvercinin tüylerini kaptırması gibi, pupa tarafının bir kısmı son anda kayaların arasında kalarak korkunç bir gürültüyle paramparça olur. Kayalar tekrar birbirinden uzaklaşırken denizin ve gökyüzünün rengi yeniden maviye döner, artık Symplegadlar sonsuza kadar hareketsiz kalacak, bir daha asla kapanmayacak ve denizcilerin hayatını tehlikeye atamayacaktır. Karadeniz'e ulaşmak isteyen herkes, herhangi bir engelle karşılaşmadan Hellespontos'tan geçip gidebilecektir. İason, yeni bir deniz yolu açmıştır...

Fransızcada genellikle bir kayıp verilmesi, özellikle maddi bir kayıp yaşanması durumunda kullanılır –çn.

Argo Prometheus'un Zincire Vurulu Olduğu Kayanın Önünden Geçer

Argo denizde seyretmeye devam eder, artık kanaldan geçip çıktığı için açık denizde yol almaktadır. Kolkhis'e ulaşmadan önce karşılaşacağı iki önemli olay daha vardır.

Birincisiyle başlayalım: Argo kocaman bir falez boyunca ilerlerken, zavallı Prometheus'un en tepede bir kayaya zincire vurulduğunu görür denizciler. O sırada uçarak gelen bir kartal Prometheus'a yaklaşır ve zavallının karnını deşerek açıp karaciğerini yer. Önceki bölümleri çok takip edemeyenleriniz varsa diye Prometheus'un hikâyesini kısaca anlatarak yeniden bir hatırlatma yapmanın tam sırası diye düşünüyorum. Prometheus ilk tanrıların, Titanlar'ın oğullarından biridir. Peki ne suç işlemiştir ve neden böylesine korkunç bir cezaya çarptırılmıştır (kartal Prometheus'un karaciğerini yedikten sonra geceleri yeni bir karaciğer oluşur bedeninde ve böylece aynı işkence her gün tekrar ederek asla son bulmaz)? Prometheus kardeşi Epimetheus'la birlikte insanları yaratmıştır ve bu tanrıların gözünde epey iyi bir şeydir çünkü tanrıları oyalamanın mükemmel bir yoludur. Fakat kardeşi Epimetheus bütün iyi donanımsal özellikleri (kanatlar, tüylü bir post, pençeler, yüzgeçler, sert kabuklar vs) hayvanlara verdiği için insanlara bahşedebileceği bir şey kalmaz, bu yüzden Prometheus Hephaistos'tan ateşi, Athena'dan da sanat ve teknikleri çalarak onlara verir. Böylece insanlar neredeyse tanrılara denk olacak bir seviyeye gelmiştir ve artık *hybris*'e kapılabilecek durumdalardır. Bu da Zeus'un hoşuna gitmez ve Prometheus'u zincire vurarak bu şekilde cezalandırmayı uygun görür.

İason, Titan İapetos'un oğlu için üzülse de oradan geçerek yoluna devam eder, çünkü tanrıların kralını ikinci kez kızdırma riskini almak istediğinden pek emin değildir. Tam o sırada yiğit Argonautlar bir orman keşfeder; aralarından ikisi bir daha bulunmamak üzere kaybolacaktır bu ormanda. Burası Maryandynlerin ormanıdır ve Maryandynler göz kamaştırıcı güzellikte genç kadınlar olmalarına karşın son derece tehli-

kelidirler: Herhangi biri ormanlarına girdiği anda, olabilecek en karmaşık labirente girmişçesine, ormanın içinde bir daha asla çıkamamak üzere kaybolur. Ormana giren Argonautlar yiyecek ve içecek ararken bir pınarın kıyısında iki genç kızla karşılaşırlar. Maryandynler normalde bir seferde yalnızca bir adam "toplayabilirler" ancak bu kez genç kızlar iki denizciyi de kaçıracaktır. Bir tanesi Edmond adında bir denizci, diğeri ise Tiphys, yani geminin dümencisidir ve ormanın kurbanlarını asla geri vermediğini düşünürsek bu hiç iyi olmaz çünkü Argonautlar'ın Tiphys'in yerini alacak yeni bir dümenci bulması gerekecektir. Hylas'la birlikte üç Argonaut kaybolup gider böylece –Herakles'i saymıyoruz çünkü o yarı yoldan döndü– ve Zeus'un kehaneti de gerçekleşmiş olur.

Kolkhis'e Varış ve Aietes'le Karşılaşma: İason'u Bekleyen Üç Yeni Zorlu Görev

Argo nihayet gidecekleri yere ulaşmayı başarır. Phineus İason'a, Kolkhis'e Phasis adı verilen bir nehirden geçerek girileceğini ve bu nehrin sürekli çamur taşıdığını, bu yüzden ona yaklaştıkları zaman deniz suyunun hafif parlak sarı bir renk almaya başlayacağını ve böylece nehrin girişini kolayca fark edebileceklerini söylemiştir. Phasis'in sularının o meşhur post yüzünden tamamen altın dolu olduğu söylenir. Nehrin girişinde, Dodona ormanlarından gelen sihirli bir ağacı oyarak yaptıkları (ve kimi zaman Hera'nın kimi zaman da Athena'nın suretine bürünen) gemi başı süsü konuşmaya başlar: İason'a, Kolkhis'in başkenti ve Kral Aietes'in yaşadığı şehir olan Aia'da bir kadının kendisine deliler gibi âşık olacağını, postu ancak onun yardımıyla ele geçirebileceklerini ve o olmadan hiçbir şey yapamayacaklarını anlatır (Medeia'dan bahsediyordur elbette fakat İason'un henüz bundan haberi yoktur).

Aietes'in epey büyük ve gösterişli bir sarayı vardır çünkü ağaca asılı halde, kanatlı koca bir yılan tarafından korunan post bulunduğu ülkeye refah getirir. İason kralın huzuruna çıkmayı talep eder, kral kabul eder ve İason vakit kaybetmeden

doğrudan anlatır ziyaretinin sebebini. Kral donup kalır, daha doğrusu öfkeden deliye döner fakat kendini tutar: Sonuçta bu genç adamı kendi çatısı altında öldüremeyecektir çünkü misafirperverlik kuralları gereği böyle bir şey yapması yasaktır. O da İason'dan kurtulmak için Pelias'ın yaptığını yapmaya karar verir: Ona, sonucunun ölümcül olacağını düşünerek meydan okur. İason'un üç imkânsız görevi yerine getirmesi gerekecektir. Pelias görevleri sıralamadan önce, İason'un dikkatini kralın her iki yanında ayakta duran genç bir adam ve yeşil gözlü genç bir kadın çeker. Kadın inanılmaz derecede güzeldir, fakat bakışları endişe vericidir. Genç adam ise kralın oğlu Apsyrtos'tur. Genç kadının Aietes'in kızı Medeia olduğunu çoktan tahmin ettiğinize eminim tabii ki ve halasının (kralın kız kardeşi) bir başka yolculuk sırasında Odysseus'u baştan çıkarmaya çalışan büyücü Kirke'nin ta kendisi olduğunu da daha önce söylemiştim. İason ile Medeia'nın gözleri kesiştiği anda İason, pruva kâhininin söylediklerinin gerçekleşmeye başladığını anlar: Medeia kendisine âşıktır ve İason da genç kadının cazibesine kapılarak ona âşık olur. Onlara yardım edecek olan kesinlikle bu kadındır...

Bazı farklı kaynaklarda, Medeia'nın söz konusu zorlu görevleri tamamlaması için İason'a yardımcı olarak babasına ihanet ettiği, bunun sebebinin de babasının genellikle yabancılar için tayin ettiği kader yüzünden uzun süreden beri Medeia'nın ondan nefret etmesi olduğu söylenir. Ona uğur getiren postu korumak endişesiyle, Kolkhis'e gelen tüm yabancıları daha ülkeye ayak basar basmaz ölüme terk ettiği için Medeia babasına çok kızgındır. Aietes ise kızının kendisine duyduğu öfkeden dolayı onu hapse attırır, fakat Medeia'nın sahip olduğu büyücülük yetenekleri sayesinde, İason'la karşılaştığı gün o zindandan kaçmayı başarması pek de zor olmayacaktır. Yine de Medeia'nın İason'a deliler gibi âşık olmasının sebebinin, Aphrodite'in Pelias'tan intikam almak isteyen Hera'ya yardım ederken yaptığı şeyler olduğu da iddia edilir.

Yaşadığı dönemde sadece tanınan bir mitograf olmakla kalmamış, aynı zamanda aşk hayatı konusunda da en büyük

uzmanlardan biri olmakla ün salmış Ovidius'un, Medeia'nın İason'u ilk gördüğü andaki duygularını nasıl tasvir ettiğine bakalım şimdi:

> Azgın yalımlarla tutuştu Aeeta kızlarının gönlü, çok savaştı özüyle, hıncı yenemedi us, diretmen boşunadır, dedi kendi kendine Medeia. Bilmem hangi tanrıdır karşı koyan, şaşarım, bu sevgi ya da onun bir benzeri değilse. Neden ağır gelir bana babamın buyrukları? Bunlar gerçekten güç. Görmüşüm bu genci, neden korkarım öyleyse? Bu arınmış gönlümü yakan yalımı yok et, elinden gelirse ey mutsuz. Kurtulurdum bunu başarabilsem. Gizli bir güçtür beni ezen. Başka öğütler veriyor bana duygularım, bilirim, kötüyü sezer, kötünün ardından giderim yine. Neden yanarsın ey kral kızı bir yabancı için, koca bulmaya kalkarsın başka bir ülkeden? Yurdun da verebilir sana seveceğin bir koca, yaşatmak, öldürmek tanrının işi, bu delikanlıyı, ben, yaşamasını isterim, arada sevgi olmasa da. Suçu ne İason'un? Kim alabilir kendini İason'un yaşına, durumuna, yiğitliğine, soyuna ilgi duymaktan, acımasız olmayınca? Elden gelir mi duygusuz kalmak güzelliğine, başka yanı olmasa da? Yüreğim oynadı, yardım etmezsem ona ya yalımlı ağzında boğaların, ya ektiği topraktan çıkan düşmanların elinde yok olur ya da bir yaban gibi Dragon'a yem olur.*

Bu sözleriyle, kalbini kazanan genci bekleyen ölümcül görevlerden bahsetmiş olur Medeia. Ardından kral tekrar sözü alarak İason'un tamamlaması gereken üç görevi açıklar; ülkeden ayrılırken Altın Post'u da beraberinde götürmek istiyorsa tabii.

Öncelikle, bizzat (ateşin ve demircilerin tanrısı) Hephaistos tarafından krala armağan edilen iki adet canavar gibi ve fazlasıyla öfkeli boğayı ehlileştirip ata koşması gerekecektir. Bunlar burunlarından cayır cayır alevler püskürten, metalden boynuzları ve toynaklarıyla kendilerine yaklaşan her kim olursa olsun korkunç şekilde yaralayarak onları cezalandıran iki boğadır üstelik...

İkinci görev: Eğer İason bu iki canavarı kontrol altına alıp ehlileştirmeyi başarabilirse, hayvanları bir sabana koşup

---

* Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yay., Haziran 2017, VII. Kitap, 10-33, s. 157-158 –çn.

pulluk demiriyle toprakta yarıklar açıp içine bazı tuhaf tohumlar ekmesi gerekecektir. Aslına bakarsanız tohum değil, yine bir başka tanrı tarafından, o kavgacı savaş tanrısı Ares tarafından krala hediye edilen ve bir ejderhadan zorla alınmış dişler ekecektir toprağa. Bu dişlerden biri ekildiği an, bitki yerine benzersiz bir güçte ve vahşilikte, bir insanın üç katı büyüklükte, silahlı savaşçılar çıkar topraktan. Tamamını ektiğinde toplamda dört yüz savaşçı bitecektir oracıkta ve İason hepsini öldürmek zorunda kalacaktır. Aietes bu olacakları anlatırken hain hain gülümsüyordur, İason'un görevi geçmesinin imkânsız olduğunu düşündüğü her halinden bellidir.

İason'un bu söylenenleri başarıyla yerine getireceğini varsayarak diğer görevi anlatmaya başlayan kral Aietes, bunun gerçekleşmesi ihtimalini düşününce bile daha fazla gülmeye başlar. Son olarak, postu bir ağaca asılı olduğu koskoca bir ormanda, tam da doğru yerde bulması gerekecektir. Fakat kral dışında kimse postun tam olarak nerede olduğunu bilmez ve daha önce de söylediğim üzere ağaca bekçilik eden, ağzından alevler püskürten koca kanatlı bir yılana benzeyen ve asla uyumayan bir ejderha vardır.

En hassas nokta: Bu üç görevin aynı gün içinde, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki zaman diliminde tamamlanması gerekmektedir.

Tüm bunları söyledikten sonra kral kendi kendine kıs kıs gülmeye devam eder, İason ise bu sefer gerçekten mahvolduğunu düşünür.

Gemisine dönerek yoldaşlarına akıl danışır ve onlarla birlikte oturup düşünür. Bir kadeh (sağrak) etrafında toplanmış tartışan Argonautlar İason'a yardım etmeyi teklif eder, hepsi son derece istekli gözükür fakat Kral Aietes İason'un tüm görevleri tek başına ve aynı gün içinde tamamlaması gerektiğini gayet açık dile getirmiştir. Görevlerle ilgili en ufak bir detay bile başka kimseyi kesinlikle alakadar etmeyecektir. Nihayet gecenin kendilerine akıl vereceğini de umarak yatmaya gider hepsi. Lombozu hafifçe tıklatıldığı sırada İason üzgün ve endişeli bir vaziyette kamarasında tek başınadır. Küçük pencere-

sini hafifçe araladığında, gecenin karanlığında parıl parıl parlayan bir çift muhteşem yeşil gözle karşı karşıya gelir ve bunu hiç beklemiyordur. O an bunun Medeia olduğunu fark eder: Her zamanki gibi büyüleyici bir güzelliktedir ve son derece endişe verici gözüküyordur, "femme fatale" kavramının gerçek bir arketipidir. İason'un çenesinden tutar, gözlerine bakar ve eğer kendisini severse ona yardımcı olacağını söyler. İason taş kesilmiş, hipnotize olmuş gibidir; Medeia onu kollarına alır, uzun uzun öpüşürler ve artık yazgıları mühürlenmiştir...

Daha sonra Medeia ufak bir şişe çıkarır ve İason'a, bu şişenin içindeki merhemin onu hem ateş yanıklarına karşı hem de boğaların ve askerlerin vereceği tüm yaralara karşı koruyacağını söyler. Yine de başka bir sorun daha vardır, hiç yara almayacak bile olsa savaşacağı asker sayısı tam dört yüzdür. Onların tamamını nasıl öldürebilir ki? "Kolay," der Medeia, çünkü askerler güçlü olmalarına karşın çok da aptallardır. Ortalarına bir taş atması yeterli olacaktır, bunu görünce kendi aralarında tartışmaya ve daha sonra birbirlerini öldürmeye başlayacaklardır zaten. Peki ya post? Onu nasıl bulacaktır İason? Ya da posta bekçilik eden ejderhayı nasıl öldürecektir? Medeia son derece sakin ve kendinden emin bir şekilde bunun kendi sorunu olduğunu ve bu konuyla daha sonra ilgileneceklerini, şimdilik ilk iki görevi halletmekle işe başlamasını söyler. İason yavaş yavaş Argo'nun yan tarafındaki futaya çarpıp duran küçük salına atlayıp gitmeden önce Medeia'nın bir isteği daha vardır: postu ele geçirir geçirmez İason'un kendisiyle evlenmesi ve Yunanistan'a dönerken onu da beraberinde götürmesi. İason bunu büyük bir onur ve mutluluk duyarak yapacağını söyler. Fakat güzel olduğu kadar tuhaf da olan bu kadının sahip olduğu güç ve sihir yetenekleri karşısında içten içe endişelenmeye devam eder.

Boğayı Boynuzlarından Yakalamak, Devleri Yere Sermek ve Ejderhayı Öldürmek

Ve savaş zamanı! Kalabalık insan topluluğu etrafı çitlerle çevrili, dikdörtgen şeklinde bir alanın etrafında toplanmaya

başlar; içindeki iki azgın boğa, iki canavar birbirlerini iyice kızıştırmaktadır. Yanında oğlu ve kızıyla birlikte bu dövüşü izlemek isteyen Kral Aietes, amfiteatra benzeyen bir çıkıntı üzerinde yerini almıştır. İason arenaya girer. Kalabalık bağırıp çağırmaya başlar. İki boğa İason'un üstüne atıldığı gibi burunlarından çıkan alevlerin içinde bırakırlar onu, fakat İason hiçbir şey hissetmez ve kalabalıktaki insanların gözlerine inanamayan şaşkın bakışları altında hiçbir hasar almadan çıkar oradan. Hatta boğaların her birini birer boynuzundan yakalamıştır ve kendi içinde daha önce hiç tatmadığı, insanüstü bir güç hisseder. O güçle iki canavarın da boynunu büktüğü gibi dizlerinin üstüne çöktürür onları. İzledikleri gösteriden fazlasıyla etkilenen kalabalık, bu kez heyecanla bağırıp çağırmaya başlar. İason etraftakilerden boyunduruğu kendisine getirmelerini ister. Ve tamamen onun kontrolü altındaki iki hayvan, sirklerdeki küçük midilliler kadar uysal bir şekilde, İason'un kendilerini sabana koşmasına müsaade ederler.

Artık ikinci görevin başlama zamanı gelmiştir. İason son derece düzgün iki büyük yarık açar toprakta. Ardından kralın ona verdiği tohumları, yani ejderha dişlerini eker ve hemen o an, yine kalabalığın bağırış çağırışlarıyla birlikte mızrağını, kılıcını, kalkanını ve kalçınlarını kuşanmış, devasa askerler çıkar topraktan. Yalnızca birkaç saniye içinde, İason'un karşısına dört yüz korkunç savaşçı dikilir. Her biri İason'un üç katı büyüklüğündedir ve açıkçası küçük çocukları ağlatacak kadar çirkin bir görüntüleri vardır. İason onlarla savaşmaya başlar ancak hiç yara almasa bile etrafı hızlıca sarılır. Tam o sırada, gözüne kenarda duran epey ağırca bir taş ilişir. Taşı kaptığı gibi bağırarak etrafındaki silahlı adamların ortasına fırlatır. Savaşçılar önce birer robot gibi dönüp ne olduğuna baktıktan sonra vahşi hayvanlar gibi zavallı taşın üzerine atılırlar. Ardından da –beklendiği üzere– birbirlerini öldürmeye başlarlar. İzleyenler adeta gerçek bir iç savaşa, bir katliama tanıklık eder. İason arkalarından dolanarak gelir ve sessiz sedasız hepsinin icabına teker teker bakar. Pek onurlu bir zafer değil ama ne yapalım artık...

Kral Aietes öfkeli, üzgün, canı sıkkın ve yavaş yavaş endişelenmeye başlamış bir şekilde kazananın İason olduğunu ilan eder. Yine de yüzünde kötücül bir gülümsemeyle onu zor bir görevin daha beklediğini, hâlâ postu bulmak ve ejderhayı yenmek zorunda olduğunu açıklar ve ardından, "İyi şanslar genç dostum!" diyerek İason'a sırtını dönüp sarayına gider.

Genç kahramanımız yine ne yapacağını bilmez bir vaziyettedir. Arenayı terk etmeye hazırlanırken kalabalığın tam ortasından biri elini yakalar ve onu dövüşlerin gerçekleştiği alandan çekip alır. Gece olmadan önce postu en kısa sürede bulması gerekiyordur. Ve tabii ki yerini Medeia biliyordur. İki genç bir meşe ormanının ortasında bulur kendilerini. Yavaş yavaş ilerlerler ve genişçe bir açıklığa ulaşırlar. İlk önce büyük bir meşe ağacı çarpar gözlerine, ardından postun bir alev topu gibi parıldayarak asılı durduğu dalı fark ederler. Fakat tam önünde o devasa kanatlı yılan bekliyordur. Korkunç bir görüntüsü vardır ve tamamen uyanıktır. Medeia kısık bir sesle şarkı söylemeye başlar, her zamanki gibi hem çok çekici hem de endişe verici gözüküyordur. Yılan kafasını yavaş yavaş sallayarak müziğin ritmine eşlik eder, ardından da uyuyakalır. İason kılıcını çıkarıp hayvanın kafasını keser ve böylece postu ele geçirir.

Medeia ile Birlikte İolkos'a Dönüş

Medeia ile Kolkhis'ten Kaçış: Seirenler, Kharybdis ve Skylla, Demir Dev Talos

"Acele et, çabuk, hemen gemiye gitmemiz lazım, babam bizi takip edecektir," der Medeia.

Tüm bu süre içinde neler olup bittiğini anlamayan fakat yine de bir dolaplar döndüğünü, bir tür büyü yapıldığını düşünen Aietes, İason'un postu alıp gitmesine müsaade etmemeye kararlıdır. Oğlu Apsyrtos'a, ordusuyla birlikte İason'un gemisinin etrafını sarmasını ve İason üç görevi de başarıyla tamamlarsa ülkeden ayrılmaması için yolunu keserek ona engel olmasını söyler. Fakat kız kardeşinin fazlasıyla etkisi

altında olan genç Apsyrtos pek güçlü değildir ve Medeia onu yalnızca yolu açması için değil, onlarla birlikte Argo'ya binip gitmesi için de ikna etmek konusunda zorlanmaz. Hep birlikte Yunanistan'a gidecekler ve orada, o zorba babasından uzakta güzel bir hayatı olacaktır. Apsyrtos başına gelecek en büyük talihsizlikten habersiz bir şekilde babasına ihanet ederek kız kardeşinin peşinden Argo'ya biner ve gemi bir an önce demir alarak yola koyulur. Aietes ihanete uğradığını anlar anlamaz askerlerini bir gemiye doldurarak kaçakların peşine düşer. Gemisi daha hafif olduğu için daha hızlı yol alır ve yavaş yavaş Argo'ya yaklaşmaya başlar. İason yine endişelidir. Medeia öylesine bir bahane bulup İason'dan kılıcını kendisine ödünç vermesini ister, kesmesi gereken bir şeyler olduğunu söyler ona. İason Medeia'nın ne söylediğine pek dikkat etmez ve kılıcını verir. Medeia kardeşiyle birlikte geminin ambarına iner. Çıktığında ise üstü başı kan içindedir, elinde üzerinden kanlar akan bir kol vardır ve o kolu denize fırlatır. Ardından tekrar ambara iner, bu sefer elinde bir bacakla geri gelir, daha sonra da kardeşinin kafasıyla birlikte çıkar yukarı. Her seferinde zavallı kardeşinin parçalarını birer birer atar denize, tam on parçaya bölmüştür onu. İason dehşete kapılır, olan biteni izleyen Argonautlar da uzunca bir süre devam eden bu tüyler ürpertici manzara karşısında korkudan taş kesilmiş vaziyettedir, tek kelime etmezler. Aietes gemiyi durdurur, kızının nasıl bir dolap çevirdiğini anlamıştır. Oğluna, onuruna yakışır bir cenaze töreni düzenlemek istiyorsa tüm parçaları tek tek toplamak zorundadır; aksi takdirde ruhu huzura eremeyecek, Kharon'la birlikte yeraltı cehennemindeki nehri geçemeyecektir. Böylece Medeia'nın kurnazlığı işe yarar. Kralın gemisi yavaş yavaş gözden kaybolur ve Argonautlar sorunsuz bir şekilde Yunanistan'a döner. Yalnızca, biraz özel bir mola verirler dönüş yolunda: Günahlarından arınmak ve Medeia'nın işlediği korkunç suçtan dolayı tanrılardan af dilemek için Medeia'nın halası büyücü Kirke'nin adası yakınlarında demir atarlar.

İolkos'a varmalarından önce aşmaları gereken üç engel daha vardır:

Öncelikle Argo'nun yolu bir grup Seiren'le kesişir, hani şu muhteşem şarkılarına asla karşı koyamayan denizcileri sığ kayalıklara doğru çekip orada boğulmalarına neden olan kuş-kadınlar. Bu sondan kurtulmalarının tek yolu Seirenler'in şarkılarını bastırmaktır ve bununla Orpheus ilgilenir. Lirinin o kadar ilahi bir ezgisi vardır ki oradaki taşları bile ağlatır. Seirenler kendi oyunlarında kaybeder ve kural gereği, eğer denizcileri yenemezlerse, onların ölmesi gerekir. Bu yüzden suya düşer ve boğulurlar.

İkinci zorlu sınav için İason'un gemisinin iki korkunç canavar olan Kharybdis ve Skylla'nın arasından geçmesi gerekecektir. Kharybdis yakınlarından geçen her şeyi, bütün gemileri ve içindeki denizcileri yutan devasa bir girdaptır. Toprak Gaia ile Poseidon'un kızlarından biridir. Bir mucize sonucu ondan kurtulmayı başardıktan sonra, yolunuz kaçınılmaz olarak Skylla'dan geçer ki kötü bir durumdan daha kötü bir durum içine düşmeyi anlatan, "Skylla'dan kurtulup Kharybdis'e yakalanmak" deyimi buradan gelir çünkü Skylla gerçekten de o uğursuz arkadaşından çok daha beterdir: Sahip olduğu altı adet korkunç köpek kafasının yanı sıra kuyruğu da son derece öfkeli köpek kafalarıyla çevrelenmiştir ve yakınlarından geçen her şeyi ve herkesi midelerine indirirler.

Hera'nın koruması sayesinde Argo ve denizciler bu engeller arasından kıvrıla kıvrıla geçip iki canavardan da kıl payı kurtulurlar ve ardından Alkinoos'un kralı olduğu Skherie Adasında kıyıya yanaşırlar. Daha önce *Odysseia*'da karşılaştığımız ve büyük bir iyi yüreklilikle Odysseus'a evine dönebilmesi için yardım eden Phaiaklar'ın kralı Alkinoos'tur bu. Skherie'de Argonotlar Aietes'in kendilerinden önce adaya vardığını, teknesinin çoktan limana demir attığını ve –aslında zorlu bir mücadele sonucunda hakkıyla kazanmasına rağmen– İason'un postu çaldığını sanan Alkinoos'un konuğu olduğunu dehşet içinde keşfederler. Bu yüzden İason durumu açıklamak için Alkinoos'u görmeye gider. Adanın kralına, Kolkhis kralının kendisine şart koştuğu görevleri tamamladığını ve hiçbir şey çalmadığını söyler. Geriye bir tek Medeia'nın işlediği korkunç

suç kalır. Genç kadının babasının gazabından kurtulabilmesi için, karısı Arete'nin tavsiyelerine kulak veren Alkinoos, onu İason ile evlendirmeye karar verir, böylece Aietes'in Medeia üzerinde hiçbir söz hakkı kalmayacaktır. Muhteşem bir törenle evlenen Medeia ve İason, ömürlerinin sonuna kadar birbirlerine sevgi ve sadakatle bağlı olacaklarına yemin ederler. Evlilikleri gerçekleştikten ve kutlamalar yapıldıktan sonra, Kral Aietes artık hiçbir şey yapamaz ve yeni evli çift tekrar Argo'ya binerek yola koyulur. Ancak birkaç gün sonra su ve erzak bulmak için yeniden kıyıya yanaşmaları gerekir. Üstelik durum son derece acildir çünkü tüm ambarları boşalmıştır.

Aşmaları gereken üçüncü ve son engel! Yine bir ada belirir uzakta, Girit Adasıdır bu ve denizcilerin hepsi çok sevinçlidir. Fakat yaklaştıkça, en az on metre yüksekliğinde çelikten bir devin kendilerine koca koca kayalar fırlatarak kıyıya yanaşmalarına engel olmaya çalıştığını fark ederler! Burası Kral Minos'un adasıdır (karısı Pasiphae ile çiftleşerek Theseus'un labirentte öldürdüğü bir diğer canavar olan Minotauros'un dünyaya gelmesine sebep olan boğanın sahibi Minos'tan bahsediyoruz tabii ki). Adanın bekçiliğini Talos adında bir dev yapmaktadır ve bu dev, Minos'a demirciler tanrısı Hephaistos tarafından armağan edilmiştir. Devi yenmek pek mümkün gözükmüyordur, fakat o sırada Medeia bir mağara fark eder. Aslında bu mağara, ölüler tanrısı Hades tarafından korunan yeraltı cehenneminin çok sayıdaki girişinden biridir sadece. Medeia Hades'e seslenir ve mağaradan çıkan korkunç köpekler koca deve saldırır. Dev, köpeklerden kaçarken bir ayağı iki kaya arasına sıkışır ve yaralanır. Yarasından siyahımsı bir sıvı akmaya başlar, burası artık onun zayıf noktasıdır ve o akan sıvı kanıdır. Ona hayat veren kan yarasından akmaya devam ettikçe dev iyice zayıflaşır ve birkaç dakika sonra ölür.

İolkos'a Dönüş: Pelias'ın Ölümü

İason muzafferce Pelias'ın sarayına gider ve postu ona teslim eder. Tahtı gasp ederek ele geçiren kral tüm kibrini ve ihtişa-

mını yitirmiştir. Titrek, hiçbir şeye inanmayan, hatta artık postu bile istemeyen bir ihtiyar olmuştur. İason ise babası Aison'a kavuşur ve babasının hükümdarlıkla hiç ilgilenmediğinin farkına varır (önemli olan sonuç değil, ona giden yoldur; amaç değil, o yolda yaşanan maceralardır). Aslında post ya da taht kimsenin umrunda değildir. Aison da kardeşi Pelias gibi yaşlanmış ve her şeyden bıkmış usanmıştır. Hatta öleceğini düşünüyorken, Medeia büyülü iksirlerinden biri sayesinde ona yeniden hayat verir ve onu gençleştirir. Pelias'ın kızları Medeia'nın yaptığı sihri görünce aynısını babaları için de yapmasını ister. Fakat Medeia yine korkunç bir suç işleyecektir.

Yaşlı Kral Pelias'ın kızlarına, babalarını yeniden gençleştireceğine söz verir ve nasıl yapılacağını göstererek anlatır. Önce yaşlıca bir koçu alır, boğazını keser ve hayvanı doğrayıp parçalarını kaynar su dolu bir kazanın içine atar. Ardından üzerine sihirli bazı otlar serper ve birkaç dakika içinde kazandan çok sevimli, küçük bir kuzu çıkartır. Pelias'ın kızları şaşkına dönmüştür. Medeia onlara aynısını babalarıyla da yapmalarını söyler; Pelias'ın boğazını kesip doğradıktan sonra parçalarını kaynar su dolu bir kazana atmaları yeterli olacaktır. Fakat kızlara sihirli otlar yerine mutfakta kullanılan sıradan baharatlar verir, böylece Pelias'ın hayatı korkunç bir ölümle son bulur.

Şimdi de her zamanki gibi vahşi betimlemelere düşkün tarzıyla bildiğimiz Ovidius'un, *Dönüşümler* isimli eserinde Aison'un gençleşmesini ve Pelias'ın ölümünü nasıl canlandırdığına bir bakalım:

Tuhaf da denebilecek bir sürü farklı malzemeyle sihirli bir iksir hazırladıktan sonra...

> Bunları görünce Medeia kınından çektiği kılıçla yardı yaşlı adamın (Aison) boğazını, akıttı eski kanını, doldurdu onun yerine düzenlediği nesneyi, Aison alınca bunları ağzına, sürünce yarasına kapkara olmuş ağaran saçı da sakalı da, gitmiş eski cılızlığı, yüzünün solmuşluğu, kırışıklığı, buruşukların arası doldu, kapandı, yeniden güçlendi eli kolu, şaşıp kaldı Aison, kırk yıl öncesi gibi buldu kendini... Dur dinlen bilmez

> kötülükler, hınç duyuyormuş gibi kocasına Medeia, yalvarıp sığındı Pelias'ın konağına. Çok yaşlıydı kendisi, kızları karşıladı, Colchisli usta büyücü yüzden bir yakınlıkla çeldi kızların gönlünü kısa bir zamanda. Yaptığı iyilikler arasında saydı Aison'un yaşlılığının giderildiğini de, bu konu üzerinde çok durdu, bir umut doğdu içine Pelias kızlarının, onlar da bu yolla sevindiler babaları gençleşecek diye yeniden. Böyle bir iyilik dilediler Medeia'dan... Daha çok güvenmeniz için sanatıma, koyun sürünüzün önünde giden en yaşlı koçu kuzu yapacağım ilacımla, dedi, durmadılar getirdiler yaşlılıktan bitmiş, çökük şakaklarında kıvrık boynuzları bulunan koçu. Kesti koçun pörsemiş boğazını Teselyalı kadın, ancak birkaç damla kan boyadı bıçağı, tunç bir kaba koydu büyücü kadın koçun üyelerini, etkili özsular döktü üzerlerine... İnce bir meleme duyuldu bu ara tunç kaptan. Bir kuzu melemesi yükseldi, şaşkınlıklar içinde gördüler tutkuyla meme aradığını emmeye.*

Böylesi bir mucizenin karşısında Pelias'ın kızları yalnızca ikna olmakla kalmaz, adeta şaşkına döner ve büyülenirler. O sırada Medeia birden onlara da babalarını doğramalarını söyler:

> Neden kuşkulusunuz, kımıldamıyorsunuz, çekin bıçaklarınızı, dökün eski kanını, gençlik kanı akıtabilmem için boşalmış damarlarına, elinizdedir yaşı da yaşamı da babanızın. Yardım edin babanıza, biraz baba sevgisi varsa içinizde... Kovun kılıçlarınızla yaşlılığını, birlikte saplayın kılıçları, aksın bozuk kanı, dedi, bu sözler üzerine en duygulu kızı olmuş ilk suçu işleyen, kan döktü, cana kıymayayım diye...

Kızlar var güçleriyle işe koyulur. Medeia bir yandan kaynar su dolu bir kazan hazırlarken onlar da kılıçlarını Pelias'ın bedenine saplarlar. Pelias başına gelenlere hiçbir anlam veremez: "Nedir yaptığınız?" dedi, "kızlarım, babanıza karşı bu pusatlar ne? Birden ne güç kaldı kızlarda ne de tutacak el. Konuşacaktı daha, kesti boğazını Colchisli, attı kaynar suya yaralı örgenlerini."‡

A.g.e., VII. Kitap, 284-321, s. 165-66 –çn.

A.g.e., VII. Kitap, 332-341, s. 166-67 –çn.

A.g.e., VII. Kitap, 347-350, s. 167 –çn.

Exit Pelias.

Nihayet Pelias'ın oğlu Akastos alacaktır babasının yerini. Ne Aison ne İason artık ilgileniyordur tahta geçmekle. Argonautlar Poseidon şerefine muazzam bir kurban töreni düzenler. Deniz tanrısı sonunda biraz da olsa merhamet gösterdiği için denizciler bir sunu olarak Argo'yu ateşe verir. Poseidon ise onlara teşekkür etmek için gemilerini bir takımyıldızına dönüştürür... Yeni kral Akastos sarayın büyük salonuna girer, yerdeki soluk renkli halının üzerine küf bağlamış yer bezine benzeyen bir şey serer: Tüm ışıltısını yitirmiş, artık kimsenin istemediği sıradan bir nesne haline gelmiş Altın Post'tur bu. İason'la Medeia ise birlikte yaşayacakları, çocuk sahibi olacakları ve on yıl süren mutlu bir dönemin ardından aralarında çok korkunçlarının da olacağı farklı maceralara atılacakları Korinthos şehrine doğru yola çıkar...

İlk başlarda yeni evli çift açısından her şey yolunda gidiyordur. Pelias'ın ölümünden sonra İason ve Medeia İolkos'u terk etmek zorunda kalır ve Korinthos'a sığınırlar. Aşklarının meyvesi olan çocuklarıyla birlikte birkaç yıl boyunca mutlu mesut yaşarlar bu şehirde. Fakat zaman zaman bazı evliliklerde de olduğu gibi, İason Medeia'dan sıkılmaya başlar ve Kral Kreon'un güzel kızı Glauce'ye göz koyar. Sonsuza kadar kendisiyle birlikte olacağına yemin eden İason'un bu ihaneti karşısında nefretle dolan Medeia intikam almaya karar verir. Kendisine rakip olan kadına lanetli bir tür merheme buladığı çok güzel bir elbise gönderir; Herakles'in gömleğine sürülene benzer bir tür merhemdir bu. Zavallı Glauce elbiseyi üzerine geçirdiği an adeta alev alır! Canlı canlı yanıp kül olmaya başlayan kızını kurtarmaya çalışan Kreon da onunla birlikte alevlere kapılır. Alevler kısa bir süre içinde tüm kraliyet sarayını sarar ve önüne geçilmesi imkânsız bu yangınla birlikte tüm aile yanıp kül olur.

Fakat Medeia eyleminin sonucunu yeterince tatmin edici bulmaz, intikam arzusunu bastırmak için daha fazlasına ihtiyaç duyuyordur. İason'la birlikte dünyaya getirdikleri üç çocuğu eline geçirdiği gibi Hera'nın tapınağına götürür ve orada

boğazlarını keserek öldürür hepsini. Ardından büyükbabası olan güneş tanrısı Helios'un kendisine armağan ettiği, kanatlı atların koşulu olduğu iki tekerlekli göksel savaş arabasıyla kaçmaya koyulur. Atina'ya giderek şehrin kralı Aigeus'la evlenir ve onu, kendisine bir erkek evlat vereceğini söyleyerek ikna eder bu evliliğe. Bir önceki bölümde de gördüğümüz üzere, Theseus'u öldürmeye teşebbüs edeceği şehirdir burası aynı zamanda. Başarısız olan bu girişiminden sonra Atina'dan sürülen Medeia, oğlu Medos'la birlikte kaçar ve daha sonraları Medos, kendi halkı Medlerin isim babası olacaktır. Bazı efsanelere göre, ilerleyen zamanlarda Medeia'nın Kolkhis'e döneceği rivayet edilir; burada Perses babası Aietes'in yerini alarak tahta geçmiştir ve Medeia'nın amacı Aietes'le yeniden uzlaşarak onu tahtına tekrar kavuşturmaktır. Her zamanki gibi hikâyenin birçok farklı ve çelişkili versiyonu olduğunu buradan da anlayabiliriz.

İason ise başına gelen tüm bu felaketlerden sonra İolkos'a dönmeye ve tahtı yeniden ele geçirmeye karar verir. O sıralarda Pelias'ın oğlu Akastos krallık ediyordur kente. Dioskurların da yardımıyla şehre döner, ona karşı çıkan herkesi bir bir öldürür, Akastos'u tahttan indirir ve ömrünün sonuna kadar İolkos'a hükümdarlık etmek üzere tahtı yeniden ele geçirir.

Adalet yerini bulmuştur, İason nihayet olması gerektiği yerdedir.

12

Eğlence Tanrısı Dionysos

Olympos'un Orta Yerindeki Çılgınlık

Giriş

Odysseus'un yaptığı gibi, kendini dünyadaki armoniyle uyumlu hale getirmek: Çıkardığımız tüm dersler boyunca gördük ki bu temel öğreti, hayatın anlamını tanımlamak konusunda bizlere çok farklı ve karmaşık yollardan yardımcı olabilir; tıpkı büyük Yunan mitlerinin, bizleri bu konu üzerinde düşünmeye sevk etmesi gibi.

Oidipus tragedyasıyla birlikte, kozmos en iyi halindeyken bile aslında her şeyin, her zaman, o kadar da iyiye gitmediğini göreceğiz. Bu kozmik uyum sistemi içinde zaman zaman bazı işlevsizlikler meydana gelebiliyor; zaman zaman bu sistemi olumsuz yönde etkileyebilen, sistem açısından problem teşkil edebilen ya da en azından biz insanlara trajik gelebilen pürüzler ortaya çıkabiliyor.

Eğlencenin, vahşi doğanın, çılgınlığın ve sarhoşluğun tanrısı Dionysos'la birlikte genel hatlarıyla "ötekilik" olarak, kozmosun ve uyumun bir parçası değil de "Öteki" olma durumu olarak tanımlayabileceğimiz konular üzerine düşünmenin yolunu açmış olacağız. Çünkü Yunan mitlerinin büyüklüğü, yalnızca evrenin ne kadar muazzam olabileceğini ortaya koyan ulvi tanımlarla sınırlı değil; uyumu her şeyden daha fazla önceliklendiren bu baskın düşünce şeması içinde, şemayı oluşturan o güzel dizilimin bir parçası olmayan ötekinin, kendisini bu şemaya dahil etmeye yönelik umutsuz çabasını da kapsıyor. Kozmolojinin düzen ve adalet,

birlik ve özdeşlik kavramlarının altını özellikle çizdiği bir gerçek. Fakat kozmoloji kaosun, farklılığın, eğlenmekten ve sarhoşluktan gelen o delirmişliğin rahatsız edici çekiciliğine ya da işlerin ve günlerin süregiden monotonluğunu bir şekilde kırmaya, kısacası, ilk bakışta bilgelikten ayrı tutulabilecek her şeye karşı da o kadar kayıtsız değil. Kendimizi bu bakış açısına göre konumlandırdığımızda mitolojik yapılar içinde gerçekten hayranlık uyandıran bir noktayı da fark edebiliriz: Bu yapılar, bir şeylerin o farklı, o öteki yönünü ortaya çıkararak onların da hakkını vermiş ve hatta yaratılan bir karakterle can verecek kadar açıkça bu farklı yönü ele alabilmiştir; bunu yaparak da benzersiz bir cesaret ortaya koymuştur. Ve tabii ki bu bahsedilen karakter Dionysos ki sahip olduğu tuhaf kişiliği az sonra birlikte keşfedeceğiz. Yalnız şunu da hemen söyleyeyim: Bu kadar nadiren karşımıza çıkabilecek bir canlıyı Olymposlulardan biri yapmak, onu kozmolojik sistemin tam merkezine böylesine zekice ve kabul görecek şekilde yerleştirmek gerçekten benzersiz bir cesaret gerektirir.

Dionysos, Kozmosun Merkezindeki Ötekilik

Dionysos'un Benzersiz Doğum Hikâyesi

Açıkçası Dionysos'un, yalnızca kabullenmesi zor biri olduğunu söylemek yetersiz kalır.

Öncelikle, birden çok isimle anılması ya da bu isimlere eşlik eden sıfatlarının (ki bu sıfatlar bilgeler tarafından "epiklesis" olarak adlandırılır) çokluğu, Yunan panteonunda eşi görülmemiş bir durumdur. Yalnızca bu durum bile eğlence tanrısının benzersizliğinin, bu çok yönlü ve anlaşılması zor canlının sahip olduğu çehrelerin çeşitliliğinin bir göstergesi aslında. Dionysos, Bakkhos, Liber Pater, İakkhos dışında titreten Bromios, bizlere (özellikle şarap sayesinde) tüm endişelerimizi unutturan Lyaios, Euhios ya da Eleleus (eğlence tanrısının peşindeki korteji, yani bilgelerin deyimiyle tanrının

"thyas"ını oluşturan Bakkhalar alayının haykırışları), Leneus (üzümü sıkarak ondan şarap yapan deha), Nyktelios (gecenin gizemlerinin tanrısı), hatta Dithyrambos (ditirampların yazılıp ithaf edildiği tanrı): Olymposlu hiçbir tanrı bu kadar geniş bir lâkap koleksiyonuna sahip değildir. Dionysos'un sahip olduğu her bir farklı yön, her bir çehresi verilen isimlerle kimliğini yansıtmak zorundadır sanki.

Ancak doğumunun benzersizliği de onu diğer Olymposlulardan çok ama çok farklı kılıyor. Dionysos en başından beri çift özellikli bir canlı; yani yarı tanrı, yarı insan. Bir ölümlü olan annesi Semele, Thebai şehrinin kurucusu Kadmos ile Harmonia'nın dört kızından biri ki Euripides'in *Bakkhalar* isimli oyunu bu şehirde geçecektir daha sonra. Kadmos, Tyr kralı Agenor'un oğludur; dolayısıyla Yunan değil, günümüzde Lübnan sınırları içinde kalan bir şehrin o zamanlardaki Fenikeli efendisidir. Bu kadar bilgi bile Dionysos'un farklı bir soydan geldiğini, hatta Yunanların kullandığı amiyane tabirle "pis bir yabancı" olduğunu anlatmak için yeterli aslında.

Birbirine yakın birçok kaynağa göre hem Semele'nin korkunç ölümüne hem de oğlu Dionysos'un o şaşırtıcı dünyaya geliş hikâyesine sebep olan tuzağı hazırlayanın Hera olduğu rivayet edilir. Tıpkı duyduğu nefret sebebiyle Herakles'in peşine düşerek ölümüne yol açması umuduyla onu birbirinden zor on iki işle cezalandırdığı zaman olduğu gibi, Hera, kocasının ihanetlerini öğrenince kıskançlıktan deliye döner. Ovidius'un *Dönüşümler* isimli eserinde (ki hikâye zaten Yunanistan'da epey yaygın bilinir ve doğrulanmıştır) Semele'nin sahip olduğu yuvarlak hatların, Zeus'un karısı tarafından nasıl kesinlikle kabul edilemez bir hakaret olarak, bahtsızlığını tüm dünyanın adeta yüzüne haykıran bir utanç kaynağı olarak görüldüğü anlatılır (buradan sonraki pasajda Hera'nın kendi kendine konuşmaları alıntılanmıştır): "Gebe kalmış bunlar yetmezmiş gibi, suçunun kanıtı dolmuş dölyatağına. Güç anne olmuştum ben bile, o, güzelliği, alımıyla kolay becermiş işi. Yok ederim güzelliğini, Saturnus kızı isem.

İupiter'in eliyle batırırım onu, der, Styks sularına (yani yeraltı cehennemine)."*

Bunun üzerine Hera güzeller güzeli Semele'den (güzeller güzeli diye belirtiyorum çünkü Semele Harmonia'nın, Harmonia da bizzat Aphrodite ile Ares'in kızıdır) intikam almaya karar verir ve Zeus'tan, kendisine insan biçimiyle değil, tüm tanrısal muhteşemliğiyle olduğu gibi görünmesini istemesi için Semele'yi dolduruşa getirir. Hera bu genç ölümlü kadının Olympos'un efendisini o tanrısal ışığının parlaklığıyla görmeye bir dakika bile dayanamayacağını ve canlı canlı yanarak öleceğini çok iyi biliyordur. İnandırıcı olmak için Semele'nin tüm kalbiyle güvendiği yaşlı bir hizmetçinin görünümüne bürünür çünkü tanrıların kraliçesi olarak böyle bir dönüşme yetisine sahiptir.

Şimdi de Ovidius'un anlatımına bakalım tekrar. Zavallı rakibi Semele'yi, sevgilisinin gerçek görünümünden emin olsun diye ikna etmeye çalışırken son derece tatlı bir dille konuşan Hera'nın kalleşliğini bütünüyle gözler önüne seriyor bu kısım:

> Girmiş bir yaşlı kadın kılığına, ağarmış saçıyla örtmüş şakaklarını, derisi kırışık, beli iki büklüm, yürür eli ayağı titrer, sesi kalınlaşmış, benzer Semele'nin Epidauruslu sütannesi Borea'ya. Uzunca konuşmuş söyleşmişler. Anılınca İupiter'in adı iç çekmiş tanrıça: Korkarım sevgilim İupiter'den, neden bilmem. Tanrı adıyla niceler girmiş ak yataklara. Yetmez yalnızca İupiter'in olmak, yapılmalı sevginin gereği. Gerçek tanrıysa, Yüce İuno'nun yanına vardığında göstersin alımını bir daha, seni kucaklayıp kollarıyla sardığında.†

Sahte sütannesinin söyledikleriyle ikna olan saf Semele isteğini Zeus'a ilettiği zaman, Zeus bunu yerine getirmekten kaçınmak için elinden gelen her şeyi yapar, fakat hiçbir işe yaramaz, Semele son derece inatçıdır. Bunun üzerine Zeus göz alıcı parlaklıktaki silahlarını olabildiğince soyunup dökünür, ama kudretinden arınmış haliyle bile bu tanrısal yıldız, sıradan ölümlüler için hâlâ dayanılamayacak bir ışığa sahiptir:

A.g.e., III. Kitap, 270-74, s. 78 –çn.

A.g.e., III. Kitap, 277-87, s. 78 –çn.

> Toplamış bir baş sallayışla bulutları, boraları, yellerle karışık şimşekleri, gök gürültülerini, yıldırımları, yükünü azaltmak için. Almamış yanına yüz kollu Typhon'u yakan yalımı, korkunç olurdu bu iş daha da. Bir yıldırım vardı daha az korkunç, Cycloplar daha az yalım, daha az hınç katmış ona, iki dizinden. Öyle bir yıldırımmış bu da. Almış bunu tanrı götürmüş Agenor'un konağına. Bu ölümlü kız dayanamamış bu gökleri titreten gümbürtülere, yok olmuş kocasının belirtileri sayılan böyle yalımlar içinde. Çıkarılmış anasının karnından daha gelişememiş çocuk. İnanmak gerekirse, babasının kalçasına yapışık geçirmiş ana karnında gerekli süreyi. İno göstermiş ilk özenli ana bakımını çocuğa, gizlice, sonradan verilmiş çocuk Nysa'nın Nymphalar'ına. Saklamışlar onu dağ oyuklarında, sütle beslemişler.*

İupiter'in uyluğundan doğan bu tanrının adının buradan geldiği de söylenir zaman zaman: Dionysos, Nysa tanrısı...

"Değişik" Dionysos'un Görünüşü, Seyahatleri ve Dönüşümleri: Pis Yabancı, Kadın, Oğlak, Başıboş Gezgin, Sefa Pezevengi ve Çılgın

Bir kadının karnından doğmak yerine bir erkeğin uyluğundan çıkan Dionysos doğduğu andan itibaren farklı bir canlıdır bu sebeple. Üstelik az önce bahsettiğimiz nedenlerden ötürü "iki kez doğan" olarak da adlandırılan Dionysos, Olymposlular arasında önce bir ölümlünün, daha sonra ikinci kez bir tanrının bedeninden çıkan tek kişidir. Sadece bundan dolayı bile onda bir ötekilik, temel bir farklılık, bir tür kusurluluk barındırdığı söylenebilir. Dahası Dionysos'un oryantal bir tarafı olduğu, "safkan" bir Yunan görüntüsüne sahip olmadığı, yabancı bir havasının olduğu söylenir. Gerçekten de Asyalı bir yanı, oryantal bir havası vardır. Euripides *Bakkhalar* isimli eserinde, Yunan tragedyaları için alışılagelmişin tamamen dışında kalan bir fiziksel tasviri boyunca, Lidya'dan gelen Dionysos'un badem gözlerini ve "kızıl" renkli tenini özellikle vurgular. Thebai'nin gencecik kralı Pentheus, birinci dereceden kuzeni

---

A.g.e., III. Kitap, 299-316, s. 78-79 –çn.

Dionysos'un şehrin kadınlarını çılgına çevirmesinden yakınıp durur. Kadınlar Dionysos'un kortejine ("thyasına") katılarak Euhios denilen ve Dionysos'un peşindeki Bakkhalar alayının bir simgesi olan delice bir çığlık atarlar. Pentheus bu kadınların yakalanması ve hapse atılması için emir verir. Birkaç tanesi zindana atılır, fakat hatırı sayılır asıl kalabalık şehrin yakınlarındaki bir dağda âlem yapıp eğlenmeye devam eder. Mainadlar (tanrı Dionysos'u takip eden Bakkhalar'ın bir diğer ismi) arasında Pentheus'un annesi Agaue ile kız kardeşleri Autonoe ve İno bile vardır. Semele'nin de kız kardeşleri olan bu kadınlar, dolayısıyla Dionysos'un teyzeleridir ve hezeyan dolu esrimelerle kendilerinden geçerler. Pentheus'un kelimenin tam anlamıyla iğrendiği bu cümbüşün orta yerinde bir yabancı (Dionysos) göze çarpar ve genç kral bu adamın tanrısal bir soydan gelmediğinden şüphelenir (fakat yanılıyordur ve bedelini ağır ödeyecektir). İlgili pasajda, bu anın tuhaf fakat bir o kadar da değerli bir tasviri de yer alır:

> Ben burada yokken şehri garip bir bela sarmış; kadınlarımız, sözde Bakkhos şenliklerini kutlamak için evlerini bırakıp gitmişler; ıssız dağlarda, korolarla, Dionysos dedikleri, benim tanımadığım yeni bir tanrıya ibadet ediyorlarmış; ortalarında testiler dolusu şarap varmış; köşelere saklanıp kendilerini erkeklerin kucağına atıyorlarmış; güya Mainadlar'ın ibadeti böyle olurmuş. Anlaşılıyor ki bu kadınlar Bakkhos'u değil, Aphrodite'yi seviyorlar. Yakalattıklarımın hepsi, elleri kolları bağlı, zindanda yatıyor. Elimden kaçanlara gelince –ki İno, anam Agaue, Akteon'un anası Autonoe de bunlar arasındaymış– onları da dağlarda arayıp bulacağım; hayvanlar gibi yakalatıp zincire vurduracağım. Bu hayasız çılgınlıklar pek yakında sona erecektir. Yabancı bir sihirbazdan da bahsediyorlar; Lidya'dan gelmiş; güzel kokan saçları, sarı perçemleri, pembe yanakları varmış; siyah gözlerinde Aphrodite'nin sihri parlıyormuş. Bu adam, Bakkhos ayinlerini öğretiyorum diyerek gece gündüz kadınlarla, kızlarla yatıp kalkıyormuş. Onu bir elime geçirirsem artık thyrsosunu yerlere vuramayacak (thyrsos Dionysos'un sembolü, hükümdarlık asasıdır; etrafı sarmaşıklarla sarılı ve ucunda bir çam kozalağı bulunan bir tür mızrağa benzer, Dionysos'un kendisi veya Mainadlar'ı

> bu asayı yere vurdukları zaman ucundan süt, bal ya da şarap fışkırır; ancak Pentheus'un askerleri kadınları alıp götürmeye kalktıkları zaman, bu thyrsos sihirli ve çok korkunç bir silaha dönüşür, öyle ki vahşice öldürülmek istemeyen kimse bu silahla karşı karşıya gelmemelidir); uzun saçlarını sallayıp gezemeyecek; çünkü kafasını bedeninden ayıracağım. Dionysos'un tanrı olduğunu söyleyen de bu adammış. Dionysos, anasıyla, şu Zeus'tan gebe kaldığını ileri süren (aslında daha önce de gördüğümüz üzere Semele bu konuda yalan söylememiştir; bu gerçeği reddeden Pentheus ve diğer kız kardeşleridir, tam da bu yüzden Euripides'in tiyatro oyununda Dionysos'un bu gerçeğe inanmayanları cezalandırmak ve annesinin onuruna sürülen lekeyi temizlemek için Thebai'ye gittiği anlatılır) anasıyla yıldırıma çarpılıp yandıktan sonra, güya Zeus'un baldırına dikilmiş. Bütün bu rezaletlerden sonra bu yabancı, kim olursa olsun, ipe çekilmeyi hak etmedi mi?*

Dionysos'un ötekiliğinin ne kadar derinleştiğini buradan da anlayabiliyoruz. Bunun sebebi o kızıl teniyle başka diyarlardan, Doğu'dan gelen bir Lidyalı oluşunun aşikârlığı ya da bir ölümlü tarafından dünyaya getirilmesine rağmen bir tanrı olduğunu ileri sürmesi değil yalnızca; aynı zamanda uzun saçları ve tıpkı bir kadınınki gibi omuzlarına düşen sarı buklelerivle yarı kadınsı yarı erkeksi melez bir canlı olması. Üstelik halka açık alanlarda yalnızca erkeklerin değerli görüldüğü bir dünyanın tam ortasında. Birbirine benzer bazı geleneksel anlatımlara göre Dionysos'u Hera'nın gazabından korumak için ta en küçüklüğünden beri bir kız çocuğu kılığında gizlediklerinin söylendiğini de belirtmek gerek bu noktada. Semele'yi öldürtmekle yeterince tatmin olmayan Hera, tıpkı Herakles olayında olduğu gibi, ondan doğan oğlanı da ortadan kaldırmayı isteyecektir elbette. İlk başlarda Kral Athamas, Hermes tarafından kendine emanet edilen genç tanrıyı Hera'nın öfkesinden korumak için onu bir kız çocuğu kılığına sokar. Fakat zaman içinde Dionysos kadınsı giysilerinden hoşlanmaya başlar. Bu düzmecenin farkına varan Hera, inti-

---

Euripides, *Bakkhalar*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yay., Nisan 2003, s. 50-52 –çn.

kam almak için, olan biteni anlar anlamaz Dionysos'u çılgına döndürecektir. Üstelik yalnızca Dionysos'u çılgınlıkla cezalandırmakla kalmaz, aynı zamanda onu evlat edinen Athamas ile İno'yu da delirtir (bu arada bazı versiyonlara göre Athamas'ın delirmişliğinden kaçmaya çalışan çocuklarının bu çabası sonucunda Altın Post mitinin ortaya çıktığı söylenir). Zeus'un karısı tarafından kafasının içine yerleştirilen anlamsız hezeyanlardan ve çılgınlıktan kendini kurtarmak ve arınmak için Dionysos'un neredeyse insanüstü bir çaba göstermesi gerekecektir.

Şimdi genç Dionysos'un, Euripides'in *Bakkhalar* adlı eserinde bahsettiği intikamı tamamlamak amacıyla doğduğu şehir Thebai'ye gelmeden önce gerçekleştirdiği seyahatleri Apollodoros'un nasıl anlattığına bir bakalım:

> Dionysos asmayı keşfetti, Hera onun aklını başından alınca Mısır ve Suriye'de dolaşıp durdu. Onu önce Mısır kralı Proteus kabul etti ama sonra Phrygia'da Kybele'ye geldi. Rhea onu arındırdıktan ve Dionysos erginleme törenlerini öğrendikten sonra Rhea'dan erginlenme giysisini aldı, Thrake'den geçerek Hintlerle savaşmaya gitti. Fakat Dryas oğlu Lykurgos Edonların kralıydı, Strymon ırmağı kıyısında oturuyordu, onu küçük görerek süren ilk o oldu... (İlerleyen sayfalarda Lykurgos'un korkunç ölümünden bahsederken Dionysos'a karşı çıkmanın nelere mâl olduğunu da göreceğiz.) Thrake'den geçti, buraya sütunlar dikti (bu sütunların amacı oryantal dünyanın sınırlarını belirlemekti), Thebai'ye geldi, kadınları evlerini terk etmeye zorladı, Kithairon'da Bakkhos taşkınlığında onlara tecavüz etti...*

Bu tuhaf Olymposluyu karakterize eden ve durmaksızın daha da radikalleşen ötekiliğin boyutlarını tüm detaylarıyla ele aldığımızdan emin olmak için şunu da ekleyelim: Dionysos daha delirmişlik tarafından ele geçirilmemişken, Zeus onu karısının garezinden korumak için Nysalı Nymphalar'a emanet etmeden önce bir oğlağa dönüştürmüştü. Bu olayın Dionysos'u daha da eşsiz kıldığını kabul etmek lazım. Nedeni her ne olursa olsun

---

* Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., 2017, III. Kitap, V-5, s. 224-226 –çn.

Dionysos çok sık seyahat eder ve Apollodoros'un da belirttiği üzere, bu farklı gezileri boyunca yaşadıkları sayesinde arınarak en sonunda deliliğinden kurtulur ve iyileşir.

Özetlemek gerekirse, Dionysos bir ölümlüden doğmakla kalmıyor; hatta kadınsı, çılgın, oryantal bir yabancı, yorulmak bilmeyen bir seyyah, her tür taşkınlığın yaşandığı cümbüşlerin, seks partilerinin elebaşı olmakla da kalmıyor, geçmişinde hayvan olmuşluğu bile var! Dolayısıyla Dionysos'un *a priori* olarak Olymposluya benzer bir yanı olduğu pek söylenemez. Üstelik peşine Satyrler'i, Bakkhalar'ı ve Silenos'u takıp akla hayale gelmeyecek âdetleri de beraberinde getirerek adil bir düzene ait, erkekliğe yakışan ve savaşçı değerlerin hüküm sürdüğü Yunan şehirlerinden geçerken, insanların hoşuna gitmeyecek her şeye sahip. Ölçüsüz şekilde sarhoş olmuş, cinselliklerini pervasızca yaşayan, anlamsızcasına sadist kaçık tiplerden oluşan kortejinde *hybris*'e dair her şeyi bulmak mümkün. Tekrar belirteyim; Dionysos'u, meşruluğu en üst düzeyde kabul görmüş tanrılardan oluşan o kanonik listeye dahil etmek için eşi benzeri görülmemiş bir cesaret gerekirdi bu yüzden. Bu noktada sorulması gereken soru çok basit, en azından öyle görünüyor: Neden?

Biz yine de başka kimseye benzemeyen bu tanrının kişiliğini incelemeye biraz daha devam edelim ve onu tanımazdan gelecek ya da ona karşı çıkacak kadar küstahlaşanları tam olarak nasıl cezalandırdığına bir bakalım.

Dionysos'un İntikamı: Lykurgos ile Pentheus'un Korkunç Ölümleri

Dionysos'un kişilik özellikleri arasında en çarpıcı olanının, şu ana kadar altını çizerek belirttiğimiz en tuhaf karakteristik detayları bile geride bıraktığını söyleyebiliriz: Dionysos bitip tükenmeyen, hatta neredeyse doymak bilmeyen bir tanınma ve saygı görme arzusuna sahiptir; üstelik canı nerede isterse yaptığı kendine has ayinlerinin her yerde kabul görmesini bekler. Ona karşı çıkan herkes bedelini ödeyecek, hatta zaman

zaman anlaşılabilir sınırları aşan ve özenle tasarlanmış bir sadizmle cezalandırılacaktır. Dolayısıyla Dionysos'un aldığı intikamların öyle sıradan cezalar olmadığını açıkça anlayabiliriz. Hatta aksine bu intikamlar Dionysos'un karakterini oluşturan özelliklerin tam merkezinde yer alarak onun Yunan panteonundaki varlığını anlamlı kılar. Diğer herkesten farklı olduğu, o veya bu şekilde Olympos için marjinal kaçtığı (ve üstelik Olymposluların sıralandığı kanonik listelerde her zaman yer almadığı) için Dionysos, yolunun düştüğü her yerde kendini olduğu gibi kabul ettirmek ve tüm özellikleriyle tanınmak ister: O yalnızca Zeus'un oğlu, yani önemli tanrılardan biri olmakla kalmaz (ve onun tanrısal bir soydan geldiğini inkâr etmek pek iyi bir fikir değildir), ayrıca Artemis'in av tanrıçası olması ya da Ares'in savaş tanrısı olması gibi kendini belirli bir faaliyet alanına adamış bir tanrısal varlık da değildir; aksine bütün bir dinin, ona katılanlara başka hiçbir şeyin veremeyeceği kadar keyif, huzur ve mutluluk veren bir dünya görüşünün kurucusudur.

Vernant'ın da ele aldığı şekliyle Dionysos:

> Hükmedici, buyurucu, istila edici mevcudiyetini bu dünyaya dayatan bir Tanrıdır: "*Parousia*" Tanrısıdır. Kendinin olmasına karar verdiği her toprağa, her kentdevlete girer, varır, oradadır [...]. Dionysos kendini Tanrı olarak göstermek, ölümlülere tecelli etmek, kendini ifşa etmek, bilinmek, tanınmak, anlaşılmak ister [...]. Dionysos'un talep ettiği dinsel statü, kültü farklı olmaktan memnun ve bunun bilincinde olan, ortak dinden farklılıkları kendileri tarafından vurgulanan, hem de herkesin gözünde bu şekilde yaftalanan bir tarikatla sınırlı kalan marjinal, ayrıksı bir Tanrılık hali değildir. Bir anlamda kentdevlet kurallarının dışına çıkan ve kentdevleti aşan bir dinin kentdevlet tarafından resmen tanınmasını beklemektedir. Açık ya da kapalı bir şekilde ayrıksı yönler içeren dinsel uygulamaları kamusal yaşamın kalbine, tam merkezine yerleştirmeyi hedefler.*

Jean-Pierre Vernant ve Pierre Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*, çev. Sevgi Tamgüç ve Reşat Fuat Çam, Kabalcı Yay., Ocak 2012, II. cilt, X, s. 524, 525, 538 –çn.

Sahip olduğu o tanınma arzusu, ötekiliği belirli çizgiler içine değil, halk yaşantısının ve halka ait alanların tam kalbine yerleştirme isteği ile bu isteğin ayrılmaz diğer yarısı, yani ona karşı çıkan herkese karşı o son derece katı, korkunç tutumu da dahil olmak üzere hepsi Dionysos'un ta kendidir.

Trakya'ya girmeye çalıştığı sıralarda, bölgenin kralı Lykurgos ona bu temiz ve düzenli kentini ele geçirmeye çalışan, kötü niyetli, Romalı bir lider gözüyle bakar fakat çok büyük bir hata yapar. Lykurgos, tıpkı daha sonra Pentheus'un da yapacağı gibi, kentinde böylesi uçuk kaçık bir kortej istemez: Dionysos'u ve bölüğünü durdurmak lazımdır. Lykurgos'un hatası bu tanrının henüz çok genç olmasına rağmen sahip olduğu gücü bilmemesidir. Dionysos'a ya da thyasındaki Mainadlar'a (kortejindeki Bakkhalar'a) engel olmak için vurmaya çalıştığı zincirlerin hiçbiri Dionysos'un sihirli güçlerine karşı koyamaz. Dionysos zincirlerden kurtulduğu an Lykurgos'a bir büyü yapar ve artık delirme sırası ondadır. Apollodoros'un *Bibliotheka*'daki ilgili pasajda anlattığına göre korkunç bir sonu olacaktır: Bir delilik anında öz oğlunu vahşice öldürdükten ve hatta kendi bacağını kestikten sonra atlar tarafından paramparça edilerek can verecektir. Şimdi o pasaja bir bakalım:

> Dionysos Lykurgos'u delirtti. Delirdiğinde, asma dalı kestiğini sanarak kendi oğlu Dryas'ı baltayla öldürdü, oğlunun el ve ayaklarını kestiğinde aklı başına geldi. Fakat ülke verimsizleştiğinde tanrı kehanette bulunarak, Lykurgos öldürülseydi, ülke berekete kavuşurdu, dedi. Bunu duyan Edonlar onu Pangaion dağına götürüp bağladılar, Dionysos'un iradesiyle burada onu atlar öldürdü.*

Daha önce bahsettiğimiz türlü türlü serseriliklerinden sonra Dionysos nihayet kendi şehrine, annesi Semele'nin de memleketi olan Thebai'ye döner ki Semele'nin Thebai'nin kurucuları ve hükümranları olan Kadmos ile Harmonia'nın kızı olduğunu tekrar hatırlatmak isterim. Yine daha önce gördüğümüz

---

Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., 2017, III. Kitap, V-5, s. 226-227 –çn.

üzere Semele'nin üç kız kardeşi vardır. Aralarından Agaue'nin Pentheus adında bir oğlu olur; dolayısıyla Pentheus hem Dionysos'un birinci dereceden kuzeni hem de tıpkı Dionysos gibi Kadmos'un torunudur. Kurduğu şehre krallık etmek için fazlasıyla yaşlanan Kadmos, tahtını Pentheus'a bırakır ve böylece Thebai'nin yeni kralı Pentheus olur. Bir sonraki hikâye açısından önem taşıdığı için şu bilgiyi de ekleyeyim: Pentheus'un babası, o başıboş gezgin Dionysos'un tam zıddı bir karakterdir. Meşhur "ekilmişlerden," yani *Spartoi*'den biridir; Kadmos'un Thebai kentini üzerine kurduğu topraklarda öldürdüğü ejderhanın dişlerinden doğan savaşçılardan biri. Öldürülmeden önce Ares'e ait olan bu ejderha, Kadmos'un, şehrini ayakta tutabilmek için mutlak suretle ihtiyaç duyduğu bir tatlı su kaynağına muhafızlık ediyordur. Üstelik bu canavarın kendisi gibi doğaüstü olan dişlerinin çarpıcı bir özelliği daha vardır: Dişlerden birini tohum gibi toprağa ektiğiniz anda tepeden tırnağa zırhını, silahını kuşanmış bir savaşçı çıkar topraktan. Thebai'nin kurulduğu topraklardan da beş korkunç asker, beş ekilmiş, beş "Spartalı" dünyaya gelecektir ve Pentheus'un babası Ekhion da bunlardan biridir. Bu askerler Thebai şehrinin bir yerleşim bölgesi haline gelmesini sağlayacaktır.

Bu savaşçıların en tanınmışıdır Ekhion. Yunancada otantik bir "otokton" olarak adlandırılan insanlardandır, bu kelime etimolojik olarak "topraktan doğmuş" anlamına gelir. Dolayısıyla –en azından bu açıdan baktığımızda– Dionysos'un tam tersidir: Bir gezgin değil, bir yerlidir; bir yabancı değil, bölge halkından biridir, o toprakların bir ürünüdür. Karısı Agaue de Dionysos'un annesi Semele'yle sürekli dalga geçer. Semele'nin yıldırım saçan Zeus'la hikâyesine de "İupiter'in uyluğundan doğma" hikâyesine de hiçbir zaman inanmamıştır ve etrafta tüm bunların yalan olduğu, uydurmaca olduğu söylentisini yayar; bu durum Dionysos'u fazlasıyla rahatsız eder. Bunun iki sebebi vardır: Öncelikle annesine iftira atılmasından, ikinci olarak bu iftiraların kendisinin Zeus'la olan soy bağını inkâr ediyor oluşundan hiç hoşlanmaz. Pentheus ve annesi bu yapılanların bedelini ağır ödeyeceklerdir, çok ağır.

Vernant, Dionysos'un Thebai'ye varış hikâyesini o kadar şahane kaleme almıştır ki en azından başlangıç sahnesi için sözü ona bırakmaktan daha iyi bir seçeneğim olamazdı sanırım:

> Dionysos arkaik Yunan sitesinin bir örneği olan bu Thebai kentine kılık değiştirerek gelir. Kendini tanrı Dionysos olarak değil, tanrının rahibi olarak tanıtır. Kadın gibi giyinmiş gezgin rahibin beline kadar inen saçları vardır, tastamam doğulu bir gezgindir, gözleri koyu renklidir, baştan çıkarıcı bir görünüşü vardır, çok iyi konuşur. Kısaca Thebai'nin "Ekilmişi"ni, Pentheus'u rahatsız edecek, onu öfkelendirecek her özelliğe sahiptir. Her ikisi de aynı yaştadır. Pentheus tıpkı bu düzmece tanrı gibi genç bir kraldır. Bu rahibin etrafını bir küme kadın, Lydialı, yani doğulu kadınlar sarmıştır. Dış görünüş, yaşayış biçimi olarak doğuludurlar. Thebai sokaklarında bağırır çağırırlar, açık havada oturur, yemek yerler, uyurlar. Peki bu gezginlerin kentte işleri nedir? Kral onları kovmak ister.*

Vernant'ın tasvirinde açıkça göze çarpan şey, –ki bu pasaja burada yer vermemin sebebi bu– Dionysos ile Pentheus arasındaki, yani gezgin ile yerli, pis yabancı ile otokton arasındaki o muazzam kontrast: Piyesin daha en başından itibaren bu iki karakterin birbiriyle anlaşamayacakları hissedilir. Dionysos Pentheus'a ölümcül bir oyun oynayacak ve intikamını korkunç bir şekilde alacaktır. Bakalım nedenmiş.

Sizlere daha önce de söylediğim gibi, Dionysos doğduğu andan beri Semele'nin kız kardeşleri, özellikle genç kralın annesi Agaue, onun Zeus'un oğlu olduğu gerçeğini kesinlikle reddeder. Üstelik sadece bu gerçeği inkâr etmekle yetinmeyip bambaşka bir hikâye de uydururlar. Semele'nin yalan söylemekle kalmadığını, bir de o yalanıyla övündüğünü ve Zeus sanki sevgilisiymiş gibi böbürlendiği için tanrılar kralının onu cezalandırması sonucunda canlı canlı yanarak can verdiğini iddia ederler. Böylece Dionysos'un Thebai'ye geliş sebebi üçe çıkar. Öncelikle Thebai "kendi" şehri, annesinin şehri olduğu, orada doğup büyüdüğü, bu şehirde evinde hissettiği ve

---

* Jean Pierre Vernant, *Evren, Tanrılar, İnsanlar*, çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yay., 2001, s. 129-130 –çn

hak ettiği saygıyla karşılanmak istediği için. İkinci olarak annesinin onuruna sürülen lekeyi temizlemek, Agaue ve diğer kız kardeşlerinin hakaretlerinin verdiği zararı telafi etmek için. Son olarak kortejinden ve kültünden kelimenin tam anlamıyla nefret eden Pentheus'a karşı o eksantrik, ayrıksı dinini kentin tam kalbine yerleştirmek için; tıpkı kendini Olympos'un kalbine yerleştirmesi gibi. Sahip olduğu güçle hüküm sürmeye başlamak için, öncelikle yaşları fark etmeksizin şehrin tüm burjuvalarının, tüm "namuslu" kadınlarının, iyi annelerinin ve sadık eşlerinin akıllarını başlarından alır. Hepsini bütünüyle delirmiş, çılgın birer Bakkha'ya dönüştürür. İzlediği yolları, Euripides'in eserinin proloğundan itibaren kendi ifadeleriyle okuyalım şimdi:

> Dünya üzerinde bir tanrı gibi var olabilmek için oralarda korolarımı topladım; dinimi, ayinlerimi öğrettim; şimdi kendimi Hellenlere tanıtmak istiyordum. Hellen toprağında, Bakkhalar'ın keskin çığlıklarıyla çınlattığım, kadınlarının çıplak vücutlarını ceylan postlarıyla sarıp ellerine thyrsosu, sarmaşıklı asayı verdiğim ilk şehir Thebai oldu. Çünkü burada, anamın kız kardeşleri –evet, ne yazık, kendi kız kardeşleri– benim Zeus'un oğlu olmadığım iftirasını attılar; güya Semele ölümlü bir insandan gebe kalmış, Kadmos'un kızının adını korumak için ortaya attığı kurnazca bir buluşla günahını Zeus'a yüklemiş, Zeus bu yalana kızarak anamı öldürmüş. Ben de şimdi onları delirtip saraylarından kaçırttım; azgın bir ruhla dağlara düştüler; zorla benim cümbüşlerime girenlerin kisvesine büründüler. Bütün Thebai kadınlarını da –ama yalnızca kadınları– onlarla birlikte çılgına döndürüp dağlara sürdüm. Şimdi fakiri zengini, hepsi yeşil çamlar altında, sarp kayalıklarda, yersiz yurtsuz yaşıyor. Artık bu şehir Dionysos'un sırlarına ermekte geç kaldığını anlasın. Thebaililere Zeus'un oğlunun bir tanrı olduğunu gösterip anama sürdükleri lekeyi temizleyeceğim.*

Pentheus da en kısa sürede yardakçılarına yakalatır Dionysos'u. Dionysos ise kendini ona asıl kimliğiyle tanıtmaz; bir

---

* Euripides, *Bakkhalar*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yay., Nisan 2003, s. 37-38 –çn.

Mecusi olduğunu, yalnızca temsilciliğini yaptığı tanrının bir rahibi olduğunu söyler. Onu yakalayıp hapse atarlarken hiç zorluk çıkarmadan bunu yapmalarına izin verir. Fakat tıpkı Lykurgos'la da olduğu gibi, Dionysos'un güçlerine karşı koyabilecek hiçbir şey yoktur ve canı istediği an, onu bağlayan zincirler kendiliğinden çözülüverir. Aynı anda Pentheus'un sarayının bir kısmı da yıkılarak yerle bir olur ve yabancı/Dionysos gayet kolayca dört duvar dışındaki özgürlüğüne kavuşur tekrar. İntikam planının ikinci kısmını bu noktada hayata geçirmeye koyulur işte. Pentheus'u, şehrin kadınlarının ve annesi Agaue'nin de bulunduğu, hayal bile edemeyeceği türden âlemlerin ve ayinlerin yapıldığı dağa kendisiyle birlikte gitmesi için ikna eder. Kendi muhakemesini yapmak ve dilerse buna uygun kararlar almak için, tüm olan biteni kendi gözleriyle görmesi gerecektir.

Pentheus öfkeden deliye döner, beyninden vurulmuş gibidir; fakat genç kralın bu öfkesinin arkasında –ekseriyetle olduğu gibi– bilinçsiz bir baştan çıkma isteği yatar. Oryantal Bakkhalar kenti boydan boya geçerken gördüğü tüm o kadınlar, sokaklara taştığına tanıklık ettiği tüm bu şehvet içten içe cezbeder onu. Hatta, her ne kadar kabul etmek istemese de, tarzlarındaki ve ruhlarındaki özgürlük onu büyüler çünkü iki arada bir derede kalmış olan Pentheus çocukluğundan beri "Spartalılara özgü" yöntemlerle, yaşadığı model şehrin "erkekliğe yakışan" değerleriyle zorlu yollardan geçerek büyütülmüştür. Dionysos da bundan istifade ederek onun bu bilinçsiz baştan çıkışı üzerine oynar. Onu –altını çizerek belirtmeliyim, "sinsice"– ormana gitmeye ve yapılacak âlemlere, tanrı şerefine düzenlenecek o meşhur "Bacchanales" [*Baküs şenlikleri*] eğlencelerine katılmaya davet eder. Pentheus bu teklifin kendini ayartmasına izin verir. Piyesi izleyenlerin Dionysos'un ta kendisi olduğunu çoktan anladıkları bu yabancı, Pentheus'u alıp dağın tepesini çevreleyen ormana götürür. Orada hiç zorlanmadan koca bir çam ağacını bükerek yere doğru eğer ki normal koşullar altında bu doğaüstü hareketin bile Pentheus'u endişelendirmesi gerekirdi. Fakat Dionysos onu çok hafifçe delirt-

meyi ihmal etmez. Hatta onu tüm şehri kadın kılığında, tıpkı bir Mainad gibi giyinmiş vaziyette yürüyerek geçmeye ikna eder; böylece kendini bu tatlı deliliğe kaptıran o yiğit Pentheus ondan istenenlere itiraz etmeyi aklına bile getiremez.

Çam ağacı büküldüğü sırada Pentheus ağacın tepesine tutunur, Dionysos da kuvvetini hafifçe azaltır, bu şekilde ağaç yavaşça yukarı doğru kalkar fakat misafirini üzerinden atmaz. Pentheus bulunduğu yerden olan bitenleri izlemeye çalışırken kendisinin her şeyi görebileceğini ama kimsenin onu göremeyeceğini düşünür. Ve en azından ilk başlarda onun düşündüğü gibi olur, gözlerinin önünde gerçekleşen ve Euripides'in detaylıca tasvir ettiği gösteri tek kelimeyle nefes kesicidir. Olan bitenler Pentheus'un o baskılanmış, yiğit yanının tam zıddı mahiyettedir ve tam da bu yüzden ruhunda, hatta belki bedeninde gizli ve kafa karıştırıcı bir çekim hisseder. Aralarında şehrin kadınlarının ve Semele'nin kız kardeşlerinin de bulunduğu Bakkhalar kendilerini kaybetmeye, dans etmeye, içmeye, sevişmeye başlar; işkence edip parçalarına ayırmak ve canlı canlı mideye indirmek için yavru hayvanların peşinde koşuştururlar. Kısacası diyoniziyak bir çılgınlığın en saf halidir bu; en karanlık tutkuların, cinselliğin ve tabii ki bolca şarabın birbirine karıştığı, aynı zamanda sadizmin, transa geçme hallerinin ve ruhu ele geçiren esrimelerin eşlik ettiği bir çılgınlık. Kadınlar arada sırada toprağa thyrsoslarıyla vurur, etrafına sarmaşıklar dolanmış ve tepesinde bir çam kozalağı bulunan bu asa tanrılarının sembolüdür. Thyrsosu yere vurduklarında topraktan bazen süt, bazen bal, bazen de şarap fışkırır ve kadınlar, yürüyüş alaylarına özgü Euhios denen o anlaşılmaz çığlıklardan ata ata, kendilerini kaybedecek noktaya gelene kadar onlardan içerler.

Dionysos nihayet intikam planını hayata geçirebilecektir. Bu çılgın âlemin tam ortasında, gözleri deli deli bakan kadınları, kendilerini çam ağacının tepesinden gizli gizli gözetleyen Pentheus'un varlığından haberdar eder. Kadınlar onu hemen fark edip parmaklarıyla gösterir. Avlayacakları yeni kurbanlarını bulmuşlardır! Ağacı silkelemeye, eğip bükmeye başlarlar,

zavallı Pentheus'u inmeye zorlarlar. Pentheus annesine bağırarak onun oğlu olduğunu söyler, fakat delilik tanrısı tarafından deliye döndürülmüş Agaue onu genç bir aslan zanneder. Ve yine o delirmişlikle kendini muhteşem bir avcı sanarak, avını öldürmek için herhangi bir silaha bile ihtiyacı olmadığını düşünür. Tıpkı bir ordunun generali gibi harekâtı başlatır, etrafındaki figüranların da yardımıyla öz oğlunu canlı canlı parçalarına ayırır. Son bir dokunuşla operasyonu tamamlamak için de oğlunun kafasını koparıp thyrsosunun tepesindeki kozalağın üstüne geçirir. Büyük bir gururla danslar edip şarkılar söyleyerek Thebai şehrine girer ve zaferinin nişanesini, asasının tepesinde Pentheus'unun kanlar içindeki kafasını babası Kadmos'a göstermeye gider.

Yaşlı Kadmos gördüğü manzara karşısında yıkılır tabii ki. Agaue babasıyla konuştukça yavaş yavaş kendine gelmeye başlar. O anda dehşete kapılarak kelimenin tam anlamıyla taş kesilir, o sırada Dionysos ise kimliğini herkese açıklayarak gündüz gözüyle iktidarını ilan eder.

Yorumcular tarafından Euripides'in oyununa birbirinin tamamen zıddı iki farklı yorum getirilir. Bazıları eseri, şairin kendine özgü yöntemiyle diyoniziyak ayinlerin radikal bir kınaması, tanrının zalimliği ve çılgınlığına karşı ahlaki bir yargılama olarak yorumlar. Diğerleri ise tam tersine bu tragedya yazarının, ilerleyen yaşıyla da birlikte (Euripides *Bakkhalar*'ı hayatının son günlerinde kaleme almıştır), *hybris*'e kapılma günahı işlendiği, tanrılara itaatsizlik edildiği, geleneklere karşı gelindiği zaman neler olup bittiğini gözler önüne sermek istediğini ileri sürer. Koronun üçüncü şarkısından yer vereceğimiz bir pasaj ikinci yoruma daha yakın gibi gözüküyor:

> Ağır ağır gelir tanrının adaleti ama hiç şaşmadan gelir; verir cezasını imansızların, tanrılara karşı koyan gafillerin. Tanrılar işini bilir; imansızları yakalamak için uzun süre pusuda bekler. Hiçbir düşünce, hiçbir eylem eski inançlara karşı gelmemeli.*

A.g.e., s. 94 –çn.

Elbette üzerine daha tartışılabilir; fakat dürüst olmak gerekirse, Euripides'in niyeti her ne olursa olsun işin aslı başka yerde; Yunanların deliliğe daha yakın, daha uyumsuz ve daha uygunsuz bu tür bölümlerle kozmolojik mitlerini, bütünüyle uyumun ve düzenin ihtişamına adanmış efsanelerini tamamlamaya ihtiyaç duydukları gerçeğinde yatıyor. Burada o kadar tuhaf bir şey var ki Dionysos gibi bir canlının tanrıların evrenine entegre oluşunun anlamı üzerine kendimize bazı sorular sormamız gerekiyor. Ve ilk önce yine aynı soru çıkıyor karşımıza: Neden? Bunun çok açık bir cevabı yok. Öncelikle şu noktada yanılgıya kapılmamak gerek; Dionysos Titanlar ya da Typhon gibi yalnızca "kaotik" bir canlı, Zeus'un kozmosu inşa etmesine karşı öfkeden deliye dönmüş muhalif bir varlık değil. Zaten aksi takdirde bir Olymposlu olmayacağını, olamayacağını, hatta tam tersine diğer arkaik güçler gibi Tartaros'a kapatılmış, başında gardiyanlarla Gaia'nın derinliklerine sürgün edilmiş olacağını tahmin etmek zor değil. Dolayısıyla kaos/kozmos kutuplarının sadece birinden yana olmadığını söyleyebiliriz; her ne kadar Nietzsche'nin müziğe ilişkin yorumuyla da birlikte Midas'a ayrılmış bölümde gördüğümüz üzere ruhunda kaotik, titanesk bir yan barındırsa da. Aslında Dionysos her ikisinin bir birleşimi, sayısız anlam içeren bir tür sentez; çünkü bizlere farklılık olmadan uyum, ölümlüler olmadan ölümsüzler, ayrım olmadan ayrımsızlık, pis yabancılar olmadan otoktonlar, yad olmadan uyruk olamayacağını anlatıyor.

Fakat yine aynı soru geliyor akıllara: Bu mesaj neden sembolik olarak Olympos'un tam kalbine yerleştirilecek kadar önem taşıyor? Bu soruya karşılık birçok cevap çıkıyor ortaya. Zaten mitlerin, kimliği tam olarak belirlenebilen tek bir yazarları olmadığını düşünürsek, birden fazla farklı şekilde yorumlanmaları gayet normal. Tıpkı peri masallarında olduğu gibi burada da daha "genelleyici" bir edebiyat söz konusu, özellikle herhangi birine atfedemeyeceğimiz yaratılardan bahsediyoruz ve bunun sonucunda eserin geneli için basitçe tanımlanabilecek bilinçli bir niyeti zihnimizde tasarlamak

pek kolay olmuyor. Bugün olsa kitabı üzerine sorular sormak için bir yazarla röportaj yapabiliriz fakat mit yazarlarıyla böyle bir şey yapmak mümkün değil. Sadece hayatta olmadıklarından dolayı değil üstelik, sonuçta birçok yazardan bahsediyoruz; yalnızca bu çoğulluk bile sayısız sözlü geleneği kapsıyor ve hiç kimse bunlar arasından herhangi bir eserin bilinçli olarak yalnızca kendisi tarafından yaratıldığını iddia edemez. Dolayısıyla sürekli bu eserlere "dışarıdan bakarak" bir anlam kazandırmaya çalışmamız gerekiyor. Bu koşullar altında, söz konusu eserleri bir "şahıs" olarak tek bir yazarla ilişkilendiremediğimiz için, farklı bakış açılarının ortaya çıkması son derece doğal.

Bir anlam oluşturmak işin çok daha ilginç kısmı. Yalnız, yakın geçmişte sıkça yapılan ve hâlâ da karşımıza çıkan bir hataya düşmememiz gerekiyor bunu yaparken; o da eserlerden ziyade "metinler" üzerinde çalışıldığını bahane ederek, asla otantik bir anlam çıkarmaya çalışmadan yalnızca mevcut "yapıları" dikkate almak. Bu kesinlikle çok büyük bir hata olur. O yüzden şimdi, Dionysos karakteriyle ilgili yapılmış yorumlardan en dikkat çekicileri ele almaya çalışacağım.

Dionysos Karakterine İlişkin Birkaç Yorum

Dionysos'u "Altmış Sekizlik" Bir Perspektifle Yorumlamak Doğru mu?*

İlk okumadan sonra amiyane tabiriyle "altmış sekizlik" diyebileceğimiz bir yoruma göre Dionysos varoluşun eğlenceli yanının vücut bulmuş hali olurdu. Belki biraz kendinden geçilen, ama mutlaka aşırıya kaçılan, hem fazlasıyla oyuncu hem de fazlasıyla neşeli o çılgınlık zamanlarını, "özgürleşmiş" bir hayat içinde hedonizme, hazza, en gizli erotik tutkuların tatminine adanan o sınırları aşma anlarını temsil ederdi hatta... Bu noktada, her ne kadar 60'larda ortaya çıkmış gibi gözükseler de en az dünya kadar eski bu özgürlükçü başkaldırıların,

* Mayıs 1968 olaylarındaki fikirler ve ahlaki değerler kastediliyor –ed.n.

bir tür öncü anarşizm sayılabilecek bu diyoniziyak ritüellerin "solcu" bir yorumuyla karşı karşıya olduğumuz söylenebilir ki zaten Roma geleneğinde de nihayet bir Bakkhos tasvirine yer verilmesi bu yorumu yapabilmek açısından yeterince benzerlik taşımıyor mu? Evet, Dionysos'un oradaki karşılığı ayyaş bir ihtiyar belki ama o da sempatik, hayatı iyi yaşayan, keyif dolu biri ve ayrıca yoldaşı Silenos gibi gerçek bir bilge. Bu perspektiften baktığımızda Dionysos'un nihai mottosunun "bir volkan gibi yaşamak" olduğunu söyleyebiliriz sanırım.

Buradaki problem, mitlerde ifade edildiği üzere Dionysos'un hayatındaki hiçbir şeyin bu toz pembe yaşantıyı doğrulamıyor oluşu. Hatta anlatılanlara bakılırsa, mitlerdeki gerçeklik çok daha farklı. Şarap ve eğlence tanrısının hayatının hiçbir anı, mutluluğun yakınından bile geçmiyor. Doğumu acı dolu, çocukluğu kargaşa içinde geçiyor. Lykurgos peşine düştüğünde, Hindistan'a veya Asya'ya yaptığı seyahatlerde, Agaue ve Pentheus'tan intikam almak için şehrine döndüğünde hep korku ya da nefret dolu bir şekilde yaşıyor hayatını; aşkla, neşeyle değil. Üstelik –her ne kadar gerçek biraz daha farklı olsa da– bu mite temel teşkil eden metinlerde anlatılanları dikkatle irdelediğimizde o diyoniziyak eğlencelerin neşeli bir cümbüşten ziyade bir korku filmine çok daha fazla benzediğini görebiliriz: Korkunç bir ritim eşliğinde birbirine eklenen, hayvanların canlı canlı parçalandığı, çocukların işkenceye uğradığı, toplu tecavüzlerin gerçekleştiği, vahşi cinayetlerin işlendiği sahneler o eski altmış sekizlik eğlencelerin ya da Roma geleneği cümbüşlerinin toz pembeliğinin yakınından bile geçmiyor. Ayrıca kuzeni Pentheus'la ilişkisinde de gördüğümüz üzere, Dionysos'un sempatik bir kahraman olduğu pek söylenemez. Etkileyici biri, evet; baştan çıkarıcı olduğuna da şüphe yok, fakat riyakârlık ve yalancılıkla, ihanet ederek, fitnecilik yaparak, kısacası biraz daha yakından bakıldığında bu yorumun savunucularının değer atfettiği şeylerle hiçbir ilgisi olmayan düzenbazlıklara başvurarak mümkün kılıyor bunları. Aşırılığın ve sınırları aşmanın kabul edilebilir olduğu durumlar da vardır tabii; neşe gibi, aşk gibi. Fakat Dionysos'un aşırılığında

ve sınırları aşma şekillerinde neşeden ya da aşktan bahsetmek pek mümkün değil.

Eğlence Tanrısına Hegelci Bir Bakış

Daha derin olan başka bir yorum, ilhamını bu kez eğreti bir Nietzscheizm'den değil, Hegel'den alıyor. Bu yorum, Dionysos'un, Hegel'in kendine has terminolojisi içinde "farklılık"[1] olarak adlandırdığı kavramı temsil ettiği görüşüne dayanıyor özet olarak. Bu ötekiliğe üçüncü bir kez entegre olabilmek için sonsuzluğa zaman tanımak, başlangıçtaki kozmik özdeşliğe farklılık katmak, başlangıçların o kusursuz dengesine hayat vermek gerektiği fikrini öne sürüyor. Belirli bir jargon olmaksızın daha sade dile getirirsek, bu perspektiften bakıldığında, çılgınlık tanrısının, Zeus'un kurduğu ve güvence altına aldığı o sakin ve tanrısal, sonsuz ve sürekli evrene karşılık bu düzenin tam tersi olan, ondan farklı, hatta ona muhalif her şeyin de dikkate alınması gerekliliğinin vücut bulmuş hali olduğunu söyleyebiliriz. Tanrısal seviyedeki mutlak kaostan bahsetmiyoruz tabii ki (kaos, kendileri de tanrı olan ve kozmosun oluşumu tam da tamamlanmadan kontrol altına alınmış Titanlar'ın ve Typhon'un işi); ancak tesadüften, karışıklıktan, olumsallıktan, ayrışmalardan ve insan dünyasına ilişkin diğer kusurluluklardan bahsediyoruz. Kurtarılmak ve genel uyuma üçüncü kez (ilki kozmosun yaratılışı) yeniden entegre olmak için tüm bunların ifade edilmesi gerekir ki Dionysos'un Olympos'un tam kalbindeki yeri buradan gelir. Tez, antitez, sentez üçlüsü de diyebiliriz istersek.

Bu yorumun cazip bir yanı var, hatta içinde bir parça gerçeklik barındırdığını da söylemek mümkün. Fakat en azından yorumu biraz olsun zenginleştirmek adına daha ileri gitmek ve her zaman olduğu gibi Vernant'ın düşüncelerine başvurmak gerekiyor. Modern yorumcular arasında düşünme şekline ve düşüncelerinin gidişatına en fazla değer verdiğim isimlerden biri kendisi.

---

[1] Hegel'in kendinde varlık, belirli varlık, kendi için varlık üçlemesinde "belirli varlık" olarak adlandırdığı kavram.

Vernant'ın Yorumu: Olympos'un Tam Kalbindeki Ötekilik, İkili Mutluluk ve İkili Delilik

Bu büyük filoloğun şarap ve eğlence tanrısına ilişkin kaleme aldığı birçok farklı metinde, Dionysos'un beş karakteristik özelliği bana diğerlerinden daha ilginç gelmiştir. Çok basitçe listelemeyi deneyeyim.

a) Öncelikle Dionysos, durmaksızın bir ötekilik iddiasında bulunuyor, ama merkezi bir ötekilik bu, marjinal değil. Vernant'ın ifadesine göre Yunan panteonunda, "Dionysos'un konumu statüsü gibi belirsizdir: Tam anlamıyla bir Tanrı olmayı istese de Tanrı'dan ziyade yarı-Tanrı gibidir. Olympos'ta dahi Dionysos 'öteki' figürünü temsil eder."* Neden peki? Çünkü tüm sınırları bulanıklaştırır ve ikinci karakteristik özelliği de tam burada saklıdır.

b) Aslında Dionysos sürekli yaptığı büyülerin ötesinde, başkalaştırmak istediği insanları öyle ya da böyle çılgına çeviren, delirten biri. Bu delirme anlarında klasik anlamıyla bilinen tüm sınır çizgileri bulanıklaşmaya başlıyor: "Tüm biçimlerin aşımı, dış görünüşlerle oyun, gerçek ile hayalin birbirine karışması olan Dionysos'un ötekiliği, onun tecellisi aracılığıyla, birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış görünen tüm kategorilerin, dünya görüşümüze iç tutarlılığını kazandıran net karşıtlıkların bu şekilde ayrı ve dışlayıcı kalacaklarına, birbirlerini çağırıp kaynaşmaları, aralarında geçişmeleri olgusundan da kaynaklanır."† Dionysos'un thyasında da zıtlıklar aynı şekilde birbiriyle iç içe geçer: Kadın ile erkek, genç ile yaşlı, zengin ile fakir, öte dünya ile bu dünya, tanrı ile insan, uzak ile yakın, Yunan ile barbar, deli ile bilge, yeni tanrı ile geleneksel tanrı, vahşi ile ehli, natürel ile kültürel... Kendine has üçüncü alametifarikası, üzüm bağının ona sunduklarıyla elde ettiği o "olağanüstü" keşfi olan şarap, (insan eliyle "yetiştirildiği" ve işlendiği için) yarı kültürel (topraktan

---

Jean-Pierre Vernant ve Pierre Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*, çev. Reşat Fuat Çam ve Sevgi Tamgüç, Kabalcı Yay., Ocak 2012, II. cilt, X, s. 523, 534 –çn.

A.g.e., II. cilt, X, s. 536 –çn.

geldiği ve zaman zaman bizi de yere serdiği için) yarı natürel olan, yarı vahşi yarı ehli o mükemmel içecek tam da bunu sembolize edecektir işte.

c) Vernant'ın altını önemle çizerek belirttiği üzere, " Şarapta muğlak bir yan vardır. Katıksız iken, aşırı bir vahşilik gücü, yakıcı bir ateş barındırır. Sulandırıldığında ve usulüne uygun tüketildiğinde, uygarlaştırılmış hayata fazladan doğaüstü bir boyut getirir: Kötülüğün unutulduğu ziyafette neşe, acıyı dindiren eczadır (*pharmakon*). Süs, taç, yaşamak, şöleninin şen görkemi, kutlamanın keyfidir."* Euripides'in oyunundan bir pasaj bu konuya bazı yorumlar katıyor. Dionysos'un "özellikle" ya da "her şeyden önce" (buraya bizzat Euripides'in kendi ifadelerini yazıyorum) "ölümlülere keder dağıtan şarabı verdiği için" muhteşem olduğu söylenir: "Şarap olmazsa insanlar için ne aşk kalır ne de başka bir zevk." Jacqueline de Romilly, etraflıca düşünüldüğünde son derece materyalist gözüken bir hedonizmin bu kadar övülmesinin aşırı olup olmadığını, şaraba hak görülen bu yerin zorlama olup olmadığını sorgulamıştır: Gerçekten Dionysos'un muhteşemliğini "her şeyden önce" buna indirgemek mümkün olabilir mi? Kulağa her ne kadar tuhaf da gelse bu sorunun cevabı evet. Şarabın, içinde bulunulan anı yaşayabilmeyi, insanın geçmişe ve geleceğe ilişkin kaygılarını nihayet arkasında bırakabilmesini sağlayan ayrıcalıklı bir araç olduğunu, şarap olmadan bunu başarmakta fazlasıyla zorlanılabildiğini düşünürsek bu gayet anlaşılabilir aslında. Tragedyanın başka bir pasajında koronun sözleri aracılığıyla altı çizilen gerçek budur: "Günü gününe tadar hayattaki mutluluğu, odur benim gözümde tanrılar gibi mutlu." Bu carpe diem temasıyla daha önce sık sık karşılaştığımız için konuyu yeniden yorumlamaya gerek duymuyorum. Fakat bu açıdan baktığımızda şarap kelimesinin etimolojik olarak "heyecan verici" olduğunu, bizi theionların dünyasına, tanrısal† bir dünyaya çekip götürdüğünü söyleyebiliriz.

A.g.e., 380-383 –çn.

† Fransızcada şarap "vin" demekken "divin" tanrısal demektir –çn.

d) Bir cümbüşün çılgınlığında olduğu gibi, sarhoşluğun da iki çılgın şekli vardır. Biri, tanrıya sadık Mainadlar'ın, Bakkhalar'ın yaşadığı iyi çılgınlık; diğeri ise Dionysos'un sırf daha ağır cezalandırmak amacıyla delirttiği kadınların, Semele'nin kız kardeşlerinin yaşadığı kötü çılgınlık. Agaue o delirmişlikten kurtulup kendine geldiğinde ve öz oğlunu kendi elleriyle öldürdüğünün farkına vardığında bu taşkınlık halinin mutlulukla hiçbir ilgisi olmadığını anlayacaktır. Vernant'ın yorumuna bakalım şimdi: "Dramanın sonunda Kadmos Agave'ye, 'Delirmiştiniz, tüm kent Dionysos tarafından ele geçirilmişti,' diyecektir... Ruhu Tanrı tarafından ele geçirilmiş, yuvalarından fırlamış gözlerinin sadece akı görünen, ağzı köpükler içindeki Agave 'insanın düşünmesi gerektiği gibi düşünemez.' Esrime halinin dışına çıktığında, zahmetli bir şekilde de olsa, aklını yeniden toparlaması gerekecektir: Kadın yoldaşlarıyla birlikte, sanki kendilerinden geçmiş bir halde gerçekleştirdikleri vahşice eylemlerin hiçbirini hatırlamaz. Dionysos mysteria'ları içinde erginlenmiş ve Tanrı'ya yakın olan, inanan kadınların durumu çok farklıdır. Asla delirdikleri veya *mania*'nın pençesine düştükleri görülmediği gibi, *parodos*'ta Tanrı'nın çağrısı ve eşliğiyle dağlarda yaptıkları başıboş gezmeleri, dansları anlatırlarken, saflık, huzur, keyif ve doğaüstü bir mutluluk manzarası çizerler. Burada *Omophagi* (çiğ et yeme) bile tatlılık ve nefaset düşüncesiyle birleştirilmiştir. Dionysos'un adanmışları üzerindeki tüm ritüel kurallarla uyum içinde olan *thiasos*'u çerçevesindeki hâkimiyeti, inançsızlıklarını cezalandırmak için düşmanlarına verdiği öldürücü delilik ve kuduz öfkesinden oldukça farklıdır."*

e) Buradan neşenin iki farklı tasvirini birbirinden ayıran ve çılgınlığın iki farklı şekliyle paralellik gösteren radikal bir ayrıma geçiyoruz. Bir tarafta "müritlerin sahip olunma mutluluğu" var, diğer tarafta "inanmayanların sahip olunma cezalandırılması:" "Benzer olarak, kraliçenin (Agaue) cinnette gördüğü

Jean-Pierre Vernant ve Pierre Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*, çev. Sevgi Tamgüç ve Reşat Fuat Çam, Kabalcı Yay., Ocak 2012, II. cilt, X, s. 542-543, 546 –çn.

ve (asasının ucunda oğlunun kesilmiş kafasını taşıya taşıya şehirde muzaffer bir edayla dolaşarak) tüm halkıyla paylaşmakla övündüğü mutluluk, gerçek Bakkhalar'ın Tanrılarıyla paylaştığı yüce mutluluğun gülünç ve ürpertici bir hayaleti, gölgesidir." Bakkhalar'da ise gerçekliği yeniden idrak etme durumu söz konusu değildir; o trans halinden çıktıklarında akşamdan kalmış gibi sersemlemiş hissetmezler, yalnızca bir tamamlanma hissi ve yeniden başlama isteği duyarlar. Yani, sizlerin de anlayacağı üzere, kendine gelip yaptığı korkunç şeylerin farkına vardığında Agaue'nin hissettiklerinin tam tersi.

Gördüğümüz gibi Vernant'ın bizlere bıraktığı bu zekâ ve bilgelik dolu yorumlardan uzaklaşmak pek kolay olmuyor. O yüzden ben yalnızca ufak bir ekleme yaparak, bir diğer büyük filolog olan Nietzsche'nin görüşlerinden ilham alan başka bir yorumlamayı daha paylaşacağım.

Dionysos Konusuna Nietzscheci Bir Yorum

Vernant'ın göstergeleriyle birlikte, diyoniziyak efsanelerin asıl gerçekliğine mümkün olduğunca yakından bakma şansı elde edebildik: Evet, ötekiliği, yabancılığı, düzensizliği, sarhoşluğu, deliliğin ve neşenin farklı farklı tasvirlerini, kısacası Olymposluların yarattığı o uyumu meydana getirenlerden *a priori* farklı olan her şeyi dikkate almak gerekiyor. Evet, Zeus'un Dionysos'u "yaratması" ve onu, tanrılar arasında kendi uygun gördüğü bir yere koyması gerekiyordu, çünkü tıpkı bizler için olduğu gibi ölümsüzler için de gerçek bir hayat, iyi bir hayat Kozmos ile Khaos'un birleşmesi, özdeşlik ile farklılığın bir araya gelmesi demek. Yalnızca Kozmos olduğunda hayat duruyor ve donuyor. Yalnızca Khaos olduğunda ise durum daha kötü, çünkü o zaman da patlama gerçekleşiyor. Bacchanales ile yaratılan düzensizlik ve karmaşa kendi haline bırakıldığında sonu felaket ve ölüm oluyor. Bu durumda bir başka unsurun ortaya çıkıp dengeyi sağlaması gerekiyor. Buna karşılık insanların olmadığı, reel tarih denilen o zaman içinde harekete geçip ayaklanan canlıların olmadığı bir koz-

mik düzen de hareketsizlikten doğan donmanın getirdiği, ölümün bir başka şekli demek.

Nietzsche'nin (yalnız burada kesinlikle "Nietzscheci" olmayan ve "solcu" olmaktan da en az bir o kadar uzak olan "gerçek" Nietzsche'den bahsediyorum) "büyük üslup" adını verdiği kavrama göre, insanın düşmanını kendiyle bütünleştirmesi ve onu kendinden ayrı tutmaması gerekir; aksi takdirde çok tehlikeli, hatta daha da kötüsü, çok sıkıcı bir durum ortaya çıkar. Nietzsche'nin, baş düşmanı olarak gördüğü Hıristiyanlığı tuhaf bir şekilde övdüğü, öte yandan "nihilizmin" ta kendisi olarak, reaktif güçlerin aktif güçler üzerindeki zaferinin, hayali bir ideal ve bir "öte dünya" uğruna gerçek hayatı aşağılamanın bir arketipi olarak tasvir ettiği pasajları da bu doğrultuda anlamlandırmak gerekir örneğin. Nietzsche Hıristiyanlıktan ve Platonizmden nefret etmesine rağmen onları reddedip kendinden uzaklaştırmaktan ziyade (çünkü reaktif güçleri reddederse kendi reaktif olacaktır) klasisizmde olduğu gibi onları uyum içinde kendiyle bütünleştirmekten bahsedip durur.

İşte tam da bu yüzden, Nietzsche'ye göre, bizden farklı olandan uzaklaşıp kurtulmak kesinlikle yapılmaması gereken bir şeydir; tam aksine "iyi bir düşman" sahibi olmanın, onu, daha da güçlenmek için kendimizle bütünleştirebileceğimiz içsel bir düşman, kendi içimizde özdeşleşebileceğimiz bir ötekilik olarak görmenin önemini anlamak gerektiğini söyler. Kendi açısından, bu bahsedilen "öteki" kilise ve cemaatleri olsa da, aynı durum Zeus ve Dionysos için de geçerlidir. Bu kozmik Olymposlu ile kaotik diyoniziyak arasındaki ilişki üzerine düşünmemize olanak sağlaması açısından, Nietzsche'nin bu konuyla ilişkilendirilebilecek ifadelerine yer vermek daha açıklayıcı olacaktır:

> Ben en sarılık hastalığına tutulmuş Hıristiyanların idealine savaş açtım (onunla yakın akraba olan her şeye karşı da). Onu imha etmek amacıyla değil, tersine onun istibdadına bir son vermek için... Hıristiyan idealinin devamı mevcut olan en arzu edilir şeylere dahildir. Onun yanında belki de onun üstünde kendini geçerli kılmak isteyen idealler uğruna. Onla-

> rın güçlü olmaları için hasımları, güçlü hasımları var olmalıdır…* Bir başka zafer de, düşmanlığı tinselleştirmemizdir (buradaki "tinselleştirme" büyük üsluba göndermede bulunuyor, yani insanın içsel düşmanını kendiyle bütünleştirmesi; bu tinsellik, mesela anarşistlerin yaptığı gibi reaktif güçlerin tamamen reddedilmesi saçmalığına da karşı çıkıyor). Bu zafer, düşmanlara sahip olmanın derin değerini kavramaya dayanır: Kısacası eskiden yapıldığından tam tersi yönde eylemeye ve sonuç çıkarmaya dayanır. Kilise tüm zamanlarda düşmanlarını yok etmek istemişti: Biz, biz ahlak-sızlar ve Deccaller, kilisenin varlığını sürdürmesinin kendi yararımıza olduğunu görüyoruz… Politik alanda da düşmanlık tinselleşmiştir artık – çok daha akıllı, çok daha düşünerek, çok daha acıyarak. Hemen her parti, rakip partinin zayıflamamasının, kuvvetten düşmemesinin, kendi varlığını korumasının çıkarına olduğunu kavrıyor; aynı şey büyük çaplı politika için de geçerli. Özellikle yeni bir yaratım, örneğin yeni bir krallık, dostlardan ziyade düşmanlara gerek duyar: Ancak karşıtlık içinde kendini zorunlu hisseder, ancak karşıtlık içinde zorunlu olur… "İçimizdeki düşman"a farklı davranmayız: Düşmanlığı orada da tinselleştirmiş, orada da değerini kavramışızdır…† Biz düşmanlığı kendimizle bütünleştirdiğimiz ölçüde tinselleştiriyoruz, bu da bizi daha "büyük" kılıyor.

Burada, "kapsayan aşım"ın (*Aufhebung*) reddedileni kısmen muhafaza etmesindeki Hegelci ve diyalektik yaklaşımdan ziyade reaktif güçleri hiyerarşik olarak önceliklendirdikten sonra bir şekilde aktif güçlerin komutası altında tutmaya devam etmekten bahsediyoruz. Nietzsche bu büyük üslup kavramını *İnsanca, Pek İnsanca* (1878) isimli eserinde çok daha açıkça gözler önüne seriyor. İlgili pasajı çok dikkatli okuduğumuzda kozmos ile kaos, özdeşlik ile farklılık, apolloncu ile diyoniziyak arasındaki ilişkilerin Yunan anlayışıyla yorumlandığı şekline ne kadar yakın olduğumuzu da görebiliriz:

---

* Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci/ Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi*, çev. Sedat Umran, Birey Yay., Ağustos 2002, II. Kitap, Bölüm 361, s. 191 –çn.
† Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, çev. Mustafa Tüzel, İş Bankası Kültür Yay., Mayıs 2010, "Karşı Doğa Olarak Ahlak," Bölüm 3, s. 29-30 –çn.

> Varsayalım ki biri güzel sanatlara veya müziğe âşık olarak olduğu kadar bilimin ruhuyla da coşarak yaşıyor olsun (başka bir deyişle, bu kişi hem aktif ya da aristokratik güçlere –sanat, müzik, resim– gönül vermiş hem de Nietzsche'nin kusursuz reaktif güçler olarak adlandırdığı bilimsel konulara yönelik bir tutkuya sahip. Bir aydın, amatör bir bestekâr, iyi bir piyanist olarak biyolojiye, evrim teorilerine, aynı zamanda mantığa ve tabii ki felsefeye ilgi duyan Nietzsche'nin burada kendinden bahsettiği aşikâr; dolayısıyla varsaydığımız kişi, aristokratik sanata duyulan aktif tutku ile rasyonelist bilime duyulan reaktif tutku arasında kalmış biri olsun). Bu çelişkiyi bunlardan birini yok ederek ve diğerini tamamen serbest bırakarak çözmenin mümkün olmadığını görsün (kısacası yalnızca aktif "iyi güçler"i muhafaza etmek için "kötü güçler"den, yani reaktif güçlerden kurtulmak gerektiğini savunan absürt düşüncenin tam tersi; o zaman ne olacak?). Bu durumda onun tek çaresi, kendi içinde o iki gücün iki değişik uçta oturabilecekleri ve aralarında gerektiğinde ortaya çıkabilecek bir kavgayı önleyebilmek için onlardan daha güçlü olması gereken bir barıştırıcı gücün barınabileceği odalar bulunan, çok büyük bir kültür evi oluşturmaktır.*

Daha açık ifade etmek gerekirse, Nietzsche'nin büyük üslup olarak adlandırdığı ve kendi açısından hayatın gerçek anlamını, iyi bir yaşamın zirve noktasını teşkil eden kavram, içimizdeki tüm güçleri, yani kozmik uyumun reaktif güçlerini ve diyoniziyak sarhoşluğun aktif güçlerini harmonize etmeye dayanıyor; klasik Yunan sanatının, yani kusursuzca sade, kozmik, matematiksel ve uyumlu olan sanatın Nietzsche açısından bir model teşkil etmesinin sebebi de bu. Bu içsel uyum, insanın kendi iç dünyası üzerindeki bu hâkimiyeti Yunan heykellerini karakterize eden o sakin ve dingin ifade şeklinde hayat buluyor. Nietzsche'nin Alman romantizminin çok üstünde tuttuğu klasik Fransız müziğine can veren geometrik sadelik de aynı şekilde bu içsel uyumun bir ifadesi.

Alman filozofun Dionysos karakterine karşı duyduğu hayranlık ve yakınlık Dionysos'ta kendinden bir parça görmesin-

---

* Friedrich Nietzsche, *İnsanca, Pek İnsanca I*, çev. Lütfi Yarbaş, Atlantis Yay., Temmuz 2016, I. cilt, Beşinci Bölüm, 276 – Kültürün Mikro ve Makro Evreni, s. 181-182 –çn.

den kaynaklanır. Kitabında, tragedyanın ortaya çıkışına ilişkin yaptığı apolloncu tasvir ile diyoniziyak tasvir birbirlerinden kesinlikle ayrı tutulamaz ve ikisi de hayat için gereklidir: tıpkı kaos olmadan kozmos, zaman olmadan sonsuzluk, farklılık olmadan özdeşlik olamayacağı gibi. Dionysos sadece var olarak bile bizlere dünyanın başlangıcını, içinden çıktığı o sonsuz karanlığı sürekli hatırlatıyor. Kozmosun nasıl kaos üzerine kurulu olduğunu ve Zeus'un Titanlar'a karşı kazandığı zaferin bir sonucu olan bu kurulumun aslında ne kadar hassas olduğunu bizlere her gerektiğinde hissettiriyor, çünkü meydana gelişini ve tekinsiz eğretiliğini sürekli unuttuğumuz için, muhtemelen sandığımızdan daha hassas bir yapıdan bahsediyoruz. Eğlencenin korkutucu gelmesi, çılgınlığın endişelendirmesi de bu yüzden, çünkü aslında bize ne kadar yakın olduğunu, hatta o çılgınlığın tam olarak içimizde olduğunu hissedebiliyoruz. İşte Dionysos'un öğretilerinin derinlerinde, daha doğrusu Olymposluların evrenine entegre oluşunun temelinde bu yatıyor: Tıpkı tragedyada da olduğu gibi, tüm bu kurulumun nihai olarak insanlar tarafından, insanlar için yapıldığını anlamamız isteniyor. Bu düzen yalnızca sonsuz kozmosun bir parçası olmakla kalmayıp bitimliliğin ve ölümün dünyasına da dahil olanlar, Dionysos'un her koşulda bahsettiği ve temsil ettiği içsel ayrılık ve düzensizlik boyutunun içine dalmış olanlar için de var.

Ancak bu sefer Hegelci yorumlamada olduğu gibi nihai bir uzlaşı, mutlu bir son söz konusu değil; bu mitik yapıların bugün bile bizi böylesine derinden etkilemesinin nedenini, tüm mitler içinde en iyi açıklayanın Dionysos miti olması da bu yüzden. Bizlerden, ölümlülerden hiçbir dinde bahsedilmeyeceği şekilde bahsediyor bu mitler: inancın diliyle değil, laik bir tinselleştirme diliyle; tanrıya iman üzerinden değil, insanın kurtuluşu ve esenliği üzerinden. Örneğin Odysseus'un seyahatinde bizler açısından dokunaklı olan, Odysseus'un sağduyulu ve mantıklı olmaya çalışarak, ait olduğu yerde kalarak, Kalypso'nun teklif ettiği ölümsüzlüğü ve tanrıların son derece basit yardımlarını reddederek kendini bu inanç dünyasından çekip almak için her şeyi yapmasıydı.

Athena ve Zeus gibi bazı tanrılar Odysseus'un imdadına koşacaktır yine de, Poseidon gibi bazı tanrılar ise hayatını mahvedecektir. Fakat nihayetinde, onu bekleyen bir ölüm olduğunu kabullenerek, kendini tüm bunların içinden çekip çıkaran yine Odysseus olacaktır. Bu açıdan yaklaştığı için felsefe söylemlerine, düşüncelerine işleyecektir. Bu olumlamanın, aceleci bir okurun gözünde paradoksal bir yanı olacağının farkındayım: Mitolojide bu kadar çok tanrı varken, bu kadar fazla doğaüstü canlı yer alırken, bu yapının sorgusuz sualsiz "laik" olduğunu söylemek ne derece doğru? Evet, elbette böylesi bir itiraz geleceği çok belli. Fakat tüm bölümler boyunca yapmaya çalıştığımız gibi bakış açımızı biraz derinleştirebilirsek, mitler içinde bir dinden çok daha başka bir şey keşfedebiliriz: bir teşebbüs. Hiçbir benzeri olmayan Dionysos'un sembolize ettiği budur işte. Sebebi de insanın bitimliliği gerçeğinin dikkate alınmasını sağlamak; tanrıların o bitimlilikten kurtulup kendi kozmoslarını korumak amacıyla tamamen insanların ve duyumsal dünyanın üzerine yıktıkları delice bir gerçeklik bu. Bir anlam kazandırmaya ya da kendi Öteki'si, yani ölümsüz tanrıların kozmosu karşısında bir dizi olası anlam yüklemeye çalışmamız gereken de zamanın izinde giden, kendi başına bir evren olan bu fani ve duyumsal dünyadır. Temelde mitolojinin bizlere armağan ettiği ve felsefe açısından da bir başlangıç noktası teşkil edecek olan şey, bizi her yönden aşan bu düzenli ve güzel evrenin tam ortasında yaşayan bireyler olarak, bizler için izlenebilecek birçok olası yol barındıran dolu dolu bir hayat tanımıdır. En azından eski Avrupa'da –ki burada hâlâ teolojik bir politikanın etkisi altındaki bir kıtadan değil, bize ait laik alandan bahsediyorum– dinlerin her geçen gün daha da zayıfladığı böylesi bir dönemde, Yunan mitolojisi bizleri hiç olmadığı kadar etkileyecek bir soruyu da su yüzüne çıkarıyor: hayatın teoloji dışındaki anlamı. Ve bu soru, içinde bulunduğumuz koşullar üzerine düşünmek açısından hâlâ temel bir model olarak bizlere yardımcı olabilir.

13

Pyrrha, Deukalion, Nuh ve Gılgamış

Tufan Mitleri

Giriş

Tufan miti ilk kez MÖ XVIII. yüzyıl dolaylarında, çok eski iki şiir olan Atrahasis Destanı *ve* Gılgamış Destanı*'nda karşımıza çıkıyor. Uruk kralı Gılgamış'ın maceralarını anlatan hikâyelere, ilerleyen bölümlerden birinde tekrar değineceğiz. Şimdilik, ilk belirttiğim destanda tufandan sonra hayatta kalmayı başaran ve dolayısıyla Nuh'un atası sayılan Atrahasis'in "Bilgeler Bilgesi" adıyla anıldığını belirtmek yeterli olacaktır. Aynı dönemde önce Sümerce, ardından Akatça olarak yazılan* Gılgamış Destanı*'nda adı Utnapiştim olarak geçse de Mezopotamya kökenli bu hikâyenin ufak farklılıklar barındıran iki versiyonu birbirine çok yakındır.*

Birinci destanda hikâye tanrılar arasındaki bir bölünmeyi konu ederek başlar; bir tarafta en önemli tanrılar olan Enlil ve Ea yer alırken, diğer tarafta İgigi tanrıları olarak adlandırılan ve birincil tanrıları beslemek için çalışan ikincil tanrılar vardır. İgigi tanrıları bir grev başlatarak ayaklanır, büyük tanrıların yerine geçmek istiyorlardır. Ea Enlil'e yeni bir tür yaratarak bu duruma bir çözüm bulmasını önerir, insan ırkını yaratacak ve onlar da İgigi tanrılarının yerine çalışacaktır. Enlil söyleneni hemen yerine getirir ve bu yeni türü, yani insanları kilden yaratır. Fakat insan ırkı rahat durmaz, sürekli gürültü patırtı yapar, endişe verici bir şekilde çoğalır ve tanrıları uykudayken bile rahatsız etmeye başlar. Enlil bu kötü huylu ırkın büyük çoğunluğunu yok etmek

için başlarına türlü türlü felaketler, salgınlar gönderir, ancak hiçbiri işe yaramaz. Bunun üzerine bir tufan yaratmaya karar verir. Ancak Ea, diğer tanrılara bu sırrı herkesten saklayacağına dair yemin etmiş olsa da doğru insanlardan birini, Utnapiştim'i (ya da Atrahasis'i) bu konuda uyarır. Sırrı korumak için söz verdiği tanrılarla arasındaki yemine ihanet etmemek için de küçük bir hileye başvurur: Bu sırrı doğrudan "Bilgelerin Bilgesi" ile paylaşmak yerine onları ayıran sazdan duvara doğru konuşur, fakat Utnapiştim'in (ya da Atrahasis'in) o duvarın tam arkasında olduğunu çok iyi biliyordur.

Gılgamış ölümsüzlüğün sırrını öğrenmek için Utnapiştim'in yanına ulaştığında, olan bitenleri nasıl anlattığını Utnapiştim'in kendi ifadeleriyle okuyalım şimdi:

> *Gizlilik üzerine ant içen Ea da yanlarındaydı; orada konuşulanları sazdan bir duvara aktardı: Sazdan duvar, kamıştan duvar, dinle beni sazdan duvar, dinle beni kamıştan duvar! Şuruppak adamı, Ubar-Tutu oğlu, yık evini, ondan bir gemi yap kendine hemen! Bırak malı mülkü, kurtar yaşamı, neyin varsa koyver gitsin, kurtar yaşam soluğunu; her canlıdan bir örnek koy gemiye, elinle kuracağın gemiye. Boyutları yerli yerinde olmalı, eni boyuna denk olmalı, üstünü Apsu gibi bir çatıyla kapat!*[•]

Ea'nın kendine söylediklerini dinleyen Bilgeler Bilgesi, bu devasa gemiyi nasıl inşa ettiğini anlatır ve ardından hikâyesine devam eder:

> *Varımı yoğumu gemiye götürdüm ertesi gün, elimde ne gümüş varsa, elimde ne altın varsa gemiye götürdüm; ne evcil hayvan varsa büyük küçük hepsini, evimde kim varsa çoluk çocuk hepsini gemiye götürdüm, yaban hayvanları bindirdim, ustalar bindirdim gemiye... Sabahleyin gün ışıyınca baktım, göğe kara bir bulut ağdı... Altı gün yedi gece boyunca Tufan kasırgası yurdu kasıp kavurdu, yedinci gün geldiğinde sona erdi fırtına, kasırga, bora; doğuran bir ka-*

[•] *Gılgamış Destanı*, çev. Sait Maden, İş Bankası Kültür Yay., Şubat 2019, XI. Tablet, 20-32, s. 107-108 –çn.

dın gibi çırpıntılar içinde. Deniz döndü, rüzgâr dindi, Tufan kesildi. Kapağı bir açtım, temiz hava çarptı yüzüme, ortalığa baktım, ortalık sessizdi, çamura dönmüştü insanoğlu her yerde, çatıların üstü baştan başa bataklıktı. Diz çöküp ağladım kımıldamadan, yanaklarımdan yaşlar süzüldü. Kıyılar aradım denizin sınırlarında... Yedinci gün gelince dışarı bir güvercin saldım, konacak yer bulamayıp geri döndü. Dışarı kırlangıç saldım, konacak yer bulamayıp geri döndü. Dışarı karga saldım, karga gitti, suları alçalıyor gördü, kondu yere, gaga çaldı, geri dönmedi.[*]

Bilgeler Bilgesi de bir toprak parçası bularak karaya çıkar, gemisinde kalarak tanrılara kurbanlar verir. Fakat tufanı yaratmaya karar veren Enlil, bir ölümlünün hayatta kaldığını fark edince öfkeden deliye döner. Bunun üzerine Ea sözü alır ve Enlil'i adaletsiz davranmakla suçlar: Yalnızca suçluları öldürmesi gerekiyordur, masum insanları değil. Üstelik Ea sırlarına ihanet etmemiştir, çünkü bu sırdan yalnızca bir düşte ya da sazdan bir duvarın arkasında bahsetmiştir, doğrudan paylaştığı kimse yoktur. Şimdi de Ea'nın hikâyeyi nasıl tamamladığına bakalım; tabii yine Utnapiştim'in Gılgamış'a anlatımıyla.

Büyük Tanrılar'ın gizini ele vermedim ben, Bilgeler Bilgesi'ne bir düş gördürdüm de ondan öğrendi; yazgısına şimdi siz karar verin! Bunun üzerine Enlil gemiye çıktı, elimi tuttu, yanına kaldırdı beni, karımı da kaldırıp diz çöktürdü yanına. Alınlarımıza dokunup kutsadı bizi: "Ut-Napiştim insan soyundandı eskiden, bize, biz Tanrılara benzesin şimdi o da, karısı da, gitsin uzağa yerleşsin, ırmakların döküldüğü yere!" Senin için şimdi Gılgamış, nasıl bir araya gelir Tanrılar, aradığın ölümsüz yaşamı bulasın diye?[1]

Elbette bir araya gelmelerini sağlayacak kimse yoktu. Gılgamış, Utnapiştim'in yanına giderek ondan ölümsüzlüğün sırrını öğrenmeye çalışmıştı ve bunun için makul bir sebebi olmalıydı. Ölümlüler ölecekti ve o da onlardan biriydi. Aslında

---

[*] *A.g.e.*, XI. Tablet, 81-85, 96-97, 128-140, 150-157, s. 110-112 –çn.

[1] *A.g.e.*, XI. Tablet, 203-212, 214-215, s. 113-114 –çn.

bu öykünün anlamı en başından beri çok açık: Ölümsüzlüğe yönelik dini bir arayış bir aldatmacadan, saf bir illüzyondan başka bir şey değil. İyi bir hayat sürmek istiyorsak buna insana özgü bitimliliğin, yani ölümün varlığını kabul etmekle başlamalıyız.

Bu Mezopotamya destanı aslında birçok açıdan Odysseus'un bakış açısını dile getiriyor; tabii orada Odysseus, Nympha Kalypso'nun ona armağan ettiği ölümsüzlüğü hür iradesiyle reddediyor, o ayrı. Fakat Gılgamış Destanı'*nın özellikle başka bir efsane üzerinde, Pyrrha (kızıl) ile Deukalion miti üzerinde doğrudan bir etkisi olacaktır. Üstelik bu konuyu neredeyse hiçbir farklılık olmadan işleyen başka bir gelenekte, yani İncil'de karşımıza çıkmadan da önce.*

Yunan Dünyasının Tufana Bakışı: Deukalion ve Pyrrha Miti

Bu noktadan itibaren, hikâyeyi Ovidius'un *Dönüşümler* isimli eserindeki anlatımı üzerinden takip etmemizi öneriyorum; Latin şairin ifadeleri sayesinde genellikle en eksiksiz ve en dramatik şekilde işleniyor bu hikâyeler biliyorsunuz.

Her şey Zeus'un öfkelenmesiyle başlar. Olympos tanrılarının kralı olan Zeus, Yer'i ve üzerinde yaşayan insanları fark edilmeden ziyaret etmek için insan kılığına girmeye karar verir. İnsanlığın sahip olduğu ahlak anlayışı konusunda bir fikir edinmek istiyordur ve öğrendikleri karşısında kelimenin tam anlamıyla dehşete kapılır: Kana susamış ve katliamlara doymayan bir halk, tanrıları hiçe sayarak, iğrenç bir küstahlık içinde kendini *hybris*'e ve ölçüsüzlüğe kaptırmış, yan gelip yatıyordur. Hatta Lykaon isminde biri, evinde konakladığı sırada Zeus'u öldürmeye, daha kötüsü gerçekten tanrı olup olmadığını anlamak için ona insan eti yedirmeye bile çalışır. Zeus cezasını vermek için onu (isminden de anlaşılacağı üzere) kurt adama çevirir ve sarayına şimşekler yağdırır. Tufanın hemen öncesinde yaşananları ve dolayısıyla tufana yol açan olayları konu alan bu dönemi Ovidius'un nasıl kaleme aldı-

ğına bakalım şimdi (dünyaya gerçekleştirdiği ziyareti diğer Olympos tanrılarına anlatan Zeus'un ağzından):

> Anlatayım duyduğumu, yapılanları, o çağın yaygın ününü, ağır suçları, kıyımları, dedim öğreneyim yalanı, indim yüksek Olympos'tan görmeye dünyayı, çıktım tanrılıktan girdim insan kılığına. Çok sürer saymak yeryüzünde olup bitenleri, suçları, yıkımları. Azmış anlatılan; olanlardan... İndim Arcadia'da sarayına konuk sevmez tiranın (burada Lykaon'dan bahsediliyor)... İlkin alaya almış beni Lykaon, güldü halkın bana tapmasına, kutlamasına, tanrı mıyım insan mıyım diye eğlendi benimle toplum içinde. Bir sınayalım seni, dedi, gitsin kuşkular. Gece bastırıp uykuya dalınca, halk öldürmek istedi beni. Buydu onun sınama dediği, yetmezdi bu da. Kesmiş başını kılıçla Molassalı tutsağın. Daha sıcakken suda pişirmiş bir bölümünü, bir bölümünü de kızartmış ocakta. Gelince ortaya yemek, yok ettim öç alan yıldırımla evini... Titremiş, kaçmış sessiz kırlara korkudan, ulumuş, boşuna didinmiş konuşmaya, toplanmış ağzında bütün hıncı, saldırmış azgınca hayvanlara, sevincinden uçuyor kan döktükçe şimdi de. Giyecekleri tüye dönüştü, kolları bacağa, kurt oldu, gene de bellidir eski biçimi. Ak saçlı, yırtıcı, gözleri pırıl pırıl, kudurganlığından bu.*

Fakat olan bitenler bununla sınırlı kalmaz, çünkü tek suçlu Lykaon değildir. Olympos'a dönen Zeus, etrafında toplanan tanrılara verdiği kararı anlatır ve bu karardan vazgeçmeyeceğini söyler: Ateşi kullanarak insanlığı yok edecektir. Bunun üzerine Kykloplar'ın ona verdiği silahları –yıldırım, şimşek ve gök gürlemesini– kuşanır, fakat alevlerin fazla yükselmesinden ve nihayet Olympos'a kadar ulaşacağından endişelendiği için son anda fikrini değiştirir. Böylece insanlığın sonunu su kullanarak getirmeye karar verir. Her zaman Yunan mitlerini dramatize etme kaygısı güden Ovidius da sularla kaplanan dünyanın dokunaklı bir tasvirini yapmıştır:

> Çevik keçilerin otladığı yaylımlarda yan gelmiş biçimsiz fok balıkları. Sular altında görürdü Nereidler evleri, illeri, kırları,

---

Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yay., Haziran 2017, I. Kitap, 209-215, 218-219, 221-239, s. 27-28 –çn.

ormanlarda gezer yunus balıkları. Bunlar sıçrar ağaç doruklarına, çarpar itişmelerle salınan meşe ağaçlarına, yüzer kurt kuzular içinde, kaplanları, sarı aslanları sürükler sular... Sular götürmüş çoğunu yaşarların, yok olmuş uzun süre açlıktan kıvranan kalanları da.*

Böylece dünya "temizlenmiş" ve tüm o kötü huylu yaratıklardan arınmış olur. İyi insanlardan yalnızca Deukalion ve Pyrrha çifti hayatta kalır, Zeus onları kurtarmaya karar vermiştir. Ea'nın Utnapiştim'e söylediği gibi Zeus da onlara kocaman bir gemi inşa etmelerini, her cins hayvandan birer çift almalarını, yeterince erzak depolamalarını ve tufana hazırlanmalarını söyler. Bu Yunan mitini Kutsal Kitap'taki benzerinden farklı kılan nokta burada karşımıza çıkıyor: Doğa sakinleştiği ve düşmanlıkları sona erdiği, göklerden yağan su toprağı boğmaz olduğu zaman Deukalion ve Pyrrha da Gaia'yla, Yer'le barışacaklardır; öyle ki Yunanların gözünde evreni teşkil eden bu güzel kozmik bütünlük, felaketin hemen sonrasında yeniden oluşmaya başlayacaktır.

Gemileri kara parçasına değdiği an, Deukalion ve Pyrrha adalet tanrıçası Themis'in yanına giderek sarayının avlusunda ondan merhamet dileyeceklerdir. Onlara acıyan Themis ise kısmen anlaşılmaz olan şu sözlerle karşılık verir: "Tapınaktan uzaklaşın, başınızı örtün ve büyükannenizin kemiklerini sırtınızın arkasına atın." İkili bu sözlerin ne anlama geldiğini çözmeye çalışır fakat Themis'in bahsettiği büyükannenin Gaia'nın, Yer'in ta kendisi olduğunu nihayet anlarlar. Kemikler dediği de toprağın yüzeyine saçılmış çakıl taşlarıdır. Pyrrha yere bir taş fırlatır fırlatmaz topraktan bir kadın biter, Deukalion fırlattığında ise bir adam çıkar balçığın içinden. Böylece bakir ve saf, fakat tıpkı yapıldıkları taşlar gibi sert ve dayanıklı bir insanlık oluşur yeniden. Üstelik mitik anlatımda ısrarla belirtilene göre bu yeni insanlar, daha büyük bir uyum içinde, hem kendileriyle ve birbirleriyle hem de tanrılarla ve doğayla barışık bir nesildir; böylece doğanın yasalarını ve

A.g.e., I. Kitap, 299-306, 311-312, s. 29-30 –çn.

öğretilerini yeniden takip edebileceklerdir. Hegel'in *Hıristiyanlık Ruhu ve Kaderi* isimli ve bir kısmını bu tufan mitlerine ayırdığı küçük denemesinde kullandığı dille anlatırsak, insanlık "ayrışma" halinden, bölünme halinden çıkmıştır ve mutlak olandan, tanrısal olandan uzak değildir artık (tanrısal olan burada bir özne, bireysel bir tanrı olarak değil, bir özdek olarak, kozmik düzen olarak ele alınmıştır).

Yunan Mitinden Kutsal Kitap'ta Anlatılan Mite

Nuh'un Gözünden Tufan

Öncelikle tufanın Kutsal Kitap'ta yer alan ve Yaratılış bölümünde anlatılan versiyonunda, yalnızca insanların ve hatta onlarla birlikte hayvanların cezalandırılmadığını, yaratılmış tüm canlıların, Yer de dahil olmak üzere (bir Yunanın aklına, Gaia'nın kendinden daha büyük bir tanrı tarafından cezalandırılacağı bir mitin hayalini kurmak bile gelmeyecektir), göğün altında bulunan her şeyin bu cezaya çarptırıldığını belirtmek istiyorum.

> RAB baktı, yeryüzünde insanın yaptığı kötülük çok, aklı fikri hep kötülükte. İnsanı yarattığına pişman oldu. Yüreği sızladı. "Yarattığım insanları, hayvanları, sürüngenleri, kuşları yeryüzünden silip atacağım," dedi, "Çünkü onları yarattığıma pişman oldum." Ama Nuh RAB'bin gözünde lütuf buldu. Nuh'un öyküsü şöyledir: Nuh doğru bir insandı. Çağdaşları arasında kusursuz biriydi. Tanrı yolunda yürüdü. Üç oğlu vardı: Sam, Ham, Yafet. Tanrı'nın gözünde yeryüzü bozulmuş, zorbalıkla dolmuştu. Tanrı yeryüzüne baktı ve her şeyin ne denli bozulduğunu gördü. Çünkü insanlar yoldan çıkmıştı. Tanrı Nuh'a, "İnsanlığa son vereceğim," dedi, "Çünkü onlar yüzünden yeryüzü zorbalıkla doldu. Onlarla birlikte yeryüzünü de yok edeceğim. Kendine gofer ağacından bir gemi yap."*

Nuh'un bu koşullar içinde takındığı tutum Deukalion'unkinden çok daha farklı olacaktır. Bu da epey çarpıcı bir farklılık

* Yaratılış 6:5, 14 –çn.

çünkü hikâyenin arka planındaki aynılıkların aslında ne kadar da az olduğunu gözler önüne seriyor. Nuh ve sevdikleri için de her şey, tıpkı Deukalion ve Pyrrha için olduğu gibi, bir felaketle, doğadan ölümcül bir kopuşla başlıyor. Ancak bu kez –Yunan miti ile bu metin arasındaki en temel farklılıklardan bir diğeri de bu– doğayla yeniden uzlaşma hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir; doğadaki tüm canlılar, bitkiler ve hayvanlar, bundan böyle önemsiz birer nesneymişçesine insanlığa boyun eğmeye mahkûmdur. Böylesine varlıklarla dolu bir rezervuar, artık tek bir insanın tasarrufundadır ve o da, boylu boyunca hâkimi olduğu doğanın, tek efendisi ve sahibidir:

> Tanrı, Nuh'u ve oğullarını kutsayarak, "Verimli olun, çoğalıp yeryüzünü doldurun," dedi, "Yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümü sizden korkup ürkecek. Yeryüzündeki bütün canlılar, denizdeki bütün balıklar sizin yönetiminize verilmiştir. Bütün canlılar size yiyecek olacak. Yeşil bitkiler gibi, hepsini size veriyorum. Yalnız kanlı et yemeyeceksiniz, çünkü kan canı içerir."[*]

Tahmin edebileceğiniz üzere, yazılışının üzerinden iki bin beş yüz yıl geçmesine rağmen Yaratılış'taki bu pasaj çevrebilimcileri hâlâ dehşete düşürüyor. Aynı zamanda Nuh'un takınacağı tutumu da açıklıyor: Deukalion ve etrafındakilerin yaptığı gibi doğayla, yani Gaia'yla uzlaşmak yerine Nuh kendini sonsuza kadar korumaya almak için doğa üzerinde hâkimiyet kurmaya kalkışır. Durumu bu şekilde çözmeye çalışarak onun doğal âlemin hâkimi ve efendisi olmasını sağlayabilecek Tanrı'dan yardım ister; diğer insanları öldürmemesi ve hayatlarına saygı duyması için aldığı bu tek buyruk ile hayvanların kanını dökmeyi yasaklayan emir sembolik bir ize dönüşecektir. Büyük Yahudi tarihçi Flavius Josèphe'in MS I. yüzyıldan kalan *Yahudilerin Tarihi* isimli eserinin birinci cildinde bu dini pasajı nasıl yorumladığına bir bakalım:

> Tanrı'nın, insanlığı yok etmek niyetiyle yeryüzünü her yıl kararlı bir şekilde sular altında bırakmasından endişelenen

[*] Yaratılış 9:1, 4 –çn.

Nuh, Tanrı'ya kurbanlar sunar ve bu ilkel düzeni gelecekte de muhafaza etmesi için, tüm hayvan soyunu ölüm tehdidiyle karşı karşıya bırakacak benzer felaketleri üzerlerine salmaması için, kötüleri cezalandırdıktan sonra iyiliği ve doğruluğu sayesinde hayatta kalarak ölüm tehlikesinden kurtulmayı hak edenleri koruyup kollaması için ona yalvarır. Sunduğu kurbanları kabul etmesi ve dünyaya karşı bir daha aynı şekilde öfkelenmemesi için Tanrı'ya dualar eder; böylece insanlar kendilerini çalışmaya adayabilecek, şehirler inşa edebilecek ve tufandan önce tadına vardıkları şeylerin hiçbirinden mahrum kalmadan mutlu bir hayat sürebilecek, özellikle de ileri yaşlara kadar hayatta kalıp eskisine denk uzunlukta bir ömür sahibi olabileceklerdir.

Nuh bu yakarışlarını bitirdikten sonra, doğru bir adam olduğu için ona sevgi duyan Tanrı, dualarını kabul edeceğini bildirir; ölüp gidenlerin onun kurbanları olmadığını, kendi sapkınlıkları yüzünden bu cezaya çarptırıldıklarını söyler... "Çünkü onlar, ölçüsüz bir küstahlıkla ihanet ettiler bana göstermeleri gereken hürmete ve erdemliliğe (*all ois exubrizon eis tèn émèn eusébéian kai arétèn*) ve sebep oldular onları bu cezaya çarptırmama. Ancak yine de artık bir son vereceğim suçları için böylesine ağır cezalar vermeye, ve bu, her şeyden önce, senin duaların sayesinde... Bununla birlikte, daha fazla insan kanı dökmemeyi, her tür kıyadan uzak durup masum kalmayı ve böyle bir suç işleyenlerinizi cezalandırmayı salık veriyorum sizlere. Diğer tüm canlılardan ise istediğiniz ve arzu ettiğiniz şekilde istifade edebileceksiniz. Tüm hepsinin efendisi ilan ediyorum sizi; ister karada yaşasınlar ister suda, isterse göklerde gezinsinler ve evleri bilsinler gökleri.

Ancak kana hükmedemeyeceksiniz çünkü ruh içindedir kanın. Kuşağım alameti olacak, yapılacak ateşkesin." Burada kuşakla kastedilen gökkuşağıdır aslında, çünkü o zamanlarda gökkuşağının Tanrı'nın kuşağı olduğuna inanılır. Tüm bunları söyledikten ve sözlerini verdikten sonra, Tanrı geri çekilir. Tufandan sonra Nuh 350 yıl daha yaşar ve bütün hayatını mutluluk içinde sürdürdükten sonra 950 yaşında ölür.

Bu pasaj vesilesiyle şunu da belirtmeliyim; bu mitin Mezopotamyalı versiyonuyla arasındaki en önemli farklılıklardan biri, Utnapiştim'in ölümsüz olmasına karşın Kutsal Kitap'ta yaşam süresinin azalması. Nuh İran Körfezindeki denktaşı

gibi ölümsüz değil elbette, fakat yine de yaşadığı dönemlerde insan ömrü, bizim bu zamanlarda görüp bildiğimizden çok çok daha uzun. Üstelik Josèphe'e göre neredeyse eksiksiz bir mutluluk içinde yaşıyor hayatını. Ancak bu, Hegel'in, reel olarak var olabileceğine şüpheyle yaklaştığı türden bir mutluluk, çünkü iki kat daha fazla boyun eğme pahasına elde edilen, dolayısıyla iki kat daha fazla ayrışmayı, iki kat daha büyük, ıstıraplı bir kopuşu beraberinde getiren bir mutluluk: insanlarla Tanrı arasında yaşanan ve doğa ile insanlar arasında yaşanan ayrışma ve kopuş. Ve eğer mutluluk uyum demekse, uzlaşma demekse, böylesi bir bedel ödedikten sonra nasıl elde edilebilir ki? En azından Hegel'in endişesi bu yönde. Hegel'e göre Nuh, yalnızca üstün Varlık mertebesine, monoteizm ile Yunanistan'ı birbirinden ayıran o yegâne Tanrı mertebesine erişip doğaya hükmetme ülküsünü gerçekleştiriyor ve bu amaç uğruna her bir detayını kendi uydurduğu teolojik bir mit yaratıyor:

> Nuh, ülküsünü yalnızca reel bir Tanrı mertebesine erişme düşüncesiyle besleyerek geliştirdi ve düşünüldüğü gibi olan, yani hâkimiyet altındaki her şeye karşı başkaldırdı. Bu Tanrı, tüm canlıları onun hizmetine sunacağına ve buyruğu altında tutacağına söz verdi, öyle ki artık hiçbir tufan insanları yok edemeyecekti. Hâkimiyet altında olduğu düşünülen canlılardan yalnızca insan yine insan tarafından öldürülemeyecekti: Bu kuralı çiğneyen her kim olursa Tanrı'nın kudretine teslim olacak ve bedelini hayatıyla ödemek zorunda kalacaktı. İnsanların kendisine kulluk etmesini tazmin etmek için de onlara hayvanlar üzerinde güç sahipliği vermişti. Ancak Yaşayanlar arasındaki bu ayrışmaya, bitkilerin ve hayvanların öldürülmesine izin verdiği tek durum buydu ve eğer gereklilikten doğan düşmancıl özgürlüğü, meşru bir tahakküm haline dönüştürürse bile Yaşayanlar saygı ve hürmet görmeye devam edeceklerdi, ancak hayvanların kanını akıtma yasağı baki kalacaktı, çünkü kan hayvanların ruhunu, canını taşıyordu.

Başka bir deyişle Nuh ancak Yüce Tanrı'ya mutlak suretle boyun eğerek kendini tufana benzer başka felaketlerden koruyabiliyordu fakat aynı zamanda Tanrı'nın aracılığıyla doğanın

sahibi ve efendisi olabiliyordu; üstelik doğa o düşmancıl karakterini, o kaba ve anlamsız kuvvetini de sonsuza dek muhafaza edecek olmasına rağmen. Gördüğümüz kadarıyla, en azından Hegel'e göre, Yahudilik bu "ayrışmanın," bu kopuşun tutsağı olmaya devam ediyordur: Körü körüne ve mutlak bir boyun eğme hali dışında Yüce Tanrı'yla uzlaşmak artık mümkün değildir; daha da kötüsü, doğayla bir uyum sağlanması, bir düşünce olarak bile söz konusu olamaz. Temsil ettiği şey, o "güzel Yunan bütünlüğünün," Deukalion ve ailesinin tufandan sonra tamamen "dostane" duygularla tekrar yerleşecekleri o adil, güzel, iyi ve uyumlu kozmosun tam tamına zıddı konumdadır artık.

Fakat hikâye burada bitmez; insanlığın içine düştüğü bu ayrışma daha da derinleşecektir. Tam olarak tufandan sonra, insanlık yeniden oluşmaya başlar ve gençlik öyle bir serpilir ki İsrail tanrısı bu kalabalık insan topluluğuna koloniler kurmasını emreder. Ancak insanlık bir kez daha *hybris*'e kapılır ve bu ölçüsüz kibrin etkisiyle hem kendisinin hem de bu dünya üzerinde faydalanabileceği nimetlerin kurtuluşunun kendi ellerinde olduğunu zannetmeye başlar.

Tekrar Flavius Josèphe'in söylediklerine bir bakalım (yine *Yahudilerin Tarihi* isimli eserinin birinci cildinden):

> Yeni yetişen çiçek gibi bir genç nüfus ortaya çıkınca, Tanrı bir kez daha yeni bir koloni kurmalarını emretti onlara fakat onlar bu bolluk ve bereketin ilahi bir teveccühün sonucu olduğunu düşünmeden, refahlarının kaynağının kendi kudretleri olduğunu zannederek itaat etmediler. Bu itaatsizliklerine, Tanrı'nın kendilerini daha kolay idare edebilmek amacıyla başka yerlere göçmeye zorlayarak böldüğü şüphesini de ekleyecek kadar ileri gittiler.

Tanrı'ya karşı isyan eden, daha Descartes ortada bile yokken Kartezyen insandan modern diyebileceğimiz Prometheusçu bir kişilik yaratan, kutsal tanrıya inancını yitirdiği için kendisi "doğanın efendisi ve sahibi" olmak isteyen Nemrud karakterinin ortaya çıkışı böyle gerçekleşir işte.

İsyan Eden Adam Nemrud: Tufanın Yeniden Kopması İhtimaline Karşı Babil Kulesinin İnşası

Tufanı anlatan büyük mitlerin Hegelci yorumlamasına biraz daha devam edelim. Babil Kulesini inşa ettirecek Avcı Nemrud sadece kozmosa karşı düşman kesilmek konusunda değil, tanrıyı dışsallaştırma konusunda da Nuh'tan ileri gider. Nemrud insan ırkını cezalandırmak amacıyla doğa olaylarını kullanmaya karar veren bir Tanrı'ya inanmıyordur. Dolayısıyla Nuh'un aksine, yeryüzü ve orada yaşayan canlılar üzerinde hâkimiyet kurmak için tanrının aracılığına ihtiyaç duymaz. Kendinden ve sahip olduğu güçlerden emindir; dünya üzerinde hem gerçek hem de dolaysız bir hâkimiyet kurabilmek istiyordur. İnsanların tek gerçekliği olacak ve gerektiği zaman, yine insanları korumak için tanrıdan tamamen vazgeçebilecek türden bir hâkimiyet. Bunun için devasa bir kule inşa ettirmeye karar verir Nemrud; öyle yüksek ve öyle sağlam bir kule olacaktır ki bu hiçbir tufan onu hiçbir zaman sular altında bırakamayacaktır. Avcılık becerileriyle de bilinen Nemrud doğrudan doğruya, hiçbir aracı olmaksızın, hatta Tanrı'yı bile hiçe sayarak hayvanları egemenliği altına alır.

Yine *Yahudilerin Tarihi* (birinci cilt) isimli eserinde Flavius Josèphe'in bu konuyla ilgili anlattıklarına bir göz atalım:

> Tanrı'yı küstahça hiçe sayarak (*pros te ubrin tou théou*: yine *hybris* çıkıyor karşımıza) insanları kışkırtan kişi Nemrud idi; Nuh'un oğlu olan Hâm'ın torunu Nemrud. Yiğit ve kuvvetli bu adam, refahlarının sebebini Tanrı'ya atfetmemeleri için ikna etti onları; yalnızca kendi sahip olduğu değerin onları değerli kıldığını akıllarında tutmalarını söyledi. Ve içinde bulundukları durumu yavaş yavaş bir zorbalık haline getirdi çünkü insanları Tanrı korkusundan kurtarmanın tek yolunun, onların, bizzat kendi sahip olduğu güce teslim olmalarından geçtiğini düşünüyordu. Yeryüzünü bir kez daha sular altında bırakacak olursa, Tanrı'dan intikamını alacağına söz verdi: Suyun erişebileceğinden çok daha yüksek bir kule inşa edecek ve böylece atalarının bile intikamını alacaktı.
>
> Tanrı'ya itaat etmenin nasıl bir kölelik olduğunu gören halk Nemrud'un yolundan gitmeye çoktan hazırdı; kuleyi inşa

> etmek için bitmek tükenmek bilmeyen bir hevesle, yorulmadan, durmadan çalıştı insanlar. O kadar çok kol vardı ki birlikte çalışan, tahmin bile edilemeyecek kadar hızlı yükseldi kule. Üstelik öyle geniş bir gövdesi vardı ki kuleyi görenler yüksekliğini az zanneder oldu. Zamanla dayanıklılıklarını kaybetmesinler diye yer sakızıyla güçlendirilip birbirine eklenen, fırınlanmış tuğlalardan yapılmıştı bu kule. İnsanların böylesine delirdiklerini gören Tanrı, onların soyunu tamamen kurutmaktan vazgeçer çünkü insan türünün ilk örneklerini tamamen ortadan kaldırmak bile aynı soydan gelenleri uslandırmaya yetmemiştir. Onun yerine hepsine farklı farklı diller konuşturarak onları bir uyuşmazlığın ortasına sürükler; o kadar değişik diller vardır ki bu çeşitlilik kendi aralarında anlaşabilmelerini engeller. Kuleyi inşa ettikleri yerin şimdiki adı, dilin ilkel anlaşılabilirliğinden doğan karışıklık sebebiyle Babylon olarak bilinir. İbraniler ise bu karışıklığı "Babil" ismiyle anar…

Flavius Josèphe, Sibylla'nın farklı Yunan yazarlar tarafından aktarılan kehanetlerini paylaşarak anlatımına devam eder. Bu kehanetlere göre tanrılar en sonunda Babil Kulesini yerle bir edecektir. Bunun sonucunda insanlar konuştukları dillere göre kendi içlerinde ayrılarak farklı yerlere dağılacak, böylece dillerinin farklılaşmasıyla ve daha sonra üzerinde yaşadıkları bölgelerin sınırlarının çizilmesiyle birlikte birbirinden ayrılmış farklı ulusları meydana getireceklerdir. Şimdi de (önünde Josèphe'in kaleme aldığı metinle birlikte) İncil'i yorumlayan Hegel'in bu pasaja ilişkin kendi söylediklerine bir bakalım:

> Nemrud insanı geri kalan tüm gerçekliği yalnızca bir düşünce nesnesi olarak gören, yani onu öldüren, ona hükmeden bir mertebeye yükseltti. Bir daha insanlar için herhangi bir tehlike teşkil etmesin diye doğayı etkin bir şekilde hâkimiyeti altına almaya çalıştı; bileğinin kuvvetiyle gurur duyan, delicesine kibirli bir adam olarak doğaya karşı savaş açtı. Olur da Tanrı yine bir tufan koparıp dünyayı sular altında bırakma isteğine kapılırsa ona karşı yeterince güçlü bir şekilde direnmenin bir yolunu bulacaktı; böyle tehdit ediyordu onu. Zira Nemrud denizin ve dalgaların asla erişemeyeceği yükseklikleri bile fazlasıyla geçen bir kule inşa etmeye, böylece atalarının da ölümünün intikamını almaya karar vermişti […]. Zaten her şeyi bu şekilde değiştirmiş ve kısa süre içinde zorbaca bir hâkimiyet

> kurmuştu. Güvensizleşen, birbirlerine yabancılaşan, şimdi de tamamen dağılıp savrulmaktan endişelenen insanları herkesin birbirine ve başkalarına güvendiği, doğaya itimat ettiği, neşeli bir sosyallik bağları temelinde iyileştirip toparlamaya çalışmamıştı; onları bir arada tutabilmesini tamamen sahip olduğu güce borçluydu. Herkesi sulardan korumak için yüksek duvarlar ördü; artık hem bir avcı hem de bir kraldı.

Teknik anlamda gelişmiş bir çağdaşlık kapsamında gerçek olan her şeyi bir bütün halinde egemenliği altına almayı tasarlamasına, "doğanın sahibi ve efendisi" olmak istemesine neden olan bu delice kibre, bu *hybris*'e, bu tür bir ölçüsüzlüğe kapılmasından dolayı Nemrud'u cezalandırmak isteyen Tanrı, insanlara farklı diller, farklı "babiller" (ki meşhur kulenin adı buradan gelir) vererek onları birbirinden ayırır. İnsanlar yalnızca bir saniye içinde artık birbirleriyle anlaşamaz hale gelir. Bunun üzerine Nemrud'un stratejisi de Hegel'in "mutsuz bilinç" olarak adlandırdığı, üçüncü bir ayrışma içinde parçalanmış ve Yahudiliği tecessümün prototipi olarak gören bir bilince doğru yeniden şekillenir. Bu üç ayrışma insanların artık birbirlerini anlamamalarından dolayı kendi aralarında ayrışmaları, kibirle reddedildiği için kutsal tanrıyla aralarındaki ayrışma ve artık düşmanlık seviyesine indirilmiş, yalnızca insanlar tarafından hükmedilmeye, mağlup edilmeye ve onlara boyun eğmeye mahkûm anlamsız ve değersiz nesneler yığını haline gelmiş olan doğayla ayrışmalarıdır.

İbrahim'den Dersler: Kutsal Yasa ve Mutsuz Bilinç

Artık nihayet bu bölünmüş, parçalanmış bilincin mutlak mutsuzluğu İbrahim'le birlikte tecessüm edecektir. Hegel İbrahim'i Yahudiliğin gerçek kurucu babası olarak, bu mutsuz bilincin üstün bir temsili olarak görür (şunu belirtmek lazım; mizacı, "doğal istençleri" gerçek etiğin bir düşmanı olarak gören Kantçılığa göre erdem, "doğal meyillere" karşı mücadele etme cesareti olarak tanımlanabilir). Yahudilik aynı zamanda bu üçlü ayrışmayı temsil eden ve kutsal olarak gören din şek-

linde de karşımıza çıkıyor. Bu üçlü ayrışmanın neler olduğunu tekrar hatırlayalım: insanların kendi aralarında ayrışmaları (Yahudi halkının tüm diğerlerinden ayrılması), insanların kutsal tanrıyla ayrışmaları (Tanrı mutlak şekilde üstündür, korkutucudur ve hiçbir şey onun suretinde olamaz, onun hiçbir temsili olamaz, hatta ona bir isim bile verilemez), insanlığın doğayla ayrışması, yani insanın doğaya hükmetmek ve onu kendi çıkarlarına göre kullanmak istemesi sebebiyle onun kusursuz bir düşmanı olması.

Şimdi de Hegel'in bizzat kendi kelimeleriyle tüm bu hikâyeyi nasıl özetlediğine bakalım:

> Nuh düşman güce (doğa) karşı kendini güvenceye almıştı; onun daha büyük bir güce (Tanrı) boyun eğmesini sağlamıştı, tıpkı kendisinin de boyun eğdiği gibi. Nemrud ise doğaya kendi başına hâkim olarak yapmıştı bunu. Her ikisi de düşmanla zoraki bir barışa imza atmıştı ve düşmanlıklarını bu şekilde sürdürüyorlardı; hiçbiri güzel Deukalion ve Pyrrha çiftinin yaptığı gibi onunla uzlaşma yoluna gitmemişti. Deukalion ve Pyrrha kendi başlarına gelen tufandan sonra insanları dünyayla ve doğayla yeniden dostluk kurmaya davet ettiler, neşe ve mutluluk içinde yokluğu ve nefreti unutturdular onlara, sevgiden doğan bir barış sağladılar, güzel ulusların ataları haline geldiler ve gençliğin baharını muhafaza edecek yenidoğan bir doğanın anası kıldılar kendi çağlarını. Kaldea'da dünyaya gelen İbrahim, gençliğinde babasıyla birlikte bir vatanı terk etmişti zaten; artık Mezopotamya ovasında tamamen bağımsız bir adam ve sırası geldiğinde de bir lider olmak için yapmıştı bunu. Ailesi onurunu kırmamasına ya da onu kovup göndermemesine rağmen tamamen koparmıştı bağını onlarla. Bir haksızlığın ya da zulmün kurbanı olan kimselerde açığa çıkan o acıyı, sevgi duymaya yönelik o sürekli ihtiyacı hissetmemişti. İncinmiş fakat yolunu kaybetmemiş bir şekilde, çiçek açacağı ve kendi kendine mutlu olacağı yeni bir vatan arayışı içindeydi.

Hegel'in verdiği mesaj çok açık: Helenizmden farklı olarak Yahudilik, tufanın ardından bir uzlaşma dini olarak değil, bir ayrışma dini olarak ortaya çıkıyor; daha doğrusu bir üçlü ayrışma. Üzerinde tekrar durmayacağım fakat bu üçlü ayrışma

yerin, yani Yunanların Gaia'sının artık işlenmediği, insancıllaştırılmadığı, hiçbir şekilde sevilmediği gerçeğiyle birlikte çok bariz patlak veriyor (yine Hegel'in yorumlarını aktarmak istiyorum bu noktada):

> İbrahim ucu bucağı olmayan topraklarda sürüleriyle beraber amaçsızca geziniyordu; kendini toprağa biraz olsun daha yakın hissetmek, ona karşı şefkat duymak ve onu dünyasının bir parçası olarak benimsemek için koca arazinin en ufak bir kısmını bile ne işlemiş ne de güzelleştirmişti... Tüm dünya kendisinin mutlak karşıtı, kendisine yabancı bir Tanrı tarafından var edilmeye devam ediyordu; doğadaki hiçbir unsurun katılmadığı, fakat her şeye hâkim olan bir Tanrı... Herhangi bir şeyi sevmek imkânsızdı onun için. Hatta beslediği tek sevgi, oğluna [...] karşı sevgisi bile ona ağır gelebilmiş, her şeyden soyutlanmış o ruhunu daraltmış ve bir gün onu öyle bir endişeye sürüklemişti ki bu sevgiyi de yok etmek istemişti. Bu sevginin gücünün kendisini, oğlunu kendi elleriyle kurban etmekten aciz bir hale getirecek kadar ileri gitmeyeceğinden emin olana kadar da endişesi yatışmamıştı.

Hegel'in bu çıkarımının, bugün bizlere şoke edici ve vicdansızca geldiğini söylemeye gerek yok fakat bu çıkarımın Yahudiliği bir hukuk felsefesi olarak, Yunanlara özgü o uyuma nazaran daha doğa karşıtı bir felsefe olarak yorumlayan mantığın bir parçası olduğunu da kabul etmek gerek:

> Musa'nın dini, mutsuzluktan ve mutsuzluk için doğmuş bir dindir [...]. Çünkü mutsuzlukta ayrışma vardır [...], mutlulukta ise bu ayrışma ortadan kaybolur; sevginin, birliğin hüküm sürme zamanıdır... Çünkü artık Tanrı bir efendi değil; dostane, iyicil bir varlık, özünde uzlaşma barındıran canlı bir gerçekliktir. Halbuki Yahudi Tanrı ayrışmanın en derin noktasıdır, her tür erkin birliği reddeder, yalnızca tahakküme ve köleliğe müsaadesi vardır.

Atina ile Kudüs'ün, Yunan dünyası ile Yahudi dünyasının birbiriyle karşıtlıkları burada en üst seviyesine ulaşıyor: Bir tarafta, Hesiodos'tan Stoacılara kadar *théiov* = kozmos = *logos* formülünün geçerli olduğu ölçüde bütünüyle dünyaya içkin, doğayla, kozmik düzenle birleşik bir kutsal tanrı; diğer taraf-

ta ise üstün, erişilmez, temsil edilemez bir Tanrı. Bir tarafta uyum içinde, adil, iyi ve güzel bir doğa, içinde birbirine karışılan, uyum içinde yaşanması gereken; diğer tarafta düşmancıl, dostane olmaktan uzak, kendisini kullanmanın tek yolunun ona hükmetmek ya da onu sömürmek olduğu bir doğa. Bir tarafta hem Yahudilikte hem de daha sonra Kantçılıkta olduğu gibi doğaya, esasında bencilce ve tembelce olan doğal istençlere kendini zorla kabul ettiren ve bunu emredici, zorunda kılıcı, "Mecbursun!" üslubuyla yapan bir yasanın kutsallığı; diğer tarafta filozof Hans Jonas'ın formülüne göre "tüm sonları içinde barındırdığı" ölçüde çıkış noktasını doğadan alan tam tersi bir yasa.

Hegel'in burada, Yahudiliktekiyle karşıt bir mukayese yaparak sevgisinden bahsettiği Tanrı'nın, Yunanların güzel ve bütüncül dünyasında zaten bir tecessümü olan o kutsal varlığın daha sonraları İsa tarafından da temsil edileceği aşikâr. Fakat farklı bir açıdan bakıldığında, bu tecessüme özellikle meşhur "Dağdaki Vaaz"* bölümünde rastlıyoruz. İsa burada Ferisilerin mesajına, erişilmez bir Tanrı tarafından iletilen kutsal bir yasaya hiçbir sevgi bağı olmaksızın tamamen mekanik bir şekilde uymaya bütün benliğiyle karşı çıkıyor.

Her ne kadar bizleri tufan mitlerinden uzaklaştıran detaylara girmişiz gibi gözükse de aslında İsa bahsi geçen o meşhur "Vaaz"ıyla aynı sorulara değiniyor; insanla doğa arasındaki ilişkilere ilişkin sorulara. O yüzden Atina ile Kudüs arasındaki farklılığı daha iyi anlamamız açısından, bu konu üzerine biraz daha eğilmek o kadar da sıkıcı olmayacaktır diye düşünüyorum.

İsa'nın Mesajı: Kutsal Yasa'ya Mekanik Bir Şekilde Uymak ya da Onu Geçersiz Kılmak Yerine Sevginin Mucizesi Sayesinde Gereğini Yapmak

Şimdi, Aziz Augustinus'tan bu yana onun verdiği "Dağdaki Vaaz" ismiyle anılan Gerçek Mutluluk bölümünün en başına

* Matta 5:1-7:29 –çn.

dönelim. İsa gittikçe daha da kalabalıklaşan insanlara söylev vermek için kilise avlusuna bir göz gezdirir; onu dinlemeye gelenlerin sayısı sürekli artıyordur. Herkesin kendisini duyabilmesi için dağdaki bir uzantının üstüne çıkar. Bu bölüm, Matta'da (5-7) anlatıldığı gibi, biraz daha kısaltılmış şekliyle Luka'da da (6:17-49) yer alır. Gerçek Mutluluk kısmının tamamlanmasından sonra kısa fakat çok da önemli şu mesajla başlar:

> Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, yer ve gök ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa'dan ufacık bir harf ya da bir nokta bile yok olmayacak. Bu nedenle, bu buyrukların en küçüğünden birini kim çiğner ve başkalarına öyle öğretirse, Göklerin Egemenliği'nde en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliği'nde büyük sayılacak. Size şunu söyleyeyim: Doğruluğunuz din bilginleriyle Ferisiler'inkini aşmadıkça, Göklerin Egemenliği'ne asla giremezsiniz![*]

Yasanın, bahsi geçtiği şekilde "gereğinin yerine getirilmesi" (*pléroma*)[†] anlamına da gelen bu "ötesine geçme" durumunun gerçekleşmesine olanak sağlayan şey sadece sevgidir, Tanrı'ya karşı beslediğimiz o *agapè*[‡] duygusudur. Vaazın devamında İsa, Yahudilik yasasından, esasen On Emir'den alıntıladığı bir dizi örnekle söylevine devam eder: Adam öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, yalan yere tanıklık etmeyeceksin vs. Her seferinde de kurallara harfi harfine, tamamen mekanik bir şekilde uymaya tüm ruhuyla, tüm kalbiyle karşı çıkar çünkü iyi olan, içeriğiyle hiçbir şüpheye mahal bırakmayan ve İsa'nın açık açık tek bir noktasını bile değiştirmeyeceğini söylediği yasaya yalnızca mekanik, rasyonel ve duygusuz bir şekilde, sırf ödev icabı, *doğaya karşı gelen bir emir* icabı uyulduğu takdirde, o yasanın ne bir anlamı ne de en ufak bir değeri kalacaktır. Tam aksine

---

[*] Matta 5:17-20 –çn.

[†] (*Yun.*) İlahi, kutsal güçlerin tamamı; bütünlük, tamamlanmışlık –çn.

[‡] (*Yun.*) Aşk, sevgi –çn.

doğal bir devinimle, hatta bizzat *agapè*'nin kılavuzluk ettiği bir yüreğin itkisiyle, dolayısıyla bir bakıma Kant'ın "duygusal meyil," "doğal istenç" olarak tanımlayacağı hislerle yasanın tamamlanması, gereğinin yerine getirilmesi lazımdır.

Bu noktada İsa'nın, doğrucu Yahudiliğin doğa ile yasa arasında meydana getirdiği o ayrışmayı, sevgi adına nasıl reddettiğini görüyoruz (Kant'ın bahsettiği ayrışmayı da tıpkı bu sebeplerden ötürü aynı şekilde reddederdi, en azından Hegel'in söylediğine göre öyle). Bu yönden bakıldığında, yasanın içeriğini ya da taşıdığı mesajı herhangi bir şekilde silmekten değil, yasa oluş şeklini olduğu gibi ortadan kaldırmaktan, yasaya uymayı mecbur kılacak şekilde buyuran, koşulsuz emir veren mahiyetini yok etmekten bahsediliyor. Çünkü işin içine sevgi girdiğinde tam da o zorunluluk hali ortadan kalkıyor, gereksizleşiyor; o hal yalnızca doğa ile yasa arasında ayrışma olduğu durumlarda varlığını sürdürebiliyor. Burada, tufan olgusunun ve buna ilişkin yorumlamaların hayrete düşmüş, hatta şaşkına dönmüş Ferisiler karşısında İsa'nın açık açık dile getirdiği sevgiye ilişkin yeni mantığı, beklenenin aksine ne kadar iyi bir zemine oturtarak hazırladığını da görebiliyoruz. Üstelik İsa bu mantığa ilişkin detayları gözden kaçırmıyor, hatta deyim yerindeyse üzerine ekleme yapıyor; merhamet (*agapè*) kisvesiyle üstü kapatılan sadaka ve riya konusunda söylediklerine bakalım örneğin:

> Doğruluğunuzu insanların gözü önünde gösteriş amacıyla sergilemekten kaçının. Yoksa göklerdeki Babanız'dan ödül alamazsınız. Bu nedenle birine sadaka verirken bunu borazan çaldırarak ilan etmeyin. İkiyüzlüler, insanların övgüsünü kazanmak için havralarda ve sokaklarda böyle yapar [...]. Siz sadaka verirken, sol eliniz sağ elinizin ne yaptığını bilmesin. Öyle ki verdiğiniz sadaka gizli kalsın. Gizlice yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir.[1]

Dolayısıyla yasa ile doğa arasındaki, ödev ile meyil arasındaki, söz ile öz arasındaki, akıl ile yürek arasındaki ayrışmanın öte-

[1] Matta 6:1-4.

sine geçme durumu yalnızca sevgi aracılığıyla, merhamet aracılığıyla, *agapè* aracılığıyla gerçekleşebilir. Yasanın gereğini yerine getiren, tek bir noktasına bile dokunmadan onu tamamlayan şey sevgidir; hatta öyle ki yasa emredici olmaktan, bir buyruk olmaktan çıkar. Örneğin evladını seven bir anneye ona sarılması gerektiğini, ağladığı zaman onu kollarına alması gerektiğini, üşütüğünde ısıtması, acıktığında doyurması gerektiğini söylemek için bir yasa hazırlanmasına ihtiyaç yoktur. Sevgi tüm bunları *doğal olarak* sağlar ve bu hareketle, yürekten gelen bu eyleme geçme güdüsüyle yasanın yapısı, yani o emredici karakteri ortadan kaybolur. Eğer başkalarını da evlatlarımızı sevebildiğimiz gibi sevebilseydik, dünya üzerindeki tüm savaşlar muhtemelen son bulurdu. Şimdi de Hegel'in bu pasajı nasıl yorumladığına bakalım, bana göre son derece doğru ve derinlikli bir şekilde yorumlamış:

> Göklerin Krallığı tasvirinde yasaların ortadan kaldırılmasından bahsedilmiyor ancak ödeve sadık kalma ruhuyla sağlanan bir adaletten daha farklı ve daha bütüncül bir adalet anlayışıyla bu yasaların tamamlanmaları gerekiyor; böylece yasalardaki eksikliğin tamamlayıcısı bulunmuş oluyor. Bunun üzerine İsa, bu tamamlanma ilkesinin birçok yasa için geçerli olduğunu gösteriyor. Daha kapsamlı bu ilke, yasaların emredeceği şekilde davranma istenci, yasa ile meyilin birleşimi olarak adlandırılabilir. Bu birleşim sayesinde de yasa, yasalık yapısını kaybediyor ve yasa ile meyil arasındaki bu birliğe yasanın *plérôma*'sı (gereğinin yerine getirilmesi) deniyor.

Ve İsa bu vaazı her verdiğinde, yasaların gereklerinin merhametten doğan sevgiyle, *agapè*'yle nasıl ve ne şekilde yerine getirileceğini her bir emir için özellikle gösterir. Bu bağlamda, Hegel'in, o meşhur "adam öldürmeyeceksin" emrine ilişkin yorumlamalarına bakalım şimdi de:

> Öldürmeyeceksin: İsa bir erdemle sevgiden doğan bir eğilimi karşı karşıya getiriyor. Bu eğilim, bahsi geçen emrin içeriğini tamamen fuzuli kılmakla kalmıyor, aynı zamanda emrin buyurgan yapısını da ortadan kaldırıyor. Bir emir olarak, emreden olarak kendisine direnen bir gerçeklikle karşı karşıya

> gelmesiyle birlikte, eğilimden doğan eylem için ruhun feda edilmesi, parçalanması ya da boyunduruk altına alınması düşünceleri de uzaklaştırılıyor. Üstelik bu eğilim, aklın o soğuk buyuruculuğuna nazaran çok daha zengin ve canlı bir bütünlük hali.

İyice anlaşılabilmesi için Hegel'in bu metnine ilişkin bir iki yorum daha eklemek gerektiğini düşünüyorum.

Burada bahsedilen akıl, Kant'ın kesin emredici olarak nitelediği pratik akıl elbette. Hegel de bunu, Ferisilerin de doğa ile yasayı karşı karşıya getiren Yahudiliğiyle bağdaştırıyor tamamen ve bu karşı karşıya gelme durumu, yasaya emredici bir karakter yüklüyor. Bunun sebebi doğanın yasaya direnmesi, kendiliğinden karşı koyması. Yasa egoist ve tembel yapısı, doğal bir merhametten yoksun oluşu sebebiyle bir emir şeklini almak zorunda kalıyor. Eğer tam tersine sevginin *doğal olarak* yasayı "tamamlama" yöneliminde olduğu fikrinden yola çıkarsak, o zaman doğa ile yasa arasındaki karşı karşıya gelme durumu ortadan kalkacağı için, o emredici yapı da ortadan kalkar.

Ancak bu kadarla kalmıyor; bu vesileyle ikinci yorumumu da eklemiş olayım. Hegel merhametten doğan sevgiyi, *agapè*'yi "*canlı* bir bütünlük" olarak betimleyerek yaşama dair hiç de sıradan olmayan bir kavram öne sürüyor. Hegel bu metni yazdığı dönemlerde, Yaşam kavramının kendisi için çok kesin bir anlamı vardı; düşünülür olanla duyulur olanın, tümel olanla tikel olanın uzlaşması gibi. Canlı varlık, her zaman için madde ile özün, beden ile –belki ruhun değilse bile– en azından hayati bir unsurun birleşiminden oluşur ve içinde karşıtların uzlaşmasını, ayrışmanın, parçalanmanın yok oluşunu barındırır ki haliyle sevginin kusursuz bir tür benzeşenidir. Dolayısıyla Yaşam ile sevgi arasında, sonsuz derinliğe sahip bir geçiş noktası vardır; öte dünya mutluluğuna ilişkin Hıristiyan doktrininin temelini teşkil eden de bu geçiştir. Bu bakımdan Hegel, aşağıdaki yorumu daha önce yer verdiğim ve İsa'nın geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldiğini açıkladığı pasajdan esinlenerek yapabilir:

> Ancak, bu yasaların ve yasalarla bağlantılı konuların tamamlanmasında da olduğu gibi ödev, ahlaki temayül ve diğerleri eğilime zıt bir tümel olmaktan, eğilim de yasaya zıt bir tikel olmaktan çıkıyor. İşte bu anlaşma Yaşam'dır; dolayısıyla birbirinden farklı gerçeklikler arasındaki bağ bakımından da sevgidir.

Yahudilik eleştirisi aracılığıyla burada yine Kant hedef alınmış. Açıkçası eleştiri kadim Yahudiliğin modern dirilişine yönelik. Üstelik bu durum, pasajda da belirtildiği üzere, Hegel sonrası büyük felsefi ekollerden başta Marburg Okulu ve Frankfurt Okulu olmak üzere Yahudi olanların, daha sonraları Kant'ı kendilerini temsil eden koruyucu bir isim olarak seçeceklerini de açıklıyor. Az sonra tekrar değineceğim bu konuya. Şimdilik Hegelci söylemin anlamının son derece açık olduğunu aklımızda tutsak yeter. Kant'a göre, Ortodoks Yahudilikte de olduğu gibi (en azından İsa'nın Vaaz'ında eleştirdiği şekliyle) yasa tümeldir, benim tabiatımın, doğal eğilimlerimin egoist tikelliğine karşı koyan genel ve mutlak bir emirdir; yasayı emredici kılan, ona, "Yapacaksın, mecbursun!" formunu veren budur. Bunun sebebi ise benim egoist tabiatımın direnmesi, ahlaki yasa ile bir ödev, bir buyruk formunu alan iyiye kendiliğinden yönelmemesidir. Aksine, eğer sevgi varsa, eğer sevgiyle ve sevgi adına hareket ediyorsam, kendi yüreğimin sesinden başka hiçbir şeye kulak asmaya ihtiyaç duymadan yasanın gereğini yerine getirmiş oluyorum zaten. Benim tabiatımdan başka, dışarıdan gelen ve tabiatıma ters düşen hiçbir emir beni yönlendirmiyor; öyle ki benim başkaya yönelik istencim, *agapè*'nin kılavuzluk ettiği o doğal eğilimim tümel bir yasanın gelip düzelteceği ve hatta yanlışlığını gidereceği tikel bir istenç olmaktan çıkıyor. Tam aksine, birbirine zıt düşmeyen fakat birbirinden farklı bu iki gerçeklik –ki bu perspektiften yaklaştığımızda bunlar doğa ile yasa, sevgi ile emir oluyor– arasında ahenkli bir bağ haline geliyor. Ve Hegel'in "Yaşam" adını verdiği uzlaşma da tam olarak bu:

> Şöyle ki, "Öldürmeyeceksin" emri, düşünebilen her canlının iradesi için geçerli kabul edilmiş ve evrensel hukukun bir par-

> çası olarak da geçerli kabul edilebilecek bir ilke. İsa bu emirle uzlaşma ruhunun özünü, en üst düzeyini, yani sevginin boyutlarından birini karşı karşıya getiriyor. Sevginin bu yönü, yasaya karşı çıkmıyor; üstelik onu tamamen gereksiz kılarak çok daha zengin, çok daha canlı bir bütünlüğün bir parçası haline getiriyor. Öyle zengin ve öyle canlı bir bütünlük ki bu, yasa kadar yetersiz bir şey onun açısından kesinlikle var bile olamıyor. Yasanın sahip olduğu formu uzlaşma ruhu içinde kaybettiği gerçeğini, bu kavramın Yaşam tarafından uzaklaştırıldığı gerçeğini göz önünde bulunduralım; eğer, uzlaşma ruhu, bu kavrama göre tüm tikelliği içinde barındırdığı tümelliğini kaybederse, bu yalnızca görünürde bir kayıp olur ve aslında, sayıları az da olsa kendilerini ona bağlı hisseden bireylerle arasındaki canlı ilişkilerin zenginliğinden dolayı sonsuz bir kazanımı temsil eder.

Hegel yaptığı yorumda Vaaz'ın adeta adım adım üzerinden giderek bizzat İsa'nın "Kutsal Yasa ve peygamberler" kısmından verdiği örnekleri tek tek ele alıyor. Dileyen okurlar sırası geldiğinde Hegel'in diğer yorumlarını takip ederek keyfini sonuna kadar çıkarabilirler. Fakat en önemli noktayı belirttik zaten: Doğa ile yasayı birbiriyle uzlaştıran, emredici yapısını gereksiz kılan, insanlara o "canlı zenginliği" –ki bu olmadan hayatları neredeyse yaşanmaya değer bile olmayacaktır– veren sevgidir. Farklı bir şekilde de olsa, tıpkı Yunanlarda olduğu gibi, tufandan sonra gerçekleşen şey doğayla bir uzlaşmadır.

14

Oidipus ve Kompleksi

Giriş

Herkes, genel hatlarıyla da olsa bu hikâyenin örgüsünü az çok bilir: Oidipus daha emzirilme çağında bir bebekken ailesi tarafından terk edilmiş bir çocuktur. Delphoi tapınağında bir kâhinin söylediğine göre, büyüyüp yetişkin bir adam olduğunda, Thebai kralı olan babası Laios'u bilmeden ve istemeden öldürerek annesi İokaste ile evlenecek, İokaste'den de İsmene ve Antigone isminde iki kızı, daha sonra birbirini öldürecek olan Eteokles ve Polyneikes isminde iki oğlu olacaktır.

Yunanların ilgisini fazlasıyla çeken ve tragedyaya ilişkin düşünceleri arasında kendine ayrıcalıklı bir yer edinen bu mitten, psikanaliz dalı da bir tür evrensel arketip çıkarmak ister; sanki dünyadaki tüm küçük erkek çocukları potansiyel birer Oidipusmuş gibi, sanki Yunan tragedyalarının evrensel düzeyde başarı elde etmiş olmasının açıklaması, sahnelenen ve açığa çıkarılan bu duygusal kompleksin evrensellik düzeyiymiş gibi. Daha sonra da göreceğiniz üzere, bu yorumlama kendi türünün ne en iyisi ne de en makulü olmaktan epey uzak. Hatta tragedyanın taşıdığı o derin anlamın yanından adeta geçip gidiyor ve Yunanların bu efsaneye yüklediği anlamın bazı kısımlarını içermiyor bile. Birazdan sizinle de paylaşacağım zaten, ancak Oedipal tragedyaya ilişkin bu psikolojik ve indirgemeci bakış açısının kaynağını, Sophokles'in yazdığı Kral Oidipus *isimli oyunun hangi pasajından aldığını en başından göstermek isterim.*

Bu dramda psikanaliz dalı tarafından durmaksızın atıfta bulunulan önemli bir an var; Yunan tragedyasının gerçek anlamını da gölgede bırakan bu anı tam olarak anlayabilmek için, Oidipus'la ilgili hatırlatmam gereken bazı şeyler var. O zamanlarda Thebai kralı olan Oidipus, Korinthos kralı olan manevi babası Polybos'un öldüğü haberini alır; onu evlat edinen Polybos, Oidipus için sahip olduğu tek babadır. Bir yandan onu yetiştiren adamın vefatına üzülürken bir yandan da babasının öldürülmesiyle ilgili kehanette bulunan kâhinin haksız çıkmasına seviniyordur; sonuçta Polybos öldüğüne göre o onu nasıl öldürebilecektir ki? Hikâyenin gidişatına aşina izleyiciler Polybos'un ölümünün hiçbir şekilde kâhinin yanıldığı anlamına gelmediğini bilir çünkü Polybos "gerçek" babası, biyolojik babası değildir ve Oidipus'un o babasından hâlâ haberi yoktur. Bu yüzden en büyük endişesi kehanetin ikinci kısmına ilişkindir; kendi annesiyle evleneceğinin söylendiği kısma. Oidipus'a göre annesi, Polybos'un karısı Merope'den başkası değildir ve o da hâlâ hayattadır.

Şimdi İokaste'nin, Korinthos kralının ölümünü "iyi haber" olarak getiren haberciyi yanlarına çağırarak kendi eşi olan öz oğlunu (fakat oğlu olduğunu bilmiyordur) nasıl teskin ettiğine bakalım:

OİDİPUS: Beni niye çağırdın İokaste?

İOKASTE: Bu adamı dinle, büyük kehanetlerin ne olduğunu anla (İokaste burada Apollon'a ve Delphoi kâhinine gönderme yapıyor, Oidipus'un manevi babası olan, ancak gerçek babası olmayan Polybos'un ölümüyle birlikte kehanetlerin hiçbir önemi kalmadığını düşünüyor).

OİDİPUS: Kim bu adam? Ne söylemeye gelmiş bana?

İOKASTE: Korinthos'tan geliyor, baban Polybos'un ölüm haberini getiriyor.

OİDİPUS: Öyle mi yabancı? Sen söyle bakalım.

KORİNTHOSLU HABERCİ: Polybos bu dünyadan göçtü.

OİDİPUS: Suikasta mı uğradı, yoksa bir hastalıktan mı öldü?

KORİNTHOSLU HABERCİ: Ufak bir sarsıntı yaşlı insanları yatağa düşürür.

OİDİPUS: Anlıyorum, zavallı babam hastalıktan öldü.

KORİNTHOSLU HABERCİ: Artık çok ihtiyarlamıştı.

OİDİPUS: Delphoi'deki kâhinden, tepemizde bağrışan kuşlardan kim haber sorar artık? (bu sefer Oidipus meşhur Delphoi kâhini Pythia'ya atıfta bulunuyor; kendi tapınağını inşa etmeden önce Apollon, kâhine de adını veren yılan Python'u oklarıyla öldürmüş ve bu canavarı yapıdaki omphalos –kelime anlamı: göbek– taşının altına gömmüştür, bu taş hem dünyanın merkezini hem de Zeus'un varlığını sembolize eder) Onlara bakarsan babamı öldürecektim; babam Korinthos'ta öldü, işte ben buradayım; elim hiçbir kılıca değmedi (böylece Delphoi tapınağında dile getirilen kehanet açıkça çürütülmüş oluyor, bu durum kesinlik kazandığı için Oidipus'un ne kadar sevindiğini tahmin edebiliriz). Belki ben yanında olmadığım için acısından ölmüştür! Böylece ölümüne ben sebep olmuşumdur... Gerçek şu ki Polybos o değersiz kehanetleri kendiyle birlikte öteki dünyaya götürdü.

İOKASTE: Ben sana ne zamandır söylemiyor muydum?

OİDİPUS: Doğru, ama korku aklımı başımdan aldı.

İOKASTE: Artık öyle şeyleri aklından çıkar.

OİDİPUS: Ama anamla evlenmek tehlikesi ortadan kalkmış değil!

İOKASTE: Durmadan işkence mi edeceksin kendine? Kaderin oyuncağı olan insan, ne bilir başına gelecekleri? En iyisi kadere razı olmak. Ananla evlenmek tehlikesi seni ürkütmemeli; rüyalarında analarıyla yatakta yattığını görenler çoktur. Böyle şeyleri hiç aklına getirmeyen insan hayata kolayca dayanabilir.*

İokaste'nin burada son söyledikleri ve rüyaya ilişkin düşünceleri, psikanalitik yorumlamanın ortaya çıkışını tetikleyen en önemli faktörlerden biridir. Onun da belirttiği üzere, birçok insan rüyasında anneleriyle yattığını görmüştür ve İokaste'ye göre bu gayet masum bir rüyadır. Freud'un, rüyaların yorumlamasına adadığı eserinde (1900), ilk kez Oidipus mitinin psikanalitik yorumlamasına yönelmesi kesinlikle tesadüf değil. Bu konuya döneceğiz çünkü Sophokles'in yazdığı oyunun asıl anlamını gerçekten anlayabilmek için, bugün bile hâlâ bir

* Sophokles, *Kral Oidipus*, çev. Bedrettin Tuncel, İş Bankası Kültür Yay., 2011, s. 35-36 –çn.

perde, neredeyse aşılmaz bir duvar işlevi gören bu tutukluğu ortadan kaldırmamız gerekiyor öncelikle; hatta en doğru şekilde anlayabilmek istiyorsak ortadan kaldırmak yerine onu aşmak daha iyi olacaktır. İokaste'nin söyledikleri arasında en önemli olan şey Oedipal rüyalara ilişkin sözleri değil; onun hemen öncesinde insanların kaderin oyuncağı olduklarını söylediği kısım, bunu da bir kenara not edin lütfen. Kader öyle bir şeydir ki ufak tefek detaylar insanların kontrolünden tamamen çıkar ve insanlar bunlar için ahlaki olarak sorumlu tutulamaz. Bizler, hepimiz, bizden önce, doğumumuzdan bile önce başlayıp devam eden, halihazırda güncel olan ve belirleyici bir rol oynayan hikâyelere aitiz; dönüp dolaşıp bize geri geldiğini düşündüğümüz reel özgürlükse genellikle hayal ettiğimizden çok ama çok daha küçük. Dolayısıyla hayatlarımızın iki boyutu var: tanrılara ait olan ve sırlarını kâhinlerin açığa çıkardığı kader boyutu, bir de hayatımıza egemen olduğunu sandığımız –ve fakat bu konuda yanıldığımız– insani özgürlük boyutu. Bu koşullar altında bilgece olan, İokaste'nin de ileri sürdüğü üzere, dünyanın gidişatını olduğu gibi kabullenmek, durmaksızın karşı koymaya çalışmaktansa kendini akıntıya bırakmak olacaktır; bu yaklaşımın Stoacılığın ortaya çıkışında önemli bir rol oynayacağını ve aslında epey trajik bir derinliğe sahip olduğunu ilerleyen bölümlerde göreceğiz.

Fakat aceleye gerek yok; önce elimizde bulunanlarla, yani bizlere Oidipus mitini öğreten mevcut ve muhtelif kaynaklarla işe başlayalım.

Kendi İçinde Olduğu Haliyle Oidipus Miti

Elbette en birincil kaynağımız Yunan tragedyaları, özellikle Sophokles'in kaleme aldıkları: *Antigone*, *Kral Oidipus*, *Oidipus Kolonos'ta* (Atina yakınlarında bulunan ve kahramanımız Oidipus'un hayatına damga vuran bir dizi felaketten sonra ölmek üzere yerleşeceği şehrin adı). Fakat mitolojide her zaman olduğu gibi bu hikâyenin de farklı versiyonları ve bu farklı versiyonlar içinde Oidipus'un hayatının her bir bölü-

münü ayrı ayrı konu edinenleri mevcut. Tragedyalar döneminden, yani MÖ VI. yüzyılın sonlarından çok daha önce "Thebai devri" adı verilen bir dönem olduğunu biliyoruz. Bu döneme ait, fakat ne yazık ki kayıp olan ve birkaç destandan oluşan bir set olduğu, bazı karakterler gibi Oidipus karakterinin de bu set içinde yer aldığı bilinen diğer gerçekler arasında. Bu eserlerde Oidipus'un yaşadığı talihsizlikleri, özellikle hayatının sonunu getiren olayları anlatan hikâye, Sophokles'in kaleme aldıklarından çok daha farklıydı: Oidipus gözlerini oymuyor ve Thebai kralı olarak huzur içinde yaşamaya devam ediyordu. Zaman zaman gerektiği durumlarda, hikâyenin bu tür farklı versiyonlarının ilginç noktalara ışık tutabildiğini akılda tutmakta fayda var elbet.[1] Ancak bu meşhur mit hem anlatılacağı hem de yorumlanacağı zaman –hatta neredeyse her seferinde– çağdaş edebiyatın Sophokles'in eserlerine başvurduğunu göz önünde bulundurmak önemli. Dolayısıyla en önemli noktaların üzerinden geçmek için ben de onun hikâye örgüsü üzerinden gideceğim.

Öncelikle küçük Oidipus'un doğumundan önceki döneme ilişkin birkaç şey söylemek istiyorum. Oidipus, Thebai'nin ilk kralı olan meşhur Kadmos'un soyundan geliyor; Kadmos Europe'nin erkek kardeşi, Europe ise Zeus'tan hamile kalıp Girit kralı Minos'u doğuran kadın... Kadmos Ares ile Aphrodite'in kızı olan Harmonia'yla evlendikten sonra bu dramın esasen geçeceği Thebai şehrini kurdu. Daha önce gördüğümüz üzere Oidipus'un "gerçek" babasının adı Laios, "gerçek" annesinin adıysa İokaste. Çiftimiz hikâyenin başladığı noktada korkunç bir kehanet öğrenmişti: Eğer bir oğulları olursa bu çocuk babasını öldürecek, hatta bazılarına göre Thebai şehrinin de sonunu getirecekti. O zamanlar bu tür durumlar söz

[1] Arkaik döneme –V. yüzyıl ve öncesi– baktığımızda Homeros, Hesiodos ve Pindaros'a ait eserlerde Oidipus mitine dair bazı önemli ifadelere rastlayabiliyoruz. Euripides'in *Fenikeli Kadınlar* isimli eseri de bazı noktalara Sophokles'inkinden çok daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşıyor. İlerleyen zamanlar içinse "alışkın" olduğumuz mitografların, yani Apollodoros ve Hyginus'un eserlerinin yanı sıra Pausanias ve Sicilyalı Diodorus'un eserlerine başvurmak gerekiyor.

konusu olduğunda genellikle aynı üzücü önlem alınırdı. Oidipus'un ailesi de bunu yaparak küçük bebeklerini terk etmeye, o zamanın deyimiyle "sunmaya" karar verdi çünkü bebekler genellikle bir ağaca bağlanarak terk edilirdi ve böylece vahşi hayvanların iştahına ya da bazı durumlarda tanrıların merhametine sunulmuş olurlardı.

Böylece Laios ve İokaste bebeklerini götürüp terk etmesi için hizmetkârlarından birine, bir çobana emanet eder. Çoban zavallı bebeğe sanki bir av hayvanıymış gibi davranır: Hem kolayca sırtında taşıyabilmek hem de "sunulacağı" ağaca bağlayabilmek amacıyla bebeğin ayak bileklerini deler ve içlerinden ince bir ip geçirir. Oidipus adını bu olaydan alacaktır ve kelime Yunancada "şişmiş ayaklar" anlamına gelir ("şişmiş" anlamına gelen *oidos*, Fransızcada "œdème" [Türkçede "ödem"] kelimesinin de kökenidir, *pous* ise "ayak" demektir). Yoldayken, Laios'un hizmetkârı tesadüfen başka bir şehrin, Korinthos'un kralının hizmetkârlarıyla karşılaşır fakat Sophokles'in tragedyasının izleyicileri, "tesadüf"ün yalnızca tanrıların isteğine verilmiş bir addan ibaret olduğunu çok iyi bilir. Bu kral (Polybos'tan bahsediyoruz elbette) ne kadar istese ve hayalini kursa da bir türlü çocuk sahibi olamıyordur. Polybos'un adamları küçük bebeğin ne kadar tatlı olduğunu görünce onu alıp yanlarında götürmeyi teklif eder. Neden olmasındır ki? Sonuçta Laios bebeği doğrudan öldürmek yerine açıkta bırakarak sunmayı tercih ettiğine göre ona bir şans vermek istemiş demektir. Böylece bebeği aldıkları gibi efendilerine götürürler ve Polybos da elbette onu evlat edinmek isteyecektir. Olaylar bu şekilde gelişir ve böylece bebek *in extremis* kurtulur...

Oidipus doğduğu şehir olan Thebai'den uzakta, Korinthos'ta, kral ile kraliçenin sarayında, onların kendi annesi ile babası olduğundan emin bir şekilde büyür. Hayatında her şey yolundadır. Fakat bir gün bir şölen esnasında sarhoş adamın teki onun bir "piç" olduğundan, Polybos ile eşi kraliçe Merope'nin "uydurma" çocukları olduğundan, ailesinin "gerçek" ailesi olmadığından ve öylesine bulup onu evlat edindikten sonra bu zamana kadar yalan söylediklerinden bahseder; tüm

bunları Oidipus'un duyacağı şekilde anlatır. Duyduklarının etkisiyle altüst olan Oidipus bir an önce "resmi" ailesine hesap sormaya gider. Ailesi, kendilerine yakışmayan bir şekilde tüm bunları inkâr etse de mahcubiyetleri Oidipus'un şüphelerini ortadan kaldırmaya yetmeyecek kadar barizdir. Bunun üzerine Oidipus gerçekleri öğrenmeye karar verir ve tıpkı "biyolojik" anne babası Laios ile İokaste'nin yaptığı gibi, Apollon'un meşhur kâhinesi Pythia'ya danışmak için Delphoi'ye gider. Ona kim olduğunu, nereden geldiğini, ailesinin kimler olduğunu sorar. Pythia her zaman yaptığı gibi sorunun etrafından dolanır ve geçmişe ilişkin açıklamalarla değil, tam tersine Oidipus'un geleceğine etki edecek bir kehanetle cevap verir. Ve söyledikleri korkunçtur: Kehanete göre, Oidipus babasını öldürecek ve annesiyle evlenecektir.

Oidipus kâhinin söyledikleri yüzünden mahvolur. Bu kehanetin gerçekleşmemesi için Korinthos'u sonsuza dek terk etmeye karar verir. İçindeki tüm şüphelere rağmen burası ailesinin yaşadığı şehirdir ne de olsa. Buralardan uzaklaştığında hem babasını öldürme riski hem de annesiyle yatma riski ortadan kalkacaktır. Halbuki –en azından biyolojik anlamda– Kral Polybos gerçek babası, Merope ise gerçek annesi değildir ve zavallı Oidipus Korinthos'tan uzaklaşarak, haberi bile olmadan, aslında amaçladığı şeyin tam tersini yapmaya koyulacak ve buna engel dahi olamayacaktır: Kâhinin öngörüde bulunarak söylediklerinin gerçekleşeceği anlar daha da yaklaşacaktır. Başka bir deyişle, kendini bir felaketten kurtardığını zannederken, farkında bile olmadan o felakete ortam hazırlar aslında. Bu çelişki Sophokles'in tragedyasının en temel itkilerinden biridir aynı zamanda ki *Kral Oidipus* adlı eserinde Oidipus'un İokaste'ye kendini derin düşüncelere sevk eden sarhoş adamla ilgili kısımları anlattığı ve henüz babası olduğundan haberi olmasa da Laios'un ölümünden bahsettiği bir pasajda bunu görebiliyoruz:

> Babam Korinthoslu Polybos, anam da Dorisli Memope'dir. Orada çok sevilen, sayılan bir insandım. Bir gün çok canımı sıkan bir hadise oldu. Bir ziyafette şarabı fazla kaçıran bir

> davetli bana "uydurma evlat" dedi. Bu çok ağırıma gitti. O gün güç zapt ettim kendimi. Ertesi gün anamla babamı buldum, hadiseyi anlattım. Çok üzüldüler; benim de içim biraz rahat eder gibi oldu, fakat o söz aklımdan çıkmıyordu bir türlü, içime işlemişti. Annemle babama haber vermeden Delphoi'ye, tapınağa gittim. Tanrı sorduğuma cevap vermek istemedi, beni geri çevirdi. Yalnız oradan ayrılmadan önce, Phoibos korkunç felaketlere uğrayacağımı, anamla evleneceğimi, ondan çocuklarım olacağını, bana hayat veren babamı öldüreceğimi söyledi. Bunun üzerine başımı alıp Korinthos'tan çıkmaya, tanrının haber verdiği felaketlerden uzak kalacağımı sandığım bir yere gitmeye karar verdim.*

Bunun ardından İokaste'ye, tam Korinthos'tan ve kehanette duyduklarından kaçarken, yolunun üstünde yaşlı bir adam olan –ve hâlâ babası olduğunu bilmediği– Laios'la nasıl karşılaştığını anlatmaya devam eder Oidipus. İhtiyar Laios Oidipus'un yolunu keser, bunun üzerine bir tartışma patlak verir. Kendisine bir sopayla vurmaya çalışan yaşlı adamı engellemek isteyen Oidipus'un bu nefsi müdafaa girişimi, Laios'un hizmetkârlarının araya girme çabalarına rağmen onu öldürmesiyle sonuçlanır. Tanrılar ve tabii kehanetler tüm bunları öngörmüştür zaten ki kehanetlerin yalnızca tanrıların tasarladıklarının bir tercümesinden ibaret olduğunu da söyleyebiliriz. Oidipus'un, gerçek annesi ve babası olan İokaste ile Laios'un memleketleri Thebai'ye doğru yola koyulması bu koşullarda gerçekleşir işte. Üstelik sanki her şey iyice kötüye gitsin diye, tam o dönemlerde Thebai'de nüfusu adeta kırıp geçiren çok kötü bir bela vardır.

Neyse, devam edelim. Oidipus bu korkunç şartlar içinde Thebai kralı Laios'la karşılaşmış ve onu öldürmüştür. Thebaili kral da tıpkı oğlu gibi Delphoi'ye giderek kâhine danışmaya ve şehrinde yaşayan insanları kurtarmak için ne yapması gerektiğini sormaya karar vererek yola çıkmıştır halbuki.

Duygusallığıyla tüm izleyicileri yakalayıp kendine çekecek trajik düğümün tam kalbindeyiz bu noktada: Bir yandan

---

* Sophokles, *Kral Oidipus*, çev. Bedrettin Tuncel, İş Bankası Kültür Yay., 2011, s. 29-30 –çn.

babayı düşünün, oğlunun öldüğünden çok emin; diğer yanda oğlu, babasını Korinthos'ta zannederek en ufak bir fikri bile olmadan kendini gerçek babasına götüren yolu arşınlayan. Kaderleri böyle kesişir işte, hem gerçek hem de mecaz anlamıyla: Laios ile Oidipus'un arabaları, birbirinden dar üç yolun kesişiminde burun buruna gelir, yollar o kadar dardır ki ikisi de takımlarını durdurmak zorunda kalır. İkisinden birinin geri geri gidip kenara çekilerek karşısındakine yol vermesi gerekecektir, fakat her ikisi de fazlasıyla kibirlidir ve yolun, hatta geçiş üstünlüğünün kendi hakkı olduğundan emindir: Laios, Thebai kralı olduğu için, Oidipus ise Korinthos prensi olduğu için. Anlaşmazlık şiddetlenir. Hizmetkârlar karşılıklı hakaretler etmeye başlar, o sırada, Oidipus'un İokaste'ye de anlattığı gibi, Laios Oidipus'a çok sert bir sopa darbesi indirmeye kalkışarak aralarındaki gerginliği düşmanlık boyutuna taşır. Artık yumruklaşmaya başlarlar ve iyice öfkeye kapılan Oidipus hem babasını hem de babasına eşlik eden arabacılarla muhafızları öldürür. Hizmetkârlardan yalnızca bir tanesi kurtulmayı başarır ve oradan koşarak uzaklaşır, ancak bu detay hikâyenin devamı için önem taşıyacaktır çünkü adam her şeyi görmüştür. Ve böylece de kehanetin birinci kısmı gerçekleşir! Oidipus olan bitenlerin gerçekte ne anlama geldiğini henüz idrak etmemesine –ve Laios da edemeyecek olmasına– rağmen sonuçta gerçek babasını öldürmüştür işte...

Hem kendinin aslında kim olduğundan hem de öldürdüğü rakibinin kim olduğundan tamamen bihaber Oidipus, Thebai'ye giden yolda ilerlemeye devam eder. Az önce yaşananlar hem vahşice hem de çok can sıkıcı olsa da ikisi de aynı ölçüde suçludur, fakat Oidipus kendisinin haklı olduğundan çok emindir. Sonuçta kavgayı başlatan hamleyi o yapmamıştır. Böylece tüm bunları arkasında bırakarak uzun ve çetrefilli bir yoldan sonra nihayet doğduğu şehre ulaşır.

Ne tesadüftür ki geldiği şehir bir başka felaketle daha karşı karşıyadır; sebebinin de yine tanrıların isteği olduğuna şüphe yok tabii. Laios'un ölümünden sonra tahta geçen yeni kral, İokaste'nin kardeşi, dolayısıyla Oidipus'un dayısı

Kreon'un ta kendidir. Şehrin başındaki musibetin bir adı da vardır: Sphinks. Aslan bedenine ve bir akbabanınki gibi kanatlara sahip bu kadın canavar, Thebai'de yaşayan herkese sorduğu bir bilmeceyle tüm şehre korku salmaktadır, çünkü cevabı bilemeyenleri doğruca mideye indirir; öyle ki Thebai neredeyse terk edilmiş bir şehre dönüşmek üzeredir. Şimdi o bilmeceye bir bakalım, bunun da birçok farklı versiyonu var ama hepsi aşağı yukarı aynı:

> Sabahleyin dört, öğlen iki, akşam da üç ayakla yürüyen ve genelgeçer kuralların aksine ayak sayısı arttıkça daha da zayıflaşan hayvan hangisidir?

Oidipus Sphinks'in bahsini daha önce duymuştur ve tereddüt etmeksizin, kendini şehrin kurtarıcısı olarak tanıtır. Canavarın karşısına dikilir ve o ölümcül bilmeceyi kendisine de sormasını ister. Daha soruyu duyar duymaz hiç zorlanmadan çözer: Cevap insandır; hayatının sabahında, henüz bir bebekken dört ayakla, yetişkinliğinde iki ayakla, varoluşunun akşamında, yani yaşlanıp zayıf düştüğünde ve bir baston kullanmak zorunda kaldığında da üç ayakla yürür.

Sphinks'in Oidipus'a neden başka bir bilmeceyi değil de özellikle bu bilmeceyi sorduğunu ve Oidipus'un sorunun yanıtını nasıl bu kadar kolay bulduğunu merak etmiş olabilirsiniz. Çok basit: bilmece ile Oidipus'un hayatı arasındaki bağlantıdan ötürü. Bu üç evreyi de tüm derinliğiyle ve elbette tüm talihsizliğiyle aynı anda temsil eden kişidir Oidipus. İokaste'nin hem oğludur hem de daha sonra çocuklarının babası olacak kocasıdır, yetişkin bir adamdır. Fakat işin aslını öğrendiğinde gözlerini oyarak kendini kör eder ve böylece artık bastonla yürümek zorunda kalır. Oidipus'un bilmeceyi hiç zorlanmadan çözebilmesinin sebebi, bilmecenin doğrudan kendi hayatıyla ilgili olmasındandır. Aslında bu bilmece Oidipus'un ta kendidir. Hatta bilmeceyi yanıtladığı sırada zaten kördür bir bakıma ve Sphinks'in neden ona böyle bir soru sorduğunu ya da kendinin nasıl bu kadar hızlı çözebildiğini pek anlamaz. Dolayısıyla zekâsının kıvraklığı aslında çok

küçük bir etkendir ve yalnızca konuya hâkim izleyiciler için bu sahne gerçekten bir anlam ifade eder. Sphinks'in tek bir cümlesi Oidipus'un tüm hayatını özetler: Hâlâ dört ayak üstünde yürüdüğümüz yaşlarda terk edilen bir bebek yetişkinliğe adım attığı zaman varoluşundaki trajedi iyice derinleşir, nihayet yaşlı bir adam olduğundaysa aileye karşı işlenen suçların cezalandırılmasından sorumlu korkunç tanrısal varlıklar olan Erinysler'in ormanında, "üç ayağı üstünde yürümeyi" başarmak zorunda kalacaktır.

Eski bir kehanete göre, herhangi bir insan Sphinks'in tuzaklarını atlatmayı, yani bu durumda sorduğu bilmeceyi çözmeyi başardığında canavarın ölmesi gerekecektir; tıpkı *Odysseia*'da karşılaştığımız Seirenler'de olduğu gibi. Bu yüzden Oidipus'un bilmeceye doğru cevap vermesi üzerine Sphinks kendini kale surlarından atarak yere çakılır ve ölür. Böylece şehir bu canavar belasından kurtulur. Ve tabii Oidipus da gerçek bir kahraman gibi giriş yapar kente. Tüm Thebai halkı onun için bir kutlama yapar ve ona bir sürü gösterişli hediye verirler. Oidipus önlerinden geçerken kalabalığın var gücüyle onu alkışladığı sırada, Kraliçe İokaste'nin kardeşi Kreon bir minnet göstergesi olarak Oidipus'a İokaste'yle evlenmesini ve Thebai tahtına geçmesini teklif eder; sonuçta Laios öldürülmüştür ve İokaste de genç yaşında dul kalmış yalnız bir kadındır. Bu teklifiyle Kreon yalnızca geçici olarak doldurduğu yerini Oidipus'a bırakır.

Böylece kehanetin ikinci kısmı da gerçekleşir: Hayatına kimler tarafından yön verildiğine dair en ufak bir fikri bile olmayan Oidipus babasını çoktan öldürmüştür ve şimdi annesiyle evlenir. Daha önce söylediğim üzere çiftin dört çocukları olacaktır: Oidipus'un ardından tahta geçmek için kavga ederek birbirini öldürecek olan oğulları Eteokles ve Polyneikes ile kızları İsmene ve Antigone. Yaklaşık yirmi yıl kadar bir süre boyunca her şey yolunda gider. Oidipus hem karısı hem de annesi olan İokaste'yle birlikte, özenle büyütür çocuklarını.

Fakat çocuklar yetişkinliğe eriştikleri dönemde yine korkunç bir veba salgını şehri kırıp geçirmeye başlar maalesef.

Hiçbir şekilde durduramazlar salgını. Daha da kötüsü, anlaşılamayan büyük kazalar olmaya, kadınlar ölü ya da canavarlara benzeyen bebekler doğurmaya, ani ve açıklanamayan ölümlerin sayısı hızla artmaya, ekinler git gide daha az hasat vermeye başlar. Bu noktada da izleyicilerin, her ne kadar açıkça dile getirilmemiş de olsa, bu felaketlerin tanrılar tarafından gönderildiğini varsayması ve mevcut koşullar altında bunun olası nedenlerini sorgulaması gerekecektir. Üstelik *İlyada*'da olduğu gibi yalnızca bir veba salgını değildir söz konusu olan; çok büyük bir kozmik düzensizlik yaşanıyordur. Thebai şehri sakinlerini temsil eden koro ilk söyledikleri şarkıda hem felaketin boyutlarını, hem teolojik kökenini (her şeyin Ares'in suçu olduğunu düşünüyorlardır) hem de tıpkı insanlar gibi bitkilerin de aynı sebeplerden ötürü zarar görmelerinden yola çıkarak yaşananların kozmolojik etkilerini hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak ifadelerle açıkça dile getirir:

> Felaketler sayısız, ah! Bir aman vermez bela çökmüş herkesin üstüne; bilemiyorum çaresini bu afetten kurtulmanın. Ünlü topraklarımızda yetişmiyor artık meyveler; ölüyor doğururken bütün analar. Kuş sürüleri misali, Thebaililer birbiri ardından bir azgın alev hızıyla atılıyor kıyısına karanlıklar tanrısının (Hades). Ve ölüyor kent sayısız ölülerle. Acıyan yok serilip yatanlara, birbirine ölüm saçanlara... O vahşi Ares, feryatlar arasında saldırıyor bize bugün, kalkansız; kavuruyor ortalığı... Ey tanrılar tanrısı Zeus! Sen ki hükmedersin yıldırımlara, mahvet onu, mahvet![*]

Bu felaketlerin nereden geldiğini kimse anlayamayınca Oidipus yeniden Delphoi kâhinine danışmaya karar verir ve bir habercisini oraya gönderir. Her zaman yaptığının aksine Pythia son derece açık bir yanıt verir bu kez ve Laios'un katili yakalanıp cezalandırıldığı an şehri yerle bir eden korkunç olayların son bulacağını söyler. Aslında böyle bir suçun zaten cezasız kalmaması gerekir; durum böyle olunca da izleyici, tanrıların bütün her şeyi en başından beri tüm detaylarıyla takip etmekle kalmayıp bu hikâyenin asıl yaratıcıları oldukla-

[*] *A.g.e.*, s. 7-8 –çn.

rını tahmin etmekte zorlanmaz tabii ki. Zaten yaşanacak her şeyin öncelikle kâhinler tarafından dile getirilmesi ve kâhinlerin doğrudan Apollon'un temsilcileri olması bu gerçeği şüphe duyulmayacak bir şekilde ortaya koyuyor.

Suçlu olduğuna dair Oidipus'un en ufak bir fikri yoktur hâlâ. Kâhinin söylediklerini yerine getirme endişesiyle bir soruşturma başlatır, daha sonra Kreon'un tavsiyesi üzerine krallıktaki en ünlü kâhini, daha önce bahsi geçen farklı efsanelerde birçok kez karşılaştığımız meşhur Teiresias'ı şehre çağırır. Elbette Teiresias tüm gerçeği biliyordur ki bilmese kâhin olamazdı zaten. Fakat sakladığı sırlar onu rahatsız etmenin de ötesinde adeta dehşete düşürüyordur, bu yüzden onları halkın huzurunda, özellikle de hâlâ hiçbir şeyden haberi olmayan Oidipus yanlarındayken dile getirmek konusunda müthiş bir isteksizlik duyuyordur. Bunun üzerine Oidipus çok öfkelenir ve Teiresias'ı Kreon'la bir olup arkasından iş çevirmekle suçlar, sonunda öyle bir yaygara koparır ki kâhin artık pes ederek olayı bütün açıklığıyla anlatır. Madem Oidipus her şeyi öğrenmek istiyordur, o zaman Laios'u kendisinin öldürdüğünü ve onun aslında tıpkı kehanette öngörüldüğü gibi gerçek babası olduğunu, üstelik bunun sonucunda bayağı bayağı öz annesiyle evlendiğini duymak zorunda kalır. Söylenenler karşısında altüst olan İokaste tüm bunları reddeder ve hem kendini hem de Oidipus'u kâhinin delirdiğine ve saçma sapan konuştuğuna ikna etmeye çalışır. Hatta daha ikna edici olmak için Laios'un öldürülmesi ve olayın gerçekleştiği yol ayrımıyla ilgili birkaç spesifik detay paylaşır: Bir kere tek bir adam değildir Laios'u öldüren, bir haydut çetesidir, dolayısıyla onu Oidipus öldürmüş olamaz! Durumu daha da sağlama almak için Oidipus'a bir zamanlar bir oğlu olduğunu, fakat o çocuğun terk edilip doğaya sunulduğunu da anlatır. Oidipus biraz sakinleşse de tamamen rahatlayamaz; İokaste'nin sözü geçen yol ayrımını tarif edişi ona endişe verici bazı anılarını hatırlatır, ama olan da olmuştur, her şey yine muallakta kalır...

Dramın tam bu noktasında, Korinthos'tan gelen bir haberci İokaste ile Oidipus'a Polybos'un ölüm haberini getirir.

Polybos'u hâlâ gerçek babası zanneden Oidipus bu habere çok üzülse de aynı zamanda duyduklarıyla içi rahat eder; en azından babasını o öldürmemiştir. Ancak haberci kendini tutamayarak korkunç bir gerçeği daha paylaşır: Oidipus'un çok da üzülmesine gerek yoktur çünkü Polybos gerçek babası değildir sonuçta. Terk edilmiş, tesadüfen bulunmuş ve Korinthos'un hükümranları tarafından evlat edinilmiş bir çocuktur Oidipus. Hadi buyur bakalım! Yapbozun tüm parçaları bir anda yerine oturur. Oidipus kafasındaki tüm soru işaretlerinden kurtulmak için o zamanlarda Laios ile İokaste'nin çocuklarını terk etmeye götüren çobanı huzuruna çağırır. Tesadüf bu ya, o çoban, Laios öldürüldüğü sırada ona eşlik eden hizmetkârlardan biridir. O geceden sonra kaçıp dağa saklanmış ve kendi vicdanını rahatlatmak için Thebai kralının serseriler tarafından öldürüldüğü haberini yaymıştır. İokaste'nin, katilin Oidipus olamayacağını düşünmesinin sebebi budur. Fakat bu bir yalandır ve hizmetkâr çoban sonunda her şeyi itiraf eder: Evet, Teiresias ve Korinthoslu haberci doğruyu söylüyorlardır, terk edilen çocuk Oidipus'un ta kendidir ve Laios'u öldüren de tek bir kişidir. Böylece herkes parçaları yerine oturtarak hikâyenin aslında nasıl geliştiğini kafasında canlandırabilir; Apollon'un korkunç kehaneti artık gerçekleşmiş ve herkes tarafından öğrenilmiştir.

Bir tragedyanın tam ortasında olduğumuz için *happy end* beklemek saçma olurdu zaten. Üstelik işler iyiye değil, tam tersine daha da kötüye gitmeye devam edecek. İokaste bu hikâyenin sonunu öğrenir öğrenmez intihar eder. Onu odasında kendini asmış bir halde bulan Oidipus ise kadının elbisesinin önünü kapatan broşu aldığı gibi kelimenin tam anlamıyla gözlerini oyup yerinden çıkarır. Bunu öfkeye kapılarak yapmıştır fakat her zaman olduğu gibi cezası "suçuyla" doğrudan bağlantılıdır. Suç kelimesini tırnak arasında belirttim çünkü aslında Oidipus bu olanların hiçbirini gerçekten istemedi, hiçbirinin gerçek sorumlusu o değildi. Fakat buradaki dram, olacak hiçbir şeyi öngörememiş olması. Tüm zekâsına rağmen en başından en sonuna kadar her şeye *kör* kalmıştır. Dolayı-

sıyla göz yumarak, öngöremeyerek işlediği günahın cezasını da gözlerinden olarak öder. Zihinsel körlüğüne, fiziksel körlüğü de eklenmiştir artık...

Ölümü de aynı derecede korkunç olur Oidipus'un. Her ne kadar farklı versiyonlar da olsa, en kanonik hale gelen Sophokles'in eseri olduğu için ben onun üzerinden gitmeye devam edeceğim yine. Tüm olan bitenden sonra Oidipus tahttan iner ve Kreon bir kez daha geçici olarak hükümdarlığa gelir. Herkesin onur duyduğu Thebai kralı, aynı zamanda şehrin kurtarıcısı olan Oidipus ise Kolonos'a kaçar ve yaklaşık yirmi yıl boyunca tıpkı bir berduş gibi sefil bir hayat sürer. Tertemiz bir kalbe sahip olan ve aile kavramına özel bir değer veren kızı Antigone, ona sürekli eşlik ederek göz kulak olur. Daha sonra Atina'ya doğru yola koyulur Oidipus, orada muhteşem ve çok hayırsever bir kral olan Theseus şehre hükmediyordur. Yol üzerinde küçük bir korunun yanından geçerken tam orada ölmesi gerektiğini hisseder Oidipus. Bu ağaçlık alan Erinysler'e aittir; babası Kronos'u hadım etmesinden sonra Uranos'un kanından doğup Gaia'ya, toprağa saçılan korkunç tanrısal varlıklara. Burada yine hatırlamakta fayda var; Erinysler'in, dünyaya geliş şekilleri itibariyle en başından beri görevleri, aile içinde işlenen suçları cezalandırmak. Bu açıdan baktığımızda zavallı Oidipus hem bilmeden hem de istemeden bu alandaki tüm kategorilerin adeta şampiyonu konumunda. Mevcut koşullar altında, o acınası varoluşunun bu "iyi niyetli" tanrısal varlıkların elleriyle son bulması çok normal, fakat burası kutsal bir korudur. Atina kralının hizmetkârları da Oidipus'u bu lanetli ormandan kovmaya çalışarak iyi bir şey yaptıklarını düşünürler o yüzden. Bunun üzerine Oidipus, onlara gidip Theseus'u çağırmalarını emreder; her zaman için iyilik ve adalet duygularıyla hareket eden Theseus yanlarına gelir. Oidipus'a acıyarak ölümü sırasında ona eşlik eder: Yer yarılır, Erinysler onu alıp götürür ve tam olarak nerede ortadan kaybolduğunu asla kimse bilmeyecektir. Daha sonra Theseus, Oidipus'un istemeden işlediği suçların affedildiğinin ve dostluklarının bir göstergesi olarak, onu onur-

landırmak amacıyla temsili bir cenaze töreni düzenleyecektir.

Kısacası bu mitin temel senaryosu, yani esas hikâye örgüsü bu şekildedir. Tabii zavallı kahramanımızın çocuklarını etkileyen son durumlar üzerine de birkaç şey söylemek gerek. Bu karakterlerle hem Sophokles'in *Antigone*'sinde hem de Aiskhylos'un günümüze kadar ulaşan eserleri arasında bu konuyu işleyen tek oyununda, *Thebai'ye Karşı Yediler*'de karşılaşıyoruz (aslında bu konuyu ele alan birçok farklı eseri vardı, fakat ne yazık ki onların hepsi kayıp). Oidipus'un iki oğlu Eteokles ve Polyneikes hikâyenin aslını öğrendiklerinde babalarıyla ters düşer. Onu aşağılar ve ona öyle kötü davranırlar ki Oidipus çareyi tanrıların gazabını üstlerine salmaları için onlardan yardım istemekte bulur. İstediği de olur; iki kardeş birbirinin en azılı düşmanı olacaktır ileride. Oidipus öldükten sonra iktidar onlara kalır ve tahta kimin geçeceği konusundaki anlaşmazlıklarını çözmek için sırayla ve birer yıl arayla hükümdarlık etmeye karar verirler: İlk yıl Eteokles geçecektir Thebai tahtına, ikinci yıl Polyneikes, üçüncü yıl tekrar Eteokles, dördüncü yıl Polyneikes... Ancak Eteokles bir kez hükümdarlığı ele geçirdikten sonra tahtı kardeşine devretmeyi reddeder. Bunun üzerine Polyneikes, Thebai'yi geri almak ve anlaşmalarını uygulamaya koymak amacıyla Argoslular'dan bir ordu kurar. Orduyu yöneten yedi komutan vardır ve her komutan şehrin yedi kapısından birini Polyneikes'in isteği doğrultusunda kuşatmaktan sorumludur. Aiskhylos'un oyununun adı buradan gelir: *Thebai'ye Karşı Yediler*. Bir yanda Polyneikes'in komutası altında savaşan Argoslu kartal vardır, diğer yanda Thebai'nin ejderhası.

Eteokles'in ve Kreon'un surlarla iyice korunan şehirleri, Yedilerin saldırılarına yiğitçe direnir ve Argoslular ordusu savaşı adeta büyük bir yıkıma uğrayarak kaybeder. Birbirine düşman iki kardeş yedinci kapının yakınında karşı karşıya gelir ve kendi aralarında verdikleri tek bir mücadelenin sonunda birbirini öldürür. Böylece bir kez daha hükümdarlığa gelen Kreon, kardeşlerden kendi şehirlerini savunanın, yani Eteokles'in düzenlenecek bir cenaze töreniyle onurlandırı-

larak toprağa verilmesini emreder. Onunla savaşan Polyneikes'in bedeniyse vatan hainleri için tasarlanmış en aşağılık muameleye maruz bırakılacaktır: Bir mezara defnedilmeyecek, onun yerine köpeklere ve kuşlara yem olması için bir köşeye atılacaktır. Ve bu fermana karşı çıkmaya kalkan her kim olursa olsun ölümle cezalandırılacaktır!

Antigone tragedyası tam bu noktada başlar. Çok kısa bir eser olmasına rağmen üzerine yapılan sonsuz sayıda yorumla çok daha fazla sayfa yazılır, çok daha fazla mürekkep tüketilir ki o yorumlara bir sonraki bölümde değineceğiz. Esere konu olan olay son derece basittir: Aiskhylos'un oyunu üzerinden gittiğimizde Antigone, ona ne kadar ağır mutsuzluklar yaşatmış olursa olsunlar, yine de onu dünyaya getiren küçük topluluğun, yani ailesinin yanında yer almak zorunda olduğunu söyler. Onun gözünde aile denen o özel alan, şehrin kanunlarından üstün tutulmalıdır. Böylece dayısı Kreon'un emirlerine karşı çıkar ve erkek kardeşini gömmeye gider. Ve tabii ki yolda yakalanarak ölüm cezasına çarptırılır. Aiskhylos'un eseri burada son buluyor. Hikâyeye Sophokles'in eseri üzerinden devam edersek öncelikle Kreon'un verdiği karar konusunda son derece katı olduğunu öğreniyoruz. Daha sonra yakınlarının onu sıkıştırması ve üzerinde baskı kurarak uyarıda bulunmasının üzerine Kreon kararını tekrar gözden geçirir ve yakalandıktan sonra atıldığı hapiste verilen ölüm cezasının uygulanmasını bekleyen Antigone'nin serbest bırakılmasını ister. Ne yazık ki çok geçtir! Onu hapisten çıkarmaya geldiklerinde Antigone'nin kendini astığını görürler. Kreon'un Antigone'ye âşık oğlu da bu neşeli ortamı iyice şenlendirmek istercesine aynı Antigone'nin yaptığı gibi intihar eder ve ihtiyar kralı aldığı yanlış kararların sonuçları üzerinde düşünmesi için bir başına bırakır. Daha sonraları, Yedilerin "Epigonlar" adını alacak oğulları babalarının intikamını almak isteyecektir. Tekrar silahlanacaklar ve Thebai şehrini yerle bir edeceklerdir.

Thebai efsanelerine ilişkin ölümcül döngü böylece tamamlanır. Oidipus'un kaderi ve Antigone'nin isyanı hakkında düzinelerce farklı yorum yapılmıştır. Mit yüzyıllar boyunca in-

sanları etkilemeye devam etmiştir. Hatta günümüzde bile bu konuları ele alan yeni yeni bilimsel ya da akademik eserlerle karşılaşmadığımız tek bir yıl bile geçmiyor. Fakat modern dönemlere en çok damgasını vuranın, eserin psikanalitik okuması olduğuna şüphe yok elbette. O yüzden ben de önce bu okuma üzerinde duracağım. Bunu yaparken de biraz eleştirel bir perspektiften yaklaşacağım, çünkü ilerleyen satırlarda sizlerin de fark edeceği üzere bu okuma, bu muhteşem efsanenin gerçek anlamını biraz gölgede bırakıyor.

Psikanalitik Yorumlama: Yunanistan'ın Göz Ardı Edilmesi ve Tragedyanın Gerçek Anlamının Anlaşılmaması

Freud tarafından ileri sürülen tezi tüm dünya biliyor artık: Küçük oğlan annesine sahip olmak istiyordur ve bunun önünde bir engel gibi gördüğü için kendine rahatsızlık veren babasından kurtulmak ister. Freud'dan sonra çok sayıda psikanalist de Yunan mitlerini bu yorumun kılavuzluğunda okuma görevini üstlendi, tabii öncelikle Oidipus mitini. Freud'a göre, Sophokles'in oyununun evrensel düzeyde bir başarı elde etmesinin açıklaması da bu meşhur kompleksin evrenselliği. "Komplekssiz Oidipus"[1] adını taşıyan, hem son derece eğlenceli hem de konuyu çok iyi bilen ve anlayan bir kalemden çıktığı için Freudyen indirgemeciliği açısından hayli yıkıcı makalesinde Jean-Pierre Vernant, büyük mitlerin psikanalitik yorumlamalarına epey radikal bir eleştiri getiriyor. Tüm yanlışlığını ortaya koymadan önce Freudyen bakış açısını nasıl özetlediğine bir bakalım:

> Freud bu açıdan olabildiğince nettir: Oidipus tragedyasının sürekli ve evrensel başarısı çocuğun *psykhe*'sinde de kahramanı yıkıma götüren eğilimlerin benzeri eğilimler demetinin aynı şekilde evrensel varlığını kanıtlamaktadır. *Kral Oidipus*, bizi de Atinalı yurttaşları altüst ettiği kadar heyecanlandırıyorsa, bu, bugüne kadar inanıldığı gibi, Tanrıların kadiri mutlak niteliğini, insanların zavallı iradesinin karşısına koyan bir

[1] *Bkz.* Jean-Pierre Vernant ve P. Vidal-Naquet, *Oidipus ve Mitleri*, Complexe Yayınları.

> alınyazısı tragedyası olmasından değil, Oidipus'un yazgısı bir anlamda bizim de yazgımız olduğu, kâhinin ona söylediği bedduayı biz de içimizde taşıdığımız içindir. Oidipus babasını öldürüp annesiyle evlenerek, unutmaya çalıştığımız arzumuzu gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla tragedya her bakımdan bir psikanalizle karşılaştırılabilir: Oidipus'a baba katili, ensest düşkünü yüzünü gizleyen peçeyi kaldırarak kendini gösterirken, bize de kendimizi göstermektedir. [...] Eskiden duyduğumuz babayı öldürme ve anneyle birleşme isteklerimiz, bunları hiçbir zaman hissetmemiş gibi davranan bilincimizde yeniden açığa çıktığında, içimizi kaplayan suçluluk duygusunda ve dehşette tragedyanın anlamı gün ışığına çıkar.*

Bu Freudyen okuma özeti, sonuç kısmına kadar doğru gibi geliyor bana. Evet, en yaygın psikanalitik yorumlama açısından bakarsak Sophokles'in eseri acımasız bir çözümleme mahiyetinde. Bilinçaltımızın derinliklerini bir anda gözler önüne sererken, eserin hem yüzyıllar boyunca hem de sınır tanımaksızın elde ettiği başarıyı açıklayan, özgürleştirici bir etkiye de sahip. Bayrağı Freud'dan devralan sayısız halefi, mite bu bakış açısından yaklaşma geleneğini devam ettirmiş ve her biri ustalarının söylemlerini daha arı bir hale getirmeye, daha fazla detaya girmeye, efsanedeki en ufak bir dönüm noktasını dahi bu sözde zamansız okumanın kılavuzluğunda çözümlemeye çalışmıştır. Bruno Bettelheim da aynı şekilde bu akılcı Freudyen bakış açısını daha da genişleterek yalnızca geleneksel masalları değil, aynı zamanda büyük Yunan mitlerini de çözümlemede kullanmıştır.

Bruno Bettelheim'ın artık bir klasik haline gelen *Peri Masallarının Psikanalizi* isimli eserinde geliştirdiği fikir gerek beyaz perdeye yansıtılan gerekse kitaplarda anlatılan masalların çocukluk dünyasını hareketlendiren büyük ruhsal çatışmaların bir yansıması olduğunu ileri sürüyor ki birçok yönden uyanıkken kurulan düşleri akla getirmeleri de bu yüzden. Bir masal küçük çocukların hayatını allak bullak eden, aynı

---

* Jean-Pierre Vernant ve Pierre Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*, çev. Sevgi Tamgüç ve Reşat Fuat Çam, Kabalcı Yay., Ocak 2012, I. cilt, s. 90-91 --çn.

zamanda yaşla birlikte ve çocuğun cinsiyetine bağlı olarak – çünkü bazıları kız çocuklarını bazıları da erkek çocuklarını daha çok etkileyen masallar mevcuttur– onunla evrilip dönüşen o büyük ruhsal çatışmaların, hem kurgu yönünden hem de hikâye yönünden zengin, hayali bir yansımasıdır. Dolayısıyla Oidipus kompleksinin son derece doğru konumlandırıldığını söyleyebiliriz.

Ivanhoe masalını ele alalım mesela; cesur bir genç adamın, güzel bir genç kadını zindana kapatan alçak bir ihtiyara karşı mücadelesinin anlatıldığı bir masal. Bettelheim'a göre bu masalda, erkek çocuğun, yaşlı bir adamın bir kenara koyup kendi için sakladığı annesini kurtardığı sahnede Oidipus kompleksinin açıkça gözler önüne serilmesi söz konusu. Bu koşullar altında çocuğun aynı hikâyelerin tekrar tekrar anlatılmasına yönelik hevesi ve mutlu bir sona duyduğu ihtiyaç, yaşadığı o ruhsal çatışmayı kontrol altına alma, yapıcı bir çıkar yol bulma gerekliliğiyle de uyumlu. Fakat bunun biraz daha ötesine gitmek ve yalnızca küçük çocuğun, yani Ivanhoe ya da Oidipus'la temsil edilen karakterin bakış açısına göre konumlanmak yerine evlatlarının saldırganlığına kendilerince iyi bir tepki veren anne babanın durumlarını da göz önünde bulundurmak gerekiyor. Örneğin *Pamuk Prenses* masalını da bu açıdan yorumluyor Bettelheim: babası tarafından sevilen bir çocuğa karşı üvey annenin duyduğu kıskançlığı anlatan bir masal olarak. Fakat bunun için de Labdakisler efsanesini, Thebai'nin kurucusu Kadmos'tan başlayıp Oidipus'tan geçerek Eteokles ve Polyneikes'e kadar, baştan sona ebeveynlerin çocuklarına karşı sergilediği bu düşmancıl tutumların ışığında yeniden okumak gerekiyor. Bu da aşağı yukarı şöyle bir çıkarımı beraberinde getiriyor:

> Bu mitler içindeki farklı ölümcül ilişkileri kısaca gözden geçirelim: Tantalos oğlunu sevgiyle kabullenmek yerine onu kendi elleriyle kurban ediyor. Laios da Oidipus'a karşı aynı şekilde davranıyor ve Oidipus'un iki babası da sonunda öldürülüyor. Oinomaos kızını yalnızca kendine saklamak isterken ölüyor, tıpkı oğluna fazlasıyla sıkı bağlı İokaste gibi. Karşı cinsiyet-

ten çocuk için hissedilen cinsel sevgi, aynı cinsiyetten çocuğun babanın ya da annenin yerini almasına veya onlardan üstün gelmesine yönelik endişeyle güdülenen eylemler kadar yıkıcı olabiliyor. Oidipus babasını silerek kendini yok ediyor, tıpkı onu kendi sefaletine terk eden oğullarının birbirini yok etmesi gibi. Oidipus'un oğulları birbirini kıskançlık sebebiyle, rekabet duygularıyla öldürüyor. Babası Oidipus'u sefalet içinde terk etmeyip acısını paylaşan Antigone ise kardeşi Polyneikes'e duyduğu aşırı bağlılık yüzünden ölüyor.

Günlük konuşma düzeyindeki çözümlemelere baktığımızda, Antigone'nin bakire olmasının sebebi babasına duyduğu sevgi nedeniyle kendini onun için el değmemiş olarak saklamak istemesi gibi gözüküyor. Kreon ise Oidipus'un kızı Antigone'yi ölüme göndererek ona âşık olan ve onun artık olmadığını öğrenince intihar eden oğlu Haimon'un ölümüne sebebiyet veriyor. Kronos'un kendi babası Uranos'u hadım etmesini, Uranos'un ise oğlu Zeus tarafından tahtından indirilmesini de bunlara eklersek tüm Yunan mitlerinin nihayetinde tek bir problemin etrafında döndüğü sonucunu çıkarmak hiç zor değil: Oidipus kompleksinin!

Yunanistan'daki Kader Kavramını Anlamak: Vernant'ın Yorumlaması

Oidipus efsanesinin psikanalitik yorumlamalarını neyle karşılaştırabiliriz peki? Birçok şeyle aslında ve daha detaylı olması açısından, Vernant'ın daha önce sözünü ettiğimiz o güzel makalesine değinmek istiyorum tekrar. Fakat hikâyenin özüne bağlı kalmak açısından, Yunan mitlerine uygulanan psikanalizin, bu mitleri anlaşılır kılan temel faktörleri teğet geçtiğini de eklemek gerek. Öncelikle tragedyanın Yunanistan'da nasıl bu kadar keskin ve sınırlı bir yaşam süresi –kabaca, ortaya çıkışından itibaren VI. yüzyılın sonuna kadar, yaklaşık bir asırdan daha az– olduğunu tarih kaynaklarına başvurmadan nasıl anlayabiliriz?

Freud'un bakış açısında tragedyanın bu tarihsel özelliği tamamen anlaşılmaz kalır. Tragedya, malzemesini evrensel de-

> ğeri olan bir düş tipinden alıyorsa, trajik etki her birimizin içinde taşıdığı bir duygusal kompleksin harekete geçirilmesine bağlıysa, niçin tragedya IV ve V. yüzyılların sınırında Eski Yunan dünyasında doğmuştur? Diğer uygarlıklar neden onu bilmemiştir? Tragedya esini, niçin Eski Yunan'da bile, tragedyanın dram dünyasını üzerinde kurduğu bu çelişkileri, onların nedenini açıklayarak yok eden bir felsefi düşüncenin karşısında silinip gidecek kadar çabuk tükenmiştir?*

Aslında güçlü, hatta o kadar güçlü bir karşı fikir ki bu, Vernant kendi sorduğu sorulara güvenilir ve bilgince yanıtlar getirmekte gecikmez.

Tezi bu Yunan tragedyasının yalnızca evrensel ve zamansız bir kompleksle özdeşleşmekle sınırlı kalmadığı ve çok özel bir hikâyeyle, tarihin tanıklık ettiği siyasi bir meseleyle de özdeşleştiği yönünde: demokratik anlamda örgütlenmeye başlayan bir kentin merkezinde insani sorumluluk meselesi. Felsefe, özellikle Aristoteles'in felsefesi bu konuyu rasyonelleştirerek, az çok özgür eylemlerin tipolojik taslağını çıkararak bayrağı tragedyadan devralıyor ve hem Antik Yunan kadar eski hem de bütünüyle ona özgü bu edebi türe son noktayı koyuyor. Bu noktada yine bir Vernant alıntılamasına yer vermek istiyorum müsaadenizle, yalnızca Caesar'ın hakkını Caesar'a teslim etmek için değil, aynı zamanda sizlerin de kendi muhakemenizi daha kolay yapabilmeniz için:

> VI. yüzyılın sonunda hukukun "iradi" cinayetle, "bağışlanabilir" cinayeti henüz beceriksiz ve ikircikli biçimde birbirinden ayırarak sorumluluk kavramını yerleştirmeye başladığı dönemde tragedya türünün birden ortaya çıkması, içsel insanın tarihinde önemli bir evreye işaret eder: Kentdevletin çerçevesi içinde, insan kendini evrene egemen olan dini güçlere oranla az ya da çok bağımsız, eylemlerinin az ya da çok sahibi, kişisel ve siyasi yazgısının üstünde az ya da çok etkisi olan bir fail olarak sınamaya başlar. Batının psikoloji tarihinde irade kategorisi haline gelecek şey hakkındaki bu henüz belirsiz olan ve dalgalanan deneyim, tragedyada, insanın edimleriyle ilintisine yönelik sıkıntılı bir sorgulama biçiminde dile gelir: İnsan

---

A.g.e., I. cilt, s. 94 –çn.

> gerçekte ne ölçüde eylemlerinin kaynağıdır? Bunun inisiyatifini ele alır ve sorumluluğunu taşır gibi olduğu sırada bile, onların gerçek kökeni insanın dışında değil midir? [...] Değer çatışmalarının çözülemez gözüktüğü toplumsal bağlamla, dünyanın dinsel düzeni içinde tam anlamıyla yer alamadığı için bütünüyle "problematik hale gelmiş" insan pratiği arasındaki bu içten bağ, tragedyanın zamanda ve mekânda yeri kesinkes belirlenmiş tarihsel bir moment oluşunu açıklar. Onun Atina'da bir yüzyıl içinde doğduğu, geliştiği, sonra da ortadan kaybolduğu görülür. Aristoteles *Poetika*'yı yazdığında seyircide ve tiyatro yazarlarında tragedya zembereği zaten kırılmıştır. [...] Failin, fiillerine bağlanma derecelerini daha açıkça ayırt etmeye çalışarak rasyonel bir eylem kuramı geliştiren Aristoteles, artık ne trajik insanı ne de bilinci bilmektedir: Ona göre bunlar geride kalmış bir döneme aittir.*

Dolayısıyla bu, tragedyanın doğuşunu açıklayan demokratik düşüncenin de doğuşudur, tıpkı sonunu açıklayan felsefenin doğuşu gibi: Yunan halkı irade ve sorumluluk düşüncelerine siyasi bir anlam yükleyerek, kaçınılmaz olarak yazgı meselesini, insan iradesi ile tanrının inayeti arasındaki çatışmayı sorguluyor. Felsefe ise insani sorumluluk meselesine rasyonel bir çözüm sunarak, hür ve iradi eylemlerin, haliyle de yargılanabilir olmayan ve daha "bağışlanabilir" olanlara nazaran cezaya tabi tutulabilecek edimlerin tipolojisinin taslağını çıkararak tragedyayı yavaş yavaş gereksiz kılıyor. Bu konuda bir başka düşünürün, Clément Rosset'nin fikirleri üzerinden gidersek, ahlaki bakış açısının tragedyayı ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz. Bu bakış açısı yazgı kavramının yerini cezalandırmayla dolduruyor.

Daha basitçe dile getirmek gerekirse, bana Vernant haklıymış gibi geliyor; gerçekten Oidipus tragedyasının burada bir kırılma noktası var. Vernant'ın esin kaynağını takip edersek, ben miti anlamak konusunda biraz daha ileri gitmeyi ve Vernant'ın çok sevdiği bu tarihi ve siyasi problematiği biraz daha yüksek, hatta çok daha yüksek bir seviyeye taşımayı, yani kozmoloji düzeyinde ele almayı teklif ediyorum.

A.g.e., I. cilt, s. 92-93 –çn.

Daha İleri Gitmek İçin: Oidipus Efsanesinin Kozmolojik Yorumlaması

Oidipus efsanesine ilişkin böylesine bilgince yapılmış yorumlamalardan sonra, yeri geldiğinde risk alarak konuya yeni bir vizyonla yaklaşmak her zaman için biraz iddialı olacaktır. Dolayısıyla ben de fazlasıyla temkinli davranarak, mitin yine modern bir okumasını eklemek yerine, bizzat Yunanların bu miti nasıl gözden geçirmesi gerektiğinden bahsetmeyi öneriyorum; en azından Aiskhylos'un Thebai'nin kuruluşuna dair hikâyelere, dikkat çekmeyecek kadar ölçülü fakat aynı açıklıktaki atıflarını yerinde buluyorsak bunu yapabiliriz diye düşünüyorum.

Peki, bu farklı hikâyeler aslında ne anlatıyor? Öncelikle ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde, modern adalet anlayışımız doğrultusunda Oidipus'un "suçlu" olmadığını biliyoruz. Onun dışında gelişen ve başına gelen olaylar hakkında hiçbir şey bilmediği ve bunların hiçbirini istemediği apaçık ortada. Üstelik hem kâhinlerin hem de onlarla birlikte tanrıların bulunduğu ve hayati önem taşıyan konum itibariyle Oidipus'un hiçbir şekilde kontrol edemediği ve kendinden üstün bir yazgının kuklası olduğu da aşikâr. Tabii "küçük insanları," rütbesizleri, yani Thebailileri de unutmak olmaz; çünkü onların da sıradan vatandaşlar olarak, halk olarak ne başlarına gelen felaketlerle ne de diğer musibetlerle ilgili uzaktan yakından ilgileri vardır ve bu durum, şehirlerinin Epigonlar tarafından yerle bir edildiği son ana kadar hiç değişmez.

Ancak daha genel bir ölçekten baktığımızda, insanların başına gelen ve hayatlarını mahveden felaketleri hiçbir zaman hak etmedikleri gerçeğine biraz şüpheyle yaklaşmak gerek. Doğal afetler, kazalar ve ölümcül hastalıklar insanların iyi ya da kötü olup olmadıklarına bakmaksızın hepsini aynı şekilde etkiler. Tıpkı yağmur damlaları gibi, kimin üzerine düşeceklerini seçmezler. Ve hiçbir talihsizlik ya da felaket, en gerici dini hurafelerin öyle olduğunu iddia etmesi dışında, ilahi bir cezalandırma olarak ne yorumlanabilir ne de yorumlanmalıdır. O

noktadan itibaren şu soruyu sormak kaçınılmaz oluyor: Kozmik bir adaletin ve uyumun hüküm sürmesi beklenen bir dünyada, tanrıların her yerde var olduğu ve her şeye karıştığı adil, iyi ve güzel bir evrende böylesi bir adaletsizliği anlamak nasıl mümkün olabilir? Bu insani felaketin, böylesi bir skandalın haksızlığı bütünüyle gözler önünde olduğunda, buna nasıl bir anlam yüklenebilir? Kendi içinde asıl anlamı tamamlayan birçok "ahenkli" yananlam barındırsa da Oidipus miti her şeyden önce bu sorunun cevabını verir. Bu mitin incelemesi, daha önceki bölümlerde Zeus'un kozmik düzeni inşa etmesine ve aynı şekilde Theseus ya da Herakles gibi kahramanlar tarafından o düzenin korunmasına ilişkin okuduklarımızın kaçınılmaz bir tamamlayıcısı mahiyetinde gözüküyor: Oidipus tragedyası, Yunanların dünya vizyonlarının tam merkezinde yer alan o meşhur kozmik uyumun anlamını ve özellikle sınırlarını belirliyor aslında; en azından teogoni ve mitolojinin onu antik felsefeye miras bırakacakları şekliyle.

Oidipus'un hayatı –çocukça bir tabir olacak ama– yaramazlık yaptığı zaman, her ne kadar "istemeden yapsa da" tam bir kâbusa döner. O yüzden ahlaki sebeplerden ötürü tam olarak cezalandırılır diyemeyiz, ama kaderin sillesini yer ve burada Yunanların zihinlerinde canlandırdığı şekliyle tragedyanın temel unsurlarından biri vardır: Tragedyalardaki kahramanların başına gelen felaketler, işledikleri bir hatayı tazmin edecek cezalar gibi etik bir bakış açısıyla tasarlanamaz ve tasarlanmamalıdır. Oidipus gerçekten babasını öldürüp annesiyle evlendiyse bu onun suçu değildir. Kaderin, yani tanrıların oyuncağı olmuştur aslında ki birçok kehanette bulunulması ve o kehanetlerin yalnızca tanrıların isteklerinin birer temsili olduğu gerçeği hiçbir karışıklığa yer bırakmaksızın bunu doğruluyor.

Bu noktada, bizzat Oidipus'un bilinçli olarak yaptığı ve Sophokles'in oyunlarının izleyicisinin de farkında olduğu, hatta *Oidipus Kolonos'ta* adlı eserin birçok pasajında karşımıza çıkan bir unsura değinmek istiyorum. Değinmeden önce bağlamını kısaca hatırlatayım: Kendi gözlerini oyan, dolayı-

sıyla bile isteye kendini kör eden Oidipus, kızı Antigone'nin yardımıyla Attika bölgesinde bir şehir olan Kolonos'tan yola çıkar. Bu şehir Atina'nın çok yakınındadır ve Atina kralı Theseus orayı adaletin egemenliğinde yönetmektedir. Yollarının üzerinde Erinysler'e ait küçük bir ormanlık vardır; neden aile içinde işlenmiş suçları cezalandırmakla görevli olduklarını daha önce görmüştük bu korkunç tanrısal varlıkların. Tanrıların da ilham vermesiyle tabii, Oidipus, ölümün onu tam burada beklediğini, yolunun burada sona ereceğini hisseder. Fakat şehrin sakinleri onu fark eder ve korkuya kapılır, çünkü efsanesini duymuşlardır ve bir an önce onu korudan kovmak isterler; babasını öldürüp annesiyle yatan bir adamı orada barındırırlarsa tanrıların kendilerini cezalandıracağından endişelenirler. Thebai halkı Sophokles'in oyununda koro ve koruphaios [*koro başı*] tarafından temsil edilir. Bu sırada Antigone babasını savunuyordur. İşlediği suçların asıl suçlusu olmadığını, yalnızca kaderin bir oyuncağı olduğunu, hiçbir şeyi bile isteye yapmadığını hatırlatır onlara. Antigone'nin sözleriyle biraz yumuşayan koro şefi, sıra Oidipus'un yakarışlarına gelmeden önce ona cevap verir:

KORO: Oidipus'un kızı bilmelisin ki sana da babana da eşit derecede üzülüyoruz ama tanrılardan korktuğumuz için cesaret edemiyoruz söylediklerimizden fazlasını söylemeye.

OİDİPUS: Muhtaç sürgünlerin tek sığınağı olduğu, onları koruyup kolladığı, tanrılara saygıda kusur etmediği söylenen Atina'nın durumunda olduğu gibi, haksız yere kazanılmış şöhretle itibarın kime ne yararı olabilir? Sadece adımı öğrendiniz diye beni oturduğum yerden kaldırıp kovmak yakışır mı size? Görünüşüm ve yaptıklarım korkutmuyor sizi çünkü başkalarından çok bana zarar verdiler, ama sizi annemle babamın yaptıkları korkutuyorsa onları iyi bilirim (bu pasaj çok önemli çünkü bu noktada seyirci de Oidipus'la birlikte yalnızca kaderinin kendi ellerinde olmadığını değil, aynı zamanda kendi işlemediği, atalarının işlediği suçlarla şekillendiğini anlıyor). Doğamda kötülük yok, sadece bana yapılanlara karşılık verdim. [...] Yabancılar, tanrılar adına yalvarıyorum. [...] Dine aykırı davranışlarla kirletmeyin şansı güzel Atina'nın adını ve size sığın-

> dığımda beni kabul ettiğiniz gibi, korumaya devam edin şimdi de.*

Bunun üzerine şehir sakinleri Oidipus'un topraklarında kalmasını nihayet kabul eder. Aralarına katılan Theseus, Oidipus'un yanına gider ve Erinysler'in korusunun içlerine kadar ona eşlik eder, İyi Niyetliler'in tam olarak onu alıp Hades'e götürecekleri yere kadar götürür.

Dolayısıyla bu tragedya tamamen ahlakın dışında ilerliyor. Hatta Antigone'nin durum analizini yaparken de göreceğimiz üzere, burası tragedyanın en temel kırılma noktalarından biri aslında. Oidipus'un benzersiz bir zekâya sahip dürüst bir adam olduğunu da eklemeliyim bu arada. Alışılagelmişin dışında bir cesarete ve adalet anlayışına sahip. Suçlunun kendisi olduğunu bilmeden Laios'un katilinin peşine düşen ve gerçeği keşfettiği zaman kendini en büyük azabı çekecek şekilde cezalandıran da o. Ödüllendirilmekten çok uzak bir yaşantısı var çünkü varoluşu adeta bir cehenneme dönüşmekle kalmıyor, üstelik tüm zekâsına rağmen birtakım olayların ve kendini aşan kör güçlerin oyuncağı haline geliyor, hiçbir şey de anlamıyor. En azından trajik ölümü tüm acılarına bir son verinceye kadar. Peki, böylesi bir adaletsizlik nasıl mümkün olabilir? Hem bu kadar trajik hem de bu kadar adaletsiz bir yazgıya, uyum içinde bir kozmos olmaktan çok uzak olan, çocukların bir sineğin kanatlarını koparırken ya da karıncaları ezerken yaptığı gibi insanları oyuncak eden öfkeli tanrıların buyruklarıyla bir çılgınlık yumağı haline gelmiş dünyanın muhakemesini yapmadan nasıl sadece seyirci kalınabilir?

Bu soruları cevaplamak için yalnızca tarihi ve siyasi değil, aynı zamanda kozmolojik de bir pencereden bakmak gerek; Vernant'ın yaptığı gibi. Bana göre çözümün genel prensibi şu: Kozmosun düzeni bir kere bozulduktan sonra kayda değer bazı ikincil zararlara yol açmadan düzeni yeniden tesis etmek

---

* Sophokles, *Oidipus Kolonos'ta*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yay., Nisan 2016, 254-286, s. 12-13 –çn.

mümkün değil. Bu yüzden bir baba korkunç bir suç işlediğinde bunun bedelini ondan sonra gelen nesillerin ödemesi söz konusu olabiliyor mesela. O nesiller bunun sorumlusu ya da suçlusu olduğu için değil, düzen bir anda sihirli bir şekilde o suç işlenmeden önceki haline dönemeyeceği için. Elbette ebeveynlerimizin yaptıklarının hesabını biz veremeyiz, fakat bilsek de bilmesek de, istesek de istemesek de onların eylemlerinin bir şekilde bizi de bağladığı ve hayatlarını yaşama şekillerinin bizim hayatımız üzerinde önemli yan etkileri olabildiği de bir gerçek. Örneğin *hybris*'e fazlasıyla kapılarak ağır bir günah işlediklerinde dünyanın düzeninin bundan etkilenme ihtimali var ve kozmos böyle bir zarar aldığında bu hasar göz açıp kapayıncaya kadar giderilemeyebiliyor. Belirli bir zaman alabiliyor ve tabii ki o geçen zaman da insanların aleyhine işleyerek aralarında masumlar bile olsa başlarına türlü felaketler getirebiliyor. Bu yüzden eğer Oidipus mitini gerçekten anlamayı ve psikanaliz ilminin ya da modern felsefenin alışılagelmiş klişeleriyle yetinmekten fazlasını istiyorsak, Oidipus'tan öncesine kadar geri gitmemiz gerekiyor. Çektiği ıstırapların kökenini ancak doğumundan önce olanlarda bulabileceğiz.

Bu dünya anlayışı biz Modernlere fazlasıyla şaşırtıcı gelebilir. Bugünkü ahlaki kriterlerimiz açısından şaşırtıcı bile olabilir. Aslında bizler herhangi bir cezanın kötü hiçbir şey yapmamış birine verilmemesi gerektiğini düşünme alışkanlığına sahibiz: Totaliter ülkeler dışında, ebeveynlerin davranışları için çocuklarını cezalandırmayı aklımıza bile getirmeyiz artık. Ancak bunun hiç de absürt olmadığını ve bugün bile, doğal olduğu kadar toplumsal da olan bir zemin üzerinde kendilerini spesifik olarak suçlayabilecekleri hiçbir şeyi olmayan canlılarla dolu, *düzeni bozulmuş* bir dünya gerçeğini resmettiğinin sınırsız örneğini bulabileceğimizi göreceğiz. Hatta geri kalanını daha halk ağzıyla, bir atasözüyle özetlemek gerekirse: "Baba koruk yer, oğlunun dişi kamaşır..."

Lanetin Başlangıcı, Kör Bir Yazgının Anahtarı

Aslına bakarsanız, doğrudan tüm Thebai krallarının soyunu etkileyen çok eski tek bir lanet var ve düzenin ilk bozulduğu anla bağlantılı bu lanet, aile içinde ve tüm kentte düzen yeniden sağlanana kadar son bulamıyor. Veyahut bu laneti sonlandırmanın yolu Deukalion ya da Nuh mitlerinde olduğu gibi tüm başkahramanların yok edilmesinden geçiyor. Fakat zavallı kahramanların elinden bununla ilgili hiçbir şey gelmiyor ve trajik olan da bu. Sürekli kontrolünü kaybettikleri ve her ne yaparlarsa yapsınlar onları altüst eden bir yazgı içinde sıkışıp kalmış durumdalar, çünkü bu lanetin çok uzun ve eski bir geçmişi var. Oidipus'tan hemen önceki nesille, babasının nesliyle başlarsak, vaktiyle Laios'un Pelops'un oğluna karşı işlediği suça kadar uzanıyor lanet; Pelops da bizzat Tantalos'un oğlu tabii. Çok eskiden Pelops'un Laios'a sahip çıkıp onu kendi ailesinin bir ferdiymiş gibi büyüttüğünü de belirtmek gerek. Şimdi sebeplerinden bahsetmeyeceğim ama Laios tüm çocukluğunu Pelops'un yanında geçirmiştir. Bir gün Laios, Pelops'un oğlu genç Krysippus'a âşık olur ve ona tecavüz etmeye kalkar. Dehşete düşen genç adam intihar eder, öfke ve kederden deliye dönen Pelops, tanrılara yakarır ve korkunç bir dilekte bulunur: Eğer bir gün Laios'un bir oğlu olursa, oğlunun onu öldürmesini –yine suç ve ceza arasında aynı orantı var– ve Thebai şehrinin yerle bir olmasını ister. Bazı mitograflara göre, Laios'u işlediği suçtan ötürü cezalandırmayı akıllarına bile getirmeden onu şehrin başına geçirdikleri için, Hera ve Apollon Thebailileri asla affetmeyeceklerdir.

Hikâyenin kalanı çorap söküğü gibi gelir: Apollon, kâhini *aracılığıyla* evli çift Laios ile İokaste'yi uyarır, eğer bir oğulları olursa başlarına türlü felaketler geleceğini bildirir. Zaten Laios kadınlardan pek hoşlanmıyordur, uzaktan uzağa da olsa erkekleri tercih eder. O yüzden, mitin birçok farklı versiyonunda da belirtildiği üzere, içtiklerinin etkisinde son derece sarhoş bir kafayla karısıyla sevişerek onu Oidipus'a hamile bırakır.

Bakalım Aiskhylos'un tragedyasında koro bu konuyla ilgili neler söylemiş:

> Geçmiş zamanın, eksiksiz cezalandırılmış o kötülük suçu, üçüncü kuşağa dek sürüyor bence, işte Oidipus'un babası Laios, Foibos Apollon onu, Pütos tapınağındaki dünyanın ortası (burada yine Apollon tapınağının göbek taşı olan Omphalos'a gönderme yapılıyor) deyişi olan şu kehanetle üç kez uyarmıştı: "Ancak çocuksuz ölümüyle kurtaracak kentini!" Ondan sonra bu kez oğul, Oidipus, dostlarının verdiği kötü akla uyup (Laios İokaste'yle içtiği içkilerin etkisi altındayken sevişmişti) baba katili oldu. Ardından onu doğuran ve ona yasak olan kutsal ana rahmini, kendi erkekliğiyle tohumladı! İşte bu suç anneye ölüm getirdi ve kana buladı Oidipus'un da gecesini (Apollon'un tavsiyelerinin unutulmasının açıklaması yine alkol)... Deniz dalgaları gibi üst üste geliyor acılar, biri oldu geçiyor derken öbürü gelip bindiriyor kentimizin güvertesine!.. Geçmişten gelen lanetlerin yükü, taşınamaz oluyor artık...*

Daha sonraki bölümlerde, yine tamamen aynı mantık çerçevesinde, "yedinci yüce komutan" Polyneikes'in erkek kardeşi tarafından öldürülmesinin de doğrudan Apollon'un isteği üzerine gerçekleştiğini anlıyoruz. Tanrı Apollon, şehrin yedinci kapısıyla bizzat kendi ilgilenmek ister ve iki kardeş arasındaki ölümcül dövüş "Laios'un eski hataları için verilen cezaların Oidipus'un soyu üzerinden son bulması" amacıyla bu kapının yakınında gerçekleşir.

Bir şeyleri bundan daha açık ifade edemeyiz ve nedenlerini başka yerde arayıp bilmem kaç psikolojik düşünceyi irdelemeye gerek yok. Oyunun devamı durumun böyle olduğunu ısrarla ve defaatle gözler önüne seriyor: Laios'un soyundan gelenler, kontrol edemedikleri, hiçbir şeyin sorumlusu tutulamayacakları, tanrıların istekleri üzerine, özellikle Apollon'un temsilcileri aracılığıyla şekillenen bir yazgının kurbanı oluyor. Kreon'un buyruklarına karşı gelmeyi tercih ederek ölüme meydan okuma isteğini içtenlikle dile getiren Antigone için de aynı durum geçerli. Tercihini özgürce dile getirse de bu hare-

---

Aiskhylos, *Tebai'ye Karşı Yediler*, çev. Yılmaz Onay, Mitos-Boyut Yay., 2012, 728-752, s. 39-40 –çn.

keti öyle bir bağlamda gerçekleşiyor ki hiçbir koşulun rızaya tabi olmadığı, her şeyin tam aksine kozmik bir yazgı ve tanrıların istekleri tarafından önceden belirlendiği bir bağlam bu:

"Zavallı bir anne ile talihsiz bir babanın çocukları olarak, içine doğduğumuz aile birliğine bağlı olmaya mecburuz. Ruhum da gönüllü olarak paylaşıyor onun istemsiz mutsuzluğunu ve tüm canlılığıyla tanıklık ediyor ölüme (Polyneikes'in ölümüne) kardeşçe duygularla. Cezası aç kurtların midesine yem olmak olmayacak; kimse inanmasın böyle bir sona, çünkü ben de bir kadınsam eğer, sağlayacağım ona gömüleceği bir mezar..."

Buradaki o paradoks, hikâyenin trajik yanını çok güzel özetliyor: Antigone özgürce, kendi istekleri doğrultusunda hareket ediyor. Karşı karşıya kalacağı tehlikenin tamamen bilincinde olarak kendi kararlarını kendi veriyor ancak bunu yine hiçbir şeyin kendi elinde olmadığı bir durumdayken yapıyor ve aslında herhangi başka bir şekilde davranamayacağını anladığı zaman da harekete geçiyor: Ailesine, ailesinin ona gösterdiğinden çok daha fazla bağlılık gösteriyor. Böylece en başından beri tüm soyunu etkileyen o lanete de bağlanmış oluyor ve hiçbir şeyin onu yolundan döndüremeyeceğini görüyor.

Tıpkı psikanaliz dalının bu miti yorumlarken bilinçdışının önemini vurgulaması gibi, feminizm ve hatta anti-feministler bile –Aiskhylos'un eseri her iki yönden de yorumlanabileceği için– Antigone'nin bir kadın olduğu gerçeğinin, ailesine duyduğu sevgi çerçevesinde yüreğinden geçen kuralları "haliyle" erkeklerin ve kentin, erilliğin ve toplumun yavan ve rasyonel kurallarına tercih edeceğinin ve temsilinin de bu şekilde olacağının altını önemle çizmişlerdir. Dolayısıyla günümüze ait bu yananlamların o ya da bu şekilde bu mitin içinde bulunması pek imkânsız değil, hatta olasıdır. Yunanlar bizden daha aptal değildi ve onların da kadınlara ve erkeklere, bilinçdışına, tutkulu bir hayata ve modern psikolojinin değerli gördüğü birçok farklı konuya ilişkin kendi fikirleri vardı. Fakat mitin anahtarının burada olmadığı aşikâr, o yüzden bu düşünceler temel bir önem taşımıyor; en azından meşruiyet gözlüğüyle bakmaya çalışan biz Modernlerin "deforme olmuş" gözlerinde

bir önemi yok, ama Yunanlar açısından durumun çok farklı olduğuna da hiç şüphe yok.

Aiskhylos'a inanmamak için hiçbir sebebimiz yok aslında: Bu tragedyada söz konusu olan psikoloji değil, kozmoloji ve kör bir yazgı –ki bu insanın bilinçdışından çok daha başka bir şey– ve öyle ya da böyle bir sebepten ötürü kozmik sistemin düzeni bozulduğunda, o düzen her seferinde yeniden sağlanıyor. İnsanlar var olmaya başladığından, Pandora ve Epimetheus onları yaratıp can verdiği andan itibaren sürekli bu tür düzensizlikler meydana geliyor. Üstelik bundan kaçınmanın bir yolu yok çünkü artık bizlerin de bildiği üzere bu düzensizlikler bizzat hayatın, olduğu şekliyle bu hikâyenin çıkış noktasını teşkil ediyor. Eğer farklı nesiller var olmasaydı, kozmos büsbütün bir sıkıcılığın içinde sonsuza kadar donup kalırdı. Ancak bu nesillerin varlığı sürekli trajik savruluşlar yaşanması riskini de beraberinde getiriyor. Aslında tam da bu yüzden Oidipus'u etkisi altına alan lanetin sebebini ve kökenini anlayabilmek için Thebai'nin hikâyesini Kadmos tarafından kuruluşuna kadar en baştan irdelemek gerekiyor. Bir süreliğine Laios konusuna ve onun Pelops'un oğluna karşı işlediği suça değinmek istedim bu sebeple. Fakat işler daha en başından beri sürekli sarpa sarıyor aslında.

Önce Kadmos Harmonia'yla evlenir; Harmonia ise taşıdığı ada rağmen zaten bozulmuş bir düzenin meyvesidir çünkü Ares ile Aphrodite'in kızıdır ve –Aphrodite resmen Hephaistos'la evli olduğu için– onlarınki savaş ile aşk karasında kalmış çarpık ve yasak bir birlikteliktir. Fakat bundan çok daha fazlası var: Kadmos kentini kurmak için "ekilmişler"in, yani meşhur "Spartalılar"ın yardımına başvurmak zorunda kalır. Spartalılar, Ares'in membaını koruyan bir ejderhanın dişlerinden doğmuştur, Kadmos da su bulabilmek için o ejderhayı öldürür çünkü ona şehrini nereye kuracağını söyleyen ineğin kurban edilmesi sırasında suya ihtiyacı vardır. Ayrıca beş kişiden oluşan bu "ekilmişler" arkaik güçlerdir; başlangıçtaki kaosa, toprağa, Titanlar'a, Typhon'a yakın savaşçılardır. Burada da majör ölçüde kozmolojik bir tema söz konusu ve bu temayı

irdelemeden, etrafında konumlanan mitler –mesela Oidipus miti– hangileri olursa olsun, Thebai'nin tüm hikâyesini anlamak mümkün olmayacaktır. Dahası "ekilmişler"den birinin, hem de Oidipus'un soyağacındakilerden birinin adı Ekhion ve bu isim engellenemez bir şekilde canavar Ekhidna'yı getiriyor akıllara; Typhon'un yarı kadın yarı yılan o meşhur eşini. Kadmos'un soyundan gelenlerin yazgısı sıklıkla korkunç, fakat her zaman zorluklarla dolu olacaktır; tıpkı Kadmos'un, ondan sonra Thebai tahtına geçen ve Dionysos'un Bakkhalar'ı tarafından parçalanarak can veren torunu Pentheus gibi...

Bu uzun hikâyenin her bir detayına girmeye gerek yok, Oidipus'un ve Antigone'nin omuzlarında adeta bir yük gibi taşıdıkları yazgılarının çok eskilere dayandığı ve bu konuda ikisinin de ellerinden gelen kesinlikle hiçbir şey olmadığı çok açık; Sphinks tarafından mideye indirilen gençlerin ya da Thebai'deki veba salgını yüzünden ölüp giden halkların da yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Tamamen aynı şey. Fakat Olympos'taki felaketler tanrılar tarafından bertaraf edildi; en azından Titanlar'ı yenmelerinden sonra, nihayet uyum içinde ve iyi bir kozmos tesis etmek için Zeus'un başlangıçtaki dağılımı gözeterek dünyayı adilane paylaştırmasından sonra. Evet, yukarıda, Olympos'ta durumlar böyle, ama aşağıda hiç değil! Bizim dünyamızda zaman ve yaşam olduğu için, sürekli bir düzensizlik olmak zorunda; bu kaçınılmaz. Kanıtı mı? Diyelim ki ne pahasına olursa olsun dünya üzerindeki en ufak kaosu ve dolayısıyla adaletsizlikleri engellemek istedik; bunu başarabilmenin tek yolu tarihi, nesilleri, yani ölümlü insanları bütünüyle silmek olurdu. Bu yüzden başlangıçtaki o meşhur paylaşım yapıldığından beri tüm kötülükler insanlar için tahsis edilmiş durumda. Ve bunun başka bir yolu yok. Aslına bakılırsa, insanların başlarına dert aradıklarını söyleyenler de var. Aileler de der ya, "arayan belasını bulur," diye. *Hybris*'e kapılma gafletine düşen ve kendi eylemlerinden sorumlu olanlar için durum böyle, evet. Ancak hiçbir şeyden sorumlu olmayan diğerleri de var ve onlar çok daha kalabalık. Bazen bir hastalık gibi, genetik bir bozukluk gibi nesilden nesle ak-

tarılan sıkıntılar da olur fakat aslında bu sıkıntı –burada söz konusu olduğu gibi– öyle ya da böyle atalardan birinin sorumlu olduğu kozmik bir düzensizlikle bağlantılı değilse ve yine başlangıçtaki kaostan doğan tehlikelerin hiçbir zaman ortadan kalkmayacağını akla sürekli getiriyorsa, o sıkıntı hayatla ve insanlık tarihiyle özdeş demektir.

Zaman zaman, her ne kadar haksız ve zalimce gözükse de tanrılar sistemi onarmak, yeniden düzeni sağlamak zorunda kalır; bunu da öncelikle dengeyi ilk bozan soyun tüm mensuplarını ortadan kaldırarak yaparlar. Bu durum, en azından tragedya izleyicileri açısından, en acımasız felaketlerin insanlığın üstüne neden ve nasıl yağmur damlaları gibi yağdığını açıklayacaktır mutlaka. Gerçekten bu kadar basit işte ve bu konuda yapılabilecek hiçbir şey yok çünkü bu büyük acılar, özleri itibariyle, bizlerin varoluşuna ait: Kendilerini, birlikte yaşamayı öğrenmek zorunda kalacakları sıkıntıların meydana gelme ihtimalini her daim içinde barındıran bir hayatın ve bir hikâyenin öznesi olarak bulan ölümlülerin varoluşuna.

Korkunç bir hayat dersi belki, ama yine de içinde fazlasıyla gerçeklik ve bilgelik barındırıyor. Her şeyden önce en basiti, bu dersin olgusal açıdan gerçek olması: Evet, insanın varoluşu her zaman olmasa da bazen trajik olabiliyor, özellikle herhangi bir felaket, neler olup bittiğine anlam verme fırsatımız bile olmadan başımıza geldiğinde. Bu hayat dersini unutmak için her şeyi yapmamız yanlış. Bugün mesela, başımıza haksızca kötü bir şey geldiği an hemen modern bir maniye teslim olup bir "sorumlu" aramaya başlıyoruz. Bir ırmak taştı ve birkaç kampçı boğuldu diyelim; hemen belediye başkanı suçlu oluyor, vali suçlu oluyor, bakan suçlu oluyor, onların sebep olduğunu söyleyemeyenler hepsini beceriksizlikle itham ediyor. Peki, ya bir uçak düşerse? Çabuk, hemen bir dava açıp suçluların kim olduğunu bulalım da hepsini dünyaya rezil edelim. Bir okulun çatısı çökse de böyle, bir fırtına ağaçları yerinden sökse de böyle, bir tünelde yangın çıksa da böyle; ne pahasına olursa olsun insanla ilgili bir açıklamaya, ivedilikle damgalayacak ahlaki bir hataya gereksinim duyu-

yoruz. Dürüst olalım; Modernlerin çıldırmışlığını bu tavırdan daha iyi gözler önüne serebilecek hiçbir şey yok. Bizler, insanlar olarak dünyanın mutlak efendileri olduğumuza, tüm gücü ve yetkiyi elimizde bulundurduğumuza öyle ikna olmuşuz ki farkına bile varmadan doğa olaylarını, afetleri ve kazaları da dahil olmak üzere her şeyi kontrol edebildiğimizi düşünmeye başlamışız. Halbuki bu, en yalın haliyle ve kelimenin düz anlamıyla, bir hezeyan; gerçekliği inkâr etme hali. Gerçek çok başka: Bilime verdiğimiz –devasa boyutlardaki– tüm güce ve yetkiye rağmen kaderin kontrolümüzde olmadığı, hiçbir zaman ve hiçbir şekilde de olmayacağı bir gerçek. Tesadüflerin hayatımızın bir parçası olması ya da olumsallığın tarihten ayrı tutulamayacak bir kavram olmasıyla da sınırlı değil bu; bunların yanı sıra hepimiz öyle farklı, öyle karmaşık ve öyle çok ayrıma sahip bağlamların içindeyiz ki insanların başına gelen her şeyi kontrol edebileceğimizi iddia etmek tamamen saçmalık.

Yunanların bilgeliği tam tersi. Onlara göre dünyanın absürtlüğünü olduğu gibi kabul etmek, onu olduğu gibi sevmeye çalışmak gerek. Yani günümüz koşullarında, bizleri bir anlamda "onunla başa çıkmaya" davet eden bir bilgelik. Tavizde bulunmak değil de daha ziyade olanları karşılama kapasitemizi, dünyaya açılma şeklimizi geliştirmeye, hayat sürdükçe, iyi gittikçe onun olduğu gibi tadını çıkarmaya bir teşvik gibi düşünün; bizlerin büyük ölçüde kaybettiği zamanla belirli bir ilişkiyi varsayan bir teşvik. Yunan bilgeliğinin daha sonraları özellikle Stoacılıkla popülerleşecek basit ve derin inanışı bu şekilde işte. Bu inanışta daha önce sıklıkla karşılaştığımız bir düşünceye de rastlıyoruz: Kurtarılmak için, korkuları yenerek kazanacağımız zaferde saklı bilgeliğe erişebilmek için, geçmişin nostaljisi ve geleceğe dönük gereksiz endişeler olmadan yaşamayı öğrenmemiz gerekiyor. Sürekli zamanın hiçbir şekilde var olmayan bu boyutlarında (geçmiş geride kalmıştır ve gelecek henüz gelmemiştir) yaşamayı bırakarak mümkün mertebe bugüne tutunmayı öne sürüyor bu düşünce. Seneca'nın *Lucilius'a Mektuplar* isimli çalışmasında da de-

diği gibi: "İki şeyi bırakmak gerekiyor: Gelecek endişesi, eski acıların hatırası. Eskiler beni artık ilgilendirmiyor ve gelecek henüz ilgilendirmeye başlamadı." Zihnimizi zamanın bu kurgusal boyutlarıyla meşgul ede ede en sonunda çok basitçe "hayatı kaçırmaya" başladığımızı da ekliyor.

Tragedyalardaki kahramanların bu bilgeliğe her açıdan çok uzak göründüğünü, tanrılar tarafından onlara hak görülen yazgının kendilerine çok iğrenç, tahammül edilemez, neredeyse tiksindirici geldiğini ileri sürebiliriz belki. Üstelik tragedya izleyicilerinin az çok aynı şeyleri düşündüğünü de varsayabiliriz: En azından tüm bu hikâyenin korkunç olduğu, ölümsüzlerin istekleri ve yönlendirmeleriyle şekillenecek gerçeğin pek güven verici ve sevimli olmadığı kanısına varacaklardır elbette. Başka bir deyişle; gerçeği, mevcut olanla uzlaşıyı sevmeyi öğütleyen Yunan bilgeliği ile bize tam tersini hissettiren ve tanrılar her ne kadar bütünüyle uyum içinde olmasını isteseler de dünyanın aramızdan birçoğu için yaşanmaz olduğunu düşündüren o trajik duygunun ortasını nasıl bulabiliriz?

Böylesine basit bir soruyla, evrene ilişkin kozmolojik ve tanrısal bir dünya görüşünden ayrı tutulamayacak en büyük zorlukların da en önemli noktasına parmak bastığımızı düşünüyorum. Bana kalırsa, bu soruya üç farklı şekilde yanıt verebiliriz.

Dünya sevgisinin verdiği bilgelik ve tragedyalardaki gerçeklikleri en iyi şekilde birbiriyle bağdaştırdığından hiç şüphe duymadığım birinci yanıt aşağı yukarı şöyle bir ifadeye dayanıyor: Zavallı insanlar, şunu bilin ki Oidipus örneğinde de olduğu gibi kader sizin ellerinizde değildir ve her zaman kötüye gidebilir, verdiklerini sizden geri alabilir. Oidipus, Thebai kralı olduğu yirmi yıl boyunca İokaste'yle ve çocuklarıyla mutlu bir hayat sürdü, şan şöhret içinde yaşadı. Ve tüm bunlar elinden alındı. Daha kötüsü, bu mutluluğunun tesis edilmesindeki en önemli faktörlerden biri, babasını öldürdüğü ve annesiyle evlendiği gerçeğiydi; bu gerçeklik mutlak bir felaketin en temel prensibi haline geldi. Hikâyeden çıka-

rılacak ders ise şuydu: Sophokles'in oyunundan daha önce alıntıladığımız bir pasajda İokaste'nin Oidipus'a dediği gibi, hayat güzelken, iyi gidiyorken onun tadını çıkarmak, gereksiz üzüntülerle onu asla ziyan etmemek gerekir. Her ne olursa olsun hayatın zaten kötü sonlanacağını bilerek anın, Thebai'de geçen o fevkalade yılların tadını çıkarmak ve Horatius'un meşhur "Carpe diem" prensibinin izinden gitmek en iyisi; yani zihni gereksiz sorularla meşgul etmeden, her günü olduğu gibi kabul etmek ve sevmek. Bilge insan anı yaşayandır; daha az zeki olduğu ya da olabilecekleri göz ardı ettiği için değil, tam tersine, önünde sonunda bir gün her şeyin mahvolacağını ve bizlere bahşedilen her şeyin tam o an orada tadını çıkarmak gerektiğini çok çok iyi bildiği için. Bu da aslında, Stoacı bilgeliğin minimalist bir versiyonudur bir bakıma.

Maksimalist versiyonu ise tıpkı olması gerektiği gibi çok daha ileri gider: O da bizleri gerçekliği sevmeye teşvik eder ama her yönüyle, yani trajik ve yürek parçalayıcı olduğu zamanlarda bile. Bu koşullar altında bilge, yalnızca sevilesi olanı sevmekle yetinmez. Sonuçta onu herkes yapabilir zaten. Bilge, Nietzsche'nin daha sonraları *amor fati* diye adlandıracağı, dünyayı yalnızca sevilesi olduğu zamanlarda değil, –çünkü böylesi çok kolay olurdu– her haliyle olduğu gibi sevmeyi ve bunu, Oidipus tragedyasında gördüğümüz gibi, en kötü olduğu zamanlarda bile yapabilmeyi başaran kişidir:

> İnsandaki büyüklük için ifadem amor fati'dir: Başka bir şeyi istememek; ne ileriye, ne geriye ne de tüm bengiliğe doğru. Zorunlu olana ne yalnızca katlanmak ne de gizlemek onu, –her türlü idealizm zorunlu olan karşısında yalancılıktır– aksine onu sevmek…

Başka bir deyişle, benim kolayıma geldiği için "maksimalist" versiyon olarak adlandırdığım kadim bilgelik anlayışına göre, zamanın reel olmayan hiçbir boyutunda, yani geçmişte ve gelecekte takılıp kalmamak gerekiyor. Aksine mümkün mertebe

---

Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo – Kişi Nasıl Olduğu Kimse Olur*, çev. Mustafa Tüzel, İş Bankası Kültür Yay., Kasım 2019, s. 40 –çn.

anı yaşamak, en kötü olduğu zamanlarda bile –Nietzsche'nin şarap, eğlence ve neşe tanrısına göndermede bulunarak belirttiği gibi Diyoniziyak bir evetleme dahilinde– ona sevgiyle "evet" demek gerekiyor.

Bu fikir benim de çok hoşuma gidebilirdi fakat dürüst olmak gerekirse tek bir saniye bile bunun dünyamızda uygulanabilir olduğuna inanmadım; bir çocuğun ölümünün, bir doğal afetin ya da bir savaşın neşeyle "evet" denilerek karşılanacağının mümkün olduğunu düşünmedim. Oidipus'un hazin sonu Yunan tragedyasının, bir şeylere, kâğıt üstünde son derece büyüklenmeci gözükmesine karşın günlük hayatta absürt sayılacak bu vizyonla yaklaşmasının pek bir olayı olmadığını, kendine has tarzıyla yeterince açıkça gözler önüne seriyor. Kendi adıma konuşmak gerekirse, başımıza gelen her şeye Nietzsche'nin, Spinoza'nın ya da Stoacıların belirttiği şekilde nasıl "evet" diyebileceğimizi hiçbir zaman anlamadım. Üstelik böyle bir şeyi isteyeceğimizden bile emin değilim. Auschwitz söz konusu olduğunda "evet" ne anlama gelecekti örneğin? Bunun amiyane bir argüman olduğu söylenir. Tamam, biz de basitçe açıklayalım o zaman: Aslına bakılırsa, böylesine sıradan bir soruya Stoacı, Spinozist ya da Nietzscheen arkadaşlarımın hiçbiri tarafından cevap namına güven verici sayılabilecek en ufak bir karşılık bile alabilmiş değilim bugüne kadar. Bu yüzden bugün bile onların düşüncelerini paylaşmam yasak. Ayrıca tekrarlıyorum; Oidipus bile dehşet verici durumlara sizden ya da benden daha fazla uyum sağlamayı başarabilmiş değil.

Dolayısıyla benim fazlasıyla güzel bulduğum ve gereği kadar uygulaması bir o kadar zor olan minimalist bilgelik ile insani gerçeklikte hiçbir anlamı olmayan maksimalist bilgelik arasında son bir çıkar yol bulmaya çalışmaktan başka yapacak bir şey kalmıyor. O çıkar yol, Yunan tragedyasında neredeyse örtük ya da gizli sayılabilecek bir şekilde, sanki yokmuş gibi tasvir ediliyor. Oidipus'un kaderini neşe içinde "evet" diyerek karşılamadığı apaçık ortada; izleyicilerin de kozmosun, o tanrısal düzenin tüm meşru haklarını, adeta ezip geçtiği insancıklar üzerinde kullandığını görmekten keyif aldığını id-

dia etmek için samimiyetten hayli uzak olmak gerekiyor. Dört dörtlük bir Stoacının, bir Spinozistin ya da bir Nietzscheenin prensipte nasıl davranacaklarını ve Oidipus'un ne onlar gibi düşündüğünü ne de onlar gibi hareket ettiğini varsayarsak, bu, onun bir bilge olmadığını söylemek için bir bahane olabilir mi? Emin değilim. Çünkü bence bizlere *amor fati*'nin mesajına nazaran daha farklı ilginçlikte bir mesaj veriyor. Elbette yaşadığı dünyaya ve tanrılarına inanan bir Yunan olarak kısmen de olsa yazgısını kabulleniyor; kendi kendini cezalandırması bunun bir göstergesi. Gözlerini oyuyor, tahtından iniyor ve hayatı berbat bir şekilde son buluyor; kendi seçimi, daha doğrusu yapabileceği tek seçim bu. Fakat yine de hem hayatıyla hem anı sevmekle ne alakası olduğu belli bile olmayan acılarına başkaldırıyor, yaşadıklarına itiraz ediyor, yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu haykırıyor. Kızı Antigone bunu ondan daha yüksek bir sesle yaparak adeta babasından bayrağı devralıyor. İkisi de kendilerini içinde buldukları evrenin temel düzenine itiraz etmiyor yalnız; aksine Antigone, ailesine ait olduğunu ve bu konuda hiçbir şey yapamayacağını söylüyor. Fakat burada bir yanlışlık var: Bunlar şahane insanlar. Oidipus bilge, zeki, iyi niyetli, dürüst; Antigone de cesur, vefalı, soylu bir etik anlayışı gözeten ideallerine sadık. Tüm bunlara rağmen perişan oluyorlar. Bunun böyle olmaması ve durumun daha derinlemesine irdelenmesi lazım.

Onların hazin hikâyesi, bizlere öncelikle insanın durumunu daha iyi anlamayı, mutsuzluğun ölümlülerin hayatının bir tamamlayıcısı olmasının neden kaçınılmaz olduğunu daha iyi idrak edebilmeyi ve aynı zamanda mutsuzluğa yol açan kötülüklerin neden her zaman adaletsiz, absürt ve anlamsız olduğunu görebilmeyi öğretiyor. Bunu da en iyi, Sophokles'in tragedyasındaki koro anlatıyor:

> Ey insanoğulları! Ömrünüz bence bir hiç. Kim ermiş bu dünyada özlenen mutluluğa? Hayal mutluluk denilen; o da sönüverince anlar gerçeği insan. Talihsiz Oidipus! Gördükten sonra senin yaman alınyazını inanmam artık insanların mutluluğuna... Yükseklere nişan almış, ikbale ermiş, mutluluk nedir

> tatmıştı. Yok etmişti, ey Zeus, o sivri tırnaklı, çetin bilmeceli, canavar bakireyi (Sphinks'ten bahsediyor elbette, açık bir tasvirle öngörülerde bulunan bir kâhine benzetilmesi, Oidipus'a sorduğu ve onun hayatının gidişatına yön veren bilmecenin yorumlamasını doğruluyor). Dikilip karşısına bir kale gibi ölümün, korumuştu kentimizi. Bugün acaba bahtı daha kara, acısı daha korkunç kim var bu dünyada? [...] Her şeyi gören zaman, girdiğin dünya evinde; günler boyunca babanın oğul, oğulun baba olduğu o yüz karası yerde yakaladı seni akıbet.*

Bu pasajdan da anladığımız üzere, günümüzde mutluluk felsefelerinin ayrım gözetmeksizin "Yunan bilgeliği" diye adlandırdığı kavramın içindeki trajik düşünce yapısını göz önünde bulundurduğumuzda bunun aslında düşündüğümüzden çok daha karmaşık bir kavram olduğunu görebiliyoruz. Paradoksal bir şekilde dünya sevgisini benimseyen bir bilgelik anlayışını savunan, geçmişin üzücü hatıralarını sürekli düşünüp durmaktan ya da geleceğe ilişkin ışıltılı hayaller kurmaktan mümkün mertebe kaçınmamızı teşvik eden düşünce yapısını da aynı şekilde kavrayabiliyoruz. Fakat benim "minimalist" diye adlandırdığım bilgeliğe eklemlenen çıkardığımız bu ilk dersin de ötesinde Oidipus ve Antigone tıpkı Yunanlar için olduğu gibi bizler için de birer kahraman, öyle ya da böyle pozitif birer efsane karakteri haline gelirse, bunun sebebi, kozmik düzenin ortasında insanların sahip olduğu o eşsiz koşulları, çektikleri acılar sebebiyle, başka kimseye benzemeyen bir şekilde gözler önüne sermeleri olacaktır. Hümanizmin tohumlarının burada atıldığını söyleyebiliriz. Prometheus'un Aiskhylos'un oyununda insanlık adına tanrılara karşı ayaklanması gibi, Sophokles tragedyalarının izleyicileri de dünyayı sadece yorumlamak yerine, geçici bir süreyle olsa bile onu değiştirebilmenin, iyileştirebilmenin ve dönüştürebilmenin mümkün olması gerektiğini düşünmeden edemez. Her halükârda, tıpkı sistem içine kaçan bir kum tanesi gibi, ayakkabının içine kaçan bir çakıl taşı gibi, dünyanın da bir pürü-

---

* Sophokles, *Kral Oidipus*, çev. Bedrettin Tuncel, İş Bankası Kültür Yay., 2011, s. 46-48 –çn.

zü olduğuna şüphe yok; bu pürüzün adı insan. Her ne kadar Antigone yüreğinden geçen bir ahlak anlayışını savunarak tanrılar adına konuşsa da bu onun bir devrimci, bir hümanist –hatta bu durumda her ikisi de– olduğu gerçeğini değiştirmez. Ve o kendini hiçe sayabildi belki, fakat bizler bunu yapamayız. Çünkü Antigone bizleri dünyayı sevmekten çok daha fazlasını yapmaya, ona olduğu haliyle teslim olmak yerine onu eleştirmeye teşvik ediyor. Bu da onun en insancıl yanlarından biri; düzene indirgenemeyecek, tanrılar ya da kozmos tarafından asimile edilemeyecek bir özellik. Böylesi Prometheusçu bir düşüncenin hakkını layıkıyla verebilmek için Rousseau ve Kant ile, Fransız Devrimiyle birlikte hümanizmin doğuşunu beklemek gerekecek. Prometheusçu terimi de bu noktada gerçekten anlam kazanıyor çünkü daha önce gördüğümüz üzere, Platon'a göre, insanların ilk başta hiçbir şeye sahip olmamalarına rağmen sonrasında dünya düzenine karşı ayaklanmak da dahil olmak üzere her şeyi mümkün kılabilecek potansiyele sahip olduklarını ilk gören kişi Prometheus oluyor. Bana göre Oidipus tragedyasının tüm muazzamlığı burada saklı: Yunan kozmolojisinin tam merkezinde, insanlığın fiilen sınırsız bir yıkıcılık potansiyeline sahip olduğu fikrini şüpheye mahal bırakmayacak şekilde doğrulayan ilk mit olmasında.

15

Antigone

Kalp Yasası Hikmeti Hükümete Karşı

Giriş

Bu benzersiz hikâyenin özüne inmeden ve Antigone'nin, Thebai kralı olan dayısı Kreon tarafından temsil edilen hikmeti hükümete karşı verdiği mücadelenin anlamını ele almadan önce, tragedya türünün etimolojisi, kelime haznesi ve tarihi üzerine birkaç şey söylemek istiyorum. Öncelikle en iyi uzmanları bile düşüncelere sevk eden etimoloji kısmıyla başlayalım: tragos/odè, *yani "keçinin şarkısı." Jacqueline de Romilly, tragedya üzerine yazdığı kısa kitabında kararsızlığını, tereddütlerini, daha doğrusu kelimenin bu etimolojik kökenine getirilen alışılagelmiş iki yorumlama arasından hangisinde karar kılacağına dair hissettiği yetersizliği kendi de itiraf ediyor. Bu iki farklı bakış açısına değinmeden önce, emin olunan tek bir noktadan bahsetmek istiyorum: tragedyanın çıkış noktası açıkça dindir. En azından hepimizin üzerinde mutabık olduğu özel bir yanı da var bu durumun: Tragedyalar yalnızca Dionysos onuruna düzenlenen şenliklerde, yani Dionysialarda ya da ditiramp (bir karakter ve bir koro arasındaki diyaloglardan oluşan şiirler) müsabakalarında sahnelenirdi. Az sonra bahsedeceğimiz iki hipotezin çıkış noktası da burası. Bazıları, kelimenin kökeninde yer alan keçi kısmının en basit haliyle thyasa, yani Dionysos'un Satyrler'den oluştuğunu bildiğimiz kortejine bir gönderme olduğunu ileri sürüyor. Satyrler'in de yarı insan yarı keçi canlılar olduğunu hatırlayalım. Diğerleri ise tragedyalarda keçilerin, hatta genellikle Dionysos'un bile konu edilmedi-*

ğini (Euripides'in Bakkhalar*'ı gibi bazı oyunlar Dionysos'a adansalar da tragedyada asıl işlenen temel konulardan çok uzaklar aslında) söyleyerek oradaki keçi kısmının, şarap ve eğlence tanrısı onuruna düzenlenen şiir müsabakalarında, kazanana verilen ikramiye paketi içindeki keçileri ifade ettiğini belirtiyor; bu ikinci hipotezde "keçilerin şarkısı" tanrıyı onurlandırmak için kurban edilen hayvanların çığlıklarına göndermede bulunmuyorsa tabii.*

Bana sorarsanız, tragedya kelimesinin etimolojisiyle sınırlı kalmayıp tragedyanın tarihini de göz önünde bulundurduğumuzda bu eşsiz benzersiz edebi tür konusunda her şeye rağmen emin olduğumuz birkaç nokta daha ileri sürebiliriz. Oidipus'a ilişkin Vernant'ın tarih ve coğrafya üzerine açıkça söylediklerini hatırlayacaksınızdır. Bu kez kesinlikle bildiğimiz şey ise, Jacqueline de Romilly'nin de gösterdiği üzere, ilk tragedyanın MÖ 536 ve 533 yılları arasında, Atina'da, büyük bir Dionysia şenliğinde sahnelendiği. Günümüzde artık unutulmuş bir yazara, en azından Sophokles, Aiskhylos ya da Euripides kadar bilinmeyen Thespis'e ait bir oyundur bu sahnelenen. Burada asıl önemli olan, başlangıç tarihi. Bu tarihlerde Atina, tarihindeki tek tiran olan Peisistratos'un boyunduruğu altındaydı. Daha sonraları Homeros'un eserlerinde de bahsi geçecek Peisistratos, Dionysos kültüne mutlak sadık bir dindardı; akropolisin eteklerine inşa ettirdiği Dionysos tapınağı da diğer birçok yapı gibi, bu bağlılığının göstergelerinden biridir. Oidipus'a ayrılmış bir önceki bölümde de gördüğümüz üzere, bu edebi türün toplam ömrü bir asırdan bile kısa sürecektir. Ve isminin kökenine nasıl bir yorum getirirsek getirelim, bu türün Dionysos kültüyle bağlantısı olduğuna şüphe yok, önemli olan da bu.

Tragedyada kullanılan kelime haznesine pek aşina olmayanların kendilerini satırlar arasında kaybolmuş gibi hissetmemesi için bu konuya da biraz değinelim.

Antik tragedyada, tabiri caizse merkezdeki karakter, koroydu. Tragedyanın tüm Atinalıların davet edildiği popüler ve ulusal bir gösteri olması sebebiyle, "khorêgóslar" diye

anılan zengin vatandaşlar, tüm masrafları ceplerinden karşılayarak koronun "khoreutêsler" adı verilen on beş üyesini kendileri seçer ve onlarla ilgilenirlerdi. Peki khoreutêsler neyi temsil ediyordu ve asıl işlevleri neydi? Hegel'in Estetik: Güzel Sanat Üzerine Dersler *isimli çalışmasında yer alan bu konuya ilişkin yorumlamalarına epey yakın başka bir metne, Jacqueline de Romilly'nin ifadelerine bir göz atalım şimdi:*

> *Başlarda, koronun tragedyanın akışı içinde daha baskın bir rolü vardı. İşlenen konuyla fazlasıyla yakından ilgilenen insanları temsil ederdi. Şarkıları da oldukça fazla sayıda dizeden oluşurdu... (Örneğin)* Thebai'ye Karşı Yediler *isimli oyunda, koro şehrin kadınlarından oluşuyordu ve bu kadınlar, oyunun her anında vatanlarının başına gelen felakete ilişkin endişelerini dile getirir, sürekli talan edilmiş ya da yağmalanmış bir şehir ortamından bahsedip dururlardı... Bu tür tragedyalarda koro, yaşanan olayların sonuçlarıyla herkesten daha ilgili olmak zorundadır, fakat kendilerinin bu olaylarda herhangi bir rolü olmaz. Doğası gereği etkisiz bir karakterdir. Aynı zamanda genellikle kadınlardan ya da savaşmak, hatta kendilerini savunmak için bile fazla yaşlı olan ihtiyarlardan oluşur.*

Koronun sıklıkla halkı ya da ulusların bilgeliğini temsil etmesinin sebebi budur aynı zamanda.

Bölümün devamında ele alacaklarımızın daha açık anlaşılması açısından birkaç önemli terimden daha bahsetmek istiyorum. Koruphaîos *adı verilen karakter koro başıdır.* Orkestra *sahneyi, daha doğrusu koronun hareket alanını tiyatrodan (izleyicilerin yer aldığı basamaklardan) ayıran dairesel alanın adıdır. Koronun bu özel alan içindeki sahneye ilk girişine* parodos, *dramanın koronun ve diğer karakterlerin çıkışıyla karakterize son sahnesine* eksodos *adı verilir. Oyunun iki perdesi arasında orkestra içinde gruplanan koronun söylediği şarkılar stasimon diye tanımlanır. Prolog ise tragedyada koronun sahneye girmesinden önce, genellikle bir monolog şeklinde gerçekleşen başlangıç bölümüne denir.*

Şimdi de asıl kısma, yani Sophokles'in oyunundaki altı önemli ana gelelim.

Sophokles'in Oyunundaki Altı Önemli An

Öncelikle konuyu genel hatlarıyla bir hatırlayalım: O dönemde Thebai kralı olan Oidipus, babası Laios'un ölümünden sorumlu olduğunu ve evlendiği kadının, yani İokaste'nin öz annesinden başkası olmadığını öğrenir, kendi gözlerini oyar, kızı Antigone'nin refakatinde Atina'ya komşu başka bir kente, Kolonos'a sürgüne gider ve orada ölüme kavuşacaktır. Ölüm onu, Atina kralı Theseus'un da onlara eşlik ettiği bir koruda bulacaktır; aile içinde işlenen suçların cezalandırılmasından sorumlu tanrısal varlıklar olan Erinysler'in korusunda. Bizzat Erinysler alacaktır canını. Oidipus Thebai'yi terk ettiği andan itibaren, oğulları Eteokles'le Polyneikes tahtı devralmak için kavgaya tutuşur. Aralarındaki anlaşmazlığa bir son vermek için iktidarı paylaşmaya, sırayla dönüşerek tahta geçmeye karar verirler. Fakat Eteokles tahtı bir kez devraldıktan sonra yerini Polyneikes'e bırakmayı reddeder. Bunun üzerine Polyneikes kendi şehrine saldırmak amacıyla Argoslular'dan oluşan bir ordu kurar. İki kardeş birbiriyle savaşır ve savaşın sonunda ikisi de ölür. Apollon'un Laios'un soyu üzerindeki laneti böylece tamamlanmıştır: Pelops Laios'u küçük bir çocukken yanına almıştır, Laios Pelops'un oğlu Krysippus'a tecavüz eder, bu tecavüzden sonra Krysippus'un intihar etmesi üzerine Pelops tanrılardan yardım ister ve Laios'un tüm soyunu cezalandırmaları için onlara yalvarır, Oidipus'un iki oğlunun da ölümüyle bu lanetli yazgı bir son bulur ve ceza yerine gelmiş olur.

Şimdi Antigone'ye geçelim.

İokaste'nin erkek kardeşi, yani Antigone'nin dayısı Kreon, Laios'un ölümünden sonra geçici olarak Thebai tahtına geçmiş, Oidipus'un şehri Sphinks'ten kurtarmasından sonra teşekkürlerini sunmak amacıyla tahtı ona devretmiş, iki kardeşin ölümünden sonra Thebai tahtındaki yerini bir kez daha geri almıştır. Kent hukukunun gereklerini yerine getirerek, şehri kardeşine karşı savunan Eteokles için, usulüne uygun bir defin ve mezar ayarlanmasını emreder. Öte yandan şehri-

ne ihanet eden Polyneikes'le ilgili bir ferman verir ve her ne koşulda olursa olsun onun gömülmesini yasaklayarak bunu yapmaya kalkacakların ölüm cezasına çarptırılacağını bildirir; Polyneikes'in bedeni şehrin uzağında bir yerlere atılıp köpeklere ve kuşlara yem olması için öylece bırakılacaktır. Kreon'un yeğeni Antigone bu buyruğa kulak asmaz. Kentin yasalarına karşı kan bağını ve aile yasalarını, sıradan ölümlülerin koyduğu yasalara karşı geleneksel yasaları ve tanrıların yasalarını tercih eder ve Kreon'un yasağına cesurca meydan okuyarak, ölüm cezasına çarptırılmak pahasına da olsa, erkek kardeşini hak ettiği şekilde bir definle onurlandırmaya karar verir. Dolayısıyla tanrıların yasası insanların yasasına karşıdır, kalp yasası hikmeti hükümete karşı, aile yasası kent yasasına karşı; bir çatışma vardır ortada. Başkahramanların ikisi de kendi bakış açılarından haklı oldukları için, Kreon da Antigone de mükemmel argümanlar ileri sürdükleri için, bu çatışma pek çözüleceğe benzemiyordur ve esasında böylesi savunulabilir iki meşruiyeti karşı karşıya getirdiği için, kelimenin tam anlamıyla bu, trajik bir çatışmadır.

Aslında Hegel'in de çok iyi gördüğü gibi, bu dramanın her anında birbiriyle karşı karşıya gelenler iyiler ile kötüler, haklılar ile haksızlar değil; tam aksine tüm benlikleriyle karakterler, Kreon'un ve Antigone'nin kendi karşıtlarını kendi içlerinde taşıyabilme, karşılarındaki rakibin bakış açısını her ne kadar reddetseler de bir şekilde onu kendi bakış açıları gibi kaçınılmaz bir şekilde içselleştirebilme özelliğine sahip kişilikleri karşı karşıya geliyor. Polyneikes'in kız kardeşi olmak Antigone'yi daha az Thebaili yapmıyor; üstelik o aynı zamanda hem eski Thebai kralının, Oidipus'un kızı hem de mevcut hükümdarın yeğeni. Kreon'un ise kentin en kıdemli yargıcı olması, onu Polyneikes'in ve Antigone'nin daha az dayısı, hatta içtihat hukuku gereği ölüm cezasına çarptıracağı kadınla nişanlı olan oğlu Haimon'un daha az babası yapmıyor. Dolayısıyla karakterler her ne kadar tamamen kendi bakış açıları içine hapsolsalar da diğer hiçbir karakterin bakış açısına karşı duyarsız kalamıyorlar; bu tragedya da bu bakış açıları

arasındaki yürek parçalayıcı yüzleşme anlarının yaşandığı sahneler bütününden oluşuyor diyebiliriz.

Önemi çok açık ama yine de belirtelim; öncelikle aile içi bir sahne, o özel alanın tam ortasında Antigone ile İsmene'yi karşı karşıya getiren bir parçalanmayla başlıyoruz. Kız kardeşi Antigone'nin aksine İsmene, Kreon'a itaat etmekten, bir kadın olarak erkekler tarafından temsil edilen hikmeti hükümete boyun eğmekten yanadır. Bu noktadan itibaren en iyisi sözü Sophokles'e bırakmak:

> İSMENE: Sevgili abla, düşün bir kere nasıl utanç ve nefret içinde öldüğünü babamızın. Bir günahın peşinden giderken, günahın kendinde olduğunu gördü ve kendi elleriyle oydu iki gözünü. Ardından hem anası hem karısı olan kadın utanç içinde, kemerini boynuna dolayarak son verdi hayatına. Son olarak, kadersiz ağabeylerimiz bir gün içinde, kendi elleriyle birbirlerinin hayatına son verdiler. Kralın buyruklarını hiçe sayar, yasalara karşı çıkarsak, yapayalnız kalan bizleri nasıl bir son bekler bir düşünsene! Aklından çıkarma sakın, kadınız biz, altından kalkamayız erkeklerle mücadelenin. Bizi yönetenler bizden güçlü, şimdikinden acı bile olsalar boyun eğmeliyiz emirlerine. Şartlar beni mecbur ediyor, anlayış dileyerek ölülerimizden, itaat edeceğim efendilerin emirlerine. Bayağı deliliktir boyundan büyük işlere kalkışması insanın.
>
> ANTİGONE: Sana yalvarmayacağım. Artık istesen de kabul edemem yardımını. Nasıl doğru buluyorsan öyle yap, ben hayatım pahasına da olsa gömeceğim ağabeyimi. Tanrıların onayladığı bir suçu işleyerek, yanına uzanacağım sevgili ağabeyimin. Toprağın üstündekilerden çok altındakileri memnun etmeliyim sonsuza dek onlarla kalacağıma göre. Sen de çiğnemeye devam et tanrıların yasalarını!
>
> İSMENE: Hiçbir şeyi çiğnemiyorum, sadece devlete karşı koyacak gücüm yok.*

Argümanlar açıkça ifade edilmiştir. İsmene'nin üç savunması vardır: Öncelikle öz annesiyle evlenip öz babasını öldüren Oidipus yüzünden onuru lekelenen bir ailenin kızı olarak kent

---

* Sophokles, *Antigone*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yay., Mayıs 2019, Prologos 49-79, s. 3-4 –çn.

yasalarını çiğnemeye hakkı olduğunu düşünmüyordur. Ayrıca bir kadın olarak erkeklere itaat etmek zorunda olduğunu sanıyordur. Son olarak birey topluluktan daha güçsüzdür. Tanrıların görüşünü hafife almıyordur fakat bu üç sebepten ötürü Kreon'a itaatsizlik etmesi ve içtihat hukukuna karşı gelmesi söz konusu bile değildir.

Antigone ise kendi bakış açısını hayran olunası bir ifadeyle özetleyerek her şeyi açıklar: Kendisi "sevgi ve saygı çerçevesinde bir günah işlemiştir" çünkü Devlet denen bu soğukkanlı canavarın acımasızlığına sadece kalp yasasından, tamamen sübjektif ve duygusal bir bireysellikten yola çıkarak karşı koymuyordur; çok çok daha üstün bir kanundur öne sürdüğü, tanrıların yasası vardır insanların yasasının karşısında. Modern siyaset felsefesi terimleriyle ifade etmek gerekirse, insanların "pozitif hukuk"una karşı, tanrıların "doğal hukuk"unu ileri sürüyordur Antigone.

Bu prologdan sonra ele alacağımız ikinci sahnede Antigone kardeşine haberini verdiği işi tamamlamaya giderken Kreon da şehrin bilge ama etkisiz ihtiyarlarından oluşan koronun önünde siyasi ilkelerini açıklıyordur: mutlak dürüstlük, şehirlerine olan sevgiyi geri kalan her şeyin üstünde tutmak, dostla düşman ayrımını sadece ve sadece tek bir kritere, Thebai'nin çıkarlarına göre yapmak. Bu noktada izleyiciler, Kreon'un insanların yasasını, kentin pozitif hukukunu, kısacası vatanperverliği ve hikmeti hükümeti temsil ettiğini anlar. Kreon koro başını, koruphaîosu kente karşı isyana kalkışacak her kim olursa olsun onlara katılma düşüncesi aklından geçerse diye neredeyse açıkça tehdit ediyor ya da en azından uyarıyordur.

Tam bu noktada, üçüncü sahnede, nöbetçilerden biri gelir ve Kreon'a hükümlerine karşı gelindiğini, emirlerine rağmen Polyneikes'in bedeninin gömüldüğünü, en azından üzerinin ince bir toprak tabakasıyla örtüldüğünü ve etrafta herhangi bir hayvanın cesedi alıp götürdüğüne dair hiçbir iz olmadığını bildirir. Biri –"Belki de bir tanrı," der nöbetçi– gelip Kreon'un yasalarını çiğnemiştir. Kreon küplere biner; tanrılar, suçlu-

larla ittifak kurmamalıdır! Koruphaîos duruma bir kez daha müdahale eder, bu defa Kreon'u sergilediği uzlaşmacılıktan uzak tavrı konusunda uyarma sırası ondadır. Koronun Eskilerin bilgeliğini temsil ettiğini bilen izleyicinin, bu uyarının bir kehanet değeri taşıdığından şüphesi yoktur. Kehanetvari bir sözdür sonuçta bu, üstelik koruphaîosun tanrıların adını anmaktan çekinmemesi Kreon açısından da biraz tehditkâr bir tutumdur, çünkü koro başı Thebai kralını çok açıkça önden uyararak "bu meselenin tanrıların huzuruna çıkarılabileceğini" söyler, bu da Kreon'un kendini kaybetmesine sebep olur. Sessiz olunmasını emreder, biraz paranoyakça bir deliliğe kapılır ve zavallı nöbetçiyi bu suça ortak olmakla ve suçlunun adını gizlemekle itham edecek kadar ileri gider. Dolayısıyla bu pasaj çok önemli, çünkü bu noktada, üstün bilgeliğin Kreon'dan ziyade Antigone'den yana olduğunu anlıyoruz.

Kreon'un suçlaması bir ölüm tehdidi gibi üzerine çöken nöbetçi, canını kurtarmak için Polyneikes'in bedenine bekçilik edeceğine söz verir ve en sonunda Antigone'yi erkek kardeşini gömerken yakalayıverir (Antigone'nin hiçbir şekilde saklanmaya çalışmadığını belirtmeliyim, hatta aksine doğru olanı yaptığından ve haklılığından o kadar emindir ki kaderinde ne varsa razı gelmek konusunda içi çok rahattır). Nöbetçi onu kralın sarayının avlusuna götürür ve tragedyanın temel kırılma noktası burada daha da önem kazanır, yani Kreon'la yeğeni arasındaki bire bir çatışma iyice büyür. Antigone de tıpkı koruphaîos gibi tanrıların üstün yasasından dem vurur, üstelik bunu daha açıkça yapar. Kreon ise insanların yasasını, hem yönetmekle hem de düşmanlara ve *a fortiori* ona içeriden ihanet edenlere karşı korumakla yükümlü olduğu kentin yasasını savunmaya koyulur.

Burada da sözü Sophokles'e bırakalım tekrar:

KREON: Ve buna rağmen yasayı çiğnemeye cüret ettin!

ANTİGONE: Evet, çünkü Zeus öyle demiyor ve yeraltı tanrılarının yanında yaşayan Dike öyle yasalar buyurmadı insanlara. Bir ölümlünün emirleri, tanrıların hatasız, yazıya geçirilmemiş, değişmez yasalarından önemli olamaz. O

yasalar dün ya da bugün yürürlüğe girmedi, ezelden beri vardılar ve kimse bilmiyor nereden geldiklerini. Hep var olduklarına göre de bir ölümlünün emrinden korktum diye suç işleyemem tanrıların nezdinde. [...]

KOROBAŞI (Oidipus'a göndermede bulunarak): Dik kafalı bu kız, en az babası kadar! Bilmiyor felaketlerin karşısında boyun eğmeyi.

KREON: [...] Zeus'un korumamı emrettiği kendi kanım, yeğenim olsa bile ne önemi var, kız kardeşiyle birlikte ödemekten kurtulamayacak en ağır bedeli.*

Bu, oyunun en önemli anlarından biri çünkü üç kilit unsur var içinde. Öncelikle, daha önce belirttiğim gibi, Antigone'nin üstün, tanrısal bir yasadan bahsetmesi ve onun karşısında yalnızca insanların elinden çıkma, kente hükmeden ve Kreon'un savunduğu bir yasa olması. İkinci olarak, Eskilerin bilgeliğini temsil eden koruphaîosun ağzından koronun açıkça Antigone'den yana taraf olması. Son olarak Kreon'un, yeğeni Antigone'nin onun en yakınlarından biri olduğunu kabul etmek zorunda olması; bu da karşısındakinin görüşlerini dikkate almayacağından emin olsa bile onun bakış açısını tamamen yok sayamayacağı anlamına geliyor. Bu pasajda zavallı İsmene'yi de kız kardeşine suç ortaklığı etmekle suçlar Kreon. İzleyici bu noktada, argümanları son derece güçlü olmasına rağmen kendini haklı çıkarmak için sürekli masum insanları suçlayıp duran Kreon'un aslında ne kadar zor bir durumda olduğunu bir kez daha anlar.

Bu dramın dördüncü kilit noktası çok belirgin bir anda karşımıza çıkar. Sophokles sahneye yeni bir trajik unsurun katılmasına karar verir; Kreon'un, Antigone'ye deliler gibi âşık olup onunla nişanlanan oğlu Haimon'la can bulan karakterdir bu. Genç adam ile babası arasında korkunç bir yüzleşme yaşanır ve bu da yine kusursuz ölçüde trajik bir andır: Genç adam babasının kararlarının meşruiyetinin farkındadır, buna rağmen babasına onunkinden üstün bir yasa olduğunu ve bu yasanın, halkın nezdinde temsili bir karşılığı olduğu-

* *A.g.e.*, 2. Epeisoidon, 449-460, 471-472, s. 18-19 –çn.

nu göstermeye çalışır (koronun canlandırdığı ve Haimon'un, insan elinden çıkma yasalardan üstün olduğu göndermesiyle bahsini ettiği bu halk Thebai halkıdır ve yine izleyici, bunun da Antigone'nin bahsedip durduğu o tanrısal yasanın bir temsili olduğunu anlar). Kreon öfkeden deliye döner elbette, kadınlara ve onların aşkından kul köle olanlara lanet okur. Ardından koroyla Antigone arasında bir konuşma geçer, koro izleyicilere Antigone'nin Labdakisler lanetinin etkisi altında olduğunu, atalarının işlediği suçların bedelini ödediğini hatırlatır; Pelops'un oğlunu intihara sürükleyen Laios'tan ve Antigone'nin, Laios'u öldürüp İokaste'yle evlenen babası Oidipus'tan bahsediyorlardır. Bu da önemli bir pasaj çünkü başka bir tragedyanın konusu kusursuz bir anlatımla yeniden karşımıza çıkıyor; yalnızca kentin yasaları ile tanrıların yasaları arasında çözülemeyen bir çatışma değil, ayrıca aynı *Kral Oidipus*'ta olduğu gibi kaderle özgürlük arasında hiç de hafife alınamayacak bir karşıtlık söz konusu olduğunu da bir kez daha görüyoruz.

Bu kez sahneye yeni bir karakter, Kâhin Teiresias girer ve bu da oyundaki beşinci önemli andır. Teiresias Kreon'a, koruphaîosun, Antigone'nin ve oğlu Haimon'un her birinin kendilerine özgü bir üslupla ne anlatmaya çalıştıklarını, yani öz yeğenini ölüme gönderme kararını tanrıların onaylamadığını açıklar. Bu andan itibaren seyirci bu iki yasa arasındaki çatışmanın, tanrıların yasasıyla insanların yasası arasındaki çekişmenin genç kadının lehine döndüğünü açıkça biliyordur. Dramın bu noktasında Kreon Antigone'yi canlı canlı bir mağaranın derinliklerine çoktan hapsetmiştir bile. İlk anda, bir kez daha öfkeyle çıkışır Teiresias'a, tıpkı nöbetçi gibi, İsmene gibi onu da kentlerine ihanet eden Polyneikes ve Antigone'ye suç ortaklığı yapmakla suçlar, fakat daha sonra fikrini değiştirir ve tanrıların gerçekten kendine karşı olduklarının, Teiresias'ın asla yalan söylemeyeceğinin farkına varır varmaz Antigone'yi bir an önce serbest bırakmak için acele eder. Fakat artık çok geçtir, Antigone kıyafetlerini kullanarak kendini asmış ve hayatına kendi elleriyle son vermiştir bile.

Oyundaki altıncı ve sonuncu önemli an: Kreon mağaraya ulaşıp bu felaketi gördüğü sırada, oğlu Haimon zaten oradadır. Babasına kılıç çeker, fakat ona saldırmak yerine ebedi uykusunda Antigone'ye eşlik etmek için kılıcı kendi kalbine saplayarak babasının gözleri önünde kendini öldürür. Kreon saraya döndüğünde oğullarının ölüm haberini alan karısı Eurydike'nin de intihar ettiğini öğrenir. Kendini aklını kaçırmış zavallı bir adam olarak gören Kreon'un hayatta tek bir dileği vardır artık: bir an önce ölmek. Böylece koro aşağıdaki sözlerle tragedyaya son noktayı koyar:

> Mutluluğun kaynağı sağduyudur. Kimse karşı çıkmamalı tanrı buyruğuna. Kibirle söylenen büyük laflar, ağır bedeller ödeterek yaşlılıkta öğretirler sağduyuyu.*

Bu son sözleri güçlendirmek için, koronun bu bölümde Kreon'a kendini inatla bir husumetin ve trajik bir parçalanışın içine hapseden bir kral olmak yerine Thebai'yi düşmanlarından kurtarmayı başaran bir tanrıya öykünmesini tavsiye ederek daha önce iki kez Dionysos'a göndermede bulunduğunun da altını çizmeliyim.

Sizlerin de tahmin edeceği üzere, Sophokles'in oyunu sayılamayacak kadar çok yorumu da beraberinde getirdi. Özellikle çağdaşlaşmayla birlikte aile kurumunun ve günümüzde "toplumsal meseleler" olarak adlandırılan konuların geçirdiği değişim sebebiyle yeniden büyük bir ilgi görmeye başladı. Hegel ve Nietzsche'den sonra feminist yorumlamaların (Antigone erkek otoritesine başkaldıran kadını temsil ediyordur), "gender studies" [*cinsiyet çalışmaları*] kavramından etkilenen yorumların da artmaya başladığını gördük. Judith Butler'ın ABD'de yaygın bilinen kitabı bunlardan biridir, Sophokles'in Antigone'sinin "cinsiyet belası"nı olağanüstü bir şekilde sahneye taşıdığını ileri sürer. Lacan ise, söylemleriyle karakterize o alışılagelmiş yalınlığıyla, Oidipus'un zavallı kızı vakası üzerinde psikanalize özgü kavramları uygulayarak ilerlemeye çalışmıştır. Antigone karakterine ayırdığım bu bölümü yaz-

A.g.e., 5. Stasimon, 1347-1353, s. 52-53 –çn.

madan önce, bu çözümlemeleri ve onlarla birlikte başka birçok çözümlemeyi içeren kitapları tekrar tekrar okudum. Dilerseniz kendiniz de okuyup görebilirsiniz, fakat her şeyi göz önünde bulundurduğumu düşünerek kişisel fikrimi söylemem gerekirse, böylesine zayıf bir içerikle vakit kaybetmenize değecek, tekrar bakmanızı önerebileceğim hiçbir şey bulamadığımı belirtmek isterim. Bunların yanı sıra Hegel'i de tekrar okudum; yalnızca bu vesileyle sık sık bahsettiğimiz *Tinin Görüngübilimi*'ni değil, hayranlık uyandıran *Estetik: Güzel Sanatlar Üzerine Dersler* kitabını da çok kez okudum ve yine şahane buldum, başka yerde okuyabileceğim her şeyden çok daha derinlikliydi. Bu yüzden biraz durup bu konuyu sizlerle ele almayı teklif ediyorum.

Hegelci Yorumlama

Öncelikle *Estetik: Güzel Sanatlar Üzerine Dersler* kitabında en üstün sanat olarak gördüğü şiir sanatına ayırdığı bölümlerde Hegel, "diyalektik" diye adlandırdığı kavramın en önemli üç temel evresi için Yunan tragedyasının muhteşem bir uygulama alanı olduğunu belirtir. Bu üç evreyi tasvir etmek için, Hegel'in *Felsefe Tarihi Üzerine Dersler*'e giriş kısmında faydalandığı meşhur bitkisel metaforu birkaç kelimeyle hatırlatmak istiyorum:

Öncelikle Hegel'in "kendinde" *an-sich* diye adlandırdığı tohum, tomurcuk var; yani hayvan, insan, bitki ya da düşünce, hangisi olursa olsun, bir varlığın gelişme aşamasında olduğu embriyo hali. Bu safhada reel varoluş henüz gerçekleşmemiştir çünkü tohumun, tomurcuğun ya da embriyonun içinde henüz hiçbir şey farklılaşmamıştır: Kelimenin gerçek anlamıyla farklılıklar ortaya çıkmamış, kendilerini göstermeye başlamamışlardır. Bir tavşan, insan ya da mamut embriyosuyla bir havuç ya da patates tohumu arasında gerçekten çıplak gözle görülür bir fark henüz yoktur. Bu noktada, Hegel'in de bizleri yönlendirdiği şekilde Aristoteles'in düşünce kategorilerinden faydalanırsak, tohum ya da embriyo aşamasındaki varlık he-

nüz "potansiyel" haldedir, *dunamis* [*güç/kapasite*] durumundadır, edime –*energeia* [*enerji/etkinlik*]– geçmiş hiçbir şey yoktur, öyle ki söz konusu varlık henüz gerçekten var olma durumunda değildir; çok güzel ifade edildiği şekilde, henüz *in nucleo* [*çekirdek*] safhasındadır, reelden ziyade gizildir, tüm farklılıklar henüz içinde kapalı haldedir.

İkinci evre, potansiyelden edime, gizilden reele geçiş evresidir, yani gerçek varoluş evresidir. Hegel'in terminolojisiyle, kendinde oluşa [*varlık*], *an-sich*'e, *Dasein*'e [*belirli varlık*] geçiş evresidir. Almanca *Existenz* kelimesiyle olası bir karışıklığın önüne geçmek için, *Dasein* terimi günümüzde genellikle "orada bulunmak" diye tercüme edilir. Bu kelime Fransızcada kulağa jargondan bir kelime gibi gelse de Almancada felsefe dilinde olduğu kadar günlük konuşma dilinde de yaygın kullanılır. Kısacası ikincil terminolojik problemleri bir kenara bırakarak açıkça ifade etmek gerekirse, diyalektik gelişimin ikinci evresi farklılıkların, dolayısıyla aynı zamanda karşıolumların ortaya çıkış evresidir (bu noktada tragedyadaki çatışma kavramıyla muhtemel bir bağ olabileceğini de görmeye başlıyoruz fakat bu konuya daha sonra tekrar değineceğim). Tohum ya da embriyo örneğiyle devam edersek, varlık potansiyelden edime, dolayısıyla hâlâ gizil ve farksız bir varoluştan reel bir varoluşa (*Dasein*) geçtiği zaman farklılıklar ortaya çıkmaya ve dünyada, zamanda ve mekânda yayılıp görünür olmaya başlar. Bir tavşan embriyosunun bir insana ya da bir ayıya değil, bir tavşana dönüşmesini, aynı şekilde bir havuç tohumunun bir patates ya da pırasa değil de basbayağı bir havuç haline gelmesini rahatlıkla gözlemleyebiliriz. Farklılıklar dünyada görünür hale gelir ve Hegel'in "diyalektik" olduğunu söylediği bu sürecin özel bir anlamı vardır: Bir koşul, karşıtını kendinden meydana getirdiği zaman, otantik olarak farksız olan kendinde varlık ilk başta olduğunun bire bir zıddını, yani farklılaşmış ve diğerlerinin karşıolumu varlığı ürettiği zaman, diyalektik var olur.

Üçüncü evre Hegel'in "kendi için varlık" diye adlandırdığı anımsama/özümseme [*Erinnerung*] evresi, yani farklılıkların,

onları uzlaştıran noktada bir birlik bulmak için kendi aralarında birbirleriyle zıtlaşmayı bıraktıkları evredir. Bitki metaforuyla devam edersek, burada söz konusu olan meyvedir; kendi içinde yeni tohumlar barındırır ve bu tohumlar toprağa düştüğünde farklılaşmış yeni bitkiler meydana getirecektir vs.

Bir koşulun karşıtını kendinden üretip onu kendine geri getirdiği bu diyalektik sürecinin bir başka örneği, yaşam ve canlı diyalektiğinde bulunur. Bir tür olarak türün yaşamı tümeldir, farksızdır ve var olmak için kendini bir şekilde tikel canlıların içinde konumlandırmak, kendinde varlıktan belirli varlığa geçmek zorundadır. Örneğin hayvan türleri de "genellikle" var olmaz, yalnızca reel olarak zamanda ve mekânda var olan canlı çoğullukları arasında, hepsi kendi aralarında birbirinden ve ayrıca da diğer türlerden farklı canlılar arasında var olurlar. Kedi türü yalnızca hem kendi arasında birbirinden hem de aynı şekilde köpeklerden ya da domuzlardan farklı olan tikel kediler içinde reel olarak var olur. Bireyler ölür, fakat devamlı yeni bireylerin hayata gelmesiyle insan türü yaşamaya devam eder. Hayata gelen her birey tikeldir ve ölmeye mahkûmdur, yaşam da ölen tekil canlılarda durmaksızın yer edinerek sonsuza kadar var olmaya devam eder.

Hegel'in, tragedya içinde kimyasal anlamda saf bir halde resmedildiğini düşündüğü yapı aslında budur, buradan da, daha sonra göreceğimiz üzere, tragedyanın kalbindeki çatışmaların doğası üzerine son derece ilginç ve gerçekten derinlikli çıkarımlarda bulunur. Sizlerle önce genel düşünceyi, ardından Hegel'in şiir üzerine verdiği derslerden alıntı bir metni paylaşacağım (metnin Almancadan çevirisini kendim yaptım çünkü mevcut iki Fransızca çeviri de o kadar yaklaşık ve o kadar kusurlu ki bazen söylenenlerin anlamı bütünüyle eksik kalıyor). Burada kendinde varlığa, farklılaşmamış tohuma tekabül eden Olympos'tayken tragedya henüz başlamamıştır. Tanrıların savaşından, Titanlar'a karşı Zeus'un liderlik ettiği mücadeleden sonra, tanrıların evreninde barış ve uyum sağlanır. Daha önce sık sık gördüğümüz üzere, "farklılaşma" evresi, zaman ve ötekilik sadece insanların yaratılmasıyla

oluşuyor çünkü yaşam, Tarih, nesillerin sonsuz sürekliliği ölümlülerle birlikte gerçekten mümkün oluyor.

Böylece insanlığın doğuşu Hegelci diyalektiğin ikinci evresine, *Dasein* evresine, reel farklılıkların, karşıolumların, dolayısıyla insanlar arasındaki çatışmaların ortaya çıkışına tekabül ediyor. Her tür çatışma var olacaktır elbette; savaşlar, kavgalar, cinayetler kısa sürede insanlığın kaderi haline gelecektir. Fakat çatışmalar ancak çatışan karakterler Hegel'in "tek yanlı" diye adlandırdığı bir bakış açısı geliştirdiği andan itibaren tam olarak trajik bir hal alacaktır. Bu ne demek peki? Bu, insanlar arasındaki çatışmalar her zaman trajik değildir demek. Bir hırsızın, kurbanının cüzdanını çalmak için onu öldürmesi dramatik ya da acıklı olabilir fakat trajik hiçbir yanı yoktur. Sonuçta ortada bir masumu öldüren alçak biri var sadece; evet, ahlaki açıdan şaşırtıcı bir durum ama açık konuşmak gerekirse hiç de trajik değil. Neden? Çok basit; çünkü trajedi ahlakla ilgili değildir. Tam aksine yalnızca insanlar arasındaki karşıtlık haklı, meşru olduğu durumlarda, müdahil herkes görüşünü haklılıkla, karşı tarafın görüşünü hesaba bile katamayacak bir vaziyette sonuna kadar savunduğu durumda trajediden söz edilebilir. Hegel'in tek yanlılık diye adlandırdığı budur; başkasının bakış açısını anlamak konusundaki kifayetsizliktir ve aslında Kreon ile Antigone arasındaki çatışmanın temsil ettiği şey de budur.

Kreon da Antigone de "ahlaksız" değildir; alçak birer insan, sıradan birer suçlu, bir katil ya da bir hırsız değillerdir. Aksine ikisi de "iyi insanlar"dır, asaletle ve cesaretle hareket ederler ve eşit ölçüde meşru kabul edilebilecek bakış açılarından yola çıkarlar. Her halükârda Antigone'nin görüşü daha haklı bulunsa da iki bakış açısı da savunulabilirdir. Buradaki tüm trajedi her ikisinin de kesinlikle haklı olduğu, ama aynı zamanda zıt kutuplarda ve uzlaşamaz bir konumda bulunduğu gerçeğinden kaynaklanıyor; ya da daha doğrusu insanlar ölürse, yani tüm karşıt koşullar bütünüyle ortadan kaldırılırsa, barışı ve kaybolan birliği tekrar sağlamayı arzulayan tanrılar isteyerek ve örgütlenerek insanları ortadan kaldırırsa bir

uzlaşma sağlanabilir ancak. Aslında tragedyadaki karakterler arasındaki karşıtlık böyle bir varoluşun, diyalektiğin ikinci evresinin, tek yanlı çatışmaların kaçınılmaz olarak ortaya çıkışını gerektiren bu farklılaşma ve ötekileşme evresinin ayrılmaz bir parçasıdır ve çatışmaya taraf her bir karakter, reel varoluşundaki tekil konumu sebebiyle, mecburen dünya üzerinde de tekil bir bakış açısına sahiptir.

Diyalektik sürecin parçası olan bu üç evrenin yavaş yavaş gözünüzde canlanmaya başladığını umuyorum, bakalım Hegel nasıl tanımlamış bu süreci:

> Bu çatışmaların gerekliliğini açıklayan sebeplerden daha önce bahsetmiştim (elbette burada söz konusu olan trajik çatışmalar; bu çatışmalar gerekli ve kaçınılmazdır çünkü bir bakış açıları çoğulluğunun ortaya çıkışına bağlılardır, bu çoğulluk da doğrudan kendinde varlıktan belirli varlığa geçişe bağlıdır, yani sessiz sakin bir Olympos'tan ölümlülerin reel çoğulluğunun yaratılışına geçişe). Somut birlik olarak etik töz, bir güçler ve farklılaşmış ilişkiler bütünüdür, ancak dingin bir yaşamın hazzı içinde zihnin çalışmasını sadece bu edilgen haldeyken tamamlayabilirler, bu da kutsanmış tanrıların vaziyetidir (başka bir deyişle, yalnızca Olympos'ta, farklılıkların henüz açığa çıkmadığı bir kendinde varlık bütünlüğü içinde, yaşamın ve Tarih'in başkalıklarına can veren insanlık henüz doğmamışken, trajik olmayan dingin bir yaşam mümkün olabilir ancak). Fakat aksine, başlangıçta hâlâ soyut olan düşüncelliğinden yola çıkarak reel bir gerçekliğe ve dünyada yerleşik bir görüngüye dönüşmek, tamamen bu bütünlük kavramının (kendinde varlık ya da kutsanmış tanrılar arasında egemen olan, başlangıçtaki birlik) kendisine bağlıdır (daha açık ifade etmek gerekirse, başlangıçta farklılaşmamış olan kendinde varlık, tanrılardan insanlara geçişle birlikte reel farklılıklarda, zaman-mekânsal varoluşta, dolayısıyla kaçınılmaz karşıtlıklarda tecessüm etmek zorundadır). Dolayısıyla tikel koşullardan ve farklı bireysel karakterlerden yola çıkarak da dahil olmak üzere bu basit farklılaşma olgusunun en nihayetinde uyuşmazlıklara ve karşıtlıklara dönüşmesi, bizzat bu unsurun doğasında vardır (yine, başka bir deyişle, reel bireylerin ve yaşam koşullarının farklılaşması olgusu, insanların dünyasında çatışmaya girmelerine neden olan

> farklı bakış açılarının da ortaya çıkmasının bizzat sebebidir, böylece trajedinin, kelimenin düz anlamıyla ahlaki bir mesele olmadığını, karşıtlıkların iyilerle kötüler, haklılarla haksızlar arasında değil de yalnızca kaçınılmaz olarak tek yanlı bakış açıları arasında olduğunu, –Antigone söz konusu olduğunda– her bir tarafın kral ya da kız kardeş olarak bir şeylere farklı açılardan baktığını ve bu yüzden ahlaki açıdan o kadar kötü olmadıklarını tekrar görüyoruz).

Elbette tragedyada, özellikle *Antigone*'de, çatışma ahlaki ve hatta adli bir gidişat kazanıyor, o noktada kendimize şunu sormadan edemiyoruz: Sonuçta Kreon mu haklı yoksa Antigone mi? Fakat bu çatışmanın, katil hırsız olayında olduğu gibi iyi ile kötüyü değil, atmosfere girerken binlerce parçaya ayrılan bir asteroit gibi reel dünyaya girmek için (mecburen çoklu bir insanlığın doğuşu) iki denk meşruiyeti, kesinlikle karşıt ve uzlaşamaz olmalarına rağmen gerekli ve bir o kadar da kaçınılmaz bir şekilde başlangıçtaki kendinde varlık halinden çıkıldığı (insanların yaratılmasından önce, ama Zeus'un Titanlar'a karşı zaferinden sonra Olympos'ta hâkim olan barış ve huzur ortamının sembolize ettiği) gerçekliğine bağlı oldukları için eşit ölçüde savunulabilir iki bakış açısını karşı karşıya getirdiğini anladığımız an, bu soru kaçınılmaz olarak trajik bir hal alıyor. Yine Hegel'in metnini (onu mümkün mertebe en açık hale getirebilmeyi umarak) kendi tercümemle paylaşmak istiyorum:

> Gerçek nesnellik dünyasında tecessüm eden her şeyin tabi olduğu tikelleşme prensibinden dolayı, eyleme geçen karakterler kadar etik kuvvetler de bireysel görüngülerinde (*Erscheinung*) olduğu gibi içerikleri açısından farklılaşmış olurlar. Bu mevcut tikel kuvvetler, dramatik şiirin gerektirdiği gibi gerçeklik içinde etkin olmaya çağırılır ve eyleme geçen insancıl pathosun tikel erekleri olarak somutlaşırlarsa, o zaman başlangıçtaki uyumları ortadan kalkar ve her biri kendi tikel bakış açısına hapsolmuş bir vaziyette, yalnızca çatışmaya girebilirler. O andan itibaren, bireysel eylem, tikel bir durum içinde, bir ereğin peşinden gitmek ve bu koşullar altında sabit ve tekyanlı tikelliği içinde kendini tecrit ettiği için mecburen karşısında karşıt bir pathosa yol açan ve böylece çözülmez çatışmalar meydana getiren tikel bir karakteri gerçekleştirmek

> ister. Dolayısıyla başlangıçtaki trajedi, her ikisi de meşru kabul edilen iki karşıt tarafın bu çarpışmalarının tam merkezinde meydana gelir, bununla birlikte öte yandan ereklerinin ve karakterlerinin olumlu içeriğini karşı tarafın bakış açısı en az kendilerininki kadar meşru olduğu halde bir agresyondan ve bir yadsımadan farklı şekilde kavrayacak durumda değillerdir ve ahlakiyetlerine (*Sittlichkeit*) rağmen ya da daha ziyade ondan dolayı bu hataya düşerler.

Ve her bir karşıt bakış açısının tekyanlılığının barışçıl ve uyumlu bir sonuca erişilmesine mutlak suretle engel olmasından dolayı bu tekyanlılığı ortadan kaldırmanın tek yolu mevcut bireyselliklerin yok olmasıdır:

> Dolayısıyla çatışmanın trajik çözümü, mevcut erekler ve trajik karakterler kadar doğrulanmıştır. Üçüncü evrede olduğu gibi, bizzat trajik çarpışmanın kendisi kadar gereklidir (yine gördüğümüz üzere, diyalektiğin ikinci evresi gibi). Aslında bu çözüm aracılığıyla, ebedi tüze bireyler ve bu doğrultuda peşinden gittikleri erekler üzerindeki yetkisini kullanarak, dinginliğini bulandıran bireyselliği yok ederek birliği ve etik tözü yeniden tesis eder… Trajik çatışmada bu şekilde ortadan kaldırılan (*aufgehoben*) şey, yalnızca tekyanlı tikelliktir, bu uyumla bağdaşabilme yetisine sahip olmadığını gösteren bir tekyanlılıktır bu…

Yeniden bitkisel metaforu ele alırsak, meyvenin kendi için varlık evresi, tikel farklılıkları ve tekyanlı karşıolumları "etik töz"ün merkezindeki, yeniden barışın sağlandığı ortaklaşalığın ortasındaki yerlerine iade ederek çatışmaya son noktayı koyar. Trajik karakterler için ölümden ya da sürgünden başka neredeyse hiçbir son olasılığının bulunmamasının nedeni budur:

> Çatışmanın temel sebebini pathosun tekyanlılığının teşkil ettiği durumda, bu, tam olarak, tekyanlılığın kelimenin tam anlamıyla yaşayan eylem içinde tecessüm ettiği anlamını taşır ve aynı şekilde, tikel bir bireyin tekelci pathosu haline gelmiştir. Bunun sonucunda, eğer tekyanlılığın ortadan kaldırılması gerekirse, yalnızca bu eşsiz pathosu içinde barındırırken harekete geçtiği için, bizzat o bireyin bastırılması ve feda edilmesi gerekir. Zira bu birey kendini tek bir belirli yaşama

> indirger ve tek bir kez mümkün olan bu belirli yaşamda başarıya ulaşamazsa, birey tükenir.

Sophokles'in *Antigone*'sinde gerçekleşen tam da budur ve Hegel'in burada tasvir ettiği olasılık, Antigone'ye kusursuz bir şekilde uyar. Bu mükemmel yapılanıma ait olmayan diğer tragedyalarda, ölüm dışında mümkün olan sonlar vardır. Aslında Hegel'e göre, akla gelebilir muhtemel üç çözüm daha vardır. Öncelikle Aiskhylos'un *Eumenidler*'inde Orestes'in durumunda olduğu gibi, tanrılar bir suçu affedebilir. Karakterler bir bilgeye danışarak ya da tanrısal bir kâhini dinleyerek "acınası" tekyanlılıklarından kendileri vazgeçebilir, nihayetinde diğerlerini dinlemeden kendi bakış açılarını savunmaktan sakınabilirler. Son olarak *Oidipus Kolonos'ta* oyununda olduğu gibi kahraman kendi kendini anlamayı başarabilir, başına gelenleri kavrayabilir, kendi körlüğüne bir son vermek için deyim yerindeyse tarihi baştan yazabilir; Oidipus'un ölüm anında az da olsa huzura ermesini sağlayan budur.

Fakat, tragedyanın mükemmelliğe erişmesinin sadece birinci sonla mümkün olduğunu çok net anlayabiliriz. Çünkü ikinci sonla birlikte yeniden ahlakiyetin içinde buluyoruz kendimizi: Eğer Orestes tanrılar tarafından affedilmişse, bunun sebebi tanrıların Orestes'in işlediği suçu haklı bulmasıdır. Tragedya kahramanının bilgelerin öğütlerini dinleyerek kendi bakış açısından vazgeçtiği (ve Antigone'nin yapmayı inatla reddettiği) ikinci hipotezde, mutlu bir son olabilir belki, fakat büyük bir risk de vardır: Kahraman, karakter sahibi değilmiş gibi görünür, bu trajik karakteri zayıflatır ve dahası onu yavanlaştırır. Belki de en güzeli olan son çözüm ise, Hegel'in söylediğine göre, otantik tragedyanın zavallı insanları tam tersine ele geçirip ölümlerine kadar rahat bırakmayan kör bir yazgıya ihtiyaç duyduğu modern öznellik çağına, kendinin bilincinde özne dönemine girmemizi sağlar.

Tragedyanın Antigone'yle birlikte zirveye ulaşmasının sebebi budur. Antigone'yle birlikte yalnızca karşıt bakış açılarının, Kreon'la yeğeninin bakış açılarının tekyanlılığı en uç

noktaya kadar savunulmakla kalmıyor, karakterlerin güçlü ve meşruiyetlerin eşit ölçüde savunulabilir olmasının yanında, başkahramanların her birinin karşısındakinin bakış açısını en az kendininki kadar iyi bilmesine rağmen anlayamayışıyla birlikte çatışma sürekli ön planda tutuluyor. Daha önce belirttiğim üzere, kralın kızı olan Antigone, Kreon'un görevi yeniden devralmasıyla birlikte zorla kabul ettirmeye çalıştığı yükümlülüklerin neler olduğunu çok iyi bilir. Haimon'un babası ve Polyneikes'in amcası olan Kreon ise kan bağının ve aile yasalarının getirdiği yükümlülükleri en az Antigone kadar iyi biliyordur. Hegel'e göre Sophokles'in oyununun kendi türünün en mükemmel örneği olmasının sebebi budur:

> Bu dramatik gelişim (*Entwicklung*) mükemmeliyetin son noktasına, çatışma yaşayan bireylerin her biri belirli varlıklarında (*Dasein*) kendi üzerine kapanmış bütünler olarak belirdikleri zaman erişebilir yalnızca, bu şekilde mücadele ettikleri şeye karşı bile bunun etkisi altında kalırlar ve akabinde, saygı duymak zorunda oldukları varoluşları (*Existenz*) kendi yaşam tarzları nedeniyle incitirler. Örneğin Antigone de Kreon'un temsil ettiği devletin gücünün etkisinde bu şekilde kalır. Kendi de bir kralın kızıdır ve Haimon'un nişanlısıdır, bu yüzden prensin emirlerine boyun eğmeyi kabul etmek zorundadır. Fakat kendi de hem baba hem de eş olan Kreon ise kan bağlarının kutsallığına saygı göstermek zorundadır ve bu bağlılıkla ters düşecek hiçbir emri vermemesi gerekir. Her ikisinde de içkin olarak mevcut bulunan ve karşı çıktıkları şey de bu şekilde karşımıza çıkıyor, öyle ki bu kendi belirli varlıklarının (*Dasein*) özel alanına ait olanlar tarafından ele geçirilmeleri ve incitilmelerine yol açıyor. Antigone evlilik tacını kuşanmanın sevincini yaşayamadan ölüp gider, Kreon ise oğlunun ve eşinin kendilerini öldürmeleriyle sarsılır, biri Antigone'nin ölümü yüzünden öldürür kendini, diğeri de Haimon'un. Antik ya da modern tüm şaheserlere –ki gerçekten hepsini biliyorum, çünkü hepsini bilebiliriz ve bilmemiz de gerekir– bu açıdan yaklaştığımızda Sophokles'in *Antigone*'si bana aralarındaki en kusursuz ve en teskin edici eser gibi gözüküyor.

Bu çözümlemenin, burada kusursuz bir şekilde konumlandırılan problemi, yani reel dünyada ister istemez hem haklı hem

de mutlak olarak çelişkili bakış açılarının var olduğunu ve tekyanlılığın onları trajik kıldığı gerçeğini tamamen teğet geçen feminist ya da psikanalitik yorumlamalardan en azından çok daha doğru ve derin olduğunu itiraf etmek gerek. Hegel de oldukça dahiyane bu çözümlemeden yola çıkarak, Aristoteles'in tragedyanın "korku ve acıma" uyandırdığını öne süren meşhur cümlesini yeniden ele alarak, bu ifade üzerinden iki tür suç, iki tür acıma ve aynı şekilde iki tür korku ayrımı yapar.

Yine uzun uzun paylaştığım için kusura bakmayın, fakat metinler doğru çeviri eksikliğinden dolayı Fransızca olarak pek erişilebilir değil ve gerçekten bu zahmete özellikle değdiklerini söyleyebilirim.

Öncelikle Hegel, Yunan tragedyasını kadın trajedisiyle karıştırdığımızda ne kadar yanıldığımızın altını tekrar tekrar olağanüstü ölçüde akıllıca ve derinlikli bir şekilde çiziyor. Modern tiyatro oyunlarını karakterize eden, suça yönelik öznel ve ahlakçı yaklaşım, hata, özgür irade ve sorumluluk kavramlarıyla da birlikte, Yunan tragedyasının taşıdığı derin anlamın adeta yanından geçip gidiyor.

Antigone'de ve Yunan tragedyalarının birçoğunda da gördüğümüz üzere, yine Hegel'i alıntılamak istiyorum:

> Çatışmaları meydana getiren şey kötü niyet, suçlar, alçaklıklar ya da sadece kötü şans, körlük veya bu tür olaylar değildir, tam tersine, tekrar tekrar altını çizdiğim üzere, belirli bir eylemin etik gerekçelendirmesidir. Çünkü soyut kötülüğün, (Hegel'in burada kastettiği şey yanlışın, "soyut" denen kötülüğün yalnızca kötü niyetin bir sonucu olabileceğini öne süren, kötü niyete de özgür irade ve dolayısıyla sorumluluk bile yükleyen Hıristiyan ya da Kantçı yaklaşım) kendi içinde hiçbir doğruluğu yoktur ve hiçbir çıkar sağlamaz. Hatta aksine, edimsel kişilerin etik karakter özelliklerinin, onlara isnat edeceğimiz basit öznel bir niyet olarak gözükmemesi gerekir, gerekçelendirmeleri tam tersine kendinde varlık ve özellikle kendi için varlıktan ileri gelmelidir. Antik tragedyada modern tiyatro oyunlarında gördüklerimize benzer hiçbir şeyle karşılaşmamamızın sebebi budur; benzer suçlar, vakalar yoktur, aynı zamanda kader üzerine tumturaklı ve içi boş atıp tutmalarıyla belli bir asalete sahip olduğunu iddia eden işe yaramaz dü-

> zenbazlar da yoktur, ayrıca kararlar ve eylemler çıkarların ve karakterin basit öznelliğine, erk hırsına, tutkulu aşka, onur duygusuna ya da meşruiyetinin kökünü yalnızca tikel bir kişiliğin tikel eğilimlerinden alan herhangi bir diğer tutkuya dayandırılmaz. Ancak kişi tekyanlı bir tikellikte tecessüm ettiği sürece tam tersine peşinden gitmeye niyetli olduğu amacın bizzat içeriğinden yola çıkarak meşruiyet kazandırılmış bir karar söz konusu olduğunda, kendi içinde zaten reel bir çatışma olasılığı barındıran bazı koşullar altında, insani istencin aynı ölçüde etik başka bir alanına mecburi olarak zarar verir. O durumda bu istenç tepki göstererek kendini ifade eder ve kendi reel pathosu olarak karşıt bir karakteri doğrular, öyle ki bundan meydana gelen bireyler ve eşit ölçüde meşru kuvvetler çarpışması tamamen devinim kazanır.

Söylemleri fazlasıyla karmaşık olsa bile (ki bunun da çeviriyi olağanüstü derecede zorlaştırdığı bir gerçek) Hegel'in ne demek istediğini gayet iyi anlıyoruz: Aristoteles'e göre trajik bir oyunun neden olduğu korku ve acımanın, korkunç bir suçun ya da hüzünlü bir hikâyenin yol açtığı ve Hegel'in kibarca "kolaylıkla gözleri dolan yaşlı kadınların banal merhameti" diye adlandırdığı duyguyla hiçbir ilgisi yok. Hatta burada, kelimenin düz anlamıyla "ahlaki" bir problem dışında tam tersi söz konusu, çünkü Sophokles'in *Antigone*'sinde duygu devinimine yol açan şey çok basit: Kreon'la olan çatışmanın iyi ile kötünün, ahlakın çok ötesine konumlanmış olması, çünkü tüm çatışma iki asil ve eşit derecede kararlı karakterin karşıtlığından doğuyor. Kötülüğün alçaklıktan, işe yaramazlıktan, mevcut bireylerin zayıflığından değil, onların (tikel bir öznelliğe bağlı olmayan) nesnel ve eşit ölçüde gerekçelendirilmiş olduğu için çözülemez karşıolumluklarından kaynaklanması da buradan geliyor. Nietzsche ve izinden gidenlerin, yani Deleuze ve hatta özellikle muhteşem Clément Rosset'nin, Hegel'i çözümlemelerine Sokrates'in ve Euripides'in tragedyaya yönelik ahlakçı bakış açılarını kattığı için haksız yere eleştirdiklerinde tamamen yanıldıkları nokta bu; ki Hegel, aşağıdaki pasajda da göreceğimiz üzere, buna sürekli açıkça karşı çıkıyor:

(Vahşi bir suç ya da ölümcül bir kaza gibi öznel ve anekdotik bir çatışma karşısında kolayca duygulanan "yaşlı kadınların" banal merhametiyle hiçbir ilgisi olmayan) Gerçek acıma, acı çekenle duygudaşlık içinde, fakat aynı zamanda etik açıdan kendini haklı görmesinde barınır tam tersine, dolayısıyla kendinde evetleyici ve tözcü olarak bulunması gerekenle bağdaşık bir duygudaşlıktır. Ancak rezillerin ve namussuzların içimizde uyandırabileceği acıma tam olarak bu değildir. Trajik karakterin, kötülüğüne ve aynı şekilde incinen etik yaşamın gücü karşısında (*vor der Macht der Verletzten Sittlichkeit* = Hegel'in burada ima ettiği, suçun ya da özgür iradeye bağlı bir yanlışın öznel ahlakiyeti değildir; tam tersine trajik çatışma sebebiyle kentin ortasında yaşanan ayrılmadan bahseder, etik yaşamın gücü endişe vericidir, çünkü açıkça kendi yasal düzenini kuracak ve o ayrığı kapatacaktır, fakat bunu ölüm ya da sürgün aracılığıyla, yani mevcut karakterlerin acı verici bir şeklide ortadan kaldırılmasıyla yapar) duyduğu endişesine yönelik olarak içimizde trajik bir duygudaşlık uyandırabilmesi için, bizzat kendisinin dolu bir içeriğe ve asil niteliklere sahip olması gerekir (bir hırsızlığın ya da kelimenin düz anlamıyla ahlaki bir yanlışın tam tersi).

Hegel'in, kendisine göre tragedyayı mükemmelliğin en üst seviyesiyle karakterize eden iki tür "meşru" çatışmayı çözümlemekten bu denli hoşlanmasının sebebi budur işte. Oidipus'ta da gördüğümüz üzere, kahramanlar meydana gelen felaketlerden hiçbir şekilde sorumlu olmadıkları ve Oidipus'un durumundaki gibi kaderin oyuncakları oldukları sürece, bu çatışmalar öznel ahlakiyetin dışında konumlanır. Bu noktada, hayatlarımızı domine eden özgürlük ve yazgı kavramlarının ilgili yönlerine dair, daha önce bahsettiğimiz o derin sorgulamayla yeniden karşılaşıyoruz. Veyahut aynı Antigone gibi öyle eksiksiz ve öyle güçlü karakterlerdir ki özgür bir iradeye sahip olduğunu iddia eden varlıklardan farklı olarak, kendilerine belirledikleri doğrultuda büsbütün kararlılıkla hareket etmekten başka türlüsünü yapamazlar. Kader ya da özgürlük, aile yasası ya da hikmeti hükümet Yunan tragedyası açısından bu tür önemli temalar teşkil eder; bunun sebebi, kendilerini, basit derecede öznel ahlakiyet alanının radikal ölçüde

dışına konumlandırmalarıdır tam olarak. Ve tragedya kavramına ilişkin Hegel'i büyüleyen budur elbette.

Ayrıca Hegel'e göre, trajedinin gerçek çözümünün sadece kaybedilen o güzel bütüncül yapının yeniden oluşturulabilmesine, tekyanlı karşıolumların aşılabilmesine dayalı olmasının sebebi budur; bunun gerçekleşmesi bir *teskin* sağlar. Bu noktada, Nietzsche ve izinden gidenlerin Hegel'le görüş ayrılıklarını da kendilerine göre konumlandırmalarına gönülden katılıyorum; tragedyaya ilişkin Nietzscheci bakış, "kendi için varlık" evresini, yani diyalektik bir uzlaşma fikrini, çatışmadan sonra kaybedilen birliği yeniden tesis edecek teskin edici nihai bir sentez düşüncesini kapsamına almıyor. Üstelik Hegel için bu uzlaşma, kelimenin öznel, Hıristiyan ya da Kantçı anlamıyla ahlaki bir uzlaşma değil. Aslında başkahramanların ölümü ya da sürgün edilmesi veya Kreon'un durumunda olduğu gibi sonsuz bir acı içinde yıkılıp gitmeleri, hiçbir açıdan bir ceza, bir tecziye gibi gözükmüyor; daha ziyade birbirinden ayrılan uçları manzum bir masaldaki gibi herhangi bir ahlak dersi eklemeden yeniden bir araya getirecek nesnel gerekliliğin bir etkisi gibi. Çok basitçe, tanrılar insanlara karşı üstünlüklerini yeniden kazanacak, farklılığı, bakış açılarındaki ayrılığı ve sonucunda da çatışmanın gerekliliğini doğuran yazgı, olağan akışına yeniden kavuşacaktır. Olympos'ta hüküm süren mutlu ve kutsal birlikten (kendinde varlık evresi), insanlığın ve trajik ayrılıklarının (kendinde varlık evresi) ortaya çıkışından sonra, üçüncü evre, kendi için varlık evresi, tanrıların istediği birliğe dönüş evresi kendisini gösterir:

> Eylemlerine yönelik kararları eşit ölçüde meşru olan karakterler arasındaki karşıolum tragedyayı olduğu haliyle teşkil ettiği sürece, bu karşıolum yalnızca insani gerçeklik zemininde ortaya çıkabilir... Kutsanmış tanrılar içinse tam tersidir, asıl önemli olan aldırmaz ilahi tabiatlarıdır...

Böylece insani gerçekliği ister istemez karakterize eden trajik ayrılmalara karşı, kozmik tanrısal uyumun yeniden tesis edilebilmesinden başka yol yoktur. Daha önce sıkça bahsettiğimiz

kozmolojik hukuk kavramı burada yeniden karşımıza çıkıyor, fakat şimdi tam anlamıyla üzerinde durmanın vakti geldi.

Sophokles'in *Antigone*'sinin Arka Planında Yatan, Antik ve Kozmolojik Hukuk Kavramı: Michel Villey'in Tezleri

Yakından tanıma şansı elde ettiğim ve kendisiyle, en canlı haliyle hafızamda yer eden entelektüel atışmalara, çekişmeli sohbetlere katılmam için beni sık sık davet eden, büyük hukuk tarihçilerimizden Michel Villey'e göre, tüm antik hukuk kavramı, özellikle Roma hukuku kavramı, köklerini Aristoteles'in en önemli eserlerinden birine ait bir pasajdan alır: *Nikomakhos'a Etik*, V. Kitaptan. Villey'e göre adalet ve hukuk konularında Yunan düşüncesinin temeli, belirtik ve kavramsal olarak güçlü bir şekilde ilk kez bu önemli eserde ifade edilir. Bu düşünce yapısı, elbette tragedya başta olmak üzere, Yunan kültürünün her alanında karşımıza çıkar: Adalet ve adaletsizlik vizyonunun derinlemesine anlaşılamadığı durumlarda, Kreon'la Antigone'yi karşı karşıya getiren çatışmanın gerçek anlamını tam olarak kavrayabilmek imkânsızdır.

Bunu yapabilmek için öncelikle Yunanlarda iki *dikaion*, iki adalet kavramı olduğunu, daha doğrusu Aristoteles'in metninde kusursuzca tematize edilen iki adalet yaklaşımı olduğunu belirtmeliyim. Villey'e göre, Roma hukukunun tamamı için yapısal bir kalıp teşkil edecek olan da budur. İlkin, kentte hüküm sürmesi gerektiği düşünülen tümel bir yasa yaklaşımı vardır; ardından tikel bir yaklaşım gelir ve bu, kanun yapıcı ya da politikacıdan ziyade, dava hâkiminin yaklaşımıdır.

Öncelikle "tümel adalet" diye adlandıracağımız kavrama ilişkin en önemli noktalar, Platon'un *Cumhuriyet* isimli eserinde belirtilmiştir; kent, biz Modernlerin düşündüğü gibi yasalar genel istence dayandırıldığında değil, kozmosta tesis edilmiş doğal hiyerarşileri, insanlar arasında tabiatlarına göre nesnel olarak hüküm süren adil düzeni mümkün mertebe en orantılı ve en uygun şekilde kent kendisi yeniden ürettiğin-

de adildir. Bu adalet görüşünü daha önceki bölümlerde, tam da Theseus'a ayrılmış bölümde açıklama şansım olmuştu, fakat şimdi Villey'in kendi adıma söylediklerimi her açıdan güçlendirdiğini düşündüğü metnini alıntılamak istiyorum:

> Bizim basımlarımızda, Platon'un Cumhuriyet üzerine diyaloğunda şöyle bir altyazı bulunuyor: "*Dikaïon* (adil olan) üzerine" (*péri tou dikaou*). Burada söz konusu olan hukuk hangisi? Diyaloğun hedefi, adaletin "büyük harflerle yazılı olduğu" kentte, öncelikle tümel düzeni yeniden tesis etmek: Adil hiyerarşiye ve gemi piyasasını, savaşçıları, işçileri, köleleri yöneten filozofla olan ayrımlara saygı gösterilmeli; hatta hayvanlar ve şeylerin insanlara göre altasıralamasına da. Aynısı her bireyin oluşturduğu mikrokozmos için de geçerlidir: Şehvani istekler doğru yerlerine yerleştirilirken, us kalbe hükmedecektir. Filozof kralın ve onun vekilinin eseri olan yasaların görevi, bu düzenin sürerliğini muhafaza etmektir. O halde, hukuk yasaların riayet edilirliğiyle örtüşme eğilimindedir. Antik Çağ filozoflarının büyük çoğunluğu, to dikaion deyişini bu müphem anlamıyla anlayabilmiş ve ima edebilmiştir. Hatta Aristoteles bile *Politika*'sında ve *Nikomakhos'a Etik* kitabının başında bir noktada.

"Kozmik," hatta "kozmolojik" olduğunu söyleyebileceğimiz, hem tümel hem de politik bir adalet kavramını bu şekilde özetleyebiliriz. Bu açıdan adaletin kenti mümkün olduğunca canlılar arasındaki doğal hiyerarşinin suretinde şekillendirecek yasalar çıkarmak gibi bir erekliliği vardır. Bu hiyerarşi, ezelden beri kozmosun, şeylerin düzeninin içindedir. Bu noktada, aristokratik evrenin en ama en özlü kısmında bulunuyoruz. Bütünüyle, doğası gereği iyi olanlar tepede, ortalama olanlar ortada, kötü olanlar ise aşağıda olduğu zaman kentte iyi bir düzen olduğu inanışına dayanan bir dünya bu; tıpkı başın tepede, kalbin ortada ve en pespaye arzuların karnın alt kısmında bulunması gibi.

Ancak bu tümel adalet kavramının yanında, bir de tikel bir hukuk felsefesi vardır. Gerçekte bu, bir davada, ihtilaf içindeki kişiler arasında mal ve mülklerin en uygun şekilde, yani kimsenin kendisine ait olandan daha fazlasını ya da daha azını

almayacağı bir şekilde paylaştırmakla yükümlü bir hâkimin görevine tekabül eder. Bakalım Villey bu konuda neler demiş:

> Aristoteles'in çözümlemesini yaptığı ikinci tür adaletin ereği, kimsenin bir grup içinde paylaştırılan harici malların kendi payına düşen kısmından "daha fazlasını" ya da "daha azını" almamasını sağlamaktır. Ancak öncelikle kişilerin sahip olduğu mal veya yükümlülükler arasındaki oran belirlenip ölçümlenmediği sürece bu hedefe erişilemeyecektir... O halde hâkimin işi nedir? Bir arazi parçası, bir mirasın payları, boşanma durumunda bir çocuğun velayeti, bir alacağın tam meblağı, bir yükümlülük, bir şeref meselesi, bir kamu görevi yüzünden çekişen iki davacı taraf vardır karşısında. Anlaşmazlıklarını şiddet aracılığıyla ortadan kaldırmak yerine adalete, yani hâkime başvurmuşlardır. Ve hâkim, her bir tarafın payını kararıyla belirledikten sonra onları geri gönderecektir.

Villey'e göre Roma hukukunun kanonik formulası doğrudan bu kozmolojik ve diyalektik hukuk kavramından gelir. Diyalektik, çelişkili argümanların karşılıklı öne sürüldüğü bir durumda herkesin nihayetinde elde edeceği adil payı belirlemeden önce hâkimin tüm müdahil tarafları dinlemek, tüm karşıt görüşleri hesaba katmak zorunluluğunu ifade eder: "*Juris parecepta sunt haec: honneste vivere alterum non laedere suum cuique tribuere.*" Hukukun ana ilkeleri şunlardır: dürüst yaşamak, başkasının malını çalmamak ve özellikle herkese hakkı olanı vermek, daha doğrusu teslim etmek. Şu şekilde daha açık ifade edilebilir: *Suum jus cuique tribuere*, hakkını teslim etmek, yani mevcut tarafların her birine adil paylarını vermek.

Bu noktada Antigone tragedyasındaki tüm problemi daha iyi kavramaya başlıyoruz. İki başkahramanı karşı karşıya getiren çatışmayı sıkıntısız bir şekilde çözebilen bir hâkim yoktur burada. Bir yandan ikisi de haklı oldukları için: Antigone tümel veya tanrısal adalet açısından, Kreon ise tikel kent adaleti açısından. Diğer yandan bakış açıları çatışkı içinde olduğu, taban tabana karşıt olduğu ve bu yüzden uzlaştırılamaz oldukları için. Biraz birine, biraz diğerine hak vermek imkân-

sızdır. Dolayısıyla yalnızca mevcut bireylerin ölümüyle, fiziken yok edilmesiyle son bulabilecek bir çatışma içindeyken, ne eşit olan ne de olmayan bir paylaşım yapmak, taraflara pay vermek imkânsızdır.

Bu trajik çatışmanın kozmolojik hukuk temeli üzerinde bir diğer karakteristik özelliği de şu: Hegel'in şaheser niteliğindeki yorumlamalarını paylaşırken defalarca altını çizdiğimiz üzere, ne Antigone ne de Kreon suçludur. Her ikisi de bir suçu değil; tümel veya tikel, tanrısal veya insancıl bir yasa kavramını savunur ve her ikisinin de övgüyle bahsettiği yasaların hem adil hem de karşıt oldukları gerçeği, tragedyanın çıkış noktasıdır. Bu yüzden zarar görmüş kozmik düzenin ölüm aracılığıyla yeniden tesis edilmesi, kötü bir niyeti, kötücül bir isteği yaptırıma tabi tutmak için verilen bir tecziye, bir ceza değildir; sadece bir "yazgı," Hegel'in de belirttiği üzere bir şeyleri ait oldukları yerlerine geri koymak için basit bir araçtır. Ve acımasız olmak, katı olmak için de –çünkü ancak bu şekilde Aristoteles'in belirttiği şekilde korkuya ya da acımaya yol açabilir– bu araç kişileri cezalandırmak amacıyla değil, dünyadaki uyumu yeniden tesis etmek amacıyla kullanılır.

16

Sisyphos ve Asklepios

Ölüm Mitleri

Giriş

Bu dersler boyunca, özellikle Arendt'ten alıntılar paylaşarak, ölümden kaçamıyorlarsa bile en azından insan hayatını karakterize eden o fanilik imparatorluğunun bir parçası olmaktan kurtulabilmek için, Yunanların tercih ettiği üç yoldan sık sık bahsetme fırsatım oldu: Çocuk sahibi olmak, yani bizden bir parçayı nesilden nesle aktararak muhafaza eden bir soyumuzun olması; Akhilleus'un yaptığı gibi şan şöhret kazanmak, böylece bir kitaba konu olmak, çünkü sözden farklı olarak yazının zamana kazınmak ve geçen süreyle silinip gitmekten kurtulmak gibi karakteristik bir özelliği vardır; son olarak kendimizi dünya düzeniyle uyumlayarak, Odysseus'un İthake'de yaptığı gibi, ona eklemlenenlere sonsuzluğun bir kırıntısı olma olanağı veren ebedi kozmik yapbozun bir parçası olmak.

Fakat size henüz söylemediğim bir şey var; ölümü aşmanın bu üç farklı yolunu, sonsuzluğa erişebilmeyi sağlayan bu üç farklı yöntemi ortaya çıkararak bu şekilde listeleyen ilk kişi Arendt değil elbette. Platon'un sevgiye ve sevgi içinde az çok gizlice barınan sonsuzluk arzusuna adadığı diyaloğunda, o meşhur Şölen*'de, hayran olunacak ifadelerle bunlara yer verdiğini görebiliriz. Başlamadan, hatta Asklepios ile Sisyphos'un "ölümü aldatma" mitlerini bile ele almadan önce, Platon'un bahsettiğim o üç hususla ilgili yazdıklarını sizlerle paylaşmama izin verin: soy, şan şöhret ve felsefi yaşama ait yöntemleri kullanarak kendini kozmosla uyumlamak.*

Platon ve Ölümü Aşmanın Üç Yolu

Öncelikle nesep, yani soy hususuyla başlayalım. Her ne kadar Eros ilk bakışta tamamen nefsani gözükse de Platon onu sadece bu bedensel, özdeksel yanına indirgemenin ne kadar yanlış ve yüzeysel olacağını kavramaya davet ediyor bizleri. Diyalog içinde Filozof Sokrates'le konuşan kadın karakter Diotima'ya göre, Eros'un içinde tam aksine az çok gizli kalmış bir sonsuzluk arzusu, insani bitimliliğin ötesine geçme arayışı yatıyor ve bunu güzelliğe duyduğu erotik tutkuyla ifade ediyor.

Diotima'nın Sokrates'e söylediklerine bir bakalım:

> Bütün insanlarda tene ve cana göre üretme gücü vardır. Bir yaşa geldik mi tabiatımız doğurmak ister. Bu doğurma çirkinlik içinde olmaz, güzellik içinde olur. Erkekle kadının birleşmesi bir doğurma işidir ve bu da bir Tanrı işidir, çünkü üretme, çoğaltma ölümlü bir varlığın ölümsüzlüğünü sağlamaktır. Böyle bir iş bozuk düzen içinde olamaz; çirkin, Tanrı düzenine uymaz, güzelse, uyar. Demek ki güzellik her doğuranın beşiği, kundağı, Moira'sı, Eileithuia'sıdır (Moiralar ya da Parcae kaderin tanrısal karakterleridir –Yunanca *moira*'dan gelir– fakat yalnızca ölüm zamanımıza değil, aynı şekilde doğacağımız ana da karar verirler ve doğmadan önce hiçliğin bir parçası olduğumuzu biliyorlardır, doğum tanrıçası Eileithyia'ya gönderme yapılmasının sebebi de budur). İşte onun için yaratma gücüyle yüklü bir varlık güzele yanaştı mı ferahlar, genişler, sevinçten taşar, doğurur ve çoğalır. Çirkine de rastladı mı tersine kasvet basar içine, tıkanır, duraklar, büzülür, doğuracak yerde, içinde kalan yükü taşıma derdine düşer. İşte öz ve bereketle şişkin bir varlığın, içindeki dayanılmaz doğum sancısından kurtulmak için güzel olan her şeye var gücüyle atılması bundandır. Demek Sokrates, Sevgi senin sandığın gibi güzelin sevgisi değilmiş... Doğurmanın, güzel içinde yaratmanın sevgisi... Çünkü doğurma sonsuzluğa götürür, ölümlüyü ölümsüz eder. İyiyi isteyen ölümsüzlüğü istemek zorunda çünkü sevginin iyiyi bir an için değil, her zaman için istemek olduğunda anlaşmıştık. Kendi sözlerimizin sonucu bu: Sevgi ister istemez ölümsüzlüğün sevgisidir... Ölümlü varlık elinden geldiği kadar sonsuz, ölümsüz olmaya çalışıyor. Bunun için yapabileceği bir tek şey var: Doğurmak, eskiyen bir varlığın yerine

> durmadan bir yenisini koymak... Böyle olunca, artık neden bütün canlılar yavruları üstüne bu kadar düşüyor diye şaşma. Bütün o emekler, sevgiler hep ölümsüzlük uğrunadır.*

Bu muhteşem metinle ilgili üç kısa yorum yapmak istiyorum.

Birincisi, sevgiyle duyulan arzunun içinde bedensel güzellikten doğurmaya, ardından ölümsüzlüğe (soy), son olarak da bizzat sonsuzluğa giden bir kademelenme vardır ve bunun kökleri değişmez İyi'nin, sevilme duygusunun getirdiği ve sonsuza kadar sahip olmak istediğimiz o süreğen mutluluğun içinde saklıdır.

İkinci yorum: Nietzsche öyle pek Platoncu olmasa da daha sonraları bu temayı hem Platon'un hem de İsa'yla Spinoza'nın çok hoşuna gideceği bir ifadeyle yeniden ele alacaktır: "*Alle Lust will Ewigkeit,*" "her arzu/haz sonsuzluk ister."

Son olarak, daha önce belirttiğim gibi, Eros her ne kadar nefsani olsa da bedensellikle sınırlı değildir; gözü çok daha yükseklerde, güzelde, ölümsüzlükte, sonsuzda, İyi'de ve nihayetinde de tanrısallıktadır –ayrıca, tipik olarak Platoncu bu "Eros'tan daha Eros" temasının, daha sonraları Hıristiyan geleneğinde nasıl ele alınacağını da göreceğiz– ve XVI. Benedictus da piskoposlara gönderdiği ve sevgiye adanmış ilk genelgesinde bundan bahseder.

İkinci hususu, yani şan şöhret yoluyla ölümsüzlük arzusunu da Platon/Diotima aynı açıklıkta ifade eder. İnsanların hırslarını, tanınma, herkesçe bilinme ve şan şöhret sahibi olma arayışlarını ilk anda düşünüldüğünden daha saçma ve gülünç kılan şey, tamamen gösteriş gibi gözüken bu isteğin arkasında, aslında çok daha asil bir sonsuz olma arzusu yattığı gerçeğidir:

> Bunu böyle bil, Sokrates, dedi. İnsanlardaki yükselme hırsına bir bak, ne kadar saçma bulacaksın bu hırsı, eğer onu demin söylediklerime bağlamazsan, insanların "*ölmez bir ün bırakalım gelecek zamanlara*" diye, nasıl şan şeref arzusuyla ya-

---

Platon, *Şölen - Dostluk*, çev. Azra Erhat ve Selahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yay., Ekim 2019, s. 50-52 –çn.

> nıp tutuştuklarını düşünmezsen. Çocuklarından çok bu gaye uğruna, her tehlikeyi göze alırlar, varlarını yoklarını harcar, her mihnete katlanır ve ölmeye bile razı olurlar. Sen sanıyor musun ki eğer aramızda hâlâ yaşayan, ölmez bir yiğitlik hatırası bırakmayı ummasalardı, Alkestis Admetos için ölür (Alkestis, sevdiği Admetos'u kurtarmak için kendini feda eder ve Euripides'in anlattığına göre Herakles, onu alıp tekrar hayata döndürmek için yeraltı cehennemine gidecektir), Akhilleus Patroklos için canını verir, sizin Kodros (dilenci kılığına girerek düşman askerlerini kışkırtır ve vatanını kurtarmak için gönüllü olarak kendini onlara öldürtür, çünkü bir kâhin ona, eğer düşmanlarından biri tarafından öldürülürse şehrinin kurtulacağını söylemiştir) krallık oğullarına kalsın diye ölüme atılırdı! Hiç inanma. Bence her insan iyi bir ad bırakmak, ölümsüz bir yiğitlik şerefi kazanmak için elinden gelen her şeyi yapar. Hem ne kadar değerliyse, o kadar düşer bunun üstüne. Neden? Ölümsüzlüğü sever de ondan.*

Aslında insanlar şan şöhret kazanarak doğayla rekabet içine girer. Doğa hem döngüsel hem de sonsuzdur, unutulma endişesi yoktur, hiçbir şeyden korkmaz. Olur da mevsimlerin döngüsünü unutursanız, yazdan sonra sonbaharın, sonbahardan sonra kışın geldiğini bir gün hatırlamazsanız, var olduğunuz süre boyunca her yıl bu tekrarlanacağı için kaldığınız yerden konuyu yakalayabilirsiniz. Dolayısıyla kozmosun hareketlerini ve ritmini unutmak hiçbir tehlike teşkil etmez. İnsanlarsa unutulmaktan, hepsini isimsiz ve kişiliksiz kılan o kara ölümden kaçınmak için çabalamak zorundadır. Bu çaba şan şöhret kazanma arzusuyla kendini gösterse de aslında gösteriş kisvesine bürünmüş gizli bir sonsuzluk arzusundan başkası değildir.

Üçüncü hususla ilgili Diotima konuştuğu kişileri felsefi yaşama, gerçeğin ve fikirlerin ölümsüz kozmosuyla iç içe geçme esasına dayanan bilgeliğe davet ediyor. İşte bu yüzden, gerçek sevgi kadınlarla erkekleri birleştirenden ziyade erkekleri erkeklerle birleştirendir çünkü Platon'un söylediğine göre, erkeklerin kendi aralarında dünyaya getirdiği "tinsel çocuklar," heteroseksüel aşklardan doğan dümdüz özdeksel çocuk-

---

A.g.e., s. 52-53 –çn.

lardan daha üstündür. Homoseksüelliğe övgüde bulunan bu pasaj, eski eleştirmenleri ve çevirmenleri gerçek anlamda şaşırtmıştı. Özellikle Christine Boutin'e layıkıyla öncülük eden Émile Chambry, yazdığı önsözde ve dipnotlarında, Platon'un bu "sapkınlığı" överek "fazlasıyla yoldan çıktığına" dikkatleri çekmeyi ihmal etmemişti. Platon'un söylemlerinin neredeyse hiç feminist olmadığı gerçeğiyse bizi daha da şaşırtabilir. Ya da tam aksine, ruh halimize bağlı olarak, eşcinsel evliliğin insanlığın tanıdığı belki de en muhteşem uygarlık tarafından iğrenç bir şey olarak görülmediğini, hatta tersine, Antik Yunan'ın tanıdığı en seçkin filozofun en ulvi tavsiyelerine konu olduğunu görmeyi eğlendirici bile bulabiliriz:

> (Sokrates, Diotima'yla olan diyaloğunu arkadaşlarına anlatmaya devam ediyordur ve onun sözlerini paylaşmaya devam eder) Bedenlerinde bereket taşıyanlar daha çok kadınlardan yana gider; onların sevme yolu, çocuk üreterek ölümsüzlüğü sağlamaktır. Adlarını yaşatarak, gelecek bütün zamanlar boyunca mutluluğa ereceklerini sanırlar. Ama canlarında bereket olanlara gelince; çünkü böyleleri de var; onlar bedenden çok daha bol verirler can ürünlerini.*

Dolayısıyla bu kategoriye ait olanlar kendi istekleriyle kadınlardan vazgeçip erkeklere yöneleceklerdir, çünkü erkeklerle birlikte olduklarında, bebekler yerine fikirler doğurabilecek ve doğrulukla, adaletle, devletlerin ve ailelerin yönetilmesiyle ilintili o güzel bilgeliğe erişebileceklerdir. Pek tabii onlar da çirkinlerle olmaktansa öncelikle güzel bedenlere sahip erkeklerle olmayı tercih edeceklerdir:

> ... Bu arzuyla yüklü oldukça, çirkin bedenlerden çok, güzel bedenlere yönelir, onlar arasında güzel, cömert, soylu bir cana da rastladı mı, bu iki güzelliğe birden vurulur, böyle bir varlık karşısında dili çözülüp ona erdemi, iyi insanın nasıl olacağını, neler yapacağını anlatır, kısacası onu geliştirmeye çalışır. Güzelle düşüp kalkma, ona çoktan beri canından taşıdığı tohumu geliştirmek, filizlendirmek imkânını verir; yanında, uzağında hep onu düşünür, aralarında doğan birlik baba ile

A.g.e., s. 53 –çn.

> çocukları arasındaki bağdan, sevgiden çok daha üstün, çok daha kuvvetlidir; çünkü o ikisi daha güzel, daha ölmez varlıklar yaratmak üzere birleşmişlerdir. Kim olsa böylesi varlıklar yaratmayı çocuk yetiştirmekten üstün görür, bir baksa yeter Homeros'a, Hesiodos'a, bütün büyük şairlere. Onların bıraktığı ölmez çocukları kim kıskanmaz?.. Sizin aranızda da Solon'u yüceleştiren, yarattığı kanunlardır. Nerede olursa olsun, ister Hellenler, ister yabancılar arasında kim güzel eserler ve değerler yarattıysa, dillere destan olmuştur. Bu türlü çocuklar babaları için tapınak kurdurmuştur. Bedenden doğan çocukların hangisi bunu yaptırabilmiş?*

Böylece sevgide, güzel bedenli kadınlardan ve çocuk doğurma arzusundan önce erkek bedenine, sonra güzellik fikrine, sonra da gerçeğe ve ebedi İyi'ye doğru bir yükselme yaşanır. Bu devinimi gerçekleştirmeyi ve hayatını buna adamayı başarabilenler, bir ölümlü en fazla ne kadar ölümsüz olabilirse, o ölçüde ölümsüzlüğe de erişebileceklerdir.

Bana sorarsanız, Platon'un tüm bunları olabilecek en açık ve en derin haliyle anlattığı metin *Şölen*'de değil, başka bir diyaloğu olan *Timaios*'tan bir pasajda yer alıyor. Sevginin içinde barınan ölümsüzlük arzusu ile düşünceden doğan felsefi yaşam arasındaki bağı çok güzel açıklıyor:

> Bizim üzerimizde en fazla etkili şey olan ruhu ise (*noûs*, üstün zekâ) tanrı bize özel bir hak gibi sunmuştur, daha önceden bedenimizin üzerinde birleştiğini söylediğimiz yeryüzünden gökyüzüne yükselmemizi sağlayan ilkedir. Çünkü bizlerin gökyüzünden geldiğimiz kesindir, topraktan değil. Tanrı hem kafamızı hem de ruhumuzu ruhu oluşturduğu yere koydu ve bu sayede bizi gökyüzüne doğru yükseltti. İşte bu nedenle insanlar kendi arzularına ya da isteklerine kapılırlar, eğer sadece bunları gidermeye yönelik hareket etseler (elbette burada bahsedilen bilgelikten uzak, his dünyasında, bedensellikle, boş heveslerle, diğerlerini domine etme gücüne sahip olma isteğiyle yaşayanlar) düşünceleri de kendileri de ölümlü olur, ellerinde ölümlülere ait olandan başka bir şey kalmaz (açıklamak gerekirse, bu şekilde yaşayanlar tamamen ölecektir, tüm hayatını insanın ölümlü yanına adayanlar bütünüyle hiçliğin içine dü-

---

A.g.e., s. 53-54 –çn.

> şecektir çünkü zaten hep orada yaşamışlardır). Çünkü sadece buna yönelik çalışmış olacaktır. Ancak insan kendini bilgiye verirse (yani felsefeye göre fikirlere, gerçeğe yönelik sevgiye) ve bu yönünü geliştirmeye çalışırsa işte o zaman kendinden çok daha yüksek şeyleri düşünerek gerçeğe ulaşabilir, bu durumda insan ne kadar ölümsüz olabiliyorsa, ne kadar buna ulaşabiliyorsa kendisinin de o kadar ulaşma şansı vardır.•

Dolayısıyla Yunancada üstün zekâ anlamına gelen *noûs* ("nus" diye telâffuz edilir) aracılığıyla, yani düşünülür dünyaya, sonsuz fikirlerin kozmosuna katılma arzusunu içinde barındıran bu yeti aracılığıyla, felsefi yaşam aracılığıyla ölümlüler için mümkün olduğu kadarıyla bitimliliğimizin ötesine geçmeyi başarabiliriz. Daha sonraları aynı ifadeler, benzer birkaç kelimeyle, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* kitabının sonunda da karşımıza çıkacaktır; bu kitap insanlara bilgeliğin yollarından giderek "kendilerini mümkün olduğunca ölümsüz kılma" çağrısında bulunur.

Şimdi göreceğimiz üzere, Asklepios ile Sisyphos, *noûs* aracılığıyla değil, daha ziyade *metis* aracılığıyla, kurnazlık yoluyla ölümü alt etmeye çalışacaklardır. Ve tabii bu sebepten dolayı, öncülüğünü yaptıkları ünlü Doktor Frankenstein mitinde de olduğu gibi, açıkça *hybris* günahını işleyecek ve tanrılar tarafından feci şekilde cezalandırılacaklardır.

Bakalım nasılmış.

Frankenstein Mitinin Kökeni: Asklepios (Aesculapius), Ölülere Hayat Veren Doktor

Ölçüsüzlüğe ve kibre kapılarak günah işleyen ölümlülerin uğradığı hayal kırıklıklarını anlatan birçok Yunan efsanesi içinde "ölümden kaçanları," Sisyphos ve Asklepios (Romalılar tarafından Aesculapius diye kullanılacaktır) gibi kurnazlığa, hileye ve türlü dolaplara başvurarak insanlara özgü bitimlilikten kurtulmaya çalışanları anlatan mitler, eşsiz ve dikkate değer bir yere sahiptir. Bu mitler edebi değer anlamında

• Platon, *Timaios*, çev. Furkan Akderin, Say Yay., 2018, s. 113 –çn.

genellikle diğerlerinden daha üstündür, üstelik kozmik boyutları ve sonraki nesillere aktarılabilirlikleri de gerçekten takdire şayan. Burada da Midas'ın durumunda olduğu gibi, *hybris*'e kapılmakla kalmayıp sorunun yalnızca kendi kişisel kusurlarından ibaret olduğunu sanan, fakat aslında kozmostaki global düzen ve dizilimi tehlikeye atan canlılarla karşı karşıyayız.

Öncelikle, tıbbın kurucu babasıyla, Asklepios'la başlayalım.

Asklepios'a ilişkin mitler zaman zaman o kadar büyük farklılıklar gösterir ki bu durum bizi, kendi içinde bağdaşan ve uyumlu versiyonları önceliklendirmeye iter. Bu yüzden ben de öncelikle Pindaros ve Apollodoros'un anlatımları üzerinden gideceğim: Aralarında bazı farklılıklar olsa da temelde çok büyük önem teşkil etmiyor bu, en azından ortak bir gelenekten geldiklerini düşünmemize olanak sağlayacak tutarlılıkta birbirlerini tamamladıklarını söyleyebiliriz.

Aynı Dionysos gibi küçük Asklepios'un hayatı da benzersiz bir vahşetle başlar. Asklepios Apollon'un oğullarından biridir; bu vesileyle Apollon'un yalnızca müziğin değil, tıbbın da tanrısı olduğunu hatırlatmak isterim. Apollon, Olymposluların sıklıkla yaptığı gibi, Koronis adında güzeller güzeli bir ölümlüye âşık olur. Tanrıların ölümlü kadınları ne kadar takdir ettiklerini de buraya not düşelim. Hayır, tanrıçalardan daha güzel oldukları için değil; tam tersine, tanrıçaların güzelliği insanlarınkiyle kıyaslanamaz bile, her kim olursa olsun. Fakat ölümsüzler, özellikle ölümlü kadınlar söz konusu olduğunda, bitimliliğin getirdiği kusurlara karşı oldukça hassastır, kadınların sahip olduğu güzelliğin tam da o kusurluluğunu, gelip geçici olduğu gerçeğini büyüleyici bulurlar. Paradoksal olarak, ölümlü kadınlara o çıldırtıcı cazibeyi, o değerli, dokunaklı kırılganlığı veren bu geçicilik ölümsüzlerde asla bulunmayan bir özellik ve onları aşktan deliye döndüren de bu.

Dediğim gibi, Apollon Koronis'e deliler gibi âşık olur.

Koronis'i etkileyip baştan mı çıkardı yoksa kendisiyle olmaya mı zorladı, onu bilmiyoruz. Fakat bildiğimiz üzere kimse bu tanrıya karşı koyamaz ve o da her zaman amacına ulaşır,

nihayetinde yatağını güzel Koronis'le paylaşır. Aşklarından küçük Asklepios doğar. Buraya kadar dikkat çekecek, sıradışı hiçbir şey yok fakat kısa süre içinde her şey fazlasıyla kötüye gitmeye başlayacaktır. Koronis, Apollon'a hiç de öyle deliler gibi âşık olmuşa benzemiyordur. Kendi babasının bile kabullenmek istemediği bir yüreklilik göstererek basit bir ölümlüyü, İskhys adında birini Apollon'a tercih eder ve onunla evlenir. Elbette Apollon, bu evliliği kendine gerçek bir hakaret olarak görür: Nasıl olur da metresi avam sınıfından bir insanı bir tanrıya tercih edecek kadar küstahlaşabilir, buna nasıl cüret edebilir? Üstüne üstlük Apollon, tüm Olymposlular arasında en yakışıklılarıyken...

Peki Apollon aldatıldığını, tam tabiriyle ifade etmek gerekirse alelade biri gibi "boynuzlandığını" nasıl öğrenmişti? Hikâyeler bu noktada farklılaşıyor. Bazı versiyonlar Apollon'un, arkasından dönen işleri o meşhur kâhinlik sanatı sayesinde öğrendiğini öne sürer. Fakat Apollodoros'a göre, Apollon Koronis'e göz kulak olması için bir karga, daha doğrusu bir kuzgun (Yunancası *Coroné*, âşık olduğu kadının adına fazlasıyla benziyor...) gönderir ve kuş geri dönüp gördüklerini sahibine anlatır: İskhys ve Koronis ateşli bir şekilde, şevkle sevişiyorlardır. Kıskançlıktan kendini kaybeden Apollon önce habercisini, kuşu simsiyah yaparak başlar cezalandırma işine; bu mite göre Apollon'un bu öfke nöbetinden önce, kargalar ve kuzgunlar da tıpkı beyaz güvercinler gibi bembeyaz tüylere sahiptir. Ayrıca bu konu hakkında biraz düşünmenizi tavsiye ederim çünkü bugün bile geçerli bir durum bu: Evet, adil değil belki ama bize kötü haber getirenlere öfkeleniriz hep, hiç suçları olmasa bile. Öncelikle, istemeden de olsa, haberi getiren kişinin başımıza gelen kötü şeylerden dolayı içten içe az çok memnun olduğundan şüphelenmeden edemeyiz. Ayrıca bu uğursuz kuş olmasa Apollon mutlu olmaya, en azından huzurla yaşamaya devam edecekti çünkü aşk söz konusu olduğunda sadece bildiklerimiz bize acı verir ve bilmediğimiz şeylerden hiçbir zarar gelmez. O yüzden kötü haberleri ileten ilk kişi olmaktan kaçınmakta fayda var, pek de kolay affedilen bir hareket değil belli ki!

Neyse, elbette Apollon zavallı kuzgunu cezalandırmakla yetinmeyecektir. Yayını ve oklarını alır –Apollon ve av tanrıçası ikiz kız kardeşi Artemis, tüm tanrılar arasındaki en usta okçulardır– ve İskhys ile Koronis'i delik deşik eder, ikisi de korkunç acılar çekerek son nefeslerini vermek üzeredir. Birden Apollon, sevgilisinin hamile olduğunu, karnında kendi bebeğini taşıdığını hatırlar. Yunan cenaze ritüellerine göre, ölen kişilerin başında bir gece nöbet tuttuktan sonra, onları yeraltı cehennemindeki ırmaktan geçiren kayıkçıya, Kharon'a ödeme yapabilsinler diye gözlerinin ya da ağızlarının üzerine madeni para yerleştirilir ve ardından bedenlerinin yakılması gerekir. Koronis odun yığını üzerinde yatarken alevler yükselmeye ve kadının bedenini yalamaya başladığı sırada Apollon duruma uyanır. Hızla harekete geçip bebeği Koronis'in karnından çekip alır –bazıları bu nahoş görevi Hermes'in üstlendiğini söyler– ve onu tüm zamanların en büyük, en önemli eğitmenine emanet eder: Kronos'un oğluna, Zeus'un birinci dereceden kuzenine, Troya Savaşının kahramanı Akhilleus ya da Argonautlar'la birlikte sefere çıkarak Altın Post'un peşine düşen İason kadar meşhur karakterleri bile yetiştirmiş, bilgeler bilgesi Kentaur Kheiron'a. Kheiron eğitim söz konusu olduğunda kimseyle kıyaslanamayacak bir başvuru kaynağıdır. Hatta Apollon'a tıbbı öğretenin bile Kheiron olduğu iddia edilir. Her halükârda, bu sanatın kurucusu ve –efsaneye göre– tüm zamanların en büyük doktoru olacak kişiye tıbbı öğreten odur.

Hikâyenin devamını daha iyi anlayabilmek açısından Asklepios'un doğumu ile Dionysos'un doğumu arasında bir tür benzerlik olduğunu belirtmek gerek: Her ikisi de anneleri ölmüşken onların karınlarından çekilip alınarak dünyaya gelmişti ve iki kadın da alevler içinde yanarak can vermişti. Dionysos'un durumunda, fetüsün gelişimi devam etsin diye Zeus onu kendi bedenine yerleştirmiş ve Dionysos daha sonra onun uyluğundan çıkarak dünyaya gelmişti. Asklepios onun gibi iki kez doğmasa da ölümden onun gibi *in extremis* kurtulmuştu. Daha en başından, varoluşu yeniden dirilişin, hayatın ölüme karşı mucize sayılacak zaferinin bir simgesi haline gelmişti.

Bir doktor olarak Asklepios'un sanatına damgasını vuracak olan da budur. Yalnızca eşsiz bir cerrah olmakla kalmayacak, aynı zamanda, bir tanrının suretinde, gerçek bir kurtarıcı, kurtuluşun efendisi olacaktır. Athena'dan, her doktorun gizli gizli hayalini kurduğu bir hediye aldığı da söylenir: ölüleri diriltme yetisi. Hatırlayacağınız üzere Athena, Hermes aracılığıyla, Perseus'un korkunç ve dehşet verici Gorgo Medusa'yı yenmesine de yardımcı olmuştu; doğaüstü güçleri sayesinde, onunla göz göze gelen herkesi saniyenin onda biri kadar kısa bir sürede taş kestiren –kelimenin gerçek anlamıyla, basbayağı taşa çeviren– canavar Medusa'yı. Perseus Medusa'nın kafasını gövdesinden ayırdıktan hemen sonra, canavar tam son nefesini verirken, kesilen boynundan kanatlı at Pegasos çıkar ve açılan damarlarından iki farklı sıvı akmaya başlar. Sol damarından, maruz kalanı saniyeler içinde öldüren çok güçlü bir zehir akıyordur, sağ damarındansa, tam tersine, ölüleri diriltme özelliğine sahip, mucizevi, ilaç gibi bir sıvı.

Elinde bu değerli nimetten bulunan Asklepios, canlıları iyileştirmekle kalmaz, ölüleri diriltmeye de kalkışır. Öyle ki ölüler krallığına hükmeden, cehennemlerin efendisi Hades, "müşterilerinin" sayısında endişe verici bir düşüş olduğunu söyleyerek Zeus'a dert yanacak noktaya gelir. Prometheus Athena'dan ateşi ve sanatları çaldığında olduğu gibi, Zeus insanların tanrılarla eşitlenebileceğini düşünerek endişelenmeye başlar: Sonuçta insanlar kendilerini ölümsüz kılacak özelliklere kendi başlarına sahip olursa aralarında ne fark kalacaktır? Bunu yapmalarına izin verilirse de ölümlülerle ölümsüzler arasındaki en önemli ayrımdan başlayarak tüm kozmik düzen, bizzat kendi ilkeleri gereği tamamen altüst olacaktır.

Daha önce adı geçen Frankenstein mitinin ilk versiyonundan bahsediyoruz burada. Asklepios –bu hikâyede Prometheus'unkine benzer bir rol oynayan– Athena'nın yardımıyla da olsa, ölümün ve yaşamın efendisi olmayı başarır; aynı Frankenstein gibi. Asklepios artık bir tanrıya denk konumdadır ve Zeus açısından bu çok büyük bir küstahlıktır. Daha

sonraları, yaşatmanın yalnızca yüce tanrının bir ayrıcalığı olduğunu düşünen Hıristiyan bir teolog da aynı kanıya varacaktır. Ölüleri diriltme bir Yunan için mutlak *hybris*'tir; dolayısıyla kendilerine saygısızlık ya da serkeşlik etmek istemem ama burada bir tehditle karşı karşıya olan yalnızca tanrılar değil, bizzat bütün evrenin düzenidir. Bundan emin olmak için ilerisini tahayyül etmek yeterli; hiç kimse, hiçbir insan ölmeseydi dünyadaki yaşam ne hale gelirdi bir düşünsenize... Tüm insanların barınmasına yetecek yerler ve herkesi besleyecek kaynaklar çok kısa bir süre içinde tamamen tükenirdi. Daha da kötüsü, aile ilişkileri baştan aşağı altüst olurdu: Çocuklar ebeveynleriyle eşitlenir, nesiller anlamsızlaşır ve bulanıklaşır, nihayetinde her şey karman çorman bir hal alırdı...

Bunları düşünerek kaygılanan Zeus, hep yaptığı gibi, en güçlü silahlarına başvurur ve Asklepios'u yıldırımlarıyla çarpar. Pindaros'un ileri sürdüğüne göre –ki o bu yönde iddiaları olan tek kişidir– Asklepios aslında diriltme sanatını para karşılığı yapar ve bundan elde ettiği kazancın verdiği hevesle bu işi sürdürmeye devam eder, ölüleri dirilterek bir servet sahibi olmuştur. Her ne olursa olsun bu bir detay sonuçta. Önemli olan, Zeus'un, düzeni tekrar sağlama vaktinin geldiğini bildirmesidir. Her zaman olduğu gibi, kozmosun sürekliliğini teminat altına almak için duruma müdahale eder çünkü Aesculapius'un ölümü aldatma mitinde söz konusu olan, her şeyden önce yine kozmosun sürekliliğidir elbette. Apollon oğlunu çok sever, onu Kheiron'a emanet ederek eğitimine gösterdiği özen bunun bir göstergesidir, bu yüzden Zeus'un tepkisini öğrendiğinde hem üzüntüyle hem de öfkeyle dolar.

Apollodoros'un anlattığına göre, intikam almak isteyen Apollon, Titanlar'a karşı savaşı kazanması ve kozmik düzeni tesis etmesi için Zeus'a yıldırım, gök gürlemesi ve şimşeği veren Kykloplar'ı öldürür. Kykloplar ölümsüz olduğu için Apollon'un onları değil de onların çocuklarını öldürdüğünü iddia edenler de var. Hangisi doğru olursa olsun, Zeus Apollon'un üst üste isyan etmelerinden pek hoşlanmaz. Onu yola getirmek için Titanlar'la birlikte Tartaros'a kapatmaya karar verir. Fa-

kat bu kez tanrısal ikizler Apollon ile Artemis'in anneleri Leto duruma müdahale eder. Merhamet etmesi için Zeus'a yalvarır ve Zeus da Apollon'un cezasını hafifleterek onu bir yıl köleliğe mahkûm eder: Apollon da *hybris*'e kapılarak, kibirlenerek ve küstahlık ederek günah işlemiştir sonuçta. Bu yüzden ona alçakgönüllü olmayı ve tanrılar kralına saygı göstermesi gerektiğini yeniden öğretmek gerekir. Bunun için de bir yıl boyunca sıradan bir insanın, Admetos'un sürülerine sığırtmaçlık etmesinden daha iyi bir ceza düşünülemez ve üstelik Apollon'un Admetos'a çok daha büyük faydası dokunacaktır…

Bir yandan da adil davranmak zorunda hisseden Zeus, Asklepios'un yeteneklerini de takdir etmek ister: Sonuçta Asklepios sadece insanlara iyilik yapmak istemiştir, çok büyük bir suç işlememiş, en azından bunu bile isteye yapmamıştır. Zeus da onu "yılanı taşıyan" anlamındaki Ophiuchus [*Yılancı*] takımyıldızına dönüştürerek ölümsüzleştirir. Bu açıdan baktığımızda, Asklepios'un başkaları için yapması yasaklanan şeyi, kendi adına başardığını söyleyebiliriz yine de. Yunanların "apoteoz" adını verdiği, tam kelime anlamı "tanrılaşma" olan, tanrıya (*apo* = doğru, *théos* = tanrı) dönüşme eylemini gerçekleştirmiş olur. Onun yalnızca tıbbın kurucusu değil, aynı zamanda doktorların tanrısı olarak görülmesinin sebebi budur. Bugün bile, Aesculapius neredeyse her zaman elinde bir yılan ve asayla resmedilir. Asası, etrafına yılan dolanmış bir sopa şeklindedir ve bu asaya "kadüse" adı verilir, hâlâ da bu zorlu tıp sanatını icra edenlerin sembolü olarak kullanılmaktadır.

Daha önce kadüsenin hikâyesinden bahsederken gördüğümüz üzere, bu yılan sembolü öylesine, anlamsız bir sembol değildir elbette: Her deri değişiminden sonra çalılıklar arasında bıraktığı eski deriler, insana bu hayvanın durmaksızın yeniden doğduğu hissini verir. Dolayısıyla da bu, Asklepios'un insanlığa bahşedeceğini vaat ettiği, ölümden dirilişin bir sembolüdür… Bu hikâyeyi sonlandırmadan önce değinmek istediğim son bir nokta daha var: En büyük Yunan doktor Hipokrat, ileride Asklepios'la övünecek ve onun doğrudan kendi soyundan geldiğini söyleyecektir. Bugün bile, tüm doktorlar,

mesleklerini icra etmeye başlamadan önce, bunu onurlarıyla ve layıkıyla yapacaklarına dair bir yemin etmek zorundadır ve bu yeminin adı "Hipokrat yemini"dir. Fakat maalesef, ölenlere ve bir kez daha görmek istediğimiz sevdiklerimize yeniden hayat verme yetkinlikleri yok artık. Ancak bir insan kendini tanrı yerine koyar, yaşama ve ölüme hükmetme gücünü elinde bulundurduğunu iddia eder ve bunu yaparak tüm kozmik düzeni tehdit ederse, ona yerini bildirmek için büyük bir gücün duruma müdahale etmesi gerekeceğini biliyorlar.

Bir başka ölüm aldatanın, kurnaz Sisyphos'un hikâyesi de bunu anlatıyor işte.

Sisyphos'un İki Dümeni

Sisyphos'un davranışları, ilk bakışta Asklepios'unkilerden tamamen farklı gözüküyor. Öncelikle Sisyphos tamamen kendi çıkarına göre hareket eder: Benzer roller oynadığı doktor gibi diğerlerini kurtarmaya değil, kendini kurtarmaya çalışıyordur. Aslında tepeden tırnağa gerçek bir bencildir Sisyphos. İkinci olarak, herhangi bir hileye, düzene başvuracağı zaman bunu bilimi kullanmadan yapar. Yine de her iki durumda da aşırı bir *hybris* söz konusudur ve bu açıdan Sisyphos da tıpkı Asklepios gibi tüm kozmik düzeni potansiyel bir tehlikeyle karşı karşıya bırakır. Ben burada da Apollodoros'un metni üzerinden gideceğim, sadece bir iki noktada, MÖ V. yüzyılda yaşamış Atinalı mitograf Pherekydes'ten eklemeler yaparak devam edeceğim.

Öncelikle, Sisyphos'a verilecek ceza üzerine çok fazla tartışma döndüğü bilgisini sizlerle en başından paylaşmak istiyorum. Zeus onu yeraltı cehennemine kapattıktan sonra, her gün devasa bir taşı yuvarlaya yuvarlaya bir tepenin en üst noktasına götürmekle cezalandırır fakat her seferinde o kocaman kaya en aşağı kadar yuvarlanır ve Sisyphos her seferinde en baştan başlamak zorunda kalır. Durmaksızın bunu yapmaya mecburdur ve sanki bu korkunç zahmetli görev hiç son bulmayacak gibidir. Bununla birlikte Zeus'u bu korkunç cezayı vermeye iten tam olarak neydi onu hâlâ bilmiyoruz. Camus

yazdığı bir kitabı kendisi için insani varoluşun absürtlüğünü sembolize eden bu mite adamıştır. Aslında Yunan mitolojisinde bu hikâye bambaşka bir anlama sahiptir ve bu anlamın, ölümlülerin yaşamının reel ya da sözde absürtlüğüyle yakından uzaktan hiçbir alâkası yoktur. *A priori* yanlış bir yol üzerinden gitmenize engel olmak için bunu söylemek istedim.

Her şey Sisyphos'un Zeus'a kötü bir oyun oynamasıyla başlar. Kahramanımızın, biraz Odysseus gibi, bin bir düzenli bir adam olduğunu da belirtmeliyim. Üstelik Sisyphos'un Odysseus'un gerçek babası olduğunu iddia edenler de var: Söylenenlere göre Laertes ile Antikleia'nın (ki onun Odysseus'un annesi olduğundan eminiz) evlendikleri gün, Sisyphos sırrını yalnızca kendisinin bildiği tuhaf dümenler çevirerek yeni evli çiftin yatağına girmeyi ve Laertes'ten önce Antikleia'yla yatmayı başarır, bu gizli aşkın meyvesi de Odysseus olur. "Adı çıkmış dokuza, inmez sekize," derler, söylenenler doğru olsun ya da olmasın, bu anekdotun Sisyphos karakterini çok doğru konumlandırdığı bir gerçek: Ahlaki açıdan pek de iyi bir itibarı olduğu söylenemez ve yakınlarına bile türlü oyunlar oynamaya her an hazır biri.

Hatta Zeus'a bile.

Zeus, her zaman yaptığı gibi, yine güzeller güzeli genç bir kadını, ikincil tanrısal karakterlerden nehir Asopos'un kızı Aigina'yı kaçırır. Hem endişelenen hem de öfkelenen tanrı/nehir telaşla kıymetli kızını aramaya koyulur; kızının ortadan kaybolduğunun farkındadır, fakat onu kaçıranın Zeus olduğunu bilmiyordur. Bu arada tabloyu gözünüzde daha iyi canlandırabilmek açısından Sisyphos'un en saygın Yunan şehirlerinden birinin, Korinthos'un kurucusu olduğunu da belirtmeliyim. Her dönemde, her yöneticinin olduğu gibi, onun da şehri için suya ihtiyacı vardır. Bu yüzden Asopos'a bir teklifte bulunur: "Eğer kentime temiz su verecek bir pınar getirirsen kızını kimin kaçırdığını söylerim," der. Anlaşma sağlanır, böylece Sisyphos da Zeus'u ele vermek gibi hiç de hafife alınmayacak bir hata yapar. Ve tahmin edeceğiniz üzere Zeus bundan hiç hoşlanmaz...

Öncelikle favori silahını, yıldırımlarını kullanarak nehir Asopos'u zorla yatağına geri oturtur. Kıyıları yanarak iyice be-

lirginleşen nehrin ta o zamandan beri büyük siyah kömür parçaları taşıdığı söylenir. Her neyse. Zeus, Asopos'un öfkesinin kendisine engel olmasına izin vermez ve kızı Aigina'yı ıssız bir adaya götürerek orada onunla birlikte olur. Bu aşktan küçük bir erkek çocuk gelir dünyaya: Aiakos. Issız bir adada oldukları için tek başına çok sıkılan Aiakos daha fazla yalnız kalmasın diye Zeus karıncaları adada yaşayan insanlara dönüştürür.

Fakat bununla kalmaz tabii. Sisyphos'u hak ettiği şekilde cezalandırmanın sırası gelmiştir artık. Bu noktadan itibaren biri uzun, biri kısa olmak üzere iki farklı versiyon bulunuyor. Kısa versiyona göre Zeus Sisyphos'u yıldırımlarıyla çarpar ve öldükten sonra onu yeraltı cehennemine göndererek, sonsuza kadar daha önce bahsi geçen cezaya mahkûm eder.

Pherekydes'in anlattığı uzun versiyonsa çok daha ilginçtir.

Sisyphos, Korinthos'taki muhteşem sarayında huzur içinde yaşarken Asopos'un şehrine getirdiği suyu seyre dalar. O sırada Zeus, ölümü, Thanatos adındaki tanrısal karakteri göndererek Asopos'u yeraltı cehennemine götürmesini ister. Fakat Sisyphos'un çevireceği dolaplar henüz bitmemiştir. Uzaktan Thanatos'un geldiğini görünce bir köşede saklanıp onu beklemeye başlar. Çok iyi bildiği tuzaklarından birini kurar ona. Ölüm, tuzağına düşünce onun üzerine atılan Sisyphos, kalın kalın iplerle onu sımsıkı bağladıktan sonra, kocaman sarayındaki dolaplardan birinin içine saklar. Asklepios mitinde de olduğu gibi, bu andan itibaren dünyanın dengesi bozulmaya başlar. Thanatos dolapta kapalı olduğu için kimse ölmüyordur artık. Tanrıların en zengini olan Hades artık zenginleşemiyordur: Krallığına ölü akışı durmuştur ve Zeus bir an önce düzeni tekrar sağlamazsa gezegendeki nüfus haddinden fazla kalabalıklaşacak ve evren yaşanmaz bir hal alacaktır. Savaş tanrısı Ares kendini öne atar ve bu görevi üstlenir. Nedenini tahmin etmek zor değil: Kimse ölmedikten sonra savaşlar ne işe yarayacaktır ki? Thanatos'u bulur, özgürlüğüne kavuşturur ve zorla da olsa artık yeraltı cehennemine inmesi gereken zavallı Sisyphos'u ona teslim eder. Yine her şey bitti zannedebilirsiniz, ama hayır; Sisyphos'un bir numarası daha vardır.

Ölmeden ve Hades'in krallığına inmek için sarayını terk etmeden önce Sisyphos temkinli davranarak karısına tuhaf bir uyarıda bulunmuştur: "Söylediklerimi iyi dinle," der ona, "her makbul eşin kocası öldüğü vakit yapması gerekenleri yapma ve sakın, ama sakın beni onurlandırmak için bir cenaze töreni düzenleme. Nedenini de sorma bana, daha sonra anlatacağım." Merope de kocasına sadık bir eş olarak Sisyphos'un dediklerini aynen yapar: Mevtanın nöbetini tutmaz, normal koşullarda gerçekleştirilmesi gereken hiçbir ritüeli yerine getirmez. Yeraltı cehenneminin ücra köşelerine ulaşan Sisyphos telaşla Hades'i görmeye gider ve böylesine kötü bir karısı olduğu için yana yakıla onu şikâyet eder. Merope'nin yol yordam bilmekten bu kadar uzak davranması karşısında adeta şaşkına dönen Hades bu rezil kadını hak ettiği şekilde cezalandırması için Sisyphos'un eve dönmesine izin verir ama en kısa sürede geri geleceğine dair söz vermesini şart koşar. Sisyphos evine döner, fakat yine hepimizin tahmin edeceği üzere, sözünü tutmaktan ve tekrar yeraltı cehennemine gitmekten özenle kaçınır. Üstüne üstlük karısına teşekkür edip onunla bir sürü çocuk yapar ve gayet olağan bir şekilde yaşlanıp, hatta çok yaşlanıp eceliyle ölür. Ancak ve ancak o zaman toprağa girerek Hades'in yeraltı cehennemine inmek zorunda kalır. Hades ise Sisyphos'un kendisine ikinci bir dümen daha çevirmeyeceğinden emin olmak için, ona yaşatacağı işkenceye konu olan, durmadan yuvarlamak zorunda kalacağı o meşhur koca taşla onu beklemektedir.

Bu işkencenin anlamına gelirsek, her zaman olduğu gibi, işlenen suçla doğrudan "sembolik" bir bağı olduğunu söyleyebiliriz: Ölümlü türler için hayat, sürekli tekrarlayan yeni bir başlangıçtır, sonsuz bir yolculuk değildir, bir başı ve bir sonu vardır. Kozmik düzeni gözetmekle yükümlüler tarafından belirlenen bu sınırları hilekârlıkla esnetmeye çalışanlar bunun bedelini ödeyecek ve çarpıldıkları cezanın sonuna geldikleri sırada her şeye sıfırdan başlayacaklardır! Başka bir deyişle, Odysseus'un da aldığı derse ilaveten insanlara uygun görülen bitimlilikten kaçabilecek kimse yoktur.

17

Orpheus, Eurydike, Eros, Demeter

Aşk Dramları

Giriş

Tanrılara saygıda kusur etmemek gerek, o yüzden Aşk tanrısı Eros'la başlayalım; fakat birbirinden son derece farklı iki Eros'u birbirleriyle karıştırmamaya dikkat edelim, aşkın siması haline gelmiş iki Eros aynı ada sahip olmalarına rağmen aynı kişi değillerdir.

Hesiodos'un Theogonia*'sında, Eros, bir bedene sahip birinci nesil tanrıların, Titanlar'ın bile ortaya çıkmasından önce var olan ilk tanrısal karakterlerden biri olarak, Khaos ve Gaia'yla aynı konumda karşımıza çıkar. Vernant henüz bu ilkel dönemde ya da başlangıç aşamasında Eros'un, daha sonra Romalıların Cupidon adını vereceği diğer Eros'la karıştırılmadığının altını çizmekte haklı aslında. Bu diğer Eros genellikle tombul yanaklı, elinde bir yayı, okluğu ve kalpleri delip geçerek içlerindeki tutkuyu ortaya çıkaran okları olan, küçük bir erkek çocuğu olarak tasvir edilir. Birincil Eros daha sonra kadınlar ve erkekleri birleştirecek cinsel arzulardan ve cinsellikten önce de vardır. Fakat şimdilik yalnızca kör bir güç halindedir, hem birleştirici bir kuvvet hem de bir büyüme prensibi olarak hayat verir ve evrenin önce doğmasını, sonra da gelişmesini sağlar.*

İkinci Eros kronolojik açıdan ikinci olsa da ikincil bir karakter olmaktan çok uzaktır ve göğün, yani Uranos'un iğdiş edilmesi sırasında Aphrodite'le aynı zamanda ortaya çıkar. Hatta daha sonra göreceğimiz üzere zaman zaman onu aşk

tanrıçasının çocuklarından biri olarak anlatanlar bile olacaktır. Kesin olan bir şey varsa o da Eros'un sürekli Aphrodite'e eşlik ettiği, sürekli onunla olduğu, hiçbir zaman eteğinden ayrılmayarak ona hem sırdaşlık hem de hep yanında olarak yoldaşlık ettiğidir.

Vernant Evren, Tanrılar, İnsanlar *isimli kitabında bu konuyla ilgili neler demiş bakalım:*

> *Aphrodite'nin peşinden (Uranos'un deniz köpüğüne –aphros– karışan sperminden doğup Kıbrıs topraklarına ayak bastığında) onu izleyen* Eros *ile* Himeros, *Aşk ile Arzu çıkagelir. Bu Eros ilk Eros değildir, ama artık erkek ile dişi cinslerin olmasını isteyen bir Eros'tur. Kimi kez onun Aphrodite'nin oğlu olduğu da söylenecektir. İşte bu Eros, uğraşını değiştirir. Artık eskiden, kozmosun ilk başlangıcında olduğu gibi ilk güçlerin karanlığında gizlenenleri aydınlığa taşıma işini bırakır. Artık onun işi, baştan çıkarma, uzlaşma, kıskançlık gibi bütün bir aşk stratejisini gerektiren erotik oyun yoluyla, işte bu iyice kişileşmiş, iki ayrı cinsten iki varlığı birleştirmektir. Eros iki farklı varlığı birleştirirken onların bir üçüncü kişiyi yaratmalarını amaçlar, bu üçüncü varlık içlerinden hiçbirinin aynısı olmayacak, ama her ikisinin de soyunu sürdürecektir. İşte şimdi, ilk zamanlardakinden farklı bir yaratım etkinliği vardır.*[*]

Bu iki Eros gerçekten birbirinden tamamen ayrı, iki farklı varlık mı yoksa ikinci Eros sadece birincinin değiştirilmiş hali mi? Bu soruyu bir kenara bırakalım şimdi. Önemli olan, iki Eros'un zamansal anlamda aynı sıralamaya dahil olmadığını iyice anlamak. Birinci Eros kozmosun ilk genişleme anına ortak olan, çağımıza uygun bir dille ifade etmek gerekirse Büyük Patlamayla ortaya çıkan bir tür tanrı. İkinci Eros ise biz insanların zamanına ait ve bireyselleşmemiş ilkel varlıkların değil, tekil insanların, tanrıların ya da ölümlülerin, en azından bir şekilde bireyselleşmiş, cinsiyet kazanmış ve gerçek bir psikolojiye sahip canlıların arasındaki sevgi/aşk ilişkileriyle ilgilenir.

---

[*] Jean Pierre Vernant, *Evren, Tanrılar, İnsanlar*, çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yay., 2001, s. 25 –çn.

Platon da bu ikinci Eros'a dair kafalarda bir fikir oluşturmaya, onun felsefi bir tasvirini çıkarmaya çalışacaktır. Bir defaya mahsus sizlere gidiş yolumuzu ters çevirmeyi teklif ediyorum; yani genellikle olduğu gibi mitos*'tan* logos*'a, mitolojiden felsefeye doğru ilerlemek yerine Platon'un kendine has yaklaşımını benimseyerek onun üzerinden gitmeyi. Bu yaklaşımın sadece yönümüzü değiştirmekle kalmayıp mitlerin gerçek anlamlarını anlamamıza yarayacak bir ipucu vereceğini de göreceksiniz.*

Platon'a Göre Sevgi/Aşk Felsefesi: Eros'un Kusurluluğu ya da Sonsuzluk Arzusu

Konunun özü *Şölen*'den, Platon'un esas konusu sadece sevgi/aşk olan bir sohbete, bütünüyle bunu ele alan bir diyaloğa adadığı eserinden iki ayrı pasajda yer alıyor.

Birinci pasaj, Platon'un hiç sevmediği ünlü komedi yazarı Aristophanes'in sözü alarak sonraki nesiller tarafından bile uzun yıllar boyunca akıllarda kalacak bir miti, androjinler mitini anlattığı ana ilişkin. Bu mit çok sayıda felsefe geleneğinde karşımıza çıktığı gibi, meşhur "bir elmanın iki yarısı" teorisi biçimiyle, popüler bilgelik öğretileri arasında da karşımıza çıkıyor. Paris argosunda, daha doğrusu argodan ziyade teklifsiz konuşma dilinde, bugün bile evli bir adam "meşru eşi"nden bahsederken onu "diğer yarısı" olarak tanımlar fakat evliliğe ilişkin bu bakış açısının Antik Yunan'ın en ünlü komedi yazarı Aristophanes'in ağzından anlatılan bir Platon mitinden çıktığını bilmez.

Peki, bu mit bizlere tam olarak ne anlatıyor?

Öncelikle Eros, yani Aşk, en güçlü, ama aynı zamanda var olan en içten ve en tanrısal tutkuyu temsil eder. Kendini tene ve bedenlere adamış göründüğü anlarda bile bedenselden ziyade tinsel ve gizli bir arzuya, sonsuzluğa duyulan isteğe işaret eder aslında. Az sonra göstereceğim üzere bu tema Hıristiyan geleneğinde, hatta tam olarak XVI. Benedictus'un piskoposlara göndereceği ve sevgiye adanmış

ilk genelgesinde yine karşımıza çıkıyor. O kadar hızlı ilerlemeye gerek yok tabii. Aristophanes'in, Sophokles yanındayken arkadaşlarına anlattığı mitte öne çıkan bu tema, başlangıçta üç farklı tipte insan olduğu fikrine dayanıyor: Elbette kadınlar, erkekler ve ayrıca androjinler (etimolojik olarak "erkek-kadınlar," erkek anlamındaki *andros* ile kadın anlamındaki *gunè*'den türetilmiştir ve kadın anlamındaki *gunè* Fransızcada "gynécologie [*jinekoloji*]" kelimesinde ve dişi maymunlara verilen *guenon* adında da kullanılmıştır, Darwin açısından kadınlar için olduğu kadar, erkekler için de pek hoş olmayan bir kullanım).

Bakalım bu üçüncü tip insanlar için Aristophanes nasıl bir tanımlama yapmış:

> İnsan soyu ilkin üç çeşitti. Şimdiki gibi erkek, dişi diye ikiye ayrılmıyordu, her ikisini içine alan bir üçüncü çeşit daha vardı. Bu çeşidin kendi kayboldu, sade adı kaldı: Androgynos denilen bu çeşidin adı gibi biçimi de hem erkek hem dişiydi; bugün sözü edilmesi bile ayıp sayılır. İşte bu insanlar yuvarlak sırtları ve böğürleriyle tostoparlak bir şeydiler. Her birinin dört eli, bir o kadar da bacağı vardı: Yusyuvarlak bir boyun üzerinde birbirine tıpatıp eşit, ama ters yöne bakan iki yüzlü bir tek kafa, dört kulak; edep yerleri ve her şeyleri de ona göre hep ikişer... Çünkü erkekler, aslında güneşten gelmeydi, dişi bu dünyadan, ikisini birleştiren cins de Ay'dan; Ay hem Güneş'e hem Dünya'ya bağlı ya. Toparlak olmaları, döne döne gitmeleri de bu gezegenlere çektikleri içindir. Homeros'un anlattığı Ephialtes ile Otos bu cins insanlar olacak. Hani göğe tırmanmaya, Tanrılara karşı koymaya yeltenmişler.*

Gördüğünüz üzere androjinlerin, haliyle sahip oldukları olağanüstü güçleri sebebiyle *hybris* günahını işlemeye, tanrılara karşı ayaklanmaya meyilleri vardı. Öyle ki bir gün, Aristophanes'in bahsettiği Gigantlar Otos ile Ephialtes gibi, Olympos'a kadar çıkıp savaşı ölümsüzlerin dağına taşımak için göğe tırmanmaya bile kalkışırlar fakat Zeus buna müsaade etmez elbette.

---

* Platon, *Şölen - Dostluk*, çev. Azra Erhat ve Selahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yay., Ekim 2019, s. 27 –çn.

Bununla birlikte tanrıların kralı, diğer Olymposluların ve oğlu Herakles'in yardımıyla Gigantlar'ı yok ettiğinde olduğu gibi androjinleri yok etmek istemiyordu. Peki Zeus neden insanları, özellikle bu türü muhafaza etmek istiyordu? Bunun sebebini anlayabilmek için insanların yaratılması işini neden Prometheus'a bıraktığını hatırlamak gerek. Bunu gerektiren önemli sebepleri vardı aslında: Platon'un *Şölen*'in bu pasajında da bizlere hatırlattığı üzere, tanrıları onurlandırmak için hekatomblar ve kurban verme ritüelleri gereklidir, ayrıca Titanlar'a karşı verdikleri savaşı kazandıktan sonra Olympos'taki tanrıların canları ölümüne sıkılıyordur. Dolayısıyla insan neslinin sürekliliğiyle varlık kazanan yaşamı ve tarihi bu tür temsil ettiği için, tanrılar da onların eşlikçiliğine mecburen ihtiyaç duyar. Bu yüzden insanları ortadan kaldırmaları söz konusu bile değildir, bu durumda da yapılacak tek bir şey vardır: Androjinleri ikiye bölerek hem onları zayıflatmak hem de *hybris*'e meyletmelerine neden olan o iflah olmaz yanlarını ortadan kaldırmak. Bunu gerçekleştirme görevi Hephaistos'a verilir ve Platon'un resmedercesine anlattıklarına göre, o da androjinleri "pisi balıkları gibi" ikiye ayırmak için büyük bir özen gösterir. Buna rağmen *hybris*'e kapılırlarsa diye daha fazla önlem almak isteyen Zeus onları tekrar kesip dörde bölerek tek bacaklı olmalarını sağlar: Böylece sadece tek ayakları üzerinde sekerek yürüyebilecekler ve sonunda tanrıları rahat bırakacaklardır.

Duyan duymayana anlatsın!

Fakat zavallı androjinler iki parçaya bölündükten sonra akıllarında tek bir istekleri, daha doğrusu tamamıyla erotik tek bir arzuları vardır: kaybolan diğer yarılarını bulup onunla birlikte olmak. Ve bu noktada da, tahmin edebileceğiniz üzere, Eros ortaya çıkar çünkü bir eksiği tamamlamaya, bir yokluğu doldurmaya, kaybedilen birliği yeniden oluşturmaya yönelik duyulan vahşi bir arzudur bu. Ancak sorun şu ki o diğer yarılarını bulduklarında birbirlerinin kollarında ölünceye dek ayrılmaz olacaklardır yine. Bir kez kavuştuktan sonra, başka hiçbir eylemi yerine getiremeyecek şekilde birbirlerine yapı-

şık kalmak dışında yapabilecekleri hiçbir şey yoktur. Bu şekilde beslenmekten, yürümekten, çalışmaktan mahrum kalan yeniden şekillendirilmiş androjinler, teker teker ölüp gitmeye başlar...

Bu dramatik olayları Aristophanes arkadaşlarına nasıl anlatmış bakalım:

> İnsanın yapısı böylece ikileşince, her yarı öbür yarısını özleyip üstüne atlıyor, kollarını birbirine sarıp yeniden bir bütün haline gelmek arzusuyla kucaklaşıyor, birbirinden ayrı hiçbir şey yapmak istemeyerek, açlıktan ve işsizlikten ölüp gidiyorlarmış. Yaralılardan biri ölünce, sağ kalan bir başkasını arıyor, ona sarılıyormuş, rastgele sarıldığı bu insan bir erkek yarısı da olabiliyormuş, dişi yarısı da (*ki bugün bir bütün olan bu dişi yarıya kadın diyoruz*). Bu yüzden insan soyu azalıp gidiyormuş.*

Bu duruma bir çare bulmak isteyen Zeus'un aklına, androjinlerin cinsel organlarının yerini değiştirmek gibi güzel bir fikir gelir. Normalde sırtın yan tarafında, "dışarıda" kalan organları vücudun ön tarafına yerleştirecektir, böylece ayrı kalan iki yarı birbirini yeniden bulduğunda yalnızca arzularını doyurmakla kalmayacak, aynı zamanda çocuk doğurarak dünyaya yeni nesiller getirebileceklerdir. Erotik güdülerini bu şekilde tatmin ettikten sonra insan türüne uygun olarak yeniden hareket etmeye, beslenmeye ve çalışmaya başlayabilecekler, böylece artık ölüp durmayacaklardır. Zaten her zaman için idealleri de kaybolan birliklerini yeniden kurmak olmuştur ve Aristophanes'e göre sevginin bizzat özünü oluşturan da tam olarak budur:

> Demek ki insanın kendi benzerine duyduğu sevgi, çok eski bir zamandan kalmadır, sevgi bizim ilk yapımızı yeniden kuruyor, iki varlığı bir tek varlık haline getiriyor, kısacası insanın yaradılışındaki bir derde deva oluyor. Her birimiz bir insanın symbolon'u, tamamlayıcı parçasıyız, pisi balıkları gibi bir bütünün yarısına benzeriz... Dediğim gibi, biz aslında bir bütündük de ondan. Sevgi dediğimiz şey yaradılışımızdaki

---

A.g.e., s. 29 –çn.

bütünlüğü arzulamak, aramaktır. Evet, biz birdik. Şimdiyse kötü yola saptık, Tanrı da bizi ayırdı... Tanrılar karşısında haddimizi bilmezsek, korkarım bizi yeni baştan ikiye bölerler, kabartmalarda yandan görünen suratlar gibi burnumuzdan aşağı ikiye biçilmiş dolaşırız. İşte bunun için her insana verilecek öğüt şudur: Her işte Tanrıların dediğini yap ki bir daha bölünmeyesin ve sevgi yoluyla ilk bütünlüğünü yeniden bulasın, kimse sevgiye karşı koymasın... Bizim soyumuz için mutluluğa ermenin çaresi, sevgiyi sonucuna iletmek, bizi bütünleyen sevgiliyi bularak ilk yaradılışımıza dönmektir. En güzel şey buysa, bizi ona en çok yaklaştıran şey hayatımızdaki gerçeklerin en güzelidir: Bu da yaradılıştan gönlü gönlümüze uyan bir sevgilidir.*

Bu noktada Eros'un en saklı kalan yapısını daha iyi fark etmeye başlıyoruz: Eros her şeyden önce yokluktur, boşluktur, her zaman için sevilme eksikliğinden doğan arzu dolu bir güçtür; bu durumda da kayıp varlık tarafından sevilme eksikliği söz konusu tabii. Ve Zeus'un, cinsel organların yerini değiştirip "ön tarafa" alarak yaptığı düzenleme sonucunda dünyaya gelenler çocuk değildir. Eros doyurulduğu zaman ölüme, hareketsizliğe yol açar, bunun da çok temel, yapısal bir sebebi vardır: Çünkü Eros'un "doyurulması," arzunun ölümü anlamına gelir. Bu açıdan baktığımızda Eros temelde çelişkili gözükür, ya da şöyle söyleyeyim, boşluk ve doluluk, eksiklik ve tatmin, yokluk ve varlık arasında daimi bir aracı gibidir.

Platon'un, o muhteşem haz ve acı kuramından anlaşılmasını istediği tam olarak budur. Eros'un, doğası gereği çelişkili yapısının kökenini anlamak istiyorsak, bilgi dağarcığımızda bulunması gereken bir kuramdır bu.

Platon'un Eserlerinde Eros: İdealar Kuramından Haz ve Acı Kuramına

Aslında her şey idealar kuramıyla başlıyor. Az sonra göreceğimiz üzere, Platon'un haz ve acıya, ardından Eros'a ve son olarak sevgiye bakış açısını bu kuram yönlendirmiştir.

A.g.e., s. 31 –çn.

Aslında bu kuram bir yanıltmacaya [*sofizm*], yani doğru gibi görünen, fakat yanıltıcı bir uslamlamaya cevaben ortaya çıkmıştır. Bu meşhur bilgicilik, Platon'un bir diyaloğunda, adını Sokrates'in sohbet ettiği *Menon*'dan alan eserinde açıklanmıştır ve doğruluğu arama fikrinin bile başlı başına absürt olduğunu ileri sürmeye dayanır. Böylece söz konusu bilgicilik bir anda felsefeye karşı gibi görünür, felsefenin doğruyu bulma prensibinin mutlak karşıtı gibi. Aslında bu iki seçenekten biridir, bu sofistike argümanın devamında bir olasılık daha vardır: Belki de doğru zaten elimizdedir ve onu aramamıza gerek yoktur, asıl absürt olan budur. Doğru elimizde olsaydı, haliyle, onu aramazdık. Ya da doğru elimizde değilse, bu koşullarda onu asla bulamayacağız demektir. Neden? Çok basit; çünkü ortaya atılan, yaygın olarak karşımıza çıkan tüm düşünceler arasında hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu ayırt edebilmemiz için bir kriter ve bu kriterin doğru olması gerekir. "Kriter" kelimesi Yunanca *krinein* fiilinden gelir ve "ayırt etmek," "ayırmak" anlamlarını taşır: Örneğin bir "elek," bir kalbur kullanarak sapla samanı ayırmak gibi. Fransızcadaki "crise [*kriz*]" ve "critique [*eleştiri, kritik*]" kelimeleri de aynı etimolojiye sahiptir. Dolayısıyla kriter, doğruyu kestirmek ve yanlış düşünceleri ayırt etmek için gerekli bir önkoşuldur. Sofistin söylediğine göreyse, fikirler ortaya atılırken tüm yanlış düşünceler arasında tesadüfen doğruyla karşılaşırsak doğru olanı yanlış olandan ayırt etmek için doğru bir kritere sahip olmak gerekir. Bu kriterin uygun olması için de aslında kendisinin de doğrucu olması gerekecektir. Sonuçta doğruyu, doğruluğu bulmak için ona zaten sahip olmak gerekir: QED![*]

Buradaki paradoks çok güçlü değil belki, fakat Sokrates'in yanıtı gerçekten şahane. Platon'un tüm felsefesi, anımsama kuramı da dahil olmak üzere tüm idealar kuramı, bu yanıtın içinde olacaktır. Bu yanıta göre, doğrulukla ilişkimiz üç aşamadan, üç evreden geçer.

---

[*] (*Lat.*) Quod erat demonstrandum: "Gösterilmek istenen gösterilmiştir," "kanıtlanmak istenen kanıtlanmıştır" anlamlarına gelen deyiş –çn.

İlk aşamada doğruluğu tanıdık. Bu, düşüşten, doğumumuzdan önceydi; ruh henüz duyusal bir bedenin içine hapsolmamışken, bu bedene düşmemişken, tecessümden önce. Sokrates'in bu bağlam içinde ilerlettiği şu Yunanca kelime oyununu biliyorsunuzdur belki: Beden (Yunanca: *soma*; örneğin "somatiser [*bedenselleştirmek*]" fiilinin de kökenidir), ruh için bir hapistir (Yunanca: *sema*). Ruh bu duyusal bedenin içine "hapsolmadan" önce, fikirleri biçimsizleşmemiş halleriyle görüyor, onları görünüşlerinin de ötesinde, en düşünülür halleriyle, beş duyu tarafından deforme olmamış halleriyle gözlüyordu. Doğruyu "tüm çıplaklığıyla" görebiliyordu.

Tam burada ikinci aşama devreye giriyor; düşme, alçalma, beden hapishanesinde tecessüm etme aşaması: Bu doğum anı demektir, bizler için duyusal dünyaya geliş anlamındaki felakettir. Yeni doğan bebeklerin doğum anında attığı çığlıkları düşünsenize; bununla ilgili söylenebilecek en hafif şey, bebeklerin pek de sevinçli bir hallerinin olmadığı. Ruh bir bedenin içine düşer, bu duyusal ve aldatıcı hapishanede tecessüm eder: Platon'un meşhur mağara alegorisi budur. Aslında duyular aldatıcıdır çünkü aslında aynı şeyleri bize sürekli farklı gibi gösterirler. Suyu ele alalım örneğin; sert ve soğuk da olsa, sıvı ve sıcak da olsa hep aynı sudur. Eğer sadece duyularımız olsaydı ve entelektimiz olmasaydı, duyularımız bizi durmaksızın yanıltırdı çünkü çelişmezlik ilkesiyle, yani mantığın en temel dayanağıyla çelişirler.

Bu da bizi idealar kuramının üçüncü aşamasına getiriyor: "anımsama." Kökenini Yunancadan alan *anamnez* kelimesi, ruhun kendini hapseden duyusal bir bedene düşmesinden sonra, daha önceden bildiği fakat kaybettiği, unuttuğu bir doğruyu anımsama işini tanımlar. Dolayısıyla daha doğru ifade etmek gerekirse, bilinen aslında hatırlanandır, gerçek bilgi hatıradır, unutmaya karşı mücadele eder.

Başlangıçtaki meşhur yanıltmacayı çözmemize olanak sağlayacak olan da bu düşüncedir: Eğer bilgi kaybolmuş bir doğrunun anımsanmasıysa, onu tekrar bulduğumuz zaman, doğru olduğunu da bileceğiz demektir, çünkü onu önceden za-

ten biliyoruzdur ve yeniden hatırladığımıza seviniriz. Platon bu sofistike paradoksu bu üç aşamalı idealar kuramıyla şöyle yanıtlıyor işte: Önce doğruyu öğrendik, ardından duyusal bedene düşüş geldi, son olarak mağaradan çıkmamıza ve doğruyu yeniden hatırlamamıza olanak sağlayan uzun ve acı verici bir doğruya dönme çalışması (burası felsefenin teorik ve diyalektik kısmı, mağaradan yavaş ve zorlu çıkış anına tekabül ediyor) geliyor. Bu durum Almancada da Yunancadaki gibi ifade ediliyor: *Kennen, erkennen*'dir, yani bilmek, tanımaktır, bir anımsama işi gerçekleştirmektir. Sokrates diyalogda bu felsefi, daha doğrusu teorik görevi, muhataplarına sürekli onları kaybolmuş, unutulmuş doğruya yönlendiren sorular sorarak canlandırır. Ve kendisini sürekli bir ebeyle kıyaslaması da bundan dolayıdır.

Ayrıca annesinin bir ebe olduğunu biliyoruz. Doğum yaptırma işine Yunancada *maieutikê* deniyor: Bu da doğurtmadır ve Platon'un en önemli diyaloglarından biri olan *Theaitetos*'ta söylediği şekliyle, Sokrates'in bahsettiği de kadınların bedenlerinden değil, erkeklerin tinlerinden doğurtmaktır. Dolayısıyla felsefe dogmatizmin zıddıdır. Sokrates'in işi doğruyu dışarıdan, bütünüyle yapılandırılmış ve eleştirilemez bir bilgi üstünden alıp getirmek değildir. Hayır. Onun işi, yalnızca muhatabının anımsamasına yardımcı olacak bir iştir. Karşısındakinin önceden bildiği ve unuttuğu bir doğruyu hatırlamasına yardım eder ve bunu, biraz da psikanalistlerin yaptığı gibi, ona sorular sorarak yapar. Bu yöntemiyle Sokrates, öğrencilerini sorgulanamayan kesin bilgilerle dışardan beslemektense, onları bireysel olarak konu üzerinde düşünmeye sevk eden bir felsefe profesörü olarak, günümüze kadar bir model teşkil edecektir.

Şimdi de bu idealar kuramı ve anımsama, haz ve acı kuramı için nasıl bir yapı oluşturmuş ona bakalım. Önce acıyla başlayalım.

Acı aslında nedir? Bu da üç aşamadan oluşan bir süreçtir ve doğruyla olan bağımızın da kusursuz bir analoğudur. Birinci aşama: Her şey dünyayla dengeli olduğumuz bir durum-

dayken başlar; bedenimiz huzurludur, bir organizma olarak sadece sağlıklı değil, aynı zamanda gerçeklikle de uyum içindedir, her şey yolundadır. Bu haldeyken özel hiçbir ihtiyaç, hiçbir eksiklik hissetmem, ne açlık hissederim örneğin ne de susuzluk. Ardından gelen ikinci aşamada, var olan dengede sert bir bozulma meydana gelir. Aptal gibi parmağımı keserim bir bıçakla. Bu olay idealar kuramının ikinci anına, doğumla betimlenen düşüşe tekabül eder. Daha sonra tekrar dengeye dönüş gelir, bu durumda da biraz yavaş gerçekleşir: Bu da anamneze, mecburen zor ve zahmetli o anımsama işine tekabül eder. Dengedeyimdir, parmağımı keserim, ardından yaranın iyileşme süreci yavaş ilerler. İşte acı da budur.

Haz ise tam tersidir, fakat yine o da üç aşamalıdır. Dengeli bir haldeyimdir, ancak bu kez, acıda olduğundan farklı olarak, dengenin bozulması yavaş yavaş gerçekleşir. Acıkma ve susama örneklerini ele alalım tekrar: İlk başta dengenin bozulması daha ortaya çıkma aşamasındayken acıktığımı ya da susadığımı fark etmem bile, bunun olması zaman alır, bedenim azar azar susuz kalmaya başlar: Sonra buz gibi bir bardak su içerim ve işte o, gerçek bir mutluluktur! Böylece o meşhur üç aşama tamamlanmış olur.

Dolayısıyla haz ve acı kuramı idealar kuramıyla tıpatıp aynı yapıya sahiptir ve bu da mağaradan çıkışın neden acı verici olduğunu anlamamıza olanak tanır. Burası Platon açısından önemli bir nokta çünkü felsefeye dayalı bir yaşam tarzının neden bu kadar ender benimsendiğini anlamamızı sağlıyor. Çok az insan ideaların öğrenilmesine adanmış bir varoluş içinde yaşayacak cesareti bulabilir çünkü bu can yakar, çünkü zarar görmeden mağaradan çıkılamaz. Mağaradaki tutsağı oradan çekip çıkardığımızda gözleri yanar, güneş gözlerini kamaştırır, canı acır, ıstıraplıdır, doğruya giden yol taşlarla dolu, sarp ve yorucu bir yoldur.

Eros'un yapısını anlamamızı sağlayan budur işte; üçüncü bir kez yeniden bir araya gelmek için onlardan ayrılmadan önce tanıyıp bildiklerimize dairdir gerçek sevgi/aşk. İnsanlara duyulan sevgi/aşk için de geçerlidir, her zaman için yeni-

den hatırlayıp anımsamaya dayanır (Platon'un androjinler mitine göre, ayrı düştüğümüz "elmanın diğer yarısı"nı bulmaya). Aynı şekilde felsefi bilgi birikimi, doğruluk ve bilgelik sevgisi için de geçerlidir. Doğruluğa ve bilgeliğe duyulan sevgi saf bir hazdır çünkü o da doğum ve duyusal dünyaya hapsoluş nedeniyle acı verici bir şekilde ayrılmadan önce tanıyıp bildiğimiz, düşünülür bir dünyayla yeniden kavuşmaya dayanır...

Şölen'deki Diotima Karakterine Göre Eros'un Doğumu

Şölen'de Diotima "sevgiye dair şeyler konusunda çok bilgili olduğu" için en üst düzeyde bilge bir kadın olarak kabul edilir ve Platon, Eros'a ve diğer sevgi biçimleriyle ilişkisine yönelik anlayışını açıklamasını ister ondan. Diotima, Aphrodite'ye hem sırdaş hem de yoldaş olacak olanın doğumunu anlatmakla başlar işe:

> Aphrodite dünyaya geldiği gün bütün Tanrılar bir şölendeymiş. Zekânın (kurnazlık tanrıçası Metis) oğlu Bolluk da (Yunancası Poros olan bu kelime Fransızcada genellikle Çare ya da Yol olarak tercüme edilir fakat yeterince açıklayıcı olmaz: Aslında Poros her şeye çözüm bulan akıllı kişi demektir, a-poria olarak adlandırılan durumların, yani çıkmazın, çıkar yolu olmayan sorunların karşıtıdır) aralarındaymış. Yemekten sonra Yoksulluk (Penia) şölenden payını istemeye gelmiş, kapının önünde durmuş beklemiş. Tanrı şerbetiyle sarhoş Bolluk (*daha şarap yokmuş o zaman*) Zeus'un bahçelerine çıkmış ve bir yerde sızmış. Çaresizlik içinde yaşayan Yoksulluk Bolluk'tan bir çocuğu olmasını kurmuş, gitmiş yanına yatmış ve Sevgi'ye (Eros) gebe kalmış.*

Diotima'ya göre Eros'un bu iki farklı soydan gelmesi, onun zıtlıklar arasında gidip gelen ikili tabiatını da anlamamızı sağlar. Tüm özelliklerinin yanı sıra o tuhaf orta terim olma durumuyla, karşıtlar arasında bağlantı kurmasıyla karakterize bir canlı olan Eros, türünün en iyi temsilidir ve elbette onun bu özelliğini az önce haz ve acıyla ilgili öğrendiklerimizin ışığında yorumlamak gerekir. Eros her zaman eksiktir,

* *A.g.e.*, s. 45-46 –çn.

tatmin olmamıştır, her zaman sahip olmadığı şeyi arzular ve doyuma ulaşabildiği anda bile elinde bulunanlardan hiçbir zaman hoşnut kalmaz:

> Bolluk (Poros) ve Yoksulluk'tan (Penia) doğan Sevgi'nin (Eros) talihi de ona göre olmuş. Sevgi her şeyden önce ve her zaman yoksuldur; çoklarının sandığı gibi hiç de öyle ince ve zarif değildir, tersine kabadır, pistir, evsiz barksız, yalınayaktır; açıkta, dağda bayırda, kapı önlerinde, yol köşelerinde yatar kalkar. Ne yapsın, anasına çekmiş, yoksulluktan kurtulamaz. Babasına çeken tarafıyla da hep güzelin, iyinin peşindedir; yürekli, atılgan, dayanıklıdır; yaman avcıdır, hep tuzaklar kurar; fikirlere, buluşlara düşkündür, ömrü kafa yormakla geçer, bilicilikte, büyücülükte eşsizdir. Aslında ne ölümlü ne de ölümsüzdür. Bakarsın, aynı günde bolluk içinde gelişir, yaşar, birdenbire de ölür, sonra yine babasının tabiatı gereği bir çaresini bulup dirilir. Bir şeyin eline geçmesiyle elinden kaçması bir olur. Öylece Sevgi hiçbir zaman ne yokluk içindedir ne de varlık içinde. Bilgi ve bilgisizliğin de ortasındadır. Bakın niçin: Tanrıların hiçbiri bilgiyle uğraşmaz, bilgeliğe özenmez (*çünkü zaten bilgedir*); bilgeliğe ermiş bir insan da artık bilgi ile uğraşmaz; bilgisizler de öyle, ne bilgiyle uğraşırlar, ne bilge olmaya özenirler... Yoksun olduğunu bilmeyen kimse ne diye kendinde olmayanın peşine düşsün?*

Eh öyle tabii, özdeyişte de der ya: Aptallar ölülere benzer, aptal olduklarını bilmezler, tıpkı ölülerin ölü olduklarını bilmemeleri gibi...

Erotizmle felsefeyi birleştiren bağ buradan gelir işte: Bilge, bilgeliği aramaz, çünkü aynı tanrılar gibi zaten ona sahiptir, onu yaşar, tabiri caizse onun "içindedir." Sokrates, Buddha ya da İsa yazmazlar, yorumlamazlar, aramazlar; yaşarlar. Ve izinden gitmek isteyen müritlerine, en temel ve en önemli mesajlarını sadece ve en fazla sözlü olarak aktarırlar. Ahmak bir insanın ilk kanısı, zeki olduğu yönündedir: O zaman niye bilgeliği arayacaktır ki? İşte bu sebeple ne tanrılar, ne bilgeler ne de embesiller filozoftur, sadece Eros'un can verdiği insanlar öyledir.

A.g.e., s. 46-47 –çn.

Sevgi/aşk tanrısının aracılık statüsü de buradan gelir aynı şekilde; bollukla yokluk, ölümlüyle ölümsüz, bilgelikle embesillik arasında aracılık eder. Haz ve acı konusunda da gördüğümüz üzere Eros sürekli yokluktadır. Ve arzu adını verilen bu yokluk, bu gizli tutku olmasaydı, çok basitçe, erotizm de var olamazdı. Bu arzu doyurulduğunda bir kez daha yokluktan doğmadan önce yeniden ölür ve bu diyalektik sürecin bile bir sonu yoktur. Bu durum Platon'un Eros'u ne ölümlü ne de ölümsüz tasvir etmesiyle de benzerlik taşır çünkü Eros da ölüm ve yeniden doğuşun, yokluk ve doyumun daimi bir sürekliliğidir.

Yalnızca sevilen varlığın kesinlikle ortadan yok oluşu Eros'un bu delice koşuşturmasına bir son verebilir, yalnızca bu yok oluş Eros'u kesinlikle mutsuz kılabilir çünkü yalnızca sevgi ile ölüm arasındaki çelişki bütünüyle aşılamazdır. Şimdi, Platon felsefesinin bizlere sunduğu kilit noktalar da kafamızda yer ettiğine göre, bu yok oluşu anlatan ve *Gılgamış Destanı*'nda da bir benzeri bulunan Orpheus mitinden sizlere bahsetme şansı bulabileceğim.

Yeraltı cehenneminde geçen Orpheus efsanesi paradoksal olarak Hıristiyanlık dinine damgasını vuran ender mitlerden biridir. Sevgiyle ölüm arasındaki kaçınılmaz ve çözülmez karşıtlığın[1] dört kanonik İncil'in de merkezinde yer almasından dolayı olabilir belki, çünkü nihayetinde insanlara önce yeniden diriliş fikrini, sonra da o yakıcı yeniden dirilme arzusunu veren bu çelişkidir. Gılgamış Destanı'nda açıkça ifade edildiği şekilde ölüm, "dönüşü olmayan bir gidiş"tir her zaman ve sevgilerin en büyüğünün bile bu konuda yapabileceği hiçbir şey yoktur.

---

[1] Konunun özüne girmeden önce açıklığa kavuşturmam gereken bir nokta var: Yeraltı cehenneminde geçen *Orpheus* miti çok eski olmasına rağmen ne Homeros'un ne de Hesiodos'un eserlerinde bulunur. MÖ VI. yüzyıldan itibaren bilindiğini biliyoruz fakat özellikle Romalılar I. yüzyılda Vergilius ve Ovidius'un eserleriyle en tutarlı ve en detaylı versiyonlarını anlatacaktır bizlere. Benim burada temelde üzerinden gideceğim eserler bunlar fakat zaman zaman onları tamamlamak için en eski Yunan yazarlardan bazılarına, özellikle Euripides'in *Alkestis*'ine, Rodoslu Apollonios'un, Diodorus'un ve hatta Platon'un eserlerine başvurmak gerekebilir. Tabii her zaman olduğu gibi, Apollodoros'un *Bibliotheka*'sı da çok değerli bir araç olacak yine...

Bildiğim kadarıyla tek bir istisna dışında Yunan mitolojisinde bunun başka hiçbir örneği de yok.[1] Üstelik yeraltı cehenneminden dönmek ölümsüz olmalarına rağmen ölüler krallığına hapsedilen tanrılar için de hiçbir zaman kolay değildir: İnsanların ölmesi, bir şeylerin düzeni, sıralaması içindedir ve kimse bu düzenin bozulmasına yol açmadan ölümden kaçamaz. Ayrıca Asklepios ve Sisyphos mitlerinde de gördüğümüz üzere, bu bozulma, nihayetinde, bütün evrenin işleyişini altüst edecektir. Bu yüzden ölümü kabullenmek ve iyi bir yaşam arayışına da, Odysseus'un Kalypso'nun ölümsüzlük teklifini reddettiğinde olduğu gibi, ölümü kabullenerek çıkmak gerekir...

Orpheus Yeraltı Cehenneminde ya da Ölümün Sevgiden Güçlü Olmasının Nedeni

Bu hayatta büyük bir tutkuyla sevdiği varlıklarla ölümden sonra tekrar bir araya gelmeyi aramızdan kim tüm kalbiyle istemez ki? İncil'de de İsa, arkadaşı Lazar'ın öldüğünü öğrendiğinde bu şekilde ağlamaya başlar: Tanrısal da olsa, o da sizler ve benim gibi, sevilen birini kaybetmenin her seferinde neden olduğu o sonsuz ve onmaz acıyı deneyimler. Öte yandan İsa kutsal söylemlere göre "sevginin ölümden daha güçlü olduğunu" bilecek konumdadır; en azından Hıristiyan inancının temelinde öyle. Bunu da ölmüş arkadaşına yeniden can vererek kanıtlar: Hatta İncil'deki metinde açıkça anlatıldığına göre arkadaşı eti ve organlarının çürümeye başlamasına yetecek kadar uzun süredir gömülü olmasına rağmen başarır

[1] Tek istisna olan *Alkestis* mitinde Alkestis, kocası Admete'nin yerine ölmeyi kabul eden genç bir kadındır ve bu Hades'in karısı Persephone'yi öyle derinden etkiler ki dünyadaki varoluşuna dönmesi için Alkestis'i özgür bırakmaya karar verir. Herakles, Orpheus ve Odysseus da yeraltı cehennemine yaptıkları yolculuklarından döneceklerdir fakat onlar yaşayanlar olarak oradan geçer, ölü olarak değil. Dionysos'un annesi Semele ise oğlunun doğumunda öldükten sonra yine Dionysos tarafından yeraltı cehenneminden kurtarılır ve bu kez tanrılaşma sırası ondadır. Fakat Semele zaten bir tanrıçanın, Harmonia'nın kızıdır ve aynı zamanda bir Olymposlunun annesidir, ölümsüz olması için kendisi çağırılır. Dolayısıyla onun durumu en baştan itibaren Alkestis'in durumu kadar umutsuz değildir...

bunu. Neyse, önemi yok, çünkü sevgi her şeye galip gelir ve diriliş mucizesi gerçekleşir...

Orpheus mitiyle Hıristiyanlardan ayrılıp Yunanlara dönüyoruz ve bütün dirilişler, bütün hayata dönüşler, dünyanın ötesinde, cennetvari bir yerde, ölümlülerin çok çok uzağında gerçekleşir. Zavallı Orpheus, sevdiceği zehirli bir yılanın ısırması sonucu öldüğünde teselli edilemeyecek bir acı içindedir.

Fakat acele etmek istemiyorum, hikâyemizin can alıcı kısmına gelmeden önce neyle karşı karşıya olduğumuzu biraz daha yakından inceleyelim.

Orpheus her şeyden önce bir müzisyendir. Hatta Yunanların hayal dünyasında tüm zamanların en büyük müzisyenidir, Apollon'dan bile üstündür ve Apollon da onun öyle hayran olunası, sanatında öyle olağanüstü olduğunu düşünüyordur ki küçük kardeşi Hermes'in icat ettiği meşhur lirini Orpheus'a armağan eder. Lir yedi telli bir enstrümandır ve bunun doğru akortlar çıkarmak için yeterli olmadığına kanaat getiren Orpheus tedbiren fazladan iki tel daha ekler alete. Böylece enstrümanını Musalar'a göre de "akort etmiş" olur; Zeus'un kızları, en önemli sanatları icat ettiği ve sanatçılara ilham verdiği söylenen dokuz tanrısal karakter. Orpheus'un Musalar'ın kraliçesi Kalliope'nin oğlu olduğunu da belirtmeliyim tabii. Dolayısıyla bu iş için doğmuştur zaten. İddialara göre Orpheus lirini çalıp şarkı söylemeye başladığında vahşi hayvanlar, aslanlar ve kaplanlar sakinleşip küçük birer kuzu gibi yumuşak başlı olurlarmış; balıklar tanrısal lirin ritmine eşlik edercesine su üstüne zıplar, hatta taş kalpli olmalarıyla tanınan kayalar bile duygulanıp gözyaşı dökmeye başlarmış... Bu şu demektir: Müziği sihirlidir, kalpleri yumuşatır ve şarkılarındaki armoniyi daha da artıran dokuz telli liriyle kimse ona karşı koyamaz. Ayrıca hatırlayın: Altın Post'u ele geçirmek için İason'un liderliğinde Argonautlar'la birlikte sefere çıktığında yoldaşlarını Seirenler'in yarattığı tehlikeden kurtaran da o olur; ezgileriyle zavallı denizcileri acımasız kayalıklara doğru çeken ve gemilerinin parçalanmasına sebep olan şu kuşkadınlar. Orpheus dünya üzerinde onların lanetli seslerini bastırmayı başarabilen tek canlıdır.

Şimdi, onu yeraltına cehennemine neyin gönderdiğine dönelim.

Orpheus güzeller güzeli Nympha Eurydike'ye deliler gibi âşık olur, hatta kimilerine göre Eurydike Apollon'un kızlarından biridir. Kıyas kabul etmeyen bir güzelliği vardır ve üstelik Orpheus'unki gerçek aşktır; artık onsuz yaşayamayacak hale gelmiştir. Eurydike olmadığında Orpheus için var olmanın hiçbir anlamı kalmaz, hayata bütünüyle küsmüş gibidir. *Çiftçilik Sanatı* adlı şiirinde Eurydike'yle Orpheus'un hikâyesini uzun uzadıya anlatan Vergilius'un söylediğine göre, Eurydike bir gün güzel bir ırmağın kenarında yürüyüş yaparken, Aristaios diye birinin hadsizce asılmalarıyla karşı karşıya kalır. Ondan kaçmaya çalışan Eurydike koşmaya başlar, yılışık adamın onu yakalayıp yakalayamayacağını kontrol etmek için ikide bir arkasına bakar koşarken. Tabii bu yüzden o narin ayağıyla üstüne bastığı engerek yılanını fark etmez. Hayvan hemen o an genç kadını sokar ve Eurydike neredeyse aynı anda ölüverir. Orpheus artık kelimenin tam anlamıyla teselli edilemez bir durumdadır: Durmaksızın ağlar ve hiçbir şey gözyaşlarını durduramaz. En sonunda imkânsızı deneyerek bu sorunu çözmeye karar verir: Eurydike'yi almak için yeraltı cehennemine bizzat inip sevgilisiyle birlikte oradan gitmelerine izin vermeleri için Hades'i ve karısı Persephone'yi ikna etmeye uğraşacaktır.

Vergilius ve Ovidius Orpheus'un yeraltı cehennemindeki yolları nasıl geçtiğini bizlere öyle güzel tasvir ediyor ki bunu anlatmak için seyrimizi biraz değiştirmeye değer diye düşünüyorum. Hatta bu tasvir günümüzde bile ressamlara, müzisyenlere, yazarlara ilham vermeye devam eder... Öncelikle yeraltının girişini bulmalıdır Orpheus, kolay bir iş değildir bu. Bunu yapmak için yeraltı cehennemindeki dört nehrin derinlerden gelip topraktan fışkırdığı yerdeki su kaynağını tespit eder. Bu nehirleri ya geçecek ya da boylu boyunca takip edecektir. Önce Akheron vardır, Hades'in ülkesine girmek için tüm ölüler bu nehri aşmak zorundadır. Korkunç Kharon'un, pis ve iğrenç yaşlı kayıkçının ölü ruhları bir kıyıdan diğeri-

ne geçirmek için onlardan yolluk istediği yer burasıdır. Bu yüzden Eskiler, ölenlerin gözlerinin ya da ağızlarının üstüne, Kharon'a ödeme yapabilmeleri için madeni paralar koyardı, aksi takdirde sıralarının gelmesini bekleyen ölüler on yıllar boyunca kıyılarda aylak aylak dolanıp durmak zorunda kalırdı... Ardından donmuş sularında buz kütleleri taşıyan Kokytos'u, sonra devasa yatağında ateş selleri ve erimiş lavlar akan korkunç Phlegeton'u ve son olarak suyunu kullanarak tanrıların yemin ettiği Styks'i aşmak gereklidir. Üstelik bu korkunç manzaraya daha da korkunç varlıklardan oluşan bir kalabalık eşlik eder. Öncelikle tüm o ölüler, yüzleri olmayan, tanınmayacak hale gelmiş, acınası hayaletler vardır, gelen ziyaretçileri sürekli endişelendirip dururlar. Daha da kötüsü –artık ne kadar mümkünse– Orpheus yeraltı cehenneminin canavarlarıyla karşılaşır: üç kafalı korkunç köpek Kerberos, Kentauroi, Yüz Kollular, tiz sesleri bile insanın kanını dondurmaya yeten ürkütücü hydralar, her önüne gelene işkence eden Harpyalar, Khimaira, Kykloplar... Orpheus yeraltı cehennemine indiğinde maruz kaldıkları işkencelerle ünlü isimlerle de karşılaşır: Birkaç bir şey yiyebilmek için elinden geleni yapan Tantalos, bıkmadan usanmadan kayasını itip duran Sisyphos, alevler içindeki tekerleğine mahkûm edilmiş İksion, delik fıçılarını doldurmak için boş yere uğraşıp duran Danaos kızları... Kısacası bu yolculuğu korkunçluk anlamında bir insanın hayal edebileceklerinin bile çok ötesinde vahşetlerle doludur.

Ancak Eurydike'ye duyduğu aşktan dolayı Orpheus her şeye hazırdır. Hiçbir şey onu durduramaz. Üstelik bu tüyler ürpertici yolculuğun her anında liri de yanındadır ve her yerde olduğu gibi yeraltı cehenneminde de müziğinin muhteşem bir etkisi vardır. Lirden yayılan ezginin yumuşaklığıyla, işkencelerini çekenler bile –keyifle dolup taştıklarını söylemek fazla olur ama– biraz da olsa soluklanma şansı elde eder. Tantalos bir anlığına da olsa açlığını ve susuzluğunu unutur, İksion'un tekerleği dönmeyi bırakır, Sisyphos'un kayası aşağı yuvarlanmaya ara verir. Kerberos bile küçük sevimli bir kaniş gibi yere uzanır. Hatta çok kısa bir süreliğine onu

okşamalarına izin verir. Erinysler o pis işlerine biraz ara verir ve normalde bu cehennem yerini sürekli hareketli tutan karmaşa yatışır. Mekânın sahipleri Hades ve Persephone de bu müziğin cazibesine kapılırlar. Dikkatle, hatta teveccühle Orpheus'u dinlemeye başlarlar. Orpheus'un cesareti onları etkiler; Eurydike'ye duyduğu aşksa o kadar gerçek, o kadar su götürmezdir ki normalde en ufak insani duygudan bile yoksun olmalarıyla bilinen bu iki tanrısal varlık o aşkın karşısında adeta büyülenir.

Görünüşe bakılırsa Orpheus'un kendisini ikna etmesine ilk izin veren Persephone olacaktır. Orpheus Eurydike'yi alıp yaşama ve ışığa dönebilecektir artık... Fakat tek bir şartla: Eurydike sessizce Orpheus'u takip edecektir ve özellikle ama özellikle Orpheus yeraltı cehenneminden tamamen çıkmalarından önce ona bakmak için arkasına dönmeyecektir. Sevinçten deliye dönen Orpheus bunu kabul eder. Anlaştıkları gibi onu birkaç adım geriden usulca takip eden Eurydike'yle birlikte ilerlemeye başlar. Tam olarak bilemediğimiz –Vergilius Orpheus'un bir tür deliliğe kapıldığını, aşkından çılgına dönüp daha fazla bekleyemediğini ileri sürer, Ovidius ise tanrıların sözlerini tutmayacağını düşünerek bastırılamaz bir endişeye kapıldığını– bir sebepten dolayı telafisi mümkün olmayan bir hata yapar: Kendine engel olamaz ve arkasına dönüp Eurydike'ye bakar ve bu defa tanrılar son derece katıdır. Eurydike sonsuza kadar ölüler krallığında kalacaktır. Artık yapacak, konuşacak hiçbir şey kalmamıştır ve zavallı genç kadın, geri dönüşü olmaksızın, ikinci kez ölür.

Acıklı anlatım konusunda her zaman çok başarılı olan Ovidius bu hikâyeyi *Dönüşümler*'de nasıl anlatmış bakalım:

> Böyle şeyler söyleyen (Persephone ve Hades'i yumuşatıp Eurydike'yi yeniden yaşama döndürme isteğini onlara kabul ettirmeye çalışırken) ve sözleriyle lirinin tellerine vuran Orpheus'a gözyaşı döküyordu kansız ruhlar: Tantalus geri çekilen suyu yakalamaya çalışmadı, Ixion'un çarkı işlemez oldu, kuşlar karaciğeri koparmadı, boş bıraktılar testilerini Belus'un torunları (cezaları, durmadan delik fıçıları doldur-

> maya çalışmak olan Danaos kızlarından bahsediliyor), sen de kayanda oturup kaldın ey Sisyphus, ilk kez o zaman şarkıya yenik düşen Eumenidler'in (korkunç Erinysler, aile içinde işlenen suçların intikamını almaktan sorumlu hırçın tanrısal varlıklar) yanaklarının, gözyaşlarıyla ıslandığı söylenir; ne soylu hanım yalvarana dayandı ne yeraltı diyarını yöneten, onu geri çevirmeye ve Eurydike'yi çağırdılar. O, yeni ölmüş gölgeler arasındaydı ve yarası yüzünden aksak adımlarla ilerledi. Trakyalı kahraman (Orpheus'un memleketinin Trakya'nın dağlık bir bölgesi olan Rhodope olduğu söylenir) Eurydike'yi ve aynı zamanda şartı kabul etti, gözlerini geriye çevirmemesi için Avernus Vadisi'nden (yeraltı cehenneminin giriş ve çıkışlarının yapıldığı mağaraya verilen isim) dışarı çıkıncaya değin, aksi takdirde lütuf geçersiz olacaktı. Karşılıklı sükûnetle yol alındı dik patikada, sarp, karanlık, gölgeli sisle kesif, çok uzak değillerdi yeryüzünün sınırından; gözden kaybolmasından korkarak ve şiddetle görmeyi arzulayarak, çevirdi gözlerini o âşık adam ve Eurydike, aniden kayıp gitti, kollarını ileri uzatıp kavramak ve kavranmak için yarışan bahtsız adam, hiçbir şey yakalayamadı, geriye çekilen hava dışında. Artık ikinci kez ölen kadın, kocasına ilişkin herhangi bir şeyden yakınmadı (neye yakınabilirdi ki sevilmesinin dışında?) ve son kez, "Hoşça kal!" dedi, öbürünün kulaklarıyla zar zor işitebildiği ve gerisingeriye o aynı yere döndü.*

Tahmin edebileceğimiz üzere Orpheus yine teselli edilemeyecek bir vaziyettedir. Umutsuz ve çaresiz bir halde yaşadığı yere döner ve bu kez üzerine kilit vurarak kendini evine kapatır. Başka kadınlarla görüşmeyi reddeder: Neye yarayacaktır ki? O tek bir aşkın adamıdır, Eurydike'nindir. Bir daha asla eskisi gibi sevemeyecektir. Fakat Latin şairlerimizin anlattığına göre Orpheus şehrindeki tüm kadınların kalbini kırıp durur. Kadınlar bu kadar etkileyici bir adamın, bu kadar baştan çıkartıcı bir müzik yapan adamın kendilerini nasıl olur da yüzüstü bıraktığını bir türlü anlamaz. Üstelik bazılarına göre Orpheus kadınlara sırt çevirmekle kalmaz, artık sadece genç erkeklere ilgi duyuyordur. Hatta civardaki evli adamları evine

---

* Ovidius, *Dönüşümler I-XV*, çev. Asuman Coşkun Abuagla, YKY, Ekim 2019, X. Kitap, s. 266-267 –çn.

çağırıp küçük erkek çocuklarına karşı duyduğu yeni tutkusunu onlarla da paylaşır. Artık bu kadarı çok fazladır; şehirdeki kadınların kaldırabileceğinden çok daha fazla. Mitin bu versiyonuna göre Orpheus, eşlerini kıskanan kadınların ellerinde kelimenin tam anlamıyla paramparça olarak can verir: Silah olarak taşları, sopaları, köylülerin tarlalarda bıraktığı toprak işleme aletlerinden bazılarını alan kadınlar, hızla zavallı müzisyenin üzerine atılarak onu canlı canlı parçalarına ayırır, daha sonra organlarını, vücut parçalarını ve kesilmiş kafasını en yakındaki nehrin sularına atarlar. Akan suyla birlikte denize kadar taşınır Orpheus'un parçaları. Hatta kafası ve liri suyun akıntısıyla birlikte Midilli adasına kadar ulaşır, ada sakinleri de onun için bir mezar hazırlar. Bazı mitograflara göre Orpheus'un liri Zeus tarafından bir takımyıldıza dönüştürülecek ve ruhu Elysion Çayırlarına* taşınacaktır. Burası Yunanlar için cennete ya da, daha doğru ifade etmek gerekirse, altın çağa dönüşe eşdeğerdir.

Aslında bu önemsiz bir detay değil çünkü Orpheus mitinin bir kültün –din demeyelim, ama tam adıyla "Orfizm"in– oluşumuna nasıl ve neden yol açtığını daha iyi anlamamızı sağlıyor. Orfik teoloji, Orpheus'un yeraltı cehennemine gerçekleştirdiği yolculuğu süresince keşfettiği sırlardan ilham aldığını ileri sürer. Dünya üzerindeki makus talihine rağmen bu yolculuk sayesinde kurtuluşunu Elysion Çayırlarında bulacaktır... Az sonra göreceğimiz üzere, Orpheus mitiyle Demeter mitini meşhur "Eleusis gizemleri"ne bağlayan bir özellik vardır. Mevsimlerin ve ekinlerin tanrıçası Demeter, tapınağını ve kültünü bu şehirde kuracaktır.

Fakat öncesinde, Orpheus'un ölüme karşı verdiği bu savaşın tam olarak ne anlama geldiği üzerine birkaç soru daha

---

Fransızcası "Champs Élysées" olan ve Paris'teki ünlü Champs-Élysées Caddesine ismini veren Elysion Çayırları (Elysion Ovaları ya da Elysium diye de geçer), Yunan mitolojisinde, kahramanlık gösteren, erdem sahibi ölümlülerin gideceği cennet olarak anılır. Hades'in ülkesinin tek güzel yeri olduğu söylenir. Homeros'un, Hesiodos'un, Vergilius'un eserlerinde de bahsi geçer ve "mutlular adası," "mutluluk ülkesi" gibi tasvirleri mevcuttur –çn.

sormamız gerekiyor. Özellikle Persephone'nin Orpheus'a arkasına bakmamayı şart koştuğu o tuhaf emri nasıl anlayabiliriz? Daha da tuhafı, Orpheus onca zahmetle uğraşıp nihayet amacına ulaşmaya o kadar yaklaşmışken nasıl dönüp arkasına bakacak kadar aptal olabilmiştir? Şaşırtıcı bir şekilde, bu mite adanmış metinlerin hiçbirinde bununla ilgili akla yatan en ufak bir açıklama bulunmuyor. Vergilius tüm meseleyi Orpheus'un duyduğu aşkın onu sabırsızlandırıp kör etmesine bağlar. Bunun Orpheus'un yaptığı hatayı açıkladığını kabul etsek bile kurulan hipotez tanrıların Orpheus'a koştuğu şartın anlamına hiçbir şekilde ışık tutmuyor: Gerçekten neden dönüp arkaya bakmak bu iki âşık için ölümcül bir hata olmak zorunda ki?

Bu soruya verilebilecek tüm cevapları kafamızda tasarladık fakat hepsini burada paylaşmak hem çok uzun hem de fazlasıyla sıkıcı olur. Üstelik dürüst olmak gerekirse hiçbiri bana gerçek anlamda ikna edici gelmedi. Bu mite yönelik olarak Hıristiyan bir bakış açısından sık sık faydalandık: Tanrıların sözlerinden şüphelendiği için Orpheus arkasına döner ve inancını kaybeden kişi kaybolur çünkü kurtuluş inançtadır şeklinde açıklayabiliriz. Sabırsızlığından, sevgilisinin peşinden geldiğini görememekten endişelendiğinden vs vs... Sanırım nihayetinde mitin ana teması üzerinde durmak gerek sadece: Orpheus'un çabalarına ne kadar umut yüklersek yükleyelim, sevgi ve ölüm arasındaki çelişki ölümlüler için aşılabilir değildir. Eğer Orpheus arkasına dönerek Eurydike'yi ikinci kez kaybediyorsa, eğer Eurydike mutlaka onun arkasında kalmalı ve kesinlikle önüne geçmemeliyse, eğer tanrılar yerine getirilmeyeceğini çok iyi bilerek –belli ki öyle– bu şartı dayattılarsa (yoksa niye onu böyle sınasınlar ki?), Orpheus'un arkasına dönüp bakarak anlaması gereken çok basit: Arkada kalan arkada kalmıştır, geçmiş geçmiştir, geride kalan zaman geri alınamaz ve bir ölümlü, Odysseus'un Kalypso'yla yaptığı gibi, içinde bulunduğu şartları, insanlığın şartlarını kabul etmelidir. İnsan, Sisyphos'un yuvarlanan kayasını izlediği gibi hayatının da bir başlangıç noktası ve bir son nokta arasında

akıp gidişini izler ve bunu kimse değiştiremez, kaderin bizim için aldığı kararların geri dönüşü yoktur.

Doğumumuz ve ölümümüz bizim elimizde değildir ve biz ölümlüler için zaman sadece ve sadece tek bir yönde ilerler. Çaresizlik hepimizin ortak yazgısıdır ve yaşananların verdiği mutsuzluk kendi kendine geçmez: En iyi ihtimalle durulur, yatışır ve zamanla varoluşumuzun normal seyrine dönmemize izin verecek kadar hafifler; arkamızda bıraktığımız, geride kalan bir noktadan yola çıkarak olanları değiştirmemize olanak sağlayacak kadar değil. *Gılgamış Destanı*'ndaki Mezopotamyalı bilge, cehennemin ya da ölüler ülkesinin kraliçesi İrkalla'nın da söylediği gibi bu, "dönüşü olmayan bir gidiş"tir. Bu problemin –sevgi, ne pahasına olursa olsun kendini ölümden güçlü görmek ister– konumlandırılması açısından Hıristiyanlıkla yakınlık göstermesine rağmen Yunanların yaklaşımı aslında tam tersi yönde: Ölüm her zaman sevgiye galip gelir. İyi bir yaşam sürebilmemize olanak sağlayacak belki de tek yol olan bilgeliğe erişmek istiyorsak oyunun en başından bunu bilerek hareket etmek bizim yararımıza olacaktır. Kozmik düzenin en sağlam dayanaklarından birini teşkil eden bu ilk elin kartlarını, ne olursa olsun hiçbir şey, hiçbir zaman değiştiremeyecektir; ölümlülerle ölümsüzler, insanlarla tanrılar arasındaki fark bu dayanak üzerine kuruludur. Orfizm dinine mensup olmalarıyla övünen rahiplerin, cemaatlerine üzerlerindeki sır perdesini aralayacakları iddiasında bulundukları gizemlere gelirsek, korkarım en başta neydilerse sonsuza kadar öyle kalacaklar, yani birer gizem olarak; benzer bir durumda da her zaman olacağı gibi.

Böylece az sonra Eleusis gizemlerine, yani mevsimler ve ekinler tanrıçası Demeter mitine geçeceğiz. Bu mitte ölümsüz olma gerçeğinin, dağıtılan eldeki tüm kartları nasıl değiştirdiğini göreceğiz: Hades sizi yakınlarında tutmaya gerçekten kararlı olduğunda çok çok zor olsa bile, kutsanmış tanrılar için ölüler krallığından ayrılıp gitmenin her zaman için bir yolu vardır, zavallı ölümlü insanlar içinse böyle bir şey söz konusu değildir.

Yine de Demeter'in ve biraz önce yeraltı cehenneminde kocası Hades'le birlikte karşımıza çıkan kızı Persephone'nin hikâyesine geçmeden önce, doğrudan ya da dolaylı olarak bir şekilde Orpheus efsanesiyle bağlantılı birkaç sevgi/aşk mitini daha incelemeyi teklif ediyorum.

Dönüşümler'in bütünüyle Orpheus'a ayrılan X. kitabında, az çok tuhaf, tümü az çok hayal kırıklığına mahkûm ve hepsi de Orpheus'la Eurydike'nin hikâyesini tamamlamak için yazılmış bir dizi sevgi/aşk hikâyesinden bahsediyor aslında Ovidius.

Bunlardan biri genç prenses Myrrha'nın hikâyesidir. Myrrha babasına, Kıbrıs kralı Kinyras'a âşık olur ve ihtiyar dadısının da yardımıyla amacına ulaşıp ensestin yatağına girerek babasından hamile kalır. Ceza olarak tanrılar tarafından bitkiye, mür ağacına dönüştürülecektir ve birkaç ay sonra şişip kabaran bu ağacın çatlayan gövdesinden çok güzel bir erkek çocuğu, Adonis çıkar. Adonis, Myrrha'nın babasından olma oğludur ve çocuğun güzelliğinden çok etkilenen Aphrodite onu kendi himayesine alıp eğitimi için Persephone'ye emanet eder. Kısa süre sonra iki tanrıça tatlı Adonis için birbirleriyle tartışır, sonra da aralarında paylaşım yapıp çocuğun yılın sekiz ayı aşk tanrıçasıyla, dört ayı da ölüler tanrıçasıyla kalmasına karar verirler. Ta ki tanrıçaların çekişmesinden bıkıp usanan Artemis genç adamın üstüne azgın bir yaban domuzu salana ve hayvan da Adonis'i ölümcül bir şekilde yaralayana kadar.

Ovidius aynı bağlam içinde Pygmalion efsanesini de anlatmıştır. Yine bir Kıbrıs kralı olan Pygmalion, kendi elleriyle fildişinden yaptığı kadın heykeline deliler gibi âşık olur ve kendisine bu yarattığı şahesere benzeyen bir kadın bulması için Aphrodite'e yalvarır. Evine döndüğünde heykeli sarılıp öper ve tarifsiz bir sevinçle heykelin canlandığını fark eder. Onunla evlenir ve birlikte Paphos isminde bir kızları olur. Paphos Myrrha'nın âşık olacağı Kral Kinyras'ın annesi olacaktır.

Tüm bu imkânsız, tuhaf ya da hayal kırıklığına mahkûm aşk hikâyeleri arasında bahsedilmeye değer bir tanesi de Kyparissos'unki, çünkü bu hikâyede de az öncekiler gibi im-

kânsız duygusal bağlar ele alınıyor. Ayrıca okurken neden bazı Akdeniz ülkelerinde servinin ölülerin ağacı olarak kabul edildiğini de anlamamızı sağlıyor. En iyisi, bu noktada sözü yine Ovidius'a bırakmak (her zaman olduğu gibi burada da George Lafaye'nin Folio Classique'ten çıkan o güzel çevirisini alıntılamak istedim):

> Bu kalabalığın yanına geldi, taş sütunlara öykünen servi, bir oğlanken, şimdi bir ağaç olan, o tanrı tarafından sevilmeden önce, hani kirişleriyle citharasına ve kirişleriyle yayına hükmeden (Apollon'dan bahsediliyor elbette). Çünkü Carthaea diyarını mesken tutan Nymphalar'a kutsal, kocaman bir geyik vardı ve genişçe yayılan boynuzlarıyla kendi başına derin gölgelik yerler sağlıyordu, boynuzları altınla parlıyordu, omuzlarına sarkıyordu mücevherle donanmış bir gerdanlık, endamlı boynuna asılan... O, korkusuzca ve doğuştan gelen ürkekliğini bir yana bırakarak evleri ziyaret etmeye ve okşanması için boynunu, hoşuna gittiği kadar, tanımadığı ellere sunmaya alışkındı ama buna rağmen başkalarından önce, ey Cea soyunun en yakışıklısı Cyparissus, o senin gözbebeğindi. Sen, geyiğini taze yemlere, sen berrak pınarın suyuna götürürdün, sen, kâh çeşit çeşit çiçekler örerdin boynuzları boyunca kâh bir atlı gibi oturup sırtında bir oraya bir buraya neşeyle, yumuşak ağzını dizginlerdin eflatun renkli yularlarla. Sıcaktı ve öğle vaktiydi... Yorgun argın, çimenli toprağa koydu bedenini geyik ve ağaçlık bir gölgede serinlemeye başladı. Cyparissus bunu, farkında olmadan keskin mızrağıyla deldi ve amansız yarayla öldüğünü gördüğünde, ölmeyi diledi. Apollo teselli olarak neler söylemedi?.. Ve son kez lütuf olarak, "daima yas tutmayı" diledi tanrılardan. Ve artık sonsuz gözyaşları yüzünden yaşamı tükendiğinde, uzuvları yeşil renge dönüşmeye başladı ve az önce kar beyaz alnından sarkan saçları, dikenli yapraklar olmaya ve sertleştikten sonra, ince uzun tepesiyle yıldızlı semaya bakmaya başladı. İç çekti tanrı ve hüzünle, "Yasın tutulacak tarafımdan," dedi, "hem yas tutacaksın başkalarına hem yakın olacaksın yas tutanlara."•

Orpheus mitinde olduğu gibi burada da ölüm sevgiyi imkânsız kılar, geri dönüşü olmayan bir ayrılık, Eros'u itiraz ede-

• Ovidius, *Dönüşümler I-XV*, çev. Asuman Coşkun Abuagla, YKY, Ekim 2019, X. Kitap, s. 268-270 –çn.

meyeceği şekilde durmaya zorlar. Yalnızca tanrılar, ölümsüz oldukları için, kötü bir aşk ilişkisinden kendilerini kurtarabilirler ki –Demeter ve kızı Persephone'nin efsanesinde de gördüğümüz üzere– bu da hiç öyle kolay bir şey değildir...

Demeter ya da Ölümsüzler için Yeraltı Cehenneminden Dönüşün Nasıl Mümkün Olabildiği...

Her ne kadar bizi yine yeraltı cehenneminin dertleriyle uğraşmak zorunda bıraksa da Demeter ve Persephone'nin hikâyesi, Orpheus'unkinden çok farklı.[1] Aslında bu hikâyenin en önemli başkahramanları umutsuzca fanilikten, bitimlilikten kurtulmaya çalışan sıradan insanlar değil, ölümsüz tanrılar. Dolayısıyla yeraltı cehennemiyle olan durumları da farklı. Bu farka rağmen bu mit, Hades'in krallığı ile aşktan, sevgiden doğan tutku ve dünya düzeni arasındaki bağları farklı bir düzlem üzerinde olsa da oldukça güzel konumlandırıyor. Hatta Yunanlar bu mit sayesinde kozmosun düzeni açısından en temel unsurlardan birine, yani mevsimlerin birbirlerini izleyen döngüsüne bir açıklama getirdi: Sonbahar ve kış mevsiminde her şey kurur, ölür; ardından ilkbahar ve yaz gelince her şey yeniden canlanır ve yeniden çiçek açar. Az sonra göreceğimiz üzere bu ardışıklık Demeter'in kızı güzel Persephone'nin yeraltı cehennemine inişiyle doğrudan bağlantılı, şimdi onun hikâyesini anlatacağım sizlere.

Öncelikle bu dramın başkahramanlarını tanıtarak başlayayım. Demeter, Kronos'la Rheia'nın kızı: Dolayısıyla hem Zeus'un hem de Hades'in kız kardeşi. Mevsimler ve ekinler tanrıçası olarak topraktan buğday yetişmesini sağlayan o, insanlar da o buğdayla ekmek ve birçok başka yiyecek üretebiliyor. Romalıların ona "Ceres" adını vermesi bu yüzdendir ve Fransızcada "tahıl, hububat" anlamındaki "céréale" kelimesi de buradan gelir. Ayrıca insanlara toprağı işleme sanatını, ta-

[1] Orpheus'un hikâyesi uzun süre Homeros'a atfedilen bir şiir derlemesi olan *Homerosçu İlahiler*'de karşımıza çıkıyor özellikle, fakat aslında gerçek yazarlarının kim olduğunu bilmiyoruz. Yine de bu metnin üzerinden gideceğim çünkü yalnızca en eskilerinden biri olmakla kalmıyor, aynı zamanda hem en zengini hem de en ilginci olduğuna şüphe yok.

rımı öğreten de odur. Demeter çok güçlü bir tanrıçadır, çünkü hayat verir –en azından bitkilere, sebzelere, meyvelere, çiçeklere ve ağaçlara– fakat eğer isterse o hayatı geri alabilir: Tarlalarda, meyve bahçelerinde hiçbir şey yetişmemesini sağlayabilecek yetkinliktedir. Yalnızca nektar ve ambrosiayla beslenen, bunu da sadece keyfi yapan tanrılardan farklı olarak ölümlü insanların varoluşunun, hayatının yiyeceklere bağlı olduğunu düşünürsek Demeter'in daha en başından özellikle güçlü bir bağı var ölümle.

Demeter'in, kardeşi Zeus'la bir kızı olur ve kızına Persephone adını verir. Persephone zaman zaman Kore ismiyle de anılır ve bu isim Yunancada "genç kız" anlamına gelir, daha sonra Romalılar ona başka bir isim vererek Proserpina olarak kullanacaklardır. İlk başlarda, en azından tanrılar arasında, kız kardeşler ile erkek kardeşlerin birlikte çocuk sahibi olmasıyla yaygın karşılaşılır, zaten başlangıçta neredeyse başka hiçbir olanak yoktur: Titanlar gibi Olymposlular da kendi aralarında ensest ilişkiler kurup birlikte olmak zorunda çünkü çift olabilecekleri başka kimse yok. Böylece Demeter'in tanrısal bir kızı olur ve onu her şeyden daha çok sever; o yüzden şimdi sizlere anlatacağım mit bir sevgi hikâyesi. Kızı için kelimenin tam anlamıyla deli olur. Anlatılanlara göre küçük Persephone'nin de çok güzel ve çok sevimli bir çocuk olduğunu da belirtmeliyim. Tüm tanrıçalar gibi kusursuz bir güzelliğe sahiptir elbette, ama bunun ötesinde muhteşem bir genç kızdır: körpe, masum, tatlı, tam çıtır çıtır yemelik. Annesi ekinlerle ilgilenmek ve herhangi bir tehlikeye karşı gözlerini dört açmak için dünyayı dolaşırken Persephone sevimli Nymphalar'la bir çayırda güzel güzel oynuyordur. Güzel bir buket yapmak için çiçekler toplar. Fakat Zeus'un kafasında onun için tasarladığı başka bir plan, kız kardeşi Demeter'e tek bir kelimesini dahi anlatmamak için kendini tuttuğu başka bir proje vardır: Kızı Persephone'nin tüm ölümsüzler arasındaki en varlıklılarının, cehennemin efendisi Hades'in karısı olmasını ister. Bildiğiniz üzere Hades "zengin" anlamına gelen "Ploutos" ismiyle de anılır ve Romalılar da ona "Pluton" adını vereceklerdir: Hades

ölülere hükmeder, yani açık ara en kalabalık halka. İnsanlığın yaşayanlardan çok daha fazla sayıda ölü nüfusa sahip olduğu doğru sonuçta. Bir kralın zenginliğini vatandaşlarının sayısıyla ölçersek eğer, yeraltı cehenneminin efendisinin tüm evrendeki en varlıklı hükümdar olduğuna şüphe yok.

Zeus kafasındaki amaca ulaşmak için büyükannesi Gaia'dan topraktan sihirli, benzersiz ve herkesin sahip olmak isteyeceği bir çiçek çıkarmasını ister: Eşsiz sapından çıkan, göz kamaştırıcı güzellikte yüz tane çiçek kafası vardır ve buram buram yayılan kokusu o kadar enfestir ki tüm gökyüzü gülümser. Onu gören herkes, ölümlü de olsa ölümsüz de olsa, hemen kapılır büyüsüne. Tabii Persephone de bu mucizevi çiçeği görünce hızla ona doğru gider, tek başına dünyanın en güzel buketidir bu çiçek. Tam onu koparmaya hazırlanırken toprak yarılır (ki bu da Gaia'nın basbayağı işin içinde olduğunun göstergesi) ve ölülerin efendisi dört ölümsüz atın çektiği altın arabasının üstünde –gerçekten çok zengindir!– o açıklıktan çıkar. Güçlü kollarıyla Persephone'yi yakalayıp kaçırır. Persephone kulakları yırtan, çok tiz, çok keskin bir çığlık atar, sesi tüm kozmosta yankılanır ve Persephone'nin annesini bir daha göremeyeceğini düşünerek hissettiği umutsuzluk, bu çığlığı daha sitemkâr, daha dokunaklı kılar. Çünkü o da kelimenin tam anlamıyla annesine tapıyordur. Dünya üzerinde çığlığı duyabilecek yalnızca üç kişi vardır: Ona atfedilen özellikler gizemini korusa da acı içindeki insanlara yaptığı iyiliklerle bilinen tanrısal varlık Hekate, çok çok yukarıda olduğu için her şeyi gören ve gözünden hiçbir şey kaçmayan güneş tanrı Helios ve tabii bir de kızının korku dolu sesiyle irkilen Demeter.

Dokuz gün ve dokuz gece boyunca bu gözü yaşlı anne tüm dünyayı karış karış eder, doğudan batıya, şarktan garba dolana dolana biricik çocuğunu arar. Gece olduğunda ellerinde kocaman meşaleler taşır yolunu aydınlatmak için. Dokuz gün, dokuz gece boyunca ne bir damla su içer ne bir lokma geçer boğazından, ne yıkanır ne de üstünü değiştirir: Endişeden deliye dönmüştür. Ölümlüler ya da tanrılar arasından kimse ona

gerçeği söylemek istemez ve hiçbiri yardımına gelmez. Bir tek iyi kalpli Hekate onu alıp Helios'u, her şeyi yukarıdan izleyen tanrıyı görmeye götürür. Helios kadına acıyıp çözülür ve ona gerçeği anlatır: Persephone dayısı Hades tarafından, karanlıklar prensi tarafından kaçırılmıştır.

Elbette Demeter böyle bir operasyonun kardeşi Zeus'un rızası, hatta suç ortaklığı olmadan gerçekleştirilemeyeceğini hemen anlar. Buna karşılık vermek için o an ayrılır Olympos'tan. Tanrılar meclisinin daha fazla parçası olmayı reddeder ve insanların dünyasına iner. Sahip olduğu tanrıça güzelliğini bile isteye kaybeder ve tıpkı peri masallarındaki gibi ihtiyar, çirkin ve yoksul bir kadının görünüşüne bürünür. Daha sonra Eleusis şehrine gider ve orada içme suyu almak için geldikleri bir çeşmenin başında, kentin kralı Keleos'un dört kızıyla karşılaşır. Onunla sohbet etmeye başlarlar ve gerçek kimliğini saklamaya devam eden Demeter onlara iş aradığını, örneğin sütannelik, bakıcılık yapabileceğini söyler. Bu çok iyi denk gelir çünkü dört genç kızın çok kısa süre önce yeni bir erkek kardeşleri olmuştur: Kızlar anneleri Metaneira'ya koşar ve dadı olarak bu yaşlı kadını ister mi diye sorarlar. İş hallolmuştur; Demeter gayet iyi görünüyordur, hatta Kral Keleos'un sarayında yaşamaya bile başlar. Burada Kraliçe Metaneira'yla ve hizmetçi kadın İambe'yle tanışır. Demeter'in yüzüne kazınmış hüznü fark eden İambe, kafasını dağıtmak için onu eğlendirmeye çalışır. Şakalar yapar; fıkralar, komik öyküler anlatır. Komiklikleriyle Demeter'in yüzünü biraz bile olsa güldürmeyi, onu gülümsetmeyi, hatta güldürmeyi başarır! Çok çok uzun zamandan beri hiç gülmeyen Demeter hayattan az da olsa yeniden tat almaya başlar, en azından kendi sorumluluğuna teslim edilen küçük oğlanla ilgilenebilmesine yetecek kadar.

Burada hiç de ilgisiz olmayan bir bölüm daha var çünkü tüm bu mite damgasını vuran sevgi ve ölüm temasıyla doğrudan bağlantılı. Yeniden anne rolü üstlenen Demeter kendine emanet edilen bu küçük adamı ölümsüz kılmaya, böylece bir tanrının bir insana verebileceği en güzel hediyeyi sunma-

ya karar verir. Çocuğun bedenine tanrıların besininden, onu fanilikten, bitimlilikten çıkaran ambrosiadan sürer. Çocuk büyük bir hızla büyüyüp güzelleşir, ailesi buna çok şaşırır çünkü hiçbir şey yemiyordur. Ölümsüzler sadece ambrosia ve nektarla yetinir, insanların beslenmek için yediği ekmeğe ya da ete asla ellerini sürmezler ve bu ufaklık neredeyse bir tanrı olmuştur şimdiden. Demeter her gece özenle şöminede yaktığı tanrısal ateşe daldırır çocuğu. Bu alevler de ölümlüleri tanrıya benzer canlılar haline getirmeye yardımcı olur. Fakat endişeli anne Metaneira, kapının arkasına gizlenerek Demeter'i gözetler ve gece boyunca oğluyla ne işler çevirebileceğini görmek ister. Tanrıçanın, oğlunu ateşin içine daldırdığını görünce çığlık atmaya başlar.

Fakat hiç de iyi yapmaz! Demeter çocuğu yere düşürür, çocuk hemen o an tekrar ölümlü olur. Sembolik olarak bu, annelik rolünü bir kez daha yerine getiremediği anlamına gelir. İkinci annelik girişiminde de başarısız olmuştur. Bunun üzerine Demeter yeniden tanrısal görünümüne bürünür. Tüm ışıltısı, tüm tanrıça güzelliği geri gelmiştir. Metaneira'ya ve onun kızlarına gerçek kimliğini söyler. Metaneira'nın yaptığı hatanın büyüklüğünü hepsinin anlamasını sağlar: Beklenmedik müdahalesi olmasa çocuk ölümsüz tanrılardan biri olacaktır ama artık çok geçtir, hem oğlan hem de hepsi için. Daha sonra onlara, Eleusis halkının yardımıyla onu onurlandıracak bir tapınak inşa ettirmelerini emreder, böyle bir kültü olacaktır ve doğru zamanın geldiğine karar verdiğinde, (yaşam ve ölüm hakkındaki) bazı gizli bilgileri açıklayacaktır onlara. Meşhur "Eleusis gizemleri" böyle ortaya çıkacaktır işte: Demeter'in hatırasından doğan bu yeni dinin inananları, yaşama ve ölüme dair sırları açığa çıkararak kurtuluşlarını elde etmeyi, hatta belki ölümsüzlüğe erişebilmeyi umuyorlardı. Demeter miti bu noktada Orpheus mitine bağlanıyor çünkü orada da bir kült (Orfizm) var ve o da yeraltı cehennemine gidip gelenlerden öğrenilecekler sayesinde sonsuz bir hayatın sırlarını açığa çıkarma umuduna bağlı...

Neyse, biz Demeter'e dönelim.

Çocuk sahibi olmaktan ikinci kez mahrum kalan Demeter, kötü demeyelim ama sert bir insana dönüşür. Şakanın yeterince uzadığına, artık kızını ona geri vermenin vaktinin geldiğine karar verir. Bunun için ne gerekiyorsa yapacaktır. Yaşama ve ölüme dair en azından bitkilerin dünyasına hükmeden tüm sırları elinde bulunduran biri olarak –çünkü bitkilerin dünyası doğrudan ve yalnızca onun güçlerine bağlıdır– Zeus adaleti sağlamadığı sürece topraktan hiçbir şey bitmeyeceğine, dünyada hiçbir yerin çiçeklenmeyeceğine karar verir. Topraktan doğan ve toprakta yetişen her şey solmaya başlar, yakında en tanrısal yerleri de dahil olmak üzere tüm kozmos büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacaktır.

Şimdi, VI. yüzyıldan itibaren bizlere bu miti anlatan *Homerosçu İlahiler* şiirinde bu bölüm nasıl kaleme alınmış ona bakalım:

> İnsanlar için de yaptı berbat ve utanılacak bir yıl mahsulü-bol toprakta; bir tohumu bile yeşertmedi yerde, zira güzel-belli Demeter saklı tutuyordu onları. Boşa çekiyordu öküzler tarlalardaki eğri sabanları, nafileydi pek çok ak arpanın yere düşmesi. Helak edebilirdi bütünüyle sözcük-dizen insanın soyunu acımasız kıtlıkla, alabilirdi Olympos'u mesken edinenlerden kurban ve hediyeler sunulmanın şanlı onurunu, şayet Zeus idrak edip de düşünüp taşınmasaydı kendi yüreğinde…*

Aslında kozmik düzenin gerçek anlamda bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığı her zaman olduğu gibi hakkaniyetli, yani adil ve sürdürülebilir bir çözüm önerisi sunmak için duruma müdahale etmesi gereken yine Zeus'tur; dünyayı paylaştırarak bir düzen kurduğu başlangıçtaki karar aşamasında da olduğu gibi hatta. İnsan türünün varoluşunun bu şiirde nasıl doğrulandığını da bu pasajda göreceğiz: İnsanlığın olası yok oluşu bu şiirde kendi başına bir felaket olarak değil, daha ziyade tanrılar için bir hayal kırıklığı olarak aktarılmıştır. Başka bir deyişle, her şeyden önce tanrılar için insanlık var olmuştur, onları oyalamak ve onurlandırmak için. İnsanlığın kozmik dü-

---

Homerosçu İlahiler'den Pindaros'a Arkaik Yunan Şiiri Antolojisi, çev. Erman Gören, YKY, Ocak 2018, 305-313, s. 53 –çn.

zene kattığı yaşam ve tarih olmazsa kozmik düzen sonsuza dek donuk, sonsuza dek değişmez kalacaktır; dolayısıyla sıkıntıdan öleceklerdir...

Öyle bile olsa, Zeus tüm Olymposlulara bir an önce Demeter'in yanına gidip bu felakete bir son vermesi için onu ikna etmeye çalışmalarını söyler. Fakat hiçbiri işe yaramaz, onların elçilikleri sonuç vermez. Demeter adeta taş gibi kaskatıdır, kararını değiştirmez: Kızını ona geri vermedikleri sürece bu toprakta hiçbir şey yetişmeyecek, gerekirse tüm yaşam son bulana kadar böyle devam edecektir. Elbette tüm diğer tanrıları dehşete düşürür bu. Onları oyalayan, onurlandıran ve onlara güzel adaklar adayan insanlar olmadan, insanların doğumu ve ölümüyle sembolize yaşam, tarih ve zaman olmadan, insan nesillerinin sürekliliği olmadan, kozmos bir kez daha tamamen sıkıcı, ilginç olmaktan tamamen uzak bir hal alacaktır. Bunun üzerine Zeus, Odysseus'u serbest bırakmasını isteyen Kalypso'ya da yaptığı gibi, son silahını, Hermes'i sürer ortaya. Herkes Hermes'e itaat etmek zorundadır çünkü onun Zeus'un kişisel habercisi olduğunu ve onun adına konuştuğunu herkes bilir. Hermes, Persephone'nin ışığa ve annesine yeniden kavuşması için onu serbest bırakması emrini Hades'e iletir. Bu arada şunu belirteyim; basbayağı zor kullanarak onu kaçırdığı kısım dışında geri kalan zamanlarda Hades, Persephone'ye karşı son derece naziktir. Onu mutlu etmek, hatta belki kendine âşık etmek için elinden gelen her şeyi yapar.

Hades, Zeus'un emrini yerine getirmek zorundadır. Bundan kaçmaya çalışmanın, hele güç kullanmaya kalkmanın hiçbir faydası yoktur fakat ufak bir dümen çevirmekten kimseye bir zarar gelmez sonuçta: Hades gizlice, sanki konuyla hiç ilgisi yokmuş gibi, Persephone Hermes'le birlikte gitmeden önce, bir yolunu bulup ona bir nar tanesi yedirmeye çalışır, Persephone bu lezzetli meyveyi hiç düşünmeden ağzına atar. Hiçbir şeye benzemeyen bu küçücük uğursuz tanenin, onu sonsuza dek Hades'e bağlayacağından haberi yoktur: Çünkü onu yemesi yeraltı topraklarından, cehennem topraklarından gelen bir şeyi bedenine kattığı anlamına gelir ve bu

yiyecek ne kadar önemsiz gözükürse gözüksün, Persephone artık sonsuza kadar ait olduğu topraklara bu meyve aracılığıyla bağlanmıştır. Duvar dibinde durup kalan Zeus kendini hakkaniyetli bir çözüm bulmak zorunda hisseder; hem kızını Hades'e verme kararına sadık kalacağı hem de Demeter'in kızıyla olma hakkını gözeteceği bir çözüm bulmalıdır. Dolayısıyla adil bir düzen sağlamak için tabiri caizse bir orta yol bulmak zorundadır. Bakalım yine *Homerosçu İlahiler*'de nasıl anlatılmış bu:

> Yolladı onlara bakışı-geniş, şimşeği-gürültülü Zeus aracı olarak kara-libaslı anneyi, tanrıların oymağına çağıran güzel-saçlı Rheie'yi, sözünü verdi ona bahşedeceğini ne makam isterse ölümsüz tanrılar arasında; o da onadı kızının devridaim eden her yılın üçte birini kasvetli karanlığın altında geçirmesini, kalan iki payda ise anasının ve diğer ölümsüzlerin yanında olmasını. Böyle söyledi işte o ve itaatsizlik etmedi tanrıça buyruklara...•

Aslında zaten tanrılar kralına itaatsizlik edilemez. Fakat özellikle bu aşamada ileri sürdüğü çözüm önerisi adalet açısından çok derin bir anlama sahip çünkü iki temel "kozmik" konuyu birbirine bağlıyor: bir yanda yaşam ve ölüm konusu, diğer yanda yukarılarda da belirttiğim üzere dünyanın mevsimlere bölüştürülmesi konusu. Persephone yılın üçte biri boyunca Hades'le birlikte ölüler ülkesindeyken toprakta hiçbir şey yetişmez: Ne çiçekler açar ne yapraklar, ne meyveler ne de sebzeler. Bu kış mevsimidir, dondurucu soğuklardan dolayı bitkilerin toprağın altında saklanması gibi, insanlar da kendilerini evlerine, barınaklarına kapatır. Bitki dünyasına ölüm hükmeder bu dönemde ve bu, Persephone'nin gölgeler krallığında esir kaldığı ayların bir yansımasıdır. Yeniden ışığa doğru gelip annesinin sevgisine kavuştuğunda önce ilkbahar, ardından yaz gelir ta ki güzel sonbahar mevsimine kadar... O zaman her şey yeniden çiçeklenir, her şey yeniden açar ve yaşam, hakkı olanı yeniden alır.

• *A.g.e.*, 442-448, s. 57-58 –çn.

Dünyanın, tüm kozmik düzenin paylaşımı bu şekilde teminat altına alınır: Yaşam ve ölüm aşağıda ve yukarıda olan bitenlere uygun bir ritimde, yeraltında olduğu gibi yeryüzünde de birbirini takip etmeye başlar. Yaşam olmadan ölüm, ölüm olmadan yaşam olamayacaktır. Aynı şekilde kozmosun sürekliliği de ölümlü insanların can verdiği nesillere bağlıdır; o nesiller olmadan donuk, hayatsız ve hareketsiz bir süreklilik ölüm gibi bir şeydir sonuçta. Ve mevsimlerin devridaimi olmadan, kışın ardından ilkbahar, ölümün ardından yeniden doğum gelmeden kozmos da mükemmel bir hal alamaz. Aynısı Apollon ile Dionysos için de geçerlidir: Biri olmadan diğeri de olmaz. Zengin ve canlı bir evren için hem durağanlık hem yaşam, hem dinginlik hem şölen, hem sağduyu hem çılgınlık gereklidir. Kişilerin, ölümlülerin ve ölümsüzlerin dünyasının Tarihin devinimi içinde yer alabilmesi için insanlar gereklidir, doğanın deviniminin hayat bulması ve çeşitlilik kazanması için de mevsimler: Bu mitin taşıdığı derin anlam budur işte. Yeni bir dünya düzeni tesis edecek kozmik bir karar alarak bu düzensizliğe bir son vermek için duruma müdahale etmesi gereken Zeus'tur yine: Yokluk ve kayıp sevgi mevsimi boyunca hiçbir şey yetişmez, varlık ve kavuşulan sevgi mevsimi boyunca da her şey yeniden doğar. Ölümlülerin dünyasında da hayat aynı şekilde devam eder ve onlar olmadan tanrılar da yitip gidecektir nihayetinde...

18

Tantalos, Daidalos, Lykaon, İkaros, Phaeton

Kibir Mitleri

Giriş

Tüm bu dersler boyunca, Yunanların hybris *adını verdiği ve Zeus'un Titanlar'a karşı zaferinden sonra tesis edip teminat altına aldığı dünya düzenini sürekli tehdit eden ölçüsüzlükten, kibirden, tamamen insana özgü o küstahlıktan çok kez bahsetme şansımız oldu. Midas'tan Asklepios'a, Prometheus'tan Sisyphos'a birçok Yunan mitinde durmaksızın bu kavrama gönderme yapılır; öyle ki nihayetinde merkezdeki temasını teşkil ettiği mitoloji için neredeyse bir takıntı haline gelmiş gibi gözükür. Bu açıdan bakınca, bizler Yunanların doğrudan mirasçısı konumundayız ve daha önce sık sık tekrarladığım üzere onların gözünde, tüm diğer canlı türleri arasında yalnızca insan türü kozmosu yerle bir edecek, evrenin düzenini geri dönüşü olmayacak şekilde bozup mahvedecek yetkinliğe sahiptir. Aslanlar, köpekbalıkları ya da ayılar avcı olmakla yetinir; belki vahşiler, evet, avladıkları hayvanlar ve bizzat insanlar içinse dehşet verici olduklarına da şüphe yok, fakat "ölçüyü aşmazlar," kendi tabiatlarıyla bağlantılı olarak kendilerini çevreleyen doğaya karşı hiçbir zaman gerçekten "aşırı" davranmazlar. Ortamlarıyla denge içinde yaşarlar, bu yüzden hayvanlar âlemindeki hiçbir türün kozmik düzeni kayda değer ölçüde bozması pek olası değildir. Öte yandan insan, Prometheus mitinin en önemli kısmında da gördüğümüz üzere, bunu gayet iyi yapabilecek yetkinliktedir. Başına neler geleceğini bilen ve bu konuda yanılmayan Zeus'un, İapetosoğlunu Kafkas kayalıklarında zincire vurup*

her gün karaciğerini yiyen bir kartalı üzerine salarak böylesine ağır bir cezaya çarptırmasının sebebi tam olarak budur.

Benim bugün üzerinde durmak istediğim soru şu: Neden insanların bilhassa bu özelliği? İnsanlığı ayrı bir kategoriye sokan, tüm yaratılanlar arasında onu tehlikeli ve potansiyel olarak yıkıcı kılan nitelikleri (ya da kusurları) veyahut, tamamen nötr yaklaşmak adına, hasletleri neler? Tahmin edeceğiniz üzere bu soru tek anlamlı değil, yani bir örtmece, bir hüsnütabir söz konusu. Modern zamanlarla, teknik çağlarla birlikte insanlık hem kendini çevreleyen doğa üzerinde hem de ölümsüzlük arayışını ele aldığımız önceki derslerden birinde de bahsettiğimiz gibi kendi üzerinde daha önce görülmemiş, sınırsız bir güce sahip oldu.

Bu yüzden, resmi tamamlamak amacıyla birkaç hybris *mitine de değinerek, bu soruyu yalnızca olduğu haliyle değil, daha ziyade kendi içinde açarak sizlere açıklamaya çalışacağım bu kez.*

Birkaç *Hybris* Miti Daha: Tantalos, Niobe, Phaeton, İkaros, İksion, Bellerophontes ve Diğerleri...

Hıristiyan geleneğinden geldiğimiz için Yunan *hybris*'ini Hıristiyanlıktaki kibirle, hatta açgözlülükle karıştırmak alışkanlık halini almıştır. Aslında Delphoi tapınağının alınlığında *hybris*'i kınamaya yönelik mesajlar, Hıristiyanların zihnini meşgul edenden çok daha başka bir mantığa karşılık gelir. İnsanları yerlerini bilmeye, özellikle kendilerini tanrılarla bir görmemeye davet eden meşhur "Kendini bil!" ve "Ölçülü ol!" cümlelerinin her şeyden önce kozmolojik gerekliliklere karşılık gelen ikili bir maksadı vardır: İnsanlara aşırıya kaçmamayı ve dünyanın başlangıçta paylaştırılması sırasında Zeus tarafından tesis edilen o güzel düzene karşı tehdit oluşturmamaları için doğal ortamlarında kalmayı emreder. Bu konunun çok sayıda mitte ve tabii özellikle doğrudan *hybris* günahını ele alan ve Yunan hayal dünyasında bolca karşılaşılan mitlerde işlenmesinin çıkış noktası budur.

Ben öncelikle en eskilerden biriyle, Tantalos mitiyle başlamayı öneriyorum.

Tantalos'la Başlayalım

En bilinen versiyona göre, Tantalos'un Kronos'un (ya da belki Prometheus ile Epimetheus'un kardeşi Atlas'ın) kızı Pluto ile Zeus'un çok sayıdaki oğullarından biri olduğu söylenir. Tam anlamıyla bir Olymposlu olduğunu söyleyemesek bile Tantalos yine de tanrısal soydan gelir. Atlas'ın kızlarından Dione'yle evlenen Tantalos sık sık Olympos'a, tanrıların sofrasına davet edilir. Ayrıca Phrygia (veya Lydia) kralı olağanüstü zenginliğiyle, güçlü olmasıyla ve tanrılar tarafından sevilmesiyle bilinir. Üstelik Menelaos, Agamemnon ya da Niobe gibi son derece prestijli isimler de daha sonra onun soyundan gelenler arasında yerini alacaktır. Hatta Zeus'un onu kendine sırdaş gibi bellediği; onunla sohbet etmekten, düşüncelerini sınamaktan, planlarını konuşmaktan keyif aldığı bile söylenir. Bu noktadan itibaren efsaneler farklılaşmaya başlıyor.

Bazılarına göre, kendini tanrıların gizli dünyasında bulmaktan hoşlanan ve bununla övünen Tantalos daha sonra kendini onlara denk sanmaya, en sonunda da onların o sözde üstünlüğünden nefret etmeye başlar. Ondan daha iyi ya da daha bilgin olmadıklarını, ayrıca hiç de öyle her şeyi bilmediklerini tanrılara göstermek amacıyla Tantalos, kendine haddinden fazla güvenerek tanrıları sofrasına davet etmekle (ki bu zaten bir *hybris* göstergesidir) kalmaz, üstelik tıpkı Lykaon'un yaptığı gibi, o sözde her şeyi bilmelerini test etmek için ana yemek kisvesi altında onlara insan eti servis edecek kadar ileri gider. Sırf bu amaçla öz oğlu Pelops'u bile öldürür ve etini pişirip kızarttıktan sonra tanrılara sunar. O sırada kafası tamamen Hades tarafından kaçırılan kızı Persephone'yle meşgul olan Demeter'in, o dalgınlıkla zavallı Pelops'un omzundan bir parçayı yiyiverdiği söylenir (daha sonra ona yeniden can verecek olan Zeus, omzundaki o eksik

parçayı tunçtan ya da fildişinden bir plakayla onarma görevini Hephaistos'a verecektir). Elbette tüm diğer tanrılar dehşete kapılır: Her şeyi bilen ve görenler olarak (çünkü tabii ki öylelerdir), kendilerine insan eti servis edildiğini anında fark eder ve bu akıl sır ermez *hybris* günahı için Tantalos'u hatasıyla doğrudan bağlantılı bir ceza tasarlayıp ona çarptırmaya karar verirler.

Apollodoros'un da bahsettiği başka bir versiyona göre, Tantalos'un insanlara hediye etmek (hatta belki onlara satmak) için Olymposluların sofrasından nektar ve ambrosia çalarak onları bu şekilde ölümsüz kılmaya çalıştığı söylenir; gerçekleştirebildiyse çok üst düzey bir *hybris* tabii.

Son olarak ikinci versiyonla yakınlık gösteren üçüncü bir versiyona göre ise Tantalos'un Zeus'un ağzından duyduğu sırları insanlara söylediği iddia edilir. Zeus bunu hiç hoş karşılamaz elbette.

Nihayetinde ona yeraltı cehenneminde verilen ceza konusunda herkes mutabıktır.

Şimdi, örnek teşkil etmesi amacıyla, Hyginus'un az önce bahsettiğim üçüncü versiyon üzerinden giderek Tantalos'a adadığı fablına bir göz atalım:

> Tantalos, İupiter'le Pluto'nun oğlu, Dione'den Pelops'un babası oldu. İupiter alışkanlık edinmişti, Tantalos'la paylaşmayı niyetlerini ve davet etmeyi onu tanrıların şölenine, Tantalos ise insanlara açık eder duyduğu niyetleri. Derler ki yeraltı cehennemine göndermişler bu Tantalos deneni, yarı bedenine kadar suya batmış halde durup beklediğini, hep hasretmiş suya ve ne zaman o suyu alıp ele geçirmeye çalışsa, uzaklaşıverirmiş su da. Hakeza yemişler sallanırmış başının üzerinde ve ne zaman kalksa alıp onları yemeye, uzaklaşırmış dallar, rüzgârın etkisiyle. Ve yine bir kaya asılıymış başının üzerinde, sürekli korkar dururmuş üstüne düşecek diye.

Bununla birlikte o meşhur "Tantalos'un işkencesi," Tantalos'un oğlunu tanrılara yemek diye sunduğu en yaygın bilinen versiyonun üzerinden gittiğimizde tam olarak bir anlam kazanır. Aslında yalnızca bu tek metinde, Yunan mitlerinde

Zeus tarafından verilen tüm cezalar gibi, bu ceza da işlenen suçla "sembolik" bir bağ taşır: Tantalos yiyeceklerle ilgili bir günah işlemiştir, yiyecekle cezalandırılır. Üstelik tam bir aptal gibi kendini Olymposlularla bir görerek, onların güçlerini hafife alarak ve Apollon tapınağındaki iki buyruğa karşı gelerek *hybris* günahını da işlemiştir: Kim olduğunu bilmeyip kendini olmadığı bir şey sanmıştır. O zamandan beri kafasının üzerinde sallanıp duran o kaya, her ne kadar tanrısal bir soydan gelse de, bir ölümlüden fazlası olmadığını hatırlatır ona...

Niobe'yle Devam Edelim...

Niobe Tantalos'un kızı, dolayısıyla Pelops'un kardeşidir ve tıpkı babası gibi yüreği *hybris*'le doludur. Sürekli övünmekten, tanrıçalardan daha güzel olduğunu, tanrısal ikizler Apollon'la Artemis'in annesi Leto'dan daha iyi bir anne olduğunu iddia etmekten geri kalmaz. Zaten altı kızı ve altı oğlu olduğu için tanrıça Leto'dan daha fazla çocuğu olduğunu, bu yüzden insanların sunduğu kurbanları ve hekatombları ondan daha fazla hak ettiğini *urbi et orbi*• ileri sürer durur. Bu hezeyanlara kapıla kapıla, en sonunda bu onurlandırma ritüellerinin artık Olymposlular için değil, kendi için düzenlenmesini emreder. Bu açıkça *hybris* günahını işlemektir ve hiç akıllıca değildir. Apollon ve Artemis'in yalnızca annelerine bağlı ve sadık birer çocuk değil, aynı zamanda tüm canlılar arasındaki en iyi iki okçu olduklarını da unutmuştur Niobe. Böyle bir küstahlık karşısında öfkeden deliye dönen Leto, iki çocuğundan bu meseleyi kökünden halletmelerini ister. Apollon ve Artemis konuyu uzatmaz: Keskin oklarıyla Niobe'nin on iki çocuğunu birden tek tek vururlar ve hepsi annelerinin gözleri önünde korkunç acılar çekerek can verir. Daha sonra Zeus Niobe'yi bir kayaya dönüştürecektir ve efsaneye göre o kayadan gözyaşlarının akmaya devam ettiği söylenir...

• (*Lat.*) Kente ve dünyaya –çn.

Şimdi Genç Phaeton'un Hüzünlü Hikâyesine Geçelim

Küçük Phaeton'un hikâyesi de en az diğerleri kadar öğreticidir. Phaeton, Güneş tanrı Helios'la Okeanid Klymene'nin oğullarından biridir. Bir gün –*hybris*'i de tam burada başlar– oyun arkadaşlarının karşısında kendini övüp durur, arkadaşları da onunla dalga geçer: Gösteriş yapmak için yalan söylemekle, kibir günahını işlemekle suçlarlar onu ve kısacası ona inanmazlar. Öfkeden deliye dönen Phaeton aceleyle annesinin yanına gider, babasını görmeye gitmesine izin vermesi için ona yalvarır, ondan bir iyilik isteyeceğini anlatır. Klymene kabul eder sonunda. Böylece ufaklık, babası Helios'la bir araya gelir ve doğudan batıya, şarktan garba giden, gidiş gelişleriyle gün boyunca tüm evreni aydınlatan meşhur arabasını bir tam gün boyunca kullanmak için izin ister. İlk anda dehşete kapılan Helios, oğlunun bu isteğini reddeder ve onu vazgeçirmek için her şeyi yapar. Arabayı ve koşumunu idare etmenin ne kadar zor olduğunu çok iyi biliyordur, üstelik bunun tüm evren için ne kadar tehlikeli olduğunun da farkındadır: Arabayla yere çok yakın geçerse yolunun üzerindeki her şeyi ateşe verme riski vardır, tam tersine fazla yukarıdan sürerse dünyada ne gündüz olacaktır ne de sıcaklık. Fakat Phaeton o kadar ısrar eder, o kadar ısrar eder ki babası nihayet razı olur ve tabii ki *hybris* ile birlikte ufukta kozmik bir felaket belirmeye başlamıştır bile.

Ovidius'un anlattığına göre, Phaeton hem gerçek hem de mecazi anlamıyla ağırlığını koyamaz, böylece araba elinden kaçar ve tüm gezegeni yakıp yıkma, bütün kozmosu mahvetme tehlikesi baş gösterir:

> Beriki, körpe bedeniyle tez arabaya biner ve kurulur üstünde, kendisine teslim edilen dizginlere elleriyle dokunmaktan haz alır ve o zaman, bu duruma gönülsüz olan babasına teşekkür eder. Bu sırada *Phoebus*'un tez atları, *Pyrois*, *Eous*, *Aethon* ve dördüncüsü *Phlegon*, ateşli kişnemeleriyle havayı doldurur ve ayaklarıyla ahır sürgülerine vururlar... Ama ağırlık hafifti –*Phoebus*'un atlarının bildiği gibi değil– ve boyunduruk, alışılmış ağırlığından yoksundu: Hani kıvrık gemiler uygun ağırlık olmadan sallanırlar ve aşırı hafiflik yüzünden denizde

> dengesizce sürüklenirler ya, işte öyle, alışılmış yükten yoksun olan araba, havaya sıçrar ve yükseğe fırlar, boş bir araba misali [...]. Dehşete düşer *Phaëthon*, ne kendisine teslim edilen dizginleri nasıl çevireceğini bilir ne de nereden gideceğini, eğer bilseydi, atları idare ederdi [...]. Kâh en yücelere çıkarlar kâh eğimli yollar boyunca baş aşağı, yeryüzüne daha yakın bir alana dalarlar [...]. Ve yanan bulutlar tüter. Alevlerle tutuşur yeryüzü, en yüksek yerlerine olduğu gibi... Çayırlar, beyaz küllere dönüşür, ağaçlar, yapraklarıyla yanar, kavrulmuş mısır tarlası, kendi zararına malzeme sağlar [...]. Büyük kentler, yitip gider sur duvarlarıyla ve yangınlar, bütün soyları kendi halkıyla birlikte küle dönüştürür, ormanlar, dağlarla birlikte yanar [...]. O zaman gerçekten *Phaëthon*, bütün her yerden yanıp tutuşan Dünya'ya bakar, ne onca sıcaklığa ne nefesiyle soluduğu –tıpkı derin bir fırından nefes alır gibi– kaynayan havaya dayanır ve arabasının sıcaklıkla parladığını hisseder [...]. İnanırlar o zaman kan, bedenlerinin yüzeyine toplandığı için *Aethiopia* halkının, siyah renge büründüğüne; o zaman Libya, nemi çekildiği için sıcaktan kurudu...[•]

Kısacası, her zaman olduğu gibi Hybris, Kozmos'u tehdit ediyordur, küstahlık tüm tabiata üstün gelir ve Gaia, Zeus'a bundan öyle bir şikâyet eder ki Zeus içi kan ağlaya ağlaya da olsa, Helios da dahil olmak üzere diğer hiçbir tanrıya danışmadan, çareyi küçük Phaeton'u yıldırımlarıyla çarpmakta bulur. Gelenekte anlatılanlara göre, o andan itibaren bir yas emaresi olarak, bir tam gün güneş olmadan geçer gider, zavallı çocuğun ölçüsüz kibrinden başlayan yangın, uçsuz bucaksız dünyayı alevleriyle aydınlatır...

Hera'nın Düzenbaz Âşığı İksion'un Çılgın Hybris'i

Aslında İksion iki çok iğrenç suça imza atar: En eski geleneklere göre, önce kayınpederini çok vahşice öldürür; ardından, artık ne kadar mümkünse, daha korkunç bir suç işleyip Hera'yla yattığını iddia eder ve bu karakteristik bir *hybris* göstergesidir zaten.

[•] Ovidius, *Dönüşümler I-XV*, çev. Asuman Coşkun Abuagla, YKY, Ekim 2019, II. Kitap, s. 53-56 –çn.

Pherekydes'in özellikle tiksinti veren bu ağır suçları ve arkasından gelen cezayı nasıl anlattığına bir bakalım (ben yine Apollodoros'un *Bibliotheka*'sının B. Massonie ve J.-C. Carrière tarafından tercüme edilen basımı üzerinden gidiyorum):

> İksion, Deioneus'un kızı Dia'yla evlenirken kayınpederine sayısız hediye vermeye ant içtiği söylenir. Fakat Deioneus hediyelerini almaya geleceği zaman İksion bir kuyu kazıp içinde ateş yakar, üstünü de küçük dal parçaları ve ince bir tabaka kumla örter. Deioneus bu kuyuya düşer ve ölür. Bu, İksion'a büyük öfke duyulmasına yol açar ve ne tanrılar ne de insanlar arasından kimse onu günahlarından arındırmayı kabul etmez, çünkü ailesinden bir kişiyi ilk öldüren o olmuştur. Ancak Zeus ona acır ve onu arındırır. Arınan İksion, Hera'ya âşık olur. Zeus bir buluta Hera'nın görünümünü verir ve onu İksion'un koynuna sokar. Daha sonra dört parmaklı bir tekerlek yapıp İksion'u oraya bağlayarak cezalandırır…

Şimdi de Apollodoros'un İksion'un ikinci suçunu daha açık ifadelerle nasıl anlattığına bakalım:

> İksion Hera'ya âşık oldu, ona zorla sahip olmaya çalıştı; Hera haber verince Zeus olayın gerçekten böyle olup olmadığını öğrenmek için Hera'ya benzeyen bir bulut yaptı, onu İksion'un yanına yatırdı; İksion Hera'yla yatmakla övününce Zeus onu rüzgâr gücüyle havada dönen bir tekerleğe bağladı; İksion'un ödediği ceza budur. İksion'dan gebe kalan bulut Kentauros'u doğurdu.*

İksion palavradan övünerek günah işler, bütünüyle kurmaca olan bir iddiada bulunur ve bir bulutla, bir illüzyonla cezalandırılır, kendi kurmacasına başka bir kurmacayla karşılık almıştır. Bazı versiyonlara göre, tekerlek dönerken Zeus'un İksion'u kamçıladığı ve işkence gören adama şu "kanatlı" sözleri tekrarladığı anlatılır: "Bize iyilik yapanları onurlandırmalıyız." Son olarak Pindaros'a göre, ikinci *Pythia*'da, İksion'la Bulut'un oğulları korkunç Kentaur'un, Kentauroi soyunu üretmek için Pelion Dağının Kısraklarıyla çiftleştiği söylenir…

---

* Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., Ağustos 2017, s. 347 –çn.

Daidalos'un Oğlu İkaros'un Miti...

Bu meşhur miti iyice anlamak için, bu tuhaf ve şahane Daidalos karakterinin üstlendiği rolü incelemekle işe başlamalıyız. Daidalos İkaros'un babası ve Minotauros'un yaşadığı labirentin mucididir. Apollodoros'tan öğrendiğimiz kadarıyla, Daidalos özellikle iğrenç bir suç işleyerek Atina'dan kovulmuştur, her ne kadar benzersiz bir zekâya sahip olsa da işlediği cinayet onu pek de sevilesi biri yapmaz. *Corruptio optimi pessima* diye bir söz vardır: En iyilerin yozluğu en kötüsüdür. Daidalos yalnızca bir mimar değildir, bugün "mucit" adını verdiğimiz kişilerdendir. Yunan mitolojisinin "Arşimet"idir, Leonardo da Vinci'nin bir tür kopyası gibidir: Hangi bilmeceyi çözmesini isterseniz isteyin mutlaka çözümünü bulur, hangi yeni makineyi icat etmesini isterseniz isteyin anında üretir. Ona hiçbir şey karşı koyamaz, şeytani bir zekâya sahiptir. Yalnız çok fazla kusuru vardır. Kimsenin kendinden daha kurnaz olmasını istemez. Atina'da bir atölyesi vardır. Apollodoros'un da göndermede bulunduğu bu anekdotu detaylarıyla anlatan Sicilyalı Diodorus'un söylediğine göre, Daidalos bir gün Talos ismindeki yeğenini çırak olarak alıp atölyesine götürür. Fakat ne yazık ki Talos çok yetenekli bir çocuktur. Kendi de inanılmaz yetenekli olan Daidalos, yeğeni Talos onun yardımı olmadan, tek başına çömlekçi çarkını –vazolar, sağraklar, kâseler, tabaklar, kavanozlar vs yapmaya yarayan çok kullanışlı bir alet– icat ettiğinde çırak ustayı geçecek korkusuna kapılır ve Talos'un bir tehdit olduğunu düşünür. Üstelik bu yetmezmiş gibi Talos bir de metal testereyi icat eder. Daidalos kıskançlıktan deliye döner ve çok öfkelenir; öyle ki bir nefret anında genç yeğenini öldürüverir (Apollodoros'un söylediğine göre, onu Atina'daki yüksek yerlerden birinden, Akropolis'ten atarak öldürür). Bundan dolayı *Areopagos* mahkemesinde yargılanacaktır; savaş tanrısı Ares'in yargılanmasından sonra bu adı alan mahkemeye ilişkin diğer detayları bir kenara bırakıyorum şimdi. Bu saygın mahkeme Daidalos'u suçlu bulur ve sürgüne mahkûm eder.

İşlenen cinayetin mahiyetini düşündüğümüzde, bu ceza oldukça hafif gözükebilir: Böylesi iğrenç bir suç işlemekten dolayı şehrinden kovulmak, biz Modernler için son derece merhametli bir ceza sayılabilir. Fakat Antik Yunan için bu ceza ölümden bile kat kat kötü kabul edilir, bu da derslerin en başından beri gördüğümüz mitlerde karşımıza çıkan Yunan bakış açısıyla oldukça tutarlı: Odysseus'un hikâyesinde de gördüğümüz üzere, iyi bir yaşam sürmek için hayatımızı "doğal ortamımızla," Zeus tarafından kurulan kozmik düzendeki yerimizle uyumlu hale getirmek gerekir, bu yüzden o yerimizden kovulmak mutsuz bir hayata mahkûm edilmektir. Kanıtı mı? Kalypso Odysseus'u yanında tutmak için ona ölümsüzlük ve gençlik vaat ettiğinde Odysseus'un bu teklifi reddetmesinin sebebi, yerinden edilmiş, kendi dünyasının, kozmik düzendeki yerinin dışında bir hayat sürmek istememesidir.

Böylece Daidalos Atina'dan kovulur. Artık lanetli bir ruha sahip olduğunun, sonsuza kadar nostaljiye mahkûm edildiğinin farkındadır. Yola çıkıp Girit'e gider ve it ulur, birbirini Girit'te bulur –Latince bir deyiş vardır: *Asinus asinum fricat*, eşek eşeğe sürter– ve Daidalos onu karşılayan Minos'un hizmetine girer. Fakat her zamanki gibi yine pek dürüst davranmaz ve hiç tereddüt etmeden efendisine ihanet eder. Sahte bir inek yapar ve bu inek sayesinde Minos'un karısı Pasiphae Poseidon'un boğasıyla birlikte olur, bu birliktelikten daha sonra Theseus'un karşı karşıya geleceği Minotauros doğar. Bu noktada Minos'un Girit'in krallık tacını Poseidon'un yardımıyla elde ettiğini hatırlatmakta fayda var. Poseidon, Minos'un halkı karşısında gücünü göstermesi için sudan muhteşem bir boğa çıkarttırmıştır. Daha sonra Minos, tanrısına şükretmek için bu boğayı ona kurban etmek zorundadır fakat boğanın öldürülemeyecek kadar güzel bir hayvan olduğuna karar verir ve onu kendine saklar, bu hareketiyle Poseidon'un öfkesini üzerine çeker ve ondan intikam almak isteyen Poseidon da karısı Pasiphae'yi o boğaya âşık eder. Daidalos'un da yardımıyla Pasiphae'nin o meşhur canavarı dünyaya getirmesi bu şekilde gerçekleşir işte. Ayrıca daha önce Theseus'a ayrılmış bölümde

de gördüğümüz üzere Daidalos, içine Minotauros'u yerleştirmek için tasarlayıp inşa ettiği labirentten sevgilisini çıkarması için Minos'un kızı Ariadne'ye yardımcı olarak efendisine bir kez daha ihanet eder.

Minos verdiği sözü yerine getirmediği için Poseidon tarafından acımasızca cezalandırılmıştır. Gayet güzel. Fakat yine de bazı endişeleri vardır. Minos'un oğullarından biri olan Androgeos, "Panathenaia" şenliklerinde gerçekleştirilen müsabakalara katılmak için Atina'ya gider: Aynı Olimpiyat oyunları gibi burada da disk atma, cirit atma, koşu yarışı, araba yarışı, güreş, ok atma vs gibi birçok farklı alanda birbirleriyle boy ölçüşmek için farklı farklı bölgelerden davet edilerek bir araya gelen gençlerin katıldığı yarışmalar düzenlenir. Üzerinde birçok varsayımda bulunulan bir sebepten ötürü Minos'un oğlu Androgeos öldürülür. Diodorus'a göre, Atina kralı ve Theseus'un babası Aigeus onu öldürtmüştür çünkü Androgeos Aigeus'un yeğenleri Pallantidai (Pallasoğulları) ile arkadaş olmuştur ve bu yeğenler Aigeus'un tacına göz diktikleri için kralın kendi oğlu açısından birer tehdit teşkil ediyorlardır. Başka versiyonlara, özellikle Apollodoros'un anlattığına göre, Aigeus Androgeos'un Marathon boğasıyla dövüşmeye gönderir ve bu vesileyle onu öldürtür. Neyse, önemli değil. Önemli olan, Minos'un oğlunun Atina konaklaması sırasında orada öldürülmesi ve babasının da, haklı olsun ya da olmasın, bundan Aigeus'u sorumlu tutmasıdır. Böylece Atinalılara savaş ilan eder ve Diodorus'un söylediğine göre (Apollodoros bu noktada biraz sessiz kalıyor) bunun ardından tüm Atina'yı tehdit eden bir kuraklık dönemi başlar. Bunun üzerine Aigeus, Apollon'a ne yapmak gerektiğini sorar ve tanrı Apollon ona, bu çıkmazdan kurtulmak için, Minos'un koşacağı şartlara boyun eğmesi gerektiğini söyler. Daha sonra Minos, Atinalılardan genç insanları Minotauros'a yem olarak vermelerini isteyecektir ve Theseus da canavarı öldürmeye giderek o gençleri kurtarmaya kalkışacaktır.

Canavarın öldüğünü ve genç Atinalıların labirentten kaçtığını öğrenen, üstüne bir de kızı Ariadne'nin ortadan kaybol-

duğunu fark eden Minos, Daidalos'tan ve onun ihanetlerinden iyice bıkıp usanmaya başlar. Labirentten çıkabilmek için onlara Daidalos'un yardım etmesi gerektiğini daha en başından anlamıştır tabii. Bir çıkış yolu bulabilmeleri için onlara bunu nasıl yapabileceklerini söyleyecek kadar zeki tek insan Daidalos'tur çünkü. Gerçekten de Ariadne'ye, müstakbel kocasını bu dertten kurtarmak için bir ip yumağını nasıl kullanabileceğini açıklayan Daidalos olmuştur. Basitçe ifade etmek gerekirse, Minos öfkeden deliye döner ve intikam almak için her şeyi yapmaya hazırdır. Mimarını, kısa süre önce Theseus tarafından öldürülen Minotauros'a yem etmek için, oğlu İkaros'la birlikte labirente kapatır ve onun bu korkunç hapisten çıkmasına asla izin vermeyeceğine yemin eder. Elbette Daidalos'un dehasını hesaba katmamıştır, çünkü hiçbir sorun onun zekâsına üstün gelemez.

Labirentin mimarı olduğunu göz önünde bulundurunca, içinde yolunu bulabileceğini düşünebiliriz fakat hiç de öyle olmaz: Bahçesi onu bizzat yaratan kişi için bile fazlasıyla dolambaçlıdır. Her ne kadar kendi tasarlasa da çizdiği planlar elinde bulunmayan Daidalos'un oradan nasıl çıkabileceklerine dair en ufak bir fikri bile yoktur. Dolayısıyla sırrını sadece kendi bildiği o dahiyane çözümlerden birini bulması gerekecektir. Ve tabii ki "Arşimet"imiz inanılmaz bir plan tasarlar. Balmumu ve tüy kullanarak, elleriyle iki çift muhteşem kanat yapar; biri kendisi, biri de oğlu içindir. Birkaç başarısız denemeden sonra, baba oğul havalanarak göklerde uçmaya başlar ve hapislerinden de bu şekilde kaçıp kurtulurlar.

Daidalos uçmaya başlamadan önce oğlu İkaros'u dikkatlice uyarır: "Özellikle," der ona, "güneşe çok fazla yaklaşmayacaksın, yoksa balmumu erir ve kanatların yerinden çıkar, denize de çok fazla yaklaşma, nem balmumuna batırılmış tüyleri ıslatıp ağırlaştıracaktır, sen de yine düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalırsın." İkaros ona söylenenlere uyar, iyice anladığını söyler fakat gökyüzünde uçmaya başlar başlamaz kendini kaybeder. *Hybris*'e kapılır. Yeni güçleriyle adeta sarhoş olan İkaros, kendini bir kuş, hatta belki bir tanrı zanneder. Baba-

sının verdiği tüm öğütleri göz ardı eder. Göklerde çıkabildiği kadar yükseğe uçmanın hazzına karşı koyamaz. Güneş ışıl ışıl parlıyordur ve İkaros ona haddinden fazla yaklaşınca kanatları yerlerinde tutan balmumu erimeye başlar. Birden yerlerinden çıkıp denize düşerler. İkaros da denize düşerek Daidalos'un gözleri önünde boğulur, Daidalos'un elinden oğlunun ölümüne ağlamak dışında hiçbir şey gelmiyordur. O zamandan bu yana, Aigeus'un durumunda da olduğu gibi, o deniz yitip giden çocuğun ismiyle anılır: İkaros denizi olmuştur adı.

İzninizle Ovidius'un *Dönüşümler*'inde Daidalos'la oğlu İkaros kendilerini labirentte hapsolmuş bir vaziyette bulduktan andan başlayan ve bu hüzünlü Prometheusçu *hybris* hikâyesini anlatan o muhteşem pasajın neredeyse tamamını sizlerle paylaşmak istiyorum:

> "Yeryüzünü ve denizi engelleyebilir *Minos*, en azından sema açıktır, o yolla gideceğiz, her şeye sahip olsa bile, havaya sahip değildir," dedi ve aklını bilinmeyen sanatlara verdi, doğanın düzenini de değiştirdi çünkü yerleştirdi sırayla tüyleri, en küçükten başlayıp uzunun ardından gelen daha kısalarla, eğimle meydana geldiklerini düşünebilmen için; hani kırsal kaval, birbirine eşit olmayan kamışlarla art arda yükselir ya, işte öyle. O zaman sicimle ve balmumuyla orta ve en alt kanatları tutturdu, böylece düzenlediği kanatları, küçük bir kavisle döndürdü, gerçek kuşları taklit etmek için. Oğlu *Ikaros* yanında duruyordu, kendisini tehlikeye sürükleyeceğini bilmeden, kâh gülümseyen yüzüyle, esen havanın hareket ettirdiği tüyleri yakalamaya çalışıyordu kâh başparmağıyla altın renkli balmumunu yumuşatıyordu ve kendi oyunuyla, babasının hayret verici işine engel oluyordu. Giriştiği işe son kez el attıktan sonra zanaatkâr, çifte kanatlarla kendi bedenini dengeledi ve hareketlendirdiği kanatlarla havada asılı kaldı. Öğretti oğluna da ve, "*Ikaros*," dedi, "orta sınır çizgisinde ilerlemen için uyarıyorum seni, daha aşağıya inersen, suyun tüylerini ağırlaştırmaması ve daha yükseğe çıkarsan, ateşin yakmaması için: Her iki yol arasında uç..." Öpücükler verdi oğluna bir daha yinelemeyeceği. Hem kanatlarıyla yükselerek önünde uçar hem yoldaşı için korkar tıpkı bir kuş gibi, hani narin yavrusunu yüksek yuvasından havaya sevk eden oğlan pervasız uçuşundan zevk almaya başlayıp önderini

> bıraktığında ve semanın arzusuyla kendinden geçip oldukça yüksek bir yol aldığında; tez Güneş'in yakınlığı, yumuşatır kokulu balmumunu, kanatların yapışkanı olan. Eriyip gitmişti balmumu: *Ikaros*, çıplak kollarını sallar ve kürekten yoksun, hiçbir şekilde havayı hissetmez, babasının adını çağıran ağzı, yeşil sulara karışır adını ondan alan...*

Gördüğünüz üzere, kimse doğanın kanunlarını karşılığında zarar almadan ihlâl edemez, kimse kozmik düzeni tanzim eden temel prensiplere meydan okuyamaz; kendi günah işlediği yerden cezalandırılan Daidalos bile. Daidalos'un kaçtığını fark eden Minos'un bir kez daha öfkeden deliye döndüğünü tahmin etmişsinizdir. Bu artık gerçekten bardağı taşıran som damladır. Kendisine bu kadar sık ve bu kadar ağır ihanet eden, karısının sadakatsizliğine yol açan, kızı Ariadne'nin Theseus'la kaçıp gitmesine suç ortaklığı eden, canavarı Minotauros'un ölümünden sorumlu olan Daidalos'u bulmak için her şeyi yapacaktır. Daidalos ise bu dertten sağ salim kurtulmayı başarmış ve Sicilya'da Kamikos'a sığınmıştır bile. Minos her yerde onu arar: Gerekirse dünyanın bir ucuna gidecektir onu almaya. Hain Daidalos'u bulmak için, ihtiyar Girit kralı, kendi kafasından bir dümen uydurur: Yolunun düştüğü her yere, yanında küçük bir deniz kabuğuyla gider, bir tür deniz salyangozuna benzeyen bu kabuğun üzerinde bir sarmal vardır ve aslında mini bir labirent olan bu sarmalın içinden bir ip geçirebilecek her kim olursa ona yüklü bir para ödülü vereceğini söyler. Görüldüğü üzere, düşmanını bulmak amacıyla Girit kralının seçtiği bu sınav, daha önceki bir sahnenin yeniden canlandırması aslında: Ariadne ile Theseus'un, Daidalos'un hazırladığı bir ip yumağı sayesinde Minotauros'un bahçesinden kaçtıkları sahne. Minos çözümü bulabilecek kadar zeki tek kişinin mimar Daidalos olduğunu biliyordur, ayrıca onun burnu havadalığından o kadar emindir ki kibirli mucit kendisi için hiçbir bilmecenin çözümsüz olmadığını göstermenin hazzına karşı koyamayacaktır.

---

* Ovidius, *Dönüşümler I-XV*, çev. Asuman Coşkun Abuagla, YKY, Ekim 2019, VIII. Kitap, s. 212-214 –çn.

Tam da düşündüğü gibi olur. Daidalos, Sicilya'da Kokalos diye birinin yanına sığınmıştır. Bir gün Minos tesadüfen onun evinin oradan geçer ve çözülmesini istediği o küçük problemi ona da sorar. Kokalos bir çözüm bulmak için çok uğraşır. Minos'a ertesi gün tekrar gelmesini söyler, o arada arkadaşı Daidalos'tan onun için çözümü bulmasını isteyecektir tabii. Daidalos beklendiği üzere çözümü bulur. Önce küçük bir karınca yakalar, hayvanın ayaklarından birine bir ip bağlar, deniz kabuğunun üst kısmını deldikten sonra karıncayı kabuğun içine sokar. O küçük delikten çıkan karınca ipi de beraberinde getirir. Kokalos'un bilmecenin çözümünü bulduğunu gören Minos'un şüphesi kalmaz: Daidalos evinde bir yerlerde olmalıdır. Hak ettiği şekilde cezalandırılması için onu hemen kendisine teslim etmesini ister. Minos'un bu isteğini yerine getirecekmiş gibi yapan Kokalos, onu akşam yemeğine davet eder. Yemekten önce güzel bir banyo yapmayı teklif eder ona ve kızları onu bir güzel haşlar. Pek de sevilesi olmayan bir karakter için korkunç bir ölümdür bu. Efsaneye göre, ölümünün ardından, Hades'in krallığında ölüler yargıçlarından biri olan erkek kardeşi Rhadamanthys'in yanına gideceği söylenir.

Bakalım Apollodoros bu hikâyeyi nasıl anlatmış bizlere:

> Minos, Theseus'la beraberindekilerin kaçtıklarını öğrenince suçlu bulduğu Daidalos'la onun Minos'un kadın kölesi Naukrate'den olma oğlunu, İkaros'u labirente kapattı. Fakat Daidalos kendisi ve oğlu için kanatlar yaptı, oğlunu, kaçarken tutkal güneşte eriyip kanatların kopup düşmemesi için çok yükseklerde veya tüylerin nemden dökülmemesi için denize yakın uçmasın diye uyardı. Fakat aklı başından giden İkaros babasının talimatlarını kulak ardı ederek tutkal eriyinceye kadar yükselip durdu, onun adından kinaye İkaros adı verilen denize düşerek öldü. Fakat Daidalos Sicilya'da Kamikos'a sağ salim geldi. Minos Daidalos'un izini sürdü, onu aradığı her ülkeye sarmal bir deniz kabuğu götürdü, her kim deniz kabuğundan iplik geçirebilirse ona büyük ödül vermeyi vaat etti, Daidalos'u bu yolla bulacağına inanıyordu. Sicilya'nın Kamikos kentinde Daidalos'un saklandığı Kokalos'un sarayına

> geldiğinde sarmal deniz kabuğunu gösterdi. Kokalos onu aldı, ipliği geçirmeyi vaat etti, Daidalos'a verdi; Daidalos ipliği bir karıncaya bağladı, sarmal deniz kabuğunda delik açarak karıncayı içinden geçirdi. Minos deniz kabuğuna iplik geçirildiğini görünce Daidalos'un Kokalos'la beraber olduğunu anladı, hemen onu teslim etmesini talep etti. Kokalos onu teslim edeceğini vaat etti, Minos'u ağırladı fakat Kokalos kızları banyoda Minos'un hakkından geldiler; yine de bazıları onun üzerine kaynar su dökülünce öldüğünü söyler.*

Poseidon'a meydan okumaya cüret ederek kendisi de *hybris* günahını işleyen Minos'un sonu böyle gelir işte...

Bellerophontes, Pegasos ve Khimaira

Sisyphos'un torunu Bellerophontes, ilk bakışta her türden yeteneğe sahip donanımlı bir genç adam gibi gözükür. Sempatik, zeki, cesur bir genç olarak herkesin hayranlığını kazanır. İyi özellikleri olduğu doğrudur, fakat tıpkı büyükbabası gibi o da *hybris*'e kapılacak ve o da bunun bedelini çok ağır ödeyecektir.

Sebeplerini şimdi bir kenara bırakıyorum fakat Korinthos tiranını öldüren Bellerophontes başka güzel bir kentin, Tiryns'in kralı Proitos'un yanına sığınıp orada barınacaktır. İki adam çok iyi anlaşır ve kısa sürede dost olurlar. Fakat Proitos'un karısı güzel kraliçenin yakışıklı Bellerophontes'e âşık olacağını hesap edemezler. Kraliçe, Bellerophontes'e kur yapar; Bellerophontes sadık bir arkadaş olarak kadının bu girişimlerini reddeder ve Phaidra efsanesinde de anlatıldığı gibi, kraliçe apar topar kocasına Bellerophontes'i şikâyet etmeye gider: Genç adamın onu baştan çıkarmaya çalıştığını, hatta ona tecavüz etmeye kalkıştığını söyler. Özsaygılı her koca gibi ahmak olan Proitos elbette karısına inanır fakat genç Bellerophontes'i kendi öldürmeye gönlü razı gelmez; o yüzden onu bir meslektaşına, Lykia kralı İobates'e gönderir; Bellerophontes'in eline bir mektup vererek söz konusu mektubu yeni koruyucusuna vermesi için ısrar eder. Bellerophontes mektup-

---

Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yay., 2017, s. 342-344 –çn.

ta neler yazdığını bilmiyordur. Aslında Proitos, Lykia kralından çok basitçe genç kahramanı öldürmesini rica ediyordur fakat son derece düzgün görünen Bellerophontes'i –genç adam bir serseriden başka her şeye benziyordur– gören İobates de onu öldürmeye kendini ikna edemez. Bu yükümlülükten kurtulmak için Bellerophontes'e gerçekleştirilmesi imkânsız bir görev vermeyi tercih eder, verdiği işi halletmeye çalışırken çok büyük olasılıkla hayatını kaybedecektir zaten: Ondan korkunç canavar Khimaira'yı öldürmesini ister, yarı keçi yarı aslan formundaki bu efsanevi hayvanın sağrısı da kendine has bir korkunçluğa sahip bir yılan şeklindedir. Herakles'in on iki işi boyunca karşı karşıya gelmek zorunda kaldığı doğaüstü canlılar gibi, Khimaira da Typhon ile engerek kadın Ekhidna'nın çocuklarından biridir. Canavarın karşısında biraz da olsa şansı olması için, Bellerophontes uçan at Pegasos'u ehlileştirmeye kalkışır. Pegasos muhteşem bir canlıdır ve bazılarına göre Perseus kafasını kestiği sırada Gorgo Medusa'nın boynundan çıkıp geldiği söylenir, dolayısıyla o da Gorgo'yla Poseidon'un bir oğludur (bu vesileyle, bu mitlerin nasıl sürekli birbirlerine göndermede bulunup durduğunu da görebiliriz).

Konumuza dönersek, Bellerophontes'e bu girişimlerinde yardımcı olan tek kişinin Athena olduğunu söyleyebiliriz, böylece beklenenin aksine Khimaira'yı yenmeyi başaracaktır. Bakalım Apollodoros hikâyenin bu bölümünü nasıl anlatmış bizlere:

> Sisyphos oğlu Glaukos oğlu Bellerophontes, kardeşi Deliades'i veya bazılarının dediği gibi Piren'i yahut öbürlerinin belirttiği gibi Alkimenes'i kazara öldürdü, Proitos'a gelip arındı. Stheneboia ona âşık oldu, Bellerophontes'e buluşma teklifleri gönderdi, Bellerophontes buluşma tekliflerini reddedince Stheneboia, Proitos'a Bellerophontes'in ahlaksız bir teklifte bulunduğunu söyledi. Proitos Stheneboia'ya inandı, İobates'e götürmesi için Bellerophontes'e bir mektup verdi, mektupta Bellerophontes'i öldürmesi yazıyordu. Mektubu okuyan İobates ona Khimaira'yı öldürmesini emretti, hayvanın onu öldüreceğine inanıyordu, zira Khimaira tek kişi şöyle dursun birçok kişi için bile kolay bir av değildi; bedeninin ön kısmı aslan, kuyruğu ejder, ateş fışkırttığı ortadaki üçüncü başı ke-

> çiydi. Ülkeye zarar veriyor, sürüleri rahatsız ediyordu; zira üç hayvan gücünde tek bir yaratıktı. Homeros'un doğruladığı gibi, bu Khimaira'nın, Amisodares tarafından beslendiği ve Hesiodos'un anlattığı gibi, Typhon'un Ekhidna'dan doğan çocuğu olduğu söylenir. Bellerophontes, Medusa'yla Poseidon'un dölü kanatlı atına bindi, yüksekten uçarak Khimaira'yı yüksekten vurdu.*

Bellerophontes, gerçekleştirilmesi imkânsız gözüken bu görevi başarıyla tamamladıktan sonra İobates ona bir dizi başka görev verir ve hepsi aynı derecede tehlikelidir. Bu görevler boyunca genç adam birçok farklı ayaklanmacı halka karşı savaşmak, korsanlarla dövüşmek, hatta Amazonlarla bile mücadele etmek zorunda kalır ve onları da katletmeyi başarır. Kısacası sürekli zafer kazanıp durur ve bu zaferleri hayranlıkla izleyen İobates ona Proitos'un mektubunu göstererek onu affeder, kızı Philonoe'yle evlendirir ve hatta öldüğü gün tahtını da ona devreder.

Aslında Bellerophontes tüm bu zaferleri sadece tanrıların yardımı sayesinde kazanabilmiştir, özellikle tanrıların Pegasos'u ona hediye etmeleri sayesinde. Fakat Bellerophontes kendiyle öyle gurur duyar ki çocukluğumun geçtiği kırsal bölgelerde hâlâ kullanıldığı şekliyle en sonunda "kendini bir şey sanmaya," kafasında az çok tanrısal biri olduğunu kurmaya başlar; kısacası *hybris*'e kapılıp ölümsüzlere karşı nankörlük günahını işler. Tanrıları onurlandırmak yerine tüm zaferlerini yalnızca kendine borçlu olduğunu düşünüyordur artık. Aynı Tantalos gibi o da Olympos'a kadar çıkıp oraya yerleşmeye göz koyar çünkü artık yerinin orası olduğuna, tanrıların yanında bulunması gerektiğine, onların sofrasına, tanrılar kuruluna ait olduğuna inanıyordur. Hatta neden diğerleri gibi o da bir ölümsüz olmasındır ki artık? Zeus için bu kadarı çok fazladır. Bellerophontes atına binmeye yeltendiği sırada, Pegosos'u sokması için bir at sineği yollar ve zavallı Bellerophontes kibrine ve küstahlığına son noktayı koyan ölümcül bir düşüşten sonra hayatını kaybeder.

A.g.e., II. Kitap, s. 138-139 --çn.

Buna benzer bir tarzda *hybris*'i ve sebep olduğu kötü olayları konu alan sayısız anekdota yer verilecektir mitolojide. Örneğin Niobe, Gorgolar ya da Kassiepeia gibi güzellikleriyle veya başka herhangi bir özellikleriyle tanrısal varlıklardan üstün olduklarını iddia eden ve son derece katı yöntemlerle cezalandırılan kadınlarla ilgili birçok efsaneye rastlayabiliriz. Kendilerini tanrısal varlıklardan sanan, hatta aklını kaçırmış zavallı Salmoneus gibi açık açık Zeus'la boy ölçüşmeye kalkanlar için de aynı son geçerlidir. Apollodoros'un biraz yavanca kaleme aldığı bu hikâyeye de bir bakalım:

> Salmoneus önce Thessalia'ya yerleşti ama sonra Elis'e geldi, burada bir kent kurdu. Burnu havadaydı, kendini Zeus'la bir tuttu, saygısızlığı yüzünden cezalandırıldı; zira kendisinin Zeus olduğunu söyledi, tanrılarının sunularını aldı, bunların kendisine sunulmasını emretti; kurutulmuş hayvan derilerini ve kazanları arabasıyla sürükleyerek yıldırımlar yağdırdığını, yanan meşaleleri savurarak şimşek çaktırdığını söyledi. Fakat Zeus onu yıldırımla çarptı, kurduğu kent tekmil sakinleriyle birlikte yok oldu.*

Son nokta!

Hans Jonas ve Sorumluluk İlkesi

Hybris yüzünden yitip giden bu zavallıların listesini yapmaya kalksak neredeyse sonsuza kadar uzayıp gidebilir, o yüzden burada bırakalım: Tekrara düşecek şekilde bir sıralama üstünden gitmektense bu mitlerin bugün bile bizler açısından taşıyabileceği temel anlam üzerinde duralım. Çünkü birçok çağdaş ekoloji filozofunun da bu mitlerin satır aralarında iletilen derslerden ilham alarak, modern insanı ölçüsüzlük ve kibrinden dolayı kınama teşebbüsünde bulunduğuna şüphe yok. Modern insan, yani bilim ve teknikle elde ettiği yeni güçler sayesinde, en sonunda kendini Descartes'in de o meşhur ifadesiyle "doğanın efendisi ve sahibi" olarak görmeye karar veren Prometheusçu birey.

A.g.e., I. Kitap, s. 107 –çn.

Çağdaş ekoloji felsefesinin kurucularından biri olan Hans Jonas da *Sorumluluk İlkesi* isimli kitabında, yine Yunanlar açısından, tekniğin ve teknikle birlikte insanın hem insan hem de doğa üzerindeki güçlerinin sonsuz ölçüde gelişmesine yönelik bir hipotezin henüz düşünülebilir olmadığı fikri üzerinden ilerler. Elbette az önce gördüğümüz üzere, Yunanlar için ölümlülerin potansiyel *hybris*'i bile zaten kınanacak bir davranıştır fakat tanrıların, bunu içinde bulundurmaya yetecek bir güce sahip olması beklenir ve bahsettiğimiz mitlerin bizlere anlattığı ölümcül sonlardan da bunu anlayabiliriz. Dolayısıyla yalnızca Modern zamanların bilimsel devriminin gerçekleşmesi ve özellikle XVIII. yüzyılda ilerleme idealinin doğuşuyla birlikte sonsuz bir gelişime, sonu olmayan ve bu sebeple potansiyel olarak yıkıcı bir büyümeye yönelik "tarihselcilik" kavramı ortaya çıkmıştır. Jonas bu tezini desteklemek için, Sophokles'in –artık hepimizin çok iyi bildiği– oyunundan, *Antigone*'den koronun şu muhteşem pasajını paylaşır:

> Hayran kalınacak çok şey varsa da en hayran kalınacak varlık insandır. Derin ve kabarık dalgaların arasından süzülerek güney rüzgârlarıyla köpüren deryaları aşar. Yıllar yılı ileri geri sürerek atların çektiği kara sabanını, tanrıların anası, yıpranmaz ve yorulmaz Gaia'yı dize getirir. Sık örülmüş ağlarıyla gökyüzünde bilinçsizce süzülen kuş sürülerini, vahşi hayvan milletini, denizin envai mahlûkatını avlar. Cin gibidir, dağın yabanlarını kurnazlığıyla kandırır ve uzun yeleli atlarla yorulmak bilmez boğaları vurur boyunduruğa. Konuşmayı ve rüzgâr kadar hafif düşüncelerini geliştirdi, kentlerde yaşamanın arzusunu duydu, kışların dondurucu ayazından, inatçı yağmurun oklarından korunmayı başardı. İnsan, kendine insan olmayı öğretti. Her derdine çare buldu, yarınlar artık onu gafil avlayamaz. Ama onulmaz illetlere deva bulduğu halde bir tek Hades'ten sakınmanın bulamadı yolunu. Akla hayale gelmez icatlar tasarlayacak kadar zekâsı varsa da nedense bir kötüye bir iyiye meyleder. İnsanların yasalarıyla tanrıların yeminlerle korunan adaletine saygı gösterirse yükselir kentin içinde, bilinçli olarak kötüyü seçmeye cüret ederse kentsiz kalır.*

Sophokles, *Antigone*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yay., Mayıs 2019, I. Stasimon, 332-373, s. 14-15 –çn.

İnsanın doğa üzerindeki güçlerini, zorlayıcılığını, dayatmacılığını, özgür irade fikrini, iyiyle kötü arasında seçim yapma olasılığını anlatan bu pasaj o kadar modern bir tasvir ki Descartes'ın da insanı denizin, toprağın ve göklerin efendisi ve sahibi olarak betimlediği ifadesiyle bu tanımı taçlandırmasından sonra, çoktan moderniteye eriştiğimizi düşünebilirdik. Bununla birlikte Jonas, Yunan dünyasında sonsuz ilerleme kavramının var olmadığını, doğanın ritimleri modelinden yola çıkarak Tarih'in esasen döngüsel olduğunun düşünüldüğünü göz önünde bulundurarak, insana yönelik bu coşkulu övgüden, insanın günümüzde dönüştüğü o yıkıcı canlı halini henüz almadığı fikrini çıkartır.

Şimdi, Sophokles'in bu pasajını Jonas'ın nasıl yorumladığına bakalım:

> Açıkça söylenmese de o zamanlarda zaten öyle olduğu için burada yatan örtülü anlam, sınırsız yaratıcılığının tüm büyüklüğüne rağmen insanın doğa güçleriyle karşılaştırıldığında her zaman küçük olduğu bilgisidir. İnsanın doğa güçlerine baskın gelmeye kalkışacak cesareti ve doğa güçlerinin bu saygısızlığa gösterdiği tolerans da buradan gelir. Toprağın, denizin ve göğün sakinlerine karşı insanın kullandığı tüm özgürlüklere rağmen, bu farklı âlemleri kapsayan doğa bütünüyle aynı kalır ve bu, yaratıcı güçlerinden de bir şey eksiltmez. İnsan, doğa güçlerinin o büyük krallığı içinde kendine küçük bir krallık ayırdığında, onlara gerçekten zarar vermez. Müteşebbisler fani göçlerine başlarken onlar kalıcıdır. İnsan, yıldan yıla toprağı arabasıyla ezip geçedursun, toprak yaşsız ve yorulmazdır, insan onun direşken sabrına güvenebilir ve döngüsüne uyum sağlayabilir. Aynı şekilde denizin de yaşı yoktur. İçindeki hayvan soylarına yönelik hiçbir yağma onun doğurganlığını bitiremeyecek, hiçbir geminin dümen suyu ona zarar veremeyecek, hiçbir atık derinliklerini kirletemeyecektir. Ve insanın bir çare bulabileceği hastalıkların sayısı kaç olursa olsun, ölümlülük onun hiçbir hilesine yenik düşmeyecektir.

Dolayısıyla insanın Prometheusçu *hybris*'inin kozmos açısından gerçek anlamda bir tehlike teşkil etmesi, kendini çevreleyen doğa üzerindekiler gibi kendi türü üzerindeki güçlerinin

de potansiyel olarak sınırsız bir hale gelmesi için, Jonas'a göre Kant'la, Hegel'le ve Marx'la birlikte modern Tarih felsefelerinin doğuşunu, fakat aynı zamanda da liberal kapitalizmle endüstriyel gelişimin ilineksel icadını beklemek gerekecektir.

Jonas'ın çözümlemesinde bir doğruluk payı var elbette. Yunan dünyasının ayrılmaz bir parçası olan Tarih vizyonunun "ilerlemeci" olmadığının, döngüsel ve doğalcı olduğunun, kendine model aldığı isimlerden olan ve kitabının adını koyarken esinlendiği Ernst Bloch'un meşhur kitabı *Umut İlkesi*'nde de doğruladığı üzere "Demeterci" olduğunun altını çizmekte çok da haksız değil: Mevsimlerin birbiri ardından gelmesi, birbirine benzeşmesi ve her yıl yeniden gelmesi gibi, insanların tarihi de mükerrerdir, sınırsız ya da sonsuz hiç değildir ve bu yüzden insanlık evreni gerçek anlamda yok etmeyi hiçbir zaman başaramayacaktır.

Yine de Jonas'ın ifadelerini düzeltmek gerekebilir. Antik Yunan üzerine yaptığı incelemelerin aksine, ilerlemenin ve Tarih'in modernliğini Prometheus mitinin zaten *in nucleo* içerdiği apaçık ortada; Yunan dehası da özgürlük ve tarih kavramlarını onunla ilişkilendirmesine yetecek kadar açıkça bunun farkındadır, tüm bunları bir bütün olarak gören Zeus'un, durumu anladığı zaman müsebbibini zincire vurarak Prometheusçu *hybris*'i cezalandırmasının sebepleri de bunlardır. Şimdi, bölüme başlarken sorduğum sorunun cevabına gelirsek, bir canlı olarak insanın geri kalan tüm canlılardan ayrılması, Jonas'a ve çevrebilimcilere göre günümüzde dönüştüğü, doğaya karşı tehdit teşkil eden canlı olarak hayvanlar âleminden sıyrılıp uzaklaşması için bu iki ideanın –birbirinden ayrılamaz bu iki kavramın, özgür irade ve sonsuz tarih düşüncelerinin– ortaya çıkması gerekiyordu. Özellikle kendini doğadan koparma yetkinliği olarak, Epimetheus'un hayvanlarının suretinde doğal yetilere göre programlanmama kapasitesi olarak ve bunun sonucunda tüm canlılar arasında kendi hayatını, tarihini yaratmaya, kendi kaderine hükmetmeye olanak sağlayan o tek ve eşsiz yetkinlik olarak anlaşılan özgür-

lük fikrinin, tıpkı Prometheus mitinde olduğu gibi, tematize edilmesi gerekiyordu. Prometheusçu insanın ortaya çıkması için gerekli tarihselcilik ideası, ilerleme fikri de buradan gelir ki Jonas'ın söylediklerinin aksine, bu Prometheusçu insanın Yunan hayal dünyasında nasıl yerleşik olduğunu, hatta *in nucleo* bulunduğunu da hep birlikte gördük.

19

Büyük Bir Aşk Miti

Eros ve Psykhe

Bu iki âşığı konu alan efsaneyi oldukça tuhaf bir eserden, kitaplarını Latince kaleme alan, II. yüzyılın (MS 123-170) roman yazarı ve filozofu Apuleius'un *Başkalaşımlar*'ından biliyoruz aslında. Aziz Augustinus Apuleius'un bu eserine "Altın Eşek" adını takar ve kitapta, Lucius adında bir aristokratın fantastik hikâyesi anlatılır. Evinde konakladığı acemi büyücü kadının sakarlığı sonucu başkalaşım geçirip bir eşeğe dönüşen Lucius, daha sonra Comtesse de Ségur'un meşhur kitabı *Bir Eşeğin Anıları*'na da konu olacak ve zavallıcık az çok felaketlerle dolu bir dizi macerası boyunca yeniden insan formuna kavuşabilmek için bir sürü gül yemek zorunda kalacaktır (çünkü tek çare budur). Yazarın ünlü selefi Ovidius'un *Dönüşümler*'iyle en azından kısmen de olsa benzerlikler gösteren bu kitabı, çok sayıda yorumu beraberinde getirir. Okurlar bu kitapta zaman zaman komik bir fabl, zaman zaman da kendi türünün başlangıcı olan bir roman, Alman romantiklerin daha sonra *Bildungsroman* adını verecekleri, "oluşum" romanı türünün atasını bulurlar.

Şimdi bu tartışmaları bir kenara bırakıyorum ve Lucius'un meşhur Psykhe (ruh) ile Eros (aşk-tutku) efsanesini anlattığı pasaja (V'ten VII'ye kadarki kitaplar)* odaklanmak istiyorum. Eros bu efsanede, Latince aslına uygun olarak Cupido ismiyle anılmış ve Apuleius'un versiyonunda Aphrodite'in oğlu, Ares'in de üvey oğlu olarak tanıtılmıştır.

Söz konusu pasaj Türkçe çeviride IV ve VI. kitaplara tekabül etmektedir –çn.

İşte bu hikâyenin kısa bir özeti.

Daha sonraları Pamuk Prenses'in, kendisine çok şey borçlu olan, üvey annesinin de başına geleceği gibi, Venus (Aphrodite) Psykhe adındaki bir genç kızın herkes tarafından kendisi kadar, hatta kendisinden bile güzel bulunduğunu öğrendiğinde kıskançlıktan basbayağı perişan olur. Psykhe bir kralın kızıdır, iki kız kardeşi vardır, onlar da hoş kızlardır fakat güzellikleri kelimenin tam anlamıyla Psykhe'nin güzelliğinin gölgesinde kalır ve bu yüzden onlar da içten içe onu fena derecede kıskanmaya başlar artık. İnsanlar o gösterişli, benzersiz güzelliği hayranlıkla izlemek için kalabalık yığınlar halinde Psykhe'yi görmeye gelir, hatta bazıları onun bizzat Venus olduğundan çok emindir. Ona sunular getirir, onuruna kurbanlar adarlar; tüm bunlar tanrıçayı kızgınlıktan patlama noktasına getirir adeta. Bir gün, daha fazla dayanamaz. Öfkeden deliye dönen ve güzel kızı cezalandırmak isteyen Venus oğluna, genç Eros'a onu krallığın en sefil, en çirkin, en kötü ve en fakir canlısına âşık etmesini emreder!

Psykhe tüm güzelliğine rağmen veya belki de sırf güzelliği yüzünden (görünüşe bakılırsa erkeklerin gözünü korkutuyordur; onu görmeye gelenler, "Benim için fazla güzel," diyerek geri döner), iki kız kardeşinin aksine bir türlü evlenemiyordur. Artık annesiyle babası, kral ve kraliçe bir kâhine danışmaya gider. Kâhin, tanrıların sesi olduğundan dolayı, Venus'un isteğini doğrulamaktan başka bir şey yapamaz, hatta ilaveten bazı korkunç detaylar anlatır: Babası genç kızı bir kayaya bağlamak zorundadır ve Perseus efsanesinde Andromeda için olduğu gibi, iğrenç bir canavar onu alıp götürmeye gelecektir. Kâhinlerin her zaman doğruyu söylediğini düşünürsek, bunu öğrenen okur, bahsi geçen iğrenç canavarın Aşk'la, Eros'la bir ilgisi olduğunu anlar, çünkü nihayetinde annesinin emirlerine karşı gelerek genç kızı alıp götürecek ve onunla evlenecek olan Eros'tur. Burada dikkatimizi, Apuleius'un hikâyeyi anlatım şekline vermemiz gerek; kullanılan terimler karakteri anlatırken, aşkın korkutuculuğunu da betimliyor muhtemelen:

> Bu arada Psykhe çarpıcı güzelliğine rağmen cazibesinin hiç hayrını görmüyordu. Herkesin gözü üstündeydi, herkes onu övüyordu, ama hiç kimse, ne bir kral, ne bir prens ne de sıradan bir yurttaş onunla evlenmek isteyip yanına yanaşmıyordu... Oysa Psykhe bir koca bulamadan bakire olarak evde kaldı ve bedeni hasta, kalbi yaralı halde herkesten uzak yalnızlığına ağladı durdu; bütün dünyanın hayranlığını kazanmış olmasına karşın kendi güzelliğinin bu kadar büyülü olmasından nefret etti. Bu yüzden bu talihsiz kızın zavallı babası tanrısal bir düşmanlıktan ve tanrıların öfkesinden korktuğu için Miletuslu tanrının (Miletos'ta da bir tapınağı olan Apollon'dan bahsediliyor elbette) en eski kehanet merkezine danıştı; dualar edip kurbanlar keserek yüce tanrıdan hakarete uğramış bakire kızı için bir evlilik ya da bir koca diledi. Ama Apollo, Ionialı bir Yunan olmasına rağmen, bu Miletus masalının yazarıyla uzlaşmak için kehaneti Latince bir şiirle dile getirdi (bu, Apuleius'un yaptığı küçük bir şaka, daha önce belirttiğim üzere eserlerini Latince kaleme alıyor ve Latince dışında neredeyse hiçbir dilde okumayan bir kitleye hitap ediyor): "Yüksek bir dağın uçurumuna çıkar kızını, ey kral, korkunç düğünü için süsle de. Hiç ümitlenme ölümlü soydan bir damadın olacak diye, çünkü kızın gaddar, vahşi, yılana benzer bir yaratıkla evlenecek; kanatlarıyla göğün doruğunda uçuşup her şeyin canını sıkan, ateşi ve kılıcıyla hareket eden ne varsa yakıp yıkan, İupiter'i bile tir tir titreten, tanrıları dehşete düşüren, nehirleri, Styks'in gölgelerini bile ürperten." O ana kadar çok mutlu bir adam olan kral, bu kutsal kâhinin açıklamasını işittiğinde ayaklarını sürüye sürüye, hüzünle evine döndü ve eşine bu uğursuz kehanetin uyarılarını bildirdi.*

Yazarın özellikle trajikomik bir tarzda yazdığı bu pasaj üzerine iki yorum yapmak istiyorum.

Öncelikle Psykhe'nin mutsuzluğuyla başlayalım. Ölümüne güzel bir kızdır fakat kimse onu arzulamaz. Soru: Neden? Cevap, kaçınılmaz: Psyche ruhtur, beden değil ve her ne kadar benzersiz bir güzelliğe sahip olsa da gerçekten "seksi" değildir, kelimenin erotik anlamıyla arzu edilesi değildir, çünkü basitçe, doğası gereği bir şekilde bedenden ayrılmış bir

---

* Burada Pierre Grimal'in Folio Classique'ten çıkan güzel çevirisine yer verdim [Türkçe çeviri için *bkz.* Apuleius, *Başkalaşımlar*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yay., Nisan 2006, IV. Kitap, s. 235-237 –çn].

ruhtur. Bunu isteyen, varlığının özüdür, çünkü şu an için hâlâ Eros'tan mahrumken, gerçek bir bedeni olmayan bir ruhtur sadece ve yine de tüm ölümlülerden daha güzel olmasının sebebi budur, dış görünüşü içinin, içindekinin bir yansımasından başka bir şey değildir. Güzellik ve seks, bir formun kusursuzluğu ve arzu aynı şeyler olmaktan çok uzaktır. Hatta biraz daha acımasızca ifade edeyim: Bir insan çirkin ve seksi olabilir, tıpkı güzel ya da yakışıklı olmasına rağmen o ateşli arzuyu ortaya çıkaramadığı gibi. Bu arzuyu yalnızca Eros Psykhe'ye verebilir ve tek yolu onunla evlenmesidir. Mitolojinin verdiği bu mesajın, ortalama ölümlüler için son derece güven verici olduğunu da itiraf edelim sonuçta...

İkinci olarak, kâhinin basbayağı Eros'tan, aşktan bahsettiği çok açıktır ve sizlere laf arasında söylediğim üzere, dönemin okuru bunu hemen anlar. Apollon'un Pythia'sının ima ve tarif ettiği, her şeyi altüst eden, kalpleri yangın yerine çeviren, cinayetlere yol açan, yalnızca ölümlülere hükmetmekle kalmayıp etkisi yeraltı cehennemine, hatta bizzat Olymposlulara kadar uzanan Eros'un, aşkın ta kendidir. En başta da Zeus'un "bundan başka bir şey düşünemediğini" ve eşi Hera'yla ciddi sıkıntılar yaşamasına neden olsa da onu yoldan çıkaran aşkların tutkusuna en çok onun kapıldığını sayısız kez görme fırsatımız oldu. Son derece basit bir psikanalitik yorumlama yapmak istemiyorum, fakat Eros'un "yılana benzer" özelliğine yapılan göndermenin fallik boyuta ilişkin olduğu da aşikâr.

Neyse, hikâyemize dönelim.

Zavallı Psykhe'yi bir düşünün; korkudan tir tir titreyerek, kayasına sımsıkı bağlı vaziyette, korkunç bir ölümü bekliyor. Onu en çok şaşırtan şey, esen rüzgârın hafifliği ve tatlılığıdır. Zephyros adındaki bu rüzgâr, onu nazikçe alıp her yeri beyaz mermerle ve altınla kaplı, hayal edilemeyecek güzellikte bir sarayın ortasına dikkatlice bırakmak için gelmiştir. Genç kız daha kendine gelir gelmez etrafında sesler duyulmaya başlar. Jean Cocteau'nun yönetmenliğini yaptığı *Güzel ve Çirkin* filmine benzer sanki; etrafta Psykhe'nin emrine amade, en ufak isteğini bile yerine getirmeye hazır, ona muhteşem ye-

mekler, süt banyoları, mis kokan yataklar hazırlayan, isimsiz ve görünmez hizmetkârlar vardır. Akşam olduğunda etrafa zifiri karanlık çöker, öyle koyu bir karanlıktır ki bu herhangi bir yüzü ayırt etmek imkânsızdır ve az sonra gerdek gecesinin yaşanacağı yatağa süzülerek bir canlı girer. Ve yine tüm beklentinin aksine bu andan sonra zevk dolu anlar yaşanır. Psykhe bekâretini mutlak bir mutluluk içinde kaybeder. Sabah uyandığında –bu kez söz konusunun Eros olduğunu açıkça kanıtlayabileceğimiz– kocası ortadan kaybolmuştur fakat her gece tekrar gelir ve Apuleius'un belirttiğine göre, alışkanlıkla da birlikte, sevişmeleri her geçen gün daha tanrısal bir hal alır. Öte yandan Psykhe âşığının yüzünü hiçbir zaman birazcık bile göremez. Zaten Eros kartlarını açık oynuyordur: Psykhe'ye, asla yüzünü görmeye çalışmamasını emreder, aksi takdirde intikamı korkunç olacaktır.

Psykhe'nin öldüğünü ve gömüldüğünü zanneden iki kız kardeşi gözyaşı dökmek için kaçırıldığı kayaya gider. Psykhe'nin onların ziyaretinden haberi olur ve gidip onları görmesine izin vermesi için kocasına yalvarır. Eros onu mümkün olan her şekilde uyarır fakat yine *Güzel ve Çirkin*'de olduğu gibi hiçbir şey işe yaramaz: Psykhe sevdiklerini görmeyi öyle çok istiyordur ki Eros sonunda pes eder. İki kıskancı uçurup getirme görevi Zephyros'undur. Kız kardeşlerinin yaşadığı ihtişamlı sarayı, kusursuz mutluluğunu gördüklerinde, aynı Venus gibi ve Venus'le aynı sebeplerden ötürü, ona hayatı zehir etmeye karar verirler.

Evlerine dönerken gizli gizli kötücül bir plan yaparlar, o sırada mutlu mesut yaşayan Psykhe hamile kalır. Kötü kız kardeşler ikinci bir ziyarete daha hak kazanırlar, bunu fırsat bilip kâhinin söylediklerinin altını çize çize Psykhe'yi kocasının aslında "yılana benzer" bir canavardan başka bir şey olmadığına, o korkunç yılanın bir gün onu mideye indireceğine ikna ederler. Kocasıyla yattığı yatağın altına bir gaz lambası saklamasını, silah niyetine iki tarafı keskin bir ustura almasını ve canavar kocası tekrar geldiğinde onun kafasını kesmesini öğütlerler Psykhe'ye. Kız kardeşlerinin onun dostu ol-

duğundan, ona yalan söylemeyeceklerinden emin olan Psykhe söylenenleri yapmayı kabul eder ve akşam olup da kocası uykuya daldığında usulca kalkar, lambayı yakar, Eros'un yüzüne doğru yaklaşır... Ve karşısında canavarın tam tersi bir canlı olduğunu görür! Yanında zamanın başlangıcından bu yana herkesin görüp görebileceği, dünyanın en hoş, en tatlı ve en yakışıklı genç adamı uzanmış yatıyordur. Kanlı canlı Eros'un ta kendidir. Sevinçten deliye dönen, gördükleri karşısında hem içi rahatlayan hem de çok mutlu olan Psykhe, o duygu yoğunluğuyla titreyen elinde tuttuğu lambadan, kızgın bir yağ damlamasına sebep olur maalesef ve Aşk'ın omzuna düşen damla onu uyandırır. Güvenine ihanet ettiği ve kim olduğunu görmeye çalışmayacağına dair kendisine verdiği sözü tutmadığı için onu cezalandırmak isteyen Eros, onu bir daha asla görmeyeceğini söyler. Her zaman olduğu gibi, verilen cezanın işlenen suçla "sembolik" bir bağı vardır: Onu görmüştür, bir daha da göremeyecektir.

O andan sonra Psykhe için uzun bir avarelik ve mutsuzluk dönemi başlar. İlk başta kız kardeşlerini usulünce cezalandırmaya karar verir. Kocasının aslında anlattığı gibi yılana benzer bir canavarla hiçbir alakası olmadığını, tam tersine âşıkların en göz kamaştırıcısı Cupidon'un ta kendi olduğunu söyler birinci kardeşine. Çirkin merakını cezalandırmak için onu terk ettiğini, giderken de bundan sonra yalnızca tek bir kişiyle daha evleneceğini, o kişinin de bizzat kız kardeşi olduğunu söylediğini anlatır kardeşine. Kötülük her zaman aptallığı da beraberinde getirdiği için, bu embesil kadın söylenenlere inanır ve yaşlı kocasını terk etmek için bir bahane uydurarak gizlice önceden gittiği kayaya gider, Zephyros'un onu Cupidon'un sarayına götüreceğini umar. Bu kez onu alıp götüren tatlı bir esinti yoktur, korkunç bir rüzgâr onu hızla uçuruma sürükler, kayalara çarpa çarpa paramparça olur, düşüşü boyunca tüm organları korkunç bir şekilde birbirinden ayrılır. İkinci kız kardeş de aynı kadere mahkûm olacaktır.

Bu süre boyunca (XIX. yüzyıl tefrikalarında belirtildiği üzere) sevgili oğlunun en nefret ettiği kadınla olmak gibi "bir

hataya düştüğünü," hatta onunla evlendiğini ve onu cezalandırmak yerine hamile bıraktığını öğrenen Venus, Psykhe'nin peşine düşer. Genç kadın önce Demeter'e koşup yardım ister, ardından Hera'ya, fakat iki tanrısal varlık da istemeye istemeye de olsa ona yardım etmeyi reddeder, çünkü halaları Altın Aphrodite'e sadık kalmak zorundalardır. Sonunda düşmanını bulan Venus, ona önce bir dolu fiziksel işkence yapar, ardından her biri birbirinden tehlikeli bir dizi imkânsız görev verir. Her seferinde bazı doğaüstü yaratıklardan yardım alan ve hayatının aşkını kaybettiği için ölmeyi kalmayı umursamayan Psykhe kayınvalidesinin yoluna döşediği tüm engelleri her şeye rağmen başarıyla atlatır. Ancak geçmesi gereken son bir görev daha kalmıştır ve güzel kadın bunu başarıyla tamamlayamazsa sonu ölümcül olacaktır: Aslında çok basittir, yalnızca yeraltı cehennemine inecek ve Hades'in karısı, Demeter'in kızı olan Persephone'den küçük bir kutuyu güzellik iksiriyle doldurmasını isteyecek, onu da Venus'e getirecektir. Olur da Psykhe bu son görevden sağ salim çıkmayı başarabilirse, içinde ne olduğuna bakmak için hiçbir koşulda kutuyu açmamasını sıkı sıkıya tembih eder Venus ona. Fakat, tıpkı kocasıyla da yaptığı gibi, Psykhe yine merakına yenik düşer ve o değerli kutuyu açar, açar açmaz da cezası gerçekleşir: Olduğu yerde çok derin ve çaresi olmayan bir uykuya dalar.

Tam o sırada, yanık yarası nihayet iyileşen Eros onu fark eder ve kendini daha fazla tutamaz. Hâlâ deliler gibi âşıktır ona, ayrılıklarını atlatmayı bir türlü başaramamıştır. Kanatlarını açarak Olympos'a kadar uçar ve doğrudan Zeus'la görüşüp çektiği acıların bir son bulması için ona yalvarır. Zeus aşkı seviyordur, bu zaten bilinen bir şey, o yüzden tüm hayatı boyunca kendisine eşlik eden bu küçük yoldaşının hiçbir isteğini geri çeviremez. Eros'un tekrar dünyaya inmesine ve uyuyan güzeli oklarından birini kullanarak uyandırmasına izin verir. Oğlunun sıradan bir ölümlüyle birlikte olmasından ve bir asil olarak alt sınıftan bir kadınla evlenmesinden yakınıp duran Venus'u sakinleştirmek isteyen Zeus, Psykhe'yi ölümsüzler sınıfına yükseltir. Bu kelimenin tam

anlamıyla Psykhe'nin apoteozudur: Onu tanrısal bir varlık yapar ve Eros'la evliliğini kutlar. Kısa süre sonra, beraberliklerinden göz kamaştırıcı güzellikte küçük bir kız çocukları olacak ve ona "Zevk" adını koymalarına kimse şaşırmayacaktır, o küçük kız da aşka dair hazların tanrıçası olacaktır günü geldiğinde...

En başta Psykhe, bedensiz bir ruh, özdeksiz tin, şehvetsiz güzelliktir ve masalın vermek istediği mesaj gayet açıktır: Yalnızca Eros'la birlikteyken ona haz ve bir çocuk veren gerçek aşkı tadabilecektir, Zevk'in doğumu da bunu sembolize eder. Fakat hikâyenin ikincil mesajı da aynı ölçüde önemlidir: Sadece ölümsüzlükle birlikte aşk yeşerip serpilebilir ve mutluluğa götürür. Aragon haklıdır; ölümlü dünyada mutlu aşk olamaz çünkü aşk mecburi bir bağlılığı da beraberinde getirir ve bu bağlılık ne kadar güçlü olursa, sevilen kişinin ölümüyle yaşanan kaçınılmaz ayrılık o kadar acı verici olacaktır. Stoacılıktan Budizme, Taoculuğa kadar eski bilgelik öğretilerinin "bağlanmamayı" ısrarla öğütleyen mesajları da buradan gelir. Gılgamış'la İsa'dan bizlere kadar uzanan ve tüm aşk hikâyelerinin kâbusu haline gelen ölümsüz olma çabalarının kökeni de budur.

Sonuç
Mitoloji ve Felsefe

Tüm kitap boyunca göstermeye çalıştığım üzere *mitos* ile *logos*, mitoloji ile felsefe arasında bir devamlılık olduğu kadar kopukluk da vardır. Bu kopukluk ve devamlılık Yunanistan'da doğrulanmıştır ve bu, felsefenin doğuşundan beri böyledir. Mitlere ilişkin çözümlememiz de bunu açığa çıkarıyor ve Jean-Pierre Vernant da meslektaşlarından biri olan Francis Cornford'un Yunanistan'da dinden –mitlerden– felsefeye geçişe adadığı çalışmalarından esinlenerek bunu çok açıkça aydınlatıyor. Vernant Antik Yunan'da felsefenin doğuşunun sıkça söylendiği ve tekrarlandığı gibi bir "mucizeden" ileri gelmediğini, Yunanların içinde yaşadığı dini evrenin "laikleşmesi" ya da sekülerleşmesi adını verebileceğimiz bir mekanizmayla açıklanabileceğini bizlere göstermiştir. Bu dikkate değer bir nokta çünkü "dünyanın gözünün açılması" anlamına gelen bu başlangıç sürecinin iki farklı yönü var: Bir taraftan ilk filozoflar tanrıların ve dünyanın doğuşuna değinerek çözümlediğimiz büyük mitik hikâyelere özellikle damgasını vurduğu için bu dini mirasın büyük bir kısmını kendi adlarına yeniden ele alacaklardır. Fakat diğer yandan bu miras kayda değer ölçüde değişikliğe de maruz kalacaktır, yani aynı anda hem tercüme edilecek hem de yeni bir düşünce biçimi içinde, usçu düşünceyle ihanete uğrayacaktır ve bu da ona yeni bir anlam ve yeni bir statü verecektir. Çünkü *mitos* ile *logos*, mit ile us kendi aralarında bağlı olsalar da yine de farklı statülerin söylemleridir. Tam olarak Vernant'ın yazdığı gibi: "Antik felsefe, temelde, dinin geliştirdiği temsil sistemini laikleşmiş bir formda ve daha soyut bir düşünce düzeyinde yeniden aktarır. Filozofların kozmolojileri, evrendoğumsal mitleri yeniden ele

alır ve uzatır. Burada belirsiz bir benzeşim söz konusu değildir. Anaksimandros'un felsefesiyle Hesiodos gibi mülhem bir şairin teogonisi arasındaki yapıların en ufak detayına kadar birbiriyle örtüştüğünü Cornford bizlere göstermiştir."[1]

Ve aslında felsefenin doğduğu andan itibaren dinin tamamen ötesine geçerken onu muhafaza eden bu sekülerleşme – kurtuluş ve bitimlilik problematiği korunuyor, fakat tamamen dini olan yanıtlar usçu bir söylemin selameti açısından geride bırakılıyor– çok açık ve çok sağlam bir şekilde kendini ortaya koyuyor zaten. Hesiodos'un *Theogonia*'sı olmadan, Stoacıların, hatta Aristoteles'in fiziği düşünülebilir bile olamazdı, buna şüphe yok. Özellikle ilginç olan şeyse, bu süreci iki farklı anlamıyla yorumlayabilmemiz: Felsefeden önce gelen ve onu bilgilendiren dinler arasındaki ilişkiye az çok bağlı kalabiliriz, ya da tam tersine, felsefeyi dinlerden ayıran noktaya tutunup bunu felsefenin laikleşme veya rasyonelleşme anı olarak tanımlayabiliriz. Cornford'un bu iki problematiği birleştiren bağlara karşı daha duyarlı olduğunu düşünürsek dinin felsefeye atalık ettiğini hiçbir şekilde yadsımayan Vernant, daha ziyade onları birbiriyle karşı karşıya getiren noktalara vurgu yapmak istiyor. "Elbette," diyor, "ilk filozofların, dünyayı açıklayan yeni bir sistem yaratmalarına gerek kalmadı; zaten bütünüyle hazır bir sistem buldular... Fakat Cornford sayesinde günümüzde bu soy bağı bilindiği için, problem yeni bir forma bürünmek durumunda kalıyor. Antik felsefe içinde onu sadece yeniden bulmak değil, ondan tamamen yeni bir tanesini çıkarmak söz konusu burada: Felsefenin felsefe olmak için mit olmaktan çıkması da bu şekilde gerçekleşiyor."[2] Süreklilik içinde bir devrim gerçekleşiyor ve bu üç farklı düzlem üzerinde meydana geliyor: Öncelikle, mitolojide olduğu gibi soy bağı açısından –Zeus Kronos'un oğlu, Kronos Uranos'un oğlu vs– konuşmak yerine, usçu ve sekülerize felsefe, konuyu açıklayıcı şekilde, nedensellik üzerinden ifade edecektir; bu unsur bu diğer unsu-

---

Bkz. Jean-Pierre Vernant ve Pierre Vidal-Naquet, *Antik Yunan, Mitten Usa*, "Points Yayınları," s. 198.

A.g.e., s. 202.

ru doğurur, bu fenomen bu etkileri yaratır vs. Aynı şekilde artık Gaia'dan, Uranos'tan ya da Pontos'tan bahsedilmeyecektir, onun yerine topraktan, gökten ve deniz sularından konuşulacaktır: Tanrısal varlıklar, fizik öğeleri karşısında silinip gidecektir. Kopukluk burada gerçekleşiyor ve bu hiçbir şeye engel değil; fizikçilerin kozmoslarının eski dini ve mitik tasavvurlarda bulunan tüm temel karakteristik özellikleri (uyum, adalet, güzellik, hiyerarşi, ereklilik vs) miras alacak olmalarıysa buradaki devamlılık. Son olarak filozof figürü, papaz figüründen farklı olacaktır: Otoritesi, en azından prensipte, sahip olduğu sırlardan değil, herkese açtığı doğrulardan; doğaüstü gizemlerden değil, Platonist tarzda bir diyalog içinde öne sürme yetkinliğinde olduğu usçu argümanlardan gelecektir.

İkinci noktaya, yani filozofların Yunan tanrısal varlıklardan evreni oluşturan "özdeksel" öğeleri "özütlemeye" ya da "soyutlamaya" çalışarak kutsal olandan ladini olana geçme yöntemlerine, daha önce belirttiğim üzere Pontos'tan suya, Uranos'tan göksel havaya, Gaia'dan toprağa, kısacası tanrısal varlıklardan özdeksel öğelere geçişlerine biraz daha yakından dikkatle baktığımızda, daha derin bir çözümleme içine bile girmeden felsefi düşüncenin yarattığı altüst oluşla ilgili bir fikir sahibi olabiliriz. Ayrıntılarıyla baktığımızda, burada anlatamayacağım kadar komplike bir hal alıyor, fakat prensip şu: Doğal ve fiziksel gerçekliklerle ilgilenmek için, doğaüstü ve dini varlıkları bir kenara bırakmak.

Birkaç yüzyıl sonra Cicéron'un eserlerinde, bu "laik" devrimin eğlenceli yansımalarıyla karşılaşacağız ve kendi ifadesiyle, bu devrim aracılığıyla "Yunan mitlerinin tanrıları fizik tarafından yorumlanmış" olacak. Cicéron'un burada kastettiği tanrılar Saturnus (Kronos'un Latince adı) ve Caelus (Uranos'un Latince adı), Stoacı felsefe tarafından getirdiği laikleşmenin eski mitolojik "hurafeler" açısından ne anlama geldiğini de aşağıdaki şekilde açıklıyor:

> Gök'ün, oğlu Saturnus tarafından hadım edildiğine, Saturnus'un ise oğlu İupiter tarafından zincire vurulduğuna dair şu eski inanç Yunanistan'da yayılınca, bu ahlaka aykırı hikâ-

> yelere titiz bir bilimsel açıklama getirildi. Dolayısıyla her şeyi kendinden doğuran, en üstteki göksel esirden, yani ateşten ibaret olan doğada, bedenin doğurmak için başka cinsle birleşmesine yarayan üreme organlarına gerek olmadığını iddia ettiler. Mevsimlerin dönüşümünü ve zamanın akışını ise Saturnus'un idame ettirdiğini ileri sürdüler; bu tanrının Yunanca adı Kronos'tur, bu da "zaman dilimi" anlamına gelen khronos ile aynı şeydir. Yıllarla "doyduğu (*saturaretur*)" için de Latincede Saturnus denir. Anlatılanlara göre Kronos kendi çocuklarını sürekli yutarmış; zaman da, zaman dilimlerini yutar ve yılların gelip geçmesiyle bir türlü doymak bilmezmiş.*

Büyük Yunan teogonilerinin bu şekilde okunmasının filolojik doğruluk değeri meselesini bir kenara bırakalım. Burada önemli olan, "sekülerleşme" mekanizmasının prensipte çok açıkça aydınlatılmış olması: Dinle ayrılmaktan ziyade ondan içerik alıp yeniden geliştirmek, temiz bir sayfa açmaktansa büyük temaları yeni bir bakış açısıyla değiştirmek söz konusu. Ve bu ikilik de –kopukluk ve devamlılık– ta en başından beri felsefenin tek ciddi rakibiyle, dinle olan muğlak bağlarına damgasını silinemeyecek şekilde vuracaktır.

---

* Cicero, *Tanrıların Doğası*, çev. Çiğdem Menzilcioğlu, Kabalcı Yay., Ocak 2012, II. Kitap, 63-64, s. 227 –çn.

Genel Sözlük
(... ve bir o kadar özel)

AENEAS

"Bir yiğidin savaşlarıdır anlattığım, Troya'dan ilkin İtalya'ya, Lavinium kıyılarına, yazgının gönderdiği."[*] Böyle başlar Vergilius'un (MÖ 70-19) *Aeneas*'ı. Homeros'un en büyük hayranlarından biri olan Vergilius, bu şiirini Troyalı kahraman Aineias'a adar. *Aeneas*'ın iki ana bölümden oluşan –birinci bölüm Aineias'ın Troya kuşatması sona erdikten sonra kaçışını, ikinci bölümse Roma'nın kuruluşuyla sonuçlanan savaşlarını anlatır– yapısı akla *Odysseia*'yı ve *İlyada*'yı getirir. *Aeneas*'taki II. Kitap, Troya'nın ele geçirilmesini anlatır ve meşhur tahta atın olduğu kısımla başlar.

AGAUE

Thebai kralı Kadmos ile eşi Harmonia'nın kızlarından biri. Kız kardeşlerinden biri de Dionysos'un annesi Semele'dir; Zeus'tan sahip olduğu tanrısal ihtişamı tüm çıplaklığıyla göstermesini istedikten sonra gördüğü manzara karşısında yanarak can veren Semele. Agaue, Semele'yle Zeus'un birlikteliğinin yalnızca bir yalandan ibaret olduğu söylentisini her yerde yayar. Dionysos annesinin söylediklerinden şüphe edilmesine, dolayısıyla kendi tanrısal bağının da inkâr edilmesine çok öfkelenir. Agaue'den korkunç bir intikam alacaktır: Önce onu delirtir, ardından onu Bakkhalar'ın kendisini onurlandırmak için düzenlediği şenliklere katılmaya davet eder. Agaue aklını ve mantığını kaybettiğinden öz oğlu Pentheus'u bir aslan

---

[*] Vergilius, *Aeneas*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yay., 1995, I. Kitap, s. 27 –çn.

yavrusu zannederek avlamak için peşine düşer. Onu yakalamayı başardığı anda canlı canlı parçalarına ayırır ve oğlanın kafasını kopartarak bir mızrağa (thyrsosuna) saplar, onu da alıp büyük bir gururla babası Kadmos'a götürür. Kadmos gördükleri karşısında dehşete düşer, Agaue ise aklını başına toplayıp kendine geldiğinde o delirmişlik hali sırasında işlediği korkunç suçun farkına varır ve kendini sürgün ederek Thebai'den ayrılır.

AİGİS

Daha küçücük bir bebek olduğu zamanlardan itibaren büyükannesi Gaia tarafından çok çok derinlerde bir mağarada saklanan Zeus, postunun sihirli oluşuyla bilinen keçi Amaltheia'nın sütüyle beslenir. En sert çelikten yapılma silahların bile delemediği bir posttur bu. Amaltheia kurban edildikten sonra Zeus hayvanın postunu kendine bir kalkan olarak kullanacak ve özellikle Titanlar'a karşı verdiği savaşta kendini bununla koruyacaktır. Zaman zaman Aigis kalkanını başkalarına ödünç verdiği de olur. Örneğin *İlyada*'da Athena bu sihirli postu Akhilleus'un üzerine örterek onu düşmanlarından ve Hephaistos'un o düşmanlar için elleriyle döverek yaptığı yeni silahlardan koruyacaktır.

AKHELOOS

Bu hem Yunanistan'ın Aitolia bölgesinde bulunan ülkenin en uzun nehrinin hem de bu nehrin tanrısının adıdır. Mitin bazı versiyonlarına göre Akheloos'un, Titan Okeanos ile Titanid Tethys'in oğlu olduğu söylenir. Akheloos istediği biçime bürünme özelliğine sahiptir. Evlenme teklifi ettiği genç Deianeira bir boğaya ya da bir ejderhaya dönüşebilme yetisine sahip bir canavarla evlenme fikrini çok korkunç bulur; Akheloos yerine kendisine ilk görüşte deliler gibi âşık olan Herakles'in evlenme teklifini kabul etmeyi seçer. Fakat bu güzel genç kadının kalbini fethetmek için Herakles'in Akheloos'la dövüşmesi gerekecektir; Akheloos da bu mücadele için bir boğaya dönüşür. Dövüşürlerken Herakles boğanın boynuzlarından birini ko-

parmayı başarır. Mitin bazı versiyonlarında Akheloos'un kopan boynuzunu geri almak için Herakles'e Deianeira'dan vazgeçmeyi teklif etmekle kalmadığı, karşılığında meşhur Bolluk Boynuzu'nu, yani keçi Amaltheia'nın boynuzunu da vereceğini söylediği anlatılır. Zeus daha küçücük bir bebekken, annesi Rheia onu babası Kronos'un ölümcül gazabından korumak için büyükannesi Gaia'nın bağrında bir mağarada sakladığı zamanlarda, Zeus'u besleyen boynuzdur bu.

AKHİLLEUS

Troya Savaşının en büyük Yunan kahramanı. Sıradan bir ölümlü olan Peleus ile tanrıça Thetis'in oğlu. Homeros Akhilleus'u eşine ender rastlanan bir yakışıklılığa sahip, sarı uzun saçlı, ışıl ışıl parlayan gözleri ve son derece güçlü bir sesi olan bir genç adam şeklinde tasvir eder. Akhilleus genç yaşta öleceğini bilir çünkü onun hayattaki varoluş amacı kahramanca işler yaparak şan şöhret sahibi olmak ve "kara ölüm"ün isimsizliğinden kurtularak sonraki nesiller tarafından tanınmaktır. Zamanı geldiğinde Paris tarafından, daha doğrusu ölümcül okunu Akhilleus'un zayıf noktasına, yani topuğuna doğru yönlendirerek onu vuran Apollon tarafından öldürülecektir. Akhilleus daha emzirme çağında bir bebekken annesi onu Styks'in sularına daldırarak ölümsüz kılmayı denemiştir fakat bunu yaparken bebeği bir ayağından tutar, böylece orası çocuğun vücudundaki tek korunmasız yer olarak kalır. Akhilleus, öldükten ve yeraltı cehennemine hapsedildikten sonra, aslında şöhretin onu tatmin etmediğini ve herkesçe bilinen fakat ölü bir kahraman olmaktansa zavallı bir çobanın kölesi olarak bile hâlâ hayatta olmayı yeğleyeceğini Odysseus'a itiraf eder.

AKHİLLEUS'UN KALKANI

İlyada'nın XVIII. Bölümü, Thetis'in, oğlu Akhilleus'a vermek için Hephaistos'tan istediği silahların yapılış aşamalarını detaylarıyla tasvir eder; Thetis sırası geldiği zaman "herkesin oğluna hayran kalmasını" istiyordur. Aksak tanrının ellerinden çıkan bu kalkan kelimenin tam anlamıyla olağanüstüdür.

İnsanları, hayvanları ve bitkileri, savaş ve barış sahnelerini hem kentsel hem kırsal bir plan üzerinde yansıtmış, hepsini kullanarak bütün bir kozmosu adeta yeniden yaratmıştır. Bu *ekphrasis**, bu detaylı ve net anlatım, hâlâ en bilinen sanat eserlerinden biridir.

ALKMENE

Zeus bir ölümlüyle birleşerek dünyaya bir yarı tanrı getirmeye karar verir. Bu yarı tanrının ona vekillik etmesini ve kaotik güçlere karşı verdiği savaşta askerlerinden biri olmasını ister çünkü Titanlar'la mücadelesinden sonra bin bir zorlukla tesis ettiği kozmostaki uyum hâlâ aynı güçler tarafından yerle bir edilme tehdidiyle karşı karşıyadır. Birleşeceği ölümlüyü seçme hakkını güzeller güzeli Alkmene'den yana kullanır; üstelik Alkmene'nin ne kadar iffetli bir kadın olduğunu ve kocası Amphitryon'a duyduğu büyük aşkı da biliyordur. Fakat bunların hiçbiri amacına ulaşması yolunda ona engel olmaz. Olympos'un tanrısı tereddüt bile etmeden Amphitryon'un görünümüne bürünür, bire bir aynısı olmuştur ve planladıklarının gerçekleşmesi için güzel kadınla yeterince uzun zaman geçirebilmek ister, bunun için Güneş'e doğmamasını emrettikten sonra tam üç gün boyunca onunla kalır. Bu sevişmelerin sonucunda Herakles doğar ve tıpkı babası gibi tüm hayatını kaosun güçleriyle savaşarak geçirecektir. Alkmene öldükten sonra Zeus'un isteği üzerine Hermes tarafından alınarak kutsanmışlar adasına götürülecektir; burası en kıymetli ölümlülerin hâlâ altın çağdaki gibi yaşamaya devam ettiği, adeta cennetin yeryüzündeki yansıması olan bir adadır.

ALTIN ÇAĞ

Altın çağ miti ilk olarak Hesiodos tarafından *İşler ve Günler*'de anlatılır. İnsanların kadınlardan değil, topraktan doğduğu; ağır çalışmayı, hastalıkları, yaşlılığın getirdiği acıları bilmediği kutsal bir dönemdir bu çünkü doğa çaba sarf etme-

* Görülen bir şeyi canlı kılarcasına betimleme –çn.

lerine gerek kalmadan yaşamak için ihtiyaç duydukları her şeyi son derece cömert bir şekilde insanlara sunar. Bu kutsal dönemde ölüm bile tatlıdır; hiçbir acı ya da endişe vermeden, hiç fark bile ettirmeden uykularında gelir alır insanları. Prometheus'un ve ilk kadın olan Pandora'nın ortaya çıkmasıyla birlikte bu altın çağ sona erecek ve arkasından birbirini az çok hızlandırılmış bir şekilde takip edecek olan dört gerileme çağı gelecektir: gümüş çağ, tunç çağ, Kahramanlar çağı ve son olarak demir çağ; yani sahipsizliğin ve ihmalkârlığın zirve yaptığı, günümüz insanının çağı.

ALTIN ELMA

Thetis ve Peleus'un düğünü devam ederken kutlamaya çağırılmayan anlaşmazlık tanrıçası Eris, davetlilerin ortasına altın bir elma atar; elmanın üzerinde "En güzellerine" yazıyordur. Peki kimdir o en güzelleri? Genç çoban Paris bu sorunun cevabını vermesi için seçilir ve elmayı, karşılığında kendine dünyanın en güzel kadınının aşkını sunacağını söyleyen Aphrodite'e verir. Güzel Helena'dır bu aşkı verecek kadın ve Paris'in onu kaçırmasıyla birlikte Troya Savaşı patlak verir.

ALTIN POST

Kral Athamas ikinci evliliğini İno'yla gerçekleştirir. İno, Athamas'ın ilk evliliğinden olan çocuklarını deliler gibi kıskanır ve onlardan kurtulmak için elinden ne geliyorsa yapar. Ülkedeki ekinlerin hasat vermediğinin farkında olan uyanık kadın ölümcül bir plan yapar ve Athamas'ı, tanrıların öfkesini dindirmek için çocuklarını kurban etmesi gerektiğine inandırır. Kâhininin sözlerinin çarpıtıldığını gören Zeus çocukları kurtarmak için muhteşem altın bir posta sahip uçan bir koç gönderir dünyaya. Phriksos ve kız kardeşi Helle koçun sırtına binip uçarak kaçmaya başlar fakat ne yazık ki kendini manzaranın güzelliğine kaptıran Helle daha yakından bakmak için aşağı eğilir ve denize düşerek boğulur (bu sebepten dolayı Çanakkale Boğazı o zamanlarda Hellespontos olarak adlandırılır). Kolkhis'e ulaşan Phriksos ise kral Aietes'e kendisine ha-

zırladığı karşılama için şükranlarını sunmak amacıyla koçu kurban ederek altın postu ona emanet eder; post artık o bölgeyi koruyan bir tılsım olarak kabul edilecektir. Bir ormanın en derinlerine saklanan ve bir ejderhanın bekçilik ettiği Altın Post, tüm bu önlemlere rağmen İason ve ona yardım eden yoldaşı büyücü Medeia tarafından ele geçirilecektir.

AMALTHEİA

Küçük bir bebekken büyükannesi Gaia tarafından bir mağaranın en derinlerine saklanan Zeus, büyüyene kadar keçi Amaltheia'nın bolluk boynuzundan beslenir ve bu keçinin postu sihirli olmasıyla ünlüdür, en sert çelikten yapılma silahlarla bile delinmesi imkânsızdır. Keçi kurban edildikten sonra Zeus o meşhur Aigis (keçi anlamındaki *aigos* kelimesinden gelir) kalkanını bu postu kullanarak yapacaktır ve bu kalkan özellikle Typhon'a ve Gigantlar'a karşı savaşında onu koruyacaktır. Zeus kalkanını en sevdiği kızı Athena'ya sık sık ödünç verir. Örneğin Gorgolar'dan Medusa'yı öldürebilmesi için Athena kalkanı bir ayna gibi kullanarak Perseus'a yardımcı olacaktır. Medusa'nın kafasını kestikten sonra Athena bu canavarın korkunç ve öldürücü yüzünü kalkanının üstüne kazıyarak çizdirir.

ANDROMEDA

Andromeda'nın annesi Kassiepeia, Nereus kızlarının en güzeli olmakla övünüp durur. O kadar abartır ki bu böbürlenmelere alınıp bozulan diğer Nereus kızları Poseidon'dan duruma müdahale etmesini ve *hybris*'e kapılarak günah işleyen bu insanı cezalandırmasını ister. Bunun üzerine bir deniz canavarı bölgeye korku saçmaya başlar. Kehanete göre bu canavarı sakinleştirebilmenin tek yolu Kepheus ile Kassiepeia'nın kızı olan Andromeda'yı ona sunmaktır. Böylece genç kız bir kayaya bağlanarak ölümcül bir kadere mahkûm edilir. Bu kayanın yakınlarından geçen genç Perseus, Andromeda'yı görür ve güzelliğine vurulur; Kepheus kendisine yardım elini uzatırsa kızını kurtarabileceğine söz verir. Genç kahraman canavarla karşı

karşıya gelir, (Hermes ve Athena'nın verdiği silahlar sayesinde) onu öldürmeyi başarır ve güzel Andromeda'yla evlenir.

ANTİGONE

Kral Oidipus ile Kraliçe İokaste'nin kızı olan Antigone, ailesine kutsal bir yasayla bağlıdır ve bu yasa, insanların elinden çıkabilecek tüm yasalardan üstündür. Oidipus, babasını öldürüp annesiyle evleneceğini öngören kehaneti bozamadığını öğrendikten sonra gözlerini oyar ve babasının bakımını üstlenen Antigone olur. Koluna girip Atina yakınlarındaki Kolonos'a gitmesine yardımcı olurken onunla tüm acısını paylaşır, Oidipus'un hayatı burada, Erinysler'in elinden son bulacaktır. Antigone babasının ölümünden sonra Thebai'ye döner ancak burada iktidarı ele geçirmek için birbiriyle savaşan kardeşleri Polyneikes ile Eteokles şehrin yedi kapısından birinin önünde girdikleri mücadelede birbirini öldürür. Dayısı Kreon'un emriyle Polyneikes'in cansız bedeninin kendi şehrine karşı savaştığı gerekçesiyle vahşi hayvanlara yem olarak atılması fikrini kabullenemeyen Antigone, kardeşini uygun bir şekilde toprağa vermek için, konan yasaklara karşı çıkar. Bunun ardından atıldığı zindanda kendini asarak intihar eder. Meşru bir gerçekliği aynı şekilde meşru başka bir gerçeklikle karşı karşıya getirdiği için, yani tanrıların ve kalbin yasasını insanların ve kentin yasasına karşı savunduğu için, tragedyayı eşsiz bir şekilde temsil eden, canlandıran bir kadın kahramandır.

APOLLON

Zeus ile Leto'nun oğlu, av tanrıçası Artemis'in ikiz kardeşi Apollon tanrıların en yakışıklısıdır. Aynı zamanda en zekilerinden biri olan Apollon tıp ve müzik alanında en yeteneklileridir ve bu iki alan da kozmik uyumu sembolize eder. Ölçülülük, güzellik ve uyum tanrısı da olan Apollon, dokuz Musalar'dan bu konuda yardım alır ve insanlar kozmik düzenle uyum sağlayabilmek istiyorlarsa ölçülü davranmak zorunda olduklarını, *hybris* günahını işlemekten kaçınmaları gerektiğini durmaksızın onlara hatırlatmakla yükümlüdür.

Kâhinlerin en meşhurunun, Delphoi kâhininin ilham kaynağı da Apollon'dur ve Delphoi'deki tapınağın ön tarafında, tüm Yunan kültürü içinde verilmiş mesajların kesinlikle en önemlileri kazınmıştır: "Kendini bil" ve "Ölçülü ol." Başka bir deyişle, kim olduğunu bil, kendini olduğundan başkası sanma ve hepsinden önemlisi *hybris* günahını işlemekten kaçın!

AREOPAGOS

İyi bir areopagos seçkin kişilerden oluşan, prestijli bir meclis anlamına gelir ve bu hem fazlasıyla bilinen hem de hâlâ oldukça yaygın bir tanımdır. Kelimeyi telaffuz ederken insanın bazen dili sürçüveriyor ve iyi bir areopagos yerine iyi bir "aeropagos" demek daha kolay geliyor çünkü havalimanı anlamına gelen "aéroport" kelimesi gibi aero- önekinin bulunduğu kelimelerin yaygın kullanımına çok daha alışkınız. Fakat bu sizi yanıltmasın çünkü kelimenin havayla ya da havacılıkla en ufak bir ilgisi yok. Etimolojisini hatırlamak için kelimenin kökenini savaş tanrısı Ares'ten (Latincede Mars olarak anılacak da olsa) aldığını bilmek yeterli olacaktır. Dolayısıyla kelime Yunancadaki *Aréios* (Ares) ve tepe anlamındaki *Pagos* kelimelerinden gelir. Yani areopagos, çok basitçe, Ares Tepesi olarak bilinen yerin özgün adıdır ve üstelik bu tepe hâlâ Atina'da bulunmaktadır. Burada sorulması gereken, neden bu adı almıştır ve Ares'le ilgisi nedir? Az sonra göreceğiniz gibi bu kelimenin mitolojik, siyasi ve dini olmak üzere üç ayrı boyutu vardır. Kronolojik açıdan, her zaman olduğu gibi en önce mitoloji gelir. Savaş tanrısı Ares şiddeti, kan dökmeyi, hatta katliamları seven bir tanrıdır. Ne nazik biri, ne bir şair ne de zeki bir tanrıdır, daha ziyade kaba saba biridir, yani Athena'nın tam tersi. Athena da savaş tanrıçasıdır fakat zeki ve stratejik bir savaş tanrıçasıdır; bu da onu Ares'ten kat be kat güçlü ve çok daha ilginç kılar. Yine günlerden bir gün Ares, Halirrhotios adında birinin, kızı Alkippe'ye tecavüz etmeye kalkıştığını fark eder. Ne kötü bir fikir... Ares bunu görür görmez Olympos'tan iner ve tecavüzcüyü kılıçtan geçirir. İş bu ya, Halirrhotios da Poseidon'un çok sayıdaki korkunç çocuklarından biridir. Kudretiy-

le toprağı titreten Poseidon apar topar diğer Olymposlulara şikâyete gider. Olymposlular bu tepede bir araya gelerek orayı kocaman gri bir mermerden tek parçalık bir blok halinde yapılmış bir tür mahkemeye çevirir ve böylece Atina'da bulunan bu tepe areopagos adını alır. Tanrılar Ares'in işlediği cinayeti yargılar ve beraatına karar verirler. Buraya verilen isim farklı anlamlara gelecek biçimde de olsa (çünkü söz konusu kurum gerçek bir evrim geçirecektir) Atina siyasetinde kullanılmaya devam edecektir ve özellikle 500 ile 300 yılları arasına tekabül eden Atina demokrasisi boyunca, kentte önemli idari görevleri yerine getirmiş vatandaşlardan, yani dokuz Arkhon'dan oluşan bir bilgeler meclisini tanımlamakta kullanılacaktır. Areopagos demokrasiye günümüzdeki anayasa konseyindekine benzer bir tür oligarşik denge prensibi getirmiştir ki bu konseyin de dokuz bilgeden oluştuğu ileri sürülüyor fakat onu meydana getiren isimleri göz önünde bulundurduğumuzda bunun tartışmaya açık olduğu çok aşikâr (özellikle eski başkanlarının siyasi anlamda tamamen tarafsız olduklarının ne denli kuşkulu olduğu düşünülürse). Son olarak kelimenin dini boyutuna gelirsek, İncil'in beşinci kitabı Elçilerin İşleri'nde anlatıldığına göre Pavlus, Atinalıları dindar bir halk olduklarından dolayı kutlama konuşmasını da areopagosun önünde gerçekleştirir; öylesine dindarlardır ki kentlerini süsleyen çok fazla sayıdaki sunak arasında, "bilinmeyen tanrı"ya adanmış bir tanesi bile vardır. Elbette Pavlus'a göre burada, yeniden dirilişinin *Müjde* ile, *euanggelia* ile haber verildiği Hıristiyan Tanrı'dır söz konusu olan ve her ne kadar Hıristiyanlar için en önemli vaatlerden biri olsa da hepimizin de bildiği gibi Yunanlar buna oldukça şüpheli yaklaşacaktır.

ARGO

Kentlerin en büyüğü Argolis'in prensi Argos tarafından dahice tasarlanan ve yine onun *Argo* ("tez giden") adını verdiği bu gemi, İason ve yoldaşlarının Altın Post'un arayışına çıkarken kullandığı gemidir. Pruvasında bulunan, kutsal bir meşeden oyularak yapılmış gemi başı süsü bazen tanrıça Athena'yı bazen de

Hera'yı yansıtan bir heykeldir aslında, ama aynı zamanda kehanetlerde bulunan bir sese sahiptir ve bu, gemicilerin ileride karşılaşacağı bazı tehlikelerin üstesinden gelmeleri açısından epey faydalı olacaktır. Argonautlar, seferlerinin dönüşünde, tüm yolculukları boyunca kendilerine sık sık yardımcı olan deniz tanrısı Poseidon'a şükranlarını sunmak ve onu onurlandırmak için bir kurban vermeyi kararlaştırırlar ve bir sunu olarak *Argo*'yu yakarlar. Poseidon da bu jestlerine karşılık bir teşekkür olarak gemiye ikinci bir hayat verir; bu kez onu bir takımyıldıza dönüştürecektir. Ne yazık ki birçok yorumcunun yaptığı gibi bu Argos'u diğer iki Argos'la karıştırmamak gerekiyor: Biri, Hermes tarafından öldürülecek yüz gözlü canavar Argos, diğeri sahibi Odysseus'a kavuşacakken ölen köpek Argos.

ARGONAUTLAR

Gemileri *Argo*'dan dolayı Argonautlar adıyla anılan gemiciler, İason'un maceralarında ona eşlik eden, Altın Post arayışında yardımcı olmak için onunla birlikte yola koyulan elli yoldaştır. *Argo*'daki gemiciler arasında pek çok kahraman yer alır: Theseus, Orpheus, Kastor ve ikizi Polydeukes, Herakles ve sevgilisi Hylas, bir vaşağın keskin görüşüne sahip olan Lynceus, pilot Tiphys, rüzgârın uçma yetisine sahip oğulları Boreadlar ve tabii en önemlisi, seferdeki tek kadın, aynı zamanda (daha sonraları Bugatti'nin ürettiği en güzel otomobillerden birine, "Atalante coupé"ye adını verecek olan) dünyanın en hızlı kadını Atalante. Bu kahramanlardan her biri, ne tür bir tehlikeyle karşılaşırlarsa karşılaşsınlar, sahip oldukları yetenekleri ortak amaçları için ortaya koyacaklardır. Öngörülen kehanette de belirtildiği üzere, bu elli maceracıdan üçü seferde hayatını kaybedecek, biri, yani Herakles de kaybolan Hylas'ı yeniden bulmak umuduyla yurduna yürüyerek dönecektir.

ARGOS

Mitin farklı versiyonlarının birçoğunda, canavar Argos'un yüz tane gözü olduğundan ve bu gözlerin ona Hera tarafından verilen görevi yerine getirmesinde yardımcı olduğundan bahsedilir.

Bu görev Zeus'un âşık olduğu ve aşırı derecede kıskanç karısının şüphelerini üzerine çekmemek için bir ineğe dönüştürdüğü genç rahibe İo'ya bekçilik etmektir. Daha sonra Zeus, Hermes'e İo'yu kurtarmasını emreder. Kanatlı tanrı Hermes yeri gelir uzaktan fırlattığı bir taşın yardımıyla, yeri gelir o korkunç gardiyanı Pan'ın flütüyle uyutarak, bir şekilde Argos'u öldürmeyi başarır. Hera ise ölen canavarın gözlerini toplayarak kendisine atfedilen hayvanın, tavuskuşunun tüylerini süslemekte kullanacaktır.

ARİADNE

Minos ile Pasiphae'nin kızı olan Ariadne, Theseus'a ilk görüşte âşık olur. Theseus mimar Daidalos'un tasarlayıp inşa ettiği labirentin içinde saklanan canavar Minotauros'a yem olarak o labirentin içine gönderilmek üzere gemiyle Girit'e gelmiş bir gruptaki gençlerden biridir. Genç adamın öldüğünü görme düşüncesine tahammül edemeyen Ariadne, Theseus'un birçok canavarla karşı karşıya geldiğinden ve elde ettiği başarılardan da az çok haberdardır. Labirentin içinde kaybolmaması için, içeri girerken ucunu girişe bağlayacağı ve ilerledikçe yavaş yavaş açarak arkasında bırakacağı bir yumak ip verir ona, böylece Theseus Minotauros'u öldürdükten sonra yolunu kaybetmeden labirentin çıkışını bulabilecektir. Plan gerçekten işe yarar ve Theseus canavarı öldürdükten sonra çıkış yolunu bulur, hayatta kalan birkaç kişiyi ve güzel Ariadne'yi de yanına alarak gemiye binip oradan kaçar. Fakat ne yazık ki bu, tanrıların, gençleri aşklarını huzur içinde yaşayabilmeleri için rahat bırakacakları anlamına gelmiyordur. Dönüş yolunda Athena Theseus'un karşısında belirir ve ona Ariadne'yi bir adaya terk etmesi emrini bildirir çünkü Dionysos da genç kıza âşık olmuştur ve onu alıp karısı yapmak istiyordur. Theseus yüreği kan ağlayarak da olsa Ariadne'den vazgeçmek zorunda kalacak ve bu üzüntüsünden dolayı Atina'ya yaklaştıklarında direğe beyaz yelkenleri çekmeyi unutacaktır. Theseus'un babası, Atina kralı Aigeus, seferden dönerken bir zafer işareti olarak beyaz yelkenleri açmasını istemiştir ondan, ancak oğlunun gemisinin bir yas alameti olan siyah yelkenlerle dön-

düğünü görünce kendini denize atar ve boğulur. O zamandan beri de bu deniz onun adını taşır...

ARİSTEİA

İlyada'nın V. Bölümünde adıyla sık sık karşılaştığımız Yunan savaşçı Diomedes'in gerçekleştirdiği kahramanlıklar "aristeia" olarak adlandırılır. Bu kelime yiğitçe gerçekleştirilen bir dizi kahramanlığın alışılagelmişin çok çok dışında olduğu ve bunları gerçekleştiren kişinin tıpkı şan şöhret sahibi bir kahraman gibi efsanelerde yerini almaya, ün kazanmaya ve övgülerle anılmaya hak kazanacağı anlamına gelir. Diomedes'e o gücü ve cesareti veren, tanrıça Athena olur elbette –ki eşi görülmemiş bir parlaklıktaki silahlarından da bunu anlayabiliyoruz– fakat Diomedes de Troya cephelerinde gerçekten çok büyük işler başarır. Hatta iki tanrıyla karşı karşıya gelecek kadar ileri bile gider: Aphrodite bileğinden yaralanacak, savaş tanrıçasından kendisi bile fazlasıyla korkan sevgilisi Ares ise karnından çok acı verici bir yara alacak ve bu yara yüzünden savaş alanını terk etmek zorunda kalacaktır.

ASKLEPİOS

Apollon Olymposlu tanrıların en yakışıklısı olsa da çok mutlu bir aşk hayatı olmamıştır. Örneğin Kassandra onu reddeder, Nympha Daphne ise onun kur yapma girişimlerine karşılık vermek yerine ondan kaçmayı tercih eder ve bir defne ağacına dönüşür, Apollon da o ağacın dallarından ve yapraklarından kendine bir taç yapacaktır ve bu taç onun simgesi haline gelecektir. Koronis'le de aynı şeyi yaşar. Koronis çok güzel bir genç kadındır ve Apollon'dan hamile olmasına rağmen onu sıradan bir ölümlüyle aldatır. Apollon bu kadarına dayanamaz: Kadının bedenini oklarıyla delik deşik eder fakat kendi çocuğunu taşıdığını görünce bir yolunu bulup bebeğin doğmasını sağlar. Bu bebek Asklepios'tur ve dolayısıyla *in extremis* kurtulur. Ölü bir kadından dünyaya geldiği için daha doğar doğmaz hayatı yeniden doğuşun simgesi olacaktır. Babası onu Kentaur Kheiron'a emanet eder ve Kheiron ona iyileştirme sanatını öğretir:

Asklepios tıbbın temsilcisi haline gelecek ve dünyada ölüleri bile diriltme yetisine sahip tek canlı olacaktır. Fakat herhangi bir ölüyü diriltirse *hybris* günahını işlemiş olur çünkü bu diriliş kozmik düzeni altüst eder. Zeus onu yıldırımlarıyla çarparak cezalandıracaktır ama babasının isteği üzerine Asklepios'u Ophiuchus takımyıldızına dönüştürür, bunun sebebi ise yılanın deri değiştirmesinin yeniden dirilişi sembolize etmesidir.

ATHENA

Zeus ilk karısı Metis'i hamileyken yutar; bunun sebebi doğacak çocuğunun erkek olmasından ve onu tahtından indirip yerini almasından korkmasıdır. Metis kurnazlık ve zekâ tanrıçasıdır, Athena da böylece doğrudan Zeus'un kafasından doğar ve Zeus'un tüm çocukları arasında en sevdiği kızı ve ona en benzeyenleri olacaktır. Savaş ve sanat (teknik) tanrıçası Athena, kardeşi Ares'ten kat be kat daha zeki, daha güçlü ve daha kurnazdır. Bu keskin zekâsını annesinden almıştır ve en sevdiği kuş olan ve karanlıkta görebilen baykuş da bu zekâsını sembolize eder.

ATLAS

Atlas, Titan İapetos'un oğullarından biri, dolayısıyla Prometheus ile Epimetheus'un kardeşidir. Zeus'un adil, huzurlu, güzel ve uyum içinde bir kozmik düzen tesis etmek için savaşmak zorunda kaldığı kaotik güçlerin bir parçasıdır. Ona karşı savaştığı için Zeus, Atlas'ı gökkubbeyi omuzlarının üstünde taşımaya mahkûm ederek cezalandırır. Herakles yerine getirmek zorunda olduğu işlerden biri için geçici olarak Atlas'ın yerine geçmek zorunda kalır, daha sonra bu ağır yükten kurtulduğu için çok rahatlayan Atlas'ı bir yolunu bulup kandırarak gökkubbeyi tekrar onun omuzlamasını sağlar.

BAKKHALAR

Bakkhalar ya da Mainadlar Dionysos'un kortejinin bir parçasıdır. Doğadaki eğlenceli ruhları temsil ederler. Genellikle dağınık saçlı, çılgın, yalnızca birkaç parça kıyafetle, hatta çıplak

bir şekilde, alınlarına düşen sarmaşıktan bir taç ve ellerinde bir thyrsosla (etrafı yine sarmaşıklarla çevrili ve tepesinde bir kozalak bulunan bir tür mızrak) resmedilirler. Dionysos'un icat ettiği şarabın etkisiyle kendilerinden geçip delirdiklerinde hayvanları, hatta emzirme çağındaki bebekleri canlı canlı parçalarına ayırmaktan çekinmezler çünkü birbirlerini çiğ insan etiyle beslemek isterler. Lykurgos'un korkunç sonunun ya da Pentheus'un ölümünün anlatıldığı bölümlerde karşımıza çıkarlar. Hezeyana kapıldıkları ve çıldırdıkları için her türlü sapkınlığa meyilleri vardır. Aralarından bazıları Nysa Dağının Nymphalar'ındandır. Dionysos küçücük bir bebekken Hermes onu bu genç kadınlara emanet eder ve Dionysos'un adı da buradan gelir (dionysos = Nysa tanrısı).

BAKÜS ŞENLİKLERİ

Şarap, çılgınlık, eğlence ve vahşi doğa tanrısı Dionysos (Dionysos'a verilen birçok isim arasında "Bakkhos" da vardır ve Latincede Bacchus olarak anılır) onuruna düzenlenen bu şenlikler, gürültülü ayin alaylarının da eşlik ettiği büyük eğlencelerdir ve bu ayinler sırasında her tür taşkınlığa rastlanabilir. Dionysos'un kortejini oluşturan ve sarhoşlukla kendilerinden geçen Bakkhalar, en dizginsiz tutkulara kapılarak cinselliklerini, sarhoşluklarını, transa geçme hallerini, hatta ekstrem boyutlara varan sadistliklerini en uçlarda yaşar.

BİBLİOTHEKA

Etimolojik olarak bibliothèque [*kitaplık, kütüphane*] kelimesi "kitapların konulduğu mobilya" anlamına gelir fakat zaman zaman kelimenin ilk anlamında değil, "kitapların kitabı," yani belirli bir konuda mevcut tüm bilgilerin toplandığı bir derleme anlamında kullanılır. Apollodoros'un *Bibliotheka*'sı da bu anlama gelir; bir mobilya ya da bir bina değil, mitolojiye ilişkin sahip olunan tüm bilgileri kayıt altına almak amacıyla II. yüzyılda yazılmış bir kitaptır. Yunan mitlerinin farklı versiyonlarını öğrenebilmemiz açısından elimizin altında bulunan en değerli kaynaklardan biridir.

BOLLUK BOYNUZU

En yaygın bilinen anlatıma göre genç Zeus bebekken sütüyle beslendiği keçi Amaltheia'yla oynarken, hayvanın boynuzlarından birini istemeden koparır ve bu boynuzdan nektar ve ambrosiadan (bu kelime etimolojik olarak "ölümsüzler" anlamına gelir, *a-brotoi*) oluşan tanrısal bir besin boşanırcasına akar. Mitin farklı bir versiyonuna göreyse Herakles'in bu boynuzu nehir tanrı Akheloos'la savaşırken ondan kopardığı ya da Herakles'in kopardığı boynuza karşılık Akheloos'un bu boynuzu ona hediye ettiği söylenir. Hangisi olursa olsun, bu boynuzun isteyebileceğimizden bile fazla yiyecek ve içecekle sürekli dolup taşma özelliği vardır ve "bolluk boynuzu" adı buradan gelir.

CENAZE MÜSABAKALARI

Cenaze müsabakaları savaşta ölen bir kahramanı onurlandırmak amacıyla düzenlenir. Bu müsabakalar cenaze töreninden sonra başlar ve on güne kadar sürebilir. Düzenlenenler arasında araba yarışı, koşu yarışı, silahlı düello (*hoplomakhia*), disk atma, cirit atma ya da okçuluk müsabakaları bulunur. *İlyada*'nın özellikle XXIII. Bölümünde detaylarıyla anlatılan bu müsabakalar, Panathenaia şenlikleri ve Olimpiyat oyunlarıyla birlikte, Antik Yunan'da karşılaşılan en eski spor etkinliklerinden birini teşkil eder.

DAİDALOS

Yeri geldiğinde bir mimar, yeri geldiğinde bir heykeltıraş, yeri geldiğinde dahi bir mucit olan bu Atinalı, kraliyet ailesinin bir üyesidir ve Yunan mitolojisinin "Arşimet"i olarak bilinir. Daidalos'un hayatına dair dört anekdot özel bir dikkati hak eder çünkü çok zengin bir mitolojiyi içinde barındırır. Öncelikle Minos'un kızlarından biri olan Ariadne'nin Theseus'u kurtarmasını sağlayan meşhur ip yumağı, Theseus Minotauros'u öldürdükten sonra Labirent'ten çıkmasına yardımcı olur: Tek yapması gereken, ipin ucunu girişe bağlamak, ilerledik-

çe yumağı açmak ve çıkışı bulmak için dönerken onu takip etmektir. İkinci anekdotun hikâyesi biraz daha uzun: Theseus Minotauros'u öldürdükten sonra Ariadne'yle birlikte oradan kaçmalarına yardımcı olduğu için Daidalos'u cezalandırmak isteyen Minos, onu oğlu İkaros'la beraber Labirent'teki kulesine hapseder. Oradan kurtulmak için Daidalos kendine ve oğluna elleriyle kanat yapar ve balmumuyla yapıştırarak sırtlarına takar. Fakat ne yazık ki zavallı İkaros güneşe fazla yakın uçar, sırtındaki balmumu erir ve böylece çocuk denize düşüp boğularak ölür. Üçüncü anekdot: Daidalos kaçmayı başarır fakat öfkeden deliye dönen Minos onu tekrar yakalamak için bir kurnazlık düşünür. Küçücük bir deniz kabuğunun o incecik sarmalı arasından bir ipi geçirebilmeyi (labirent metaforu) her kim başarırsa onu ödüllendireceği söyler. Kaçıp Kral Kokalos'un avlusunda saklanan Daidalos çözümü bulur. Bir karıncanın ayağına bir ip bağlar, deniz kabuğunun üstünü deler ve deliğin üzerine bal sürer. Daha sonra karıncayı alıp deniz kabuğunun açık tarafından içeri sokar. Balın kokusuyla iştahı kabaran karınca deliğe ulaşana kadar sarmal boyunca ilerler. Bu deniz kabuğunu gören Minos'un şüphesi kalmaz, Daidalos'u bulmuştur. Son olarak Daidalos'un pek de iyi bir insan olmadığını eklemek gerek, bir bilge olduğu söylenemez. Yalnızca kralına sürekli ihanet etmekle kalmaz, aynı zamanda öz yeğenini öldüren bir canidir çünkü onu hastalık derecesinde kıskanır, hatta hasetlenir. Kimsenin kendinden daha kurnaz olmasını istemez. Atölyesi Atina'dadır. Apollodoros'un da göndermede bulunduğu bu anekdotu detaylarıyla anlatan Sicilyalı Diodorus'un söylediğine göre, Daidalos bir gün Talos ismindeki yeğenini çırak olarak alıp atölyesine götürür. Fakat ne yazık ki Talos çok yetenekli bir çocuktur. Kendi de inanılmaz yetenekli olan Daidalos, Talos onun yardımı olmadan, tek başına çömlekçi çarkını –vazolar, sağraklar, kâseler, tabaklar, kavanozlar vs yapmaya yarayan çok kullanışlı bir alet– icat ettiğinde çırak ustayı geçecek korkusuna kapılır ve onun kendisi için bir tehdit olduğunu düşünür. Üstelik bu yetmezmiş gibi Talos bir de metal testereyi icat eder. Daidalos kıskanç-

lıktan deliye döner ve çok öfkelenir; öyle ki bir nefret anında genç yeğenini öldürüverir (Apollodoros'un söylediğine göre, onu Atina'daki yüksek yerlerden birinden, Akropolis'ten atarak öldürür). Bundan dolayı *Areopagos* mahkemesinde yargılanacaktır; savaş tanrısı Ares'in yargılanmasından sonra bu adı alan mahkemeden farklı zamanlarda tekrar bahsedeceğim. Bu saygın mahkeme Daidalos'u suçlu bulur ve Girit'te sürgüne mahkûm eder. Bu karakterden alınacak felsefe dersi: Bilim ve bilgelik aynı kavramlar değildir, zekâyla ahlak da. Hem bir dahi hem de namussuz biri olabiliriz, hem bir mucit hem de aşağılık biri de...

DANAE

Bir kâhin, prenses Danae'nin bir oğlu olacağını ve bu çocuğun büyükbabasını öldüreceğini söyler. Bu yüzden Danae'nin babası Akrisios kızını bir hizmetçiyle birlikte yeraltında bir mağaraya hapseder, sıkı sıkıya kapalı olsun diye mağaranın duvarlarını tunçtan tabakalarla kaplar. Fakat gözünden hiçbir şey kaçmayan Zeus genç kızın olağanüstü güzelliğini fark eder; kız tam zevkine göredir, kendisine bir oğul, vekilliğini yapacak müstakbel bir asker vermek için son derece uygun bir adaydır. Zindanında esir vaziyette yerde yatan Danae'nin bedenine yağmur olup yağmak için altından damlalara dönüşür. Daha sonra tekrar insan formunu alır ve Danae'yi onu bekleyen yazgı konusunda teskin eder. Birkaç ay sonra, babasının aldığı tüm önlemlere rağmen Danae Perseus'u dünyaya getirir, Zeus'tan olan bu çocuk Gorgolar'dan Medusa'yı öldürme görevini üstlenecektir. Elbette öngörülen kehanet de gerçekleşecek ve Perseus büyükbabası Akrisios'u bir disk atma yarışması esnasında, istemeden de olsa öldürecektir.

DEUKALİON VE PYRRHA

Prometheus'un oğlu Deukalion, Epimetheus ile Pandora'nın kızı Pyrrha'yla evlenmiştir. İnsan ırkının tanrılara yüz çevirdiğini ve *hybris*'e kapılma günahını işlediğini fark ettiği için tüm insanlığı bir tufanla ortadan kaldırarak onlardan

korkunç bir intikam almak isteyen Zeus, iyi ve doğru bir çifti bu tufandan koruyarak kurtarmaya karar verir ve tercihini Deukalion ile Pyrrha'dan yana kullanır. İnşa ettikleri gemiye her cinsten hayvandan birer çift alan Deukalion ve Pyrrha, yedi gün boyunca sularda sürüklendikten sonra tufanın nihayet durulmasıyla birlikte yeniden karaya ayak basar. Karaya çıkınca adalet tanrıçası Themis'e seslenir ve merhamet için ona yalvarıp yakarmaya başlarlar. Themis'in söylediklerini dinleyerek, topladıkları taşları omuzlarının üzerinden atıp yere fırlatırlar ve böylece sağlıklı, saf, hem kendiyle hem tanrılarla hem de kozmik düzenle uyum içinde yepyeni bir insan ırkına can verirler.

DİONYSOS

Olymposlu tanrılar arasında en tuhaf olanıdır. Zeus ile Thebai prensesi Semele'nin oğlu olan Dionysos annesinin karnından çekilip çıkarılır çünkü Semele Zeus'u tüm tanrısal muhteşemliğiyle olduğu gibi görmek ister fakat Zeus gözleri kör edecek bir parlaklığa sahiptir ve bu parlaklığa maruz kalan Semele yanarak can verir. Bunun üzerine Zeus fetüsün gelişimi ve gebelik süresi tamamlansın diye onu uyluğuna yerleştirir ve "İupiter'in uyluğundan doğmak" deyimi buradan gelir. Dionysos eğlencenin, şarabın, sarhoşluğun, çılgınlığın, vahşi doğanın ve tüm seksüel sapkınlıkların tanrısıdır. Badem gözleri, melez ten rengiyle her şeyden önce ahenksizliğin, uyumsuzluğun beden bulmuş halidir ve sürekli peşinde gezen korte-jiyle, Mainadlar ve Satyrler'den oluşan thyasıyla dolaşır. Hükümdarlığını temsil eden asa, tepesinde bir kozalak bulunan thyrsosudur. Dionysos, Olympos'un tam kalbinde, ötekiliğin ve tuhaflığın bir tecessümüdür.

DİOSKURLAR

Kastor ve Polydeukes, Zeus ile Zeus'un bir kuğu görünümüne bürünerek baştan çıkardığı Leda'nın aşkından doğmuştur. Leda'nın aynı gün ölümlü kocasıyla da seviştiği ve bu sevişmelerden iki çift ikizin dünyaya geldiği söylenir: Polydeukes ile

Helena ve Kastor ile Klytaimestra. Dioskurlar Argonautlar'la birlikte sefere katılır ve özellikle Bebrykeslerin kralı Amykos'u alt etmeleriyle ün salacaklardır. İolkos'a dönerlerken, şehri yerle bir etmesi ve Pelias'ın oğlu Akastos'u tahtından indirerek onun yerine geçmesi için İason'a yardımcı olurlar.

EKHİDNA

Bir kadın gövdesine ve bir yılan kuyruğuna sahip canavar Ekhidna, tıpkı Typhon gibi kozmostaki uyumu tehdit eden kaotik canlılardan biridir. Farklı versiyonlarda, Pontos ile Gaia'nın çocuklarının kızı olacağı ya da doğrudan Gaia ile Tartaros'un soyundan geleceği söylenir. Tüm versiyonlarda bu yılan-kadın, Typhon'la birleşerek en az kendileri kadar korkunç canavar çocuklar dünyaya getirir: Yeraltı cehennemine bekçilik eden köpek Kerberos, Lerna hydrası, Khimaira bunlardan bazılarıdır.

EPİGONLAR

Thebai şehrine düzenlenen ilk sefere katılmış yedi komutanın oğulları. Yapılan savaşta Oidipus'un oğulları Eteokles ile Polyneikes birbiriyle karşı karşıya gelir ve birbirini öldürür. Epigonlar babalarının intikamını almak ister, ikinci bir sefer başlatılır ve bu kez onlar silahları ellerine alır. Bu seferin başarıya ulaşmasıyla birlikte Thebai'yi ele geçirecek ve şehri yerle bir edeceklerdir.

EPİMETHEUS

Titan İapetos'un oğlu Epimetheus, Prometheus ile Atlas'ın da kardeşidir. Adı "geç düşünen, iş işten geçtikten sonra anlayan" anlamına gelir. Kardeşine göre ("Pro-metheus"= önceden düşünen, tıpkı satrançta olduğu gibi rakiplerinden bir adım önde olan) çok daha az zeki olan Epimetheus, Prometheus'un tüm uyarılarına rağmen, Olymposlu tanrıların kendisine verdiği armağanı kabul etmeye karar verir. Bu armağan göz kamaştırıcı güzellikteki genç kadın Pandora'dır ve Hermes onu yanında o meşhur kutuyla birlikte teslim eder. Kısa süre sonra

bu kutudan çıkacak kötülükler insanlığı cezalandırmak için her yere saçılacaktır çünkü insanlar Prometheus'un kendilerine verdiği ateşi ve teknikleri kabul etmiş, böylece *hybris*'e kapılma ve Zeus'un tesis ettiği kozmik düzene karşı bir tehdit oluşturma günahlarını işlemiştir.

ERİNYSLER

Kronos, babası Uranos'un cinsel organını kestiğinde etrafa saçılan kan damlaları Gaia'ya, toprağa düşer ve bu kan damlalarından doğan Erinysler –Vergilius'un söylediğine göre üç kişilerdir: Alekto, Tisiphone ve Megaira– intikam tanrıçalarıdır. Genellikle aile içinde ağır bir suç işlendiğinde duruma müdahale ederler ve bu, Uranos'un iğdiş edilmesinin ardından kendilerinin dünyaya gelmesine yol açan dramatik koşullara bir göndermedir. Örneğin zavallı Oidipus'u yeraltı cehennemine götürme görevini onlar üstlenir. Kocaman kanatları, yılanlarla dolu saçları vardır, ağızlarından sürekli kan damlar ve o koca keskin pençeleri sayesinde yakalayıp Hades'in ölüler diyarına götürecekleri kurbanlarının kaçmasına olanak bile tanımazlar. O kadar korkutuculardır ki sırf onları öfkelendirmemek için olduklarının tam aksini betimleyen isimlerle de anılırlar; "Eumenidler" ya da "İyi Niyetliler" gibi.

GILGAMIŞ

Odysseus, Herakles ya da İason gibi büyük Yunan kahramanlarının aksine, Gılgamış'ın gerçek bir karakter, gerçek bir insan olduğu, günümüzde Irak'ta bulunan Uruk şehrinin büyük krallarından biri olduğu varsayılır. Adını taşıyan destan, insanlık tarihinde yazılmış ilk edebi eserdir. Destanın ilk versiyonu, MÖ XVIII. yüzyıla doğru Sümerce yazılmıştır. Bu destanda, Gılgamış'ın kısa süre sonra ölecek öteki-ben'i Enkidu'yla arkadaşlığı anlatılır. Ölümün o dayanılmaz geri döndürülemezliğini reddeden Gılgamış, ölümsüzlük arayışına çıkmaya karar verir ve tufanda hayatta kalmayı başaran Utnapiştim'in yanına giderek aradığı önemli cevapları onda bulmayı umar. Fakat Gılgamış gerçeklerle yüzleşmelidir: Her

insan ölümlüdür ve kimsenin kaçamayacağı bu durumu sağduyuyla kabullenmek gerekir.

GİGANTLAR

Gigantlar ilk kaotik tanrısal varlıklar olan Titanlar ve Yüz Kollular'ınkine benzer bir güce sahip korkunç canlılardır. Erinysler gibi onlar da Uranos'un iğdiş edilmesiyle birlikte Gök'ten Gaia'ya düşen kandan doğmuşlardır. Topraktan baştan aşağı silah ve zırh kuşanmış bir şekilde çıkarlar ve tamamen vahşete, savaşa adanmışlardır. Hesiodos Gigantlar konusunu daha detaylı ele almaz fakat başka eserlerde onların tanrılara karşı başkaldırışları ve bunun üzerine başlayan gigantomakhia isimli o korkunç savaş anlatılır. Herakles de tanrılara yardım eli uzatmak için bu savaşta yerini almıştır.

GİGANTOMAKHİA

Gigantomakhia, Gigantlar'la Olymposluları karşı karşıya getiren acımasız savaşın adıdır. Tanrılarla insanlar arasındaki ara canlılar olan Gigantlar, Olympos'u fethetmeye kalkışır ve dağları birbiri üstüne yığarak Olympos'un zirvesine ulaşmaya çalışırlar. Bazen ölümlü, bazen ölümsüz olabilmek gibi bir özellikleri vardır: Toprağa değebildikleri ya da anneleri Gaia'nın üzerinde yetişen bir bitkiyi yiyebildikleri an ölümsüz, aynı anda bir tanrı ve bir ölümlü tarafından ya da tek başına bir yarı tanrı tarafından öldürüldükleri zaman da ölümlü olurlar. Gigantomakhia ile Gigantlar'ın kökünü kazımak için Herakles'in Olymposlulara destek olmaya gitmesinin sebebi budur.

GORGOLAR

Gorgolar olarak bilinen Sthenno, Euryale ve Medusa ilk nesil tanrılardandır ve bu yüzden her şeyden önce kaosa, savaşa ve vahşete meyilli tanrısal varlıklardır. Bir gün, Athena'dan daha güzel olduklarını dile getirirler. Önceden gerçekten çok güzel olan bu üç kız kardeşin bu şekilde *hybris*'e kapılmasından dolayı tanrıça Athena onları iğrenç denebilecek kadar çirkin bi-

rer canavara dönüştürerek cezalandırır. Kocaman yuvarlak bir kafaları, yaban domuzlarınınki gibi uzun sivri dişleri, sürekli ağızlarından sarkan bir dilleri, tunçtan elleri, metal kanatları ve yılanlardan oluşan saçları olan bu canavarların aynı zamanda insanı kelimenin tam anlamıyla taş eden öldürücü bir bakışları vardır; onlarla göz göze gelme talihsizliğine düşen herkes taştan bir heykele dönüşür. Ölümün yüzüne bakmanın imkânsızlığını sembolize ederler. Gorgolar arasında ölümlü olan sadece Medusa'dır ve Perseus, Athena'yla Hermes'in de yardımıyla onu öldürmeyi başaracaktır.

GRAİALAR

Denizin tanrısal varlıkları Phorkys ile Keto'nun kızları olan Graialar, Gorgolar'ın kız kardeşleridir. En tuhaf özellikleri, yaşlı birer kadın olarak doğmalarının yanı sıra üçünün birlikte kullanmak için tek bir dişe ve tek bir göze sahip olmalarıdır; dişi ve gözü sürekli sırayla değişerek kullanırlar. Kendi halinde ihtiyar kadınlar gibi gözükseler de aslında hepsi birer canavar, genç insanları iştahla yiyen birer dev anasıdır. Perseus muhtaç oldukları tek varlıklarını, sadece bir tane olan gözlerini ve dişlerini ellerinden aldıktan sonra, yalnızca öğrenmek zorunda olduğu bir bilgi karşılığında onları geri vereceğini söyler: Gorgolar'ın yaşadığı mağaranın nerede olduğunu bir tek Nymphalar biliyordur ve Perseus da Nymphalar'ın yerini bilmek ister.

HARPYALAR/FURİALAR

Harpyalar bir kadının kafasına ve bir kuşun bedenine sahip, güçlü ve keskin pençeleri olan, küçük çocukları kapıp uçarak kaçıran kanatlı perilerdir. İsimleri "Kasırga," "Hızlı Uçan" ve fırtına öncesi anı simgeleyen "Karanlık"tır. Daha sonraları, Latinler Harpyalar'ı "Furialar" olarak adlandıracaktır. Thaumas ile Okeanid (Titan Okeanos'un kızı) Elektra'nın kızları olan Harpyalar, Olymposlular öncesi nesilden gelen tanrısal varlıklardır. Dolayısıyla onlar da kaotik canlılardır ve dünya üzerindeki korkunç eylemleri bunun göstergesidir: Çocukları kaçırmalarının

yanı sıra ruhları da çalarlar. İsimleri Yunancada "kaçıran" anlamındaki *arpuiai* kelimesinden gelir. Karşımıza çıktıkları en bilinen bölüm, İason ve Argonautlar mitolojisinden bir parçadır, bu da Altın Post'un arayışına çıktıkları seyahate ait kesinlikle benzersiz bir andır: İason ve Argonautlar zavallı ihtiyar Phineus'un adasında mola vermek zorunda kalır ve Phineus burada Harpyalar'ın eziyetlerine sürekli maruz kalıyordur.

HEKANTONKHEİRLER ya da YÜZ KOLLULAR

Yine Gaia ve Uranos'un birleşmesinden doğan Hekantonkheirler (kelime anlamıyla "Yüz Kollular"), ait oldukları soydaki en güçlü, en kocaman ve en çirkin canlılardır. Ellişer kafası ve yüzer tane kolları olan Kottos, Briareus ve Gyes, Titanlar'a karşı verilen savaşta Zeus ve diğer Olymposlular için çok kıymetli müttefikler olacaklardır.

HEPHAİSTOS

Latincede Vulcanus olarak bilinen, demircilerin ve demirhanelerin, ateşlerin, ergimiş madenlerin tanrısının atölyeleri dağların altında bulunur ve devasa alevler, kapkara dumanlar ve yerin altından ergimiş halde fışkırarak gelen lavlar püskürten dağlara verilen Volkan ismi buradan gelir. Hephaistos da bu tanrının Yunan versiyonudur. Zeus ile Hera'nın oğlu Hephaistos, üç Kyklop'un da yardımıyla babasının silahlarını elleriyle yapar ve Kykloplar'ın isimlerinin yıldırım, şimşek ve gök gürlemesi anlamına gelmesi kesinlikle tesadüf değildir. Prometheus'u Kafkas kayalıklarında tutsak etmek için kullanılan zincirlerin demirlerini, ilk kadın Pandora'nın mücevherlerini ve takılarını, Agamemnon'un asasını, Ariadne'nin tacını ya da Akhilleus'un silahlarını, özellikle hayal bile edilemeyecek karmaşıklıkta, incelikte ve güzellikteki motiflerle süslenmiş kalkanını yapan yine Vulcanus'tur. Tanrılar arasında fiziksel anlamda kusursuz olmayan (babası onu Olympos'un tepesinden attığı ve Lemnos adasına sertçe çakılarak sakat kaldığı için topallayarak yürür) tek tanrı Hephaistos'tur ve tanrıçaların en güzeliyle Aphrodite'le evlidir; Aphrodite onu ilk fırsatta savaş

tanrısı Ares'le aldatır. Akkor halinde kaynayıp duran dağlar, haliyle ilk kez İtalyancada Vulcano adını alır, kelime daha sonra Volcano'ya evrilir. Kelime XIV. yüzyılda Fransızcaya Vulcan olarak geçer ve ilk kez kâşif ve coğrafyacı Jehan de Mandeville'in *Voyages* [*Seyahatler*] isimli eserinde Etna Yanardağını ifade etmek için kullanılan bir özel isimdir. 1598'de *volcan* şekliyle cins isim olarak kullanılmaya başlar ve ilk başlarda, o zamanlarda gerçekten adı duyulmuş sadece birkaç dağ için kullanılır: Akdeniz dünyasının yanardağları Vezüv, Etna, Stromboli vs. Aynı zamanda siyah ve kırmızı kanatlı küçük bir kelebeğin (Vanessa atalanta [*Fransızcada "vulcain"*]) ve XVIII. yüzyılda Vulcanus onuruna düzenlenen *vulcanales* şenliklerinin isimleri de buradan gelir. Hephaistos emeğin, işçiliğin değerini, tanrısal bir görünüm altında zanaat ve sanat bilginliğine biçilen değeri sembolize eder ve alanında kesinlikle tektir. Dolayısıyla günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş bir değerin, Matta İncili'ndeki maharetler meselinde yerini bulan, fakat 35 saat kanunu ve evrensel bir ödenek fikriyle artık sonu getirilmeye çalışılan bir değerin temsilcisidir Hephaistos…

HERAKLES

Herakles Zeus ile bir ölümlünün, Alkmene'nin aşklarının bir meyvesidir. Efsanevi gücü, meşhur yiğitlikleri ve sahip olduğu adalet anlayışıyla Yunan kahramanları arasında en çok bilinenin Herakles olduğuna şüphe yok. Hayat hikâyesini anlatan çok sayıda farklı versiyon vardır. Fakat bu farklı farklı metinler yalnızca üç konuda aynı noktada birleşir ve bunlar sadece yaklaşık bir benzerlikle ele alınan konulardır: doğumu, meşhur "on iki işi" ve son olarak "apoteozundan," yani ölümlü bir insan statüsünden ölümsüzlüğe geçişinden önce gerçekleşen ölümü. İlk adı Alkides "yiğit, güçlü" anlamına gelir, ikinci adı "Herakles" ise "Hera'nın şöhreti" demektir. Şöhret kazanması için Herakles'i meşhur "on iki işi" tamamlamakla görevlendiren Hera'dır fakat tanrıçanın içten içe asıl dileği, Zeus'un bir başkasıyla aşkından doğan bu çocuğun, ona verilen bu görevleri yerine getirirken bir şekilde ölüp gitmesidir.

HERMES

Zeus ile Nympha Maia'nın oğlu Hermes, Zeus'un habercisi, kelimenin tam anlamıyla her konuda aracısıdır (bu yüzden tüccarların ya da hırsızların tanrısı olduğu gibi habercilerin de tanrısıdır). Zeus'un emirlerine kattığı yorumlarından dolayı metinlerin yorumlanması bilimi olan "hermenötik"e de isim vermiştir. Hermes daha doğduğu gün liri –bir kaplumbağanın kabuğunu ve bir ineğin bağırsaklarını kullanarak yaptığı enstrümanı– icat ederek ve kardeşi Apollon'un sığırlarını çalarak vaktinden çok önce olağanüstü bir gelişim göstermiştir. Zeus onun becerikliliğinden ve sadakatinden asla şüphe etmez. Örneğin tanrıların kralı, Hera'nın genç rahibesi İo'ya âşık olduğunda, ona bekçilik etme görevi yüz gözlü canavar Argos'a verilir ve Zeus canavarın hakkından gelerek genç kadını kurtarabileceği konusunda Hermes'e güvenebileceğinden emindir. Haberci Hermes kendine verilen bu görevi öyle hakkını vererek yerine getirir ki mitolojide ondan bahsederken sıklıkla "Argos'u öldüren" ifadesi kullanılmaya başlanır.

HESPERİDLER'İN BAHÇESİ

Yunan mitolojisinde Hesperidler Batan Güneş'in Nymphalar'ıdır, batıda bulunan bu bölge her zaman karanlıklar içindedir. Nyks'in, yani Gece'nin kızları olan Hesperidler'in görevi, hüküm sürdükleri o muhteşem bahçede bulunan altın elmalara sahip çıkmaktır. Hesperidler'e bu görevi Hera vermiştir ve ejderha Ladon da onlara yardımcı olur. Zeus'un, Pelion Dağında Thetis ile Peleus için düzenlediği düğün şöleninde, anlaşmazlık tanrıçası Eris'in davetin orta yerine attığı muhteşem altın elma da bu büyülü bahçeden gelir.

HORALAR

Zeus ile Themis'in kızları Horalar aynı zamanda Moiralar'ın kız kardeşleridir. İlk başta üç kız kardeş olan Horalar –Dike, Eunomia ve Eirene, yani Adalet, Düzen ve Barış– kısa süre sonra dört, daha sonra on, en sonunda on iki kardeş olacak-

lardır. Önceleri mevsimleri karakterize ederken daha sonra günün saatlerini temsil edeceklerdir. Aynı zamanda doğadaki bitki örtüsünü yöneten tanrısal varlıklardır. Hem güzel, hem bilge hem de cömertlerdir. Genellikle Üç Güzeller ile birlikte vakit geçirirler. Üç Güzeller'in de çok zarif tavırları olduğu, çünkü kozmostaki uyumu temsil ettikleri söylenir. Homeros, Horalar'ın Olympos'un kapılarını beklediğini anlatır.

İASON

İason muhteşem Akhilleus'u da eğitmiş bilge Kentaur Kheiron tarafından yetiştirilmiştir. Yetişkinliğe eriştiğinde Kheiron ona gerçek babasının, kardeşi Pelias tarafından utanç verici bir şekilde tahtından edilen meşru İolkos kralı Aison'un ta kendisi olduğunu açıklar. İason başlangıçtaki kaosun yeniden ortaya çıkan güçlerine karşı savaşan kahramanlardan biridir fakat bu mücadelesine bir de yalnızca insanlara karşı değil (Pelias kardeşi Aison'un hakkı olan iktidarı ele geçirmiştir), aynı zamanda tanrılara karşı da (yine Pelias Hera'nın tapınağında bir cinayet işlemiş ve bu tanrıçanın kültünü şehrinde yasaklamıştır) yapılan haksızlığı ortadan kaldırma arzusunu ekler. Argonautlar'ın da yardımıyla Altın Post'u ele geçirip Pelias'a getiren İason, bu yolla adaleti sağlamayı ve intikamını almayı planlar.

İTHAKE

Odysseus, babası Laertes'ten sonra İthake kralı olur. Homeros, Odysseus'un krallığını anlatırken günümüzde Yunanistan'ın batı kıyıları açıklarında bulunan İyonya Adaları'nın oluşturduğu takımadaya ait dört adadan bahseder. Odysseus, Troya Savaşı başladığı sırada İthake'den ayrılır ve buraya dönebilmesinden önce yirmi yıl geçecektir.

KALYPSO

Kharybdis'le Skylla arasında yoldaşlarının çoğunu kaybeden Odysseus Nympha Kalypso'nun adasına sığınır. Kalypso

Odysseus'a deliler gibi âşık olur. Kalypso'nun ismi eski Yunancada "saklamak" anlamındaki *calyptein* fiilinden gelir ve gerçekten Kalypso Odysseus'u yedi yıl boyunca cennet adasında "saklayıp" yanında tutacak, ona memleketi İthake'yle karısı Penelope'yi unutturmak için elinden gelen her şeyi yapacaktır. En sonunda Zeus kızı Athena'nın isteği üzerine habercisi (ve oğlu) Hermes'i Kalypso'nun yanına göndererek artık Odysseus'un gitmesine izin vermesi emrini ona iletecektir. Kalypso Odysseus'u yanında tutabilmek, kendisiyle kalmaya razı edebilmek için ona ölümsüzlük teklif edecek kadar ileri gider. Fakat Odysseus bu teklifi reddeder; var olmanın amacının ölümsüzlük olmadığına, insanın tüm hayatı ölümle karakterize olsa bile iyi bir yaşam sürmenin mümkün olduğuna inanıyordur.

KASSANDRA

Apollon, Priamos'la Hekabe'nin kızı, Hektor'la Paris'in kız kardeşi olan genç Troya prensesi Kassandra'ya âşık olur. Genç kadının kalbini kazanabilmek için ona geleceği görebilme yetisi bağışlar fakat nihayetinde Kassandra Apollon'u reddeder. Ondan intikam almak isteyen Apollon, Kassandra'nın gelecekte olacağını gördüğü şeylere kimsenin asla inanmamasını sağlayarak onu cezalandırır. Kassandra'nın tüm uyarılarına rağmen Troyalıların onu dinlememesi ve Yunanların yaptığı tahta atın şehirlerine sokulmasına izin vermesi bu yüzdendir işte; böylece başlarına gelebilecek en büyük talihsizliğin gerçekleşmesine olanak tanımış olurlar. Kassandra'yı felaketlerle dolu bir yazgı bekliyordur: Troya'nın fethedilmesi sırasında Aias'ın tecavüzüne uğrayacak, daha sonra Yunan ordularının başkomutanı Agamemnon'un kölesi olacaktır.

KERBEROS

Bu canavar köpek Hades'in ölüler diyarındaki gardiyanlardan biridir. Kerberos canlıların bu krallığa girmesini engeller fakat asıl görevi kimsenin buradan çıkamaması için bekçilik etmektir. Genellikle üç kafası, yılan şeklinde bir kuyruğu ve

sırtının üzerinde sayısız yılan başı olan bir köpek olarak tasvir edilir (mitin farklı versiyonlarında elli, hatta yüz kafasının olduğu bile söylenir). Herakles'in on iki işinden biri Kerberos'u ölüler diyarından kaçırıp yeryüzüne getirmektir.

KHARİTLER/ÜÇ GÜZELLER

Zeus ile adalet tanrıçası Themis'in kızları olan ve aynı zamanda "Üç Güzeller" adıyla anılan Kharitler üç kardeştir. Doğanın ve kozmostaki uyumlu düzenin tanrısal varlıkları olan Kharitler'in adları Euphrosyne ("Neşe"), Thalia ("Bereket") ve Aglaie'dir ("İhtişam"). Olympos'ta yaşarlar ve özellikle Aphrodite'in peşinde dolaşırlar. Ayrıca Musalar'la birlikte Apollon'un kortejinde yer alır, şarkıları ve danslarında onlara eşlik ederler. Genellikle çıplak ve birbirlerinin omuzlarından tutar şekilde resmedilirler, tavırlarındaki zarafet her hallerinden bellidir.

KHEİRON

Tanrı Kronos'la Okeanid Philyra'nın oğlu, yarı insan yarı at Kheiron, tüm Kentauroi arasında en bilge, en bilgili ve daha da önemlisi en ünlü olandır; özellikle Akhilleus, Asklepios ve İason başta olmak üzere birçok kahramanın eğitimleri için ona emanet edilmesi bu yüzdendir. Apollon bile ondan bazı dersler almıştır. Kheiron, Pelion Dağında bir mağarada yaşar ve gözetimi altındaki çocukları en sevdiği, en iyi bildiği konularda eğitir: müzik, savaş ve av sanatı, ahlak ilmi ve tıp. Bir gün, Herakles'in zehirli oklarından biriyle, Lerna hydrasının ağılı kanına batırılmış bir okla yaralanan Kheiron, ölümsüz bir canlı olarak doğsa da durmaksızın devam eden bu acıya daha fazla dayanamaz ve ölümsüzlüğünü Prometheus'a verip ondan ölümlülüğü alarak nihayet biraz huzura kavuşur.

KİRKE

Homeros'un "birçok ilaç ve zehrin erbabı" olarak tanımladığı, çok çok güçlü bir büyücü olan Kirke, Aiaie Adasında yaşar.

Odysseus İthake'ye dönüş yolunda, Poseidon'un ona engel olmak için başlattığı fırtınalarla bir kez daha boğuştuktan sonra bu adada kıyıya yanaşır. Büyücü Kirke, Odysseus'un yoldaşlarına kendi hazırladığı içkiden içirdikten sonra hepsini birer domuz yavrusuna dönüştürür. Tanrı Hermes'in duruma müdahale etmesinden sonra Kirke Odysseus'un yoldaşlarını tekrar insan görünümlerine döndürmek zorunda kalır. Yine de büyücünün cazibesine kapılan Odysseus, bir yıl boyunca onunla kalarak adanın keyfini sürecektir.

KREON

Oidipus'un babası Laios öldükten sonra Kreon geçici süreliğine Thebai tahtına geçer, daha sonra yerini, şehirlerini korkunç Sphinks'ten kurtararak kazandığı şöhretin tadını çıkaran Oidipus'a bırakır. Laios'un ölümüyle dul kalan İokaste, Kreon'un kız kardeşidir ve Kreon Oidipus'a onunla evlenmesini teklif eder. Bu teklifi kabul eden Oidipus, öldürdüğü Laios'un öz babası, İokaste'nin de öz annesi olduğunu bilmiyordur elbette. Oidipus'un oğulları Eteokles ile Polyneikes öldükten sonra Kreon bir kez daha Thebai tahtına geçer ve kent yasası gereği, Eteokles için uygun bir cenaze töreni düzenlenmesine karar verirken Polyneikes'in şehirlerine ihanetten dolayı suçlu olduğunu söyleyerek düzgün bir şekilde defnedilmesini reddeder. Böylece hikmeti hükümet ve kent yasaları, Kreon'un yeğeni Antigone için daha ağır basan kalp yasasına ve tanrıların yasasına ters düşer. Bu durumda her ikisi de aynı ölçüde meşru iki argüman ileri sürer ve bu da aralarındaki indirgenemez antagonizme o trajik boyutu katar.

KYKLOPLAR

Uranos'la Gaia'nın birleşmesinden doğan anlamındaki "uranienler" olarak da anılan Kykloplar ilk tanrısal nesildendir. En karakteristik özellikleri alınlarının ortasındaki tek gözleri olsa da güçleri ve el becerileriyle de diğerlerinden ayrılırlar. Brontes, Steropes ve Arges ismindeki üç kardeşin isimleri gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım anlamlarına gelir. Kronos bu

kardeşleri yeraltının derinliklerine hapseder, Zeus ise onları oradan kurtarır. İsimlerinin anlamı Zeus'a şükranlarını sunmak için ona hediye ettikleri ve Zeus'un simgesi haline gelen silahlarından gelir.

LAİOS

Kadmos'un torununun oğlu, Thebai'nin kurucusu Laios, şehri düşman tarafından ele geçirildikten sonra oradan kaçmak zorunda kalır ve yanına sığındığı Pelops onu dostça karşılar. Fakat Laios, Pelops'un oğlu genç Krysippus'a, duymaması gereken bir tutkuyla yaklaşır ve dehşete kapılan genç adam intihar eder. İnanılmaz bir acı çeken Pelops, tanrılara seslenir ve eğer bir gün Laios'un oğlu olursa, o çocuğun babasını öldürmesi ve Thebai'nin de yerle bir olması için tanrılara yalvarır. Laios'un soyundan gelen herkesin, öncelikle Oidipus'un ve hatta Thebai şehrinin üzerine bir kâbus gibi çökecek o kaçınılmaz yazgının başlangıç noktası burasıdır. Peki ne olur da Laios'un adı Latincede "laïus" olarak kullanılmaya başladıktan sonra boş ve sıkıcı konuşmaları betimleyen bir kelime haline gelir? Buna ilişkin iki farklı önerme vardır. Özellikle Petit Robert tarafından kabul edilen birinci versiyona göre, 1804'te École Polytechnique* giriş sınavında adaylara şu soru sorulur: "Laïus'un, oğlu Oidipus'a yaptığı konuşmayı kendi zihninizde tasarlayarak yazın." Ya çok az ilham bulabilen ya da hiç ilham bulamayan zavallı X taliplileri, ellerinden geldiğince doldurur kâğıtlarını. O kadar uzun satırlar boyunca yazıp dururlar ki en sonunda ortaya, tıpkı Budizm'deki boşluk kavramının nitelediği gibi, tamamen bomboş birer konuşma metni çıkar ve terim önce politeknisyenlerin, daha sonra diğer öğrencilerin kullandığı argoda bomboş konuşmaların karşılığı olarak kullanılmaya başlar. Nihayet "laf kalabalığı" ifadesinin eşanlamlısı olarak sözlüğe alınması kabul edilir. Hatta 1891'de, kelimeden uydurulan *Laïusluk yapmak* [*Fransızca-*

* Bilimsel, kültürel ve profesyonel bir kamu kuruluşu statüsüne sahip son derece prestijli askeri akademi; X adıyla da anılır –çn.

da "laïusser"] fiili "lafı uzatmak, boş konuşmak" deyimlerinin karşılığı olarak teklifsiz konuşmada da yerini alır. Bazı başka kaynaklarda, avukatlar için düzenlenen sınavlarda sorulan konuların az çok boş denebilecek konuşmalara sebep olduğu ve bunlara gevezelik dememek için bu kullanımın ortaya çıktığı söylenir. Hangi önerme kabul edilirse edilsin, bu iki ortaya çıkış hikâyesi de bir laïusun ilgi çekicilikten uzak, bomboş laflar anlamına geldiği fikrinde birleşiyor.

LAİSTRYGONLAR

Denizde seyrederken bir kez daha tamamen kayboldukları bir sırada, Odysseus ve yoldaşlarının yolu tesadüfen Telepylos Adasına düşer ve kıyıya yanaşırlar. Burası Laistrygonlar'ın ülkesidir. Odysseus ve gemiciler, Laistrygonlar'ın pek de saygın "ekmek yiyenlerden" olmadığını fark etmekte gecikmezler, basbayağı insan etiyle beslenen dev canavarlardır bunlar. Oradan olabildiğince çabuk kaçmaya çalışırlarken gemileri kayalıklardan kurtarmaya çalışsalar da Odysseus'unki hariç hepsi paramparça olur, böylece o ve mürettebatı tek bir gemiye atlayıp oradan ayrılırlar.

LERNA HYDRASI

Typhon ve Ekhidna'nın birleşmesinden dünyaya gelen Lerna hydrası hiç de sıradan bir hydra değildir. Gerçek anlamda bir canavardır ve genellikle dokuz kafası –fakat farklı versiyonlara göre kafalarının sayısı beşten yüze kadar değişiklik gösterebilir– olduğu anlatılır ve bu kafaların kesilir kesilmez aynı yerden yeniden çıkmak gibi bir özelliği vardır. Hesiodos'un anlattığına göre, zamanı geldiğinde on iki işten biri olarak Herakles'le kapışması için Hera tarafından yetiştirilen Lerna hydrası, tüm ülkeye korku salar ve yoluna çıkan herkesi ve her şeyi öldürür. Herakles yeğeni İolaos'un yardımıyla hydrayla mücadelesini kazanır: Hayvanın kafalarından biri kesildiğinde açılan yarayı yakarak etin iyileşmesini ve yeni bir kafanın çıkmasını engeller, böylece onu öldürmeyi başarır. Herakles oklarını hydranın zehirli kanına batıracak ve bu oklarla vuru-

lan kim olursa olsun, asla iyileştirilemeyecek ölümcül yaralar alacaktır.

LİR

Hermes, kardeşi Apollon'un sığırlarını çaldıktan sonra, kendini affettirmek için ona bir lir hediye eder. Bir kaplumbağanın kabuğundan ve bir ineğin bağırsaklarından yapılan lirin en karakteristik özelliği, Dionysos kortejinin bir üyesi olan Pan'ın flütünün aksine armonik bir enstrüman olmasıdır. Lirle akorlar oluşturup çalınabilir çünkü notalar doğru sesleri verir. Tek seferde tek bir ses çıkarabilen ve bu sesi nadiren doğru çıkaran syrinks'in ya da aulos'un aksine lirin "kozmik," hoş bir müziği vardır. Lir Apollon'un dünyasını, kozmik uyumu sembolize ederken, flütler daha çok Dionysos'un o kaotik, vahşi ve şehvani dünyasını sembolize eder.

LOTOSYİYENLER

Odysseus ve adamları bitap düşmüş bir vaziyette bir adaya ulaşır ve bu adanın sakinleri son derece misafirperver gözüküyordur. Burada yaşayanların başlıca besini "lotos" adında efsanevi bir bitkidir ("Lotosyiyenler" adı tam olarak buradan gelir). Bu bitkinin özelliği yiyen kişiye hafızasını tamamen kaybettirmesidir. Her şeyi unutmak Odysseus için çok büyük bir tehdittir, o yüzden Odysseus adamlarını bu tehlikeden kurtarmak için bir an önce oradan ayrılmak zorundadır fakat uzun gemi yolculukları boyunca bu tehditle birçok defa karşı karşıya kalacaktır.

LYKAON

Arkadia kralı Lykaon, evinde ağırladığı misafirin gerçek bir tanrı olup olmadığından emin olmak için onu bir teste tabi tutmaya karar verir. Fakat ne şanssızlıktır ki evinde ağırladığı kişi ölümlülerin tanrılara saygısızlıklarını bizzat kendi tespit etmek için Olympos'tan inip gelmiş Zeus'tan başkası değildir. Gerçekten her şeyi bilip bilmediğini sınamak için Lykaon'un

kendisine insan eti yedirmeye çalıştığını fark eden Zeus, onu hemen oracıkta yıldırımlarıyla çarpar ve bir kurt adama dönüştürür. Zeus'un tüm insanlığı ortadan kaldırarak hepsini cezalandırmaya karar verdiği an burasıdır. İlk önce bunu ateşi kullanarak yapmayı düşünür ama daha sonra fikrini değiştirir ve en sonunda suyu kullanmakta karar kılar. Yalnızca iyi ve doğru bir çift olan Deukalion'la Pyrrha'nın hayatını bağışlayacaktır ve onlar sayesinde insanlığın topraktan, Gaia'dan yeniden doğuşu mümkün olabilecektir. Tufan miti, İncil'de de olduğu gibi, büyük ölçüde ortak bir ana örüntü üzerinden, *Gılgamış Destanı* üzerinden giderek önemli benzerlikler gösterir ve mitin Yunan versiyonu da bu şekildedir.

LYKURGOS

Trakya kralı Lykurgos, Dionysos'u ve beraberindeki o rezil korteji şehrine sokmamaya kararlıdır, hem tanrıyı hem de peşindekileri tutuklatmaya kalkışır. Fakat büyük bir hatadır bu; Dionysos yalnızca ellerindeki zincirlerden hiçbir zorluk çekmeden kurtulmakla kalmaz, ayrıca tanrılara yakışır bir şekilde saygıyla karşılanmadığı için çok öfkelenir ve korkunç bir intikam alır. Önce Lykurgos'a büyü yapar, aklını kaçıran Lykurgos öz oğlunu öldürür ve kendi bacağını bir asma dalı zannedip keserek ölmeden önce kendini feci halde sakat bırakır, köylüler de onu atların altında paramparça can vermeye terk eder. Dionysos'un intikamları her zaman dehşet verici olmuştur.

MEDEİA

Güneş tanrısı Helios'un torunu büyücü Medeia aynı zamanda Kirke'nin yeğenidir; kötücül güçleri sayesinde Odysseus'un yoldaşlarını domuz yavrularına dönüştürüp Odysseus'u bir yıldan uzun bir süre boyunca adasında alıkoyan büyücü Kirke'nin. Medeia çok korkunç bir canlıdır ve İason'la beraberliğine damgasını vuran farklı olaylar bunun birer göstergesidir. İason tarafından terk edilmesinden sonra kendi çocuklarını elleriyle öldürecek, ardından Atina'ya kaçarak orada Aigeus'la evlenecektir. Theseus'u öldürmek için elinden gelen, gücünün

yettiği her şeyi yapar fakat Aigeus genç kahramanın kendi oğlu olduğunu anlayınca Medeia'yı sürgün ederek cezalandırır.

MEDUSA

Üç Gorgo'dan biri olan Medusa aralarındaki tek ölümlüdür ve Perseus'la karşı karşıya gelen o olacaktır. Perseus bu insanüstü görevi başarıyla tamamlayabilmek için Athena ve Hermes'ten yardım alır. Ona hediye olarak Hades'in takan kişiyi görünmez kılan miğferini, Gorgo'yu öldürdükten sonra kafasını kesip içine koymak için bir heybe, uçmasına olanak sağlayan kanatlı sandaletler ve Medusa'nın boynu delinmez pullarla kaplı olduğu için en sert metalleri bile kesebilecek keskinlikte bir bıçkı verirler. Ayrıca Athena'nın o kusursuzca cilalanmış kalkanı da Perseus'un Medusa'nın işini bitirmesini sağlayacaktır. Medusa'nın kendiyle göz göze geleni taştan bir heykele çeviren bakışlarından korunmak için, Perseus parlak kalkanı bir ayna gibi kullanarak Gorgo'nun yansımasından onu gözlemleyecek ve kendisi taşa dönüşmeden canavarın kafasını kesmeyi başarabilecektir. Athena babasının kendisine ödünç verdiği bu Aigis kalkanı üzerine Medusa'nın kafasını kazıtarak resmettirir.

METİS

Zekâ ve kurnazlık tanrıçası Metis, Okeanos ile Tethys'in kızıdır. Zeus'un evlendiği ilk kadındır ve Kronos'a onu kusturacak bir ilaç verip, Kronos'un kendine karşı ayaklanırlar korkusuyla yuttuğu çocuklarını, yani Zeus'un kız ve erkek kardeşlerini midesinden çıkarmasını sağlayarak Zeus'a çok kıymetli bir yardımda bulunur. Daha sonra Zeus da Metis'ten doğacak erkek çocuğun kendi yerini alması korkusuyla onu yutar bu kez. Artık çok önemli bir koza, zekâya sahip olduğuna göre Titanlar'a karşı mücadelesinde galip gelebilirdi.

MİDAS

Phrygia kralı Midas, eşine ender rastlanacak türden aptallığını, bir de başına dert açacak bir açgözlülükle taçlandırmış

bir canlıdır. Dionysos'un üvey babası Silenos, tanrılar şerefine gerçekleştirilen, toprağa şarap dökme ritüelinde biraz fazla kaçırdığı için yolunu kaybeder, onu alıp eğlence tanrısının yanına geri götüren açgözlü Midas da sunduğu bu hizmetten kârlı çıkmayı umuyordur. Silenos'u getirdiği için Midas'a teşekkür etmek isteyen Dionysos, onun bir dileğini gerçekleştirmeyi teklif eder. Fakat gerçekleşmesini istediği dileğinin nasıl bir felakete yol açacak berbat sonuçlar doğuracağını ne yazık ki çok sonra idrak edecektir Midas. Üstelik bir aptallık daha yapacak ve Pan'la Apollon'un karşı karşıya geldiği müzik yarışmasında Pan'ın tarafını tutacaktır. Apollon yine tam olarak işlenen suçla orantılı bir ceza verecek ve Midas'ın kulaklarını eşek kulağına dönüştürecektir.

MİNOTAUROS

Minotauros insan bedenine ve boğa kafasına sahip bir canavardır. Girit kralı Minos'un karısı Pasiphae ile Poseidon'un Minos'un kral olmasına yardım etmek amacıyla kabaran dalgalardan ortaya çıkardığı bir boğanın doğadışı aşklarından dünyaya gelmiştir. Minos daha sonra hayvanı kurban edeceğine dair Poseidon'a verdiği sözü tutmayarak çok yanlış bir karar verir. Poseidon da karısını boğaya âşık ederek ondan intikam alır. Onların aşkından doğan Minotauros daha sonra Minos'un isteği üzerine Daidalos tarafından yapılan bir labirente kapatılır. Burada her dokuz yılda bir ona yedi genç kız ve yedi genç erkek yem olarak sunulur; en azından Theseus bu duruma müdahale edinceye kadar.

MOİRALAR

Zeus ile adalet tanrıçası Themis'in kızları olan (ve isimleri *moira* kader anlamına da gelen) Moiralar, insanların yaşam sürelerini düzenleyen tanrısal varlıklardır. "Eğirici" Klotho, "kısmet" Lakhesis ve "katı yürekli" Atropos; birinin eğirdiği, diğerinin sardığı ve üçüncünün de zamanı geldiğine karar verdiklerinde kestiği bir ipin yardımıyla belirlerler bu süreyi. Yeraltı cehenneminde, Hades'in yakınlarında yaşayan Moira-

lar, ölüler diyarındaki nüfusun artmasına da katkıda bulunurlar.

MUSALAR

Zeus ile Titanid Mnemosyne'nin kızları olan dokuz Musalar, Zeus'un Mnemosyne'yle geçirdiği dokuz gecelik aşkın birer meyvesidir. Müziğin ve sanatın tanrısal varlıkları olan Musalar aynı zamanda uyumlu, sakin ve doğru sözlerin efendileridir; o meşhur "müziğin ruhun gıdası olduğu" deyişi de buradan gelir. Musalar konuşmaya başladığında çatışmaları yatıştıran ve kızgın ruhları sakinleştiren ifadeler ve sözler kullanırlar. Mitin farklı versiyonlarına göre iki Musalar grubu vardır: kendilerini Dionysos'a, Pan'ın flütünün kaotik, boğuk, vahşi ve şehvani müziğine adamış Trakyalı Musalar; bir de kendilerini Apollon'a, lirin yumuşak, armonik ve kozmik müziğine adamış Boiotialı Musalar.

MYRMİDONLAR

Akhilleus'un egemenliği altındaki Tesalya halkı. Bu boya adını veren ataları Myrmidon, Zeus ile Phthia prensesi Eurymedusa'nın oğludur. Myrmidonlar benzersiz cesurlukları ve yiğitlikleriyle nam salmış askerlerdir, bir savaşın gidişatını tek başlarına tersine çevirebilirler. Liderleriyle birlik içinde hareket eder ve Akhilleus çadırına çekildiğinde savaşmayı bırakırlar. Patroklos'u desteklemek ve daha sonra onun ölümünün intikamını almak için savaşta tekrar yerlerini aldıkları ana kadar, eksiklikleri Yunanlar arasında acı verici ölçüde hissedilir.

NEREUS KIZLARI

En eski deniz tanrılarından biri olan Nereus'un kızları da denizin tanrısal varlıklarıdır. Denizin dibinde, babalarının sarayında yaşarlar ve her biri altın bir tahtta oturur. Elli kardeş olan Nereus kızlarının hepsi çok çok güzeldir. Genellikle yunuslar ya da denizatları tarafından taşınırken resmedilirler.

Aralarından bazıları diğerlerine göre biraz daha tanınmıştır; Akhilleus'un annesi Thetis, Poseidon'un karısı Amphitrite ya da Kyklop Polyphemos'un âşık olduğu Galateia gibi.

NESSOS

Yarı at yarı insan Kentaur Nessos, Euenos Irmağının yanına yerleşir ve kayıkçılık yapmaya başlar. Herakles, yanında eşi Deianeira'yla birlikte gelip onun nehrin karşısına geçmesine yardımcı olacağını söyleyerek kendini tanıttığında Nessos genç kadına tecavüz etmeye kalkar fakat Herakles duruma müdahale eder ve zehirli hydra kanına batırılmış bir ok atarak Nessos'u öldürür. Ölmeden önce, Deianeira'ya, olur da Herakles bir gün başka bir kadını tercih ederse, okla zehirlenen kanını büyülü bir iksir gibi kullanabileceğini söyleyen Nessos'un, genç kadını buna inandıracak kadar da vakti olur. Kıskanç Deianeira bu lanetli tavsiye yüzünden bir gün Herakles'e tamamen Nessos'un kanına bulanmış bir tunik gönderdiğinde ne yazık ki Herakles'in ölümüne yol açacaktır.

NUH'UN GEMİSİ

Hepimizin bildiği üzere Nuh, *Yaratılış* kitabında, tüm insanlığın Tanrı'ya yüz çevirme ve sapkınlık günahlarından dolayı cezalandırılması amacıyla yakın zamanda başlayacak tufandan kendini ve ailesini kurtarmak için Tanrı'nın isteği üzerine bir gemi inşa eder. Tanrı her tür ve cinsten bir dişi ve bir erkek olacak şekilde ikişer hayvanı da kendileriyle birlikte kurtarmasını söyler Nuh'a. Kutsal Kitap'ta anlatıldığına göre, Nuh'un gemisi reçineli bir ağacın odunlarından yapılmıştır ve 130 metre uzunluğunda, 26 metre genişliğinde, 16 metre yüksekliğindedir. Pek bilinmeyen şeyse, Kutsal Kitap'ta yer alan bu tufan mitinin, MÖ XVIII. yüzyılda Sümer dilinde yazılmış bir metin olan *Gılgamış Destanı*'nda detaylarına kadar aynı örgüyle yer almış olmasıdır. Bu destan yalnızca Kutsal Kitap için değil, Antik Yunan mitolojisinde buna benzer bir mit olan Pyrrha ve Deukalion miti için de temel bir yapı teşkil eder.

NYMPHALAR

İkincil tanrısal varlıklar olan Nymphalar, her zaman göz kamaştırıcı güzellikte genç kadınlar olarak tasvir edilir ve doğadaki farklı unsurların birer tecessümü oldukları için farklı görünümlere bürünebilirler. Nymphalar'ın birçok farklı türü vardır: Dryadlar meşe ağaçlarıyla, Meliaeler dişbudak ağaçlarıyla, Naiaslar pınarlarla, Oreaslar dağlarla, Hesperidler'in bahçesindeki nymphalarsa altın elmalar veren sihirli elma ağaçlarıyla özdeşleştirilirler.

OİDİPUS

Sophokles'in bizlere *Kral Oidipus*, *Oidipus Kolonos'ta* (hayatının son bulacağı şehir) ve *Antigone* isimlerini taşıyan üç önemli tragedyayla miras bıraktığı Oidipus hikâyesinin örgüsünü, en azından genel hatlarını herkes bilir: Oidipus daha bebekken ailesi tarafından terk edilir, Apollon'un bildirmesi üzerine Delphoi tapınağındaki bir kâhinin söylediklerine göre, bu bebek yetişkin bir adam olduğunda, Thebai kralı olan babası Laios'u bilmeden ve istemeden öldürecek ve annesi İokaste'yle evlenecek, ondan İsmene ve Antigone adlarında iki kızı, daha sonra birbirini öldürecek Eteokles ve Polyneikes adlarında da iki oğlu olacaktır. Oidipus'un ismi, şişmiş anlamındaki *oidos* (örneğin Fransızcada œdème [*ödem*] kelimesinde de karşımıza çıkar) ve ayaklar anlamındaki *pous* kelimelerinden gelir, yani "şişmiş ayaklar" demektir. Bunun sebebi bebekken onu götürüp ormana terk etmekle görevlendirilen hizmetkârın, çocuğun ayaklarını delip oradan bir ip geçirerek taşımasıdır. Oidipus daha sonra Korinthos kralı Polybos'un adamları tarafından bulunup kurtarılacak ve yetişkinliğe erişene kadar Polybos tarafından büyütülecektir. Bu mit Yunanlarda büyük bir ilgi uyandırır ve tragedyaya ilişkin düşüncelerinin en ayrıcalıklı konularından biri haline gelir. Psikanaliz ilmiyse sanki dünyadaki tüm erkek çocukları potansiyel birer Oidipus'muş gibi, sanki Yunan tragedyalarının elde ettiği evrensel başarının sebebi bu mitlerde canlandırılan ve ışık tutulan duygusal komp-

leksmiş gibi bu mitten bir tür evrensel arketip çıkarmak ister. Vernant'ın da gösterdiği üzere, mitin psikanalitik yorumlaması, Sophokles'in gündeme getirmek istediği asıl problemi olduğu gibi teğet geçer. Aslında Sophokles'in tezi, Yunan tragedyasının evrensel ve zamansız bir kompleksin değil, çok özel bir geçmişin, tarihsel olarak da doğrulanmış siyasi bir problemin altını çizdiği yönündedir: demokratik olarak örgütlenmeye başlayan bir kentin merkezinde insani sorumlulukların. Felsefe, özellikle Aristoteles'in felsefesi bu sorunu rasyonalize ederek, az çok özgür eylemlerin bir tipolojisini tasarlayarak bayrağı tragedyadan devralacak, o arada da Antik Yunan'a özgü olduğu kadar Antik Yunan kadar eski bu edebi türe son noktayı koyacaktır.

OLYMPOS

Olympos Dağı 2.900 metreye kadar uzanan yüksekliğiyle Yunanistan'ın en yüksek dağıdır ve genellikle bulutların ardında ya da karların altında kalan zirvesi kolay kolay görünmez. Antik halklar buranın tanrıların yaşam alanı olduğunu, başlarında Zeus'la birlikte dünyayı buradan rahatlıkla gözlemleyip izleyebileceklerini düşünmüştür. Tanrılar burada, kötü havalardan tamamen uzakta, kusursuz bir mutluluk içinde yaşar, zaman zaman da kendilerini oyalamak için insanların işlerine karışıp kaderlerine müdahale ederler. Olymposlu tanrıların sayısı on iki ile on dört arasında değişiklik gösterebilir. Bu tanrılar Zeus, Hera, Poseidon, Ares, Hephaistos, Athena, Apollon, Artemis, Hermes, Hades, Demeter, Hestia, Aphrodite ve Dionysos'tur.

ÖLÜLER DİYARI

Ölüler diyarı, ya da namı diğer –ismini Zeus'un kardeşi olan tanrıdan alan, krallığı Demeter ve Zeus'un kızı olan karısı Persephone'yle yöneten– "Hades" ruhların ölümden sonra geldiği, küfle kaplı karanlık bir yerdir. Ruhlar burada transparan bir formdadır, kimliksiz ve kişiliksizlerdir; bu korkutucu anonimlik Yunanların gözünde ölümle eş değerdir. Homeros *Odysseia*'nın "Ölüler Ülkesinde" isimli XI. Bölümünde "Nekyia" olarak da bilinen bu bölümden bir pasajda bu uğursuz yerin

tasvirini yapar ve Odysseus'un buraya, kâhin Teiresias'a danışmak için gelmek zorunda kaldığını anlatır. Dört tane ölümcül nehirden geçilerek gidilen, birbirinden ayırt edilemeyen ruhlarla, ne bir kimliğe atfedilebilen ne de anlaşılabilen gölgelerin fısıltılarıyla dolu bu yerin görünüşü Odysseus için gerçekten dehşet verici bir manzaradır. Yunan kahramanları, tam olarak bu anonimlikten sıyrılabilmek için kendilerini öyle ya da böyle ölümsüz kılacağını umdukları zaferlerin ve beraberinde gelecek şan şöhretin peşinde koşarlar; sadece ölümlülerin hatıralarında ölümsüzleşecek olsalar bile.

PAKTOLOS

Dionysos Midas'ı, önceden ona bağışladığı o lanetli yetiden, "altın dokunuş"tan –dokunduğu her şeyi altına dönüştürme gücü– kurtarmayı kabul ettikten sonra ona gidip Paktolos'un sularında yıkanmasını söyler. O zamanlardan beri suyunda küçük altın parçacıkları taşıdığına inanılan bu Küçük Asya nehri, zenginliğin sembolü haline gelmiştir. "Paktolos'u bulmak [*tuttuğu altın olmak*]" deyimi de buradan gelir.

PAN (ya da Aegipan)

Pan ya da (mitin farklı versiyonlarında kullanılan diğer ismiyle) Aegipan'ın, genellikle Hermes'in çocuklarından biri olduğu söylenir. Ormanların, çobanların ve sürülerin tanrısı olarak bilinir. Aynı zamanda yedi adet saz kamışı kullanarak yaptığı bir flütün de mucidi olacaktır; bu flüte "syrinks" adını verir çünkü âşık olduğu Nympha'nın adı budur ve bu genç kadın Pan'ın kur girişimlerine karşılık vermektense ondan kaçıp saz kamışına dönüşmeyi tercih eder. Kafasındaki iki boynuzu, tüylü gövdesi ve keçi ayaklarıyla Pan, peşine düştüğü Nymphalar'da genellikle "panik" ve korku yaratır.

PANDORA

Mitin versiyonları yazarlarına göre farklılık gösterse de Pandora hepsinde aynı şekilde dünyaya gelir: İnsanlar Promet-

heus'un verdiği ateşi ve teknikleri almayı kabul eder, tüm insanlıktan intikam almak isteyen Zeus da bunu Pandora aracılığıyla yapar. Zeus'un emri üzerine Hephaistos tarafından şekillendirilen çok güzel bir canlıdır Pandora, daha sonra diğer tanrılar onu tüm meziyetlerle (tüm yetilerle) donatır ("tüm tanrı vergisi yeteneklere sahip" ya da "tanrılar tarafından armağan edilmiş olan" anlamlarındaki ismi de buradan gelir). Bir tek Hermes bunun dışında kalır ve Pandora'ya sadece düzenbazlık, yalancılık ve hilekârlık sanatını bağışlar. Zeus Pandora'yı Epimetheus'a armağan ettikten sonra, genç kadın o meşhur kutusunu açacak ve insanlara tüm felaketleri, tüm musibetleri getirecek kötülükler etrafa dağılacaktır, böylece o zamana kadar devam edegelen altın çağın sonu gelecektir.

PEGASOS

Perseus, Gorgolar'dan Medusa'nın kafasını kestiği anda canavarın boynundan çıkan tanrısal attır Pegasos. Olağanüstü kanatlara sahip bu muhteşem beyaz at, Yunan mitolojisindeki en sıradışı canlılardan biridir. Pegasos doğumundan sonra Zeus'un hizmetine geçer ve Zeus da onu yıldırımını getirmekle görevlendirir. Fakat Pegasos birçok başka efsanede de karşımıza çıkar; Bellerophontes efsanesi bunlardan biridir. Belleroponthes, Athena'nın yardımıyla atın sahibi olmayı başarır ve hem Khimaira'yla hem de Amazonlarla savaşır. Kibrine yenik düşüp Olympos'a ulaşmaya çalışırken bu muhteşem attan düşüp ölür, Pegasos ise en sonunda Zeus tarafından bir takımyıldıza dönüştürülecektir.

PENTHEUS

Büyükbabası Kadmos'un ardından tahta geçen genç Thebai kralı Pentheus, Dionysos'un kuzenidir çünkü anneleri Agaue ile Semele kardeştir. Fakat bu yakın akrabalık bağı Dionysos'un Pentheus için dehşet verici bir son hazırlamasına engel olmayacaktır. Dionysos Thebaili kadınların aklını başından alır ve Pentheus da kadınların hepsini tutuklatır. Dionysos kendi rahiplerinden birinin kılığına girerek Pentheus'a onunla bir-

likte dağa gelip kortejdeki kadınların neler yaptığını izlemeyi teklif eder fakat korteje katılanlar arasında Pentheus'un annesi Agaue de vardır. Pentheus bu sinsi davetten canlı çıkamayacaktır. Agaue'nin yönlendirmesi altındaki Bakkhalar, genç adamın kendilerini izlediğini fark eder ve tüm o delirmişliğin etkisiyle onu canlı canlı paramparça ederler, Agaue oğlunun kafasını bizzat keserek elinde gezdirdiği asasının tepesine saplar.

PERSEUS

Herakles, hatta Theseus gibi Perseus da hayat amacı Zeus'un tesis ettiği uyumlu kozmik düzeni korumak olan Yunan kahramanlarından biridir. Bu hassas denge, kaotik güçlerin yeniden dirilişine karşı sürekli bir mücadele gerektirir. Zeus'un, dünyada kendisine vekillik edip askerlerinden olacak birini doğurması amacıyla güzel Danae'yle birlikte olmasının sebebi budur. Perseus'un, kötücül güçlere sahip Gorgo Medusa'yla savaşmaya gitmesi de böyle gerçekleşir. Bu korkunç görevi Athena ve Hermes'in yardımlarıyla tamamlayan Perseus, Medusa'yı öldürmeyi başaracaktır. Daha sonra, hayatı bir deniz canavarının tehdidi altında olan güzel Andromeda'yı kurtararak onunla evlenir. Gösterdiği cesaret ve başardığı dikkat çekici işler için ona teşekkür etmek isteyen Zeus, göklerde Perseus'un yüz hatlarını yansıtan bir takımyıldızıyla ödüllendirir onu.

PLEİADLAR

Yedi kardeş olan Pleiadlar, Atlas'ın ve kendi de Okeanos'la Thetis'in kızı olan Pleione'nin kızlarıdır. Zeus tarafından tanrısallaştırılacak ve kendi adlarını taşıyan bir takımyıldızın yıldızları haline geleceklerdir. Yalnız aralarından Merope, bir ölümlü olan Sisyphos'la evlenir ve bu yüzden onu temsil eden yıldız diğerlerinden daha az parlayacaktır. Geri kalan altı Pleiad kardeşlerin hepsi tanrısal varlıklarla birleşecektir. Örneğin Hermes'in annesi olan Maia, onu Zeus'la birlikte dünyaya getirmiştir.

PROKRUSTES

Prokrustes (Yunancada "çekiçle vuran, uzatan" anlamlarındaki *Prokroustês*'ten gelir), tıpkı Kyklop Polyphemos gibi, Poseidon'un çok sayıdaki nefret edilesi oğullarından biridir. Bazen Damastes ya da Polypemon isimleriyle de anılır. Kötülükle dolu icraatları, Theseus mitolojisinin bir parçasıdır. Özellikle hem MÖ birinci yüzyılda doğmuş Latin mitograf Hyginus'un otuz sekizinci *Fabl*'ında hem de Plutarhos'un eserlerinde karşımıza çıkar. Prokrustes'in Troizen'den Atina'ya giden yolun kenarındaki evinde, biri büyük biri küçük iki yatağı vardır. Prokrustes evinin yakınlarından geçen yolcuları son derece arkadaş canlısı ve misafirperver bir şekilde, niyetini hiç belli etmeden evine davet eder. Misafirleri eve girdikten sonra, büyük yatağı ufak tefek olanlara, küçük yatağı da iri yarı olanlara verir, böylece büyük yataktakiler yattıkları yere çok küçük gelirken diğerlerinin de başları ve ayakları yattıkları yere sığmayıp taşar. Onlar uyudukları anda korkunç Prokrustes hepsini yattıkları yere sıkı sıkıya sabitleyip küçük yataktakilerin taşan tüm uzuvlarını keser, büyük yataktakilerin de kemiklerini ağır bir çekiçle vura vura, kelimenin tam anlamıyla tuzla buz ederek, şiltenin boyuna denk hale gelinceye kadar uzatmakla uğraşır! Prokrustes Theseus'la karşılaştığında onu da evinde uyumaya davet eder, fakat kahramanımız iki yatağı görünce, karşılaştıkları andan beri hiçbir şekilde güvenmediği ev sahibinin kötü bir oyun peşinde olduğunu anlar ve bu tuzağa düşmez. Prokrustes'i yakaladığı gibi, onun bu zamana kadar misafirlerine reva gördüğü işkenceyi bu sefer ona çektirir. "Prokrustes yatağı" deyimi, korkunç bir yatakta yatan misafirlerin uzatılması ya da kısaltılması üzerinde edilen ısrarlardan yola çıkılarak, yüzyıllar içinde farklı anlamlar kazanmıştır. Örneğin sevişirken kişilerden birinin bacaklarının yataktan taştığı bir seks pozisyonu için kullanılmışlığı vardır; nasıl bir şeyden bahsediliyor olabileceğini sizin hayal gücünüze bırakıyorum. Yine bir başka erotik kullanımıyla, Aristophanes'in *Kadınlar Mecliste* isimli eserinde karşımıza çıkar: "Hassas yerle-

rinden çekilip sürüklenmekle" tehdit edilen genç bir adam, "Ey Tanrım! Beni de Prokrustes kurbanlarından biri yapacaklar," (dize 1021) diye haykırır. Ancak Alman romantizmi bu deyişin uzatma değil, tam tersine kısaltma boyutunda ısrarcı olur ve böylece meşhur yatak da yine meşhur "Frankfurt Okulunun" kurucularından biri olan filozof Theodor Adorno'nun XX. yüzyıla ait eserlerinden biriyle felsefi bir anlam kazanır: O zaman öne sürülen fikir, Platoncu ideaların, rasyonel düşünce konseptlerinin, yakaladıklarını iddia ettikleri gerçekliğe kıyasla, her zaman indirgemeci olduğu yönündedir. Gerçekliğin akıl yoluyla kavranamayan, yalnızca görü yoluyla, yani yaşamla, güzellikle, duyarlı, kutsal, ilahi olanla kavranabilecek esaslarının ellerinden kayıp gitmesine izin verirler. Bu noktada aklın kendisi bir Prokrustes yatağıyla karşılaştırıldığında, kategorilerini aşan her şeyi kesiyor gibi görünür ve kavraması gerekenleri, sadece başka bir yaklaşımla yeterince kavrayabilir.

PROMETHEUS

Zeus, Titan İapetos'un oğlu Prometheus'un zekâsını takdirle karşılar. Her şeyi "iş işten geçtikten sonra anlayan" kardeşi Epimetheus'un aksine Prometheus, "önceden anlayan"dır. Hesiodos'un *Theogonia*'sında, Zeus'a iki kere meydan okumaya cüret eder: Bir kurban ritüeli sırasında onu kandırmaya çalışarak, daha sonra da Zeus'un, insanları yaptıkları düzenbazlıklarından dolayı cezalandırmak için onlardan aldığı ateşi çalıp tekrar insanlara vererek. Çok öfkelenen Zeus, Prometheus'u Kafkas kayalıklarında zincire vurdurur ve oraya yolladığı bir kartal her gün gelip karaciğerini yer, karaciğeri her gece yeniden oluşarak bir sonraki günün işkencesi için hazır olur.

PSEUDO-APOLLODOROS

Bibliotheka isimli kitabın, MÖ II. yüzyıl dolaylarında, İskenderiye'de, Aristarkus'un öğrencilerinden biri olan Atinalı âlim Apollodoros tarafından yazıldığı sanılıyordu fakat bunun doğru olmadığı ortaya çıktıktan sonra da aynı isim bir mahlas olarak asıl yazar için kullanılmaya devam etti. Kitabın Apol-

lodoros ismiyle bildiğimiz gerçek yazarı hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Yaşadığından eminiz tabii ve kaynaklara göre *Bibliotheka*'nın yazıldığı tahmin edilen MS II. yüzyıl dolaylarında hayatta olduğu düşünülüyor.

PYTHİA

Delphoi sakinlerine korku salan canavar Python'u alt eden Apollon, bu kente bir tapınak yaptırır ve bu tapınakta hem tanrılarla hem de insanlarla gelecekte olacaklara dair kehanetlerini paylaşır, bunu Pythia ismindeki (öldürdüğü canavarın ismini getiriyor akla) bir rahibe aracılığıyla yapar. Ona ayrılmış üç ayaklı bir iskemlede oturan Pythia, tanrı Apollon'un adına konuşarak kehanetlerini iletir. Ağzından çıkan sözler genellikle anlaşılması ve yorumlaması zor ifadelerdir çünkü ona danışmaya gelen kişilere yazgılarının neler getireceğini açıklarken, yalnızca "Sibyllaca sözler" olarak bilinen, bilmeceye benzer dolambaçlı cümleler kullanır (Sibylla çok bilinen bir Delphoi kâhinidir ve bu adı halk arasında yaygın kullanılan bir ifadeye dönüşür).

SATYRLER

Görünüşleri bakımından "Silenoslar'dan birine" çok benzeyen melez Satyrler, yarı insan yarı keçi formunda doğa iblisleridir. Korkunç derecede çirkin olan bu canlılar, genellikle kocaman kulakları, basık yayvan burunları, küçük boynuzları, tamamen tüylerle kaplı insan gövdeleri ve keçi ayaklarıyla tasvir edilirler. Dionysos'a eşlik edenlerle birlikte sürekli kortejde vakit geçirir, seks partilerine, cümbüşlerine, danslarına, akrobatik oyunlarına ve genellikle genç Nymphalar'a yönelik erotik kur yapma girişimlerine katılırlar.

SEİRENLER

Günümüzde *denizkızlarının şarkısına teslim olmak* deyimi, baştan çıkarılmaya karşı koymayı yeterince istememek, çekici gözüken fakat yıkıcı da olabilecek bir teklifin cazibesine ken-

dini bırakmak anlamlarını taşır. Örneğin Bernard de Clairvaux da (1091-1153) Seirenler'le ilgili Yunan mitine itimat etmiş olacak ki bu anlamlardan yola çıkarak "dünya kadınlarını" denizkızlarıyla karşılaştırır ve "çok sevgili kız kardeşini" onların şarkısından uzak durması konusunda teşvik eder: "[...] Kaçın denizkızlarının şarkısından, doğru yoldan şaşma korkusuyla, onlar dünyevi zevklerden bahsederken, olur da keyif alırsınız duyduklarınızdan diye. Nedir gerçekten, dünya kadınlarının konuştukları bir denizkızının şarkıları değilse eğer? Kaçın o yüzden denizkızlarının şarkılarından, ve kapatın kulaklarınızı size tehlikeli öğütler veren kadına" (*Nasıl İyi Yaşanır Kitabı*, 57. bölüm, *Dünya Kadınlarından Kaçış*). Hyginus, *Fabllar* isimli eserinde, Seirenler'in Musalar'dan Melpomene ile nehir-tanrı Akheloos'un kızları olduğunu ve "üst bedenlerinin bir kadın, alt bedenlerininse bir kuş" olduğunu söyler bize. Yeraltı cehenneminin tanrısı Hades, arkadaşları Persephone'yi (Proserpina) yanına alırken, Seirenler ona müdahale etmedikleri için tanrılar tarafından cezalandırıldıkları, o yüzden sıradışı bir görünüşleri olduğu anlatılır. Ovidius'un varsayımı şöyledir: "[...] Oysa siz Achelaus kızları, nedir bu kuş kanatları? Yoksa bahar çiçekleri dererken arkadaşınız Proserpina mı bunu yapan, söyleyin ey Sirenler?"[*] Yunan mitolojisinde Seirenler'in, Andersen'in masallarındaki Danimarkalı küçük denizkızından yola çıkarak zannedildiği gibi balık-kadınlar olmadığını, kuş-kadınlar olduğunu hatırlatmak isterim. Bu durumları da başka türlü kesinlikle anlaşılmayacak en karakteristik iki özelliklerini çok güzel açıklar:

– Öncelikle Seirenler'in çok güzel, büyüleyici sesleri vardır. Denizcilere yollarını şaşırtıp onları kendilerine, sığ kayalıklara doğru çekerler ve gemiler bu kayalıklara çarpıp feci şekilde parçalanarak batar. Bu kayalıklar, Homeros'un eserlerinde, çürüyen cesetlerle kaplı bir şekilde tasvir edilir. Eğer Seirenler yarı kuş değil de yarı balık olsalardı, şarkılarının nasıl Odysseus'un yoldaşlarının başını döndürecek kadar güzel olduğunu bu kadar kolay anlayamazdık çünkü şarkı söylemek

[*] Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yay., Haziran 2017, V. Kitap, s. 132 –çn.

balık gibi deniz canlılarından ziyade kuşların daha üstün olduğu bir konudur. Théophile Gauthier, XIX. yüzyılın ünlü opera sanatçısı Erminia Frezzoli'nin sesini de Seirenler'in sesine benzetir: "Madam Frezzoli'nin ağustos ayında esen bir meltem gibi yumuşak ve tatlı bir sesi var; sizi daldığınız rüyadan uyandıran zoraki ve acı çığlıklar duymuyorsunuz, sadece sadelik ve doğallık. Adeta ruhunuzu okşayan bir ses; tıpkı ruhu büyüleyen ve etkisi altına alan bir Seiren'in sesi gibi" (*Le Moniteur universelle*, 5 Şubat 1866).

– Ayrıca Seirenler'in doğaüstü canlılar olmalarına rağmen ölümlü olduklarını unutmamak gerek; özellikle boğularak kolayca ölebiliyorlar ve denizcilere yollarını şaşırtamadıklarında onları bekleyen son bu zaten. Başarısız olduklarında kendilerini hızlıca suya atarlar ve boğularak can verirler; Oidipus o meşhur bilmeceyi çözmeyi başardığında Sphinks'in kendini Thebai surlarının tepesinden atması gibi biraz. Ve bu noktada eğer yarı kuş yerine yarı balık olsalardı nasıl boğulabildiklerini anlamakta güçlük çekerdik. Odysseus, Aiaie Adasındaki mecburi konaklamaları sırasında büyücü Kirke'den böylesi bir felaketten nasıl korunacaklarını öğrenmeseydi o da mutlaka *Seirenler'in şarkısına* kaptırırdı kendini. Messina Boğazı dolaylarına ulaştıklarında Odysseus yoldaşlarından kendisini sıkı sıkıya gemi direğine bağlamalarını ister ve onlara kulaklarını balmumuyla tıkamalarını emreder. Şöyle anlatır Odysseus: "[...] Güzelim sesleriyle onlar böyle diyorlardı işte ve dinlemek istiyordu onları benim gönlüm, kaşlarımla işmar verdim arkadaşlara, çözün dedim beni, onlarsa habire kürek çekiyorlardı iki büklüm. Perimedes'le Eurylokhos hemen kalktılar ayağa ve bir kat daha sıkı bağladılar bağlarımı. Az sonra epey uzaklaşmıştık Seirenler'den, artık duymaz olmuştuk onların seslerini ve ezgilerini, o zaman çıkardılar kulaklarından balmumlarını sadık yoldaşlarım ve sonra geldiler çözdüler benim bağlarımı."* Apollodoros'un anlattığı bir başka versiyonda şarkı söylemek ve lir çalmak konusunda benzersiz bir yeteneğe sahip

* Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir Meriçboyu, İş Bankası Kültür Yay., 2014, XII. Bölüm, 192-200, s. 213 –çn.

Orpheus'un, Argonautlar'ın seyahati sırasında Seirenler'in şarkısına karşı durabilen tek kişi olduğunu öğreniriz: Orpheus'un müzik dehası karşısında aşağılanmış hisseden Seirenler kendilerini hızla denize atar ve orada kayalıklara dönüşürler.

SİLENOS

Silenos Dionysos'a eşlik eden kortejin bir üyesidir. Fakat statüsü biraz daha farklıdır çünkü Zeus genç oğlu Dionysos'un eğitimini onun sorumluluğuna vermiştir. Silenos feci çirkin bir karakterdir: At kulakları ve keçi ayaklarıyla tanrı Pan'a ve Satyrler'e benzer ama kocaman bir de göbeği vardır ve sık sık sarhoş olup devrildiğinde, o göbeği göğe çevrilmiş bir vaziyette uyuklarken tasvir edilir. Tüm bunlara rağmen Silenos yine de bir bilge olarak bilinir ve itibar görür; Zeus'un Dionysos'u yetiştirmesi için ona emanet etmesinin sebebi budur. Bu çift yönlülük, onu, Dionysos'un suretinde, hem kozmik hem de kaotik bir karakter yapar.

SPARTOİ

Kadmos, Zeus'un bir boğa görünümüne bürünerek kaçırdığı kız kardeşi Europa'yı aramak için yollara düşer ve Delphoi kâhinine danışmaya gider. Kâhin ona bu arayışa bir son vermesini, karşılaştığı ilk ineği hayvan yorgunluktan bitap düşene kadar takip etmesini ve tam hayvanın tükendiği yere de bir şehir kurmasını söyler. Thebai şehri orada yükselecektir işte. Kadmos en yakındaki pınara bekçilik eden ejderhayı öldürdükten sonra, Athena'nın söylediklerini dinleyerek, bu canavarın dişlerini toprağa eker. Topraktan baştan aşağı silah kuşanmış vaziyette çıkan "*Spartoi*," yani "ekilmişler" bu dişlerden doğacaklar ve şehrin nüfusunu artırmaya yardımcı olacaklardır. Aralarından Ekhion, Kadmos'un kızlarından biri olan Agaue'yle evlenecektir.

SPHİNKS

Başlangıçtaki kaotik güçlerin yeniden dirilişiyle dünyaya gelen bu canavar hayvan aslında bir kadının kafası ve göğsüne

ve vücudunun geri kalanında bir aslanın bedenine sahip dişi bir canlıdır. Thebai bölgesini yakıp yıkar ve şehrin tüm gençlerine sistematik olarak bir bilmece sorarak adeta korku saçar çünkü kimse bilmecenin cevabını bulamıyordur ve Sphinks bulamayan herkesi öldürür. Doğru cevabı "İnsan" olan bu meşhur bilmece şöyledir: "Sabahleyin dört, öğlen iki, akşam da üç ayakla yürüyen ve genelgeçer kuralların aksine ayak sayısı arttıkça daha da zayıflaşan hayvan hangisidir?" Hem doğru yanıtı veren hem de Sphinks'in kendini Thebai surlarının tepesinden atmasını sağlayan Oidipus, şehrin sakinleri tarafından onurlandırılır ve genç yaşta dul kalan kraliçeleri İokaste'yle, öz annesinin ta kendi olan İokaste'le evlenir.

SYMBOLON

Bir sembolün ne olduğunu anlamak için, ince bir dalı ikiye kırdığımızı ve tekrar yapıştırmak istediğimizde tamamen kusursuzca birbirlerine denk geldiklerini, kusursuzca iç içe geçtiklerini düşünelim. Sembol tam olarak budur işte; gerçeğin iki parçası arasındaki bu eksiksiz uygunluktur. Mitolojideyse hiçbir istisnası olmayan mutlak bir kuraldır bu; verilen cezayla işlenen suç arasında mutlaka "sembolik" bir bağ, bir oran vardır. Örneğin Tantalos yiyip içmekle ilgili bir günah işler, yiyip içmekle ilgili bir cezaya çarptırılır, babasını öldürüp annesiyle evlendiğini göremeyen ve olan bitene kör kalarak günah işleyen Oidipus gerçekten kör kalarak cezalandırılır vs.

TANTALOS

Tantalos miti Yunan mitolojisindeki kesinlikle en eski mitlerden biridir. *Odysseia*'da, tam olarak XI. Bölümde Sisyphos mitinden hemen önce, Odysseus'un seyahatinin devamında olacaklarla ilgili kâhin Teiresias'a danışmak üzere yeraltı cehennemine indiği kısımda adı geçer. En yaygın versiyona göre, Tantalos'un, Zeus ile Kronos'un (ya da belki de Prometheus ile Epimetheus'un kardeşlerinden biri olan Atlas'ın) kızı Pluton'un çok sayıdaki çocuklarından biri olduğu söylenir. Tam olarak bir Olymposlu olmamasına rağmen yine de Tantalos

da tanrısal bir soydan gelir. Atlas'ın kızlarından Dione'yle evli olan Tantalos sık sık Olympos'a, tanrıların sofrasına davet edilir. Phrygia (ya da Lidya) kralı Tantalos olağanüstü zenginliğiyle, gücüyle ve tanrılar tarafından sevilmesiyle bilinir ayrıca. Yine en yaygın versiyona göre, tanrıların sırrına ortak olmasıyla övünüp duran Tantalos, en sonunda tanrılarla denk olduğunu düşünmeye ve onların o sözde üstünlüğünden nefret etmeye başlar. Tanrıların ondan daha iyi ya da daha bilgin olmadığını, hele her şeyi hiç de bilmediklerini göstermek isteyen Tantalos, kendine küstahlık seviyesinde fazla güvenerek onları kendi masasına davet etmekle (ki bu bile bir *hybris* göstergesidir) kalmaz, aynı Lykaon gibi, ana yemek olarak onlara insan eti servis ederek her şeyi gerçekten bilip bilmediklerini ölçmeye kalkar. Hatta sırf bunu yapabilmek için öz oğlu Pelops'u öldürüp güzelce pişirdikten sonra tanrılara sunar. Kafası, Hades tarafından kaçırılan kızı Persephone'nin başına gelenlerle meşgul olan Demeter'in, o dalgınlıkla zavallı Pelops'un omuzundan bir parçayı ısırıverdiği söylenir (daha sonra Zeus Pelops'a bir can daha verecek, Hephaistos da eksik kısmı tunçtan ya da fildişinden bir parçayla tamamlayarak ona yeni bir omuz yapacaktır). Elbette diğer tüm tanrılar dehşete kapılmıştır. Her şeyi bildikleri için (çünkü gerçekten bilirler) durumun hemen farkına varırlar ve Tantalos'u, bu akıl almaz *hybris* günahından ötürü, işlediği suçla orantılı yeni bir ceza icat ederek cezalandırırlar: Tantalos günahını yiyecekle işlemiştir, cezası da yiyecekle olacaktır. Üstelik Olymposlularla denk olduğunu iddia ederek, onların güçlerini hafife alarak ve Apollon'un iki buyruğuna karşı gelerek, yani kim olduğunu bilmeyerek ve kendini olduğundan başka görerek de aptalca bir günaha daha girmiştir. O zamandan beri kafasının üstünde sallanıp duran yemişler, ona, her ne kadar tanrısal bir soydan gelse de nihayetinde bir ölümlüden fazlası olmadığını hatırlatır.

TARTAROS

Hem kozmik bir yer hem de tanrısal bir varlık olan Tartaros, Homeros'un eserlerinde karşımıza çıktığı gibi, Hesiodos'un

Theogonia'sında da Gaia'nın yeraltında gizli, kozmosun en derin yeri olarak anlatılır. Sisli puslu, küflerle kaplı, karanlığa gömülmüş, ölümcül nehirlerle çevrili ya da ölümcül nehirlerden geçerek gidilen, etrafında mide bulandırıcı bataklıklar olan bir yerdir. Ölüler, Titanlar ve Gigantlar gibi devrik tanrılar burada yaşar. Devasa tunçtan kapıların ardındadır ve bu kapılara Kerberos bekçilik eder.

TEİRESİAS

Teiresias, babası tarafından "*Spartoi*"nin, "ekilmişler"in soyundan gelir; bir ejderhanın dişlerinden doğup topraktan çıkan savaşçılardır bunlar. İki yılanı çiftleşirken gördüğünde müdahale etmeye kalkışınca, tuhaf bir şekilde kadına dönüşür, yedi yıl sonra aynı manzarayla karşılaştığında yeniden müdahale etmek istediğinde tekrar erkek olur. Öyle tuhaf bir durumdur ki bu, sevişirken kadının mı yoksa erkeğin mi daha fazla zevk aldığı konusunda tartışan Zeus ve Hera ondan bu konuya açıklık getirmesini isterler. Teiresias bu alanda kadınların erkeklerden çok daha önde olduğunu söyler; bu sırrı açığa vurmasına çok öfkelenen Hera, gözlerini kör ederek onu cezalandırır, bu laneti tersine çevirmek isteyen Zeus ise ona geleceği görme yetisi bahşeder. Böylece Teiresias tüm krallığın en bilinen kâhini olur. Odysseus'un ona danışmak için yeraltı cehennemine indiği ya da Amphitryon'a, karısı Alkmene'yle zaman geçirmek için kendi kılığına giren adamın aslında kim olduğunu (Zeus) söylediği yerlerde karşımıza çıkar Teiresias. Laios'un katilinin kim olduğunu öğrenmeye çalışan Oidipus da onu yanına çağırır ve zavallı Teiresias'ın ona korkunç gerçeğin aslını açık açık anlatmaktan başka şansı yoktur.

THEMİS

Adaletin, adil paylaşımın tanrıçası Themis, Uranos'la Gaia'nın kızıdır ve bir Titanid'dir. Zeus'la Titanlar'ın karşı karşıya geldiği savaşta Olymposluların cephesine katılmayı tercih eder ve tanrıçanın hem cazibesinden hem de temsil ettiği adaletten

fazlasıyla etkilenen Zeus onunla evlenir; bu birlikteliğin, savaşı kazanması açısından çok önemli bir koz olduğunun farkındadır. Daha da önemlisi Zeus barış ve huzuru tesis etmek ister ve dünyayı bunun gerçekleştirilmesine yardımcı olanlar arasında adilane paylaştırabilecek kişi Themis'tir, böylece kurduğu uyumlu düzeni koruyabilecektir.

THEOGONİA

MÖ VII. yüzyılda Hesiodos tarafından yazılan bu şiir Yunanistan'ın bizlere evrenin ve tanrıların doğuşu konusunda bıraktığı en kapsamlı şiirdir ve adı da bunu ifade eder: Yunanca "tanrı" anlamına gelen *théos* ve "meydana getirmek, yaratmak, doğurtmak" anlamlarındaki *gennaô* kelimelerinden oluşmuştur. Diğer tüm tanrısal varlıkların ve kozmosun "parçalarının" nasıl başlangıçtaki kaostan doğduklarını; ayrıca kaosun ilkel güçlerine karşı, özellikle Titanlar, Typhon ve Gigantlar'a karşı Zeus'un ve Olymposluların elde ettikleri zafer sayesinde kozmosun nasıl uyum ve barış içinde bir evrene dönüştüğünü ve bu gerçekleşene kadar olanları anlatır.

THESEUS

Theseus'un hem ölümlü bir babası –Aigeus– hem de bazı geleneksel anlatımlara göre tanrısal bir babası –Poseidon– olduğu söylenir. Theseus da tıpkı kuzeni Herakles gibi Zeus'un dünyadaki vekili ve askerlerinden biridir; bu yüzden her zaman olduğu gibi yine kozmosun düzenini bozmaya çalışan kaotik güçlerle savaşmaya götürülecektir. Ayrıca mitograflar, Theseus'un maceralarının doğrudan Herakles'in on iki işinin devamı niteliğinde olduğunu da söyler. Her ne kadar kahramanlıkları Herakles'in kahramanlıklarıyla karşılaştırılabilecek ölçüde de olsa, kuzeninin aksine Theseus vahşi ve şiddete meyilli değildir; bu da onun daha adil ve daha dingin olmasını sağlar. Atina demokrasisinin kurucusu sayılan Theseus tüm egemenliği boyunca kentinde adaleti tesis etmeye çalışacak, fakat buna rağmen yine de trajik bir sonla hayatını kaybedecektir.

TİTANLAR

Altı erkek ve altı kadından (Titanesler ya da Titanidler) oluşan on iki kişilik Titanlar, Uranos ile Gaia'nın çocuklarıdır ve birinci nesil tanrılardandır. Aralarında en küçüğü olan Kronos, Olymposlular neslinin doğmasını sağlayacaktır. Titanlar olağanüstü bir güce sahip canlılardır. Başlangıçtaki kaosa fazlasıyla yakınlardır ve her şeyden önce savaşa, vahşete adanmışlardır. Yine de Zeus'la karşı karşıya geldikleri savaşı kaybederler ve Tartaros'ta, köpek Kerberos'un ve Hekatonkheirlerin gardiyanlığında zincire vurulurlar.

TROYA

Troya –kurucusu İlos'tan dolayı İlion adıyla da bilinir– Küçük Asya'da, Çanakkale Boğazı yakınlarında bulunan antik bir kenttir. Alman arkeolog Henri Schliemann 1872 ve 1873 yılları arasında, bugün Hisarlık olarak bilinen bölgede, Troya şehrine, Kral Priamos'un şehrine ait olduğunu düşündüğü bazı kalıntılar keşfeder ve birbiri üzerine kurulmuş yedi şehir ortaya çıkarır. *İlyada* kendisi için bir tutku haline gelen Schliemann, bu eserin gerçek yerlerde geçen gerçek olaylar üzerine kurulu olduğunu kanıtlamayı kafasına koymuştur. Unesco, Hisarlık'ta bulunan bu yeri, 1998'de "Truva Arkeolojik Alanı" adıyla Dünya Mirası Listesine dahil eder. Ancak bilimsel yorumculara iletilen bu fikrin aksine Yunan mitlerinin yalnızca çok nadiren tarihi temelleri vardır ve hiçbir şey bahsi geçen iddianın gerçek olduğunu kanıtlamıyordur.

TROYA ATI

Sıklıkla benimsenen yanlış inanışın aksine, Troya Atının tasviriyle *İlyada*'da değil, Vergilius'un *Aeneas*'ında karşılaşırız. Savaşın on yıldan beri devam ettiği ve Troya şehir surlarının hâlâ aşılamaz olduğu bir sırada, "bin bir düzen ve çare adamı" Odysseus, kendi cephesine, Yunanlara zaferi kazandıracak bir hile düşünür: Kocaman, tahtadan bir at inşa edilmesini emreder, savaşçıları atın içine sokar, böylece Yunan donanmasının

savaş alanını terk ettiğini düşündürür karşı tarafa. Troyalılar bu tuzağa düşer. Atın Athena için bırakılan bir sunu olduğunu zannederek onu içeri sokmak için şehrin sur kapılarını kendi elleriyle açarlar. Yunan savaşçılar gece karanlığından istifade ederek heykelden çıkar ve korkunç bir katliam gerçekleştirerek düşmanlarını alt eder.

TYPHON

Typhon, Gaia'nın Tartaros'la birlikte olarak dünyaya getirdiği korkunç canavardır. Zeus'un uyum içinde bir kozmos tesis etmek ya da onu korumak için savaşmak zorunda kalacağı tüm canavarlar arasında en dehşet vericileri ve en güçlülerinin Typhon olduğuna en ufak bir şüphe yok. O kadar kocamandır ki boyu tüm dağları aşar, başı sürekli yıldızlara çarpar, hatta kolları kutupları sarar. Yine de Olympos kralı Zeus, Etna'yı ona fırlatarak canavarı dağın altında ezip öldürür. Typhon çok fazla sayıda canavar yaratığın babası olacaktır ve özellikle Herakles'in on iki işi tamamlarken karşı karşıya geldiklerinin bir kısmı bunlardandır.

Büyük Yunan Mitlerinin Anlamı

Pek çok halkın gelenek ve kültüründe Yunan felsefesinin çeşitli öğelerinin bulunması tesadüf değildir. Yunan kültürü özgün düşünme modeli için yüzyıllardır önemli bir kaynaktır çünkü büyük mitler sadece "masallar ve efsaneler" kategorisine ait olmakla kalmayıp yaşam ve bilgelik dersleri içeriyorlar; en önemli soruya, tüm metafizik tarihinin eğrisini oluşturacak soruya cevaplar sunuyorlar. Dolayısıyla kendi içinde büyüleyici mitlerin incelenmesi her tür felsefi düşünce için olmazsa olmaz bir önkoşul teşkil ediyor.

Bundan yola çıkarak Luc Ferry, *Mitoloji ve Felsefe*'de öncelikle tanrıların ve mitlerin karmaşık oluşumunu açıklıyor. Homeros'un *Odysseia*'sıyla başlayıp *İlyada*'ya geçiyor, tanrıları ve dünyayı doğurup diğer kahramanlarla devam ediyor. Sade ve akıcı bir dil kullanarak, özü gereği mitolojinin nasıl Yunan felsefesiyle bağlantılı olduğunu destelemek için mitlere ve onların şahsına münhasır karakterlerine başvuruyor. *Mitoloji ve Felsefe* anlamak isteyen herkes için yol gösterici bir harita niteliğinde...

ALFA
alfakitap
alfakitap
alfakitap
www.alfakitap.com
9 786253 890438
ARAŞTIRMA